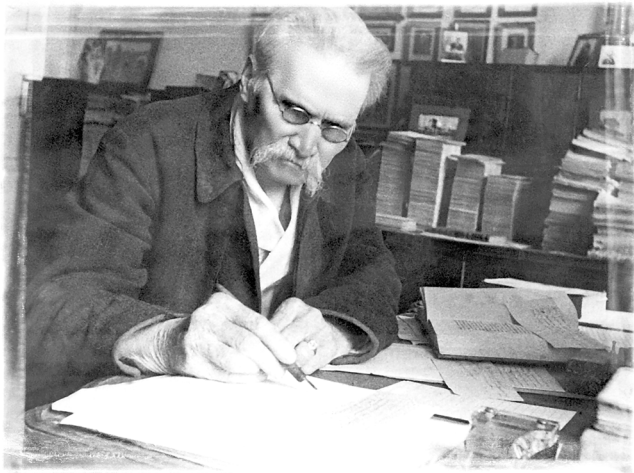

Дніпропетровський історичний музей
імені Д. І. Яворницького

До 150-річчя з дня народження вченого

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА

АКАДЕМІКА Д. І. ЯВОРНИЦЬКОГО

Випуск 4

ЛИСТИ Д. І. ЯВОРНИЦЬКОГО
ДО ДІЯЧІВ НАУКИ І КУЛЬТУРИ

Дніпропетровськ
АРТ-ПРЕС
2005

Укладачі:
С.Абросимова, Н.Василенко, А.Перкова

За участю:
В.Бекетової, О.Боряк, О.Журби, Г.Зленка, С.Кіржаєва, І.Кондратьєвої,
В.Мудрицької, В.Пиворовича, Л.Синельнікової, К.Тележняк, Я.Тимошенко,
А.Трембіцького

Верстка та художнє оформлення
Малієнко Ю.М.

Під загальною редакцією
Н.Капустіної

Рецензент:
кандидат історичних наук В.Бекетова

Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 4: Листи Д.І.Яворницького до діячів науки та культури / Упоряд.: С. Абросимова, Н. Василенко, А.Перкова; Під загальною редакцією Н.Капустіної. - Дніпропетровськ, 2005.

Збірник репрезентує частину епістолярної спадщини видатного українського історика запорозького козацтва академіка Дмитра Івановича Яворницького (1855 – 1940). Оpubлікований комплекс містить 490 листів Д. Яворницького до діячів науки та культури. Ці листи зберігаються в різних архівах, бібліотеках і музеях України та Росії й висвітлюють життєвий та творчий шлях вченого і є цінним джерелом з історії культурно-громадського життя України останньої чверті ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст.

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Даний випуск є продовженням комплексної археографічної програми Дніпропетровського історичного музею щодо серійної публікації епістолярної спадщини академіка Д.Яворницького (1855-1940) – видатного українського історика, “Нестора” запорозького козацтва, культурно-громадського діяча, творчість якого відзначалася широким дослідницьким діапазоном ¹.

Попередні три випуски серії містять листи діячів науки та культури до Д.Яворницького ². В цьому, четвертому, випуску зосереджені вже безпосередньо листи самого Д.Яворницького, в яких здобули висвітлення життя та творчість вченого, його думки, оцінки, стосунки з рідними, друзями, колегами тощо. В листуванні Д.Яворницького відбилася епоха, в яку він жив і творив.

Народився Дмитро Іванович Яворницький (Еварницький) 7 листопада (26 жовтня за ст. ст.) 1855 р. в селі Сонцівка Харківського повіту Харківської губернії (нині Борисівка Харківського району Харківської області) в родині сільського псаломщика Івана Якимовича Яворницького (1827-1885) і простої селянки Ганни Матвіївни Терновської. Батько майбутнього академіка походив із збіднілого дворянського роду, не мав освіти й читати навчився самотужки. Проте саме батьківське читання тривалими зимовими вечорами викликало у маленького Дмитра великий інтерес до історії запорозького козацтва. Найбільше враження у нього залишилося від читання безсмертного твору М.Гоголя “Тарас Бульба”.

Не зважаючи на скрутне матеріальне становище Іван Якимович намагався дати синові освіту. 1867 р. Дмитро поступив у Харківське повітове училище, яке успішно закінчив у 1874 р. й, за наполяганням батька, продовжив навчання у Харківській духовній семінарії. Проте замилювання до історії рідного краю, до українського фольклору змусили юнака покинути семінарію. У 1877 р. він вступив на історико-філологічний факультет Харківського університету.

Великий вплив на Д.Яворницького мали лекції видатних вчених, професорів Харківського університету Олександра Потебні та Миколи Сумцова. В студентські роки остаточно визначився й науковий інтерес майбутнього вченого. Він розпочав наполегливе студіювання історії запорозького козацтва. Обдарованість, наполегливість й працьовитість Д.Яворницького не залишилися поза увагою викладачів. По закінченні у 1881 р. університету він був залишений позаштатним стипендіатом для підготовки до професорського звання. У 1882 рр. Д.Яворницький підготував кандидатську роботу за темою: “Виникнення та устрій Запорозького коша”. Але ця тема виявилася крамольною. Молодому вченому наполегливо радили обрати іншу тему для наукового дослідження. Проте Дмитро Іванович не відмовився від улюбленої історії запорозького козацтва, за що невдовзі (20 травня 1882 р.) був позбавлений стипендії. За сприянням О.Потебні початківцю вдалося одержати місце викладача історії в харківській 3-ій чоловічій гімназії.

З 1882 р. розпочалися щорічні фольклорно-етнографічні та археологічні експедиції Д.Яворницького на теренах колишньої Запорозької Січі, передусім в Катеринославській та Херсонській губерніях. По церквах та селах, у селянських хатах та дворянських мастках розшукував він запорозькі старожитності, записував з вуст народу пісні, думи, перекази про козацькі часи й степових лицарів, досліджував природний ареал і топографію Запорожжя. Дослідницька методика Д.Яворницького базувалася на комплексному підході до вивчення історії запорозь-

кого козацтва. Вченого цікавила уся сфера “життєдіяльності” запорозького козацтва: його виникнення і устрій, економічний і соціальний розвиток, військові події й стосунки із зовнішнім світом, культура і побут запорожців, їх внутрішній світ, навколишнє середовище, в якому існувало козацтво. Такий комплексний підхід вимагав від дослідника залучення нових джерел.

Д.Яворницький вперше у вітчизняній історіографії залучив у дослідження історії запорозького козацтва монументальний репрезентативний корпус історичних джерел різних типів (писемних, усних, фольклорних, речових, зображувальних тощо).

Одним з основних напрямів у творчості Д.Яворницького були археологічні дослідження. Важливе значення в становленні Яворницького - археолога мала його участь в археологічних з'їздах. Вперше він постав перед провідним науковим співтовариством на VI археологічному з'їзді, що відбувся у серпні 1884 р. в Одесі. Сам історик вважав себе археологом саме з моменту цього наукового форуму, на якому він виступив з рефератами: “Поездка по Запорожью” та “Исследование о Сечи”.

Одночасно з дослідницькою роботою Д.Яворницький розпочав популяризацію історії запорозького козацтва серед широкого громадського загалу. Навесні 1884 р. він виступив у Харкові із серією публічних лекцій під назвою: “Про запорозьких козаків”, що мали величезний успіх й були опубліковані в газеті “Днепр”. У такий спосіб з лекціями ознайомилось багато людей. Його починають запрошувати з лекціями у різні міста України та Росії. Частіше він приїздив на Катеринославщину, Херсонщину, Харківщину, Полтавщину, Чернігівщину, де проводив археологічні дослідження й збирав фольклорний матеріал для своїх творів.

Молодий вчений також брав активну участь у культурно-громадському житті Харкова, близько стояв до української громади міста, відвідував збори у О.Потебні, Я.Щоголевса, Д.Пальчикова, М.Лободовського та ін. В Харкові Дмитро Іванович познайомився з корифеями українського театру – М.Кропивницьким та його трупією. 1884 р. Д.Яворницький заходився біля видання українського альманаху.

Природно, що таке наполегливе пропагування Д.Яворницьким крамольної історії запорозького козацтва і його активна діяльність в українському русі не залишилися поза увагою влади. Вчений попав в опалу і восени 1884 р. був обвинувачений в “українофільстві та сепаратизмі” й незабаром звільнений з університету. На початку серпня 1885 р. він переїхав до Петербурга. В цьому йому сприяли петербурзькі українці – друзі видатного історика Миколи Костомарова, з яким Дмитро Іванович познайомився у січні 1885 р. Й хоча на момент переїзду Д.Яворницького до Петербурга М.Костомаров вже помер (7.04.1885), проте близькі приятелі останнього, зокрема Г.Вашкевич, Д.Мордовець (Мордовцев), П.Саладилов та ін., взяли молодого вченого під свій патронат: надали помешкання, допомогли влаштуватися на роботу. Вже у серпні 1885 р. Д.Яворницький посів посаду викладача історії в Миколаївському інституті шляхетних дівчат, витримавши великий конкурс (вісім людей на місце). Згодом він також викладав у другому кадетському корпусі, приватній гімназії Стоюніної, театральному училищі, царській капелі.

Відірваний від рідного краю, рідних та друзів, Д.Яворницький перебував в тяжкому моральному становищі, подолати яке намагався у напруженій праці в архівах і бібліотеках Петербурга. За свідченням самого вченого, в Петербурзі він працював стільки, як ще ніколи в житті. Про це свідчить й творчий доробок науковця. За період перебування в північній столиці імперії (1885-1892) він опублікував 63 роботи,

в тому числі 7 книг: “Запорожье в остатках старины и преданиях народа” (1888), “Сборник документов для истории запорожских козаков” (1888), “Очерки по истории запорожских козаков и Новороссийского края” (1889), “Публичные лекции по археологии России” (1890), “Вольности запорожских козаков” (1890), “История запорожских козаков” (Т. 1. СПб., 1892), “История села Фалеевки-Садовой” (1892).

З початку перебування в Петербурзі Д.Яворницький поринув у культурно-громадське життя столиці, де на той час діяла одна з найпотужніших українських колоній в Російській імперії, що об'єднала в собі багато блискучих талантів у всіх сферах життя. Особливо Д.Яворницький заприятелював з Д.Мордовцем, Г.Вашкевичем, К.Білиловським, П.Саладиловим, В.Беренштамом, Ю.Цвітковським, В.Безверхим, О.Бородаєм, О.Сластьоном, В.Бережним та іншими петербурзькими українцями. Згодом він почав влаштовувати у власному помешканні так звані “суботки”, на які сходилися діячі науки, культури, студенти, передусім земляки-українці. У 1886 р. Дмитро Іванович познайомився і заприятелював з видатним російським живописцем І. Рєпіним, який був родом з України, з міста Чутуєва (Харківщина). Їх дружба тривала до смерті І.Рєпіна і поєднувалася з творчою співпрацею, найяскравішим результатом якої стала картина І.Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султанові”. У створенні цієї картини Д.Яворницький вельми прислужився І.Рєпину (надавав поради щодо відтворення колориту епохи, історичних деталей, репрезентував власну колекцію запорозьких старожитностей, відшукував натурщиків й нарешті сам позував для образу козака-писаря).

Великого значення українська громада надавала виданню українських книжок і української періодики. Д.Яворницький також доклав зусиль до цієї справи, зокрема до видання у 1886 р. поеми Т.Шевченка “Тайдамаки” – написав передмову до цього видання. На петербурзький період припадає й співпраця Д.Яворницького з періодичними виданнями Катеринослава, Києва, Львова, Харкова, Петербурга, передусім з часописами “Киевская старина” та “Исторический вестник”.

Вчений продовжував виступати з публічним лекціями в Петербурзі та в Україні. Ці лекції були присвячені історії запорозького козацтва, розвитку археологічної науки в Україні та Росії, кобзарському мистецтву. Останні лекції, як правило, супроводжувалися співом кобзарів, зокрема й таких відомих, як-от І.Кучугура-Кучеренко, М.Кравченко, С.Пасюга, В.Шевченко та ін. Д.Яворницький брав активну участь в шевченківських ювілеях, що відбувалися щорічно і на які збиралася українська громадськість.

Проте основна увага приділялася науковим дослідям. Вчений продовжував археологічні та фольклорно-етнографічні експедиції в Україну, обстеження приватних колекцій на теренах колишнього Запорозжя, евристичну роботу в петербурзьких та московських архівах. На весні 1886 р. він був обраний членом Російського Імператорського археологічного товариства. В пошуках матеріалів про життя останнього кошового Запорозького війська Петра Калнишевського Д.Яворницький здійснив у квітні 1887 р. подорож на Соловецькі острови, де свого часу відбував покарання і помер запорозький отаман ³.

Активна діяльність Д.Яворницького в українському національному русі знову, як й в Харкові, привернула увагу влади. За вченим було встановлено нагляд, його двічі (у 1887 та 1891 рр.) звільняли з роботи. Й якщо в перший раз йому вдалося знову влаштуватися, то у 1891 р., за наказом міністра освіти І.Д.Делянова, Д.Яворницькому у категоричній формі заборонялося викладати в учбових закладах.

Вченому інкримінували “тенденциозное проявление в лекциях антипатии к московской истории и правительству и пристрастие к истории Малороссии”. Через політичну неблагонадійність Д.Яворницькому не дозволили скласти магістерські іспити в Петербурзькому університеті.

Майже рік шукав вчений будь-якої посади. Немоżliвим виявилось влаштуватися в університетському місті. Не вдалося цього зробити й в будь-якому повітовому місті. Нарешті, за допомогою впливових знайомих і друзів, 5 квітня 1892 р. він був відряджений на 3 роки в Середню Азію молодшим чиновником особливих доручень при туркестанському генерал-губернаторові для історико-топографічного і археологічного вивчення краю. Спочатку Д.Яворницький влаштувався у Ташкенті, а у травні 1893 р. переїхав до Самарканда. Фактично в Середній Азії вчений перебував 2 роки. У квітні 1894 р. він покинув Самарканд й вже не повернувся туди. За цей час дослідник закінчив 2-й том “Історії запорозьких козаків” і написав монографію про кошового отамана Івана Сірка, “Путеводитель по Средней Азии” та багато статей з історії запорозького козацтва і з історії Туркестану. В полі зору вченого були також питання охорони пам’яток в Туркестані та створення тут музею. За написаний ним “Путеводитель по Средней Азии от Баку до Ташкента в археологическом и историческом отношении” (Ташкент, 1893) вчений був нагороджений орденом Станіслава III ступеня (1893) та орденом Бухарської Золотої Зірки III ступеня (1894).

Для продовження роботи над 3-м томом “Історії запорозьких козаків” Д.Яворницький відправився до Москви, де в архівах були зосереджені необхідні йому документи. Також актуальним залишалося питання щодо складання магістерських іспитів і захисту магістерської дисертації. До того ж 5 квітня 1895 р. закінчився термін відрядження й треба було шукати нову посаду. За допомогою Івана Рудченка (рідного брата Панаса Мирного) у квітні 1895 р. Д.Яворницький влаштувався позаштатним чиновником особливих доручень при Варшавській казенній палаті. Тут, у Варшавському університеті восени 1895 — на початку 1896 рр. Дмитро Іванович склав магістерські іспити (4 екзамен). Проте вороже ставлення до нього декана історико-філологічного факультету Г.Зенгера та ученого секретаря І.Філевича позбавило Д.Яворницького можливості продовжити здобуття магістерського ступеня в цьому закладі. Магістерську дисертацію він захистив 29 квітня 1901 р. в Казанському університеті, репрезентувавши на захист 2-е видання першого тому “Історії запорозьких козаків” (М., 1900).

Й знову треба було шукати місця. Цього разу, за сприянням відомого російського історика В.Ключевського, Д.Яворницький дістав посаду приват-доцента на історико-філологічному факультеті Московського університету. Для цього він прочитав восени 1896 р. дві вступні (пробні) лекції. Розпочався московський період в житті вченого, що тривав фактично до 1905 р. Проте посада приват-доцента не передбачала утримання й тому треба було заробляти на життя. Вчений влаштувався викладачем історії в Строгановському художньому училищі, писав статті для журналів та газет, особливо плідно співробітничав з часописом відомого московського педагога Д.Тихомирова “Детское чтение”, в якому опублікував низку статей: “Святки в Малороссии”, “Забывтый украинский философ Сковорода”, “Князь Дмитрий Иванович Вишневецкий”, “Свирговский, Ружинский и Подкова”, “Гетман Кристоф Косинский”, “Три неожиданные встречи”, “Святки в Малороссии”, “Слепой баян Фома Провора”, “Добрый пастырь” та ін.

В Москві Д.Яворницький заприятелював з відомими російськими письменниками В.Гіляровським, І.Белоусовим, М.Телеповим, педагогом і видавцем Д.Тихомировим та ін. Міцними були його стосунки з українською громадою в Москві. В московський період Дмитро Іванович все частіше звертався до літературної праці. На вечорах у Ф.Сваричевського, С.Ваганова, М.Янчука, Д.Тихомирова, М.Телепова та ін. він читав окремі розділи своїх художніх творів, зокрема “Наша доля – Божа воля”, “За чужий гріх” та ін.

У співавторстві з живописцями С.Васильківським та М.Самокіншем Д.Яворницький взяв участь у створенні альбому “Из украинской старины” (1901).

На той час Д.Яворницький був широковідомою особистістю в українському співтоваристві. Його добре знали в наукових й громадських колах багатьох міст України й взагалі Російської імперії. Вчений був членом численних наукових, культурних і громадських товариств. Він був відомий також своєю благодійницькою діяльністю. До нього постійно зверталися знайомі й незнайомі люди по моральну та матеріальну допомогу, за консультаціями, книжками, порадами тощо. Його активно залучали до справ українського національного руху: пропагування історії українського народу, боротьби за рідну мову, видання українських книжок, альманахів, періодики, боротьби з цензурою, святкування ювілеїв українських діячів, підтримку студентів-українців, що навчалися в учбових закладах Росії. Так у 1903 р. Д.Яворницький зробив внесок у розмірі 100 карбованців у фонд Петербурзького товариства ім. Т.Шевченка для допомоги студентам – уродженцям України, які вчилися у навчальних закладах Петербурга. Справою великого національного значення було спорудження пам’ятника Т.Шевченкові. Саме завдяки Д.Яворницькому до цієї справи був залучений І.Рєпін.

Працюючи в Москві Д.Яворницький багато їздив по Україні, де провадив археологічні дослідження, розшукував та збирав пам’ятки, продовжував комплектувати власну колекцію старожитностей, а також читав багато публічних лекцій. При цьому дослідник не полишав думки повернутися в Україну й “осісти” десь на березі Дніпра – Славуті. До того ж вчений постійно хворів, розчарувався в своїх здібностях науковця й викладача, знаходився в депресивному стані. Не відбувалося й просування по службі. Він залишався приват-доцентом без утримання.

Кінець кінцем мрія вченого здійснилася. У 1902 р. він був запрошений на посаду директора шойно створеного в Катеринославі музею ім. О.Поля. На Катеринославінці Д.Яворницького добре знали як історика запорозького козацтва, археолога і збирача пам’яток старовини. Сюди, у “серце” колишньої Запорозької Січі Дмитро Іванович неодноразово приїздив для проведення археологічних розкопок, топографічних та фольклорно-етнографічних досліджень, обстеження церков і приватних колекцій, а також для читання лекцій і на відпочинок до своїх численних знайомих – впливових осіб цього краю. Він добре був обізнаний з колекціями О.Фабра, О.Поля, Г.Алексєєва, Я.Новицького, П.Сочинського, П.Проніна та ін.

З переїздом до Катеринослава Д.Яворницький розгорнув широкомасштабну комплексну роботу по дослідженню історії Придніпров’я. Активізувалася ця робота підготовкою до XIII археологічного з’їзду, що відбувся у серпні 1905 р. в Катеринославі. Того ж року було збудовано спеціальне приміщення для музею і власний будинок вченого. З цього часу музей став головним сенсом в житті Д.Яворницького. Понад 30 років Дмитро Іванович очолював музей, який вдвигав до підвищенької праці вченого перетворився на відомий в світі музей українських старожитностей,

передусім козацьких реліквій. Тисячі людей з України, Росії та інших країн відвідали цей музей. Унікальні музейні колекції стали у пригоді багатьом науковцям і митцям в їхній творчій праці. Музейні експозиції й натхнення образна розповідь Д.Яворницького захоплювали відвідувачів, сприяли пробудженню інтересу до історії України, запорозького козацтва, до минулого рідного краю. “Ваша виразна мова, - писали у 1913 р. Д.Яворницькому селяни Таврійської губернії, - ласкаво лунала у тому будинку і, відкриваючи нам очі про нашу любов старовину, твердим ґрунтом залягала у нашу пам'ять і роїла багато думок”.

У Катеринославі вчений продовжував археологічні й фольклорно-етнографічні дослідження, багато працював над словником української мови, друкувався у місцевих та центральних часописах. Багато уваги Дмитро Іванович приділяв праці над художніми творами. Перший великий художній твір вченого – повість “Наша доля – Божа воля” з'явився ще у 1901 р. на сторінках часопису “Киевская старина”. У катеринославський період побачили світ повісті, оповідання й поезії Д.Яворницького, зокрема: “За чужий гріх” (1907), “У бурсу! У бурсу! У бурсу!” (1908), “Русалчине озеро” (1911), “Драний хутір” (1911), “Де люди, там і лихо” (1911), “Поміж панами” (1911), збірка поезій “Вечірні зорі” (1910).

Д.Яворницький стояв біля витоків Катеринославської вченої архівної комісії (1903-1916), що являла собою місцеве історичне товариство. На засіданнях комісії, почесним членом якої вченого було обрано, Дмитро Іванович виступав з лекціями: “Про кобзарів та лірників”, “По дніпрових порогах”, “Переволочанська фортеця та її околиці”, “Подорож до Жовтих Вод”. На сторінках друкованого органу комісії – “Летописей” – побачили світ розвідки Д.Яворницького, присвячені гетьману П.Конашевичу-Сагайдачному, українському етнографу М.Закревському, катеринославській родині Мізків, творчості Т.Шевченка. Вчений глибоко дослідив тему Запорожжя в творчості Кобзаря. Д.Яворницький підкреслив, що захистом визвольних і патріотичних традицій українського народу Т.Шевченко “вивів свій народ з меж чисто етнографічних і поставив його на широкий шлях культури”⁴.

Видатну роль відіграв Д.Яворницький в діяльності катеринославського культурно-освітнього товариства “Просвіта”. Аналогічні товариства та їхні філії існували в багатьох містах та селах України. Ці товариства мали велике значення в піднесенні українського національного руху, у формуванні його інфраструктури, у створенні бібліотек, читалень, народних домів, вечірніх та недільних шкіл, у розвитку театру, благодійницькій діяльності тощо.

Катеринославська “Просвіта” була першою “Просвітою”, що виникла на землях Східної України. Це сталося у жовтні 1905 р. В катеринославській “Просвіті” Дмитро Іванович співпрацював з відомими українськими діячами, як-от: В.Біднов, А.Біднова, Д.Дорошенко, Н.Дорошенко, І.Труба, Є.Вировий, І.Рудичев, К.Котов, Т.Сулима-Бичихина, С.Липківський, Ю.Павловський, В.Хрінников, О.Косач-Кривинюк, М.Кривинюк, П.Шукін та ін. Завдяки Д.Яворницькому “Просвіта” отримувала дозвіл на проведення шевченківських свят та інших заходів. Дмитро Іванович сприяв будівництву народного дому (української аудиторії) для катеринославської “Просвіти”, що був збудований 1914 р. в українському архітектурному стилі на кошти інженера-просвітянина В.Хрінникова. Завдяки саме Д.Яворницькому відбулося у Катеринославі святкування 100-літньої річниці від дня народження Т.Шевченка (1914).

Активно співпрацював Дмитро Іванович й в друкованому органі “Просвіті” – часопису “Дніпрові хвили” (1910-1913), в якому вчений опублікував історичний нарис “Як жило славне Запорозьке низове Військо”, чотири великих оповідання: “Закохана пара, або пан Борзак та пані Борзачка”, “Русалчине озеро”, “Драний хутір”, “Три несподівані стрічі”, вірші “Т.Г.Шевченкові”, “Все йде, все минас. Пам’яті Л.В.Сохачевської”, “Горе орла”.

Д.Яворницький підтримував також міцні стосунки з “Просвітами” Чернігова, Полтави, Одеси, Волині, Кубані, з видатними діячами просвітянського руху Б.Грінченком, М.Коцюбинським, І.Шрагом, М.Вороним, М.Комаровим, В.Кравченком, Я.Бідаєм та ін. Дмитро Іванович щиро допомагав тим, хто зазнав утисків і був заарештований за українську справу. До нього зверталися з далекого Сибіру земляки-українці, дякували йому за подвижницьку працю на ниві українства.

Про видатну роль Д.Яворницького в культурно-громадському русі України, в українській історіографії яскраво свідчило святкування 30-ліття його науково-викладацької діяльності (1913 р.). Високої оцінки здобула наукова та музейна діяльність вченого в ювілейних публікаціях в періодичні, в численних вітальних телеграмах, в яких шанувальники і колеги відзначили енергію Дмитра Івановича, його плідну працю, невтомність, наполегливість, корисну просвітянську діяльність. Сучасники вважали Д.Яворницького “вартовим” рідної науки, дослідження і діяльність якого мали велике національне значення.

Скасування царату і піднесення українського національно-визвольного руху активізувало творчу діяльність Д.Яворницького. Учений виступав з читанням лекцій на курсах українознавства, в товаристві “Січ”, у відродженій “Просвіті”, публікував статті в періодичних виданнях “Споживач”, “Червоний шлях”, “Молодая кузниця”, “Кооперативне життя”, “Зоря”, “Життя й революція”, “Нові шляхи”, “Етнографічний вісник”. Значних зусиль доклав Д.Яворницький у справу охорони пам’яток старовини в краї, розробив заходи щодо їх збереження. Під час громадянської війни історик вдень і вночі охороняв музей і його неоціненні скарби від пограбування.

29 липня 1918 р. Д.Яворницького було обрано професором кафедри історії України Катеринославського університету (з 1920 р. - Інститут народної освіти).

У 1918 р. відбулася значна подія й в особистому житті Дмитра Івановича. Він одружився з учителькою Серафімою Дмитрівною Буряковою (1879 – 1943), яка до кінця життя вченого була йому вірним другом. З першою дружиною, учителькою Варварою Петрівною Кокіною розрив стався ще у 1885 р.

Період 1920-х – поч. 1930-х рр. був вельми насиченим в житті Д.Яворницького. Окрім завідування музеєм і викладання в університеті, вчений керував науково-дослідною кафедрою українознавства (1921 – 1930), завідував губернським архівним управлінням (1922 – 1924), брав участь в роботі історичної секції ВУАН під керівництвом М.Грушевського, підготував статті для ювілейних збірників на пошану М.Грушевського та Д.Багалія. Результатом напруженої наукової діяльності Д.Яворницького у цей період було видання “Словника української мови” (1-й том. Катеринослав, 1920), географічно-історичного нарису “Дніпрові пороги” (Харків, 1928) та збірки документів “До історії Степової України” (Дніпропетровськ, 1929). Як один з визначних українських істориків, Д.Яворницький у 1927 – 1932 рр. очолював комплексну наукову експедицію на Дніпробуді.

Наукові надбання вченого здобули високої оцінки. У 1924 р. він був обраний членом-кореспондентом ВУАН, а у 1929 р. – дійсним членом Академії Наук.

Проте наприкінці 1920-х рр. вже почали насуватися страшні часи тиску тоталітарної системи, репресій, “згортання” політики українізації, обвинувачення в буржуазному націоналізмі й т. ін. За Д.Яворницьким та іншими музейними співробітниками стежили і писали доноси⁵. Літній академік був обвинувачений в “українському буржуазному націоналізмі” й наприкінці серпня 1933 р. вигнаний з музею. Поки з’ясували його справу, вчений не одержував утримання. Його родина бідувала й вимушена була продавати власні речі. До моральних та матеріальних страждань додалися ще й фізичні. Дмитро Іванович півроку тяжко хворів. Найтяжчим для нього була заборона працювати в музеї, якому він віддав понад 30 років свого життя. Не можна без болю читати листа вченого до його приятеля Олексі Коваленка: “Так, друже мій Олекса Васильовичу, мене зовсім вичистили з музею... Настрій у мене надзвичайно тяжкий. Боюсь сам за себе”⁶.

Проте творча натура вченого перемогла усі негаразди. До музею Дмитро Іванович вже не повернувся, але наукову діяльність не припинив, продовжував працювати над “Словником української мови”, збирав й опрацьовував фольклорний матеріал, підготував до видання фольклорну збірку, написав книгу “Історія города Екатеринослава”, спогади про І.Рєпіна, В.Тарновського.

Вчений підтримував творчі стосунки з багатьма вченими і митцями, науковими та культурного громадськими товариствами України і Росії.

Але у 1937 р. влада знову згадала про Д.Яворницького. Того часу була сфабрикована чергова справа так званого “Українського націоналістичного контрреволюційного підпілля” на чолі з головою РНК П.Любченком. Д.Яворницького “зарахували” до верхівки дніпропетровської філії цього підпілля. Літнього хворого вченого визнали “натхненником”, який здійснював зв’язок із закордоном, спочатку через художника І.Рєпіна, а по смерті останнього – через його доньку Віру Рєпіну. Заарештовані по цій справі були змушені слідством давати свідчення проти Д.Яворницького. Проте самого вченого не заарештували.

Напружене й насичене подіями життя академіка Д.Яворницького перервалося 5 серпня 1940 р. Заповіт вченого поховати його біля стін музею був виконаний лише у 1961 р., коли було зроблено перепоховання. 11 жовтня 1940 р. його ім’я було надано Дніпропетровському історичному музею.

Д.Яворницький належав до кращих представників української інтелігенції, був великим патріотом своєї країни, якій він безкорисливо служив усе своє життя, ніколи не стояв осторонь болючих проблем свого народу. Його девізом було: “Працой доти, доки б’ється серце!”

Д.Яворницький залишив велику творчу спадщину. Його доробок нараховує понад 200 опублікованих праць у царині історії, археології, етнографії, фольклористики, лексикографії, археографії, архівної та музейної справи, пам’яткознавства, генеалогії, сфрагістики, книгознавства, художньої літератури тощо.

Центральне місце в науковій спадщині вченого посідає трьохтомна фундаментальна монографія “Історія запорозьких козаків” (СПб., 1892 – 1897), яку сучасні дослідники вважають “енциклопедією запорозького козацтва”. У цій книзі, що ґрунтується на великій джерельній базі, здобули висвітлення питання виникнення та розвитку запорозького козацтва, топографія Запорозьких Січей, їх кордони, клімат, рослинний та тваринний світ запорозького краю, устрій Запорозького війська, його склад, чисельність, військовий поділ й адміністративно-судова влада. Особливу зацікавленість широкого читачького загалу викликають розділи книги, що присвячені

побуту запорожців, характеристики військових клейнодів, збройних сил та бойових здібностей козаків, їх занять хліборобством, скотарством, рибальством, мисливством, садівництвом, промислами, ремеслами, торгівлею, а також церковного ладу, освіти у козаків, зовнішнім стосункам запорожців з християнськими та мусульманськими сусідами.

2-й та 3-й томи присвячені висвітленню воєнно-політичної історії запорозького козацтва за період 1471 – 1734 рр., участі запорожців у боротьбі за релігійно-національну незалежність України проти Польщі, Криму, Туреччини, у Національно-визвольній війні сер. XVII ст. під проводом гетьмана Б.Хмельницького, у російсько-турецькій та російсько-шведській війнах, а також висвітлюється життя і побут козаків в Олешківській, Чортомлицькій і Кам'янській Січах.

Д.Яворницький планував написати й 4-й том “Історії запорозьких козаків”, в якому мав висвітлити історію останньої Нової Січі (1734 – 1775). Проте, як вважають сучасні дослідники, негативна критика з боку колег (зокрема В.Антоновича, Д.Багалія, І.Житецького, О.Лазаревського, В.Ястрєбова та ін.) настільки вразила Д.Яворницького, що він розчарувався у своїх здібностях науковця, припинив наукові студії над історією запорозького козацтва й перейшов до літературної праці. Сам вчений пояснював свій “відхід” від історичних досліджень неможливістю скористатися архівом Коша Нової Січі, який зберігався у власності історика А.Скальковського. А без цього архіву неможливо було висвітлити історію Нової Січі.

За своїми історичними поглядами Д.Яворницький належав до представників романтичного народництва в українській історіографії. Цей напрям характеризувався міцним зв'язком між історичними та етнографічними інтересами й описовим методом дослідження. Для Д.Яворницького рушійною силою, суб'єктом історичного процесу був народ, а саме – козацтво. Вчений виявляв сталий інтерес до соціально-побутової історії, до проблем мови, фольклору, піснетворчості, духовності українського народу. Романтизм Д.Яворницького здобув яскравого висвітлення в ідеалізації ним козацької держави, героїзації козацтва. Для нього історика-романтика, історика-художника був характерним емоційно-психологічний підхід до минулого, в яке він намагався “проникнути”, вжитися, зазирнути зсередини. Д.Яворницький був безмірно закоханий у предмет свого дослідження. Він захоплювався усім старовинним. Проте, за висловом самого вченого, це було “не захопленням бездіяльного розуму, а необхідною потребою кожної освіченої людини, яка ревно ставиться до діянь своїх пращурів і турботливо зводить будівлю для своїх нащадків”.

З метою “проникнення” у минуле дослідник використовував, не тільки традиційні для того часу панування позитивізму писемні пам'ятки, але й інші типи джерел: фольклорні, речові, зображувальні. Фактографічність творів Д.Яворницького, широке використання ним народних переказів, оповідань, народних пісень, приказок та інших зразків фольклору у значній мірі сприяло відтворенню народного життя козацьких часів.

Новий комплексний підхід Д.Яворницького до вивчення історії козацтва, застосування в арéal дослідження даних різних наук “підводило” вченого до створення праць перехідного характеру – історико-географічних, історико-етнографічних, художньо-етнографічних життєписів тощо.

Залучення у “канву” авторського наративу фольклорних джерел, образність мови надавали творам Д.Яворницького художньої виразності. Сучасники вченого й

наступні дослідники називали Д.Яворницького істориком-художником. Вчений відчував в собі поетичність душі. “Я сам не поет, - писав він другу і поету К.Білашовському, - але ж маю поетичне чуття”. Близькість вченого до поетичної стихії втілювалася у словах, які він так любив повторювати: “Ми – археологи-поети”, “ми – історики-художники”.

Сучасники також сприймали Д.Яворницького як поетичну натуру. Роменський музесзнавець і письменник І.Голюн писав Дмитру Івановичу: “Ви – сама поезія. Вашу душу, втілену у вивчення старовини, в любовне збирання кожної рисочки минулого людського побуту – я відчуваю і шаную”.

Романтик Д.Яворницький зазнав нищівної критики з боку “суворої” позитивістської науки (О.Лазаревського, І.Житецького, В.Ястребова та ін.), яка занадто суворо обвинуватила його в ідеалізації запорозького козацтва, у відсутності дослідницького методу і критики джерел, безсистемному текстовому викладі. Сам вчений ідеалізацію ним козацтва пояснював своєю великою пристрасністю до степового лицарства, невгамовною любов’ю до Запорожжя. “Може через ту саму страсть, - пояснював Дмитро Іванович, - я і сам упав у які помилки...”

Взагалі Д.Яворницький вважав своїм головним завданням - виявлення і публікацію джерел. У трьох документальних збірках вчений опублікував 1278 документів. Окрім того ним надрукований нарративний, документальний та фольклорний матеріал у додатках до монографій, а також каталоги як результат камерального опрацювання джерел. “Зразком позитивізму в українській історіографії”, - визначив сучасний український дослідник С.Леп’явко “Історію запорозьких козаків” Д.Яворницького. Все життя з особливим натхненням збирав Д.Яворницький фольклорний та лексичний матеріал, переважна більшість якого ще чекає на публікацію.

Видатною заслугою Д.Яворницького є створення ним потужної комплексної джерельної бази з історії запорозького козацтва й взагалі історії України XVII - XIX ст. Він був неперевершеним шукачем й збирачем пам’яток старовини. Внаслідок майже 60-річної подвигницької евристичної роботи, вмілого залучення до неї широкого аматорського загалу, Д.Яворницький зібрав унікальні колекції українських старожитностей, передусім запорозьких реліквій, створив славнозвісний Дніпропетровський історичний музей, зібрання котрого й сьогодні є міцною джерельною базою для досліджень у різних науках гуманітарного циклу.

Одним з основних напрямів у творчості Д.Яворницького були археологічні дослідження. Ґрунтуючись на досягненнях попередників, вчений розробив власну методику археологічних досліджень, репрезентував схему еволюційного розвитку стародавнього населення Полудневої України, заклав підвалини вивчення археологічних культур цього регіону України. Важко переоцінити внесок, що його зробив Д.Яворницький у розвиток археології козацької доби, у масштабні дослідження на теренах колишнього Запорожжя, у керування Дніпробудівською експедицією (1927 – 1932). Д.Яворницький є автором книги “Публичные лекции по археологии России” (СПб., 1890), яку сучасна дослідниця І.Яременко вважає однією з перших спроб створення посібника з археології. Апогей в археологічній діяльності Д.Яворницького припадає на 1902 – 1907 рр. й пов’язаний передусім з XIII археологічним з’їздом, що відбувся у серпні 1905 р. в Катеринославі. Визнанням досягнень вченого у царині археології було обрання його у 1906 р. дійсним членом Московського археологічного товариства.

Наукова мета і дослідницькі методи Д.Яворницького сприяли краснзавчому “забарвленню” його творчості. Намагаючись як можна повніше відтворити життя запорожців в усіх його виявах, вчений застосував комплексний підхід до вивчення проблеми й до використання джерел, що “вимагало” від нього детального обстеження того ареалу, де жили і діяли запорожці. У такий спосіб, за визначенням професора І.Колесник, дослідження Д.Яворницького, що відносяться до регіональних, набувають краснзавчого відтінку. У творчому доробку Д.Яворницького є праці й суто краснзавчого характеру. Найбільш значною з них є книга “Історія города Екатеринослава”, що була написана у 1937 р., але вперше побачила світ у 1989 р. Окрім того, викладаючи на кафедрі історії України в Дніпропетровському університеті, Д.Яворницький розробив курс лекцій з історії місцевого краю.

Д.Яворницький був вченим – популяризатором історичних знань. Майже усі книги Д.Яворницького і численні його статті були розраховані на масового читача. Він був натхненним, емоційним дослідником. Його твори, лекції та екскурсії мали великий емоційний вплив на читачів та слухачів, справляли на них ефект своєрідного “каталізатора” у пробудженні історичної пам’яті, любові до рідної історії й гордості за свій народ.

Невипадково провідні діячі українського руху зверталися до Д.Яворницького, як до кращого знавця історії Запорозжя й талановитого белетриста, з проханням написати велику повість із запорозького життя. Дмитро Іванович працював над таким твором під назвою “Смерть отамана”, але він не був виданий. В інших своїх художніх творах Д.Яворницький відійшов від історичної запорозької тематики і віддав пріоритет побутово-психологічним картинам сучасної йому епохи.

Приблизник етнографізму, шанувальник деталей, точного відтворення побуту, Д.Яворницький й у своїх художніх творах залишався етнографом. Свої прозові твори він вважав “прямо таки етнографією”, “списаною з живих людей”, які “ще й досі живуть і так само роблять, як у мене написано”. Свою збірку оповідань “Поміж панями” Д.Яворницький охарактеризував як галерею типів сучасного українського панства, з яким йому “приходилося стіватись на широкому шляхові” його “гайдамацького життя”.

Тяжіння Д.Яворницького до художньої творчості спостерігалось вже на початку його діяльності й відбувалося одночасно з науковими дослідженнями. Про це свідчать його твори перехідного типу, як-от: історично-етнографічні оповідання “Жизнь запорожских козаков по рассказу современника-очевидца” (1883), “Як стрічали запорожці Новий рік” (1889), “Що розказував мені столітній дід про запорожців” (1907), художньо-етнографічні нариси “Умный муж и неразумная жена” (1888), “Как в старину переделывали старых людей в молодых” (1888), “Дурному ни в людях, ни дома” (1889), “Святки в Малороссии” (1898), й нарешті книга “По следам запорожцев” (СПб., 1898).

Порівнюючи наукові праці Д.Яворницького з його художніми творами спостерігаємо певну парадоксальність. Наукові праці вченого мають художнє забарвлення, а за визначенням П.Єфремова, багато сторінок великої “Історії запорожських козаков”, “Запорозжя в остатках старини и преданиях народа” та інших історичних монографій і статей написано рукою безперечно художника, тоді як прозові твори, навпаки, відзначаються “документалізмом” характерів героїв й побуту, деталістю.

Письменником – колористом, наслідувачем традицій етнографічного реалізму в українській літературі, для якого характерним був культ деталі, подробиці, вважав Д.Яворницького літературознавець П.Єфремов. Проте літературним творам Д.Яворницького, на думку сучасних дослідників (Н.Василенко, І.Руснак), притаманним є й глибоке дослідження внутрішнього світу людини, зокрема в автобіографічному романі “За чужий гріх” (1907).

Майже усі читачі відзначали чудову українську мову художніх творів Д.Яворницького, її образність, музичальність. На відміну від наукових праць вченого, котрі написані російською мовою, літературні твори Дмитра Івановича створені українською, й майже усі вони побачили світ після 1905 р., коли тиск на українське друковане слово був послаблений.

Саме в мові вбачали сучасники велику силу таланту Д.Яворницького, “в тій умілості”, з якою він користувався скарбницею народної лексики.

Невід’ємною складовою творчого життя Д.Яворницького була його викладацька діяльність в середніх та вищих учбових закладах, лекційна та екскурсійна робота, керування Дніпропетровським історичним музеєм, співпраця з науковими та культурно-громадськими товариствами, участь в просвітянському русі тощо.

Багатогранна діяльність Д.Яворницького, його насичений подіями життєвий шлях й велика творча спадщина, не зважаючи на досить солідну історіографію, не здобули ще достатнього висвітлення. Актуальним завданням залишається створення комплексної наукової монографії, присвяченої видатному енциклопедисту козащини. В здійсненні цього завдання набуває важливого значення розробка джерельної бази проблеми, введення до наукового обігу нових джерел, передусім епістолярної спадщини Д.Яворницького. Саме приватне листування є найбільш інформативним, “живим” та “повнокровним” джерелом до вивчення життя та творчості вченого, його творчих, дружніх та родинних стосунків, зв’язків з історичним контекстом, з подіями епохи, визначення його ролі в науковому співтоваристві та культурно-громадському русі України. Приватне листування – це своєрідний “ключ” до внутрішнього світу людини, її потаємних думок, самооцінок. Листи допомагають зрозуміти людину, її характер, психіку, світобачення, ціннісні орієнтири, уподобання, реакцію на ті чи інші події, уявити людину в усій її “повноті”, бо саме приватні листи, як ніяке інше джерело, за визначенням В.Дільтея, зберігають “повну життя дійсність”.

Даний збірник містить 490 листів Д.Яворницького до 78 адресатів. Хронологічний діапазон листування охоплює період з 1883 р. до 1940 р. Серед адресатів Д.Яворницького – історики, археологи, фольклористи, етнографи, літературознавці, мистецтвознавці, музейні діячі, видавці, письменники, живописці, композитори, викладачі, службовці, громадські діячі України та Росії, родичі, знайомі та друзі вченого.

Найбільш значними за обсягом, хронологічним діапазоном і змістовністю є “блоки” листів Д.Яворницького до К.Білоловського, Б.Грінченка, Ф.Лебединцева, Г.Маркевича, Д.Мордовця (Мордовцева), Я.Новицького, І.Рєпіна, Т.Романченка, Є.Чикаленка, С.Шубинського.

Особливо цінними є “блоки”, що являють собою цілісний комплекс листування, тобто листи обох корреспондентів. В 1-му та 2-му випусках “Епістолярної спадщини академіка Д.І.Яворницького” були опубліковані листи до Д.Яворницького К.Білоловського⁷, Б.Грінченка⁸, Ф.Лебединцева⁹, І.Рєпіна¹⁰,

Т.Романченка¹¹, Є.Чикаленка¹², С.Шубинського¹³, Д.Багалія¹⁴, О.Бобринського¹⁵, В.Данилюва¹⁶, О.Коваленка¹⁷, М.Комарова¹⁸, В.Кравченка¹⁹, В.Науменка²⁰, Я.Новицького²¹, М.Сумцова²² та ін.

В збірнику репрезентовано листи Д.Яворницького до видатних істориків М.Костомарова, В.Ключевського, В.Антоновича, Д.Багалія, М.Грушевського, Д.Дорошенка, Н.Полонської-Василенко, етнографів М.Сумцова, В.Кравченка, археологів О.Бобринського, В.Гошкевича, О.Федоровського, П.Курінного, П.Смолічева, фольклориста Я.Новицького, мовознавців М.Комарова, А.Кримського, літературознавців О.Кониського, В.Данилюва, М.Халанського, письменників та поетів К.Білиловського, Б.Грінченка, Олени Пчілки, М.Коцюбинського, М.Могилянського, Д.Мордовця, І.Нечуя-Левицького, Т.Романченка, М.Старицького, М.Телешова, композитора М.Лисенка, живописця І.Рєпіна, актриси Н.Дорошенко, видавців і редакторів Ф.Лебединцева, В.Левицького, В.Міхневича, В.Науменка, К.Паньківського, О.Суворіна, Є.Чикаленка, С.Шубинського та ін.

В листах ми спостерігаємо Д.Яворницького як людину, з усіма проблемами його приватного життя, у родинних та дружніх стосунках. В листах до близьких друзів (К.Білиловського, Г.Маркевича, Д.Мордовця, Я.Новицького) Дмитро Іванович сповіщав про події, що відбувалися в його родині, про смерть родичів, про стосунки з дружиною, племінниками тощо. Для Д.Яворницького важливим було постійно мати поряд надійного щирого друга, який би розумів його, підтримував, надавав поради й насаги. Такими для нього тривалий час були: дослідник з Олександрівська (тепер Запоріжжя) Яків Павлович Новицький, поет і громадський діяч Кесар Олександрович Білиловський, катеринославський, згодом полтавський викладач Григорій Іпатійович Маркевич, письменник і громадський діяч Данило Лукич Мордовець (Мордовцев). В листах до цих адресатів містяться подробиці особистого й творчого життя Д.Яворницького, здобуття ним магістерського ступеня, нахненної дослідницької праці, характеристика творчої лабораторії вченого, оцінка власних здібностей і творчих здобутків, реакція на критику, переслідування та утиски з боку влади, що їх зазнав історик за своє життя. В листах йдеться про численні хвороби і травми, що переслідували вченого з дитинства, про їх вплив на настрої та творчість вченого.

Громадські справи, питання українського національного руху здобули висвітлення в листах до К.Білиловського, Н.Дорошенко, М.Коцюбинського, Г.Маркевича, Д.Мордовця та ін. Співпраця Д.Яворницького з періодичними виданнями відображається в листах до О.К.Коваленка, О.Кониського, Ф.Лебединцева, В.Левицького, В.Науменка, К.Паньківського, Є.Чикаленка, В.Міхневича. З листа до М.Грушевського стає відомим про намір Дмитра Івановича влаштуватися в Галичині.

Цінні автобіографічні дані вмістив Д.Яворницький в листах до О.Коваленка, М.Грушевського, Г.Маркевича. Душевний настрій, оцінка свого характеру, можливостей, характеристика власних праць відбилися в листах до К.Білиловського, Д.Багалія, Г.Маркевича, Я.Новицького. Особливо теплою та щирістю відзначаються листи до друзів – Я.Новицького, К.Білиловського, Г.Маркевича, Д.Мордовця, І.Рєпіна.

До листів Д.Яворницького додаються листи його дружини Серафими Дмитрівни до історика Н.Полонської-Василенко. Ці листи писалися й від імені Дмитра Івановича. В них йдеться про події останнього десятиліття в житті Д.Яворницького:

про трагічне усунення вченого з посади директора музею (1933), про “чистку” музейного персоналу, про хвороби та моральний стан літнього академіка, його стосунки з Академією Наук. Н.Полонська-Василенко була однією з небагатьох, хто у ті скрутні для Д.Яворницького часи підтримав його. Вона взяла дійсно “родинну участь” у справах опального академіка. Подружжя Яворницьких вважало Н.Полонську-Василенко “рідною людиною”, “слаvimим другом”.

Епістолярій, що репрезентується, є джерелом до вивчення життя та творчості не тільки Д.Яворницького, але і його адресатів. В цьому листуванні також віддзеркалюється розвиток суспільно-політичного, культурного й наукового життя України 1880-х – 1930-х рр.

Листи Д.Яворницького, що публікуються в цьому збірнику, складають лише частину епістолярій вченого. Архіви ще багатьох його персональних та колективних адресатів зберігають листи видатного історика запорозького козацтва й чекають на публікацію.

Архітектоніка збірника містить вступну статтю, суто листи та науково-довідковий апарат (коментарі, покажчики). Листи розташовані за алфавітним порядком прізвищ адресатів Д.Яворницького. Наприкінці публікуються листи С.Яворницької до Н.Полонської-Василенко.

Листи до кожного окремого адресата розташовані за хронологією написання листів. В збірці надається безперервна порядкова нумерація листів. Листи публікуються мовою оригіналу. При публікації зберігаються морфологічні та синтаксичні особливості оригінальних текстів, що передаються сучасним правописом. Дефектні та непрочитані місця відзначаються трикрапкою у квадратних дужках. Редакторську дату вміщено під прізвищем адресата ліворуч; місце написання листа – під прізвищем адресата праворуч. Авторська дата зазначається в тексті листа відповідно до її місця в автографі.

До листів додається коментар, який дає пояснення згадуваних у листах персоналій, творів, друкованих органів, а також подій, про які йдеться чи натякається в листах. Розгорнуті довідки про персоналії та інші іменні реалії подаються, як правило, при першій згадці.

Окрім вступної статті та коментарю, науково-довідковий апарат збірника містить покажчики: адресатів, іменний, географічний, предметний, археографічний, біографічний а також список умовних скорочень. Листи, що їх тексти пропонуються в даному збірнику, зберігаються в різних бібліотеках, архівах та музеях України і Росії. Переважна їх частина публікується вперше. Листи до окремих адресатів були опубліковані раніше (див. археографічний покажчик). Проте особливо актуальним й ефективним є саме комплексне серійне видання цього листування.

Упорядники збірника висловлюють глибоку подяку за наукові консультації, плідну допомогу та всебічну підтримку дослідникам, що взяли участь в підготовці до видання окремих “блоків” листування: кандидату історичних наук В.Бекетовій, кандидату філологічних наук О.Боряк, кандидату історичних наук С.Кіржасву, доктору історичних наук, професору О.Журбі, історикові А.Трембіцькому, одеському літературознавцю і бібліографу Г.Зленку, петербурзькій дослідниці А.Синельниковій, херсонському історикові В.Піворовичу, кандидату історичних наук С.Рукавінній, дніпропетровським мезезнавцям Т.Архиповій, Г.Зубковій, М.Підосиновій, А.Подолан, Н.Степаненко, К.Тележняк, Я.Тимошенко, М.Тихоновій, Л.Чуриловій, А.Гуровій, дизайнеру Ю.Малісню, головному хранителю Дніпропетровського

історичного музею Т.Звориніній, директорів Чернігівського літературно-меморіального музею М.Коцюбинського Ю.Коцюбинському, завідувачому відділу рукописів Інституту літератури ім. Т.Шевченка, кандидату філологічних наук С.Гальченку, старшим науковим співробітникам Інституту літератури ім. Т.Шевченка, кандидатам філологічних наук А.Дибі, Л.Мірошниченко, заступникові директора з наукової роботи Чернігівського історичного музею А.Линюк, головному хранителеві Чернігівського історичного музею Г.Арендар.

Даний збірник пропонується вченим-гуманітаріям, працівникам культури і мистецтва, студентам гуманітарних вузів, викладачам, краєзнавцям, усім, хто цікавиться історією та культурою України.

ПРИМІТКИ

1. Про Д. Яворницького див.: Шаповал І.М. В пошуках скарбів. К., 1963; Гапусенко І. М. Дмитро Іванович Яворницький. К., 1969; Шубравська М.М. Д.І.Яворницький: життя, фольклористично-етнографічна діяльність. К., 1972; Абросимова С.В. Дмитро Яворницький. Запоріжжя, 1997.

2. Див.: Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького (далі – ЕСЯ). Вип. 1: Листи вчених до Д.І.Яворницького. Дніпропетровськ, 1997; Вип. 2: Листи діячів культури до Д.І.Яворницького. Дніпропетровськ, 1999; Вип. 3: Листи краєзнавців та музейних діячів до Д.І.Яворницького (друкується).

3. Див.: Эварницкий Д.И. Последний кошевой атаман Петр Иванович Калнышевский. Новочеркасск, 1887.

4. Яворницький Д.І. Народні основи в поезії Т.Г.Шевченка // Споживач. 1920. № 4. С. 4.

5. Див.: Шпекторенко І. Доповідна записка ГПУ про Яворницького // Вільна думка. 1992. № 2. С. 6; Мицик Ю. Д.Яворницький під наглядом ВКП (б) та НКВД // Регіональне і загальне в історії. Дніпропетровськ, 1995. С. 26 – 29; Гордеев А.Ф., Ченцов В.В. О последних годах жизни и деятельности Д.И.Яворницького // Там же. С. 29 – 31.

6. Дніпропетровський історичний музей (далі – ДІМ). Ф. 10. Арх-47462.

7. ЕСЯ. Вип. 2. С. 44 – 102.

8. Там само. Вип. 1. С. 122 – 134.

9. Там само. Вип. 2. С. 190 – 213.

10. И. Е. Репин. Письма к художникам и художественным деятелям. М., 1952.

11. ЕСЯ. Вип. 2. С. 247 – 268.

12. Там само. Вип. 1. С. 603 – 616.

13. Там само. С. 619 – 626.

14. Там само. С. 23 – 28.

15. Там само. С. 73 – 75.

16. Там само. С. 150 – 162.

17. Там само. Вип. 2. С. 167 – 172.

18. Там само. Вип. 1. С. 260 – 265.

19. Там само. С. 277 – 287.

20. Там само. С. 368 – 372.

21. Там само. С. 377 – 406.

22. Там само. С. 527 – 541.

ЛИСТИ Д. І. ЯВОРНИЦЬКОГО ДО ДІЯЧІВ НАУКИ І КУЛЬТУРИ

1. ЛИСТ ДО В. Б. АНТОНОВИЧА

23.09.1884

Харків – Київ

Незабвенный и бесценнейший Владимир Бонифатьевич!

Первое мое к Вам письмо состоит из просьб. Вот оне: вышлите, пожалуйста, ту программу [по] Русской истории, по которой держал магистерский экзамен Д.И.Багалей¹. Это - первое. Затем, вышлите, если это возможно будет для Вас, лекции по Русской истории Иконникова² и по средней Лучицкого³. Очень желательно познакомиться с ними. Это – второе. Далее, не забудьте о Вашем обещании выслать трёхвёрстную карту Днепра в пределах Екатеринославской и Херсонской губерний.

Если интересуетесь знать, как далеко проник я в Крым⁴, после того как расстался с Вами, то скажу, что, кроме Ялты и её окрестностей, я побывал ещё в Керчи, где видел Митридатову гору, древнегреческую церковь, Царский и Мелек-Чесменский курганы, музей археологических вещей, из Керчи проехал в Феодосию, где видел развалившиеся стены генуэзских крепостей (если только это генуэзские), церковь св. Илии, остатки древнегреческих фонтанов, небольшой музей и выставку картин художника Айвазовского⁵; из Керчи я пробрался через Керченский пролив на Таманский полуостров к Черноморцам. Здесь, кроме местечка Тамани, казачьей станицы Давыдовки, я видел ещё место бывшей греч[еской] колонии Фанагории. Фанагория находится прямо на восток от м. Тамани, на расстоянии 22 верст, по почтовому тракту, в имении помещиков Шапарева и Семенюка, расположена у залива Керченского пролива, на протяжении 2 верст. Здесь, как и в Керчи, ведутся раскопки директором Керченского арх[еологического] музея Фед. Ив. Гроссом, бывшим учителем рисования. Гросс – человек больной и, кажется, мало радеющий о раскопках. По крайней мере, об этом свидетельствует то запущение, в котором находится музей Фанагории. Сторож хотя и есть, но его или никогда не сыщешь или не доберёшься, так как эту роль взял на себя помещик Семенюк.

Уже с внешней стороны музей этот не представляет ничего привлекательного: чтобы пробраться в него, мне нужно было сперва взять метлу, отчистить птичий помёт и тогда уже иметь возможность отпереть дверь. Но и в самом здании не меньший беспорядок: в комнате, где поставлены находки, валяются матрасы, подушки, сапоги и проч.

Фанагория была последним пунктом моего путешествия по Тамани; обратно я проехал на Керчь, Карасубазар и Симферополь на почтовых по

той дорозі, де некогда проезжала царица Катерина⁶. Места унылые и далеко непривлекательные... По приезде в Харьків я вторично сломал себе леву руку, уже на лестнице собств[енной] квартири.

Весь Ваш и навсегда Д. Эварницький.

Немецкая у., дом № 6, квар. № 2.

ІР НАНУ. Ф. 3. № 66912.

2. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

18.06.1896

Єсеніуки – Петербург

Твій лист і твою “Складку”¹, козаченьку мій, я получив і дуже дякую тебе як за те, так і за друге. Як прочитаю “Складку” до кінця, то, може, і гавкну в “Новости” слів п’ять – десять. Кажу “**може**”, бо, бачиш, я тепер кріпко занят то коректурою третього тому “Истории”, то гаспідським лічінням, яке у мене відніма саме найдорогше, врем’я. Уранці міні полощуть живіт, потім того посилають двічі пити воду № 17, потім заставляють купатись у “солоно-щолочних” водах, потім знов пити воду двічі № 4 і, нарешті того, роблять масаж живота. А до всього цього біготня по парку цілосенний день. Тож тут, козаченьку мій, скажу тобі, що зовсім забудеш, як і перо держати у руці, а не то, що мислити та творити що-небудь. Але ж скажу тобі, що як тільки я скінчу того курсу лічіння, то зараз же чухну через Катеринодар, Новоросійськ, Чорним морем до Севастополя і до Мелітополя чавункою і в Мелітополі отакуюсь на тиждень, чи на два, обдивлюсь там любенько всі запорожські округи міста місьця, і найбільш Молочні Води та Каланчак. Потім того ударюсь на Великий Луг, а з Великого Лугу на Микитіно (Никіполь) і з Микитіна на Чортотлицьку Січу² до могили Сірка³. От тут я тобі і скомпоную що-небудь таке за-для твоєї “Складки”, ну хоч таке: “На пустирі Чортотлицької Січі”⁴. Утну я тобі помосковські, - уже вибачай за те, а ти переведи на українську річ. Я ніколи не считав і не Считаю себе добре знаючим української речі і боюсь брати на свою душу гріха. Окрім того, як я почув, як балакає по-українськи Бондарчук (на Бузі-річці), Ганько у Полтавщині⁵ та хоч би і твоя милість, то й зовсім зникнув головою аж до самісенної землі. Міні до Вас далеко, як тому куцоному до зайця. Я бачу, що я балакаю по-слободському (себто по-харківському), і ви всі рубаєте по-полтавському, і вже ж Харькову до Полтави усе рівно, що Кокану до Парижа. Так от так, голубчику мій Кесарю! Пробув я оце цілий місяць у Чернігівщині, - там багато є дечого із старовини, а тільки речь міні не зовсім-то до вподоби, а вже ваша полтавська так он як смашна! Чи бачив ти, козаченьку, як хлопці на Різдво “козу” водять? Та чи чув ти, яку вони на ту кумедію пісенью співають? Я, братику, чув ту пісню і записав слова, записав і на голос, і як би оце ти був коло мене, то й проспівав би тобі той голос.

і, і моїм щирим приятелям Пелесі⁶, Олексієвим⁷, Солодилу⁸ низенько уклоняюсь.

Дмитро Байда⁹.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 139.

3. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

30.06.1896

Єсеніуки – Петербург

Якова Івановича Щоголева¹, як глибоко талановитого поета, я почитав і ніколи не перестану почитати; а тільки скажу тобі, мій друже щирій, що даремне ти будеш нагадувати йому про мене, а міні про нього. Я кажу “даремне” від того, що між нами лежить страшенна пропасть, викопана чи судьбою, чи самим же Яковом Івановичем. Скажу тобі коротко, але ж правдиво і істинно, з тим тільки, щоб ти сховав мою тайну од моїх ворогів. У Якова Івановича була і єсть дочка², котра щиро була закохана в мене, но віддана була батьком за слабого і скудоумного князя Шаховського раді титулу і багатства. Тільки з тим князем вона не вжилась і покинула його, все ж таки ради “козака Байди”³. Князь зробив об’являєніс “о неизвестном пребывании его жены, княжны Елизаветы Яковлевны Шаховской”, і тоді вона явилась в його маєток “Кантемірово”, но після того год минувши князь од хвороби (він був увесь в ранах, імпотент і полутрамотний) Богу душу отдав, а молода княжна зосталась при батькові. Це людина високоталановита, і вона гра так чудово на арфі, що може прикувати до себе і ум, і серце, і волю чоловіка... Но горе тому чоловіку, котрий захотів би скувати з нею судьбу! Натура у неї така палка, така пекельна, що лучче одрубай собі правицю і біжи од неї з одною лівою, біжи біз огляду, біжи і благай Господа Бога за те, що він не зробив тебе злодієм, або заборонив тобі наложити на себе руки... Оця-то княгиня і роздружила мене з Яковом Івановичем: він прокляв свою дочку, прокляв тричі і мене. От як, голубе мій, дістця на цім світі. Ти, не знавши всього горя Якова Івановича, нагадав йому про мене і вразив його тяжко в серце. Як що єсть на землі Бог, то єсть і помста: Яков Іванович колись був ростовщиком і не одну сім’ю пустив голісеньку по світу. Він заморив свою дочку, котра покохала учителя інститута і котра молодесенькою умерла в чахотці. Він вигнав в могилу дві своїх дружини (тепер у нього третя). Він зробив безчастним свого рідного сина, не давши йому 300 карбованців на те, щоб кінчить курсу в Лейпцігській консерваторії. Він ... та Бог йому судя! Від того така чесна і високо-нравственна людина, як Потєбня⁴, не міг мення Щоголева без содрогання переносити... Це все я тобі висказав з тим, щоб ти, прочитавши цей мій лист, спалив його на вогні і заховав би мою тайну у себе на серці... А тепер я скажу тобі, що завтра їду

до діда Мордовця⁵ в Кисловодськ. Дід⁶ написав книгу “Дві долі” і присвячує міні ту книгу і запросює до себе...

Твій Дмитро Байда.

Пиши в Єсентуки.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 140.

4. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

3.07.1897

Єсентуки – Петербург

Коякі додатки про Сірка¹ ти найдеш, голубе мій, в третьому томі “Истории”², окрім того я нічого не можу сказати тобі про цього славетного кошового. Здається міні, що він пішов у Січ за тим, що тоді не можна було від татар жити на Україні і що татари захопили його “кревних” (як він сам писав царю) до Крима в полон. Я кажу “здається”, бо прямих на те показаних в актах я не найшов. Знайшов тільки в варшавському архіві королевського скарбу о прибутті до Варшави “mlodego Sierka” з свитою в 80 чоловік, і те діло буде приложено до третього тому. Скажу тобі ще от що: як скінчу курсу свого лічення, то вдарюсь на Чортомлицьку Січу і там проживу аж цілу неділю з тим, щоб виудити у дідів усе те, що вони чули і балакають про грізного Сірка. І що міні трапитця, я все тобі або лично розкажу (маю бути в Петербурзі в августі), або у листу ізложу. Міні здається, що дід Мордовець³ добре поняв Сірка, - таки ж по моїм працям. Він написав по-українськи велику повість (листів на 30 друкованих) “Дві долі” (доля Сірка і доля Юрка Хмельниченка) і там між другими вивів козаків Юхима Яворницького, Павла Пелеху і других, а все произведеніє посвятив міні, своєму, як він підписав, міхоноші, що водив його по скелям, по балкам та вибалкам, по Січам, та озерам, по шляхам та по бескедям. Водив, звісне, не натурально, а по книжкам тіки. Язык у діда розкішний, есть і картини чудові, а тіки якось виходе не зовсім живо. І не сказати: я прослухав тільки вісім глав, а їх, мабуть, всіх двадцять вісім. Міні шкода, що я через лікарів та не можу надовго відлучатця із Єсентуків у Кисловодськ, а то б я більше сказав тобі про ту повість діда.

Про твою “Складку” скажу, що вона вийшла слабенька⁴. Из всіх творів я вище всього ставлю “Келех” діда та два твоїх вірші про батира та про того бідолаху, що од бідних бідний він родився... Жалко, що ти, любий мій козаченьку, не показав ні міні, ні дідові свою “Складку” перед тим, як друкувати її. Я сам не поет, але ж маю поетичне чуття і можу одлічити без помилки сміття от жемчугу. Про Щоголева⁵ тобі скажу, що Господь дав йому великий поетичний талан, та тільки Яків Іванович пролежав його на боку. Якби він “родився од бідного бідний”, о, тоді б його струни золотої банду-

ри голосніш заграли, ніж тепер вони грають!.. Він ніколи не вірив людському горю і ніколи ні єдиним шелягом не відкликнувся на поміч ближньому.

Щиро люблячий тебе Дмитро Байда.

ІА НАНУ. Ф. 72. № 141.

5. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

22.08.1896.1.

с. Фаліївка – Петербург

Оце пишу тобі, мій любий козаченьку, лист, а не знаю, чи дійде він до тебе, **дійде** чи ні. Якщо дійде, то ти вишли два екземпляри твоєї “Складки”¹ наложенним платежом по такій адресі: Херсон, Поверенному Луке Карповичу Попову², дом Назаренковой. Третій екземпляр вишли, теж наложенним платежом, по другій адресі: Станция Авдеевка Черниговской губ., Сосницького у[езда], Фоме Яковлевичу Дункану, в с. Жукаю. Ще прохала мене генеральша Софья Николаевна Таль (урожд. Синельникова)³ теж об том, щоб ти доставив їй два екземпляри “Складки” в Петербурзі, а живе вона деє на Літєйному проспекті і приїде в Петроград коло 10 числа сєнтября. Справитись об її мешканні можно або в адресному столі, або у її брата, генерала Алексія Ніколаєвича Синельникова⁴, на Сергієвській ул., якраз проти Сергієвського собору, дом Черткова. Сам я оце пробиваю у тієї ж таки генеральші Таль (на цей раз вона сама від’їхала до Одеси) в чарівному куточку, при зліянні Інгульця з Славутю-Дніпром, де село Фаліївка. 10-го числа буду на Чортомлицькій Січі, тепер же як раз скінчив за-для твоєї “Складки” деє під названієм: “По низов’ю Дніпра”⁵. Але я не вдержавсь, щоб не послати цієї штучки в газету “Новости”. Як буде надруковано, - прочитай і скажи, чи подобається тобі. Якщо подобається, то я росширю і оброблю його геть лучче, чим воно єсть, і пришлю тобі за-для “Складки”. Як же що не подобається, то придумаю інче що-небудь. Тільки скажу тобі: ти не змушайся тим, що воно буде надруковано в “Новостях”, - я в край його можу переробити і прибавити туди ж про Чортомлицьку Січу і про Сірка, що почую на місті. Тільки дав би Господь, мене відпустила хвороба. Я, бачиш, знов заслаб, знов захворів від того ж таки живота. Горенько мені з ним та її годі! Поки був [в] Ессентуках, доки їй добре мені було. Тепер же так погано, що у мене прямо руки одвалюютьця. Що мені робити з собою - не придумаю. А як згадаю про ту Москву, так аж страшно робитця. Коли мені тут погано, де мені подається найсвіжайша пицца, то що воно буде в Москві з всима її фальсифікаціями?..

Пиши, голубе мій, до 8 так: Херсон, Поверенному Луке Карповичу Попову, дом Назаренковой для передачі Д.И.Э.

Після 8, якщо улучиш, пиши так: Никополь Екатеринослав. у., почтовое отделение. Д.И.Э... до востребования.

Крiтко цiлую тебе. Д. Яворницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 143.

6. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

19.09.1896

Москва – Петербург

19.09.1896.

Москва, угол Поварской и Скертного,
д. Нефедьевой

Люблю тебе, мій голубе, усією душею і всім моїм серцем, бо чую, що твоє серце і твоя душа чисті як кришталь, чую, що в тебе душа поета, душа праведника. Це скільки я не читаю твого стиха, - бачу, що в тебе є іскорки поезії, і їх треба роздути до пламені. Що Щоголев? Щоголев – великий талан, а тільки у нього душа темна, серце лянне, а тіло запливало жиром. Від того і не миритця моя душа з ним; напротив того, до тебе вся моя душа розкрита. Я оце тільки що з Чортомлицької Січі, і дуже жалкую, що тебе зо мною там не було. Якби ти бачив, з якою радістю мене зустріли діди та дядьки, як би ти бачив, які пом'янки я устроїв на могилі славетного Сірка², якби ти почув, як мені виспівали там пісні старозавітні, якби ти знав, які я про того Сірка записав предання! Ех, якби ти був тоді зо мною, і як би твій дух піднявся на висоту, як би ти оживився, як би окрилився мислями! Ну, та дарма: може я тобі оце все випишу задля твоєї “Складки”³, як що вискоче свободне время, бо тепер якраз оце треба і пробні лекції писати, і курс готувати, і на уроки бігати, і корректуру держати третього тому “Истории”⁴. Як скінчу я третій том, то думаю пробігти і в Петерболотськ, щоб здати його Суворіну⁵. От тоді ми і знімимось умісті – ти, Данило Дід⁶, Солодило⁷. Це тобі добрая мисль прийшла, - дуже добрая! Обійди ти всіх моїх приятелів – дідуся Мордовця, Петруся Солодила, Василя Алексієва⁸ – і поклонись їм усім од мене, - скажи їм, що я тільки що повернувся од Чортомлицької Січі і шлю всім поклона від славного кошового Сірка, що лежить у садочку баби Зиновії Івановни Неліпи. Хто хоче, щоб частина душі того Сірка прибувала з ним на віку, для того я привезу гірсточку землі із його могили, бо сам набрав тієї святої землиці з-під самого пам'ятника Сірка і держу тепер у себе як саму найдорогшу для мене святиню. Маю я ще тепер собі настоящего запорожського каламаря, з якого, може, який-небудь генеральний військовий писар писав до царів та королів, і я пишу до твого

щирого та вірного друга Кесаря, якого кріпко цілую, а його дружині низенько уклоняюсь.

Дмитро Байда-Яворницький⁹.

P.S. Засипано піском із Чортомлицької Січі.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 144.

7. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

23.09.1896.

Москва – Петербург

Слухай, голубе мій Кесарю: задля твоєї “Складки” я вже приготував тобі опис “Поездки на пепелище Чортомлицькой [Сечи]”¹ на півтора друкованих листи. Так як половина її написана по-українськи, од слова до слова із слів ділів, то тобі прийдецца перевести на український тільки ті міста, де я од себе говорю. Тільки тут уже не прийдецца обозначати, що це твій переклад, бо тоді подума хто, що твої розговори з дідами вигадані тобою з голови. По-моєму, або надрукувати так, як у мене всі слова написані, або перевести на український місто московської речі, та тільки не казати, що воно перекладено тобою. Днів через три ти получиш рукопис, і тоді, як прочитаєш, то сам поймеш, що тобі з нею робить.

Щодо документа на сьют курінного отамана, то я посилав у цій листі лист із могого третього тома “Истории”², і там дід побаче те, що йому треба. Більш того, що в моїй книзі, нема і не буде: архівний документ списан дословно, і якби в ньому більше хоч на одно слово було против того, що я сказав, то я б уже і сам спокою собі не мав. Але ж, як дід³ захоче мати у себе документа, то я пошлю йому і документ. Мені дуже отратно те, що ти притягуєш за-для “Складки” таких міцних та талановитих людей, як дід Мордовець⁴. Візьми що-небудь і у Щоголева⁵: у нього дуже голосна і душевна ліра, хоть сам він звіряка в чоловічому тілі.

Від нині мені тепер занікопилось, а то б я хотів прочитати всю твою “Складку”, щоб ти по своїй доброті душевній та не набрав якого-небудь хламу, як ото вірші Чайченка⁶, що їм скоріш верх у трубі затикають, а не в народ пускають: і ні іскри ні поезії, і ні слова, а ні мислі!.. Як я вчитавсь в ту “Складку”, що ти мені прислав, так їй же Богу, краще твоїх творів нема. Ота пісня киргиза про батиря – трошки смахує на “Слово о полку Игореве” і прямо піднімає дух вгору.

Кстаті сказати, я ту твою “Складку” залишив на Чортомлицькій Січі дідам для навчання. Не знаю, чи ти ходив до Софії Никол. Таль⁷. (Сергійевская ул., д. 23, вона там і живе). Вона дуже прохала, щоб ти заніс їй (1/2 12 ч.) два екземпляри “Складки”. Якщо не заніс, то занеси. То хоч і високого коліна пані, але ж розумна і щира людина. Та ще от що: чи не збігав би ти до Вас. Григ. Котельникова⁸ – він тепер в селі – та чи не попрохав би його

од мене за Павла Кастановича Дзяковича⁹ (живе в Мелітополі, Таврич. губ., біля городської управи), щоб дати йому місце молодшого помічника надзирателя. Похлопочи, голубе мій, - Дзякович чудесна і чесна людина.

Твій Дмитро Яворницький.

ІА НАНУ. Ф. 72. № 145.

8. ЛИСТ ДО К.О.БІЛИЛОВСЬКОГО

1.10.1896.

Москва – Петербург

Я дуже рад, що тобі, голубе мій, прийшлась до смаку моя бесіда з “великолепными” дідами. Якщо хочеш, то я тобі пришлю і малюнок (фотографію), де мене знято коло пам'ятника славетного Сірка¹. Воно б скрасило твою “Складку”², якби тільки найшлись лишні карбованці, щоб до діла зробити ту фотографію. Скрасило б не тим, що там знята моя особа, - я себе ніде не люблю виставляти, а тим, що то ж таки до Сірка касаетця. Як же що Рєпін³ дасть свій малюнок, то, може, фотографія і лишня буде. Малюнок Рєпіна придасть твоїй “Складці” велику силу, - і ти не одходиш од Іллі Юхимовича, аж поки не получиш малюночка у свою правницю. Скрасе твою “Складку” і Щоголев⁴. Я б тільки хотів, щоб ти у Щоголева випрохав того стиха, де він каже:

“Сонце озера смієтця,
Коло рибки рибка в'єтця,
Птах, що крихту серця має,
Мила піснено вітає...”

Напиши йому і випрохай у нього цього стиха. Я б дуже рад був, якби він мені увесь піймався у руки, - зараз би і вивчив, як вивчив твою пісню до поета. Що до Афанасія Георгієвича Сластьона⁵, то тобі далеко не треба ходити з ним, а піди ти на Васильєвський острів, в 9 лінію, дом № 70, кв. 24. Там він і єсть. Він на тебе ніколи не розсердитця, та й за що? Це чоловік, якого я всією душею і всім серцем люблю і поважаю. Він має високу душу і гаряче серце, що щиро і беззавітно любе свою Україну, любе все своє прошле і кохаетця в нього, як молодий парубок у своїй красуні-дівчині. Як добре спізнаєш його, то й ти його полюбиш всім твоїм гарячим серцем. Об ньому можна те сказати, що сказано в Євангелії о Нафанаїлі: “Се Израиль, в нем же лукавства нисть”. Оце тобі все, що тобі треба задля “Складки”.

Тепер от об чом тебе попрохаю: найди ти мені, зделай Божу милість, перший № “Живой старины”, 1896 г., де єсть стаття якогось Смирнова про запорожців в Анатолії, куди мені той № і приїшли по моїй адресі. Або скажи, тобі вислала наложенним платежом. Пелеха⁶ якось ще улітку прислав мені листа з показанієм статті Смирнова в тій “Живой старине”. Оце і все! 5-го числа я читаю “вступительную лекцію” в університеті на тему “Глав-

нейшіе моменты из истории запорожских козаков”. Якби ти спитав у Пипіна⁷, чи не можна б було її надрукувати в “Вест[нике] Евр[опы]” (на 1 печат. лист), звісно на умовах редакції⁸. Тут би дид Мора[овець], [...]

Твій Д. Яворницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 146.

9. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

7.10.1896.

Москва – Петербург

Оце ж, голубе мій, посилаю тобі дві фотографії з пам’ятника Сірка. На одній фотографії і аз єсть, та тільки так, наче б я надів на себе храк. Паскудно виходе, - найпоганійш отой хвіст, що одстав од могого сюртука і стирчить наче у кучого. Теж погана хвигура і Гонтаревського¹, що стоїть у пам’ятника на другій фотографії: він взяв в руку сигару і через те усе діло спортив. Ти, як що хочеш надрукувати фотографію, зостав один тільки пейзаж без хвигур, і воно вийде бравійш, чим з такими особами, як ото я, або Гонтаревський. А проте, як хочеш, так і роби, тільки фотографію сохрани.

Щодо твого ворога, Григорова, то я ту гадюку давно знаю і давно вже хтів тебе застеретти од нього, та ніяк не випадало діло. Цей Григоров зробив мені якось, як ще жив в Петербурзі, у Василя Александровича Єнохіна, на Виборгській стороні, зробив мені, кажу, таку пакость, що у мене поліція перерила усі мої книжки – ти, Боже, бачиш, за що, - які зложені були в підпілі, під квартирою Єнохіна. З тих пір я спізнав, що той Григоров великий негодай і сукин син, якого треба берегтись, як огня. Одначе, як хочеш ти потягатись з ним, то бери собі Солодила², бо я до ноября місяця ніяк не можу виїхати із Москви до Петербурга. Оце тільки я сказав одну пробну лекцію про запорожців, як треба говорить (по уставу так!) і другу. Перша пройшла, як каже Фед. Євг. Корш³, добре; а як пройде друга (вона ж і послідня) – не знаю; а більш, мабуть, так вийде, що ні те, ні се. Факультет, бач, дав мені тему не зовсімто по моїм зубам: “Влияние династической польско-литовской унии на политический строй западно-русских земель, входящих в состав Великого княжества Литовского”. Біда та, що я ніколи не штудірував Литви і ні до кого мені тут обернутись. Хоч би ти як-небудь зайшов до Юрія Юр. Цвітковського⁴, або до Віл. Людов. Беренштама⁵ та поспитав у них про цю тему що-небудь. Може, вони, як старі преподаватели, більш ніж я, знають про це діло! Я вже багато дечого перечитав на цю тему, та тільки не знайду ніяк прямого одвіту, яке там у гаспіда було те діяніє.

Щодо “охочекомонних козаків”, то тепер писать мені об їх – ей Богу ж! ніколи. Хай той генерал⁶ почекає до ноября, то, може, я й скажу йому що-небудь, а тепер одна Литва мені на умі та й годі!...

Твій Дмитро Байда.

ІА НАНУ. Ф. 72. № 147.

10. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

2.11.1896.

Москва – Петербург

Ото що ти зробив, голу́бе мій, задля Опанаса Сластьона¹, то ти добре зробив. Тепер як би мені знайти де-небудь такого купця, щоб купив у мене на 250 карбованців, і хоч би на 200, “Вольностей запорожських козаків”². Я б їм продав гамузом хоч по 40 копійок за екземпляр замість двох та ще з половиною карбованців. Тут я не на те б’ю, щоб получить гроші та жити на них, а на те, щоб зараз же приступити до другого видання³, що он як воно потрібно! Тепер у мене багато накопилось документів архівних, і я на основі їх уже переробив усю книгу і жду тільки, як би мені де доскочить 250 карбованців, щоб надрукувати хоч 100 екземплярів та зробити мої “Вольности”, як то кажуть, настольною книгою. А гукни, голу́бчику мій, там по Петрограду між земляками, чи не з’явиться яка свята душа на мій спигт. Це одно, що у мене лежить на душі. А друге от що: чом же ти не пишеш, чи ти получив фотографію з пам’ятника Сірка, що я тобі послав з моїм листом посилакою. Давненько я тобі послав, а ти мені аж ні словечка не відписав. Тепер щодо моєї лекції про Литву та Польщу, то я її і досі не казав, бо ніяк не соберу до себе московських сракоchosів: то тому гаспиду ніколи, то тому іродові нема часу. Та так ходив – ходив та й плюнув. Лекція давно уже у мене написана, давно і переписана, а у тих проклятих сракоchosів все ніяк не найдеться слободного часу, щоб зібратись та вислухати бідолаху запорожця, забравши в вонючу Москву між душегубців і живодьорів. Я к цим паскудам не причисляю тільки Хведора Корша⁴. То добра душа, тип настоящего вченого чоловіка: він окрім науки нічого не баче, нічого не чує, нічого й не розуміє, а як де зустріне убогого чоловіка, то й питає з себе зніме та віддасть йому. Добре у нього серце, добра й душа, і знаній необозрима безодня... Після Корша та перейду я до Ганька⁵. Пише мені із Полтави Ганько, що він узявся переводити перший том моєї “Истории козаків” з московської мови на українську речь, та й питає, чи позволю я йому друкувати. Тут я, голу́бчику мій, і сам не знаю, що мені сказати тому Ганьку, - поради мені, буду дякувати. Одно, бач, те, що перший том, надрукований в 92 році, уже состарився, і я хтів підправити його новим матер’ялом; а друге те, чи не сяде через те все моє видання на місті, як сіли “Вольности”, для яких я затратив 800 карбованців, а взяв тільки 200 і тепер думаю продати за копійки.

Скажи, як так зробить, і як ти скажеш, так я і подам одвіт Ганьку. Воно, бачиш, перевести на українську мову перший том – дуже добра річ задля наших земляків, що люблять читать, та нічого їм читать.

І так, пиши, голубчику мій, швиденько.

Сердечно і душею твій Д. Яворницький.

ІА НАНУ. Ф. 72. № 148.

11. ЛИСТ ДО К.О.БІЛИЛОВСЬКОГО

6.11.1896.

Москва – Петербург

І так, голубчику мій, послідня моя лекція пройшла благополучно, і я тепер принят в число ученої собратії Московського університету. Оце на днях збираюсь у Петроград, а поки що уклоняюсь низенько чесної громаді, що прислала мені телеграму і дуже дякую всім за пам'ять, що згадали бідолаху Байду¹ в московському ярмі.

Твій Д. Байда.

ІА НАНУ. Ф. 72. № 149.

12. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

24.11.1896.

Петербург – Петербург

Було б дуже добре, якби ти, голубе мій, забіг до мене завтра ранком, часів у 10. Єсть де об чім побалакать і порадитця з тобою до виїзда із Петрограда.

Твій Байда.

Відкритий лист. Адреса: “Здесь. Его Высокородино доктору медицины Кесарю Александровичу Белиловскому. Обводной канал, д. 163”.

ІА НАНУ. Ф. 72. № 150.

13. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

6.12.1896.

Москва – Петербург

Слухай, Кесарю: на юбілей діда Мордовця¹ я не приїду сперш усього від того, що не маю на роз'їзди лишніх не копійки і потім того, що я тепер забравсь в “Архив иностранных дел”, де виписую документи для будущого четвертого тому “Истории”²; звідкіля мене ні якими силами не витягнеш, аж поки я добре не уп'юсь архівним пилом. Замість себе посилаю до тебе коротенький лист³ і прошу тебе, якщо найдеш ти той лист не зовсім звичай-

ним, підправить його по своєму, бо ти великий мистець на такі діла, і прочитати його дідові в юбілейний день.

Оце тобі, мій любий Кесарю, і все. Корша⁴ я ще й досі, як вернувся із Петрограда, не бачив у вічі, бо, кажу тобі, як ускочив у архів, то тепер уже нескоро обернуся до живих, а все буду бесіду вести з покойниками. Я тепер так барзо пильную за тим, що після Різдава у мене почнуття лекції і мені уже увірветця бігати до архівів.

На цім і цілую тебе, а твоїй пані низенько укланяюся.

Твій Байда.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 142.

14. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

1.01.1897.

Москва – Петербург

Про клад, як клали їх запорожці.

Запорожці здря грошей не клали: вони як положуть клад, то сядуть та повисираютьця та й прикажуть: “Хто оце гівно з’їсть, то той і гроші забере”. А так їх (запорожців) клади не можна взяти.

Дід Кіндрат Калинович, д. Капулівка.

Оце тобі, голубе мій, витяг я із мого подорожного саквояжа нові оповідання про Сірка, що десь було завалялось у мене. Якщо хочеш, то вліпи їх куди-небудь у твою “Складку”¹.

Твій Дмитро Байда-Яворницький.

Як получиш, подай звісточку.

Москва, 1.1.1897.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 151.

15. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

18.04.1897.

Москва – Петербург

Оце тільки написав листа, самого палкого і самого щирого, до пана Кривенка за тебе, мій голубе, і з тим вмісті пишу і тобі. Як би то панок по-міг тобі примоститися у городі Вільні, - то гарний і дуже інтересний город. Казати далі, у мене єсть приятель великий, віце-губернатор, “светлейший” князь Грузинський¹. Немудра по мозку людина, але щирий і добрий чоловік, із города Владимира “на Клязьме”. Щастя тобі, Господи, мій любий Кесарику!

Я од твого листа воспрянув духом, а то оце все ходив наче прибитий довібною і було від чого так ходити! Не далі, як 16 числа я получив звістку, що мій близький родич, Григорій Еварницький², бувший телеграфіст, а потім

назначений, по моїй же просьбі, “начальником почтового отделения” в с. Водо[...] під Харьковом, перед самим Великоднем прийняв отруту. І людина була славна, чесна, непитуща, тиха, та, мабуть, робити, як там кажуть, нічого. Дуже великих клопот мені стоїло підняти його на таку висоту, бо він усього-навсього з “образованием уездного училища”. І він, піднявшись, от таку штуку заподіяв собі! Тепер у нього залишилась хвора жінка [...] і троє манесеньких діточок, голодних, холодних, бездомовних і хворих. Пише мені його жінка, Устинья Ивановна Эварницкая (живе в г. Славянске, Харьковской губ., так і адресу подала), що вся у неї надія на мене, і що вона була б найщасливіша, якби їй назначили 7 карбованців у місяць од правительств на прожитіє. Хто ж їй назначе таке жалованіє, як її чоловік неділю всього був начальником “отделения”? Я їй послав 10 карбованців, більше ніяк не можу, і пообіцяв щомісяця висилать не сім, а десять із своїх 46 карбованців, які я получаю із Строгановського училища за мою працю, яко преподаватель історії. От таке-то мені, голубчику мій, скоїлось лихо! Якби мені Господь дав получить оце за яку-небудь повістинку карбованців 100, то я б заїхав до Устиньи Ивановни в Словянськ та купив би їй корову, щоб годувала малу дівтуру, та найняв би хатку де-небудь на край города.

За сим кріпко цілую тебе і твоїх дитинчат, а жіночці твоїй низенько уклоняюсь.

Твій Д. Эварницкій.

ІА НАНУ. Ф. 72. № 152.

16. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

8.05.1897.

Москва – Петербург

Оце, голубчику мій, числа 12, або 14 я виїзжаю із Москви сперше в Харків, із Харківка заїду днів на три до своєї сліпої матері, і звідтіля прямо на Запорожє до сліпого кобзаря, Фоми Провори¹, у Богодар, на Ганчул. Із Богодара поїду на Кавказ, в Єсентуки, а із Єсентуків – в Херсонський уїзд копати кургани до генерала Синельнікова². Як розкопаю кургана у Синельнікова, в Апостоловом, то заїду на Чортомлицьку Січ, до Сірка; а од Сірка черкану у Полтавщину до Стеблин-Каменського³, у Передерієвку, де так же розкопаю кургана, і після того уже у мене думки розкорячутця, [куди] мені їхати. Тепер я все дальше більше узнаю, що взявся не за своє діло, се б то бути професором університета, і всі мої думки на Україні: де б його і як би його остатись на Україні, чи в Полтаві, чи в Чернігові, чи в Житомирі, чи в Кишиньові, чи в Каменському-Подольському. Найбільш мені подобастця Полтава, і тільки там я буду на виду у всіх і ні од кого не сховаюсь, мені ж хотілось би, щоб мене всі забули, і щоб я сидів би сам собі у куточку тихесенько і працював поетичні твори про запорожців, знаючи тільки одного

простого чоловіка і жив би тільки з однією природою. Я тепер усе лапту-юся з паном Тихомировим⁴, щоб продати йому всю мою книжку “По следам запорожцев”⁵ за 1500 карбованців і на них купити собі хатку на Україні. Тихомиров давав мені 800, а тепер дає 1000, та тільки дуже тяжке умова ставе, через те я з ним і не зладнаюсь ніяк. Що ти мені скажеш на мої думки? Напиши мені листа, та швиденько; напиши теж, як твоє діло з Рагозіним. Я був би рад, наче за себе, як би ти чи так, чи он як устроївся на службі. Напиши, спасибі тобі, твій погляд на мій “очерк”, надрукований в журналі “Детское чтение” (май, цього ж таки року) “Три неожиданные встречи”⁶. Може що недобре – скажи, і я перероблю, як буду лагодить усю книжку. Тепер я оце вже все виудив із московських архівів, що тільки належало до запорожців. Шкода тільки те, що я кріпко простудився в архіві штаба (Лефортов дворець), бо там страшенна сирість, і я оце скільки день так мучусь від лихорадки. Поки доберусь до того архіву, то зроблюсь увесь мокрий, а там засяду – від сирості дрожу.

Д. Эвфимичій.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 153.

17. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

21.08.1897.

*Курган “Розкопана могила” – Петербург
Степ як дим.*

Сперше всього получи, друже мій, тую пісню і положи її у свою “Складку”¹ замість тієї пісні, що я тобі послав ще зимою. Її мені прислав якийсь колись із Чортомлинької Січі, а хто він такий – хвямілю свою не поставив. Затим скажу тобі, -як же того не казати, бо я щось став забуватиця, скажу, що мій вельми возлюблений Хома Провора², славетний півієць і баян, мій друг душевний і сердешний, прошлого місяця, 9 числа, умер... Невелике слово сказати “умер”, а велике горе принесло мені це слово: я як спомню про мого любого Хому, так сльози у мене сами собою і наринають на очах... І не думав же і не гадав же я, що він так скоро скінчитця. Я справив йому і чоботи, і штани, і сорочку, купив і бритовку, дав трошки і грошків, та й не думав, що те все робилось на смерть мойому Хомі. Як би то знати, то я б не три неділі коло нього сидів, а три місяці і все б писав за ним, і все б писав. Тепер я очерк про нього ще трошки підробив³, бо більше узнав про його життя, і я знаю, що він тобі буде дуже до вподобию. Це одно. Друге скажу тобі, що як був я на Кавказі (де я ледве не пропав од хвороби), то бачив там я, у Кислих Водах, діда Д[анила]⁴, і мені здалось, що він якийсь інак устрів мене, ніж торік до ювелєя... Показував нову рукопис по-українськи, а як зветця – і сам не знає, - каже тільки, що оповідання історичне і належить до козаків. Розбалакалися про його ювелєй і про те паскуд-

тво, що викинули кіяне, чи там полтавці, у галиційській газеті. Дід каже, що то все по вині Кесаря⁵, бо він написав про той ювелей прямо такі “неприличнуу вещь”. Дуже не понравилась мені така дідівська вилазка (це не вперше і не про одного Кесаря...), і тут мені прийшла на думку поговорка наших земляків: “Ти бзди тому, у кого носа нема, а у мене хоч куций, а есть...” Третє скажу тобі, що я дуже жалкую об тій, що ти не маєш сили прийхати до мене на розкопки могил; якби ти хоч раз переночував у степу коло могили; якби ти почув, яких пісень співають мені копачі, а їх у мене 45 чоловік, якби ти дихнув тим воздухом, що так віє і так колипетця по широкому степу у ночну добу, ти б усе на світі забув... Забув би і того маніяка Борода⁶, що там десь митушитця по Москві з своїми “вонючими”, як він каже, москалями та хоче когось і для чогось підняти протів Москви. Химера та й годі, а слухать “ради приличія” треба. Уже робить, то роби, як підкаже тобі твій розум, а слухать “ради уваження чужого мненія”, то слухай.

Сказав би тобі, голубчику мій, ще і на четвертий пункт, так то нехай, як приїду до Москви та як скінчу те, що почав. А тепер ось зараз лізу у середину кургана, бо там знайшли кістки коняки і коло неї цілу кучку золотих циячок. Мені у це літо на золоті вещи счастья.

Твій душою, серцем і думками Д. Яворницький.

ІА НАНУ. Ф. 72. № 154.

18. ЛИСТ ДО К. О. БЕЛИЛОВСЬКОГО

21.09.1897.

Москва – Петербург

Як що можно, то справ помилку – замісто “Дмитра Степановича Барановского” – Дмитра Степановича Биковского (стор. 184). Я тобі і лічно казав про те, та ти забув.

Д.Я.

21.IX.1897.

Відкритий лист. Адреса: “В С.Петербург. Доктору медицины Кесарю Александровичу Белиловскому. Мойка, д. 110, кв. 41”.

ІА НАНУ. Ф. 72. № 155.

19. ЛИСТ ДО К. О. БЕЛИЛОВСЬКОГО

1.11.1897.

Москва – Петербург

Слухай сюди, голубчику мій, і зараз же, як отбереши оцей мій лист, збігай до божевільного Борода¹ та візьми у нього мою рукопись “Добрый пастыр”². А як візьмеш, то або отдай її кн. Ухтомському, як я того бажав, або, як він не візьме, вишли мені її в Москву. Прошу тебе дуже, не барись

збігати до Бородая і одібрати у нього мою рукопис, бо він уже так розпустив свої слини, що все то йому, що не по нашому, гідота.

Твій Д. Я.

1.XI.1897

Адреса: “В С-Петербурґ. Его высокородню доктору медицины Кесарю Александровичу Белиловскому. Мойка, д. 110, кв. 41”.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 156.

20. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО.

18.11.1897.

Москва – Петербург

Бачу, любий мій Кесарю, що хоч ми з тобою і цілий пуд солі з’їли, а тільки ти мене і досі не зрозумів, як треба. Я не тільки не цураюсь тих, хто мені указує на мої літературні гріхи, а ще й дуже дякую їх за те. Знай навсігда, що в моїй душі немає ніякої помсти; хоч би який був мені ворог чоловік, а я зла йому не можу заподіяти, прямо таки не можу та й усе. А за що ж мені сердитися, як от, наприклад, ти, або Бородай¹, укажуть мені на мої гріхи? Як я тобі прочитав свого Вітряка² і як ти мені показав і одно, і друге, і третє, чого не достас в моєму оповіданні, то я почув, що мені треба коло нього багато ще працювати, бо я і языка свого до діла не знаю, і самого образа Вітряка не овсі зрозумів. І спасибі тобі за це велике! Тепер я трошки його переробив, трошки підписав, і все ж таки усього не скінчив. Ти підождай, не товчи мене по потилиці, і я тобі доведу його [до] кінця і тобі ж таки віддам. А про Бородая я тобі скажу от що: я аж нічогоісенько проти нього не маю, а тільки і чую, і бачу, що він не естетична людина. Що як мені з цим лисом переїдатись? Спорити з ним – ніякої з того користі ні для нього, ні для мене не вийде, дякувати його за листи, що він пише до мене – теж ні для чого. Та і теж сказати тобі – мені дихнути ніколи за мою роботу: у архів бігти, в університет бігти, на уроки бігти, статтю Тихомирову³ напиши, коректуру “Источников для истории запорожских козаков”⁴ виправ, діаріуш роскопок могил Бобринському⁵ напиши, Максима Вітряка виправляй... та прямо ж таки хоч розірвись, а роби. А тут ще хвороба скажена тебе побіжда. А оце, мабуть, 22-го цього місяця виїду до Петрограду (через древності ж) і отакуюсь у Рєпіна⁶. Тобі привезу Вітряка з тим, щоб ти виправив його, де треба, і останні матеріали архівні за-для “Источников”.

Скажу тобі ще от що: тепер у мене буває на лекції чоловік півтораєста студентів і один із них оце прийде до мене читати своє оповідання. Якщо воно добре буде, то я його отберу у нього і віддам тобі в “Складку”.

Сердечно твій

Д. Яворницький.

Пані твоїй низенько укланяюсь.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 157.

21. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО.

2.12.1897.

Петербург – Петербург

Кесарю!

Я не йду до тебе, бо захворів і тепер сижу в хаті, як той пес на прив'язі. Коли хочеш зятати до мене, то ось тобі моя адреса: Сергієвская, д. 23, кв. ген[ерала] Синельнікова¹. Швейцар покаже тобі мою кімнату.

Твій Д. Яворницький.

2.12.1897

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 158.

22. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО.

12.12.1897.

Москва – Петербург

Да, братику, зачепивсь “голою”, та тільки не у Василя Блаженного¹, а за свій “кабінет”, звідкіля уже цілісеньку неділю нікуди не вихожу, бо заслаб кріпко кендюхом. Так погано та нудно мені, що прямо було горе, та й край! Через те-то я й не можу ніяк вихопитися із смердючої Москви до твого Петроболотська. А оце, як ни як, а за тим, що 16-го числа з поштовим віду, а 17-го ранком буду на місці. Заберу з собою усі свої пляшечки та коробочки з ліками та з ними подамсь. Отакуюсь у генеральші Таль² на Сергієвской, д. 23. Зазива сама до себе і лікаря дає свого.

Про твій реферат³ знаю із газет, читав його та й духом “воспріянув” за свого Кесаря. Молодець!

Твій Д. Яворниц[ький].

Відкритий лист. Адреса: “В С.Петербург. Его Высочородино доктору медицины Кесарю Александровичу Белюловскому. Мойка, д. 110, кв. 43”.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 159.

23. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО.

27.12.1897.

Петербург – Петербург

Чудний ти чоловік, любий мій Кесарю! Як я тобі читав про Кошеня-товку¹, то ти тоді все піддакував мені, а тепер, як я почав друкувати, ти піднявся на задні лапи і давай виги, як той вовк. Ти ж наче знаєш мою натуру. Що я не яка-небудь пиха і що я з великою охотою переробляю все те, що мені у моїх творах показують розумні люде які-небудь чи помилки, чи нестатечні міста. Чом же ти тоді не сказав, не натякнув мені? А тепер що? Тепер можна тільки особисті фрази переробити та особисті слова викинути – та й більше нічого. Приходь, як що можно, сьогодні до мене, увечері, чи

коли хочеш, то побалакуєм, та захопи у Гренца, в друкарні, листи. У мене прочитаєш і критику в “Русском Богатстве”² на історичну драму Старицького³ “Бог[дан] Хмел[ьницький]”⁴. Критика зовсім не в руку автору.

Сердечно твій

А. Яворницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 160.

24. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО.

15.01.1898.

Москва – Петербург

Прийхавши із Петрограда до Москви, я дуже заслаб і тепер ще з ліжка не піднімаюсь. Але все ж таки Старицькому¹ я давненько уже написав, і Кривенку оце зараз тільки, з превеликою силою, намалював листа і умісті з твоїм велів укинути у ящик. Що буде, те й буде, і я тебе прошу якомога, швиденько, продивляться мої листи і не оборяй їх. Зайди теж у друкарню і попроси Гренця, чи самого Бабкіна², щоб вони не барились друкувати книжку, бо, може, я і серед зими покину Москву.

Твій А. Яворницький.

Відкритий лист. Адреса: “В С.Петербург. Его Высочородию доктору медицины Кесарю Александровичу Белиловскому. Мойка, д. 110, кв. 40”.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 161.

25. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО.

20.01.1898.

Москва – Петроград

Ось, бач, що мені прислав В.С.Кривенко. Тепер уже як Рогозін не зробе задля тебе нічого доброго, то він буде сукин син із сукиних синів...

Твій А. Э.

Я оце дві неділі сижу у кімнаті і нікуди не вилазю. Сьогодні тільки піднявся з ліжка. Зайди, Христа ради, до Гренця у друкарню та скажи, що як він не виспіє мені надрукувати до срока мою книжку¹, то видавець одкажетця платить друкарні гроші.

А. Э.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 162.

26. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

24.02.1898.

[Москва] - [Петербург]

Любий мій Кесарю!

Був оце я на днях у Фед. Євг. Корша¹ і прочитав йому по чорновим аркушам “Максима Вітряка”². Корш прямо таки зацікавив од мого “Вітряка” і сказав мені таке, що бутьо він баче нову зорю в українській літературі...

Я знаю, що старий Корш і дуже люб'язний і дуже палкий чоловік, а все ж таки, слухаючи його, я хотів би довести до кінця “Вітряка” і уже цілком надрукувати його. Для того, може б, ти мені, як що твоя ласка, прислав назад рукопис, і я б де виправив, а де-б прибавив, і тим би уже і вислав тобі її. Що ти на це скажеш? Тепер я хоч все ж таки і хвораю, а потроху уже де-що шкрябаю. Тільки, голубе мій, писати рецензію на “Богд. Хмельницького” Старицького³ – нікогда мені. Праця Старицького гарна, [так...] гарна, а тільки який з мене критик? Я, братику, і свого не відбороню від лихих ворогів, а то ще б чуже боронить? Краще я вже потихеньку та потихеньку буду кінчати свого “Вітряка”.

Той же Корш дуже прийняв до серця моє горе через те, що мою дисертацію не прийняли в Казані. Він мені виявив усі інтриги, які велись супроти мене і назвав мені усіх моїх ворогів. Тепер він от що каже: їде він до Петербурга за присідателя в екзаменац. комісію і з тим, що хоче мене провести у петербурзькому університеті. Тільки це “саме найсекретне incognito”. Він у мене на це спитав дозволення, і я здався на його розум. Хай що хоче, те й робе, а мені, істинну правду тобі сказати, тепер аж байдужесенько, чи мені дадуть магістра, чи не дадуть. Байдуже мені й те, що мене тепер мої студенти кожний раз провожують із аудиторії з палкими аплодисментами. Колись це мені за радощі було, а тепер... бай – ду – же – сенько.

Слухай сюди, друже мій єдиний: як що тобі доведеться друкувати мого “Вітряка”, то я тебе прошу не перемінйай моє правописання і друкувати так, як я пишу, а не так як пишеш ти; ти пишеш: “воно діється”, я пишу “воно діється”; ти пишеш: “треба довідаться”, я пишу: “треба довідатися”. Так як я пишу, писав Квітка⁴, писав і Шевченко⁵, пише і Щоголев⁶, так на що ж його вигадувати новину? Я тебе прошу не перемінйай мене у цім, або ти мене так уразив, що мені гидка і праця моя стане. Така у мене уже натура.

Твій Д. Яворницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. Од.зб. 164.

27. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

10.02.1898

Москва – Петербург

Друже мій любий, друже мій вірний!

Що ж це ти мені нічого не пишеш про те, чим тебе вітав пан Кривенко і що задля тебе зробив Рагозін. Невже ж так нічогосінько ти не добув від того скаженого і навісного Рагозіна?.. Що ж це ти мені не єдиного слова не сказав досі про те, чи продививсь ти могого “Максима Вітряка” і чи багато ти знайшов там проти української мови помилок. Може, та вся моя праця даремна і не коштує щербатого шеляга?.. Пиши, не кривляй душею, бо краще мені тепер же спалити, ніж надрукувати та тоді читати над собою

глаум та посміх людський¹, як оце я прочитав у “Кієвській Старині”² (дивись книгу 1897 року, грудня) на 3-й том моєї “Історії запорозк. козаков”³ все того ж таки Лазаревського³... Знаю я сам, добре знаю, що у мене голова не історична і що я пішов овсі не по тому шляху, який собі вибрав ще студентом на другому курсі. Знаю ... а все ж таки гірко читать про себе те, що люде називають тебе “скорбною главою”, обертають всі праці твої в нівич і тим відбирають від тебе всі твої сили, всю твою енергію, весь твій дух. Покуштувавши такого солодкого гостинця, я вже не рад і тому, що заніс одну ногу на професорську катедру, я вже нехотя іду в аудиторію, я вже сам на себе дивлюсь, як на убожество і читаю ту лекцію о “причинах восстания козаков против поляков в конце XVІ века”, як чита дяк псалом “Живи... в помощи Бога” над недвижимим мерцем... Колись-то я читав лекції так, що мене і на руках виносили із аудиторії, а тепер читаю так, що треба вигнати метлою із аудиторії. І виходе, що то все була мана, що то все був тільки один пал моєї душі і мого серця, котрий так піднімав моїх слухачів, а не було ума, не було широкого погляду на історичні явища. От коли я пізнав самого себе! Пізнав!... та тільки трохи пізно... Скорійш прийшла б весна, скорійше б та весна... Треба кидать усе і тікать геть, тікать та ховаться в далекі “нетрі...” Ти мені велику послугу зробиш, як дізнаєш, чи можна мені прохати пенсію, як писателю, і що як можна, то чи велику. Я маю “свидетельство” (чи хоч можу мати) от клініки Харьков. ун[иверситет]а про те, що на “ученой экскурсии” поламав собі ліву руку. Чи не стане мені це в пригоду, як я буду прохати пенсію...

Твій душею Д. Яворницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 163.

28. ЛИСТ ДО К. О. БІЛІЛОВСЬКОГО

27.02.1898.

Москва – Петербург

Другу моему, Кесарю Біліловському, на лист от 25 лютого по пунктам:

1). Я ніколи не думав про себе, що я єсть яка-небудь величина, щоб порівнятись мені чи з Шевченком¹, чи з Квітою², чи з Кулішем³... Я думав і думаю, що нема безталанніш від мене чоловіка із тих, що коли-небудь брались за перо. Краще мені було б сидити де-небудь на пасіці за діда, чим брать на себе званіє “ученого”, або “літерата”.

2). Я казав і ще раз скажу, що виходити мені на ратне поле за Михайла Старицького⁴ [уже і не питаю]: у мене на те ні хисту, ні просвіти, ні міці немає. Дарма ти мене порівняв з “скотиною”, що тільки дума про свої “вигоди” та сидить у своєму “кутку” та про “себе дбає”. Ти мене з цієї сторони ніколи не знав, та, мабуть, і ніколи не визнаєш...

3). Я писав тобі і тепер пишу, що катедра мені нудна, хоч мене і стрічають і проважають з триумфом, бо я сам знаю, який з мене нікчемний учений. Я хотів прохати собі місто директора народних училищ (і справді то мій був секрет), та й тут задумавсь, чи годен я буду і на це діло. Корш⁵ хоче мене провести в Петербурзькому університеті (це вже його, а не моє incognito, щоб ніхто не перейшов дорогу), і я, хоч і згодивсь на Корша, але ж те його слово пройшло мимо моїх вух, так як наче десь дуже далеко од мене прогук “колокол”, чи хоч невеликий дзвін.

4). За своє правописаніє (“робитця”, “дістця”...) я стояв, і воно мені любе, бо я ще в дитські годи читав Квітку з таким правописанієм, та й тепер маю видання Квітки під редакцією проф. Потєбні⁶ і там читаю “ця”, а не “ся”...

5). Я не знав і не знаю тієї спірки, що була там у Галичині між якимись там вченими мужами, бо я був і єсть чоловік з маненьким горизонтом, сидів і сидітиму у своєму “кутку” і буду думати тільки про те, як би мені забути всі мої нікчемні праці і викинути їх геть із мислі і із серця.

Сказав би ще тобі і на шостий пункт, та не можу, бо я все ще хворий. Через хворобу я овсі отказуюсь їхати до Петрограду і жду тільки тепла, щоб покинути навсїгда Москву і уже більш не вертатись в неї.

Твій Д. Яворницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 137.

29. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

8.03.1898.

Москва – Петербург

Любий мій Кесарю!

Як я тобі сперше сказав, так і тепер скажу – “Максим Вітряк” твій, і як ти хочеш, так і повертайсь з ним. Як хочеш взяти до “Складки”, бери. Я тільки от що тобі скажу: хотілось би мені назвати його не “Вітряком”, а якось інак – “Журбою”, або “Чередником”; хай би він був “Максим Микитович Журба”. “Вітряк” мені не овсі подобається, а “Журба” краще припадає до серця. Що ти скажеш на це? Як ти поблагословиш на “Журбу”, то й буде він “Журба”¹. Хотілось би мені ще попрацювати коло “Журби”, щоб краще вийшов він, ніж єсть; хотілось би і скінчити його, та чи встигну я до тієї пори, як ти налагодиться друкувати? Так як би ти піждав до 15-го квітня, то, може б, я ще яку главу, або дві написав. Я маю надію на послідній тиждень поста та на тиждень Великодня, коли б я покинув свої офіціальні праці і взявся б за свою “Журбу”. Ти це мені вияви, щоб я знав, коли, що і як. Я не обіцяю тобі за це врем’я скінчити усе оповідання, бо боюсь дуже на себе налягати: після сказаної хвороби у мене щось у голову таке вкинулось, наче б то туман який. Оце як заболить у мене частина голови, то все мені нудність тоді робитця, усе б я тоді своє пошматував і попалив, сам би собі но-

жаку в серце устромив; а як який чоловік не подобастця мені, то так би й кинувсь на нього, або плаюнув прямісенько межі очі. Уже четвертий тиждень у мене так болять шия, сперше от то була жаба, потім заболіли вуха, а це вже шия; як лягати мені спати, так я аж стогну, як положу голову на подушку. Шия болять, і в голові аж усе крутитця. Через те то я і не можу працювати так як я працював до хвороби. Так чи ти [погодишся] на те, щоб друкувати моє оповідання без кінця?

Я дуже рад, що тобі подобалась моя “Ніч коло Дніпра”. Та чи надовго воно таке. У тебе частенько бува, що сперше тобі подобастця, а далі ти так занехаси те ж саме, що вихваляв, що аж моторошно стане... Я й сам хотів ту ніч написати не [...] , а фарбами. І як не міг піднятися на висоту [худож.], то, може, хоч стати на ослін маляра [...]

А за всім отим кріпко цілую тебе.

Твій Д. Яворницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 138.

30.ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

12.03.1898.

Москва – Петербург

От же ж ви, приятелі мої, таки накаркали, і я повинен, по вимоганню генеральші Т[аль]¹, їхати до Петрограду. Дуже мені у цей раз не хотілось їхати, але ж треба, бо без мене і діла не буде. Вийду 15-го, а 16-го ранком буду. Проживу, мабуть, у Петербурзі тиждень і, розуміється, з тобою, друже мій, побачусь.

Твій Д. Яворницький.

Відкритий лист. Адреса: “В С.-Петербург. Его Высочородно доктору медицины Кесарю Александровичу Белиловскому. Мойка, д. 110, кв. 40”.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 166.

31. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

15.04.1898.

Москва – Петербург

Учора, 14 числа послав тобі “Вітряка”¹; як дійде до твоїх рук, то зараз же одпиши мені, що ти одібрав, - я тоді знатиму, що він дійшов до тебе. Приїхати мені до Петербурга тепер, через екзамени, неможна. Може, як дуже треба буде, то приїду 23 числа.

Твій Д. Яворницький.

Відкритий лист. Адреса: “В С.-Петербург. Его Высочородно доктору медицины Кесарю Александровичу Белиловскому. Мойка, д. 110, кв. 40”.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 168.

32. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

25.04.1898.

Москва – Петербург

Дивно мені, дуже дивно, що ти, друже мій, на мій твір “Максим Вітряк” і на два моїх листи ні єдиного слівця не одповів... Оце второго травня виїзжаю із Москви далеко на юг.

Бувай здоров! Твій Д. Яворницький.

Відкритий лист. Адреса: “В С.-Петербург. Его Высочородию доктору медицины Кесарю Александровичу Белиловскому. Мойка, д. 110, кв. 40”.

ІА НАНУ. Ф. 72. № 168.

33. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

5.05.1898.

Петербург - Петербург

Ні, любий мій Кесарю, краще буде, як я знов візьму у тебе мойого “Вітряка” і знов його передивалюсь. Так ти, голубчику мій, занеси його до мене на Захарьевскую, д. 23, кварт. Ал. Як. Таль¹. Завтра, 7-го, я їду на Чернігов, у 8 час. 10 м. вечером.

Твій Д. Яворницький.

Адреса: “Здесь. Доктору медицины Кесарю Александровичу Белиловскому. Мойка, д. 110, кв. 40”.

ІА НАНУ. Ф. 72. № 169.

34. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

3.10.1898.

Москва – Петербург

Що це ти так записавсь, що й не пишеш мені? Чи ти живий, чи ти здоровий? Як тобі їздилося у Сибір? Де твої тепер мисліньки у Бога літають?

Варварка, Кривой пер., дом Бахрушина, кв. 22.

Д. Эварницький.

Відкритий лист. Адреса: “В Петербург. Его Высочородию доктору медицины Кесарю Александровичу Белиловскому. Пряжка, дом 34-а, кв. 10”.

ІА НАНУ. Ф. 72. № 170.

35. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

6 – 7.10.1898.

Москва – Петербург

2 часа ночи

Друже мій єдиний Кесарю!

Дуже дякую тобі, голубе мій, за твій коротенький, але щирий і ласкавий лист! Так ти жив в Петербурзі і жив недалеко од мене? Як мені хочет-

ця обхопить тебе власними руками і дуже – дуже притиснути тебе до гарячих грудей!.. Тільки твоя душа, тільки твоє чуле серце може урозуміти те, що на сей час тримає і турбує моє серце і мою душу. От що, голубчику мій, був у мене дорогий на цім світі чоловік, мій зять¹, правдива, свята і чиста людина, яких мало на цій грішній землі. І цей чоловік, якого я так любив, так поважав, так величав, узяв та 16 червня сього року і повісивсь у себе в пасіці, в селі Сороківці... Що і як – я і досі не можу зрозуміть, - знаю тільки, що він покинув мені свою жінку (і мою сестру)², трьох діток і мою стару і сліпу матір³. Велике і страшне горе! Таке горе, що не дає мені спокою ні вдень, ні вночі. Горе не в тому, що мені треба тепер робить задля матері, сестри і небожати – [...], а горе в тому, що шкода славного, сердечного і чудового чоловіка... І розумний був чоловік, і трудящий, непитущий, та ба! Кожнісеньку ніч, як тільки я заплющу очі, так цей тип у мене і стоїть перед очима. Я нічого не жалів задля нього, і останні мої гроші відсилав йому, щоб тільки він вдовольняв мою хвору та стару матір, що жила при ньому. І стара мати дуже любила і дуже поважала свого зятя, та ба, не вміла, мабуть, пестувать його як сина і тепер нема тієї години, щоб вона не обливалась гіркими, як спомяне свого любого зятя... От яке лихо випало мені! Торік мій двоюродний брат, Грицько Яворницький⁴, застрелився, а цей рік мій зять повісивсь. Через це не радує мене і те, що моя праця “По след[ам] зап[орожц]ев”, дякуючи гофмейстеру Алексеєву⁵, побачила таки світ цілком з главою про поїїв і дяків, окрім тільки двох оповіданій Хоми Провори⁶. Не дуже радує мене і “Максим Вітряк”, хоча я над ним працював усе боже літечко і майже чи не всього переробив, придавши йому багато Тарасового духу, якого набравсь у це літо коло могил. Де його надрукувать, я ще й сам не знаю, - знаю тільки, що в Росії неможна, бо дуже я вже [...] напших панів.

Твій Д. Э.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 171.

36. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

19.01.1906.

Катеринослав – Петербург

Любий друже і брате мій Кесарю!

Газету¹ видаватиме ціла громада народної партії 17 октябрю за приводом ради із 33 чоловік, де за президента там добродій Мих[айло] Вол[одимирович] Родзянко², а я за одного із членів. Рада вибиратиме і редактора³. Рада збиретця через тиждень, - не більш. Є ще якийсь кандидат, та я усіх наvertsаю до тебе. Головне – не журись: ще не вмерла козацька сила (не слава, а сила). Підожди, голубе мій, трощечки.

Твій і серцем і душею Д. Эварницький.

1906, I, 19.

ІА НАНУ. Ф. 72. № 172.

Поштова листівка. Адреса: “С.Петербург. Его Высочородию доктору Кесарю Александровичу Белиловскому. Адмиралтейская набережная, д. 6, квартира П.М.Саладилова”.

37. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

1.02.1906.

Катеринослав – Петербург

Дорогий і любий мій друже Кесарю!

Читаючи твій останній до мене листа, я ридав, як мала дитина. Горі мені велике, що зла доля раз’єднала нас і не дала нам жити укупі! Ти завжди давав мені духу, додав сил і розбивав мою тугу! Я тут самотою. І нема у мене чоловіка, до якого б я поніс свої думки і розвіяв своє горе. Опидла мені Москва, дуже опидла, і я утік із неї і оселився в Єкатеринославі, де збудував собі, коло самого Дніпра, на Дворцовій площі, супроти дворца Потьомки¹, чепурного, з високою баштою, будинка і мав у тому будинку віку дожити, керуючи укупі з тим місцевим музеєм, що будувало його земство на ім’я добродія Поля². Збоку воно неначе і добре, але як додивишся пильніш, то горенько мені тут та й годі! Одне те, кажу ж тобі, що нема тутечки такого чоловіка, де б я оживив свою душу, як ото у Петербурзі ти, або Саладило³; а друге і те, що у мене, в музеї, сидить одна погань, із Києва, паскудна баба Скриленко⁴, за хранителя музея, і щодня рве мою душу своєю брехнею, своєю нахабою і своєю настирливістю, і я ні яким робом не можу одірвати од себе цієї гадюки і розчавчити її своєю ногою. По уставу, бач, директор своєю властю, без ради музея, не має права ні приймати, ні вигонити хранителів музею.. Вона ж лиже, кому треба, с...у і назло мені зостається в музеї. Я уже півроку до неї ні як не балакаю, а проте вона усе ж таки ході до музею і скрізь лає мене. Через те мені город так опид, що я б давно із нього утік, але шкода велика музея, коло якого я приклав багато своєї праці. Він коштує аж 93000 і він у мене увесь повний. Я не знаю, що далі буде, і тільки коли не виженуть оцісі мерзоти із музея, то я не видержу і втечу геть світ за очі. І як би то ти був коло мене, то, я знаю, ти б заспокоїв мою хвору душу і визволив мене із лихої години. Тепер же я от про що прошу тебе: дозволь мені надіслати тобі нове оповідання “За чужий гріх”⁵, щоб ти його вчитав усе, з початку і до останку, і сказав би мені своє шире і не лукаве слово.

Усією душею твій А. Эварницкій.

ІА НАНУ. Ф. 72. № 173.

38. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

22.02.1906.

Петербург – Катеринослав

Друже мій єдиний Кесарю!

Ти, певно, уже одібрав рукопис моєї повісті “За чужий гріх” і устрахнувся, убачивши перед собою величезну книгу. Не лякайся, голубе мій, а візьми в руки, сядь та й прочитай з початку і до кінця, а тоді швиденько й напиши мені, чи путящий оце у мене твір, чи непутящий і чи слід його друкувати, чи зовсім не слід. А проте, як би воно там не було, а знай, що у мене дубліката нема, і коли згубитьця у тебе рукопис, то ото йому і кінець. Знов написати я не здолаю, бо почуваю себе дуже хворим, і якби ти мене убачив оце зараз, то вбачив би тільки мою тінь, а не живу людину. Через те я тебе і прошу – сядь та вичитай за п’ять, за шість день, а тоді й надішли назад, з твоїм правдивим і щирим словом.

Ти сам здорово знаєш, що я тобі вірю, як богові, бо тобі дано і талант критика, і талант поета, і талант філософа, і талант ученого чоловіка. І те ти знаєш, що я через тебе ж таки в останні роки почав писати повісті, залишивши історичні праці. Я вірю, що у тебе і справді нема вільного часу. Але коли ж у тебе була вільна година? Краще було б, як би я сам тобі вичитав, так як же його це зробить, коли тепер приїхати мені сто верстов та й то тяжко. Слабкий я, братику, дуже слабкий став. Руки, ноги, голова, живіт – усе не хоче мені служити і все так і тягне мене до ліжка, до канапи, до подушки. Часто так тяжко, що взяв би згорнув руки та й усе... Ось і тепер вожу пером по листку, а голова сама від себе так і хилитьця до столу. Лихо моє ще і в тому, що нема тутечки жодної людини, щоб прийшла та розважила мою тугу та розвіяла мої тяжкі думи.

Не судилось мені бачити тебе в Катеринославі, а це було б велике і певне благо задля мене. Зосталось тільки удовольнятися твоїми листами, яких я жду, як манни з неба.

Твій і душою, і серцем

Д. Эварницкий.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 174.

39. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

19.03.1906.

Катеринослав - Петербург

Ото ж мені, голубчику мій рідний, і хотілось, щоб ти вичитав мій твір і сказав мені правду, щирю правду, що з мого твору вийшло. Але як почув я, що тобі треба їхати аж до Петрозаводська та ще як вичитав я власними очима твого листа, де ти пишеш, що тобі дуже ніколи і що ти стомлений до кінця своєю персональною працею, то це і примусило мене швидко

написати тобі, щоб передав ти мого рукопису куму Петрові¹ та добродію Стебницькому². Мені велика шкода, що тобі ніяк не можна вичитати моєї повісті до кінця.

Що усіх українських критиків я лічно, окрім тебе, не знаю нікого, хто б найкраще видів усі мої нестатки і сказав, чи варт, чи не варт мені друкувати мою повість такечки, як вона у мене написана. Тепер що ж виходє? Тобі ж як не можна її вичитати, мені ж не можна її засилати до Петрозаводська. Нехай вичита її Петро Януарович Стебницький і напише мені зразу після Великодня, 10 числа квітня. Як же що і йому нема часу читати чужу нісенітницю, то скажи йому, будь ласка, хай і не турбується починати, а зразу висилає мені до Катеринославу. Одібравши рукопис, я уже більше нікому його не пошлю, а положу в шухляду та й нехай він лежить в ній до счасливого часу, коли я або видам його в світ, або ж спалю в грубі. Почав був я ще одну повість “Поміж панамі”³, де хотів вивести усіх українських панів, яких я знаю особисто, та впевнившись, що у мене і тутечки нема талану ані крапельки, покинув писати і вже півроку не торкаюся і руками до паперу. Ніщо мене не веселить і ніщо не тягне до праці. Я хожу як неживий, і зовсім ховаюся од людей. Як би були гроші, ударився б в далеку мандрівку, то може б розважив свою тугу. Та шкода грошей у мене, окрім довгу банкового, нічого нема, і я навіть не можу виїхати далі ґраниць своєї губернії на земських дарових конях.

От так, друже мій. Гірко тобі, не солодко й мені. У тебе є хоч віра в себе, охота до праці; у мене нема нічого того.

Твій Д. Эварницькій.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 175.

40. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

6.08.1918.

Катеринослав — Феодосія

Любий і дорогий друже!

Як ти там у Бога проживаєш в своїй Феодосії? Що поробляєш¹ і як себе почуваш? Чим можеш похвалитись і чим поскаржитись? Хотів би тебе побачити і поговорити по щирості, одвести свою душу, так де ж тебе узяти і як тебе побачити? Ні часу, ні способу вибратись з дому. Оце усе читав лекції по-українськи аж чотирьом курсам, а швидко розпочну читати в місцевому університеті, куди мене вибрали професором по кафедрі історії місцевого краю і Запорожжя.

Трохи запізно вибрали, та уже нічого робити, треба читати, бо люду ученого на нашій Україні дуже мало, та й ті, які єсть, більш лають та гризуть, а не читають лекції. Читав би я залюбки навіть на два фронти, в Катеринославі і в Полтаві, куди мене теж тягнуть, та ото горе моє, що я бачу

тільки одним оком, [...] у мене дуже улякає. Приходиття більш брати не очима, а пам'ят'ю. Думаю, що якби ти показавсь чи в Катеринославі, чи в Полтаві, то і тобі б дарували право професора і дали б яку-небудь катедру по медичинській [...]. Так ти ж засів в агарянській землі, як на горі, і ніде не являєш своїх очей на Вкраїні.

Од щирого серця вітаю тебе і всю твою сем'ю.

Душею і серцем твій Д. Яворницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 176.

41. ЛИСТ ДО К. О. БІЛИЛОВСЬКОГО

5.10.1918.

Катеринослав – Феодосія

Дорогий і єдиний мій друже Кесарю!

На твого листа я одповів тобі моїм власноручним листом на Одес, а звідтіля до міста Феодосії. Твоєму горю велико спочуваю; ладен був би підкласти мої руки під твою дорогу і неоцінну дружину¹, та знаю, що ніякої полегкості од того для неї не буде, хоч би й як глибоко спочувала моя душа великий страдниця.

Як що ти, друже мій, справді наважись рушити із Феодосії і посунути до Києва, то не минай, прошу тебе, по дорозі і моєї хати. Побачимось, поміркуємо, як нам у Бога кінчати своє життя на білому світі, то, може, і вгадаємо що-небудь путяще. У Києві у мене єсть коло самого два прихильники – один міністер, а другий директор департаменту міністерства, то, може, вони зглянуть на моє прохання і дадуть тобі якщо не [...] портохвель міністра оздоровлення народа, то хоч торбу деяких обіцянок.

Так-то, брате і друже. Дожив ти до сивого вуса, а все не маєш ні счастливої долі, ні тихого захисту.

Не скажу тобі, щоб і мені було смакота велика: одно те, що очі мені дуже улякають, а друге те, що під старість дуже велика праця випала, як професорові нового університета. Посадовили мене на певну катедру професора, та трошки запізно; як той кацап казав: “Дали белке орешки, да тільки тогда, когда у нея зубки выпали”. Оце ж і мені як раз такечки: і очки, і зубки, і кендюх, і ручки і ніжечки.

А проте ти усе ж таки читай лекції та ще й, читаючи, піддавай вогню своїм слухачам...

Драма – більш нічого!...

Серцем і душею твій

Д. Яворницький.

5.X.1918.

ІЛ НАНУ. Ф. 72. № 177.

42. ЛИСТ ДО Ф. І. БЛАГОВА

31.07.1903.

Камішина Миргородського пов. Полтавської губ. – Москва

Многоуважаемый Фёдор Иванович!

Усерднейше прошу Вас направлять газету “Русское слово”¹ не на Никополь, как доселе было, а по следующему новому адресу:

Камышина Полтавской губ. Миргородского у[езда] проф. Д.И. Эварницкому.

Шлю мой усердный поклон Ив. Дм. Сытину², Войовичу и Вл.А. Гиляровскому³.

С половины августа месяца я вновь возвращаюсь к раскопкам курганов в Новомосковский уезд, Екатеринославской губернии, где весной так удачно производил раскопки в имении полковника Ильяшенка⁴. На этот раз останавливаюсь на курганах в имении М.В.Родзянко⁵, Попасном, и В.С.Деконского у р. Орелл. О результатах предстоящих раскопок сообщу в редакцию своевременно.

С полною готовностью к редакции “Русского слова”

Д. Эварницкий.

РДБ. ВР. Р.С.-24-54.

43. ТЕЛЕГРАММА ДО О. О. БОГОМОЛЬЦЯ

4.01.1934.

Дніпропетровськ – Київ

Президенту Академії Наук.

З половины жовтня не одержую утримання¹. Стан мій дуже скрутний.

Акад. Яворницький.

Майдан Шевченка, б. 5.

Копія (чернетка). ДІМ. Арх-33078.

44. ЛИСТ ДО В. І. ГОШКЕВИЧА

18.11.1903.

с. Будаківка – Херсон

Многоуважаемый и достопочтеннейший Виктор Иванович!

Вашу ценную книгу о кладах и древностях Херсонск[ой] губ[ернии]¹ я давным давно получил, но до сих пор не мог поблагодарить Вас за неё, потому что до крайней степени был занят разъездами по Запорожью и раскопками в разных местах Екатеринославской и Полтавской губ[ерний]².

Много и премного Вас благодарю за Ваше ко мне внимание. Пересматривая, однако, Вашу книгу, я пожалел, во-первых, о том, что Вы не обратились ко мне лично за сведениями о моих раскопках курганов в Херсонс-

кой губернии, а перепечатали какую-то нелепую корреспонденцию об ней. Вы сами хорошо знаете, что такое невежественный в археологии (да и во всякой специальной науке) корреспондент. Чего только он не напечатает? Из “Аграфа” он сделает Агафона, из скифов V в. до Р.Х. он сделает скифов XV в. по Р.Хр. и т. п. А между тем та раскопка, о которой писал безызвестный корреспондент, напечатана мной в Отчётах Императорской Археологической комиссии, отдельный оттиск которой Вам и посылаю³. Этот оттиск Вы могли бы перепечатать целиком в Вашу капитальную и полезную книгу.

Затем Вы ссылаетесь в Вашем сочинении на труд Н.Н. Комстадиуса⁴, владельца с. Фалеевки, и также приписываете ему этот труд и раскопку курганов в Фалеевке. Но книгу эту⁵ написал я; я и производил раскопку могил у Ник. Ник. Комстадиуса. И тут Вы могли бы получить от меня надлежащий ответ, если бы только обратились ко мне с запросом. По крайней мере, теперь я надеюсь, что в последующем томе Вы исправите Ваши невольные ошибки.

При всём том остаюсь с полным уважением и сердечном к Вам расположении

Ваш Дм. Эварницкий.

В эту осень, вследствие болезни, я не еду в Москву.

Пишите в Полтаву, квартира г. губернатора, кн. Н.П. Урусова⁶, у которого я прогощу до конца ноября.

Оригінал листа зберігається в особовому архіві онуки В.І. Гошкевича – Е.В. Гошкевич (Фабріціус-Кономопуло).

Упорядники висловлюють щирю подяку херсонському дослідникові В.Б. Піворовичу за надані тексти листів Д.Яворницького до В. Гошкевича.

45. ЛИСТ ДО В. І. ГОШКЕВИЧА

27.09.1911.

Катеринослав – Херсон

Глубокоуважаемый и дорогой Виктор Иванович!

Горячо приветствую Вас с открытием Археологического музея в Херсоне¹ и от всей души желаю обогащения его бесценными сокровищами, скрытыми в земле и находящимися на поверхности её, в нашей обширной и богатой всевозможного рода древностями Новороссии.

Музей – это прошлое, это история, это душа, это сердце наших предков, а для нас – обширный храм, куда мы должны входить с глубоким уважением и горячею любовью ко всему тому, чем жили наши отцы, деды и прадеды и чему должны подражать и поучаться все мы и грядущие за нами поколения, пока стоит земля и светит солнце.

Горячо жму Вашу руку, которая столь много и столь бескорыстно поработала над разрытием могил, курганов и городищ в крае, а Херсонскому

городскому управлению низко кланяюсь за то высокое внимание, с каким оно отнеслось к потребностям науки отечественной старины и приняло её под своё мощное покровительство.

Сожалею, что после тяжёлого лечения в Саках я не могу принять лично участия в Вашем торжестве, но душой, мыслями и сердцем я с Вами и весь Ваш.

Неизменно любящий и уважающий Вас

Д. Эварницкий.

Оригінал зберігається в особовому архіві онуки В.І. Гошкевича Е.В. Гошкевич (Фабріціус-Конополо).

46. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРИНЧЕНКА

3.02.1900.

Москва – Чернігів

Посилаю Вам, вельми поважний Борис Дмитрович, останній мій твір “По следам запорожцев”¹. Як у Вас буде зайти година, то, вичитавши книжку, тукніть, спасибі Вам, про неї у яку-небудь часопис², - може, люде узнають, що така книжка єсть на божому світі.

Поважаючий Вас Д. Эварницкий.

Зарядье, Кривой пер., д. Бахрушина.

ІР НБУВ. Ф. III. № 40213.

Адреса: “В г. Чернигов. Его Высокоблагородию Борису Дмитриевичу Гринченку (Чайченку). По главной ул., возле городской больницы”.

47. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРИНЧЕНКА.

17.02.1900.

Москва – Чернігів

Вельми поважний Борис Дмитрович!

Пісні Ваші я одібрав¹ і дуже дякую Вам за них, а на лист Ваш от що скажу Вам. З В.В.Тарновським² я мандрував по Запорозжю в 1887 році³, після того, як я звернувся із Соловецького монастиря та заїхав до Тарновського у його Качанівку⁴. Літом цього 1887 року я проїхав з Тарновським от першого порога Кодака і далі через усі пороги⁵ аж до останній Січі на р. Підпільній⁶. Я плив на дубу, а Тарновський їхав понад берегом в екіпажі з своїм славетним камердинером Марком, от тим, що з нього зробив добродій Рєпін⁷ парсуну на своїх “Запорозжцях”⁸. Тутечки, на цьому шляху, “знято” було чимало і фотографій, а тільки пригадати Вам їх усі не можу, бо у мене цих фотографій цілі гори. Знаю тільки, що ми знімалися коло каміння Богатиря, на лівому березі Дніпра, в мастку панів Миклашевських⁹, Вороній. Тутечки “зняті” – я, Тарновський, Миклашевські¹⁰ і Карцеви¹¹ (онуки Миклашевського). Далі ми “знімали” здається, скелю Монастирко (супроти

Ненаситця¹²), де зверху стояв я один та якісь-то хлопці з села Ніколаєвки, а, може, й Тарновський. Потім знімали ми острів Перун, а коло Перуна – свій дуб, де стою я, одягнутий по-лоцманськи, і Тарновський – у чумарочці, а нижче нас – наші лопмани сидять. “Знімали” ще скело “Середню”, Дзвиницю (на шишло Дзвиниці сидів я, бо Тарновський побоявся туди лізти), запорожську “Миску”, “Стоги”, “Стовпи” – супроти острова Хортиці здоровенні такі скелі. Далі я вже не пригадаю Вам що таке ще ми “знімали”. Візьміть Ви моє “Запорожжє в остатках старини” (у Вас в публічній бібліотеці), і там Ви побачите ті всі малюнки, які єсть в музеї Тарновського. Мандрували ми по Запорожжю з тим заміром, щоб доскочити древностей запорожських, і доскочили: на Хортиці, в селі Звонецькому, у Никиполі, в Капулівці, де була Чортотмицька Січа, в селі Покровському, де була остання Нова - Січа. В селі Покровському ми попроцалась з Тарновським, і він поїхав додому, а я вниз по Дніпру, на Кам'янську і Алешковську Січу, Кизикермен (Беріслав), Кінбурн, Кардашин і далі. Яких древностей ми тоді доскочили – я Вам теж добре не пригадаю. Знаю тільки, що у Кодаці¹³ ми добули срібну чашу запорожську з підписом “Івана Кравчини” (у Київів між речами Тарновського я її не бачив у це літо). У Звонецькому добули здоровенний посуд якийсь-то запорожський, глиняний. Далі на Хортиці – ядра, кулі – у німців. У Никиполі – теж здоровенний [кушин] глиняний з крутами зверху, мов обручі, від пана Мержанова (у Київів я його бачив). У Капулівці знайшли де-які речі на Чортотмицькій Січі і у учителя Біянтовського (машинку, чи формочку, що запорожці кулі виливали і друге). У Покровському узяли з кладовища хрест кам'яний над кошовим Степаном Гладким. Про це я недавно писав в “Историч[еском] Вестнике” (чи ноябрь, чи декабрь, 1899 року, “Археологическая справка”)¹⁴. Лазаревський¹⁵ та Біляшевський¹⁶ про цей хрест набрехали. Я визвався їх поправити, та у мене зроблені були ції помилки в моїй “статті” через те, що я сам коректури не держав, а пишу я, як бачите, не дуже-то розбірно. Через те, замість “дикого попа”¹⁷ надруковано “дикого пана”.

Оце Вам і все, що я пригадав. Передивитця моє “Запорожжє”, то там у “виписках” побачите, які речі ми доскочили з Тарновським на Запорожжю.

Посилаю Вам мою парсуну, як єсть. Буду ждати і від Вас. Мої студентки ухвалили Ваші “Пісні та думи”. Вишліть, спасибі Вам, наложеним платом. “Матеріали”¹⁸ друкуються недуже то тяжко, а перший том “Исторій” незабаром буде готов¹⁹.

Щиро прихильний до Вас

Д. Эварницькій (Яворницький).

48. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

23.04.1900.

Москва – Чернігів

1900. IV. 23.

Москва

Зарядье, Кривой пер.,
д. Бахрушина

Вибачайте, вельми шановний Борис Дмитрович, за те, що я так нескоро відповів Вам на Ваш щирий та славний до мене лист. Я проїздив аж три тижні то по Катеринославщині, то по Херсонщині, і оце тільки що звернувся до смердючої Москви. На Ваші питання скажу Вам по порядку усе: оповідання моє “Максим Вітряк”¹ я одіслав до “Кіевской Старини”², і нехай уже за нього воюється з цензурою пан Науменко³, а не я. “Альбом української старини”⁴ – це задля Вас нікчемна біль, і купувати Вам його не слід. Я од цього “Альбома” три роки одмовлявся, аж поки мене Маркс⁵ на голову не сів. Бачте, малюнки, що там поробив Васильковський⁶, усі чисто брехня, через що я і не хотів прикладати моїх рук до того “Альбома”. “Історію запорожських козаків” я надрукував⁷ і на цим тижні надішлю Вам. Бідкаюсь через те, що дуже багато грошей узяв друк цієї книжки, – аж 1200 карбованців, та ще як би набір, або на виплатку, а то за готові гроші. Не знаю, до кого б мені обернутись із чернігівських земляків, щоб виписали у мене цієї книжки задля бібліотек примірників 50? Певна ціна їй 4 карбованців, а од мене можна ж брати за 2, окрім пересилки. “Наталю” Макаревського⁸ вичитав, і пожалкував тільки об тому, що Ви дуже дрібно надрукували: такі речі, як поема треба добрим шрифтом і на доброму папері друкувати, – тоді воно і красивійш, і показнійш, і користнійш для видавця буде. А то якомсь дуже по старчачому виході⁹. Нехай там проза, а вірші то вже те...

Ваші вірші тільки почав читати і в смак ще не увійшов. Видання добре, добре їй дивитись.

За все те дуже дякую Вам і від щирого серця бажаю усього найкращого у світі.

Д. Эварницкій. (Д. Яворницкій).

ІР НБУВ. Ф. III. № 40211.

49. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

7.05.1900

Комишна Миргородського пов. – Чернігів

Висилаю Вам, вельмиповажний добродію, 8 примірників “Історій”¹ і 15 до земства². Черкніть, спасибі Вам, чи одібрали Ви їх. Адреса: Почт. отд. Комишна, Полтав. губ., Миргор. у. Петру Алексеичу Малинке для передачі Д.И. Эварницкому.

1900, V. 7.

Поштова листівка. Адреса: “В г. Чернигов. Его высокородию Борису Дмитриевичу Гринченку (Чайченку). Близ городской больницы”.

ІР НБУВ. Ф.ІІ.№ 40209.

50. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

28.05.1900.

[Комишна] - Чернігів

Лист Ваш, вельми поважний добродію, одібрав в хуторі Бодаківці, Полтавської губернії. Книжки, 15 примірників, вишле до книжного складу, і 8 примірників Вам, пан Петро Олексієвич Малинка. На цим тижні і я Вам напишу просторого листа.

Щиро прихильний до Вас

Д. Эварницкий.

1900. V. 28.

Поштова листівка. Адреса: “В г. Чернигов. Его Высочайшему Борису Дмитриевичу Гринченку (Чайченку). Возле городской больницы”.

ІР НБУВ. Ф. ІІ. № 40208.

51. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

23.06.1900.

с. Бодаківка – Чернігів

Вибачайте, вельми поважний Борис Дмитрович, за те, що я так довго не відповідав Вам на Ваш останній лист. Одно те, що якось-то в останнє врем'я дуже погано себе почував, а друге те, що такі й ніколи було. Ви питаєте мене про альбом україн[ської] старини пана Сластьона¹. Альбом той Сластьон обіцяв видати ще до Великодня, але ось і Петрівка, а його усе як нема тай нема. Панас Григ[орович] Сластьон чудова людина, але про нього можна сказати, що він дуже тяжкий чоловік до праці. “Поки хвалько нахвалятися, а будько набудитися”... Далі Ви питаєте, щоб Вам вичитати про старе життя та про старі справи нашої України. Не знаю, може те, що я Вам скажу, добре довідно Вам, але все таки я нагадаю з Вашого дозволу: 1. Антонович². Монографія по історії западної и юго-зап. России, т. 1; 2. Владимирский-Буданов³. Передвижение южно-русс. населения в эпоху Б. Хм[ельницко]го; 3. Грушевский⁴. Барское староство; Очерк истории Киевской земли; Южнорусские господарские замки; 4. Дневники генеральн. подскарбия Як. Марковича⁵, 1, II, III; 5. Ефименко⁶. Очерки истории правобережной Украины; 6. Каманин⁷. Последние годы самоуправления Киева по магдебург. праву; 7. Лазаревский⁸. Описание старой Малороссии; Конотопская сотня; Лубенщина; Историко-статистич. сведения о населен. местах Конотопск. уезда; 8. Орест Левицкий⁹. Ганна Монтовт; Социанство в

Польше и юго-зап. Руси; 9.Лучицкий¹⁰. Сборник материалов для истории общины и обществ. земель в Левобережн. Украине. Оце і все, що я пригадав напам'ять от тутечки, в хуторі. Як би Ви обернулись з Вашим питанням до пр[офесора] Антоновича, або до Багалія¹¹, то вони б Вам навіть далеко більше сказали, ніж я, бо туди як раз їх [...].

Дякую дуже Вам за виписку моєї “Історії” другого видання. Вам одіслано 8 примірників і, здається, пересилка коштує один карбованець, чи близько того. Відсилав їх управитель пана Малинки¹² та тепер, каже, і сам забув, скільки саме воно коштує.

По цій справі будьте здорові! Бажаю Вам усього найкращого.

Широ прихильний до Вас Д.Еварницький.

Поч. отд. Камышная Полт. губ., Миргор. у., его Вы[сокоблагороди]ю Петру Алексеевичу Малинке для Дм. Ив. Эв[арницко]го.

ІР НБУВ. Ф. III. № 40207.

52. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

14.09.1900.

Москва – Чернігів

Зарядьє, Кривой пер., д. Бахрушина¹

Вельми поважний Борис Дмитрович!

Вичитав я Ваш збірник “Хвиля за хвилею”² і по щирій правді Вам скажу, що це дуже доладна птука. Із Ваших творів мені найбільше прийшлась до душі “Смерть отаманова”³. Це високо поетичний вірш, і я його вивчу на пам'ять, як вивчу я Шевченка⁴, Щоголева⁵ і других наших талановитих поетів. Як що Ви будете лаптувати новий який збірник, то я радий буду і від себе дещо укинути туди, або з прози, або з поезії.

А тепереньки низенько Вам уклоняюсь і вітаю Вас найщирим вітанням.

Д. Еварницький. (Д. Яворницький).

ІР НБУВ. Ф. III. № 40206.

53. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА.

19.01.1901.

Москва – Чернігів

Зарядьє, Кривой пер., д. Бахрушина

Вельми поважний Борис Дмитрович!

15-го числа цього місяця я звернувся з Кубані в Москву, а 16-го написав в Варшаву до генерала А.Я. Таля¹, просячи милості у нього перед гаспидом Андрієвським² за Вас і за Вашу дружину. Але генерал Таль і на сей день не подає од себе ніякої звістки; то може так, що й овсі не подасть, як що дізна,

яку колотнечу підняла проти Андрієвського, товариша Таля, наша граф[иня] Уварова³ через заборону Андрієвським моєї лекції в Чернігові. Як тільки я з'явивсь до Москви і прийшов у Археологічне засідання, так тутечки графиня зразу до мене з питанням, як що і за віщо? Я все розказав, як було, і графиня звеліла те все записати у протокол і прохати у Андрієвського “офіціального роз'яснення”, яку він власть мав забороняти читати те, що дозволили аж два міністри. Так ось бачите, тепер не до того, щоб писати Талю і через Талья прохати Андрієвського дати Вам посаду в музеї Тарновського⁴. Краще буде, як Ви самі усе докладно напишете графині Прасковії Сергіївні Уваровій (Москва, Леонтьевській пер., собств. дом) про те, які капості робе в Чернігові Андрієвський усім нашим бідолашним землякам і як він лютує над Вами і не дає Вам дихати. Я оце [...] розкажу Уваровій про Вашу безпечну справу в Чернігові і, може, з цього скоріше користь задля Вас буде, ніж з того, як знов писати Талю.

А проте, як що хочете, то я знов напишу йому, пам'ятаючи слово Боже, що хто стука, тому відчиняють, і хто просе, тому дають. Завтра, 20-го числа, у неділю, піду я до гр. Уваровій, і що вона мені скаже, про те напишу Вам.

Щиро прихильний до Вас і Вашої дружини Д. Эварницький.

ІР НБУВ. Ф. III. № 40204.

54. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

21.04.1901.

Москва – [...]

Зарядьє, Кривой пер., д. Бахрушина

Вельми шановний Борисе Дмитровичу!

Вибачайте, голубчику, мені за те, що так довго не відписував на Ваш останній лист. Одно те, що хворів, друге те, що їздив геть із Москви, а третє - ну чисто ж ніколи було так, що й дихати мені неможна.

Оце тільки що випала зайва година, то я і взявся за папір, щоб нашкрібати Вам слів з десяток. Із усіх патретів, про які Ви питаєте, я тільки й знаю патрет боярина Вас. Бор. Шереметєва¹, що мається у книзі “Historindi Leopoldo Cesore...” 1656-1670, Vienna, 1670, a fac-simile із стар. гравюри видано у Ровинського² під № 212 у книзі “Матеріали для русской иконографии”. Оце Вам і все. Більш цього не знаю і маю раяти Вам обернутись з Вашим питанням до проф[есора] Київської духовної академії Ник. Ив. Петрова³. У нього перед очима ціла галерея патретів історичних діячів Юго-Западної України, то він повинен сказати Вам більш, ніж я. Оце Вам і все про патрети.

Далі скажу Вам, що про Вашу справу з Андрієвським я докладно розказав на общому собранні московських археологів і просив гр. Уварову узяти

Вас під своє високе крило. Графиня мене завірила при всіх, що вона певне захистить Вас од Вашого ворога і улаштує так, що Ви зостанетесь коло музея Тарновського. Це людина, як самі здорові знаєте, дуже поважна, а головна річ прихильна до нас, українців, і вона як сказала, так уже буде битись до кінця з нашим ворогом, Андрієвським.

На Ваше питання, що я тепер пишу, скажу, що я кілька урем'я овсі не міг писати, а оце почав нове оповідання “За чужий гріх”⁴ і уже написав 300 сторінок та ще думка розпочати четвертий том “Історії запорожских козаков”⁵, тай і все.

П'ятого числа травня маю виїхати у Полтавщину, і тамечки, пробувши тижнів два у Полтавщині, маю дременути на Запорожжя.

Ну, ходіть же здорові та щасливі з Вашою паненою та донечкою!

Щиро прихильний до Вас

А. Яворницький.

За книжку⁶ від усього серця дякую; прямо упивавсь нею. Гарна, дуже гарна річ.

ІР НБУВ. Ф. III. № 40203.

55. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

23.10.1901.

Москва – [...]

Книжки Ваші і листа, шановний Борисе Дмитровичу, я одібрав і дуже дякую Вам за них. Відбитків “Русская мысль”¹ не дає, через що вислати Вам мою Гайдамачнину я не можу².

Відбитки “Долі”³ маю і не загаюсь Вам надіслати. Про Ваше оповідання “Письмо” побалакаю з Вуколом Михайловичем Лавровим⁴ і з Віктором Олександровичем Гольцевим⁵. До сього часу вони слухались мене, і я раз-по-раз прохав їх за Кониського⁶ і його праці, які вони і друкували в “Русской мысли”.

Сам я тепер потроху та помаленьку шкрябаю оповідання “За чужий гріх”⁷, те, що почав писати ще торік. Улітку я зовсім нічого не писав, бо почував себе не зовсім добре. А щоб часу не гаяти, я узявсь одному пану⁸ копати могили задля його колекції древностей, і він мені заплатив 300 карбованців. Ті 300 карбованців я зразу вислав у город Владимир-на-Клязьмі, де, як Ви знаєте, друкую “Источники для истории запорожских козаков”⁹. Надрукував уже 95 аркушів та ще, мабуть, буде близько 45 аркушів. Он куди грошників дай та подай!

У цей рік Москва мені страшенно нудна стала, і як би мене гаспид ви-ніс з неї куди-небудь у Запорожжя, у хуторець, коло дніпрових порогів, то я був би найщасливішим у світі чоловіком. Там би я робив те, що хочетця робити, а не те, що треба “офіційно”. Іноді, чуєте, і рота не хочетця роз-

кривати, а тутечки їди та читай лекцію... Ненавижу я це діло, так хто його зна й як! Так нікуди ж податись, нічим же у світі і жити. Як би за нашу українську працю так хоч би мало платили, то хоч на хліб заробити, сидючи десь на хуторі, так коли ж у нас скрізь одні злидні. Ото ж і виходє: сиди в Москві та вчи на свою голову кацапську молодаєж. От так, голубе, і Вам погано тай мені не солодко.

Ходіть же здорові!

Душею Ваш Д. Яворницький.

ІР НБУВ. Ф. III. № 40201.

56. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

24.08.1902.

*с. Веселе Олександрівського пов.
Катеринославської губ. – [Київ]*

Вельми поважний Борисе Дмитровичу!

Оце тільки сьогодні я одібрав от пана Малинки¹ мої лексичні матеріали та тепер і не знаю, як мені бути з Вами. Ви писали мені, щоб я, яко мога, швидко вислав Вам їх; а як тепер пройшло після того уже більш місяця, то, мабуть, тепер уже пізно буде. Як же що не пізно, то черкніть мені зараз же, і я поспішусь Вам вислати їх, але з такою установою: кожне слово, яке Ви візьмете із могого словника, Ви помітите: "Із словаря Д. Э." Далі, зараз же, як тільки Ви візьмете усі слова, яких у Вас не буде, Ви вернете увесь мій словничок, цілком, себто 1500 слів. Я боюся, як би він не згаснув як-небудь, а це буде задля мене велика утрата, бо дупліката словнику у мене нема.

Оце Вам і вся установка. Що до мого оповідання "За чужий гріх"², то я його останні часи зовсім покинув: ніяк воно мені не подобається. Дедалі – я все більше і більше бачу, що у мене ані на що немає хисту, і хисту і кебети. А ще після того, як я вичитав рецензію на мій твір С.Р. в "Русских ведомостях", я зовсім упевнивсь, що у мене ані крихти немає талану літерата. Через те і не має охоти братись за оповідання та кінчати його.

Оце Вам і все.

Ходіть здорові та счасливі.

Д. Яворницький.

До п'ятого вересня адреса:

г. Александровск, Екатеринослав. губ., контора графа Канкрин³, мені.

Після 5-го вересня: ст. Камішно, Полтавск. губ., Миргородск. уезда, мені.

ІР НБУВ. Ф. III. № 40200.

57. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

3.09.1902.

с. Веселе Таврійської губ.- [Київ]

1902, IX, 3

с. Веселое Таврич. губ.

Вельмиповажний Борисе Дмитровичу!

Оце ж Вам посилаю 1515 слів українських і щиро прошу Вас зараз же, не [...], і вернути їх мені назад, як тільки Ви ними скористуєтесь. А як будете брати яке слово, то пишпіть ще і цілу фразу, яка звичайно написана у мене нижче кожного слова.

Я буду з великою жагою ждати, поки вийде Ваш словник¹. Я знаю, що Ви добрий працівник і діло зробите, а це мене і веселить. Як би так нам сотворити такого українського словника, як ото сотворив Даль² російського. Був колись-то в Катеринославщині добрий діяч по цьому, Григор[ій] Антон[ович] Залюбовський³. Він виїздив, як слідчий, усю губернію і скрізь, де йому траплялось, записував українські слова. Нарешті, він зробивсь членом суда в Катеринославі і тамечки умер. Свій лексичний матеріал він для чогось-то доручив слідчому Майдачевському, що живе в “Александровске”. І тепер цей, анахтемський Майдачевський, уже кілька років, і сам не друкує і другим не дає друкувати того коштовного матеріалу⁴. Кілька разів обіщав мені дати, та так і не дав, проклятий чоловік. Напишіть Ви йому, може, таки хоч Ви видряпаєте. Така уредна подлюка! Він був колись-то мировим у “Новомосковске”, а тепер живе в “Александровске”. То Ви напишіть Якову Павловичу Новицькому⁵ (власний дом), нехай він, од Вас, піде до того гаспіда та усовістить його. А Ви скажіть, що на Новицького “взірає” увесь Київ.

З усією душею Ваш

Д. Эварницкий.

Пишіть: Камишно, Миргородск. у. Петру Алексеев. Малинке для передачі Д.И.Э.

ІР НБУВ. Ф.ІІ. № 40199.

58. ЗАПИС НА ВІЗИТЦІ Б. Д. ГРІНЧЕНКОВІ

22.09.1902.

Москва – Київ

Бориса Дмитровича щиро вітаю і доручаю сього подавця, Петра Олексівича Малинку.

Адреса друком: “Димитрій Іванович Эварницкий. Зарядье, Кривой пер., дом Бахрушина”.

ІР НБУВ. Ф. ІІІ. № 40210.

59. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА.

3.10.1902.

Москва - Київ

Оце ж я уже в Москві¹. Як що писатимите, то пишіть: Мясницкая, меб-лированные комнаты Сытова.

Як Ваш Словник?

Д. Эварницкий.

1902, X, 3.

Поштова листівка. Адреса: "В Киев, Кадетский пер., д. 8, кв. 6. Его Высокоблагородию Борису Дмитриевичу Гринченку".

ІР НБУВ. Ф. III. № 40198.

60. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

22.10.1902.

Москва – Київ

Ще в кінці серпня я одіслав Вам, шановний Борисе Дмитровичу, мій лексичний матеріал, але од Вас і досі не маю звістки, чи Ви одібрали його, чи ні. Напишіть, спасибі Вам, хоча одкритого листа, а також напишіть і про те, як посуваєця Ваша праця українського словника. Я ще маю кілька слів, та не знаю, чи посилати Вам їх, чи ні. Адреса моя: Москва, Мясницкая, №№ Сытова.

Д. Эварницкий.

Я все хвораю і хочу тікати із Москви на південь¹.

1902, X, 22.

Поштоа листівка. Адреса: "В Киев. Его Высокоблагородию Борису Дмириевичу Гринченку. Кадетский переул., д. 8, кв. 6".

ІР НБУВ. Ф. III. № 40197.

61. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

27.04.1903.

Катеринослав – Київ

Екатеринослав

Новодворянская ул,

д. Вильчур, квар. Синяевского

1903, IV, 27.

Вельми поважний Борисе Дмитровичу!

Ви, певне, знаєте, що в 1905 році буде з'їзд археологічний в Екатеринославі¹, в самому серці Запорожжя. Знаєте, певне, і те, що Екатеринослав у цім ділі не може обійтись без мене, а я не можу обійтись без допомоги од земляків. За цією допомогою я звертаюсь і до Вас. Я от екатеринославського земства прошу Вас щиро і гаряче узяти на себе з'організувати етнографі-

чний виділ, для чого Вам треба приїхати на чотири місяці в Екатеринослав і взяти за це 75, або ж і всі 100 карбованців та місяць плати, та й не на одно, а аж на три літа. Як що Ви згоджуетесь на це², то зараз же стукніть мені телеграму по тій адресі, що у мене написана, тай зараз же, як що можна, приїдьте до мене в Екатеринослав, прямо в дом Вільчура, квартира директора Коммерческого училища Синявського³.

Як би Ви тільки приїхали, то ми б тутечки добре б діло зробили та й де що поговорили б про інші справи – і лексичні і літературні. Я оце скінчив уже свою повість “За чужий гріх”, але ні як не наважусь оддавати її до друку.

Усією душею Ваш

Д. Эварницькій.

Вашій пані⁴ низенько уклоняюсь.

ІР НБУВ. Ф. III. № 40196.

62. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

5.05.1903.

Катеринослав – Київ

1903, V, 5.

Екатеринослав

Велика шкода, голубчику мій, що Вам не можна переїхати до Катеринослава і попрацювати тут коло нашого певного діла, етнографії. Як що уже Вам самим не можна, то чи не знайшли б Ви кого іншого, - такого чоловіка, щоб він і розумів і кохався в українській етнографії. Зразу дамо йому 100 карбованців на місяць та ще й підсобників кілька чоловік, аби б він упорядкував там це діло задля археологічного з'їзда, що буде в Екатеринославі в 905 році. Поміркуйте з киянами і швиденько напишіть мені про це на таку адресу: г. Павлоград, Екатеринослав. губ. Его Выс[окоблагородию] Петру Алексеевичу Гану¹ для мене. Я оце їду на розкопки могил до добродія Гана, а далі до добродія Родзянки², а скільки там вибуду – не знаю.

Оповідання “За чужий гріх” скінчив і певне віддам його до “Кіевской старины” (так перекажіть і Науменку³, і Чикаленку⁴), та тільки зразу боюсь відсилати, бо не вважаю себе за доброго знавця української мови, і ще та й ще хочу передивитись свій, недуже-то цікавий, твір. Як би мені такий талан та мова автора “Під тихими вербами”⁵ та “Серед темної ночі”⁶, то я б і зараз відіслав рукописа до Редакції, так ото ж, бачите, і шкода, що мені багато чого бракує в цім ділі. Або хоч би мати з боку себе такого чоловіка, щоб він довів мені, що і як треба зробити, де викинути, де додати, де виправити, так і цього ж у мене нема. Я тільки тоді і згоджуюсь надрукувати свого “Гріха”⁷, як Редакція передивитця мого рукописа та щиро і по правді покаже мені

усі мої похибки і помилки. От так само і скажіть д. Науменку, і що він на це одмове, відпишіть мені.

А теперенькі ходіть здорові та щасливі, а пані Вапій і панночці уклоняйтесь од мене.

Усією душею Ваш Д. Яворницький.

ІР НБУВ. Ф. III. № 40195.

63. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

17.06.1903.

[...] – Київ

Оцього листа подасть Вам, голубе мій, Василь Строменко¹, найблизший мені чоловік. Зробіть увагу, покажіть і розкажіть йому про все те, що найцікавого єсть у Києві із нашої Гетьманщини і Запорожжя.

Усією душею Ваш

Д. Яворницький.

1903, VI, 17.

ІР НБУВ. Ф. III. № 40194.

64. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

10.11.1903.

хут. Будаківка – Київ

Вельмиповажний добродію Борисе Дмитровичу!

Я думаю, що Ви уже скористувались моїм лексичним матеріалом, який я Вам послав більш року тому назад, і тепер вернете його мені назад. Будь ласка, надішліть його по адресу: “Камышно, Полтавской губ[ернии], Миргор[одского] у[езда], Петру Алексеевичу Малинко для передачи Д.И.Э[варницком]у”.

Він мені потрібний і для того, щоб частіш у нього заглядати, і для того, щоб до нього нові слова прикладати, яких у мене уже чимало зібралось. Та, може, біля того матеріалу, який тепер Ви постягали до себе, мій уже і ніщо є. А особливо, як ото той матеріал, що його зібрав небіжчик Григорій Антонович Залюбовський¹.

Чи так, чи інак, а я дуже подякую Вам, коли вишлете усі мої листочки та ще до того і напишете, як посоветця Ваша праця коло українського словника. Хотів би я також знати і те, де у Бога Ваши мисленки літають і чи не пишете Ви чого новенького після останнього оповідання, яке друкували у “Київ[ській] Старині”².

Я оце зовсім скінчив оповідання “За чужий гріх” і тепер доручив переписати його тутеньки одному хлопцеві. Тільки хлопець цей пише нешвидко і має скінчити його геть в кінці грудня місяця. Воно, бачте, налихо ме-

ні, вийшло дуже велике: аж 855 сторін[ок]. Написав я ще й друге, маленьке, оповідання “Христос в серці чоловіка”³. І це вже зовсім готове, тільки треба теж переписати. А оце, - звичайно Ви уже знаєте, - я надрукував два томи “Источники для истории зап[орожских] козаков”⁴, які мені коштують не менше, як 3½ тисячі карбованців, окрім очей, поясниць та безсонних ночей. А тепер уже не знаю, за що і братись: “ум розкарячивсь”. Думка є, щоб написати оповідання про наше українське панство⁵; думка, щоб і скінчити “Історію запорозьких козаків” (4-й том)⁶. Та ще ж думка, щоб і накопатись досить могил у перейдуче літо задля того українського збіговища (я кажу, українського, а не археологічного), яке буде в 1905 році в Єкатеринославі.

Може, добрі люди порадять мені, за що краще мені узятись; а поки що, щиро вітаю Вас і низенько уклоняюсь Вашій пані і Вашій доні.

Усією душено Ваш

Д. Яворницькій.

ІР НБУВ. Ф. III. № 40193.

65. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА.

8.05.1904.

Єкатеринослав – Київ

Зробіть велику увагу, вельмишановний Борисе Дмитровичу, напишіть мені швиденько, скільки платило Вам чернігівське земство за друкований аркуш Ваших етнографічних матеріалів¹. Це дуже треба мені знати.

Єкатеринослав, Областной музей. Дм. Ив. Эварницкому.

ІР НБУВ. Ф. III. № 40192.

66. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА.

3.03.1905.

[Єкатеринослав] - Київ

Вельмишановний Борисе Дмитровичу!

Я хочу подати до київської цензури задля другого видання мій твір “Наша доля – Божа воля”¹. Напишіть, спасибі Вам, як це зробити, на яку адресу і кому посилати книжку.

Д. Эварницкій.

ІР НБУВ. Ф. III. № 40191.

67. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

14.03.1905

[Катеринослав] - Київ

Дуже дякую за Вашу пораду¹. Лексичного матеріалу і по сей день я не одержав і все жду, коли Ви його мені пришлете, щоб до нього додати новий матеріал.

З великою шанобою

Д. Эварницькій.

ІР НБУВ. Ф. III. № 40190.

68. ЛИСТ ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

4.04.1905.

[Катеринослав] - Київ

Етнографічний матеріал давно уже у мене. Лист для підпису про нужди української школи пустив скрізь по городу і пришлю, коли наберу багато підписів.

Щиро прихильний до Вас

Д. Эварницькій.

ІР НБУВ. Ф. III. № 40189.

69. ЛИСТ ДО М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

8.02.1900.

Москва — Львів

Вельми шановний Михайло Сергійович!

Вибачайте за те, що я, не зовсім знайомий Вам чоловік, обертаюсь до Вас з моїм великим та щирим проханням. Ось воно це прохання. Уже три роки я проживаю в Москві і читаю тутечки, яко приват-доцент, в університеті “Курс истории малорусскаго козачества”. Нудно мені тут страшенно, і хотів би я податись геть із Москви до Галичини, але не просто, а з деякими умовами. Бачте, я тільки магістрант, а не магістр русской историн¹, бо й досі не налагодивсь “защитити дисертації”. Тепер я надрукував другим виданням перший том “Истории запорожских козаков”², по новим джерелам, що їх не бачив ніхто із українських істориків, і хотів би “защитить” цю мою працю у Вас у Львівському університеті, а після тієї “защиты” там же-ж, чи у Львові, чи у другому якому городі, і зостатись на прожиття. Так от про це я Вас і турбую, вельми поважний добродію, Михайло Сергійович³. Будь ласка, зробіть мені велику увагу, напишіть чи можна мені б надіслати мою працю задля “защиты”, і чи зміг би я зостатись у Галичині, знайти собі тамечки яку-небудь працю у якій-небудь гімназії⁴.

Довіку буду дякувати Вам, як що відгукнетесь до мене на цей мій лист.

Адреса: Москва, Зарядье, Кривой пер., д. Бахрушина. Дм. Ив. Эварницький.

Щиро поважаючий Вас

Д. Эварницький.

Магістерського екзаменту я давно вже збувся у Варшаві⁵.

ЦДІА України. Ф. 1235. Оп. 1. Од. зб. 309.

70. ЛИСТ ДО З. Б. ГУТЧИНА

[1935] р.

Дніпропетровськ — [Дніпропетровськ]

Низенько уклоняюсь Вам, дорогий Захаре Борисовичу, і дуже прошу Вас сказати мені, коли б я міг побачити Вас персонально.

Всією душею Ваш

Д. Яворницький.

ДІМ, Арх-6060/2.

71. ЛИСТ ДО В. В. ДАНИЛОВА

6.09.1929.

Дніпропетровськ — Ленінград

Од щирого серця дякую Вам, дорогий Володимире Валеріановичу, за те, що Ви надіслали мені дві брошурки. З свого боку, теж надсилаю Вам дві брошурки і прошу не погніватися на мене, що не шлю Вам останню роботу “Дніпрові пороги”¹. “Дніпрові пороги” видала Держвидава на хорошому папері, з 85 фотознімками, які зроблені преславним фотографом Едмундом Хведоровичем², але цей альбом коштує 6 к. 50 коп., а у мене од “авторських” лишився тільки один примірник.

Напевне цей альбом Ви побачите в столиці і скажете про нього два-три слова в якому-небудь журналі.

Як що Ви будете шукати мій альбом по столичних книгарнях, то чи не попадетця Вам натрапити на книжку Верзілова³ “Очерки торговли Южной Руси”, Чернигов, 1899, за яку б я Вам дуже та ще дуже подякував.

Коли Вас тягне із столиці до Дніпра, до шумних порогів, чвалайте до мене. У мене буде Вам і хата і кімната, дам Вам і їсти і де що випити.

Михайло Йванович⁴ живий. Він купив собі будинок на тій вулиці, яка підходить до Севастопольського кладовища і поки що, хвалити Бога, живий і здоровий, а як що Бог покличе його до себе, то місце упокоєння так близько...

Про те, які тепер у нас народились діячі, які їх ідеали, які заміри, які благополуччя в нашому місті, про те поговоримо персонально, коли Ви захочете одвідати мене. Зараз я дома сам, бо дружина моя⁵ поїхала на Кав-

каз на цілних два місяця. Сам я теж часто мандрую, тільки не далі Дніпрових порогів, де у мене ведуть розкопи 12 чоловік археологів з креслярами та фотографами⁶.

З правдивою та щирою до Вас повагою

Д. Яворницький.

Року Божого

1929, вересня 6.

ІА НАНУ. Ф. 74. № 249.

72. ЛИСТ ДО В. В. ДАНИЛОВА

5.06.1930.

Дніпропетровськ-Ленінград

Вельмишановний і дорогий Володимире Валеріановичу!

Окремої книжки про Дніпропетровський краєвий музей у мене нема. Є “Збірник розкопів”¹, який я Вам і висилаю. Окрім того є в мене лише один примірник мого твору “Дніпрові пороги”. Це прехороший альбом, який видала Держвидава і навіть вислали його за кордон на виставу. За рукопис мені заплачено 2500 кар., а продається 6 кар. 50 к. за книгу.,

Оце тільки що я надрукував на свої власні гроші чималий том “До історії Степової України”². В цей книзі самі архівні матеріали кінця XVIII сторіччя і початок XIX. Як що Вам цікаво, то я можу вислати Вам і цю книгу.

Із моїх окремих статей – стаття “Моя перша зустріч з А.Толстим”, журнал “Життя й революція”, жовтень, 1918 року.

В 1919 році я надрукував 1 том “Словника української мови”³, до букви Л., та й припинив через брак паперу. До цього часу у мене зібрався величезний лексичний матеріал, який я хочу надрукувати повністю. Держвидава давно вже купила його за 5000 карбованців, дала мені вперед 2500 карбованців, але й досі не приступає до друку. Я підожду ще трохи, а тоді, якщо не так, то буду друкувати сам.

Дома Кирпи я не знав і не знаю, де він є. Самого Кирпи вже на світі нема. Про нього мені хтось казав, що він уже “простер нозі на батьківському ложі”.

Оце Вам і все. Кріпко Вас цілую.

Ваш Д. Яворницький.

5.VI.1930.

ІА НАНУ.Ф. 74. № 250.

73. ЛИСТ ДО В. В. ДАНИЛОВА

22.11.1931.

Дніпропетровськ – Ленінград

11 марта 1771 року з нарочним курьером з Пет[ербур]гу в Запорожський Кош прибув лист від генерал-прокурора кн. Вяземського¹, в якому було написано: “По причине завоевания в последнюю кампанию² многих турецких мест, настoит весьма удобный случай сделать опыт: не можно ли из Сечи запорожской мимо Очакова и Кинбурна пройти лодками в Черное море и оттуда в Дунай или хотя до Аккермана...” На таке запитання кошовий отаман П.І.Калнишевський³ одповів, що може легко “снарядити” 20 часк; на кожний чайці буде по одній гарматі і по 50 чоловік козаків з запасом їстовим та боєвим на три місяці, всього в 1000 чоловік охочого товариства. Для підтримання цього “отряду” буде послано другий “отряд” в 1000 чоловік в Дніпріві гирла та до Кинбурну. Кош прохав тільки поспішити надіслати з казенних магазейнів готових сухарів, бо варити їжу на чайках неможна, щоб огнем не звернути увагу ворога”.

Всі три роки війни 1771-1773 запорожське козацтво тільки те й знало, що виступало супроти бусурмен то в Криму, то на Дніпрових гирлах, то на Чорному морі, то на Дунаї. Там було стільки лицарів, що всіх їх і не описати, не виславити, не найменувати.

Оце Вам, голубе сивесенський, моя відповідь на Ваш лист. Як що він Вас задовольняє, користуйтеся ним, як що ні, питайте ще.

Гарячо вітаю Вас, а Вашій дружині та малій доньці Вашій уклоняюсь за поклін їх мені.

Д. Яворницький.

22.XI.1931.

Чи бачили Ви мій альбом “Дніпрові пороги”?

ІЛ НАНУ. Ф. 74. № 251.

74. ЛИСТ ДО В. В. ДАНИЛОВА

23.04.1932.

Дніпропетровськ – Ленінград

Вельмишановний Володимире Валеріановичу!

Чому Ви не відповідаєте на мої листи? Чи Ви тяжко занедужали, а чи Вам так заізолилось, що Вам нема часу плюнути на поштову марку та прилі[пи]ти її до листа? От же слухайте: напишіть мені з приводу останнього мого до Вас листа.

Д. Яворницький.

23.IV.1932.

ІЛ НАНУ. Ф. 74. № 252.

Адреса: “Ленинград, ул. Декабристов, д. 52. кв. 15. Владимиру Валерьяновичу Данилову”.

75. ЛИСТ ДО В. В. ДАНИЛОВА

1.10.1933.

Дніпропетровськ – Ленінград

Дорогий Володимире Валеріановичу!

Мені пощастило знайти між бумагами кн[язя] М.П. Урусова¹ чотири “дела” такого змісту:

1. Дело по донесению состоящего в должности Пермского гражданского губернатора о титулярном советнике Герцене² 1835-1838 г. Подлинник.

2. Дело по прошению титулярного советника Герцена об определении его на службу по Министерству внутренних дел. Тут же о перемещении Герцена советником в Новгородское губернское правление 1840-1842 г. Подл[инник].

3. Дело по отношению Московского Военного генерал-губернатора о выдачи заграничного паспорта надворному советнику Герцену 1846 г. Подлинник.

4. Дело по указу Правительствующего Сената о наложении, по Высочайшему повелению, на имение надворного советника Александра Герцена, находящегося во Франции, и о возвращении его в Россию. 1849-1850. Подл.

Хто міг би надрукувати в Лен[інгра]ді такі коштовні документи і скільки б видавець дав би мені за них? Це ж, самі Ви знаєте, не аби що, а “дела” про Герцена. До таких “дел” буде моя передмова, де і як саме я їх знайшов. Харків дає мені за їх 2000 кар., але це мене не задовольняє. Копії з “дел” я можу надіслати для друку, а “подлинники” будуть у нас в музеї³.

Чолом Вам.

А. Яворницький.

1.10.1932.

ІЛ НАНУ. Ф. 74. № 253.

76. ЛИСТ ДО В. В. ДАНИЛОВА

21.04.1939.

Дніпропетровськ – Ленінград

Дорогой и незабвенный Владимир Валерьянович!

Ваше сердечное и искреннее письмо тронуло меня до глубины души. Оно напомнило мне то счастливое и радостное время, когда я, при содействии молодых сотрудников, в числе которых были и Вы, работал над созданием музея им. А.Н. Поля¹, ставшего впоследствии культурным очагом

нашего края. Напомнило то, когда я носился, точно на крыльях, по городам и весям, добывая, разными способами, все, что было где-либо ценное для науки и искусства и заполняя тем музей им. А.Н. Поля. А теперь что? Я уже шесть лет, как отстранен от музея². Я гордился тем, что оставляю после себя большие сокровища будущему поколению и за свою гордость был жестоко наказан. Был момент, когда я едва не нашел себе утешения в глубинах днепровых порогов, но меня удержали от такого безумия.

Теперь я сижу дома и привожу в порядок собранные мною этнографические и лексические материалы, собранные в разное время и в разных местах. У меня оказалось более 2000 народных украинских песен с мотивами, которые уже печатает Академия Наук³. Академия же забрала у меня огромный фарклорный* материал, размером на сто печатных листов. Теперь осталось у меня на руках 50000 украинских народных слов – целые пуды научного материала, но увижу ли я его в печати, аллах ведает: ведь мне 83-й год.

Но довольно о себе. Из присланного Вами списка Ваших трудов вижу, что и Вы не сидели в столице даром. Я искренне радуюсь тому и горячо приветствую Вас. Мое искреннее и горячее желание – не выпускайте из рук пера до последних дней Вашей жизни.

Всей душой и сердцем Ваш

Д. Яворницький.

21.IV.1939.

Майдан Шевченка, д. 5, против парка им. Т.Шевченка и бывшего Потемкина дворца⁴.

* Так в рукопису.

ІЛ НАНУ. Ф. 74. № 254.

Адреса: “Ленинград 110. Геслеровский пер. д. 27/14, кв. 43-а. Профессору Владимиру Валерьяновичу Данилову”.

77. ЛИСТ ДО В. В. ДАНИЛОВА

12.05.1939.

Дніпропетровськ – Ленінград
Субота св. Дмитра.

26 жовтня.

Літа ж мої милі,

Літа молодії,

Святі мої мрії,

Ясні золотії!

А де ж літа тії,

Де вони поділись?

Куди ж мої мрії,

Куди розлетілись?
Дітячії роки
Мигцем промайнули,
Мої молодощі
Пройшли-промайнули.
І сується старість,
Печаль в душу льється
Округ мого серця
Мов гадина вється.
Хвороби тяжкі
Всю міч одбирають,
Мої руки мліють
І очі згасають,
Коло мене пусто,
Скрізь стіни німі,
Схилившись до столу,
Сижу в самотині.
І думаю думи
Про те, що минуло,
Про давній часи,
Що в морі втонули.
Хотілося жити
На благо Вкраїни
І кинути зерна
На рідную ниву.
Бажалося думками
Увесь край обняти,
А вийшло... Ох тяжко
Про теє й згадати!
Та сила живая,
Кипучая сила,
Що рвалась до праці,
На вітрі простигла,
Та віра до себе,
Свята та живая,
Пропала на віки, -
Ти доле ж лихая!
І студить морозом
Міні руки й ноги

Немов в зіму старую
Що збився з дороги.
Не маю я друга
У цілому світі,
Щоб я своє серце
Йому міг розкрити.
Усі мої мрії
І блекнуть і вянуть
Усі мої думи
І мруть й пропадають.
Літа ж мої милі,
Літа молоді,
Святі мої мрії
Ясні, золоті.
Спустіться до мене
Та в тихі покої,
Як зірка вечірня,
На тихі розмови!
То може крапну я
Хоч ще крапельку
На ріднос поле
Своїї України.

Д. І. Яворницький.

Дніпропетровське,
1939.V.12.

ІЛ НАНУ. Ф. 74. № 255.

Адреса: “Ленинград, 110. Геслеровский пер., дом 27/14, кв. 43-а. Владимиру Валериановичу Данилову”.

78. ЛИСТ ДО Д. І. ДОРОШЕНКА

1.09.1918.

Катеринослав – Київ

Вельмишановному, дорогому і на віки незабутньому Дмитру Івановичу Дорошенку¹ шлю моє вітання із далекого Катеринослава, з берегів Дніпра та тихої Самарі².

Всією душею

Дм. Яворницький.

1.IX.1918.

ІР НБУВ. Ф. 318. № 487.

79. ЛИСТ ДО Н. М. ДОРОШЕНКО

30.01.1914.

Катеринослав – Київ

Дуже дякую Вам, дорога і незабутня Наталія Михайлівна, за Вашого щирого і прехорошого листа і бажаю Вам усього найкращого, чого Ви самі у Бога просите. Ви питаєте мене про моє здоров'я. Скажу Вам от що: з 30-го минулого місяця і по 30 місяця січня я пролежав у ліжку і нікуди не виходив з дому через те, що звихнув собі праву ногу з тяжкими “последствиями”. Ні ходити, ні читати, ні писати не можна мені було, через що я страждав не-виразно. Теперечки хоча й з палицею, але усе ж таки соваюсь по кімнаті власного будинка. Як що видужаю зовсім од хвороби, думаю поїхати до Харкова показати свої очі проф. Гиршману¹. Одним оком я трошки бачу; бачу остільки, що можу і писати, а читати ніяк. Погана моя власна справа, погана і наша загальна. Після од'їзду Дмитра Івановича² до Києва припинилась газета “Дніпрові хвилі”³. Скільки я не пильнував, щоб знов її пустити, виходе, що нема такої людини, яка б правила за справжнього редактора. Сам я, як знаєте, “слабий, болю, гетьманувати не зволію”, а другого Дмитра Івановича Ви зтягли до Києва. У мене думка була перетягти Дмитра Івановича знову до себе, щоб він керував за хранителя музея з платою 1500 карб. на рік, але ж це [не] вийде через те, що у нас посада при музеї не казенна, а приватна, і одночасно з нею другої, казенної, посади мати не можна, бо треба цілий рік бігати скрізь, по запорозькій країні, щоб здобути то одно, то друге. Гроши на видання газети я міг би здобути, та ото ж, чуже, бракує нам редактора. У мене думка була переіменити названіе газети із “Дніпрових хвиль” на “Запорожський край”. Подумали ми, погадали з братією – Павловським⁴, Вировим⁵, Рудичевим⁶ – та так і захрясли на одній тільки балачці.

Оце з такими думками я і застаюсь дома. Як що Ви приїдете до Катеринославу та ще спинитесь у мене, то може у мене трошки розправляться зморшки на мойому чолі. Цілую Вас і Дмитра Івановича.

Д. Я.

ІР НБУВ. Ф. 107. № 178.

80. ЛИСТ ДО Н. М. ДОРОШЕНКО

27.03.1914.

Катеринослав – Київ

Вельмишановна і дорога Наталія Михайлівно!

Я тільки що повернувся із Харкова до Катеринославу¹ і тутечки наїшов у себе де-кільки листів од різних знайомих і незнайомих і між ними і лист од Вас. Жалкую, що і на цей раз мені не довелось бачити і вітати Вас у себе. Я не знаю, чи Ви були 25 числа у Катеринославі, чи ні. Мій Романче-

нко² казав мені, що зовсім і вечірки просвітянської пан губернатор не дозволив³, то може Ви і зовсім не приїздили в Катеринослав. Шкода і в тому, що я Вас не бачив, і в тому, що просвітяне не удостоїлись послухати Вас. Але я маю надію, що чи так, чи інак, а знов завітаєте до нас, і як що завітаєте, беззпременно спинитесь у мене. А тепер, поки що низенько уклоняюсь Вам і од щирого серця бажаю усього найкращого, а головніше здоров'ячка і веселих та щасливих думок.

Цілую Вас і дорогого Дмитра Івановича позаочно і вітаю зарані з великим святом, Великоднем.

Серцем і душею Ваш

Д. Яворницький.

ІР НБУВ. Ф. 318. № 507.

81. ЛИСТ ДО Н. М. ДОРОШЕНКО

27.03.1916

Катеринослав – Київ

Вельми шановна і дорога Наталья Михайлівно!

Купити у Вас Ваші коштовні і дуже цікаві речі я ніяк не можу¹ і ось через що: торік губернська земська управа зменшила наші музейні кошти на півтори тисячі карбованців, а цього року я мусив додати жаловання усім сторожам (5 чоловік) і всім [хранителям] (3 чоловіки) із музейної каси, через що тепер для музею і 25 карбованців – добрі гроші, а не то що 400. Хочете, на мене гнівайтесь, а не хочете, не гнівайтесь, а тільки знайте те, що тепер усім не до куплі музейних речей. Тепер, як сами добре знаєте, така страшенна на все дорожнеча, що як би, боронь Боже, з голоду не вмерти, або геть з города куди потікати, а не то що коштовні речі купляти. Там той просе, тут цей голосе, а той до Бога взиває та війну кляне, що нема у нього ні хліба, ні цукру, ні м'яса, ні кришечки, ні на чім сісти і нічим у хаті запалити... Так, Наталя Михайлівно, і думки немає про те, щоб ширити музейні справи та щось там купляти.

Губернська управа навіть покинула будувати нового музею², а в гірничий інститут³ нагнала 8000 москалів і тепер гідко доступити до музею, - така навкруги нього завелась гідота. Я ладен був би і зовсім утікти з музею, так через нього ж тільки й живу на світі. На душі погано, на серце тяжко. Тепер [...] б мене хто не спокушав коштовними речами, я одно кажу: не такі [...] часи і не таке у кожного із нас на думці.

Вибачайте, Наталя Михайлівно, що не справдив Ваші надії і не розважив Вашого горя, бо ж я і сам в великому горі і почуваю себе недужим.

З великою і правдивою до Вас повагою

Д. Яворницький.

ІР НБУВ. Ф. 107. № 179.

82. ЛИСТ ДО М. М. ЖЕЛЕЗНЯКА

7.02.1931.

Дніпропетровськ – [Запоріжжя]

Вельмишановний Марко Микитовичу!

Ваш лексичний матеріал я одержав і з нього вибрав для свого словника де-кілька хороших слів. Тільки от що я Вам скажу: коли Ви почуєте яке українське слово, то записуйте його в купі з фразою, як що це можна.

Також записуйте, уп'яять такі, як що це можна, в якому селі Ви почули те слово з фразою. Окрім того ставьте на кожному слові наголос (ударення). Так: чи “патро’шити”, чи “патроши’ти”?

От же з Ваших слів я бачу, що Ви людина дуже корисна для науки, а через те хотілось би мені побачитися з Вами персонально і побалакати з Вами з цього боку. Якщо Ви приїдете до Дніпропетровського, то можете переночувати і перебути кілька днів у нас в музеї, в нижньому поверсі, де у нас є тепла кімната. Що до Вашого сна та до іншого, то про все те буде у нас розмова тоді, як Ви до нас приїдете. А тепер прийміть од мене велику подяку за Ваш великоцінний лексичний матеріал.

Дмитро Іванович Яворницький.

7.02.1931.

Напишіть, де Ви служите і чи дають Вам відпустку, і як що дають, то на скільки місяців, чи тижнів.

ДІМ, Арх-20850.

83. ЛИСТ ДО М. М. ЖЕЛЕЗНЯКА

25.01.1934

Дніпропетровськ – [Запоріжжя]

На Вашого листа маю одповісти Вам, Марку Микитовичу, от що – сперше скажу Вам, що я цілих півроку лежав тяжко хворий і був на волосини од смерті¹. І тільки дякуючи чотирьом лікарям та дружині, я встав з ліжка і хожу і тепер по кімнатах свого будинку. В музей я зовсім не хожу і тепер там за директора якийсь Карпенко². Мене і всіх моїх співробітників, окрім одного, тільки одного Садового³, вичистили із музею як “контрреволюційне кубло”. Мої зложелателі написали ще і в Київ, щоб з мене зняли звання академіка. Але там їм сказали це вже “зась”. З академіків мене не скинули, але чотири місяці не висилали мені утримання до того часу, поки не розібрали справи, бо Шаповал⁴ доніс в Київ, начеб-то мене арештували. Всі ті часи дуже тяжкі були для мене і для членів моєї сім’ї. Приходилось нести на Озерку різні речі та з того й жити. Тепер стало мені трохи легше, а все-таки повного душевного спокою я не знаю. Працюю тільки над словником, і коли у Вас є який там новий лексичний матеріал, присилайте його мені, за що буду дуже вдячний Вам. Окрім збірника, який надруковано в 1929 році⁵,

ми нічого не друкували і мабуть наші великі археологічні здобутки не скоро побачать світ. За минулий рік Академія напала через паперовий голод не друкувала і навряд, щоб в цьому році відновилися археологічні розкопки.

Во всякому разі я наперед одрікаюсь од всякого керівництва науковими справами після того, що я пережив. За Ваше вітання і Вас з Вашою дружиною вітаю з Новим Роком і от щирого серця бажаю всього найкращого, що є в нас на широкій Україні.

25.01.1934.

Д. Яворницький.

Друкується за вид.: Шевченко В. Маловідомий лист академіка Д.І.Яворницького // Запорозька старовина. Запоріжжя, 1995. Вип. 1. С. 127.

84. ЛИСТ ДО Г. А. ЗАЛЮБОВСЬКОГО

14.07.1884.

с. Богодар – Катеринослав

Многоуважаемый Григорий Антонович!

Если Вы получаете журнал “Киевскую старину”, то Вы, конечно, читаете там и мои статьи, относящиеся к истории запорожских казаков. Весьма обяжите меня, если укажете недостатки и промахи, допущенные мной в моих статьях. Кроме того, не безынтересно было бы для меня познакомиться с Вашими путевыми заметками, которые вы вели когда-то, разъезжая по разным селам и деревням Екатеринославской губернии. Года два тому назад Вы обещали собрать все Ваши заметки и прислать мне. Множество личных дел, должно думать, помешали Вам исполнить Ваше обещание по настоящее время; а, быть может, причиной этого было и то, что я, к моему стыду, со дня нашего знакомства и поныне не написал Вам ни одной строки. Извините меня великодушно! Чувствую, что на мне тяготеет грех. Постараюсь быть на будущее время аккуратнее в отношении Вас, теперь же прощу пока не [оставьте меня] Вашими советами.

Весь Ваш и навсегда

Д. И. Эварницкий.

Писал бы больше, но в настоящее время я представляю из себя жалкое калеку с раздробленной левой рукой. Служу у Михеева¹, в д. Богодаре.

Адрес такой:

Александровск, земскою почтою в с. Покровское, Д.И.Эварницкому (в Богодар) через г. Михеева.

На этот раз я хотел бы воспользоваться Вами в следующем. Мне нужно знать порядок островов на Днепре, начиная от Романкова² и выше и кончая Старыми Кайдаками³. Если они Вам известны, будьте любезны, назовите, обозначая длину, ширину и высоту каждого из них (хотя прибли-

зительно), против какого села или балки [находится] порог. В частности мне нужно знать, какой из Днепровских островов расположен своею вершиною против р. Самары.

Д. Э.

Извините, пожалуйста, за краткость письма: чувствую себя не совсем здоровым.

IP HAHY. Ф. 3. № 71938.

85. ЛИСТ ДО Г. А. ЗАЛЮБОВСЬКОГО

19.11.1889.

Санкт-Петербург – Екатеринослав

Многоуважаемый и достойнейший Григорий Антонович!

Если Вы знаете, чрез какие села, речки и урочища тянулись запорожские шляхи Муравский¹ и Сагайдачный² в пределах теперешней Екатеринославской губернии, то, будьте столь обязательны, сообщите Ваши сведения истинно и бескорыстно уважающему Вас

Д. Эварницкому.

С. Петербург, Сергиевская ул., д. 31, кв. 18.

N.B. Необходимо знать до крайности.

IP HAHY. Ф. 3. № 71939.

85а. ЛИСТ ДО I. А. ЗАРЕЦЬКОГО

21.12.1908

Екатеринослав – Полтава

Многоуважаемый Иван Антонович!

Если Ваш сволок стоит 12 рублей, то пришлите его для моего Музея. Но предварительно тщательно запакуйте его тряпками и рогожей (главным образом ту сторону, где надпись), обшейте верёвкой и так отправляйте в Екатеринослав, в Музей Поля, на предъявителя, а накладную на имя хранителя музея Николая Георгиевича Сластена¹. Пересылка и упаковка на наш счёт.

Ваши таблицы и рисунки очень заинтересовали меня, и если Вы пришлёте мне её для рассмотрения, то буду Вам благодарен за то и по рассмотрении, верну Вам её обратно.

Было бы очень полезно для обоюдного дела, если бы Вы, как-нибудь при случае, завернули в Екатеринослав и побывали в Музее Поля. Сколько я Вас знаю, Вы человек кипучей энергии, и могли бы быть полезным для меня. Жалко, что судьба не послала мне такого хранителя, как вы. Мой хранитель получает 50 рублей в месяц при готовой квартире; человек он во всех отношениях приличный, но вовсе не одержим страстью к археологии.

Помощник мой получает 100 рублей в месяц, но состоит директором музея в Симферополе и наезжает в Екатеринослав временно. Это у меня очень ценная учёная сила, но и очень дорогая.

Вас[илий] Алексеевич Бабенко² работает у меня временно, а живёт он в с. Верхнем Салтове, Харьковской губернии. Писать ему на почтовое отделение Рубежное Харьковской губ., Волчанский у., учителю минист[ерского] училища в с. Верхнем Салтове В[асилию] А[лексеевичу] Б[абенко].

О Дим. Яковл. Самоквасове³ могу Вам сказать, что я редко видел на свете такую учёную бездарность, как Самоквасова. Если он приедет в Полтаву, то наговорит такого “учёного” вздору, от которого Вы три дня будете чихать беспрерывно. Теорию его давным-давно разнесли в прах, а он всё-таки везде с нею суется.

Уважающий Вас

Д. Эварницкий.

ПКМ. 66121/Д-8884/30-2а.

86. ЛИСТ ДО В. О. КЛЮЧЕВСЬКОГО

30.11.1888.

Петербург — Москва

Глубокоуважаемый Василий Осипович!

Около недели тому назад послал я Вам две книги собственного издания “Запорожье”¹ и “Сборник”². Примите их от меня, как слабое выражение того глубокого уважения, которое я всегда питал и не перестаю питать к Вам. “Долг платежом красен”. При свидании моём с Вами, Вы лично предложили мне Вашу “Боярскую думу”³. Я два года был в долгу у Вас и только теперь оказался в состоянии оплатить Вам тем, чем могу. После беглого просмотра Вы увидите, что обе книги написаны не с “учёною” целью; первая из них представляет скорее дневник поездки любителя запорожского края, вторая — в собственном смысле сборник материалов для этого края. Быть может, с течением времени я смогу сделать что-нибудь и более существенное для науки, чем сделал до сих пор; но то вопрос времени, а пока не откажитесь принять и настоящий слабый труд истинно уважающего Вас

Д. Эварницкого.

P.S. Если найдёте возможным сообщить адрес Вашей квартиры, то я бы почёл долгом побывать у Вас проездом около 15 декабря через Москву.

Сергиевская ул., д. № 46, кв. № 25.

РДБ. ВР. Ключ. 34-72.

87. ЛИСТ ДО О. В. КОВАЛЕНКА

17.12.1911.

Катеринослав – Кам'янське

Вельмишановний Добродію!

Я без кінця буду Вам і назавжди вдячний, як що Ви справді візьмете на себе труд і поклопочетесь зібрати колекцію соли та окам'янілості для музею Поля. 24-го числа виглядатиму Вас зранку в музеї, щоб про все з Вами добре побалакати і персонально Вам подякувати за Вашу прихильність до науки і до загальної справи.

Низенько Вам укланяюсь і од усього серця кажу “спасибі”.

Д. Евфоницький.

ДІМ, Арх-47460.

88. ЛИСТ ДО О. В. КОВАЛЕНКА

19.10.1931.

Дніпропетровськ – Кам'янське

Любий і дорогий Олекса Васильовичу !

Як що Ваша ласка, надішліть мені, спасибі Вам, ще де-кілька штук магнетів, бо вона мені дуже собить.

Гаряче цілую Вас, любий і дорогий мій, врачу! Всією душею Ваш

Д. Яворницький.

19.X.1931.

ДІМ, Арх-47464.

Адреса: “м. Кам'янське на Дніпропетровщині, проспект, № 17. Доктору Олексі Васильовичу Коваленкові”.

89. ЛИСТ ДО О. В. КОВАЛЕНКА

14.05.1933.

Дніпропетровськ – Кам'янське

Любий і дорогий Олексо Васильовичу!

Коли випадє Вам який випадок в місті Дн[іпропетровськ]му, то згадайте про того, хто Вас так любе щиро та поважає.

Д. Яворницький.

14.05.1933.

ДІМ, Арх-47463.

Адреса: “Кам'янське на Дніпропетровщині, просп[ект], б. 17, докторові Олексі Васильовичу Коваленкові”.

90. ЛИСТ ДО О. В. КОВАЛЕНКА

[не раніше 31 серпня 1933 р.]

Дніпропетровськ – Кам'янське

Так, друже мій Олекса Васильовичу, мене зовсім вичистили з музею...
Настрій у мене надзвичайно тяжкий. Боюсь сам за себе.

Д. Я.

ДІМ, Арх-47462.

91. ЛИСТ ДО О. В. КОВАЛЕНКА

23.06.1934.

Дніпропетровськ – Кам'янське

Любий і дорогий Олексю Васильовичу!

Я вже й не знаю, чи Ви є, чи Вас уже й немає на світі, – так довго я Вас не бачив! Я вже й побував у Києві, уже й повернувся додому, а Вас мабуть більше двох місяців не бачив у вічі. Так ото ж, дорогий і вірний мій друже, коли випадє у Вас вільна часина, сядьте на машину та прмчитця до мене і покажіть мені Ваш ясний лик! При нагоді захопіть з собою таку книгу – “Українська культура” Огієнка¹, як що така книжка² є у Вас. А до книжки додайте ще невеличкий зверток бавовни, яка мені так необхідна в моєму життєвому обіході. А коли й цього нема у Вас, їдьте й без нічого, аби тільки сам собою та з тихою, сердечною мовою.

І серцем і душею Ваш

Д. Яворницький.

23.VI.1934.

ДІМ, Арх-47461.

Адреса: “Завод імени Дзержинського (колишній Кам'янський) лікарня, лікарєві Олексі Васильовичу Коваленкові”.

92. ЛИСТ ДО О. К. КОВАЛЕНКА

8.08.1907.

Сакі Таврійської губ. – [...]

Високоповажний Добродію!

Я тільки що надрукував новий твір “За чужий гріх”¹ і одіслав його до “Кіевской старины”. Пошліть кого-небудь до книгарні “Кіевской старины”² і скажіть, щоб Вам дали один примірник повісті. Із тієї повісті Ви виберіть собі те, що Вам подобастця і передрукуйте для “Розваги”³. Там же єсть і моя парсуна, зроблена найкращим в Росії гравером В.В.Мате⁴. Що до мойого життєписа, то скажу Вам, що з діда і прадіда я панського коліна, і мій дід володів невеличким хутором на р. Доньці, Харківської губернії, Змієвського повіта, Яворницьким. Теж і фамілія наша була Яворницький, а не Эварни-

цький, як мені її перевернули в школі – спершу Єварницькій, а потім Еварницькій. Батько мій не вчивсь ні в якій школі, сам із себе вивчивсь писати і читати; жив він і вмер в с. Солнцевці, Харківського повіта, де убачив світ уперше і я, в 1855 році, 26 октябрю. В 1867 році мене отдано до повітової школи, в 1877 році я уступив в Харківській університет, де добув курс істориком в 1881 році і тоді ж мене zostавлено при університеті по кафедрі Руської історії. Після того швидко я подавсь мандрувати по місцях славного Запорожжя і надрукував більш 30 праць по історії Низового козацтва. В останні роки читав курс “Малорусского козачества” при Московському університеті, а зараз я директором Єкатеринославського музею імені А.Н.Поля.

ЧИМ. АЛ-52-329/1/539.

93. ЛИСТ ДО О. Ф. КОЗИНСЬКОГО

31.05.1902

Москва – [...]

Вместе с искренним приветствием и пожеланием всего наилучшего поручаю Вашему благосклоннейшему вниманию подателя сего кр[естьянин]а Гаврила [...], нуждающегося в совете компетентного лица.

Уважающий Вас Д. Эварницкий.

Візитна картка з друкованим текстом: “Димитрій Івановичъ Еварницькій. Зарядье, Кривой пер., д. Бахрушина”. Дописано рукою Д.Яворницького: “1902, У, 31. Алексею Федоровичу Козинскому”.

ДМАДАМУ. Ф. 542. Оп. 1. ОА. зб. 333.

94. ЛИСТ ДО Т. І. КОЛОМІЄЦЬ

9.07.1928.

Дніпропетровськ – Межиріч

Дорога небого Тетяна Іванівна!

Більш місяця тому назад я надіслав тобі 50 карб., але од тебе й досі не одержав звістки, чи ті гроші дійшли до тебе, чи ні.

Д. Яворницький.

9.УП.1928.

ДИМ, арх-32180.

95. ЛИСТ ДО Т. І. КОЛОМІЄЦЬ

17.11.1928.

Дніпропетровськ – Кислівка

Дорога небого Тетяна Іванівна!

Увесь твій етнографічно-лексичний матеріал я одержав і дуже дякую тобі за нього. Присилай ще та ще по змозі. Тільки пісні ти старайся спису-

вати не з слів, а з голосу, де можна, бо тоді в них будуть вірно чергуватись голосні букви та й ритма буде добра. Ти пишеш, щоб я тобі прислав зібрання моїх друкованих пісень, але в мене є тільки один примірник того збірника, в якому більш 800 пісень, і надіслати його я тобі ні в якому разі не можу. От чого в мене мало, так це українських казок. Казки трудно дословно записувати. Те може робити тільки етнограф, або той, хто взагалі дуже швидко записує слова казкаря. Пісні, коли їх співають, найлегше записувати. Нетрудно записувати й поговірки та прислів'я: почула, зразу й записала. Ну, та що можеш, те й записуй, за все тобі щиро подякую. Такий матеріал для мене великий подарунок, найдорогший із усіх подарунків твоїх. Коли будеш писати мені, то пиши розбірніш, бо де-яких твоїх слів я ніяк не вчитаю. Ось, наприклад, в лайці: "Сатана, нечиста сила, кра... (?) шмат". Чого шмат? Як я не придивлявся до того слова "кра...", нічого не врозумів.

Ну, щастя ж тобі, Боже, на все добре!

Твій дядя

Д. Яворницький.

17.XI.1928.

А чому ти пишеш Кісілівка, а не Кисілівка? Адже ж це слово виходє од слова кислий?

ДІМ, Арх-23051.

Адреса: "Харківщина, Сумської округи, Ворожбянського району, село Кисілівка, 5 трудова школа. Тетяні Іванівні Коломієць".

96. ЛИСТ ДО Т. І. КОЛОМІЄЦЬ

4.11.1929.

Дніпропетровськ — Кисілівка

Дорога небого!

Ще на весні цього року, після того, як ти надіслала мені подарунок, вишивний напірник, я надіслав тобі 30 к[арбованців] грошей. Але й зараз не одержав від тебе звістки, чи ти їх одержала, чи ні. Все літо я був на Дніпрострої¹, через що й не писав тобі.

Академік Д. Яворницький.

4.XI.1929.

ДІМ, Арх-23049.

Поштова листівка. Адреса: "На Харківщині, Сумської окр., Ворожбянського району, село Кисілівка, 5 труд. школи учи[тельці] Тетяні Іванівні Коломієць".

97. ЛИСТ ДО Т. І. КОЛОМІЄЦЬ

17.11.1929.

Дніпропетровськ – Кисілівка

Дорога небого!

Твій етнографічний матеріал я одержав і дуже дякую тобі за нього. Із народніх пісень є де-які хороші, а де-які не мають вірного розміру, з чого бачу, що ти записувала їх не з голосу, а з слів. Якщо можна, записуй з голосу.

Академік Д. Яворницький.

ДІМ, Арх-23047.

Поштова листівка. Адреса: “Кисілівка. Трудшкола, Сумської округи, Ворожбянського р-на Харківщини. Тетяні Іванівні Коломієць”.

98. ЛИСТ ДО Т. І. КОЛОМІЄЦЬ

4.12.1930.

Дніпропетровськ – Кисілівка

Більше трьох тижнів тому назад я надіслав тобі тридцять карбованців грошей, а від тебе не маю й понині ніякої звістки, чи ти їх одержала, то через те прошу тебе негаячись зараз же написати мені, коли дійде до тебе ця листівка.

Академік Д. Яворницький.

4.12.1930.

ДІМ, Арх-23050.

Поштова листівка. Адреса: “Межиріч Лебединський на Харківщині, село Кисілівка, Ворожбянського р. 5 труд. школа. Т.Ів.Коломієць”.

99. ЛИСТ ДО М. Ф. КОМАРОВА

[кін. грудня 1897 – поч. січня 1898]

Москва - Одеса

Вельми поважний добродію, Михайло Хведорович!

Я маю до Вас велике прохання, вислати мені по моїй адресі “наложенім платежом” Словарь російско-український Уманця і Спілки¹. Моя постійная адреса: Москва, университет; тепер же краще вислати прямо по адресі моего мешкання: У Малого Каменного моста, дом Розенберг, кв. 29, Дм. Ів. Эварницкому.

Вибачайте за те, що я не будучи з Вами зайомим, турбую Вас моїм проханням, але ж мені той словник дуже потрібний.

Щиро поважаючи Вас Д. Эварницкій (читай Яворницький).

ОДНБ.ВР. Ф. 28. К. 10. Од. зб. 489.

Машинописная копія.

100. ЛИСТ ДО М. Ф. КОМАРОВА

18.09.1898.

Москва – Одеса

Варварка, Кривой пер., д. Бахрушина, кв. 22.

Вельми поважний Михайло Федорович!

Я велів надіслати Вам нову мою працю “По следам запорожцев”¹. Ця праця надрукована була ще до Великдня, але цензура заборонила її і держала під арештом аж по сі дні². Мені великого труда коштувало видерти мою книгу із пасти того страшного Зуава, що зветься “главноуправляющим по делам печати”. І як би не гофмейстер Высочайшого Двора Георгій Петрович Алексєєв³, то книжка моя ніколи не вбачила б світу Божого. Діло зайшло за попів [“От Новаго Кодака до Каменно-Потоцкаго” - глава], а потім вийшло так, що і вся праця “написана в украинофильском духе”... насилу та на превелику силу видер, кажу, із пасти Зуавна. Тай то прийшлося викинути два оповідання Хоми Провори⁴ [зри стр. 98 “С чого забагатив бідний чоловік” і стр. 105 “Що буде як жінці дати власть”]. Главу ж про попів zostавили нерухомо. Вам я послав примірник увесь нерухомий цензурою. Тепер, вельми поважний Михайло Федорович, я маю до Вас таке діло: написав я ціле оповідання по українськи “Максим Максимович Вітряк” и зачепив там між інчим птунду. Через це уже сам добре знаю, що цензура заборонить мені друкування моєї праці. Як же тут бути? Це одно. Друге от що: до пего часу я ніколи не писав нічого із того, що зветця белетристикою, и дуже боюсь, чи до ладу воно буде. Боюсь, главна річ, за мову, - фаву я взяв усю, як єсть, з натурн. Був такий чоловік, Максим Максимович, тільки не Вітряк, а Пасішник, і у нього чотыри сини і одна дочка. Життя їх було трагічне, - таке саме, як я описав у своєму оповіданні. Языка я набиравсь більш коло могил, як копав їх то в Катеринославщині, то в Херсонщині. А все ж таки хотілось би мені, щоб моє оповідання, вперше чим побаче світ, побувало у руках таких людей, що знають добре українську мову. Чи не взяли б Ви на себе вагу прочитати мою рукопись? Я б дуже подякував Вам за те, як би сказали мені щирю правду про мою працю.

Дм. Эварницькій (читай Яворницький).

ОДНБ. ВР. Ф. 28. К. 10. Од.зб. 489. Арк. 45 – 49.

Копія (машинопис).

101. ЛИСТ ДО М. Ф. КОМАРОВА

22.04.1899.

Москва – Одеса

Москва, Зарядье, Кривой пер., д. Бахрушина.

Вельми поважний Михайло Хведорович!

Дуже дякую Вас за Ваш щирий та прихильний до мене лист. А я таки признаюсь Вам, подумав, що добрі люде цураютьця мене, і гірко-гірко зро-

билося у мене на душі... “За що і як”? – думаю собі. Нехай у мене там талану історика нема, так хіба як за це уже і зневажати чоловіка? Та як би ж там хто другий мене зневажив, а тож таки Комаров-Уманець. Мабуть, багато чого у мене неприємного, що люде цурають мене... Так от так, голубчику, спасибі Вам сердешне за Ваш лист!...

Надсилаю Вам мою рукопись “Максим Максимович Вітряк”¹. Те, що таменьки розкажетця, було як єсть так з чоловіком, і тут мого, тільки й скажу Вам, твору дуже мало. Одно тільки й скажу Вам, що цілі листи розмов, які єсть у рукописі, записані більш усього коло могил, як от то я у літку копаю їх та веду балачку з копачами. Єсть такі обороти, що мені і не пригадать таких; то Ви не дивуйтесь тому; єсть і слова такі, яких зроду віку до моїх мандрівок по Запорожжю не чував. Одначе, Ви, голубе мій, вичитайте усе з особішою увагою, відчеркніть те все, що Вам здається негаразд, олівцем [а не пером], розсмакуйте мого Вітряка і всіх його синів добре, подумайте над тим, чи вірно у мене списана природа, і скажіть мені напоследок правду, щирю, святу правду. Пам’ятайте те, що як мій твір некчемний, то я тим і скіньчу, – більш такого не писатиму; а як що Ви признасте його добрим, то я ще поспробую себе і на історичній хроніці доби кошового Сірка². Самому мені багато чого не подобається, і я уже кілька разів рвав мого “Вітряка” на шматки; а от то, місяців з три, як переписав його то так і покинув не читаючи, – може чи єсть і прогалини. Більш усього не подобається мені та глава, де Павлуш Вітряченко [штундиста] виявляє злодійства наших попів [XVII], – в ній нема художества, а зате єсть щира правда, і через те мені шкода її викинути. Кажіть же мені усе, і я послухаю Вас, яко знатока української мови і творчества.

Серцем Ваш Д. Эварницькій.

Р.С. Першого мая я виїду до Петрограда, і як що Ви до того числа не встигнете вичитати мою рукопись, то надішліть її по такій адресі:

В С.-Петербург Его Прев[осходительств]у Гофмейстеру Высочайшаго Двора Георгию Петровичу Алексееву. Угол Сергиевской ул. и Воскресенскаго просп., д. Зейфарта, для передачи Д.И.Эвар[ницкому].

ОДНБ. ВР. Ф. 28. К. 10. Од. зб. 489. Арк. 45 – 49.

Копія. Машинопис.

102. ЛИСТ ДО М. Ф. КОМАРОВА

5.05.1899.

Санкт-Петербург – Одеса

Сегодня я приїхав до Петрограда і прошу Вас, високоповажний Михайло Федорович, як що Ви вичитаєте мою рукопись¹, надіслати її з Вашим листом по такій адресі: С.Петербург, Его Пр[евосходительств]у Гофмейсте-

ру Высочайшаго Двора Георгію Петровичу Алексееву. Сергієвская ул., д. 40,
для передачі Д. И. Эварницкому.
18 V/5 99.

ОДНБ. ВР. Ф. 28. К. 10. Од. зб. 489. Арк. 45 – 49.
Машинописна копія.

103. ЛИСТ ДО М. Ф. КОМАРОВА

21.06.1899

[Александрійський пов. Херсонської губ.] – Одеса

Вельми поважний Михайло Хведорович!

Теперь Ви уже запевне вчитали усю мою рукопись. Як що справді вчитали, то поспішіть, будь ласка, надіслати її мені по такій адресі: Почтова станція Аджамка Херсонской губернії, Александрійскаго уезда, Ея Высокоблагородію Ольге Васильевне Волковой¹ для передачі Дм. Ив. Эварницкому. Щиро прошу Вас написати мені просто, як там кажуть, без перемоній, про всі нестатки мого оповідання і показати, що треба зробіть задля того, щоб не соромно було пустити его між люде. Я оце на слободі перечитав его по тих клаптях, які у мене застались, так скажу Вам, що мені тепер не подобаються не тільки що дві глави, а уже п'ять. Хотілось би ще тай ще коло него попрацювати. А до того дуже добре було б, як би чи Ви, високоповажний Михайло Хведорович, чи хто другий, знаючий у такому ділі, чоловік, сказав би мені своє щире та правдиве слово. Ви якось писали мені, що не вважаєте себе за знавця української літератури. А я так повсіди считав і считаю Вас за чоловіка дуже освіченого у цім ділі, через що мені і хотілось послухати Ваше слово. І те було б гаразд, як би Ви саме тепер написали мені, бо тепереньки я слободен від університетських лекцій, і міг би знову взятись за “Максима Вітряка”. Зробіть же увагу, шановний Михайло Хведорович, напишіть мені листа та надішліть рукопись по тій адресі, що вище сього написав.

Щиро прихильний до Вас Д. Яворницькій / Д. Эварницкій/.

ОДНБ. ВР. Ф. 28. К. 10. Од. зб. 489.
Машинописна копія.

104. ЛИСТ ДО М. Ф. КОМАРОВА

1.07.1905

Катеринослав – Одеса

Археологічний з'їзд неотмінно буде з 15 по 27 августа і закінчитця мадрівкою на пороги і на всі Січі. Книжечки про холеру висилаю.

Адреса моя: Катеринослав, Областной музей. Дм. Ив. Эварницкому.
1905, VII, 1.

ОДНБ. ВР. Ф. 28. К. 10. Од. зб. 489.
Машинописна копія.

105. ЛИСТ ДО М. Ф. КОМАРОВА

17.07.1906

Катеринослав – Одеса

1906, VII, 17.

Екатеринослав, Дворцовая пл., д. № 5.

Вельмишановний Добродію Михайло Федорович!

Звертаюсь до Вас з великим проханням такого чина. Через копання могил я здобув собі ревматизма рук і тепер хотів би полічитись в Одесі, на лимані. Зробіть велику увагу, напишіть мені швидко, як це мені зробити, до кого звернутись, у кого наняти в Одесі кімнату, на якій вулиці, скільки треба грошей везти з собою, якому лікареві бити чолом і таке інче.

Дуже буду Вам дякувати за Вашу ласку до мене.

Всією душею Ваш Д. Эварницькій.

ОДНБ. ВР. Ф. 28. К. 10. ОД. зб. 489.

Машинописна копія.

106. ЛИСТ ДО М. Ф. КОМАРОВА

[...]

[...] - Одеса

Михайлу Федоровичу низенько укланяюсь і прошу узяти під крило цього козака Н.П.Кутепова.

Д. Э.

ОДНБ. ВР. Ф. 28. К. 10. ОД. зб. 489.

Машинописна копія.

107. ЛИСТ ДО М. Ф. КОМАРОВА

[...]

[...] – Одеса

Вельми шановний і любий мій Михайло Федоровичу!

Посилаю до Вас оцего студента Львівського університета, Софрона Шебеля. Це людина своя; клопоче про таке діло, якому не може ні одна людина із українців не “спочувати”. А яка его справа, про те він Вам доведе сам.

Всією душею Ваш Д. Яворницькій.

ОДНБ. ВР. Ф. 28. К. 10. ОД. зб. 489.

Машинописна копія.

108. ЛИСТ ДО О. Я. КОНИСЬКОГО

9.12.1898.

Москва – Київ

9.XII.1898

Москва

Зарядье, Кривой пер., д. Бахрушина

Оце тільки що звернувся я із Петрограда до Москви і тутечки знайшов у себе, на столі, багато листів, а між ними і Ваш лист, високошановний Олександр Яковлевич. Зараз же, одібравши Вашу рецензію на IV т. “Кобзаря”, я побіг до В.А.Гольцева¹ і упрохав його надрукувати її в “Русской мысли”² в січні місяці, 1899 року.

І так, заспокойтесь, любий Олександр Яковлевич. Я зробив усе, про що Ви мене прохали.

Тепереньки і я обертаюсь до Вас з проханням: вольніть мою волю – надішліть мені Вашу парсуну. За це я дуже буду дякувати Вам, як дякую за книгу про Т.Г.Шевченка, що надіслали мені. Я давно такої праці не читав, як от Ваша праця. Написана вона розумно, чесно, щиро і гаряче, і я, читаючи Вашу книгу, кілька разів плакав невинними слізьми, жаліючи і бідолашного поета і безталанну Україну, що втратила такого великого чоловіка. Цією працею Ви збудували монумент не тільки Тарасові, але й собі, і Ваше мення ніколи – ніколи не забудеться.

Ще раз дякую Вас за цю книгу і міцно стискую Вам Вашу добру руку.

Серцем і душею Ваш

А. Эварницький (читай Яворницький).

ІА НАНУ. Ф.77. № 128.

109. ЛИСТ ДО О. П. КОСАЧ (ОЛЕНИ ПЧІАКИ)

1.01.1913.

Катеринослав – Київ

Дуже дякую Вам, високоповажна і ясна пані Ольго Петровна, за Вашого щирого і прихильного до мене листа. Я радію Вашими radoцями і маю надію, що Ви і в Новому році так само будете працювати в Вашому чесному і одважному ділі, як Ви працювали раніш того¹. Дай Боже Вам тільки здоров'я, а духу у Вас досить. Духу і у мене чимало, та ось же у мене лихо: це я ще через п'яте-на-десяте пишу, а місяця через три зовсім осліпну. Зібрав я більш 20000 українських народних слів, таких, що немає їх в Словнику Грінченка², і думав був надрукувати і я, та бач: через хворобу очей облишив. Погано мені так, що й сказати Вам не можу.

Працюйте, радійте і не покидайте діло, яке Ви уже за мене, а од мене тепер, поки що, не ждіть ніякої праці.

Душею і всіма думками Ваш

А. Эварницький.

ІА НАНУ. Ф. 28. Од. зб. 722.

110. ЛИСТ ДО М. М. КОЦЮБИНСЬКОГО

9.04.1901.

Москва – Чернігів

Вельмиповажний добродію Михайло Михайлович !

З великою охотою я запоміг би Вам, як міг і як зумів би у Вашому добродію ділі, але одно – у мене нема нічого готового задля Вашої **Складки**¹, а друге те, що я їй досі погано володаю правицею, якою не володав аж півгода. А Вам же, як кажете, дуже швидко треба та видно як би так, що через літо, а то бачити, до першого травня.

У мене й тепер, поки я оце Вам написав, уже заболіли пальці.

Так от так, високоповажний добродію, тепереньки ніяк не зможу.

Широ поважаючий Вас Д. Яворницький.

ЧЛММК. № 1148.

111. ЛИСТ ДО М. М. КОЦЮБИНСЬКОГО

7.11.1902.

Москва – Чернігів

Вельмиповажний добродію Михайло Михайлович!

Листа Вашого одібрав і скажу Вам, що Вашому знайомому, добродію Якубовичу¹ я нічим не можу допомогти у його славному і дуже інтересному ділі. Із усіх церков, які були в Запорозжжі, тепер zostались тільки три: Самарський Запорозький собор (у Новомосковському, Єкатеринославської губернії²), собор у Самарському монастирі³ (коло Новомосковського) і церква в селі Кисляківці, Херсонського пов., [...]

Оце Вам і все. Фотографії з цих трьох церков я маю у себе, але вони у мене не в Москві, а в хуторі Будаківці, Полтавської губернії, Миргородського повіту⁴. Я давно уже туди переправив усе своє добро, а в Москві живу тільки задля того, щоб вичитати у цей семестр мій курс "Епоха гетьмана Богдана Хмельницького" та й геть тікати зовсім на Запорозжя⁵. Я зовсім зробивсь недужий чоловік після того, як торік попав під конку у Москві ж таки. Про старовинні церкви на Україні нехай добродій Якубович пита у Опанаса Григоровича Сластьона⁶, що живе у Миргороді, дом Тихонович. У нього дуже багато церковного матеріалу українського стилю, і то такий чоловік, що він з великою охотою і перемовиться і поділиться з паном Якубовичем усім своїм добром.

Оце Вам і все, вельмишановний добродію, що можу Вам сказати на Ваш щирий і прихильний до мене лист.

Єсть ще в останній [...] (Покровське, Єкатеринославського повіту), у церкві, на хорах, чудовий запорозький іконостас. Як захоче добродій Яку-

бович поїхати у те Покровське⁷, то я йому напишу увесь маршрут із Чернігова і до Покровського.

З правдивою повагою до Вас

Дм. Эварницький (чистий Яворницький).

ЧЛММК. № 1149.

112. ЛИСТ ДО М. М. КОЦЮБИНСЬКОГО.

27.06.1907.

Катеринослав – Чернігів

Вельмишановний і незабутній Михайло Михайлович!

Оце я тільки що вичитав перший том Ваших творів. Що за мова прехороша! Що за характери! Що за знання душі чоловіка! Що за краса в малюванні природи! Що за поезія!

Давно, хто його знає й коли, я читав з такою жагою красну літературу, як оце тепер, скінчивши останню сторінку Ваших чудових і незрівняних творів.

Дай же Боже, Вам довгого віку і ясних дум, щоб Ви ще не один та й не два томи випустили у світ Ваших неоцінних і високо поетичних творів.

З певною і щирою повагою до Вас

Д. Эварницький.

ЧЛММК. № 1150.

113. ЛИСТ ДО В. Г. КРАВЧЕНКА

[не раніше 12.10.1928]

Дніпропетровськ – [Житомир]

Вельмишановний Василю Григоровичу!

Од щирого серця дякую Вам за те, що Ви надіслали мені Ваші дві брошури “З побуту й обрядів північно-західної України”¹ та “Шопка-Вертеп”². Одержавши їх, я зразу обидві проковтнув їх і найшов в першій брошурі багато чого для словника української мови, який я складаю уже кілька років³. Ваша робота як етнографа України, підбурює мене спитати Вас, чи не маєте Ви також лексичного матеріалу, яким би я міг скористуватись для мого словника. Якщо є, то будь ласка, поділіться ним зо мною, за що я Вам велико подякую⁴. Може у Вас є пісні, казки народні, надруковані або в рукописі, то чи не могли б Ви надіслати мені їх на який час. Вичитавши те все, я з превеликою подякою міг би їх Вам повернути назад. Якщо у Вас самого немає такого матеріалу, то може Ви знаєте таких в Вашій країні

осіб, до яких би я міг звернутись з моїм проханням. І за те я Вам теж дуже подякував би.

З правдивою та щирою до Вас пошаною

Д. Яворницький.

Моя дружина Серафима Дмитрівна вітає Вас і бажає всього найкращого на божому світі.

ІМФЕ. Ф. 15-4. Од. зб. 407. Арк. 135.

114. ЛИСТ ДО В. Г. КРАВЧЕНКА

6.12.1928.

Дніпропетровськ – Житомир

Вельмишановний і дорогий Василь Григорович!

Ваш найкоштовніший і багатий лексичний матеріал я одержав і шлю Вам за нього велике спасибі од дніпрових порогів і до самого Житомира. Все я добре в тому матеріалові розібрав, а ось при слові “скрипель” (?) одного ніяк не міг розшукати і через те повертаю Вам листочок, надіючись, що Ви його мені розшифруєте. Те дотикливе слово зазначене в мене червоним олівцем. Я чув, що Ви мене і поважаєте і одночасно гримаєте на мене за те, що я Вам нічого з своїх творів не висилаю за все те, що Ви мені надсилаєте. На це я Вам от що скажу: коли Ви одержите цього мого до Вас листа, підіть зразу до вокзалу, купіть собі там квитка і їдьте прямісінько до Дніпропетровського і в місті до самого музею. Там Вам буде готова кімната, а в мене буде Вам і сніданок, і обід, і вечеря. Ми з Вами добре поговоримо, то може Ви згодитесь взяти участь в етнографічній праці на весну в межах від Дніпропетровського аж до самого Кичкасу з платою за 150 карб. на місяць¹. Вам же цікаво опуститись зо мною через усі пороги до самого Кичкасу і побачити там самий Дніпрострой. Тоді, що в мене знайдете із моїх книжок, я з охотою Вам дам, а тепер посилаю Вам тільки моє превелике спасибі за Ваш дарунок, а від дружини моєї Серафими Дмитрівни гаряче й щире привітання.

Д. Яворницький.

ІМФЕ. Ф. 15-4. Од.зб. 407.

115. ПОШТОВА ЛИСТІВКА ДО В. Г. КРАВЧЕНКА.

27.12.1928.

Дніпропетровськ – Житомир

Велике спасибі Вам, вельмишановний і дорогий Василю Григоровичу, за Ваш пречудовий словарний матеріал. Ваші зпитки повертаю Вам по

Вашому наказу. Коли діждемо весни, я Вас сам проведу через всі Дніпрові пороги до самого Кичкасу, а поки що гаряче цілую Вас.

Д. Я.

Адреса: Житомир, Науково-дослідний центральний музей, етнографічний відділ.

ІМФЕ. Ф. 15-4. ОД. 36. 407.

116. ЛИСТ ДО В. Г. КРАВЧЕНКА

24.06.1929.

Дніпропетровськ – Житомир

Од широго серця дякую Вам, дорогий Василю Григоровичу, і за Ваші слова, які Ви надіслали мені, і за газету, де Ви нагадали людям про мене¹. Хоч трохи відплатити Вам за Ваш дуже коштовний лексичний матеріал, який Ви надсилаєте мені час від часу, шлю Вам археологічний “Збірник”, тільки що надрукований у нас². Коли одержите, черкніть мені хоч два-три слова про те.

Всією душею Ваш Д. Яворницький.

ІМФЕ. Ф. 15-4. ОД. 36. 407.

117. ЛИСТ ДО В. Г. КРАВЧЕНКА

21.09.1931.

Дніпропетровськ – [Житомир]

Дорогий Василю Григоровичу!

Ваша дружина буде нам на певну користь, бо вона прикріпить Вас до нашого музею, а з Ваших праць, які зараз перечитую, я бачу, що Ви дуже корисна для науки людина. Для Ваших речей теж знайдеться куток, а тому беріть з собою те, що Вам потрібно, та й везіть з собою¹. А сперше всього одпочиньте добре, підлатайте себе хорошененько, а тоді вже і в дорогу.

Сердечно преданий Вам

Д. Яворницький.

ІМФЕ. Ф. 15-4. ОД. 36. 407.

118. ЛИСТ ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

5.04.1923.

Катеринослав – Київ

Високоповажний Агафангеле Юхимовичу!

Професор Юрій Альфредович Фохт¹, який обертається до Вас з своїм проханням, мій колега в ВІНО в місті Катеринославі. Це людина дуже талановита і дуже хороша. Він добрий знавець свого предмета науки, гар-

ний лектор, в товаришуванні вірний товариш, в українській справі правдивий українець. Через те я, з свого боку, гаряче прошу Вас звернути особливу увагу на його прохання і, як що це можна, стати йому до помочі в його тяжкому стані.

З правдивою і щирою до Вас повагою

Д. Яворницький.

5.IV.1923.

Катеринослав, Дворцова пл., б. № 5.

ІР НБУВ. Ф. 1. № 24566.

119. ЛИСТ ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

12.02.1926.

Катеринослав – Київ

Преславному проф. на славній Україні А. Ю. Кримському.

Прохання розшифрувати прізвища селян сучасної Новоросійської країни, колишнього Запоріжжя*.

З великою нетерплячкою буду ждати од Вас Вашої відповіді. Чув, що Ви збираєте давніх часів марки, то посилаю Вам декілька штук. Як що треба, то пришлю ще.

З великою, правдивою і щирою повагою до Вас весь і назавжди

Д. Яворницький.

Дворцова пл., 5.

12.II.1926

* Далі в листі подаються прізвища.

ІР НБУВ. Ф. 1. № 24567.

120. ЛИСТ ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

6.08.1930.

Дніпропетровськ – Київ

До неодмінного секретаря УАН.

Умови праці вимагають того, щоб асистент мій (він же буде й секретарем катедри)¹ працював при мені, себ то в місті Дніпропетровському, а тому я цілком підтримую кандидатуру П.А. Козаря² в асистенти катедри передісторії, що закінчив Дніпропетровське ІНО й декілька років уже працює в галузі археології яко асистент, а 4-й рік робить при Дніпропетровський науково-археологічній експедиції яко археолог (1927-30 рр.)³.

Нині в Українській Академії Наук друкується його справоздання по археології, а також готує до друку працю “Поля поховань римської провінційальної культури на Припоріжжі”.

Опріч того т. Козар П.А. має декілька науково-популярних статтів наукованих уже, й видрукована чимала праця⁴.

Додаток: заява Козара П.А.

Академік (керівник к[афед]ри передісторії)

Яворницький.

ДІМ. Арх-24911.

121. ЛИСТ ДО П. П. КУРІННОГО

29.10.1926.

Дніпропетровськ - [Київ]

На Ваше запитання, вельмишановний Петро Петровичу, нічого здатного для Вас сказати не можу. Печища – черіпя (черіня) вище Крутого яру я не бачив і через те нічого не скажу Вам про нього. Урочисько Сагайдачне бачив і був на ньому не раз та й не двічі. Воно відоме під назвою “Пепелище Сагайдака”; на лівому боці Дніпра, пониже Кичкаса і як раз супроти німецької колонії Хортицької (не острова Хортиці, а колонії Хортицької). Од якого саме Сагайдака пішла ця назва невідомо, чи од гетьмана Петра Сагайдачного¹, чи може од кошового отамана Грицька Сагайдака². От же скільки разів мені там доводилось бувати, а я, по правді Вам скажу, не бачив там ні печища, ні череня, бо не робив там наукового дослідження. Як що на печище-черінь указує в тій місцевості Лев Васильович Падалка³, то я раджу Вам звернутись до нього самого. Він, кажуть, й досі живий, мешкає в Полтаві, в власному будинку, а на якій саме вулиці, про те скаже Вам Михайло Якович Рудинський⁴. Дуже жалкую, що Ви раніше не написали. Мені довелося разів десять спускатись по Дніпру повз “Попелища Сагайдака”, тоді я спинився коло нього, обдивився б його зо всіх боків і про все написав би Вам, що там єсть. А тепер Ви ждіть весни, забирайте тоді Рудинських і всіх Ваших київських археологів та зразу до мене, а од мене через усі дніпрові пороги та до Кичкаса. І Ви це зробіть неодмінно, бо як почнетця отой лихий “Дніпрострой”, то згине вся краса нашого Дніпра, пороги згинуть навіть і всі місця коло порогів, дорогі для всього ученого люду.

З правдивого та щирою до Вас пошаною Д. Яворницький.

Мій низенький уклін обом Рудинським⁵.

29.X.1926.

ІА НАНУ. Ф. 10. № 50.

122. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

16.11.1883

Харків–Київ
Харків, 16.XI.1883

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

К Вам моя усерднейшая просьба: выпалите, будьте любезны, мне Киевскую старину “за весь год текущего года”; сколько будет стоить, я немедленно уплачу¹. С тем вместе предлагаю Вам следующее : есть у меня статья “Топографический очерк Запорожья”, статья на 25 писанных листов, - могу ли я эту статью предложить для Вашего журнала, с условием получить от Вас, положен[ных] 400 оттисков². Нужно при этом сказать, что статья была уже напечатана в “Харьк[овских] губер[нских] ведомостях”³, но теперь она предлагается Вам в исправленном и много пополненном виде.

Жду ответа.

Много уважающий Вас Д. Эварницкий.

Харьков, Немецкая ул., дом № 6, кв. № 7.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6930.

123. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

[не ранее листопада 1883 р.]

[Харків] - Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Шлю Вам обещанную брошюру “Из поездки по запорожским пепелищам”; таких брошюр будет пять или шесть, приблизительно, всей поездки. Повторения, хотя и будут, но выбрасывать их едва ли возможно, - сами увидите. Гонорара я не требую, я прошу только сделать тысячу оттисков, причем 400 получу, как плату, за остальные сам заплачу. Согласны ли Вы? Что касается времени, располагайте им, как Вам угодно.

Касательно поправок “Топографического очерка” скажу, что это я могу сделать только к десятому августа. И это вот почему. Мне хотелось внести более подробный перечень Днепровских забор и особенно островов, - это самая темная штука в топографии Днепра, как теперь я узнал. Между тем мне не хотелось делать новых ошибок, а для этого нужно выждать время, когда я оправалюсь от своего поражения и промчусь по некоторым местам Днепра вновь. Правда, Днепр, в пределах бывшего Запорожья, от границы Екатеринославской [губернии] с Полтавскою и до Одессы, я проезжал раз пять, но всегда в весеннее время, когда многие из островов покрыты водой, а от забор и признаков нет.

Таковые мои соображения. Впрочем, если нужно поспешить, то я поспешу, исправив только самое необходимое; перечень же островов и забор можно напечатать отдельной статьей. Как Вы найдете?

До зареза нужна “Киевская старина” за первый год издания. Сколько стоит? Можно ли мне получить ее на имя Михеева¹?

Весь Ваш и навсегда

Д. Эварницкий.

Не найдете ли Вы возможное некоторое число из оттисков, хотя 100, оставить в Киеве для продажи. Если Вам неудобно возиться, то можно передать их моему родственнику, учителю первой киевской гимназии Н.М.Терновскому², если он существует.

Д. Эварницкий.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6929.

124. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

16.01.1884.

Харків – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Я очень благодарен Вам за то, что Вы избавляете меня от контрибуции за Ваш журнал на этот год; по совести и откровенно скажу Вам, это для меня значительное одолжение. Но при этом, откровенно же скажу, что я нахожусь в некотором недоумении по поводу наших условий. Вы мне присылаете “Старину” бесплатно, тогда, конечно, и я должен это же сделать, но ведь я просил Вас о четырехстах оттисках моей статьи, платы мне не нужно - от этого меня, Боже, избавь! Я хочу лишь того, чтобы внести и свою лепту в такой прекрасный и во всех отношениях полезнейший журнал, как Ваша “Старина”, - и мне остается лишь желать от Вас оттисков, о которых я и теперь бы попросил Вас, но при условии возможности; в противном же случае я готов буду даже заплатить Вам за них, что нужно.

Вот мое слово о прошедшем. К настоящему же скажу следующее: есть у меня статья такого свойства: “Число и порядок Запорожских Сечей”. Статья небольшая, всего лишь на десять больших почтовой бумаги листов, но составленная на основании сведений, добытых мной во время поездки по запорожским пепелищам и на основании архивного материала, добытого мной при разборе архива черниговской коллегии при Харьковском университете. Теперь я и спрашиваю Вас: нужна ли она Вам? Если нужна, вышлю; но опять с условием оттисков и в таком же количестве¹. Далее, есть у меня еще нечто в этом же роде: “Записки патера Комулео² о посольстве его римским папою к запорожским козакам”. Дело было в 1592 году; записки напечатаны на итальянском языке, мне сделали перевод этих записок³... Нужны ли они Вам? – Эти без оттисков.

С полным уважением пребываю к Вам

Д. Эварницкий.

Адрес: Немецкая ул., дом № 6, кварт. № 7, Д.И.Эварницкий.

В Новом году желаю Вам полнейшего успеха во всех Ваших начинаниях.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6931.

125. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

25.01.1884.

[Харків] - Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

В посланной мною Вам статье: “Число и порядок Запорожских Сечей”¹ – допущена некоторая неточность (на странице 5 или 6), - эта неточность относится к Хортицкой Сечи: Сечь основана не в 1556 году, а в 1557, что видно из следующего места летописи: “Того ж месяца (сентября, 1557 года) приехал ко Царю и великому Князю Ивану Васильевичю (Грозному)² всеа Русіи от Вишневецкаго князя Дмитрия Ивановича³ бити челом Михаилу Есковичу⁴, что его (т.е. Вишневецкого) Государь пожаловал, а велел себе служить, а от короля из Литвы отъехал, и на Днепре на Хортицком острову город поставил против Конских вод у крымских кочевий”^{*}.

Этими словами и замените, пожалуйста, сделанную мною выдержку в статье. Ошибки произошли потому, что я пользовался, за неимением летописи, Максимовичем⁵, но Максимович ошибся, а чрез него ошибся и я. В настоящее время я имею у себя собрание летописей и по ним проверяю свои сочинения.

Статья: “Записки патера Комулео” уже окончена, но еще не переписана набело. Постараюсь прислать скоро.

Преданный Вам и Вашему делу

Д. Эварницкий.

1884 г., 25 дня генваря.

Понятно ли я выразился? Надо приведенные слова в посланной Вам статье: “Число и порядок Зап[орожских] Сечей” – заменить слова: “Того ж месяца (сентября, 1556 года) приехав ... у крымских кочевий” заменить словами, выписанными в этом письме, не изменяя в нем ни одной буквы.

Д. Э.

* Русская летопись по Никоновскому списку. СПб., 1791 г., стр. 272.[прим. Д.Яворницкого]

IP НБУВ. Ф. 3. № 6932.

126. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

4.03.1884.

Харків – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

По получении этого письма, будьте любезны, потрудитесь ответить мне, по возможности, скоро, пойдут ли мои статьи и когда (“Топ[ографический] Очерк Запорожья”¹ и “Число и порядок Запорож[ских] Сечей”²). Слышно, что Вас притесняет цензура за какие-то статьи, не за мои ли это? Вообще скажите мне, пожалуйста, присылать ли мне статьи в том же роде, как названные. Есть готовая: “Остров Хортица на реке Днепре”³, в 23 писанных листа; есть и план острова, снятый мной при помощи фотографии с плана, хранящегося в Хортицкой волости.

Готовый к Вашим услугам.

Д. Эварницкий.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6933.

127. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

18.04.1884.

Харків – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Прошу извинения за то, что так долго не отвечал на Ваши два письма. Это произошло оттого, что на святочное время я убежал на Днепровские пороги; проплыл все их, от первого до последнего, в лодке, причем едва не поплатился и жизнью. Но ничего, теперь снова козакую.

Спасибо за присланные рисунки. Но я должен Вам сказать, что я не только все нашел еще и теперь, что выдал г. Лазаревский¹ тридцать лет тому назад, но и то, чего ему совсем не удалось выдать. Все это я подготовляю для Вашего журнала, и вот для ознакомления пришлю Вам одну главу из своей “Поездки на запорожские пепелища”. Не забудьте, что я лажу в Запорожьи уже три года подряд, что я производил там раскопки, вскрыв 24 могилы, нашел в них много разных вещей; с вещей поделал фотографические снимки, видел много (по монастырям и церквям) разных запорожских портретов, выкопал запорожца с усами, с чубом, с поясом, шапкой, графином с водкой, трубкой и пр. Со всего этого у меня есть фотографические снимки и все это – только не сразу – я имею прислать Вам. Многое из того, что я видел, неизвестно даже самому г. Скальковскому². У меня есть планы всех запорож[ских] Сечей, снимки со всех днепров[ских] порогов; я исходил пешком весь “Низ” и вдоль и поперек, измерил, и все это, повторяю, я передам Вам.

На съезд³ едут А. И. Кирпичников⁴, Д. И. Багалий⁵, Н. Ф. Сумцов⁶ и аз, раб Ваш.

Мой реферат будет: “Археологические и историко-топограф[ические] данные о Запорожье, добытые во время поездки 1882, 83 и 84 гг.”

Относительно записок Комулео⁷ скажу вот что: перевод сделан; но в нем оказалось так мало интересного для характеристики быта зап[орожских] козаков, как равно и для внешней истории, что я, право, и не знаю, отправлять ли Вам. Как Вы скажете, впрочем, так и сделано.

С искренн[ей] преданностью остаюсь

Ваш А. Эварницкий.

Заметки г. Лазаревского⁸ позвольте мне на время.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6934.

128. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

19.10.1884.

Харків – Київ

Незабвеннейший Феофан Гаврилович!

Рукопись “Поездки” приведена к концу; можно было бы, хотя и сегодня, выслать Вам, но выходит затруднение с рисунками. Все дело состоит в том, что не знаю, высылать ли Вам их или нет. Счетом всех рисунков – 17. Вот они: план о. Хортицы, снимок с о. Перуна, снимок с запор[ожского] собора, что теперь в Ново-Московске¹, снимок с Самарского монастыря² и, наконец, снимок с тринадцати днепровских порогов³. Высылать ли их Вам? Это одно. Далее, согласны ли Вы на предложенные мною условия? Это два.

Больше затруднений не предстоит.

Весь Ваш и навсегда

А. Эварницкий.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6935.

129. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

22.10.1884.

Харків – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

На Ваш вопрос, когда прекратилось издание “Украинского Вестника”¹, скажу, что “Украинский вестник”, первый харьковский журнал, издавался Квиткою², Филомафитским³ и Гонорским⁴ с 1816 по 1821 год (Харьков[ский] календарь. Харьков, 1883, 421, примечание).

Что касается наших личных счетов, то на это скажу следующее. Я прошу Вас не о 300, а о 500 отписков, за другие же 500 заплачу (всех, следовательно, 1000). “Погладить” Вам всегда дозволяется, так как я и сам редко чешусь, да свои творы не особенно выправляю. Даже спасибо скажу. О Скаржинской⁶ замечу, что и я ей послал портрет запорожца, но от неё ни

слуху, ни духу. Кроме того, я должен ей 25 рублей и не знаю теперь, куда выслать ей.

Ваш богомолец и щирый благожелатель

Д. Эварницкий.

Рукопись вышлю не раньше, как через три дня. Нужно кое-что добавить.

Пишите на Немецкую ул., дом № 6, квар. 2.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6936.

130. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

3.11.1884.

Харків – Київ

Щірий батьку!

Едва-едва поднялся с постели, чтобы нацарапать Вам это письмо. Болезни, лютые болезни обрушились на мою голову: лихорадка, жаба, рожа, ушная, зубная, нервная – все вместе сочеталось против меня, как орда ляхов або татар против одного запорожца-сиромы. Четвертый день лежу уже в постели, никуда не выхожу, никого не вижу, не принимаю пищи. Скоро ли оставит меня вся эта мерзость, не знаю. Во всяком случае, с сегодняшнего дня я иду, кажется, к выздоровлению.

Уже давно и рукопись готова и снимки. Уже давно я хотел отослать Вам все это, но скаженная болезнь задержала ход дела. Теперь пришлю Вам в четверг, осьмого ноября, не позже. При этом попрошу Вас о следующем: сохраните, ради Христа, все те снимки, которые я вышлю Вам, так как многие из них принадлежат не мне, и я должен буду, по миновании в них надобности, возвратить их по принадлежности. Рукопись дайте на просмотр В[ладимиру] Бониф[атьевичу]¹. Пусть отеческою рукою исправит погрешности. Кстати, он обещал мне. Я пришлю Вам пока первую часть; вторая будет готова через месяц. И та, и другая может печататься отдельно. Во вторую войдут и заметки Лазаревского².

Подписчиков буду ловить, насколько сил и умения хватит; а ловить есть кого: знакомство у меня, по правде сказать, обширное.

Весь Ваш и навсегда

Д. Эварницкий.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6937.

131. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

24.11.1884.

Харків – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Предлагаю Вашему вниманию “Переправу через Днеров[ские] пороги”¹, отрывок из “Поездки”, посланный Вам. Ради всех святых, исправьте текст “Поездки” по “Переправе”. Это решительно необходимо. Сделать это можно так: пусть один читает “Переправу”, а другой следит по рукописи “Поездки”² и исправляет и добавляет. Можно бы соответственное место выбросить из рукописи, но и в рукописи есть то, чего нет в “Переправе”. Понятно ли?

Если Вам будет неудобно, вышлите рукопись, и я сам исправлю и вновь перепишу. К памятнику Екатерине II, в Екатеринославе³, надо добавить след[ующее]:

Artst Berol Tererent

Meier finx. Naukisch

Fud. Meltzer Fin.

Post annos sex

MDCCLXXXVIII

Артисты Берлинские работали

Мейер слепил

Наукиш отлил,

Мельтцер отдала

Спустя шесть лет

1788

Напишите, ради Бога, исправите ли Вы?

IP НБУВ. Ф. 3. № 6939.

132. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

28.11.1884

Харків – Київ

Сегодня я получил из Екатеринослава от фотографа Миткина¹ прекраснейшие снимки порогов Днепровских - многие далеко лучше тех, которые отправлены Вам, многоуважаемый Феофан Гаврилович. Прикажите ли выслать вновь полученные снимки? Если нужны, напишите, по возможности, скорей.

Есть также у меня несколько запорожских песен, весьма интересных по сюжету и по выдержанности вариантов. Прислать ли?

Весь Ваш Д. Эварницкий.

Как писать Вашему цензору?

IP НБУВ. Ф. 3. № 6938.

133. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

2.02.1885.

Харків – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Выше головы, говорит пословица, не прыгнешь. Это совершенно верно; можно добавить лишь, что если не прыгнешь, так и нечего прыгать. Так вообще, так и в частности. Мы с Вами задумали широкое дело, но оказалось, что оно далеко не по силам нашим. Ну что же? Откажемся; по крайней мере, будет вовремя. Вы потрудитесь выслать мою рукопись и снимки, я сделаю дополнения (это будет теперь очень кстати), и я постараюсь, если только это удастся, прилечь в другом каком-либо журнале¹. Вот и все; тем дело мы и покончим.

Вы извините меня за то, что я так долго не писал Вам. Была причина тому: с 22 декабря и по 22 февраля* я был в Петербурге и Москве, занимался там в архивах, да, кстати, в третий раз сломал злосчастную руку. Костомаров² кланяется Киеву; он очень хил; правой рукой уже не владеет. Жаль, очень жаль! Был у Забелина³, Иловайского⁴, Ключевского⁵, был у Калачова⁶, – все учился истории; из Москвы вывез много. До пятисот нашел запорожских дел. Важная штука; теперь только работать, да вот Бог здоровья не дает. Чувствую себя очень плохо; а тут еще магистерский экзамен на носу⁷; а тут стипендия кончается. Хоть волком вой. Такие-то дела.

Но уж быть по сему! Шо буде, бачили, а шо є, побачим. На сем прощайте!

Весь Ваш Д. Эварницкий.

* Помилка; можливо “22 января”, чи “2 февраля”.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6940.

134. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

3.03.1885.

Харків – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Если Вы можете напечатать мою статью “Архивные материалы для истории Запорожья”, то сообразоволяйте ответить¹. Статья, кроме трех больших писанных листов, в виде предисловия, состоит из одних названий дел, открытых мной в московских архивах. Всего материала наберется до 35 писанных размашисто листов. Уже одни названия дел (после этой статьи я начну печатать у Вас и самые дела) показывают, насколько интересны открытые мной материалы. Статья, в виде реферата, будет прочитана в нашем Историко-филологическом обществе², а потом, если Вам будет угодно,

прислана будет Вам. Кроме 500 оттисков ничего не возьму, если и это не тяжело для Вас будет.

Д. Эварницкий.

Отвечайте поскорей.

Дела начинаются с 1625 года и идут систематически до 1774-го. Для меня, как и для всех наших слобожан, они представляют глубокий интерес. Одно (только), что номенклатура.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6941.

135. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

24.05.1885.

Харків – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Отправляю Вам свою статью “Архивные материалы для истории Запорожья”¹ с приложениями. Хотелось бы, чтобы Вы напечатали все, но если нельзя всего, то приложения вышлите обратно, обиды не предъявляю никакой. Только ради всего святого, вышлите приложения, потому что они для меня стоят больших денег и на будущее время послужат большим указателем при моих работах. Книжки высылайте на имя Фед. Ив. Михеева², в г. Александровск, в с. Покровское, в д. Богодар.

Летом отправляюсь на раскопки в Павлоградский уезд Екатеринослав[ской] губернии; получил субсидию от Московского археологического общества, членом которого я ныне состою³. С половины августа переселяюсь на жительство в Москву⁴: так сладко, извольте видеть, живется мне в Харькове! Стипендии магистерской лишили да еще и ревизию состряпали надо мной: бачите, есть у меня какое-то фильство, о присутствии которого во мне я до сих пор и не подозревал.⁵ Бьют – бежи, дают – бери...

Весь Ваш Д. Эварницкий.

Сделайте 500 оттисков.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6942.

136. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

27.08.1885.

Санкт-Петербург – Київ

Сообщаю Вам, многоуважаемый Феофан Гаврилович, адрес моей квартиры: Сергиевская ул., д. № 56, кв. № 45.

Порадуйте вместе со мной: я получил место преподавателя в Николаевском Институте благ[ородных] девиц, выдержавши конкурс один против осьми, в присутствии Министра Просвещения Деянова¹. Я сказал две лекции, от которых Деянов пришел в неописуемый восторг. Я обворожил

этого дурака так, что он прочит меня даже в унив[ерситет]. Почему-то он останавливался все на том, что я малоросс. “Так Вы малоросс?” – “Малоросс, Ваше Высокопр[евосходительств]о!” – “Где же Ваша родина?” – “Харьковская губерня, Змиевский у., хутор Яворницкий. Дед мой был дворянин, а отец перешел в сословие духовных”. “А у кого Вы остановились в П[етербур]ге? А есть ли у Вас деньги? А как велика Ваша библиотека?”...

Что сей сон значит, не знаю. “Вы будете у нас в большом ходу”. Так заключил свои расспросы министр.

Теперь прошу Вас покорнейше сообщить мне, сыскали ли Вы злополучный лист моей статьи?

Весь Ваш и навсегда

Д. Эварницкий.

ИР НБУВ. Ф. 3. № 6944.

137. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

10.09.1885.

Санкт-Петербург – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Сегодня я побывал у Вашего брата¹ и сегодня же пишу Вам. Он в Петербурге, из-за границы возвратился уже более месяца, здоров, хотя время от времени ездит к доктору. Так передал мне его человек, самого же брата Вашего я на этот раз не застал. При первом удобном случае я постараюсь побывать у него вторично и сообщить Вам, если Вы того пожелаете, больше подробностей, теперь же передаю Вам то, что узнал со вторых рук.

Простите, что не так скоро ответил Вам. Это произошло от того, что я только два дня тому назад получил Ваше письмо; оно адресовано было на мою квартиру, я до сих пор сижу у Г.С.Вашкевича² и только через неделю переселюсь к себе.

Сергиевская ул., дом № 56, кв. 45.

Если Вы не сыскали конца моей рукописи, пришлите, я воспроизведу, и вновь отошлю Вам.

Ваш Д. Эварницкий.

ИР НБУВ. Ф. 3. № 6943.

138. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

6.12.1885.

Санкт-Петербург – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Успокойтесь, сделаю все, что только от меня будет зависеть; порадею больше, чем для Сечи. “Новости” уже печатают объявления¹, а завтра уз-

наю и о других. К Авсеенку² схожу лично и постараюсь подействовать на его сухую душу. Успокойтесь, все сделаю!

Шлю Вам “Архивные материалы”³, теперь уже совсем законченные; печатайте, но сделайте, также как и “Хортице”⁴, 560 оттисков. На днях я пришлю Вам “Переправу через Днепровские пороги”. Вы печатайте в таком порядке: сперва “Архивные материалы”, потом “Переправу”, а потом уже “Хортицу”, - не забудьте же порядка. Дело в том, что “Хортица” есть продолжение “Переправы”⁵. Потом, когда всё это напечатаете, сброшюйте в одну книгу и дайте ей обертку, как и всякой книге.

Теперь вот что. Есть у меня перевод с французского “Описание Украины” Боплана⁶, с моими примечаниями. Желаете ли Вы напечатать его? Платы не требую, но попрошу только 2400 оттисков. Скажете много, но дело в том, что этот труд коллективный и подобное требование идет не от меня лично. Если согласны, напишите⁷. Я постараюсь окончить его на рождествен[ских] праздниках.

У Даниила Гавриловича⁸ был. Милый и весьма интересный человек. Спасибо Вам! Для меня он большая находка. Вы спрашивали меня о его здоровье. Утешительного, на этот счёт, скажу мало. Он, хотя и движется, но слаб; жалуются больше на ноги. Ему бы в деревню, на Днепр, к родным берегам. На кой чёрт ему та служба? Он уже очень почтенный человек, много лично испытал. В его положении я бы не за какие пряники не стал бы жить в этом клятом зловонном и злоносом Петербурге.

Прощайте! Жму крепко Вашу руку.

Кошевой атаман Дмитро Держи хвіст-пістолем.

Напишите ответ.

Поймал Вам двух подписчиков; поймаю и ещё. Вы бы мне побольше объявлений прислали.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6945.

139. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

5.01.1886.

Санкт-Петербург – Київ

Батюшка мой Феофан Гаврилович!

Сделайте ещё добавку в мою статью “Архивные материалы”, всё по поводу того же П. Калнишевского¹. Исправьте прежде всего то, что тело Калнишевского погребено в ограде не главной церкви, как у меня сказано, а в ограде церкви св. митрополита Филиппа Колычева, задушенного Малютой Скуратовым² (это в самом конце статьи).

Потом через пять строк выше от этого добавьте следующее: комната, где заключен был П. И. Калнишевский, находится в так называемой Карожей башне; расположение и устройство её представляется в таком виде.

Когда войдёшь в бапню, то здесь увидишь вокруг неё тёмный коридор, в самом центре её – комнату, высоты два аршина, ширины и длины полтора аршина. В комнату из тёмного коридора ведёт железная дверь, а на стене, что против двери, устроено миниатюрное окошко, выходящее в тот же тёмный коридор, отчего свет в комнату никогда не попадает. В такой комнате можно было стоять только согнувшись. Когда приводили сюда преступника, то его вводили в комнату, запирали за ним железную дверь тяжёлым замком, к замку прикладывали печать, и ключ отправляли в С.Петербург, в тайную экспедицию. И до сих пор комната П.Калнишевского покрыта затвердевшим калом на три вершка толщины.

Д. Эварницкий.

IP НБУВ. Ф.3. № 6946.

140. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

8.01.1886.

Санкт-Петербург – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Вижу, обе мои статьи сильно пострадали. Но что же будешь делать, коли у Вас норов такой? Жалко больше всего мне то, что Вы выпускали многие места из “Хортицы” и не напечатали плана. Теперь у меня уже и руки опустились. Я решил было в своём уме прислать Вам для каждой книжки “Старины” по статье из “Поездки”, а теперь, по совести сказать, боюсь это делать. Вы не обижайтесь за мой откровенный шаг: каждому своего жаль. С другой стороны, мне удалось отыскать в частном книгохранилище некоего бывшего петербургского аристократа П.Я. [Дашкова] редкие вещи по части Запорожья, например, снимки с Чортомлыцкой Сечи (где представлен, вопреки мнению Кулиша¹ и в защиту слов Н.И. Костомарова², и вид церкви Сечевой), затем несколько, совершенно неизвестных сочинений о запорожских козаках на немецком, французском и английском языках. Из них немецкое я уже перевёл. Это небольшая книжечка, при которой приложен портрет запорожского атамана, в полном вооружении и платье. Книжка не более одного печатного листа. Сочинение носит название такое: “Подробное и правдивое описание запор[ожских] козаков Фендрина фон-Гендловина, который долгое время прожил в стране, где обитает этот народ”³.

Теперь спрашивается, как мне поступить с этим? Вы, конечно, и тут будете накладывать Вашу руку, а портрета и не захотите печатать? Сообщите мне об этом Ваше откровенное мнение.

Д. Эварницкий.

План Хортицы, будьте добры, выплатите по получении этого же моего письма; он у меня upisut и боюсь, чтобы не пропал.

IP НБУВ. Ф.3. № 6947.

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Простите, что так долго не отвечал на Ваши письма. Всё это время очень серьёзно был болен: ни читать, ни писать, ни выходить из комнаты мне не дозволялось. Страдал рожистым воспалением лица. Теперь прошло, но зато не прошло последствие другого несчастья, случившегося со мной до болезни: воровства. Самая болезнь моя была обусловлена покражею у меня чуть ли не всего моего имущества. Воры, забравшиеся в моё отсутствие ко мне, произвели такое опустошение, что я остался совсем без копейки и без платья. Тут настали в Петербурге холода, одеться мне было решительно не во что, и схватил такую жестокую простуду, что сразу же лёг в постель. И пролежал больше трёх недель.

Вы пишете, как поступить с моими брошюрками? Продайте, ради Бога, продайте, за что только можно, потому что теперь я нуждаюсь не только в рублях, а даже в копейках. Затем всепокорнейше прошу выслать мне план Хортицы. Если Вы напечатали и мои “Материалы”, то оставьте у книгопродавцев их экземпляров 300 или двести, почём дадут. Быть может, всё это устроит Иван Михайлович Каманин¹, если это ему не будет трудно. Засим я должен Вам сказать следующее. При всём моём глубоком уважении к Вам, я должен Вам сказать, что во взглядах Ваших на права сотрудника я решительно расхожусь. Если Вам не нравится статья, не печатайте, а переделывать её и в таком виде пускать в печать, это дело для сотрудника журнала совсем неприятное. Я желаю вечного счастья “Киевской старине”, может больше, чем кто другой, именующийся ревнителем старины родной, но после того, как прочитал свою “Хортицу” в печати, больше не решаюсь печатать у Вас, если только Вы не откажетесь от Вашего желания переделывать мои статьи. Мне чересчур уже больно было видеть общипанную “Хортицу”. Я бы дал много, чтобы её совсем не печатать. Но ещё хуже этого то, что я могу сделаться перебежчиком. Теперь у меня есть статья “Переправа через днепровские пороги” на три с половиной листа печатных, но я, скажу откровенно, опасаясь Вам посылать её, чтобы не видеть её также обрезанной, как и “Хортицу”. Таков мой сказ. Читая моё письмо, Вы, быть может, найдёте меня диким человеком и не пожелаете ответить мне на него, - Ваше дело. Я высказал свой взгляд и свои желания, и если Вы не пожелаете со мной иметь дела, я буду искать того, кто согласится на мои требования.

При всём этом остаюсь в полном уважении к Вам

Д. Яворницкий.

142. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

6.05.1886.

Санкт-Петербург – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Шлю Вам новую статью. Если найдёте удобным, будьте добры, немедленно же вышлите мне по адресу в г. Алексан[дровск] Ека-тер[инославской] губ.) Якову Павловичу Новицкому для Д.И. Эвар[ницкого]. Как позволило время, так и составил. Если Вы согласитесь на напечатание, тогда продолжение составляю согласно Вашему указанию. Во всяком случае и это имеет лучшую обработку, нежели подобно-го же рода статьи Скальковского¹, которого Вы, видимо, очень любите. Под статьями подписывайте так: Д.И. Эварницкий (Д.И. Яворницкий). Я хочу сказать этим, что я не лях, а украинец. Есть у меня большая статья (26 писанных листов) “Переправа через днепровские пороги”, в которую я половину своей души вложил. Если Вы согласитесь напечатать её в августовской книжке и без Ваших изменений, пришлю из г. Александровска, а нет – отдам другим². Впрочем, буду ждать Вашего ответа: так уж кохаю я Вас, хочь и лаюсь. Относительно оттисков буду стоять только за “Переправу”, а за эти две дайте хоть и по полтораста.

За сим прощайте! Дай, Боже, мені ще побачитиця з Вами на цім світі.

Истинно уважающий Вас

Д. Эварницкий.

ІР НБУВ. Ф.3. № 6949.

143. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

8.07.1886.

с. Білозерки Херсонського пов. – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Прочёл свою статью¹ в Херсоне, у А.А. Русова². За поправку текста спасибо, но за поправку надписи на памятнике Сирка я не доволен. Как это Вы решаетесь исправлять даже надписи могильных памятников? Не надивуюсь я этому. У меня ясно было написано так:

РБ АХП (Року божого 1680) МАА Д (Мая 4) преставмся рабъ БО ИОАНЪ СЪРКО ДМИТРОВИ АТАМАНЪ КОШОВИЙ ВОСКА ЗАПОРОЕСКОГО ЗА ЕГО... (слова стерты) ЦПВ (т.е. за его царскаго пресветлаго величества) ФЕОДОРА АЛЕЪВИЧА ПАМ*Т ПРАВЕДНАГО ПОХВАЛАМИ.

Горько мне видеть искажённую надпись в моей статье. Кто подумает, что это я так небрежно отнесся к памятнику Сирка. Двадцать раз я читал эту надпись. Знаю её наизусть и вдруг под моим именем напечатаны неверно дорогие мне слова памятника. И без того они искажены у разных истори-

ков, начиная со Скальковского⁴ и кончая Марковичем⁵. Я бы очень хотел, чтобы Вы исправили в следующей книжке допущенные в надписи погрешности, обозначенные у меня черточкой (-). Весьма желательно было бы также, чтобы Вы сделали и поправку на странице 535, где сказано: “Тело его погребено в ограде главной церкви монастыря...”. Надо сказать, “в ограде церкви св. митрополита Филиппа⁶, замученного Малютой Скуратовым”⁷”.

Д. Эварницкий.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6950.

144. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

10.08.1886.

с.Котловка Новомосковского пов. Катеринославской губ. — Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Только теперь могу дать Вам ответ по поводу Ваших указаний, высказанных Вами после прочтения моей статьи “Переправа через днепровские пороги”.

Во-первых, касательно островов, балок, забор, которые у меня так подробно перечислены и которые Вы находите лишними, я скажу, что выбросить их не могу, п[отому] ч[то] считаю это необходимыми указателями для всякого исследователя Запорожья. На этот счёт могу сделать только то, что поставлю их не в тексте, а в примечаниях, очень мелкими буквами.

Во-вторых, описания открытой мной пещеры и уже напечатанной Вами, также выбросить не могу, в виду того, что не имею оттисков этой заметки. Но здесь можно устроить такой компромисс: ввести этот рассказ только в оттисках, выбросив его в журнальной статье.

В-третьих, мелкие подробности встречи с Яковом Павловичем¹ могу выбросить.

В-четвёртых, разговоров с мужиками выбросить не могу, хотя сократить могу.

В-пятых, легенду о Петре и Ядвиге выбросить безусловно могу.

В-шестых, картин Днепра я не старался дать, п[отому] ч[то] на то у меня и способности нет; также точно не претендую и на то, чтобы дать картину переправы через Днепровские пороги: как могу, так и передаю.

Неудобно, не печатайте, удобно – печатайте. Вот мой сказ, дорогой Феофан Гаврилович! Если Вы согласны на моё предложение, я исправляю статью, не согласны, положу в ящик и буду ждать “случного часу”.

За сим желаю Вам от души всякого счастья, искренно преданный Вам

Д. Эварницкий.

Пишите в Петербург, Сериевская ул., д. № 56, кв. № 45.

Очень желал бы поговорить с Ва[адимиром] Бон[ифатьевичем] Ант[оновичем]², но жаль он не имеет обыкновения отвечать на письма, посылаемые ему.

Мне беда за бедой: не везёт и в Пет[ербур]ге; хочу бросить всю свою науку и уйти искать счастья в Галичине.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6951.

145. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

[1886]

[Пете**р**бу**р**г] - Ки**й**

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Наконец, дела устроены: “Новое время” опять начало печатать объявления, с уступкой 10%. Раньше было напечатано с 1 декабря в № 3507, 3508, 3509, теперь с 11 декабря начато в № 3517 и будет печататься по Вашему желанию. В “Петербургских ведомостях” я решил напечатать 5 раз вместо 6, потому что только и мог достать 20 р., а для 6 раз надо было ещё 3 рубля, которых, при всём моём желании, на этот раз нигде не мог откопать. Да я думаю, что и пяти раз достаточно. Впрочем, если Вы пожелаете, я ещё припечатая, дней через пять у меня свои деньги будут.

Если бы Вы знали, что за народ тут в Петербурге, и какие подвиги я нёс для нашей любой “Старины”?! Ну, да для такого дела готов и соединённые штаты продать, лишь бы только запоміч біді.

Вы вот что, любий Феофан Гаврилович, сделайте: разошлите несколько объявлений, тех самых, что мне прислали, по деревенским попам та по народным учителям, они дружнее откликнутся, чем даже в Петербурге. Просто наклейте 2 копеечную марку и ступай. А кой-якім и писулі. Вот, например, в Екатеринослав: преподавателю семинарии Григорию Ипатьевичу Маркевичу; Екатеринославской губернии, Александров[ского] уезда, в с. Покровское учителю Ив[ану] Ив[ановичу] Чайкину; Екатерин[ославской] губ. Новомосков[ского] уезда в д. Вороную его прев[осходительств]у Андрею Михайлов[ичу] Миклашевскому; Лозово-Севастопольской жел[езной] дор[оги], станция Славгород, в с. Свистуново Василию Александровичу Сипягину (помещик) – прекрасная душа, с ним без церемоний. Верьте мне, откликнутся, рассылайте им объявления и просите о пропаганде “Ки-ев[ской] Старины”.

Пишите в Александровск (Екатер[инославской] г[убернии]) к Якову Павловичу Новицкому, это щірая душа! Пишите, просите, ведь это наше общее дело, ведь Вы у нас единств[енный] представитель для всей Южной Руси. Пишите Фёдору Ив[ановичу] Михееву (туда же, куда и Ив. Ив. Чайкину), - это мой родственник, состоятельный помещик и хорошая людина. Пошлите по волостям, вот например, Харьковской губернии, Харьковского

уезда, в с. Весёлое, старшине Петру Григорьевичу Ветренку; пишите Алексею Алексеевичу Головкову (помещик), Харьковской губернии, Волчанского у[езда], в с. Нижнюю Писаревку, - просите везде, и даётся Вам.

На сим прощайте!

Д. Эварницкий.

Просмотрите, ради Бога, хорошенько мою рукопись: я чаю там много грамматич[еских] ошибок, п[отому] ч[то] её переписывала скверная баба, а я прочесть не мог, за недосугом.

IP НБУВ. Ф. 3. № 6952.

146. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

[1886]

[...] – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Простите меня за мою медлительность; едва-едва собрался, чтобы выслать Вам рукопись и снимки. Смотрите, снимки расположены в таком порядке, как того требует текст рукописи. Прочитав и пересмотревши всё, напишите мне по возможности скорее. Через небольшое время пришло и вторую часть рукописи и снимков. Снимки, пожалуйста, сохраните, потому что многие принадлежат не мне.

Весь Ваш и навсегда

Д. Эварницкий.

Кто у Вас цензором и как ему написать?

IP НБУВ. Ф. 3. № 6953.

147. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

[1886]

[...] – Київ

Незабвеннейший Феофан Гаврилович!

Через три дня вышлю Вам первую часть своей “Поездки по запорожским урочищам” с немногими рисунками. Умоляю Вас, если будете печатать, не выбрасывайте, особенно из **острова Хортицы**; нужды нет, что там будут повторения: повторения эти ничтожны, и для полноты их надо удерживать. Если только окажется какая-нибудь несообразность, то это исправить может Владимир Бонифатьевич¹, - дайте ему, он обещал мне.

Пропишите мне адрес его квартиры.

Весь Ваш и навсегда Д. Эварницкий.

Условия такие: 1000 оттисков, из конх за 500 я заплачу.

Ещё прошу: не изменяйте. Если же этого нельзя сделать, то лучше вышлите рукопись обратно. Я напечатаю в другом журнале.

Отчего Вы не пишете мне? Оттиски получил.

Д. Эварницкий.

ІР НБУВ. Ф. 3. № 6954.

148. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

[...]

[Петербург] – Київ

Многоуважаемый Феофан Гаврилович!

Письмо Ваше я получил уже в Петербурге и потому так медленно отвечаю Вам. Реестр запорожских дел я получил, но последнего листа “Описания” и не было, и нет, - он у Вас, ищите. Крайне будет неприятно, если он затерялся. Тогда пришлите всю рукопись, и я постараюсь восстановить последний лист. Пишите на имя Вашкевича¹: Петербургская стор[она], по Ждановке, д. № 9, кв. № 12, Г. С. Вашкевичу, для Д.И. Эвар[ницкого]. Положение моё скверное: уроков нет, и ни копейки в кармане.

Весь Ваш Д. Эварницкий.

ІР НБУВ. Ф. 3. № 6955.

149. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

[...]

Харків – Київ

Бесценнейший Феофан Гаврилович!

Я снова в Харькове, теперь “Старину” можете высылать снова на моё имя. Если оттиски моих статей готовы, пришлите. Обещанными Вам статьями я пока помедляю, так как хочу побольше собрать материала и тогда уже, поработав над ним, высылать Вам. К тому же на носу магистерский экзамен.

Если найдёте нужным оставить у себя несколько экземпляров оттисков, оставьте; цену назначьте сами. Передайте также по одному экземпляру каждой статьи Вл[адимиру] Бон[ифатиевичу] Антоновичу и попросите его, от имени моего, сделать на них, хотя коротенькую, рецензию в “Старине”.

Здоровье моё плохо: я вторично сломал себе ту же левую руку, оступившись у себя на лестнице. Неприятно. К тому же ещё и материальное положение теперь [...] как нельзя хуже: 50 р. в месяц магистерской стипендии и больше ничего; уроки оставил, п[отому] ч[то] готовлюсь к экзамену.

Весь Ваш и навсегда

Д. Эварницкий.

Немецкая ул., дом № 6, квар. № 2.

ІР НБУВ. Ф. 3. № 6956.

150. ЛИСТ ДО Ф. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА

[...]

Санкт-Петербург – Київ

Сердечный и незабвенный Феофан Гаврилович!

Шлю Вам свою статью “Остров Хортица” с планом. Я хочу, чтобы она была напечатана только в “Киевской старине”. Условия мои нетягостны для Вас: 500 оттисков (только в обёртке) и неизменяемость текста. Ради всех святых, прошу Вас о последнем: насколько возможно, не исправляйте текста. Пусть так, как он есть, и остаётся. Вы сами писали и знаете, приятно ли читать своё творение с чужими поправками. Затем, план, если найдёте возможным, перемалуйте. Хотелось бы мне поскорее видеть свою статью в печати.

Скажите, что с моей статьёй “Архивные материалы”? Если есть хотя клочок её, пришлите, я поправлю и вновь отошлю Вам.

Что с Антоновичем? Нужно ли мне видеться с ним, но как? Нужно бы и написать, но опять как?

Д. Эварницкий.

Сергиевская ул., д. № 56, кв. № 45.

ІР НБУВ. Ф.3. № 6957.

151. ЛИСТ ДО В. А. ЛЕВИЦЬКОГО

1.06.1892.

Ташкент – Станиславів

Шановний добродію!

Вибачайте, що так довго не посилав Вам моєї “Історії запорожских козаков”¹. Шкода, бачте, та, що мене заслали аж у Туркестан (Середню Азію) за-для археологічних розкопок². Тепер я у Ташкенті, де получив і Ваш лист до мене, од 16 мая. Ви питаєте мене, чи єсть ще яка робота по історії Запорозжя, окрім моєї. На це скажу Вам, що така робота є і зветця вона “Історія Новой Сечи” Скальковського³. Але ж вона міні дуже не нравитця, бо автор її не любив запорожців⁴ і підроблявся під офіційний тон московський, будучи сам ляхом по батькові. Окрім того він узяв тільки Нову Січу, т. є. момент історії козаків з 1734 по 1775 год, а весь XVI і XVII вік зовсім не чіпав.

Потім Ви питаєте мене за мою біографію. Біографія у мене не пишна. Дід і батько мій писались Яворницькій, а міні у школі якійсь дуринь причіпив букву “Э” і вийшов я Эварницкій, а воно на ділі “Явор”, дерево таке, що здається на клена, тільки листи зеленіші, з зубцями на кінцях, і більше від листа клена. Родивсь я в Харьковской губернії, Харьковского повіту, в селі Солнцевки, в 1855 году, 26 октябрі, учивсь сперше дома, а потім в Харківі; в 1877 году поступив в Харвський унів., скінчив курс історико-

філологом і був оставлен по кафедрі русскої історії, але ж найшлися такі люди, що заставили мене іскати щастя в других університетах. Так я переїхав в Петербург, там жив сперше уроками, а потім літературою; тепер же очутивсь у Туркестані, де колись був і Александр Македонський⁵, і царця Семіраміда⁶, і Кір цар перський⁷. Тут, мабуть, і зострану, бо край дуже добрий і дуже багатий в археологічному отношенні.

Адрес мій такий: Тапкент, Наманганській проспект, д. Меллера, его пре-восходительству Председателю суда, Семёну Васильевичу Сукачёву для передачи Дмитрію Ивановичу Эварницкому.

З тим бувайте здорові!

Дмитро Яворницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 61. Од. зб. 880.

На арк. 1 – штамп: “Бібліотека Наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка у Львові”.

152. ЛИСТ ДО В. А. ЛЕВИЦЬКОГО

15.07.1895.

Варшава – Станиславів

Високоповажний добродію!

Одібравши Ваш лист, я зараз же написав до книгарні Суворіна в Петроград і велів вислати Вам, по адресі в город Станиславов, на пана Володімера Левицького, Галичина, Ліпова, 78, новий екземпляр моєї “Історії запорожских козаков”¹. Як получитця той том у Вас, то дайте, спасибі Вам, звістку міні до Варшави ж такі, а потім того зробіть розбор моєї праці в Вашім поважнім журналі “Зорі”². Не буду тайтись від Вас, що цю мою працю в Петрограді встріли (не всі, звичайно кажучи) дуже неприяно³, а чого воно так вийшло, я порядком і сам не розберу: може від моєї спішності, а може і від того, що у нас люблять такі над чоловіком познуцатись. Скажу Вам і те, що тепер уже я не зовсім то тороплюсь за третім томом “Історії”⁴, а попишу-попишу – покину надовго та знов писати. Думка така, бачте, що я дуже спішу зо всіма моїми працями. Читайте і сами побачите, як треба поступати з ними, чи судити, чи осуджати.

Що до пана Рудченка, то на Ваш спит скажу, що варшавській Рудченко⁵ – рідний брат Панаса Мирного⁶, того, що служе в Полтаві, в казенной палаті. З варшавським Рудченком я добре знайом, а полтаського зовсім не знаю. Варшавський Иван Яковлевич Рудченко – издатель “Чумацких песен”, автор разных праць по промышленности и налогам, управляющий казенною палатою, генерал по чину, людина чесна і розумна, але ж задля українського діла непотрібна. Він має собі і сина⁷, студента Московського університета, - людина теж добра і щира, але по українські писати не вміє...

Із цього всього і виходе, що ні у полтавського, ні у варшавського Рудченка я не можу нічого доскочити за-для Вашої “Зорі” і прошу Вас не винуватити мене за те: рад би я з щирою душею Вам допомогти, але ж то не в моїй силі.

Зо всім тим щиро прихильний до Вас

Дм. Эварницький (читай Яворницький).

ІА НАНУ. Ф. 61. Од. зб. 881.

153. ЛИСТ ДО Г. І. МАРКЕВИЧА

1.05.1884.

[Харків] – [Катеринослав]

1.V.1884 г.

Безценнейший Григорий Ипатьевич!

Согласен читать хоть на август, хоть и октябрь и сентябрь. Как та, та[к] и другая лекция в “Днепре” страшно искажены¹... Половина второй лекции печатается в харьковских ведомостях... Газета “Днепр” может перепечатать². Если бы я знал, что она интересуется моими лекциями, то я бы лучше сам прислал ей свою рукопись... “Киевской старине”³ не обещал, а покупает у меня книгопродавец Ильницкий (Дьяконов)⁴, что в Киеве, но я и этому пока ничего не отвечаю.

Весь Ваш Д. Эварницький.

Как собаке некогда. Вашей супруге мой усерднейший поклон.

ІА НАНУ. Ф. 25. № 20.

154. ЛИСТ ДО Г. І. МАРКЕВИЧА

22.09.1884.

Харків – [Катеринослав]

Харьков, 22.IX.1884.

Незабвеннейший Григорий Ипатьевич!

Только что возвратился в Харьков и пишу Вам. Но с чего же начать мне повесть мою? Скажу прежде всего о том, что в настоящее время я болен: вторично сломал себе левую руку и сломал уже не на Днепровском пороге, как то было в первый раз, а на лестнице собственной квартиры. Сверху. Но что же делать? Терпи, козаче!

Затем перехожу к вопросу о публичных лекциях. Григорий Ипатьевич! Что если бы можно было воротить назад свое обещание читать мои лекции в Екатеринославе? Это было бы хорошо. И вот по какой причине. Во-первых, я болен и сижу почти безвыходно в своей квартире; во-вторых, я усиленно готовлюсь к магистерскому экзамену; а, в-третьих... Знаете какая штука? Меня считают ярым украинно-филом и даже сепаратистом, изыски-

вающим все средства к тому, чтобы внедрять свои тенденции в юные сердца молодежи. Как Вам покажется, удобно ли при моем положении выступать вторично с публичными лекциями? Скажите Ваше слово об этом.

Далее, интересно было узнать от Вас названия Днепровских островов против самого Екатеринослава и, если возможно, против его предместий сверху и снизу. Об этом я писал Залюбовскому¹, но не получил ответа.

Быть может, найдется в Екатеринославе старый Атлас Днепра, то вышлите его мне на короткое время. С тем вместе вышлите и снимки Днепров/ых/ порогов вот того фотографа, который приезжал в Екатеринослав из Петербурга, как об том Вы писали мне.

Наконец, позвольте Вас потревожить еще по следующему делу. Одному из моих свойственников, молодому человеку Борткевичу, требуется выдержать экзамен для получения аттестата зрелости. Возможно ли это сделать без особой боязни в Екатеринославе? Узнайте, пожалуйста, об этом у кого-нибудь из гг. преподавателей гимназии, положим у Донцова или даже у самой Зозули.

Пока все. Жду скорого ответа. Барыне шлю нижайший поклон.

Весь Ваш и навсегда, горячо любящий Вас Д. Эварницкий.

Квартира та же: Немецкая ул., дом № 6, квар. № 2.

ІА НАНУ. Ф. 25. № 21.

155. ЛИСТ ДО Г. І. МАРКЕВИЧА

4.10.1884.

Харків – [Катеринослав]

Харьков, 4.X.1884 г.

Незабвеннейший, желанный и бесценнейший Григорий Ипатьевич!

Тысячу благодарностей за Ваше, исполненное теплоты и сердечности, письмо! Вижу, добрая, щирая у Вас душа, козачье сердце... Глубоко, бескорыстно люблю Вас... С каким бы удовольствием заключил я Вас в свои объятия! С каким жаром братски поцеловал бы Вас!... Но постойте: не сегодня, так завтра я все же предстану пред Ваши светлые добрые очи. Быть может, не осенью, так зимой, ни зимою, так весною, я буду у Вас. То составляет мое заветное желание. На сей же раз будем осторожны. Одно скажу: “тяжко – важко міні в світі жити, а все ж таки не хочеться рученьки зложити”. Щіра душа! Если бы Вы знали, как я люблю свое Запорожье и его сердечных сироммах?! Все готов оставить, со всем готов расстаться, лишь бы только одна моя нога могла стоять на священной для меня земле? Да, это так. Но что же из этого? Неужели я сепаратист? И не думал и не думаю быть сепаратистом. Люблю клочок земли! Люблю потому, что не нахожу нигде другого утешения, люблю потому, что там есть широкий простор

для моей раздольной природы, люблю потому, что в чистых речных водах своей Украины вижу печальный образ своей особы. Эх, знали бы люди, как тяжело мне жить на свете! Одно утешение – броситься в степь, углубиться в дни давно прошедшего времени... Так разве это сепаратизм? Простим их: “Не видят бо, что творят”.

Козаче!

Относительно фотографий Иванова¹ скажу, что мне желательно было бы сперва видеть их, а потом уже сказать свое да или нет. Миткина² же снимки я имею все. Впрочем, как те, так и другие мне не особенно желательны, так как следующим летом вместе со мной будет на порогах и харьковский фотограф /Гленшпровер/; он и снимет их, а снимает превосходно. О Монастыреве скажу, что то человек, насколько я его знаю, во всех отношениях прекрасный.

Всею душою преданный Вам

Д. Эварницкий.

Вышла в свет книжка моего издания: “Число и порядок Запорож[ских] Сечей с топографич[еским] очерком Запорожья”³. Цена 60, с пересылкою – 70. Желющие получить, пусть адресуют на мое имя в Харьков. Вам пришлю особо. Можно адресовать в Харьков и на имя книгопродавца И.И.Куколевского (Младшего). Сообщите об этом и “Днепру”⁴.

Вашей барыньке – моя большая лапа.

ІА НАНУ. Ф. 25. № 22.

156. ЛИСТ ДО Г. І. МАРКЕВИЧА

20.10.1884.

Харків – [Катеринослав]

Незабвеннейший Григорий Ипатьевич!

За Ваше теплое письмо сердечное спасибо! Шесть экземпляров своей книжки¹ разошлю по Вашему указанию. Лободу письмо уже доставил. Что же касается вопроса о моей поездке в г. Екатеринослав, то она имеет главнейшую цель изучить музей запорожских вещей А. Н. Поля² и воспользоваться частью Сечевого архива³, находящегося у него. Музей не только придется подробно изучить⁴, но и с редких экземпляров поделать снимки. Время для своей поездки я избираю если не масленицу, то светлый праздник, потому что Рождеством еду в Москву и Петербург. В Екатеринославе, к тому же, мне интересно повидаться и с г. Алексеевым⁵.

По поводу снимков скажу, что мне очень желательно их получить от г. Миткина, так как те, которыми я в настоящее время располагаю, принадлежат Гр[игорию] Андр[еевичу] Карасеву, ссудившему снимки мне на время. Г[осподину] Миткину выражаю свою признательность; сообщите мне его

имя и отчество, чтобы мне списаться с ним. Он понадобится мне и на будущее время, хотя бы для снимков вещей Поля.

Узнайте, друже, где находится в настоящее время А. Н. Польш; мне нужно ему написать.*

*Лист без закінчення.

ІА НАНУ. Ф. 25. № 23.

157. ЛИСТ ДО Г. І. МАРКЕВИЧА

8.02.1885.

Харків – Катеринослав
Харьков, 8.ІІ.1885

Сердечнейший Григорий Ипатьевич!

К моему крайнему прискорбию в настоящую минуту я не могу выполнить своей обязанности в отношении г. Миткина. Я болен и физически (в третий раз сломал руку уже в Москве и так просто!) и еще больше того нравственно. Великое из одолжений сделаете, если уплатите за меня г. Миткину следующую с меня сумму денег (сколько не знаю, потому что не знаю числа полученных снимков; уславы для печати). С Вами же я сведу счеты на праздник Воскресенья, когда приеду в Ваш Екатеринослав, что поставлю себе в непрременную обязанность.

Искренно, сердечно преданный Вам Д. Эварницкий.

Барыне шлю глубокий поклон.

ІА НАНУ.Ф. 25. № 24.

158. ЛИСТ ДО Г. І. МАРКЕВИЧА

10.02.1885.

Харків – Катеринослав

Сердечнейший Григорий Ипатьевич!

Не поставьте себе в труд сделать справку у директора гимназии Зозулина по следующему делу. Есть у меня один молодой человек, родственник, учившийся в третьей харьковской гимназии и удаленный из нее за плохие успехи по греческому языку, не смотря на двух-годичное пребывание в классе. Теперь он желает держать экзамен экстерном, в г. Екатеринославе (живет в Екатериносл. уезде). Возможно ли это? Кроме двойки по греческому, он имеет отметки, по другим (предметам), удовлетворительные; в поведении – 5. Теперь вопрос в том, допустят ли его к экзамену. Препятствие же заключается, по гимназическому уставу, в том, что всякий ученик, выбывший из гимназии, не может держать окончательного экзамена раньше своих товарищей. Таково требование закона. Но ведь мой хлопец имеет настоящих, т.е. первых товарищей уже в Университете, а посему, мне каже-

тся, допустить его к экзамену возможно. Вот об этом то я и прошу Вас ускорейше навести справки у директора Вашей гимназии. Чем скорее пришлете ответ, тем лучше.

Весь Ваш и навсегда Д. Эварницкий.

А кому досталась библиотека умершего преосвященного Владыки? Жаль, очень жаль покойника.

Передайте от меня искреннее почтение Вашей барыне.

Д. Э.

ИА НАНУ. Ф. 25. № 25.

159. ЛИСТ ДО Г. И. МАРКЕВИЧА

10.03.1885.

Харків – Катеринослав

Сердечнейший Григорий Ипатьевич!

К моему великому прискорбию я должен отказаться от мысли ехать к Вам в Екатеринослав на праздник. Дело в том, что я опять болен, только уже не рукой, а рожистым воспалением лица. Посему самому доктор осудил меня на двухнедельное сидение в комнате и вслед за этим рекомендует крайнюю осторожность в отношении выхода на свежий воздух, так как болезнь повторяется уже в другой раз, а потому легко может возобновиться и в третий раз. Это обстоятельство заставляет меня отложить поездку в Екатеринослав до более теплого времени. В настоящее же время от души желаю Вам всякого благополучия и возможного счастья в предстоящий праздник.

Искренно, сердечно преданный Вам Д. Эварницкий.

Вашей барыне мой низкий поклон и пожеланье всего доброго.

Прилагаю четыре рубля, которые Вы так обязательно уплатили за меня г. Миткину.

ИА НАНУ. Ф. 25. № 26.

160. ЛИСТ ДО Г. И. МАРКЕВИЧА

28.08.1885.

Санкт-Петербург – Катеринослав

С. Петербург, 28.VIII.1885 г.

Незабвеннейший Григорий Ипатьевич!

Грешен пред Вами, много грешен и достоин великого наказания. И в самом деле, сколько раз я обещал Вам приехать к Вам и все не исполнял своего обещания? Но, знаете ли, сердце, сколько я вынес за все это время горя? Во-первых, я похоронил своего отца¹; во-вторых, я разошелся с своей женой² (и не по моей вине... Да храните мою тайну...); в-третьих, я лиши-

лся своего положения в Харьковском университете³; в-четвертых, сильно пострадал во время одной из своих раскопок настоящего лета, едва не был завален обрушившейся землей... Много нужно было иметь в себе нравственной силы, чтобы все это выдержать... Признаюсь, я был близок и очень близок к сумасшествию, но отделаюсь, по крайней мере, преждевременной сединой: в 28 лет я уже почти весь сед. Кроме того, несчастья много повлияли как на мой характер, так и не менее того на мою предприимчивость... Теперь я переселился в Петербург и состою преподавателем истории в Николаевском Институте благородных девиц. Место пришлось завоевать с бою: один против осьми. В присутствии министра просвещения Ив[ана] Дав[ыдовича] Деянова⁴ я должен был говорить две пробных лекции. Конкурс объявлен был еще с мая месяца, и по этому вызову явилось восемь самых известных петербургских педагогов. Я был встречен с недоверием и недоброжелательством. Кроме моего ученого имени, известного министру, за меня не было ничего... Но после двух лекций обо мне заговорили чуть ли не во всем педагогическом мире П[етербур]га. Лекциями я точно, скажу не хвастаясь и нисколько не преувеличивая, произвел громадный фурор, обворожив и самого министра, и директрису, и двух придворных дам, бывших в то время, и инспектора института, и даже всех девиц. Кто слушал меня в Одессе или в Харькове, тому это легко поверить... Но опять-таки я говорю это не потому, чтобы выставиться пред кем-либо, и в особенности пред Вами, нет, мой любимый Гр[игорий] Ип[атьевич], я хочу только передать Вам мою радость. Быть может, Господь пошлет мне после всех моих несчастий успокоение. Неужели же я не узнаю никогда, что такое счастье на земле? Или мне суждено жить так, как жил достопамятный Гр[игор]ий Саввич Сковорода⁵?... Но судьбы наши в руке Божией...

Пишите, сердце, как подвизался у Вас Марко Лукич Кропивницкий⁶; что нового у Вас, нет ли чего хорошего по части запорожских древностей?

Вашей барыне мой глубокий привет.

Сергиевская ул., д. № 56, кв. № 45.

Весь Ваш Д. Эварницкий.

Сообщите мой адрес А. Н. Полю.

Из Харьков[ского] унив[ерситета], кроме меня, бежало еще четыре: Лашкевич (доктор), Якобий⁷, Сумцов⁸ и Деларю.

ИА НАНУ. Ф. 25. № 27.

161. ЛИСТ ДО Г.І.МАРКЕВИЧА

10.05.1886.

Санкт-Петербург – Катеринослав

Шірый та любый козаченьку!

Сегодня выезжаю из С.Петербурга и держу путь прямо в Екатеринослав. И, если Богу угодно будет, прибуду 17 или 18 числа. Добре было бы,

если бы Вы, мій любый козаче, та взяли б та й виїхали на вокзал, як шо воно можно буде Вам. В Екатеринославе имею представиться губернатору¹ или вице-губернатору и новому архиерею; там же буду ждять двух своих спутников: Фому Федоровича Бондаренка² и Опанаса Григоровича Сластена³. Из Екатеринослава имею направиться в Новомосковск, Самарский монастырь, потом к порогам, дальше к Великому луку, потом вниз по Днепру до Никополя, из Никополя на Капуловку, Покровское, потом в Херсонскую губернию до Бога и обратно в Александровский уезд. Хорошо было бы застать в Екатеринославе А.Н.Поля и осмотреть его музей. Если Вы будете в силах, предупредите его.

За сим будьте здоровы.

Кошовый атаман Д. Держи хвіст пістолем, по прозванію Эварницькій.

Вашей пані кланяюсь.

ІЛ НАНУ. Ф. 25, № 28.

162. ЛИСТ ДО Г. І. МАРКЕВИЧА

18.10.1889.

Санкт-Петербург – Полтава

Братику риднесеныйй, скажите, что мне казать, что мне делать с собой: крутом беда меня преследует. Петербург решительно не по мне: по приезде с юга я вновь заболел и положительно думаю оставить столицу, но куда мне подеться, и сам не придумаю. Не ехать же мне, в самом деле, хотя бы к Г.П. Алексеву¹? Ведь даже для того, чтобы жить в Котовке², требуются кое-какие средства, а чтобы иметь средства, нужно работать, а для того, чтобы работать, необходимо быть в городе; но где и в каком? Будь в Петербурге климат иной, тогда другое дело. Вот одна моя беда! Другая – в моих учено-литературных неудачах: земляки положительно ругают меня, даже такой человек, как Я. П. Новицкий³. Должно быть, я действительно не гожусь быть ни в звании ученых, ни в звании литераторов. Скажу больше: я вполне убедился, что взялся не за свое дело; надо бросить и забыть все прежнее; надо бежать, бежать без оглядки и бежать подальше: от родины, от друзей-предателей. Думаю направиться прямо в Сибирь! Что Вы скажете на это? Я верил и верю благородству Вашей души, я верил и верю высоким чувствам Вашего сердца и прошу Вас дать мне добрый и искренний совет, что мне делать и куда направиться. Говорите правду и одну только правду, шел ли я до сих пор по истинному или по ложному пути. Теперь я подвожу итог всем своим работам: издаю то, что было пока заготовлено мной для полной истории запорожских козаков, без внутреннего порядка, без общей системы, под названием “Очерков по истории запорожских козаков” и тем думаю совсем рассчитаться со своими старыми грехами. Даже нахожу, что и последнее мое дело излишне; тем более, что я взялся за него, не имея за

душой полушки, взялся на свой риск печатать книгу и вот чрез недели две-три должен буду уплатить 400 рублей, которых у меня и в помине нет. Как быть? Объявить подписку не желаю, чтобы не быть предметом злобных насмешек от своих недругов; распродать не умею, сдать на комиссию не могу, как собственность пока мне не принадлежащую; обратиться к южным книгопродавцам, никого не знаю, кроме Егорова⁴, от которого, однако, отрециваюсь широким крестом. Как быть, решительно не знаю. Скажите, к кому мне обратиться из полтавских книгопродавцев. Книга выйдет в начале ноября⁵, по номинальной цене 1 р. 50 к., будет заключать в себе 15 очерков по истории запорожских козаков и Новороссийского края, каковы: “Выбор войсковой старшины у запорожских козаков”; “Суды, казни и наказания у запорожских козаков”; “Одежда и вооружение запорожских козаков”; “Замечательная страница из истории запорожских козаков”; “О лесах в пределах запорожских вольностей” и т.п.

Я нуждаюсь в добром и искреннем совете Вашем, за который не забуду Вас до конца своих дней.

Д. Эварницкий.

Петербург, Сергиевская ул., д. 31, кв. 18.

ІЛ НАНУ. Ф. 25. № 29.

163. ЛИСТ ДО Г. І. МАРКЕВИЧА

22.11.1889.

Санкт-Петербург – Полтава

Спасибо Вам, голубе сивенькій, за Ваше теплое и дружеское письмо! Дай, Господь Бог, Вам того, что составляет предмет Ваших постоянных дум. Думать мне о какой бы то ни было ученой карьере нет никакой возможности при настоящем положении моего здоровья: я настолько расстроен, что не в состоянии прочитывать одного корректурного листа собственной книги. Вследствие же этого я предполагаю числа 15 декабря уехать из Петербурга в Гродненскую губернию к одному из своих добрых знакомых¹ и пробыть там до 1 февраля. Поехал бы и в Малороссию, так путь слишком продолжителен. Полагаю, что в Петербурге я останусь только до весны. Дальнейшую жизнь свою хочу устроить так: выехать к кому-нибудь в хутор, дать окрепнуть своему организму, потом привести в порядок первый том “Истории запорожских козаков”², приехать в Петербург, в течение месяца напечатать работу и уехать. Далее написать второй том³ и также сделать, потом третий⁴ и на том закончить свое ученое поприще. Вот где витают мои мысли. До Сибири я не доеду, к профессорской деятельности чувствую себя неспособным и физически и умственно. Теперь у меня есть оконченный труд “Запорожские вольности в историческом и топографическом очерках”⁵, но я не могу приступить к печатанию потому, что для этого ну-

жно 400 рублей свободных денег, и я принужден отложить печатание этого труда в долгий ящик, а между тем этому труду я придаю большое значение. Жалею, что Вы не пожелали видеть другого моего труда, только что напечатанного – “Публичные лекции по археологии России”⁶. Здесь Вы нашли кое-что полезное и для себя и для Ваших учениц. В “Очерках” Вы можете смело рекомендовать II-ю, III-ю и IV-ю статьи Вашему преподавателю истории для прочтения их в классе.

Г.П.Алексеев придет в Петербург только в начале декабря. Он писал мне два раза из Парижа; все они здоровы, только Ольга Георгиевна⁷ немного приболела (“простой озноб”) еще в Котовке, после моего отъезда.

Еще раз спасибо Вам за Ваше братское и дружеское письмо!

Книги стоят 3 р. 50 к. с перес(ылкой); я положил лист со счетом в ту книгу, которая предназначена для [...].

Прощайте! Барыне усердно кланяюсь.

Д. Эварницкий.

IP HAHY. BP. Ф. 25. № 30.

164. ЛИСТ ДО Г. I. МАРКЕВИЧА

8.12.1889.

Санкт-Петербург – Полтава

Щирый козаченьку!

Посылаю Вам 1 экземпляр “Очерков”¹ и 1 “Публичных лекций”² и дуже дякую за Ваш лист до мене. Я написал новый труд “Запорожские вольности в историко-топографическом очерке”³, но по смете типографии на печатание этой книги нужно 900 рублей, из коих я имею лишь 100 руб., и то пожертвованных Я. Г. Гуревичем⁴. Очевидно, придется спрятать свой труд на будущее время, а между тем я придаю ему большое значение: до сих пор ничего более капитального я не писал, как названные “Запорож[ские] вольности”. Довольно сказать, что к нему приложены такие планы и карты прошлых веков, которые составляют положительно unicum. Правда, я мог бы напечатать в долг, в надежде на распродажу; но от этого меня останавливает то, что книга моя не будет принята публикой*, а, следовательно, и никогда не окупится. Скверно, козаченьку, жить без грошей!...

Относительно Георгия Петровича⁵ скажу Вам, что он и до сих пор не приехал в Петербург. Одни говорят, что прибудет “на днях”, а другие утверждают, что он явится лишь к 20 декабря. Сам я от него долго не имею никаких известий. Знаю только, что в Котовке у него не все обстоит благополучно: управляющего Швыркова⁶ в его собственной комнате чрез окно так подстрелили, что он упал, обливаясь кровью и потом был в городе Екатеринославе. Жив ли остался, не знаю; знаю лишь, что это печальное об-

стоятельство страшно подействует на впечатлительного Георгия Петровича.

Сам я лежу болен (катаральное воспаление кишечника и рожистое воспаление лица) и выеду из Петербурга лишь около 20 числа декабря. Если Вам нужно будет обратиться за моими книгами, обращайтесь к Петру Ивановичу Бабкину⁷, моему доброму знакомому (Знаменская ул., д. 43, кв. 8), или в крайнем случае к Брониславу Юрьевичу Геруц⁸ (Невский просп., д. № 74). Последний берет с меня 25% с рубля, тогда как другие 30%, 35%, а за наличные деньги 45% на рубль. Ужасающие проценты! У нас в России пишущему человеку можно с голода подохнуть...

Лекций в Екатеринославе я не читал, потому что на меня страшно подействовала ругань Егорова⁹ за мое неточное описание скифской вазы¹⁰. Да и вообще отрицательное отношение моих критиков ко мне все больше и больше убеждает меня в моей неспособности к писательству и ученым занятиям. Я вижу, что не за свое дело взялся, и теперь лишь об одном хлопочу, чтобы напечатать то, что сделано было раньше, а затем постараюсь сойти с лица земли, чтобы придать свое имя полному забвению. Раньше, когда я верил в свои силы, мне не приходило подобных мыслей; теперь же я убежден в полной непригодности своих способностей к ученым и литературным занятиям.

Прощайте, бесконечно любимый Григорий Ипатьевич!

А. Эварницкий.

ИА НАНУ. Ф. 25. № 31.

165. ЛИСТ ДО Г. И. МАРКЕВИЧА

4.11.1890.

Санкт-Петербург – Полтава
Сергиевская ул., д. 31.

Извещаю Вас, дорогой Григорий Ипатьевич, что я вновь напечатал труд “Вольности запорожских козаков”¹ и, если Вам угодно его видеть, адресуйтесь в С.П[етербург] в книжный магазин Ник[олая] Павл[овича] Карбасникова², Литейный просп., дом Пеля с приложением 2 р. 50 к. У меня лично ни одного экземпляра, так как все издание (600) экземпляров взято за долги и уплатится мне часть денег, всего 200 рублей, лишь после распродажи всего издания. Вообще положение мое более, чем печально: денег ни копейки, уроков ни одного и здоровье крайне расстроенное. Поэтому, голубчик Григорий Ипатьевич, если бы у Вас нашлось 5, даже 3 урока в Институте по моей специальности, истории или словесности и литературе, я

бы Вам глубоко и бесконечно был благодарен; скажу больше: Вы бы спасли меня от неминуемой гибели в П[етербур]ге.

Весь Ваш и навсегда Д. Эварницкий.

Барыне Вашей шлю поклон. Г[еоргия] П[етровича]³ еще нет и скоро будет.

ИЛ НАНУ. Ф. 25. № 32.

166. ЛИСТ ДО Г. И. МАРКЕВИЧА

14.11.1890.

Санкт-Петербург – Полтава

Дорогой и незабвеннейший друже, Григорий Ипатьевич!

Письмо Ваше получила и сто крат благодарю Вас за Ваше бескорыстнейшее и благородное участие в моем положении. Глубоко сожалею, почему я не написал Вам из Котовки о моем желании служить вместе с Вами на одном и том же поприще. Правда, я лично поджидал Вас в Котовку и лично хотел переговорить о том с Вами. Но если тогда это не удалось, то я теперь снова заявляю Вам, что за Вами я пойду на край света и, если Вы устроите мое положение при себе, я буду Вам верным и неизменным другом, как и теперь, до последних дней моей жизни. По своему положению, как оставленный некогда для университетской кафедры, я мог бы претендовать на большее, чем звание преподавателя в институте; но скажу Вам на это, во-первых, то, что в университет меня не пускают и не пустят, при существующих в нем порядках; а во-вторых, скажу Вам по истинной совести, что я не считаю себя достаточно образованным и достаточно способным для занятия профессорской кафедры. Роковая ошибка всей моей до сих пор прожитой по окончании курса университета жизни состояла в том, что я пошел не по той дороге, по которой я должен был идти, сообразно моим способностям, хорошего лектора и рассказчика, не обладающего, однако, ни сильным критическим умом, ни широкими обобщающими выводами, существенно необходимыми для ученого профессора. Вот моя Вам исповедь! На том я стою и на том вновь усердно прошу принять меня в Ваш сонм, где буду действительно полезным и даже, пожалуй, в своем роде редким явлением. Что до моего редакторства¹, то на это скажу Вам, голубчику мій сивый, вот что: во-первых, мое назначение редактором зависит от того, пожелает ли оставить это место прежний редактор, Вольнер, или не пожелает, но он и до сих пор не желает; во-вторых, новый екатер[инославский] губернатор² пришелся мне не по душе, и потому я бы с ним не желал иметь дела никакого; в-третьих, город Екатеринослав мне нуден до тошноты, тогда как Полтава, в особенности же Керчь, эта страна русских классических древностей, всегда нравилась и никогда не перестанет нравиться мне. Впрочем, если бы Вы переехали в Сибирь, на [...], в

Олонец, то я всегда и во всякое время последую за Вами... Теперь пока я переживаю невероятно тяжелое время: существую лишь тем, что продаю свои не только лишние, а даже необходимые вещи. В П[етербур]ге же держусь лишь потому, что работаю над полной историей запорожских козак-ков; через неделю-две окончу 1-й том и около 15 декабря навсегда покину П[етербур]г; если придется когда-либо оканчивать II том, то для этого есть Москва.

И так, голубчик, я весь Ваш и навсегда!
Вашей жене кланяюсь.

Д. Эварницкий.

Г[еоргия] П[етровича]³ еще нет, и когда будет, в тот же день напишу Вам. Письма Ваши к нему не пропадут. Сообщите непременно, когда получите мою книгу “Вольности”, п[очему] мои посылаки пропадают.

ИЛ НАНУ. Ф. 25. № 33.

167. ЛИСТ ДО Г. И. МАРКЕВИЧА

19.02.1891.

*Санкт-Петербург — Полтава
Сергіївская ул., д. 31.*

Дорогой Григорий Ипатьевич!

Я только что вернулся в П[етербур]г и тот же час пишу к Вам. Дело состоит вот в чем: оставаться в П[етербур]ге я не могу, в Екатеринослав ехать нет смысла, п.ч. редактор вовсе не желает оставлять своей службы. Остается убраться в Ташкент, куда я имею уже приглашение “занять должность по административно-полицейскому званию с окладом в 800 рублей”. Что мне делать, еще и сам не знаю, но ехать в Т[ашкен]т на подобную должность более, чем нежелательно, а между тем жить же надо... Поэтому за решением моей судьбы обращаюсь к Вам, дорогой друже: если Вы решительно обещаете принять меня с учебного года преподавателем Вашего института по истории или по словесности и литературе, то я сейчас же, по получении Вашего письма, откажусь от предложения в Ташкент и буду ждать того счастливого дня, когда увижу Полтаву и в ней найду для себя покой. Если же Вы ответите мне уклончиво или даже отрицательно, то я еду в Ташкент немедленно.

Итак жду ответа.

Искренно преданный Вам и Вашей супруге Д. Эварницкий.

ИЛ НАНУ. Ф. 25. № 34.

168. ЛИСТ ДО Г. И. МАРКЕВИЧА

8.04.1891.

Харків – Полтава

Незабвеннейший Григорий Ипатьевич!

Во-первых, Петербург я оставил навсегда; во-вторых, сижу в Харькове и болею; в-третьих, службы и занятий никаких не имею. Посему обращаюсь к Вам с просьбой ответить мне на следующие вопросы: выйдет ли из того толк, если бы я приехал в Полтаву, представился Вашей начальнице и обратился с просьбой о принятии меня в число преподавателей института с будущего учебного года. Это одно. Затем мог ли бы я найти в Полтаве какие бы то ни было уроки, чтобы так или иначе поддержать свое ничтожное существование. Наконец, мог ли бы я, через посредство Ваше, кушить где-либо в Полтавской губернии десятин 50 земли с банковским долгом, для того, чтобы питаться на них от трудов собственных рук? Мне дадут 1000-2000 рублей без процентов для устройства собственного оселнца.

Отвечайте, голубчику, на все мои вопросы и чем скорее, тем лучше.

Д. Эварницкий.

Рыбная ул., д. Коноваловой, для меня.

ІЛ НАНУ. Ф. 25. № 35.

169. ЛИСТ ДО Г. И. МАРКЕВИЧА

15.04.1895.

Варшава – Полтава

Варшава, Иерусалимская аллея, д. 43, кв. 10.

Дорогой Григорий Ипатьевич!

Вместо Запорожья я очутился в столице ляхов, Варшаве. В Варшаву я приехал ни больше, ни меньше, как с целью держать магистерский экзамен и защищать диссертацию на звание магистра русской истории. К экзамену меня уже допустили, диссертацию мою (второй том “Истории запорожских козаков”) приняли, и потому я располагаюсь в Варшаве до тех пор, пока не приведу к концу всех своих дел¹. Не скажу, однако, чтобы мне сладко жилось в Варшаве: прежде всего болею здесь от перемены пищи и обстановки, а затем терплю некоторый недостаток в деньгах. Дело в том, что в январе месяце я внес 1500 рублей за напечатание второго тома “Истории” и потому значительно оскудел деньгами. Теперь для меня поддержкой могут быть сами же книги: если они будут идти в публику, то и мое состояние пойдет в гору; если нет, то и мне плохо. Я к Вам, дорогой Григорий Ипатьевич, обращаюсь с усерднейшей просьбой такого содержания: не найдете ли Вы возможности распространить экземпляров пять или экземпляров десять моего второго тома “Истории”? Говорю Вам по чистой совести, это было бы для меня большой поддержкой. Если найдутся охотники до при-

обретения нескольких экземпляров “Истории”, то Вы потрудитесь сообщить мне письмом, и я выплаю Вам соответствующее число книг. Цена второму тому 4 р. 30 к. Беда моя, видите ли, еще в том, что я продолжаю писать третий том “Истории” по архивным материалам, находящимся в Москве. Но как в Москве сам теперь не могу работать, то я приспособил там одного чиновника, который переписывает для меня архивные акты, но не менее, как по рублю за лист. Вот это-то последнее обстоятельство всего больше и обезденеживает Вашего покорного слугу

Дмитра Эварницкого.

Низенько кланяюсь Вашей панночці, а Вам пожимаю козацьку лапу.

ІЛ НАНУ. Ф. 25. № 36.

170. ЛИСТ ДО Г. І. МАРКЕВИЧА

9.10.1910.

Катеринослав – Полтава

Любий козаче Григорію Іпатійовичу!

Одібрав я од Вас “Как побеждали запорожцы мусульман”¹ уже давненько, а оце зараз одібрав і перший том творів М. А. Кропивницького². По правді кажучи, не подобалось міні в ньому нічого – ні шрифт, ні бумага, ні самий формат. Свої речі я облишив, поки що, друкувати, бо з половини декабрія цього року думка чимчикує аж у Індію³. Уже тоді, як дасть Бог, повернусь із Індії, будемо балакати про мої повісті. Вірші уже давно надруковані, гарним шрифтом і на гарному папері⁴. Я б прислав Вам подивитись на книжку, так усе видання, геть чисто розкуплено. Могили у Котівці я не копав, бо міні то було зовсім нецікаво через те, що всі викопані речі я мусив оддати Георгію Петровичу⁵.

Поміж генералом⁶ та князем⁶ йшла велика ворожнеча, і тутечки я цілком став на сторону бідного генерала. Князь робив сцену бідному дідові, і я, щоб не бути свідком, зібрав своє збіжжя і подався до свого будинку. У городі я тільки й буваю у князів, коли у них парадні обіди, а такечки, подомашньому, зовсім не буваю. Не знаю навіть, коли князя і виїздять за кордон і куди саме.

Газета “Дніпрові хвилі”⁷ вийшла, але це така мезерь, що не варт Вам і посилати її. Я дав туди “Вірну пару”⁸, але дуже жалкую, бо там стільки друкарських помилок, що гідко і в руки узяти книжку.

Сам я почуваю себе дуже погано: одне те, що мене побіждає кріпко ревматизм, а друге – зовсім не бачу правим оком, та й ліве так погано улякається, що я вожу по листу пером ледве не навмання.

Усією душею Ваш

Д. Эварницкий.

Вашій дружині низенько уклоняюсь.

ІЛ НАНУ. Ф. 25. № 37.

171. ЛИСТ ДО Г. І. МАРКЕВИЧА

2.04.1915.

Катеринослав – Полтава

Любий і дорогий Григорію Іпатовичу!

Я одібрав звістку, буцім-то якийсь-то із панів Малинок умер несподівано в своєму хуторі на Полтавщині. Будь ласка, дізнайте, чи правда цьому, чи ні, і як що справді, то який запевне, чи Олексій, чи Юрій, чи Петро Олексійович!? Укупі з цим дуже прошу Вас надіслати мені, як що у Вас єсть, який небудь лексичний матеріал для українського словника², який я лаштую для друку, як додаток до “Словника” Б. Гринченка³. У мене зібрано 8050 слів, а хотілось би зібрати не менше 10,000 і тоді уже приступати до друку. Ви певне знаєте, що “Словник” Гринченка далеко неповний, і треба ще добре коло нього попрацювати, щоб він порівнявся з “Толковым словарем” Даля⁴. Так ото ж допоможіть мені, спасибі Вам, і буде Вам подяка не тільки од мене, а і од усієї України.

Колись-то Ви мене питали про колекцію Г. П. Олексієва, чи попаде вона до мене в Музей. На це питання скажу Вам, що до мене переїхала поки що тільки карета цариці Катерини⁵, а що далі буде, то те залежить од господи Бога і од князя Урусова⁶...

На цьому слові бувайте здорові і не забувайте того, хто Вас вірно і щиро поважає, як оце я.

Дмитро Іванович Яворницький.

ІА НАНУ. Ф. 25. № 38.

Рахунок. [Рукою Д.Яворницького].

Счет в Полтавский институт благородных девиц.

Очерки по истории запорожских козаков. Ц[ена] 1 р. 50 к.

Получил 1 р. 50 к. за 1 экземпляр.

Д. Эварницкий.

ІА НАНУ. Ф. 25. № 39.

172. ЛИСТ ДО П. Д. МАРТИНОВИЧА

10.02.1926

Катеринослав – Краснодар

Вельмишановний Порфирій Даниловичу!

Місяць тому назад я був в Києві і там в Академії Наук чув, що Ви хотіли б передати весь Ваш етнографічний матеріал до Академії з умовою, щоб Вам за те платили 30 карбованців що-місяця, поки Вашого життя. Академія згодна була б на такі умовини, та біда її в тому. що в неї грошей бракує. Замість Академії на такі умови міг би піти Красвий музей, що в Катериносла-

ві. Як що Ви на це згодитесь, то або напишіть мені, або ж приїдьте до Катеринославу персонально з Вашим етнографічним матеріалом. Коли Ви самі приїдете, то Вам буде і кімната і їжа на всі ті дні, скільки Ви пробудете в нашому місті. Коли Вам виїхати із Вашого міста не можна, то пришліть по пошті Ваш матеріал, я його продивлюсь, доложу членам музейної ради, і тоді ми з Вами зладнаємо. Так ото ж коли мій лист Вам до мислі, пишіть мені тако: Катеринослав, Дворцова площа, буд. 5, мені.

Академик Дм. Иван. Яворницький.

10.II.1926.

Адреса: “Краснодар, бувший Константиноград на Полтавщині, на розі Покровської і Преображенської, буд. 74. Порфирію Денисовичу Мартиновичу”.

ІМФЕ НАНУ. ВР. Ф. 11-3 / 227.

173. ЛИСТ ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

6.01.1930.

Дніпропетровськ – Київ

В Дніпропетровському живе дружина Ол. Ів. Андрієвського Наталя Олександрівна з дочкою Оленою Ол-ною, то я побачусь з ними і зроблю те, що Вам треба, тільки трошки згодом, бо почуваю себе не дуже здоровим.

Дм. Яворницький.

Поштова листівка.

ІР НБУВ. Ф. X. № 6554.

174. ЛИСТ ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

19.01.1930.

Дніпропетровськ – Київ

На великий жаль я дуже мало взнав про О. І. Андрієвського, бо дружина його давно вмерла, а дочка виїхала кудись-то чи в Закарпатський, а чи в Туркестанський край.

Всі мої дознання такі: О. І. Андрієвський народився в 1843 р., десь-то на Волині, учився в Київській духовній академії, після чого був за преподавателя десь-то історії та руського язика, а вмер 27 березня (марта) 1900 р., директором Катеринославської класичної гімназії. Оце й усе.

Акад. Д. Яворницький.

19.1.1930.

ІР НБУВ. Ф. X. № 6555.

175. ЛИСТ ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

12.10.1931.

Дніпропетровськ – Київ

М. М. Могилянському.

Брут – це генерал Василь Андрієвич Алексєєв, росіянин з роду. А де і коли він народився, я того не знаю. Друта його дружина була Олександра Васильовна Волкова (з першою він розвівся). Вона народилась в Єлисаветградському повіті, коло великого села Аджамки, в власному хуторі. Олександра Вас[илівна] втягла свого чоловіка в товариство допомоги студентам українцям, яке існувало в Петербурзі. Алексєєва командировано було в Америку стежити за будівництвом броненосця “Рюріка” для Росії. В Америці Алексєєв прожив декілька років з дружиною, а коли повернувся, то його обвинуватили в тому, що він прийняв від американської фірми, за великі хабарі, не броненосця, а судно ловити в морі оселедці. Судили його в Петербурзі. То був, як тоді казали, громкий процес. А як саме його осудили і куди саме заслали, я добре не знаю. Як що він живий, то йому тепер не менше, як років 75. Оце і все, що я знаю про В. А. Алексєєва.

Про В. Е. Алексєєва я дуже мало знаю, бо бачив його разів два-три. Про нього сказав би Вам Романченко¹, та Трохим Миколаєвич Романченко вже дуже далеко від нас: аж на тім світі. Розшукайте в Києві Дмитра Михайловича Лисиченка², який добре знав В. Е. Алексєєва, то він Вам скаже все, що Вам треба.

З правдивою та щирою до Вас пошаною

Д. Яворницький.

ІР НБУВ. Ф. Х. № 5454.

176. ЛИСТ ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

25.11.1931.

Дніпропетровськ – Київ

Іван Миколаєвич Комарницький¹ минулим літом цього року “простре нозі на смертному ложі”, лишивши після себе дружину Зіною Сергіївну, яка мешкає на Ворошилівській вулиці (кол. Потьомкіна), обіч партшколи, буд. 19.

Д. Яворницький.

ІР НБУВ. Ф. Х. № 5455.

177. ЛИСТ ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

1.01.1932.

Дніпропетровськ – Київ

В[ельми]ш[ановний] Михайло Михайловичу!

Всі відомості про Івана Яковича Акинфієва¹ надішле Вам його дружина Ганна Явдокимівна, яка обіцяла написати Вам не пізніше 5-го числа.

А. Яворницький.

ІР НБУВ. Ф. Х. № 5456.

178. ЛИСТ ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

23.04.1932.

Дніпропетровськ – Київ

Вельмишановний Михайло Михайловичу!

Я не знаю, чи швидко Ваша Комісія¹ дійде до букви “Я”? Я оце в останні часи дуже хворав і нікуди не виходив з дому. Тепер, видужуючи і все ж таки сидючи дома, написав своє curriculum vitae. Коли Ви хочете, я могу надіслати Вам його, то воно буде вже готовий матеріал в ті часи, коли Ваша Комісія дійде до букви “Я”.

З правдивою та щирою до Вас пошаною

А. Яворницький.

23.IV.1932.

ІР НБУВ. Ф. Х. № 5457.

179. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

23.01.1887.

Петербург – [...]

Любий та щірий дідусь!

Ех, та нема гірко так нікому, як бурлаці молодому. Оце заслаб та й лежу і згадую оту пісню:

Ой упав же він, упав тай лежить,
Ніхто його не спитає, що в його болять.
“Болять у його серце й голова, -
Помирає в степу козак,
А роду нема...”

Гірш міні те, що я ніяк не пригадаю, як би заслать Вам, коханий мій, десять [карбованців] за вінок Заньковецької¹ і за альбом Марка Кропивницького². Я боюсь, що громада, заплативши за мене, подума, але б то я такий несправний козак, що й досе грошій не несу. А міні, бачите, неможна віддати їх.

ЧЛММК, А-4925.

180. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

18.02.1887.

Петербург – Петербург

Любий дідусь!

Узнайте от А. А. Костомаровой¹, сколько стоит издание всех сочинений, кроме повестей, Н[иколая] И[ванови]ча². Меня просит одно провинциальное учебное заведение. Я бы и сам спросил, но не знаю адреса А[лины] Л[еонтьевны], а доскочить до ней некогда. Прощения прошу, кошаний дідусю, за те, що турбую Вас.

Бидолашний козак Байда,

Д[митр]о Яворницький.

Та як бы можно, скорійш!

ЧЛММК, А – 4926.

181. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

2.04.1887.

Петербург – Петербург

Скажіть, любий дідусь, що воно єсть за людина Жерелло? Чи Ви добре його знаєте, чи также, може, як і я. Якщо він справжній чоловік, то його треба громадою отпавити в Москву, а як що воно Бог зна – що, то нехай шука тих, у кого туга калина. Адже!?

Низенько уклоняюсь до Вас

кошовий Дмитро Байда-Яворницький.

Року Божого 1887, квітня 2-го, у Санкт-Петербурзі.

ЧЛММК, А-4927.

182. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

9.12.1887.

Петербург - Петербург

Любий та щирий дідусь! Я уже мовляв нашому Ил. Еф. Репину¹ об том, що треба йому забачитись із сивим дідом на Столяр стріті, себто з Вами, і він з превеликою охотою хоче протягнути свою руку тому, “що так щиро працює для правди і свободи слова”. Як що Ви ще не були у нього, то я Вам і шлях розкажу:

Екатерингофск. пр., д. № 26, кв. № 5, около самой части Коломенской.

Найвірніше його застати дома в половині першого.

Беру свою запорожську пшню абома руками і гною її перед сивим дідом.

Байда.

Скажите, та непременно скажите, де та у Бога Настя Горовая живе та проживає.

ЧЛММК, А-4928.

183. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

15.01.1888.

Петербург - Петербург

Любий мій дідусь!

На днях будет у Вас бывший профессор Харьковского университета Диллен, лишенный кафедры по доносу пр. Безсонова¹. Диллен – добрая, благородная и возвышенная душа; в Харькове он читал сравнительное языкознание и знает больше десяти языков, на к[ото]рых и пишет и говорит. Однако положение его в настоящее время далеко незавидное: огромная семья! Он пишет в журналах и газетах заграничных, пишет и в южнорусских. Было бы для него полезно познакомиться с О. К. Нотовичем. Не найдете ли Вы возможным свести их?

Д. Байда-Яворницкий.

ЧЛММК, А-4929.

184. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

18.01.1888.

Петербург - Петербург

Ответьте мне, любый дидусь, на следующие вопросы, предложенные мне в письме Я.П.Новицким¹: “Куда удобнее послать рукопись, где малорусское слово менее подвергается гонению : в Петербург ли, Москву, Киев, Одессу или др[ругой] какой город. В какой форме надо написать заявление или просьбу цензору. Можно ли рукопись выслать в посылке, или же непременно в пакете и оплачивать марками. Посылать ли цензору деньги на обратную пересылку, Наконец, долго ли цензор вправе держать рукопись”.

Треба дуже скоро.

Байда-Яворницкий.

ЧЛММК, А-4930.

185. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

22.04.1888.

Петербург - Петербург

Оттаке робитця на світі, мій коханий дідусь! Позавчора наклали арест на мою книгу¹; учора я метнувся куди треба, до високих панів, сегодня получаю звістку, що моя книга пропущена. Оце ж не сегодня, так завтра

принесу до Вас, щоб написали де-що в “Новости” нашого єрусалімського маркіза. Якби Ви знали, як міні весело на душі...

Цілую Вас у бородочку...

Кошовий Держи-хвіст-пістолем.

ЧЛММК, А-4931.

186. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

22.02.1889.

Петербург - Петербург

Сергієвская ул., д. № 46, кв. 25.

Дідусь, голубчику мій сивий, лебедику білий! Я дуже слабкий, уже два місяця не вихожу і на світ божій! Зайдіть до мене, бо міні є об чим побалакати з Вами.

Дмитро Байда.

ЧЛММК, А-4932.

187. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

29.12.1890.

масток Павловічі Сокольського пов. Гродненської губ. – Петербург

Любого, коханого и сердешного дідуся, Данила Лукича Мордовця поздравляю з Новим годом і жилаю йому од господа Бога всякого щастя і довгого віку!

Кошовий Байда, він же Держи-хвіст-пістолем, а по печатному Дмитро Яворницький.

Гродненская губ., Сокольській у., им. Павловичи

29.XII.1890.

ЧЛММК, А-4933.

188. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

17.12.1891.

Царське Село – Петербург

Любого, щирого і поважного дідуся, Данила Лукича, поздравляє з днем ангола його внук, Дмитро Яворницький. Дай, Боже, Вам лебединий вік, а журавлинний крик!

Д. Яворницький.

Царское Село,

Стесельская ул., д. Фролова

17.12.1891.

ЧЛММК, А-4934.

189. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

23.12.1891.

[Царське Село] - Петербург

Жалкую, дуже жалкую, що мій любий та щирий дідусь так кріпко захворів, що вже й до кліники узнав стежку. Геть же усякі хворості та ліки в нашого діда! Живіть, діду, сто год та працюйте задля нашої тихої та далекої України, як би не вузька та скорбна була наша нива. І де-ж нам такого пастиря узяти, як оце Ви? Без Вас розбредимось, як ті вівці, без пастуха. То все ж таки підеш до “старого”, де що визнаєш про земляків, про те, як хто обертається, хто що працює, почувеш добре слово, добрий совіт, добрі мислі, тай вийдеш від нього, наче б то побалакав з тобою і Тарас Шевченко¹ і Миколай Іванович Костомаров², і Йосип Бодянський³, і Марко Вовчок⁴ і другі прочі. Так отак-то, діду: покиньте свою хворобу та вп'яйте за діло! А я, бачите, сидю у Царському та розбираю архиву пана Комстадіуса⁵, по женському коліну родича з запорожцями, та тут-же і коректую перший том “Історії запорожских козаков”⁶.

Кріпко цілую Вас,

Дмитро Яворницький.

А чи не знаєте чого про [Гор...]

ЧЛММК, А-4935.

190. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

21.12.1893.

[Самарканд] - Петербург

Щирий дідусь!

А все ж таки я прав: озміте Ви у свої дідівські ручки “Мазепу” Костомарова (СПБ, 1885), розверніть сторінку 622 і там побачите от що: “После поражения шведов под Переволочною происходила бойня над запорожцами¹... Шведский историк² с особенным ужасом отметил их казни в своем повествовании”... Об тих-то “ужасах” міні і треба б знати, як що Вапша ласка, коханий дідусь. Будьте ласкаві, зробіть виписочку із того шведського гисторика і люблящий Вас онук поцілує у кихтих.

Д. Яворницький.

Як поживаєте, сивесенькій дідусь, які у Бога мисліньки маєте². Що до мене, то я тут, у цій агарянській землі, томлюсь як птах у клітці і жду тільки свого строку³, щоб вибуть його та тікати геть. Прописав би Вам і багато чого, так дуже ніколи⁴. – А все ж за тими запорожцями!...

Ну, бувайте ж здоровенькі! З Новим годом Вас, з новим счастям!

Д. Я.

ЧЛММК, А – 4936.

191. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

8.01.1895.

Петербург - Петербург

Любий мій дідусь!

Двічі до Вас заходив, та даремно. Теперь вже, мабуть, і не прийдеція дотягти до Вас, бо числа 10 - 11 я виїзду геть із Петерболотька в Москву, себ-то писати третього тома такі-ж "Історії козаків". У Москві я, бачте, знайшов в архівах птук сімсот запорожських діл, так оце їду списувати їх. Там у мене уже пишуть два ярижники, та оце я сам третій поїду. Проїздом із Ташкента в Москву я був в Єкатеринославі і там знайшов одну щирю поклонницю Вашого писательського таланта, Юлію Осипівну Нестелей (правильніш Нестулій). Вона дуже прохала мене, щоб доскочить Вашу парсуну с підписом для неї. Так оце, як що Ваша ласка, пошліть їй парсунку (Єкатеринослав, Дворянская ул., собственный дом), за що вона Вас на вікі пам'ятатиме.

Цілую Вас у дідівські кіхтики. Ваш паскудний онук

Дмитро Яворницький. Спочатка "Еварницький".

Невскій, д. 51

№№ Зарембо, во дворе, 3-й этаж, комн. 81.

ЧЛММК, А-4939.

192. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

4. 02.1895.

Владимир - Петербург

Любий дідусь!

Не могу не розказати Вам того, що зробилось зо мною за перші дні цього місяця. Сперш усього я получив лист от проф. Мищенко¹ із Казані, де він подає міні звістку, що второй том моєї "Історії" "вполне может быть принят за магистерскую диссертацию"², але тільки просе почекаати, поки приїде із Петенбурга в Казань профес. Корсаков³. Тоді я могу получить офіційальний "респонс" (запорожське слово) і їхати в Казань.

Друге скажу Вам от що. Получив я теж лист, із Варшави, от Ів. Як. Рудченка⁴, що заправля Казенною палатою, там же ж такі, у лицьській Варшаві. Він хоче взяти мене за чиновника особих порученій при палаті і при архівних документах XVII віку, які знаходяться у тій палаті і [торкаються] до Волино-Подоліи того ж такі віку. Думав я, думав і рішив зробити так: на спит Рудченка подать такий "респонс", що я зогласен на его річ⁵. Так і послав. Зробив же я це не з тим, щоб зовсім не їхати в Казань, а з тим, щоб, заручившись листом, все-ж таки їхати, держать экзамент і магістративсь на професора⁶. Положим я получу і магістра і доктора, а чи дадуть же міні кафедру, - це ще хто його зна. А тут як не дадуть, то у мене і без того служба є. Як

не дадуть міні кафедру, то я тоді подякую пана Рудченка і поїду собі туди, де міні Бог город укаже. Тільки поки міністерством просвіщення управля Делянов⁷, здається міні, я нічого доброго не побачу на цій праці. Чи так, чи ні я зробив, ви міні, любий дідусь, напишіть наставлення, і я дуже подякую Вас за те. Но, це ще не все. Получивши письмо Міщенка, а потім Рудченка, я получив офіційальну бамагу от туркестанського генерал-губернатора. В послідній бумазі міні пишуть, щоб я “немедленно вернулся в Ташкент, где на меня будет возложено особое поручение”. Цього вже я ніяк не ждав і тепер не придумую, за що міні взятись. Діло, бачте, в том, що срок трьохрічної моєї служби в Туркестані скінчитця тільки 5 квітня (по московському апреля), і я не можу не повинуватись воєнному генерал-губернатору, бо це воєнна, а не гражданська служба. Що міні на це зробить. Чи не запоміг міні в цьому ділі пан Пелеха⁸. [...] я вже послав телеграмм у Ташкент до мого приятеля тамошнього, присідателя суда Сукачова⁹, щоб він ублагав Вревського¹⁰ не чипать мене до кінця срока, але ж одвіту на той телеграмм міні нема. Пошліть цей лист до Пелехі та попрохайте, щоб він міні подав телеграмм, до кого міні, на случай біди, обернутись. Моя адреса: Владимир – губерньський, квартира вице-губернат[ора] Н. П. кн[язя] Урусова¹¹. Дмитру Яворницькому.

ЧЛММК, А-4937.

193. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

17.02.1895.

Владимир – Петербург

Сперш усього скажу Вам, любий мій дідусь, от що. Я получив звістку із Ташкента об том, що “командировка” моя відсрочена аж до п'ятого квітня. За время до п'ятого квітня я, мабуть, успішно перевестись із Ташкенту в Варшаву, і тоді міні нестрашне буде туркестанське начальство. Я вже тоді під “казирек” не держатиму, а буду вільним козаком. До Панька Рудого¹ за його лайку на запорожців² я давно уже добираюсь, та тільки, [і їй] Богу, так міні ніколи, так ніколи, що он як! І тепер мене оці [акта] прямо таки поїдом їдять. Уже у мене їх єсть більш, чим сто два, і від них же у мене очі зробились такі червоні, як у кроля. Є у мене де сказати і Скальковському³, та все ж таки не собирусь ніяк. Оце думка як скінчаю третього тома⁴, та тоді вже озьмусь і за Рудого Панька і за Скальковського ляха, та, мабуть, таки удеру “статью” “Запорожці в поезії Шевченка”⁵. Послідня праця давно уже у мене на умі, та ніяк на бумагу я її не заведу.

Так от-так-то, мій коханий дідусь. А тепер я маю от що до Вас: як будете правити службу по Тарасові⁶, то поставте маненьку свічку і від мене за його щирю та високу душу; і як що почитаете в “Новостях” мою заміточку “К вопросу об учреждении на развалинах Древняго Мерва музея”, то або

черкніть міні об тім, або пришліть номерок, за що я Вас дуже подякую. Та треба б міні бачить і те, що воно буде надруковано в тих-же такі “Новостях” за мій вторий том “Історії”. Я, бачте, “Новостей” не получаю, а від того і мало чого знаю, де хто з нашої громади одзивається на яку працю.

Цілую Вас у сиву борідку, а “знатному козакові” Пелесі⁷ (так звався Грицько Пелех у кошового Сірка⁸) низенько уклоняюсь. Теж кланяюсь і лейстровому козаку⁹ Білику¹⁰.

А. Яворницький.

ЧЛММК, А-4938.

194. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

8.12.1895.

Варшава – Петербург

8.XII.1895.

Варшава

Иерусалимская аллея, д. 43, кв. 15

Любий та щірий мій дідусь!

Дорогого и незабвенного дидуса поздравляю со днем ангела и желаю ему от чистого сердца много и премного лет жить на свете и не переставать работать на родной ниве и для родного народа. Укрепи, Боже, силы моего любого дидуса, щоб він нам ще ушкварив або Сірка¹, або Івана Гусака², або Петра Калниша³, як ушкварив уже “Сагайдачного”⁴... Что касается “внука”, то он, не взирая ни на какие критики и антикритики⁵, продолжает попрежнему писать своих запорожцев и уже окончил третий том “Истории” до 1735 года. Вместе с этим с 23 сентября “внук” приступил к магистерскому экзамену и уже успел выдержать испытание у профессоров Цветаева⁶, Любовича⁷, Павинского⁸ и Филевича⁹. Все профессора, кроме Филевича, отнеслись ко мне вполне человечно и с большим уважением. Филевич же, личность паскудная и надиво бездарная, два раза устраивал мне пакости, но в конце концов сам был посрамлен и “со стыдом отыде”. В первый раз в самый день экзамена (23 сент.), за два часа времени, он ни с того ни с сего потребовал от меня подробной программы (краткая ему была дана) предложенных мне вопросов для экзамена, и когда я заявил, что такой программы, по уставу, не требуется, то Филевич настоял, чтобы я отменил мой экзамен до следующего заседания, т.е. на целый месяц времени. Напрасно я ему делал представление о том, почему он не объявил мне раньше своего требования, когда я являлся к нему за неделю раньше до экзамена с краткою программой. На это он с грубостью отвечал, что он не обязан ходить ко мне по квартирам, так как время для него слишком дорого. И так я должен был волей-неволей уступить, но в то же заседание (23 сент.) экзаменовался, без великой программы у пр. Цветаева и выдержал экзамен “весьма удовле-

творительно”. Правда, Филевич и сюда совал свой нос, но отзыв его о моем ответе (он настаивал на отзыве “удовлетворительно”) был игнорирован. После этого прошел целый месяц попусту, и за это время я представил подробную программу Филевичу на предложенные мне вопросы: “Мнения и школы о происхождении Руси” и “Источники для истории Юго-Западной России”. Накануне самого экзамена я отправился к Филевичу и представил ему подробную программу моих вопросов. Филевич вполне согласился с ней, и я ушел от него совершенно успокоенным. Явившись на следующий день (14 окт.) в заседание факультета, я объявил о моем желании подвергнуться экзамену у пр. Филевича и получил на то от Филевича бумажку с написанными на ней для меня вопросами. Но каково же было мое удивление, когда вместо вопроса “Об источниках Юго-Зап[адной] России” я нашел там совершенно новый вопрос?! Видали ли такого подлеца? Я, по крайней мере, в среде профессоров в жизни моей ничего подобного не видал... Но, не смотря на такие пакости, я мужественно сразился с моим открытым врагом и, “Божиею помощью, [...] царского пресветлого величества”, одолел его и получил отзыв, по определению всего факультета, “весьма удовлетворительный”. Теперь мне осталось одолеть единственный экзамен из политич[еской] экономики, в конце января м[есяц]ца.

А пока что, крепко целую моего дядюся.

А. Эварницкий. (читай Яворницкий).

ЧЛММК, А-4940.

195. ЛИСТ ДО Д. Л. МОРДОВЦЯ

16.12.1895.

Варшава – Петербург

18 XII/16 95

Варшава

Иерусалимская ал., д. 43, кв. 15

Любий та щирый мій дідусь!

Получив Ваш лист и дуже дякую за нього. На те, щоб писати міні бамагу до Манасейна¹ скажу Вам от що: ще першого числа цього ж таки місяця я написав листа до проф. Кареева², также-ж з прозьбою о “безсрочной ссуде” и “со списком” своїх творів і прохав в тій бамазі вислати міні карбованців з двісті грошей³, але ж і по сго годину не маю ніякої звістки од Кареева. Чи міні тепер ждати, чи міні тепер самому Манасейну писати – я добре не знаю, а грошей треба б було, та ще й як треба!... Хоч би статью якунебудь надряпати в “Новости”, так ніколи ж. Оце я ходив до проф. Симоненка⁴ и взяв у нього тему для посліднього моего экзамену. Тема добра, и спасибі тому гарному Симоненку за неї. Він міні дав: “Крестьянские рефо-

рмы в Познани, Галиции и Царстве Польском”. Сказав и всю літературу цього вопроса. Так що тепер сиди собі, козаче, и [підручуй] “реформи”, поки не скажеш: “гоц”! А там уже вуса закрути та в Київ до Антоновича⁵ “защипать диссертацию”: “Вольности запорожских козаков”. Бачьте, думаю захищатись у Антоновича⁶, а читать лекції, поки що, в Москві. Не знаю, що Ви на це міні скажете, а сам я міркую, що видумав добре.

Пишіть, голубе мій, хуленько до мене та черкніть, де живе Юр. Юр. Цветковський⁷.

Пелеху⁸ дуже дякую за висилку книжок и за лист.

Ваш внук Дмитро Яворницький.

Пишіть міні “ти”, а я ж Вам “Ви”, - так треба по Вашій заслугі.

ЧЛММК, А-4991.

196. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

25.12.1895.

Варшава – Петербург

Любого мого дідуся щиро привітаю з праздником Святого Різдва і жолаю встрітити его в добром здоров’ї і щасливом повоженні.

Онук Ваш Дмитро Байда получив двісті карбованьчиків от Літературного фонда и тепереньки має надію скінчити екзаменту к 15 числу січня.

Дуже подякував би мого сивесенького дідуся, як би він сказав міні адресу бувшого професора Юрьевського університета Брикнера¹ и Юр. Юр. Цвітковського².

Дмитро Байда.

ЧЛММК, А-4942.

197. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

29.06.1896.

Єсентуки – [Кисловодськ]

Ваш лист, мій любий та щирий дідуно, наче оце сто карбованьців міні приніс. Е, спасибі Вам, мій сивесенькій, за те тепле слово, яким до мене озвались із Вашого курія! Їду, їду у понеділок, у дев’ять часів ранку, а у десять обніму мого коханого дідуся на вокзалі. Мене от-тут прокляті ескулапи прямо таки замучили: той деретця у горлянку, той залазе у пузо, той тре кендюха, той просолоє мене у ваннах, та за все ж те кожний лупе пенензи, як нечестиві ляхи кажуть. Но це ще не біда, а тільки пів-біди; біда в тому, нема у мене часу на те, щоб писати про тих [також] запорожців... Ну, тепереньки може одведу душу з моїм возлюбленим дідусем. А поки що, цілую дідуся у борідку і в кихтики.

Кошовий отаман Держи-хвіст-пістолем, він же Байда-Яворницький.

ЧЛММК, А-4943.

198. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

10.07.1896.

Есентуки – [Кисловодськ]

Возаюблений мій дідусь!

А я оце все думаю над тим, що Ви мені прочитали із Вашій повісті “Дві долі”. Міні здається, дідусь, що краще було б, як би Ви трохи переіменували ту главу, де козак Гречин з’єднався з татарочкою. У Вас якось виходить, наче б тут грає роль якась-то сводня. Чи не краще було б, як би Ви передали це діло так: привели запорожці полон и посадили його на полонний двір; из того полонного двору одна татарочка, прочувши, що її зададуть геть в неволю аж до Москви, утекла нічю до Чортоманка и кинулась в річку. Піднялась по всій Січі тревога; козаки побігли, хто з хвином, хто з кривком, хто з веревкою, до Чортоманка... Побіг и Гречин... Гречин и витяг її из води. Як витяг він її из води, як став [одхажувать], то тут він убачив перед собою необыкновенну красавицу и закохавсь в [ню]... Очнувшись и побачивши перед собою чарівного козака, татарочка теж закохалась у нього... К тому ж вона стала дивитись на нього, як на свого спасителя од смерті. Я знаю натурально одного панича, котрий витяг дівчину из води і привів і к життя, а після того вона сама прийшла до нього тай каже: “Ви мене витягли из води, ви й користуйтесь мною”... Дівчина совершенно чиста, из хорошої сямі, на все село сама краща... Можна прибавити і те, що Гречин подав надію татарочці дати средство утекти из Січі в Крим. Тільки цю всю сцену треба поставити гораздо раньше прибытия в Січ Тегія, а вже як прибуде той Тегій до Січі, то тут після ради, як ото Ви розказали об ней, треба б там же таки ударити в бубни, чи котли, и объявити об нечестивому ділі Гречина и присудити його до стовпа...

Так, голубе мій! Ви вибачайте за те, що я мішаюсь не в своє діло, але ж я це кажу не потому, що считаю себе якою-небудь цяцею, - ні, я ничтожный из ничтожных людей, а потому, що на Ваші твори я дивлюсь, як на подарунок нашої бідній українській літературі. Хочетця, бачьте, щоб воно було як лучше і як краще.

За сім цілую Вас, а Вашому братику з дружиною низенько укланяюсь.

Дмитро Яворницькій.

P.S. Послідня глава із повісті прямо таки стоїть у мене в голові. Чарівна глава!

ЧЛММК, А-4944.

199. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

25.10.1896.

Москва – [Петербург]

Москва, Поварская, д. Нефедьевой

Щиро укоханий мій дідусь!

Чи не знаєте Ви, де це у Бога дівся той Білило Кесарь¹? Чи він живий, чи він здоровий, чи він на волі, чи він у московській неволі, “чей у неволі, у ярмі, під московським караулом, у тюрмі”? А я хоть і в Москві, та на волі і вже одну “пробну” лекцію² оддубасив про запорожців (студенти аж на три лади хлопали), а тепер треба дубасити ще й другу про династичну унію Литви та Польщі³, і тоді вже край вольному “испытанію”. Ну, й надоїло ж, як червива собака! Що ж Ви, коханий мій дідусь, поробляєте і де у Бога Ваші мисліньки літають? Чи, може, тепер, у суботу святого Дмитра, поминасте родичів та “прісних”? Як що так, то спомяніть і Дмитра Байду та тільки не за упокой, а доброю чаркою горілки, такою, що й Сірко (собака) не перескоче. На діряву голову Дмитра Байди, щоб йому був лебединий вік, і журавлиний крик!

А тепер цілую Вас у кихоть, а Вашим внукам низенько уклоняюсь.

Дмитро Байда Яворницький.

ЧЛММК, А-4945.

200. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

26.06.1897.

Єсентуки - Кисловодськ

Чуб, як мотавсь на козацькій голові, так і мотається, а про кендюх добре знає дохтурь Вагнер. А яка пика у козака Байди – побачите у цю неділю у Кисловодському, бо думка у неділю, у 8 ч. 44 м., черконуть із Єсентуків на Кислі-Води до старого Пугача.

Д. Байда

26.VI.1897.

Адреса: “В Кисловодск. Его Превосходительству Даниилу Лукичу Мордовцеву. Дача-мельница А.Д.Мордовцева. В конце Тополевой аллеи”.

ЧЛММК, А-4946.

201. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

[червень 1897]

Есентуки – Кисловодськ

Дідусь!

У цю неділю бути у Вас не можу, бо у мене так заболів живіт, що я оце раком стою та аж кричу. Ще такого у мене лиха не було. Оце уже третій день нічого, окрім голого чаю, не їм і не п'ю. І хоч би ж за які гріхи, а то й гріха за мною ані якого-ж таки!

Напишіть мені, діду, де єсть тепер Кесар Білило, і яка до нього адреса.
Ваш Дмитро Байда.

Адреса: “В Кисловодск. Его Превосходительству Даниилу Лукичу Мордовцеву. Дача-мельница А.А.Мордовцева. В конце Тополевой аллеи”.

ЧЛММК, А-4947.

202. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

26.03.1899.

Москва – Петербург

Дідусь!

Як що знайдеться у Вас один примірник тієї програми друкованої, по якій Ви умісті з добродієм Лесевичем¹ справляли вечерок мення Т. Г. Шевченка на збіговищі “офицеров арміи и флота”, то зашліть мені його, будь ласка, по моїй адресі, і я Вас дуже подякую за те. У Вас та друкована програма повинна бути.

Ваш онук Д. Байда.

Зарядье, Кривой пер., д. Бахрушина, кв. 22. Д. Ив. Эв(арницком)у.
26.III.1899.

Адреса: “В С.Петербург. Его Превосходительству Даниилу Лукичу Мордовцеву. Столярный пер., д. 6”.

ЧЛММК, А-4948.

203. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

5.02.1900.

Москва – Петербург

1900, 5 февраля

Зарядье, Кривой пер., д. Бахрушина

Дідусь!

Чутка єсть у Москві, що буцим-то хтось подав до “Главного Управления по делам печати” проект нових законів до літератури. Під такий шест треба б і нам, українцям, нагадати про закони до нашої української літератури. Я хоч зараз рад виступити за це діло, але тільки скажіть мені,

будь ласка, як це пробити і до кого обернутися. Може треба буде обернутись ще до кого із московських українців та написати колективно до того “Главного Управления”. Не спитавши про це у Вас, я особно не хочу виступати, щоб часом не зробити якої помилки супроти усієї громади.

Так от так, любий дідусь! Черкніть мені цибулку та скажіть, що і як, і тоді я теж гукну, як що буде треба, до Главного Управления.

А поки що цілую Вас у шовкову бородку і застаюсь Ваш онук

Дмитро Яворницький (Еварницький).

ЧЛММК, А-4949.

204. ЛИСТ ДО Д. А. МОРДОВЦЯ

Петербург – Петербург

Дідусь!

Як що Ваша ласка, передайте мальованого запорожця моїй бабі, - вона доведе до мене. Я дуже буду дякувати Вас за подарунок.

Д. Еварницький.

Візитка. На звороті друком: “Димитрій Иванович Эварницкий – действительный член Императорского С.-Петербургского археологического общества и член-корреспондент Императорского Московского общества.

С.-Петербург. Сергиевская, д. 31, кв. 18”.

ЧЛММК, А-4950.

205. ЛИСТ ДО Г. І. МУСІЄНКА

17.11.1933.

Дніпропетровськ – Запоріжжя

Дорогой Григорий Иванович!

Мне нужно Вас видеть. Если есть возможность, поспешите приехать ко мне.

Сердечно преданный Вам

Д. Яворницький

ДИМ, Арх-47465.

Адреса: “м. Запоріжжя інженерові Григорію Івановичу Мусієнкові. Пролетарська, б. 30”.

206. ЛИСТ ДО Г. І. МУСІЄНКА

25.03.1935.

Дніпропетровськ – Запоріжжя

Любий і дорогий Григорій Івановичу!

Звертаюсь до Вас з великим проханням ось з якого приводу. Є у мене знайомий хлопець, якого я щиро люблю, Микола Костюк¹, і який працю-

вав у мене на Кічкасі, як фотограф², а після мого ізгнання з музею³, працював у інженера Кісні, строїтеля нового моста в Дн[іпропетровськ]кому, теж, як фотограф. Тепер, після виїзду Кісні з Дніпропетровського, цей бідолашний хлопець працює на заводі Петровського обрубщиком заліза, за 85 кар. на місяць. Робота страшенно важка. Так оце я й прошу Вас – чи не взяли би цього хлопця собі на яку роботу. Він прехороший працівник, тихий, ввічливий, в мандрівках незмінний товариш.

З правдивою та щирою до Вас і Вашої дружини повагою

Д. Яворницький.

25.III.1935.

ДІМ, Арх-47459.

Адреса: “Заказний лист. м. Запоріжжя, інженерові Григорію Івановичу Мусієнкові. Пролетарська в., б. 30. Від акад. Д.І.Яворницького. Дніпропетровськ, майдан Шевченка, б. 5”.

207. ЛИСТ ДО В. П. НАУМЕНКА

22.09.1902.

с. Будаківка – Київ

Вельмиповажний Володимире Павловичу!

Велике Вам спасибі за Ваш щирий та розумний лист. Ви мені неначе світу розкрили і показали мені те, що справді у мене було залишнього у моєму оповіданні. Тепер я усі глави про дяків та їх піяництво відрізнив од інших і зробив окремно оповідку “У бурсу”¹, яку оце Вам і засилаю. Тільки прошу Вас, як наберете Ви рукопис, то безотмінно виснайте мені набір задля останньої коректури, щоб не було у нас навіпослі балачки про всякі помилки. А посилати будете до Москви, Столешников пер., контора объявленний В. А. Гиляровского², мені.

Я оце хворав і сидів у хуторі панича Петра Малинки³, а 28-го рушу до Москви. Я тепер zostавив собі тільки 2 часи в університеті⁴, де я читаю курс “Епоха Б. Хмельницького”⁵, той то через хворобу випрохав собі дозвіл являтись до університету тільки першого жовтня.

Після Вашого совіту я знов узявся за оповідання “За чужий гріх”⁶, по-викидав там глави про бурсу, виправив фрази, особпані слова, які Вам не зовсім подобались, добавив кілька нових лав, але все ж таки повісті не скінчив і думаю уже скінчити її у Москві. Тепер у мене більше буде вільного часу, і я буду пильнувати, як би мені краще попрацювати задля української белетристики. Як вийде що-небудь добре, то пришлю Вам, як не вийде – покину. Чую, що і тут у мене мало хисту; єсть тільки одна хіть. Може, як би почав писати замолоду, то навік би, а тепер, як мені уже 47 год, то й пізньо такі трохи... Так ото ж краще що-небудь та робити, а ніж валятись і нічого не робити.

Ходить же здорові та щасливі. З повною повагою до Вас
Д. Эварницкий.

ІР НАНУ. Ф. 3. № 64138.

208. ЛИСТ ДО В. П. НАУМЕНКА

22.10.1902.

Москва – Київ

1902, X, 22.

Мясницкая, №№ Сытова

А я Вам, вельми шановний Володимире Павловичу, здобув ще двох підписників на “Кіевскую старину”¹. Вишліть Ви за цей рік журналу наложеним платежом по 10 карбованців, чи скільки там треба, аж до нового року, ось кому:

Его Преосвященству Епископу Парфению², Тверская ул., Саввинское подворье, Москва.

Священнику от. Василию Суботину, Воздвиженка, дом упраздненного монастыря, Москва.

Думаю, ще двох уговорити, і як уговорю, то зараз же Вам і напишу. Я Вам писав раніше, щоб Ви вислали графу Канкріну³, земському начальнику Гаркушевському⁴ і председателю управи Бродницькому⁵. Чи Ви висилаєте? Напишіть, спасибі Вам.

Та ще от що: я й досі одібрав од Вас “Моей долі”⁶ тільки 50 примірників: ще тоді, як вона вийшла – 25 та оце улітку – 25. Добродій Єфремов⁷, що правив у Редакції замість Вас у це літо, надіслав мені на Камішину 25 відбитків, а про остальні питавсь, куди їх вислати по залізниці, щоб дешевше було пересилати. Я відписав йому – вислати на Опанаса Григоровича Сластьона⁸, у Миргород, де я мав читати публічні лекції. Але добродій Сластьон і по сей день те не одібрав. Так оце я Вас прошу знов – вишліть їх мені у Москву, за що я Вам дуже подякую.

Та ще скажіть мені от що: як праця нашого українського словника⁹, - чи добре посовістця вперед Чайченком¹⁰. Я йому одіслав і свій лексичний матеріал, близько 2000 слів, але звістки од нього ніякої не одібрав.

Я оце дуже хвораю у Москві і хотів би перебраться чи в Київ, чи в Одесу, але ні в Києві, ні в Одесі у мене нема ніякої зачіпки, щоб чим можна було жити там.

Ну, будьте здорові та напишіть мені ще, чи швидко Ви надрукуєте моє “У бурсу”?

Усією душею Ваш Д. Эварницкий.

ІР НАНУ. Ф. 3. № 64137.

209. ЛИСТ ДО В. П. НАУМЕНКА

15.01.1904.

Камишина – Київ
1904, 1, 15
Камишино
Миргородск. у.

Вельми поважний Володимир Павлович!

Через годину [...] я Вам вишлю усе моє оповідання “За чужий гріх”¹. Вичитайте його з початку і до кінця, визначте олівцем те, що Вам не подобається, - чи окреме слово, чи фраза, чи ідея, - верніть його мені знову, і я днів через два, передивившись Ваші помітки, знову верну Вам рукопис для друку. Першу частину Ви уже читали, і це можна б уже не вертати мені (I – XIX ч.). А про те дивіться, як краще. Я уже пильную про те, щоб хоч мова уже у мене була певна українська, коли бракує талану художника. Окрім того, що Ви випишете олівцем на краях рукопису, Ви, уже як собі хочете, а напишіть ще мені й листа про те, що до вподоби і що не до вподоби Вам в моїй повісті. За це я дуже гаряче і щиро Вам подякую. Ви певне знаєте, що я сам собі не вірю і через те охоче слухаю розумної ради людей, аби б тільки та рада була од щирого серця. Я мав думку персонально приїхати у Київ і персонально з Вами побалакати про все, що у мене єсть на душі і на серці, так горе моє – через хворобу ніяк не міг відважитись.

Якщо Вам до вподоби буде увесь мій твір, то, щоб не гаяти часу, можна зразу першу частину і віддати до друку. А тим часом я передивлюсь другу і третю частини, після Ваших заміток, і швидко верну вам їх в Редакцію. Так оце через тиждень, або ж більше, як днів через десяток, я пришлю Вам мою повість, і теперечки прошу Вас дуже вислати мені “Кіевскую Старину” на теж таки Камишино, Миргородск. у. Полтавск. губ. Д.И.Эварницкому.

З великою і правдивою повагою до Вас

Д. Эварницкій.

ІР НАНУ.Ф. 3. № 64139.

210. ЛИСТ ДО В. П. НАУМЕНКА

16.10.1904.

Катеринослав – Київ
Екатеринослав,
1904, X, 16
Областной музей

Вельмишановний Володимире Павловичу!

Оце ж я знову передивився усього могого рукопису “За чужий гріх” і знову виправив його, де треба. Ви вбачите самі, що я чимало таки викинув із того, що мені добродій Єв[ген] Харл[ампійович] Чикаленко¹ підкреслив.

Але всього я викинути ніяк не зможуся, наприклад, описанія природи я ні за що не викину, і Ви тутечки даремне мені нагадуєте про Чехова² та про Горького³. Нехай собі Чехов буде Чеховим, Горький Горьким, а я буду самим собою. Неможна ж і мені, через того Чехова та Горького, губити свій вид.

Так оце, коли хочете, друкуйте, а не хочете, верніть, спасибі Вам, назад мій твір, то нехай він у мене ще полеже до счасливого часу. Коли Ви згодні друкувати, то я хотів би, щоб Ви поклали мені звичайну плату, яка у Вас платиться сотrudникам журналу. А як у Вас це не поводитись, то щоб відбитків дали скільки Вам можна.

Оце і все, що мав Вам сказати взагалі. Я мав би сказати Вам багато чого дрібниць з приводу того, що написано на рукопису добродієм Чикаленком, та за-для того треба дуже багато й часу, а у мене його зовсім немає, бо, як самі здорово знаєте, я ось тутечки, в Єкатеринославі, жду археологічного з'їзду⁴, і мені діла через те вище голови.

Щиро і гаряче дякую Вам і добродію Чикаленку за працю Вашу.

Усією душею Ваш

А. Еварницький.

ДІМ. Арх-52130.

211. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

1.09.1883.

Харків – Олександрівськ

Незабвеннейший Яков Павлович!

Моя к Вам усерднейшая просьба: будьте любезны, обязательны, поправьте мой план острова Хортицы; план этот я прилагаю при Вашей книге, к[ото]рую с благодарностью возвращаю Вам. Бога ради, не откажите мне в моей просьбе; это Вам легко сделать, потому что Хортица Вам известна так же, как собственная Ваша пазуха. Вы или, сидя у себя дома, можете это сделать, или же на самой Хортице, если это окажется возможным. Будьте добры! Такая точность мне необходима в виду того, что я хочу издать вскоре своё сочинение “Поездка на Запорожье”¹ – при этом, конечно, не желательно было бы наполнить его излишними ошибками.

Ещё раз заканнаю Вас: потрудитесь, пожалуйста, для меня. Христа ради, выплатите также тот номер “Одесского вестника”, где Вы писали о Хортице², - я возвращу; если же не найдёте, то пропишите, в каком это году было и какого числа*. В Одессе я не нашёл.

Я не пишу Вам о результатах своей поездки, а прикладываю номер “Харьков[ских] ведомостей”³, к[ото]рые скажут Вам вместо меня. Ей-богу некогда! В другое время...

А. П. Эварницький.

В Харькове, в Университет***, стипендиату профессорского звания Д.И.Эварн[ицкому].

* Написано над рядком “В каком номере” закреслено.

** Слово закреслено.

ДІМ. Арх-3783.

212. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

10.12.1883.

Харків – Олександрівськ

Бесценнейший Яков Павлович!

Уже давно я должен был писать Вам, - и только на этот раз едва собрался, - всё как-то не выпадало случая, не было повода к тому. Теперь повод есть, и я пишу к Вам. Во-первых, скажу Вам, что Вы выбраны членом нашего общества¹ (большинством против одного), с чем и поздравляю Вас. Так же скажу Вам, что я окончил свою “Топографию”² и послал Вам; на этот счёт замечу*, что дело вышло далеко не лёгкое: меня мучили чуть ли не целых два месяца, причём дело всё-таки вышло и беспутно и безобразно; кроме допущенных опечаток, допущены большие пропуски. Впрочем, в последнем случае, дело, кажется, можно будет поправить, напечатавши это самое в “Киевской старине”³. В-третьих, доложу Вам, что с 22 числа настоящего месяца я отправляюсь в Александровский уезд Екатеринославской губернии к своему родственнику Михееву⁴, под село Покровское; в эту поездку я решил видаться и с Вами. Но как это устроить? Яков Павлович! Превосходно Вы сделали бы, если бы выехали на станцию “Славгород” Лозово-сев.-азов. желез[ной] дороги, - там бы мы и свиделись и понаговорились; на “Славгороде” я буду в 11 часов утра 23 декабря; там бы Вы получили и Вашу статью “Остров Хортица на Днепре”, и немецкую карту “Inset Chortiz” и ещё некий сюрприз для Вас. Таковы мои мечты! Буде же сего сделать невозможно, то тогда я решусь самолично к Вам заехать, и сделаю это уже на обратном пути, числа около 5, 6 января следующего года. Но лучше было бы свидеться нам на Славгороде - это от Александровска не то вторая, не то третья станция вверх. Выбирайте, пожалуйста, то или другое и известите меня, как можно скорей. Укажите т[а]к же мои промахи в “Топографическом очерке”; сообщите т[а]к же о могиле Осипа Гладкого⁵, а немцу Купшу⁶ потрудитесь передать, что карта его цела и что он с нею увидится непременно.

Шлют Вам поклон: профессор Степанов (обижается, что не зашли) и А.М.Калмыкова⁷; эта последняя страшно недовольна на Вас, что Вы не показали ей.

P.S. Недавно наш Харьков удостоил своим посещением Ив. Ив. Манжура⁸, предложив Историко-филологическому обществу свой сборник

малорусских песен, впрочем, не даром, а за целых сто рублей; общество купило.

Весь Ваш и навсегда

Д. Эварницкий.

Вашей супруге мой усерднейший поклон.

Пишите мне или на станцию Славгород, коли не поедете, на имя начальника станции, до востребования, или же прямо в квартиру: Немецкая ул., дом № 6, квар. № 7.

* Напис в рядку “скажу Вам” закреслено.

ДИМ. Арх-3782.

213. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

[не пізніше 26.05.1884]

[Харків] – [Олександрівськ]

Бесценнейший Яков Павлович!

Спешу сообщить Вам о том, что 31 мая я выезжаю в Ваши области; еду с тою целью, чтобы на месте поделать планы с Запорожских Сечей и снимки с замечательных островов, мест и всех Днепровских порогов. Начну от Екатеринослава. Если Вы можете, присоединяйтесь к моей компании; если же не можете, то облегчите, пожалуйста, насколько можете, моё предприятие. А облегчить его Вы можете, положим, заготовивши лодку и подготовивши стариков для экспедиции на остров Хортицу, расположивши в нашу пользу какого-нибудь из немцев её. (Варвары, будь они неладны!).

Но, кроме того, мне желательно было бы, чтобы Вы разрешили ещё следующее. Мне нужен землемер, такой землемер, который бы проехал со мной все Сечи: Хортицкую, Томаковскую, Никитинскую, Чортотмицкую, Подпиленскую (все эти в Екатеринославской губ.), Каменскую (в Херсонской) и Алешковскую (в Таврической); нужно также, чтобы он поделал со всех Сечей планы, и нужно также, чтобы он взял за всё это казенных денег 75 р. сер[ебром]. Не сыщется ли такой в Вашем городе? Будьте любезны, напишите об этом и, как можно, скорее.

Истинно преданный Вам

Д. Эварницкий.

Вашей супруге мой усерднейший поклон.

Немецкая ул., дом № 6, квар. № 7.

Н. Ив. Федоровскому моё почтение. Свой “Остров Хортицу”¹ привезу Вам сам.

ДИМ. Арх-3793.

214. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

[не раніше 26.05. – не пізніше 1.06.1884]

[Харків] – [Олександрівськ]

Друже мій єдиний!

Не знайдете ли Вы возможным к первому июню выехать ко мне в дер[евню] Вороную (Маклашево), что выше Свистуновой, на левом берегу Батка-Дніпра. И это вот почему: первого числа я буду, в сопровождении четырёх человек, у Андр[ея] Михайловича Миклашевского¹, в его имении Вороной; там разрою большую могилу Яцеву, на средства дочери Миклашевского, m-m [madame] Карцевой. Дело это может затянуться на недельку, на две, и я буду в затруднении, что предложить одному из своих сопутников, г. Ясинскому (может быть, найду другого, - Ясинский лях ...) или другому кому-нибудь вместо него. Вот тут-то бы Вы и сделали для меня величайшее дело: забрали бы моего землемера и увезли на Хортицу; тогда он, пока я занимался бы раскопкой кургана, сделал бы своё дело. Поймите, как это прекрасно было бы!

Вы можете подняться только в Иваненково, представиться владельце Серафиме Павловне или некоему Владиславу Викторовичу Мащёвскому, и они вас доставят ко мне в Вороную. Я с ними знаком. В крайнем случае, Вас может доставить Василий Александрович Спягин, управитель села Свистунова. То прекрасная душа!

Итак, до бачения! Жму Вашу лапку. Д. Эварницкий.

Вашей супруге мой низенький поклон. “Хортицу” привезу. Только, брат, цензура на меня гм! Я бы давно уже и прислал, так гм! А как бы [Вы] к той бабе подкатились? Может быть, она продаст кухоль. Ведь не сто же рублей за него.

Д. Эварницкий.

ДІМ. Арх-3792.

215. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

Не пізніше 8.07.1884.

Богодач – Олександрівськ

Бесценнейший Яков Павлович!

Письмо Ваше доставило мне большое огорчение и, разумеется, не по вине Вашей; знаете ли Вы, что деньги, оброненные Анисимовым¹, принадлежат обществу историко-филологическому при Харьковском университете, и знаете ли, что эти деньги передал Анисимову я? Поймите Вы теперь, какая неприятность мне предстоит? Я не только не сделал возложенного на меня дела, но я даже дал казённые деньги пропить* какому-то пройдохе. Эх, какое горе-горькое несчастье разразилось над моей бедственной головой! Положение дел таково, что я теперь и до Одессы-то должен чуть ли не пе-

шжом идти. Что мне делать? Написать Анисимову? Но признается ли он в получении казённых денег от меня? Допустим, что да, но ведь от этого делу не легче будет: время потеряно, планов нет, в Одессу хоть и не показывайся. Поймите моё положение! Прибавьте к этому то, что я теперь калека. Вот она оборотная сторона науки! Впрочем, можно утешиться лишь тем, что на святой Руси со всяким православным человеком могут таким же образом поступить, как и со мной на этот раз. И общественное мнение, пожалуй, на этот счёт умолкнет. Вот штука, я Вам доложу, так штука!... Ну, быть по сему. Прошлого не воротить. Остаётся ждать покорно 15 июля, когда, по словам врача, я в состоянии буду снять свою повязку², тогда, по крайней мере, хоть душе-то будет легче.

Истинно преданный Вам

Д. Эварницкий.

Пишите, ради Бога, чаще! В Богодаре буду до августа, потом прямо к Вам в Александровск.

*Слово підкреслено.

ДІМ. Арх-3791.

216. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

[початок серпня 1884]

[Богодар] – Олександрівськ

Яков Павлович!

Буду у Вас шестого или осьмого августа; думаю пройти пешком понад левым берегом Днепра, от Вознесенки до Иваненковой, чтобы доподлинно узнать названия балок и островов, встречающихся на этом пространстве Днепра. Не будете ли Вы сопутствовать мне?

Весь Ваш Д.Эварницкий. Крепко целую Вас. Вашей супруге поклон.

Если в “Хортице” нашли что неслучайное, пишите, пожалуйста, прийма с благодарностью, но не пишите разборчивее.

ДІМ. Арх- 3820.

217. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

15.08.1884.

Одеса – Олександрівськ

Добрый Яков Павлович!

Наконец я в Одессе¹; остановился в гостинице “Дерибасовской”, угол Греческой улицы и Красного переулка, № 6. Помещение скверное и нельзя сказать, чтобы было дешёвое. В Одессе я должен пробыть до первого сентября*. Уж не знаю, как я сведу концы с концами. Придётся, вероятно, или обратиться к ростовщикам, или же сойти на жительство к кому-нибудь из

харьковских профессоров. Одно только и служит утешением, что моя выставка [одна] из лучших². Впрочем, и здесь не обошлось без неприятностей: после распаковки вещей не оказалось золотой серьги, железного топора и серебряного кинжала. Кто их стащил, чёрт его знает.

Съезд открылся молебствием, причём служил архиерей, а пел хор Словянского; вслед затем говорил речь городской голова, ему вторил Иловыйский³. На съезде много и учёных, и полуучёных знаменитостей; кой с кем меня успели уже познакомиться.

Пока прощайте! Весь Ваш Д. Эварницкий.

Вашей барыне поклон**.

* Слово підкреслено.

** Рядок закреслено.

ДІМ. Арх-3790.

218. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

26.08.1884.

Одеса – Олександрівськ

Друже мій!

Спешу сообщить Вам, что около 2 сентября я буду в Славгороде; пожалуйста, постарайтесь свидеться со мной; все расходы беру на себя без всякой церемонии, я знаю, что Вы козак-голода. Вы мне нужны уже для того, чтобы получить от Вас книги, камень, узнать название острова в Старом Днепре, ниже Канцерского острова, указать забору Воронову на карте; а с тем вместе я вручу Вам атлас Днепра для передачи капитану парохода “Бяратинского”. О дне своего проезда через Славгород сообщу телеграммой, чтобы нам не разъехаться.

Съезд¹ в Одессе окончится 29 августа; отсюда я еду на Крым по даровому билету; в Крыму пробуду около трёх или четырёх дней, и отсюда на Харьков. Скажу между прочим, что я прочёл два реферата, к[ото]рые составили громкое имя мне². Газеты курят, графы, князья и профессора ищут знакомства. По совести сказать, я и не понимаю, почему т[а]к понравился другим. Вообще считаю, что я далеко ниже похвал, расточаемых мне, что я подаю едва слабые намеки на что-то, может быть, такое порядочное, если не менее того...

Из господ, опозорившихся на съезде, назову проф. Самоквасова³ из Варшавы и доцента Будде⁴ из Казани. Самоквасов оказался грубым невеждой во всех отношениях. Совестно за имя его. Но это между нами... Жаль, что Вы не могли приехать в Одессу. Учиться можно было много чему. Я

выезжаю совершенно обновлённым человеком, много и в короткое время набравшим.

Прощайте пока! Ваш весь и навсегда

Д. Эварницкий.

Супруге Вашей мой усердный поклон.

К[а]к жаль, что я Косте⁵ не могу показать скифа!

ДИМ. Арх-3789.

219. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

Поч. вересня 1884 р.

Харків – Олександрівськ

Из Одессы, вместе с другими археологами, я отправился в Севастополь на пароходе “Владимир”. В Севастополь мы прибыли в пять часов утра и тот же час отправился на место бывшего Херсонеса. Плыли по Чёрному морю в яликах, под предводительством прот[онерея] Чепурина, превосходно изучившего все уголки Крыма. Прибыли в Херсонес, осмотрели строящийся собор на месте крещения св. Владимира¹, прошлись по главной, чрезвычайной узкой улице города, видели развалины домов, усыпальницы покойников, колодцы, фундаменты храмов и, наконец, добрались до пещеры, к[ото]рую тогда вскрывали рабочие под присмотром профес[сора] Новороссийского унив[ерситета] Юргевича². Пещера была завалена камнем, и потому вход в неё сделан был через свод. Влез в пещеру сперва проф. Антонович³, за ним я, далее Багалеи⁴, потом некоторые из сопровождавших нас женщин. В пещере, кроме трёх че[ловечес]ких скелетов, ничего не оказалось***. Осмотрев пещеру, мы направились прямо на юг, к стене, которою ограждён был город с юга. Возведение стены, как думают, принадлежит генуэзцам, имевшим свои колонии по Черноморскому лукоморью уже с XII ст. по Р[ождеству] Х[ристову]. За стеной мы наткнулись на тот ряд труб, по к[ото]рому у греков X в. шла вода и который уничтожен Владимиром, долго и безуспешно осаждавшим Херсонес. Оставив стены, мы направились к монастырю, расположенному несколько южнее от развалин самого города. У монастыря нам показали небольшой музей добываемых при раскопках вещей.

Итак, Херсонес был осмотрен, и мы морем и Черною речкою отправились в Инкерман. Здесь видели небольшой монастырь у высокой скалы, поднимались на самую скалу, осматривали остатки генуэзских стен, влазили в пещеры и здесь исследовали остатки древнегреческ[их] церквей и усыпальниц.

Следующим днём мы направились в Бахчисарай (“Дворец садов”), где первым делом явился в ханский дворец. Осмотрев всё помещение дворца, прославленный Пушкиным⁵ Бахчисарайский фонтан⁶ (фонтан такой,

что восторгаться им совсем не стоило бы), ханскую мечеть, усыпальницу Гиреев⁷, минарет, татарскую школу за дворцом, мы направились в Успенский монастырь, отсюда в Иосафатову долину, где находится бесчисленное множество еврейских надгробных памятников, затем на развалины города Чуфут-Кале, где, в сопровождении, Бог весть откуда взявшихся музыкантов, осмотрели много весьма интересных пещер, модельню караимов. Возвратившись в Бахчисарай, ночь провели в ханском дворце. Следующим днём мы направились к горе Тепе-Кермень. Весьма интересная гора! На вершине её находится чрезвычайно много пещер, скрывающих в себе остатки древнегреческих церквей с целыми алтарями, крестильнями и усыпальницами. Здесь, на самом возвышенном пункте горы, обнаружены следы мегалитических [каменных] построек первобытного ч[елове]ка. Страшную жажду мы утоляли здесь небольшими водоёмами, находившимися в углублениях диких камней горы, да ягодами дикорастущего по горам кизила. Проехав Качи-Кермень, мы к вечеру добрались до Бахчисарая и отсюда до Симферополя. После ночлега на пароходе направились в Георгиевский монастырь, расположенный у самого моря, к которому ведёт лесенка в 1200 ступеней. Спуск и восход по ней чрезвычайно труден. Я слышал, что три года тому назад, один из членов-естественников, поднявшись по лестнице, умер от разрыва сердца.

Из Севастополя я, в союзе с тремя товарищами, направился по почтовой дороге в Ялту. Уже к вечеру мы добрались до знаменитых Байдарских ворот. Ещё раньше мы слышали, что на Байдарских воротах интереснее всего наблюдать восхождение солнца, когда от него отделяется длинная золотистая полоса, тянется по безмерному морю и как бы врывается в узкий проход ворот. “Ну что, хлопцы, не проспим ли мы восхода солнца”, - обратился я к своим спутникам. — “Не ручаемся”. — “Ну, коли вы не ручаетесь, так я вот до чего додумался: влезем на ворота да там и положимся спать, и лишь только солнце вскочит, а мы и вот. Согласны?” — “Нет! Холодно, да и опасно в незнакомой местности, среди леса, гор и у моря, спать ночью”. — “Так не согласны вы?” — “Нет!” — “Тогда я один лягу, а вы можете ночевать на почтовой станции”. — Итак решено: я заворотился в плед, раскрыл большой нож, положил возле себя походную палку и спокойно заснул на Байдарских воротах. Да кто ж бы на меня напал? Да и что ж бы он у меня взял? Ко мне тогда, поистине, можно было бы приложить слова козацкой песни:

Козак — душа правдива, сорочки не має.

Следующим днем мы направились к Алушке. Осмотрев здесь все достопримечательности: дворец, сады, пруды, фонтаны, обрушившуюся гору (“хаос”), гроты, мы к вечеру стопами апостолов добрались до почтовой станции, отдохнули и подвинулись дальше к Орианде, даче Велик[ого] кн[язя] Константина Николаевича⁸. Из Орианды двинулись к Ливадии, и

отсюда уже к самой Ялте. Город страшно не понравился. Следующим днём мы пешком отправились в Масандру (Верхнюю и Нижнюю), отсюда в Никитский сад, Гурзуф, к горе Аю-Даг и снова воротились в Ялту. Товарищи мои страшно потомились и отказались от дальнейших походов; один уехал на Москву, другой остался в Ялте; я же сел на пароход “Юнона” и направился по морю в г. Керчь, у греков кол[ония] Пантикопея. Прелестный город! В миниатюре Одесса. Из достопримечательностей обращают на себя внимание Митридатова гора, древнегречес[кая] церковь IV в., Царский и Мелек-Чесменский курганы, музей древних вещей. В Керчи почти круглый год ведутся раскопки на Митридатовой и смежных с ней горах; всё отправляется в Пет[ербург] в Эрмитаж, временно же складывается в местный музей, хранителем к[ото]рого назначен Ф.И.Гросс. Раскопки здесь ведутся иным путём, к[а]к на курганах... Из Керчи я направился в Судак, потом в Феодосию, а отсюда через Керченский пролив перескочил на Таманский полуостров к Черноморским казакам. Проскакав 20 вёрст от Тамани прямо на восток, прибыл к месту бывшей греч[еской] колон[ии] Фанагории. Она находится в имении Шапоренкова и Семенюка. Здесь производились раскопки Забелиным⁹, Тизенгаузен¹⁰; в настоящее же время Ф.И.Гроссом. Фанагория тянется на протяжении 2 вёрст. Вся Тамань – скучная местность! Ни былинки, ни растений! Почва скудная, вода горько-солёная, вечный северо-восточный ветер (НО) – вот удобства черноморских казаков, собратий запорожцев! Да и сами-то черноморцы хороши! На них черкесские кафтаны, высокие бараньи шапки. Многие одно только и знают, что спорят в кабаках, пьют да дерутся.

Из Тамани я снова направился в Керчь, отсюда на Карасубазар, далее на Симферополь и потом на Харьков.

ДИМ. Арх-3821.

220. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

12.09.1884.

Харків – Олександрівськ

Незабвеннейший Яков Павлович!

Книги Ваши готовы; карточки также. Книги Токарев¹ уже отправил; карточки (Овсянникова и собственные) Иваницкий² отправил. Касательно статьи скажу, что высылать Вам её, по-моему, не стоит уже потому, что её, наверно, перепечатают “Днепр”, а затем ещё и потому, что то не статья, а небольшая заметка о том, как сохраняются у нас исторические памятники³. Вспомните старого Гершковича, его сторожку, выше Маркусивки, памятник Клейнмихелю⁴, загаженный птичьим помётом; вспомните также скелю Середько и кресло Сагайдака – и все Вам. Прибавьте к этому, пожалуй, наше путешествие пешком вверх по Днепру, к Сиязиг⁵. Только, впрочем, если уж

дуже бажаєте получить заметку, то пришлю, **вибачайте** только, что не зараз, **бо нема**. Были у меня в газетах и несколько передовых статей (по поводу, напри[м]ер, имеющегося в Харькове УП археол[огического] съезда⁶), но без фамилии. “Днепра” не получал. Послал ему два стихотворения бывшей моей ученицы Борткевич “Казак” и ещё что-то; желательно было бы, чтоб они были напечатаны; правда, стихотворенийца плохенькие, но писала их, во-первых, четырнадцатилетняя девочка, а, во-вторых, щирая козачка. Попросите об этом Шрейдера⁷. Был у меня Кропивницкий⁸. **Козача душа! Тричі поцілував його в макушку.**

До свидания! Жму Вашу лату. Д. Эварницкий.

Як “Хортица”⁹ еще не разошлась, то удержите экземпляра три для меня, бо вона конфискована цензурою. Так говорил Андреев. А, може, бреше.

Эварн[ицкий].

Козачке и козачку поклон.

ДИМ, Арх-3819.

221. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

22.09.1884.

Харків – Олександрівськ

Дорогой Яков Павлович!

Письмо Ваше и семь рублей получил; много благодарю. Деньги как раз кстати: теперь я живу исключительно на 50 р. магистерской стипендии, что происходит не от спроса на мою особу, а от собственного желания: готовлюсь к магистерскому экзамену, который рассчитываю окончить к февралю или марту следующего года. Вашего прибытия буду ждать с нетерпением. Квартира та же; менять не могу и потому, что болен, и потому, что дешевле не найду.

Об Анисимове¹ скажу, что он был у меня и с целью, по-видимому, расчёта; но как плана у меня не было, то он ждет, пока я получу его, оценю, тогда, мол, получишь и остаток денег. Теперь, стало быть, за планом дело. Посмотрим!

В Харьков я воротился без денег, на даровой билет, потому и не мог дать Вам телеграммы.

Весь Ваш Д. Эварницкий.

Вашим поклон низкий.

ДИМ, Арх-3788.

Незабвеннейший и дорогой Яков Павлович!

Настоящее письмо, прежде всего, сообщит Вам, что я здоров и принялся за обычные свои занятия; больше недели не выходил из комнаты, неделю лежал в постели, не принимая почти ни пищи, ни питья. Теперь, говорю, снова на ногах; хожу, читаю, пишу. Сегодня делаю доклад в историко-филологическом заседании¹.

О Вашей статье, помещенной в газете “Днепр”, скажу, что она мне нравится². Хотя одно место (где Вы рассказываете об игре на скрипке хлопца над колдуном-запорожцем) Вы передавали мне устно несравненно живее, как на бумаге. Но я думаю, что это выпало от того, что Вы передали этот рассказ на кацапском языке. Вообще же говоря, затея Ваша во всех отношениях прекрасная и остается только ждать продолжения Ваших писем. Кроме того, желательно, чтобы Вы выпросили у редактора Беляева³ (кстати, не знаете ли его имя и отчество) несколько оттисков; было бы хорошо распространить их. Больше всего мне понравилось начало Вашей статьи. Сколько живости, правоты, сколько прелести, сколько пищи для живого воображения! Вы разбудили в моей душе много приятных, дорогих мне, ощущений Вашими немногими словами... Эх, черт возьми! Вот в чем моя миссия, вот в чем мой заветный идеал!.. Что почести, что положение в свете, что семейная жизнь? Оно для меня то же, что для голодной собаки муха, а может быть, еще и меньше того... Днепр, степь, песня, сопилка – вот что для меня выше всего на свете. Вечно бы скитался, в буквальном смысле слова скитался, по степи, вечно бы слушал живой шум живого Днепра, вечно бы внимал сладкозвучной сопилке, тихой, мелодичной, глубокой, как Черное море, широкой, как необозримое пространство, малорусской песне... Но довольно! Прощайте на сей раз. Весь Ваш и навсегда

Д. Эвар[ницкий].

Барыне и козаку поклон.

P. S. Получили ли Вы Ваши книги? Нумера газеты “Харьков[ских] ведомостей” с моей статьей, при всем моем желании, выслать не могу, потому что, кроме собственного листка, не имею; а достать даже в редакции не могу; как-то выходит так, что все номера с моими статьями выходят тот же день.

Д. Эварницкий.

Друкується за вид.: Шубравська М.М.-2.

223. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

20.10.1884

Харків – Олександрівськ

Щира душа!

Рекомендую, прежде всего, Вам прочесть мою статью в “Харьковских ведомостях” за 20 сего месяца и написать мне, чи узнали Вы действующих лиц в ней. При удобном случае я переправлю ее к Вам, только не теперь; а может, Вы получите ее в “Днепре”¹. Оце раз.

Тепер друге. Я познакомився с Кропивницьким²; был у него і до себе приводив. Що то за душа щира та добра, та талановита! Якби Ви почули, серце моє, як він на бандурі грає? Якби почули, як він співає пісні?

...Моя жінка знакомила:

Задрипана ззаді свита,

Ще й на ніжку шкандибас,

Ще й на оці більмо має...

Це моя любійша пісня, і тепер Марко Лукич (це бо то пан Кропивницький) тільки й зна, що нарізує її міні...

Сегодня назначен бал у Б. Г. Филонова, нашего харьковского креза и аристократа (а свій рід веде од запорожця Філоненка); на балу будет Кропивницький, Садовский³ и др[угие]; в том числе и я. Знакомству с Кропивницьким Филонов обязан мне: я их свёл в театре. И этот талонный, патентованный аристократ, от волос и до мозга костей, с ума сходит от Кропивницького; говорит не иначе, к[а]к по-украински! Отлично! Это дело великое сделал Кропивницький. Мы с своей археологией и, пожалуй, Запорожьем едва ли могли бы так раздражить тонкую кожу барича, как Кропивницький своим “тере-фере-ку-ку!”

Прощайте, друже! 26 октября поздравьте меня с днем ангела.

Жму лапу. Д. Эварницький.

Козачке низенький поклон. Косте заграйте в трубу.

Натрапив собі бандуриста: кожний день ходє і звеселя мою козачу душу.

Друкується за вид.: Шубравська М.М.-2.

224. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

24.10.1884

Харків – Олександрівськ

Вы просили меня, сердце, о карточке Кропивницького; плюю Вам её и от самого Кропивницького с его собственной подписью. На сей раз больше ничего; скажу только, что я страшно начинаю страдать головою и испытываю припадки ужасной грусти. Моё душевное состояние под час так мрачно, что я бегу сам от себя. Противно, тяжело, гадко; только и легче,

когда вспоминаешь Днепр, Хортицу, степь, пороги. Тяжко мне, душа моя, тяжело; сердце вешует что-то недоброе.

Прощайте! Вась Ваш – Д. Эварницкий).

ДІМ, Арх-3787.

225. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

30.10.1884

Харків – Олександрівськ

Спасибо Вам, щирый і любий козаче, за Ваше теплое и задушевное письмо! От души поздравляю и Вас, хотя задним числом, со днем Вашего ангела! Дай, Боже, Вам лебединий вѣк, журавлиный крик! Хай криє Вас своїм покровом мате-Хортиця, хай любо шумить Вам широкий Дніпро, хай несе до Бога, до самого Бога, Ваші молитви низовий вітрецько! Ех, велика година Вам випала жити у роскішних берегів святого Дніпра! Хоть і гірка Ваша жисть під час, так зато є де тугу свою поховати...

О Ваших книгах скажу, что они ещё не готовы, хотя деньги за них отданы сполна. К Токареву¹ заходил и просил о пересылке, не знаю только, исполнил ли он свое обещание или нет.

Пока прощайте! Вась Ваш и навсегда

Д. Эварницкий.

Вашим мой поклон.

ДІМ, Арх-3786.

226. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

29.11.1884

Харків – Олександрівськ

Ну, здоров, “нюхарю”!

Вот прелесть так прелесть “второе письмо”! “Стук, смик! Утер носа та й готов!!!” Что это за прелесть! Да это восторг! От души приветствую... “Поки полізеш в кишню, поки достанеш кисет, поки накладеши її кляту* (восторг), поки викрешеш багаття, поки насмокчешся її...” Вот тяжелая работа, страх Божий! Прелесть, прелесть, голубчик. “Люди с мисками, а ми з лопатками”... Чудо что такое!! Одно, нюхарю, к красотам природы надо быть повнимательнее. Тоньче проводить надо кистью по полотну природы. Не надо спешить, надо выждать момента, восторженного момента, и тогда малевать. Больше души, чувства!..

“Блысь! Блысь! Блысь!... Трись! Лусь!.. Свят, свят-свят еси, Господи!” Хохотав я, как сумасшедший, как безумный. Очень, очень хорошо.

Ну, тепер от цю, козаче. По моей инициативе и под моим главным ведомством, в Харькове, в среде украинцев, затевается сборник на малорусс-

ком языке. Расходы берет на себя Б. Г. Филонов; я участвую и привлекаю участников, надеюсь и на Вас, шлите все, что есть, и поскорее на имя Бориса Григ[орьевича] Филонова, Благовещенская ул., соб[ственный] дом.

Пишите; мне некогда.

Жму лаву козацьку. А. Яворницький.

Козаків й козаччі поклон. Яворницький.

*Слово “кляту” підкреслене.

ДІМ. Арх-3785.

227. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

23.12.1884

Москва – Олександрівськ

Душевный друг Яков Павлович!

То, что принесет Вам это письмо, поразит Вас как громом; я очутился в Москве и нахожусь в ужасном положении: сломал себе снова и ту же несчастную руку... И сломал так, как ни в первый и не во второй раз. Дело случилось при самой простой обстановке. Заснул я в вагоне на лавке, ночью около 12 часов проснулся и хотел стать на ноги; мой *vis a vis**, чтобы удобнее соснуть, вытащил из-под моей же лавки и мой же чемодан и вытянул на нем ноги; проснувшись, я не заметил злополучного чемодана, стал на него и шарахнулся со всех ног на левую руку... Страшный хряск и мучительная боль были ответом на мое падение. Мучение испытывал невыразимое. Кричал, стонал при малейшем толчке. Едва через четыре часа, в Туле, мне наложили временный бинт. Пока сняли с меня шубу, разрежали спортук и сорочку, я испытывал такие муки, что лучше бы совсем лишиться руки. Так доехал я в Москву; тут новые страдания; сняли временный бинт и наложили постоянный.

Теперь я обречен на месячное сидение в комнате. В чужом городе, без денег это положение поистине невыносимое. Мною овладевает такая тоска, что я и сам за себя опасюсь. Что делать? Денег нет, мог бы я, пожалуй, написать жене, и она, пожалуй, заняла бы у кого-нибудь. Но, во-первых, она не должна знать о моем новом несчастье, пусть думает, что я занимаюсь в московских архивах, а во-вторых, к кому-то еще обратиться с этой щекоглавой просьбой?!.. Мог бы я написать Ф. И. Михееву¹, но он меня изругает и изобьет за мою неосторожность. Что делать? И сам не знаю; положение отчаянное. Остается обратиться к кому-нибудь из гг. профессоров местного Университета. Несносное положение.

Вот Вам сюрприз! Что бы Вы делали в моем положении? Дайте мне искренний, дружеский совет, но Бога ради не разглашайте о моем новом несчастье; мне крайне нежелательно, чтобы мое несчастье было известно многим. Выношу его сам, если хватит у меня сил. Буду сидеть в Москве,

пока мне не снимут повязки. От Вас же только одного прошу: пишите мне... Ох, тяжело, страшно тяжело!

Прощайте, голубчик, прощайте! Сохраните же в тайне мое несчастье.

Москва, Тверская, нумера "Англия", возле Английского клуба, № 18, доктору Григорию Ивановичу Россолимо² для передачи Д. И. Эварницкому.

* vis a vis (фрaнц.) - партнер

ДИМ. Арх-3784.

228. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

22.01.1885

Москва – Олександрівськ

Ширий і коханий друже!
Та нема в світі так нікому,
Так як міні молодому!!

Вот что могу сказать о себе в настоящее время. Грустна моя жизнь вообще, а теперь в особенности. Почему же? Разумеется, не потому, что я в шестой* раз сломал свою злосчастную руку, да и не потому, что в настоящее время я сижу почти без гроша, грустна она уже потому, что не укладывается в обыкновенные рамки нашей будничной русской жизни...**

Чем же, спрашивается***, может скрапиваться моя жизнь? Наукою, Вы скажите. Да, наукою, повторю вместе с Вами... Да, наукою... В ней моя жизнь, в ней мое сердце, в ней моя страсть, весь пыл моей юности. Запорожье, запорожцы, Днепр, пороги, степь! Сколько в этих простых, мало сложных словах заключается для меня обаятельного, живого, увлекательного смысла?! Если бы я мог вместить в своей груди широкую и далекую степь, если бы мог схватить в свои объятия говорливый низовой ветер, если б мог я сладким поцелуем слиться со своим Днепром, никакого другого наслаждения не хотел бы на земле. Выше, глубже этого счастья для меня не существовало бы. Но, безумный! Ведь это безумные мечты!.. Да, это несбыточные мечты. Что могу я сделать для своего Запорожья, когда для всякого простого замысла нужны известные средства, а ведь мои стремления уже чересчур безграничны? Что могу я сделать для моего любимого Запорожья без копейки за душой, скитаясь по широкой степи с посохом в руках, с сумкой за плечами, испытывая голод и зной и подвергаясь всяким случайностям! Я вижу, я убедился, я додумался, что наука без средств так же бледна, как тепличное растение без яркого солнечного света. Желал бы, искренне желал бы, снова воротиться к своему ничтожеству и не растравлять своей душевной язвы, железным резцом обозначившейся на моем расслабленном теле... И точно, к чему хвататься за бревно, когда твои слабые руки не могут удержать и тонкой тростинки?! Ведь подумайте, друже, что я

располагаю всего лишь пятьюдесятью рублями в месяц и в то же время отдаюсь науке... Ведь это ведет лишь к подвигам, ведь это всегда оплачивается телесным расстройством и душевным ослаблением. И больно, и грустно, и некому слова сказать, некому, кроме Вас, мой сердечный и незабвенный друже, Яков Павлович.

Прощайте! Весь Ваш и навсегда Д. Эвраницкий

Ваших поцелуйте за меня.

* Слово підкреслене.

** Тут 9 рядків закреслено іншим чорнилом, ніж написаний лист. Можливо це викреслення цензури [припущення М.М.Шубраської-Олійник].

*** Слово закреслене.

ДІМ. Арх-3803.

229. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

25.01.1885

Москва – Олександрівськ

Сердечный друже!

Спасибо, большое спасибо за Ваши хлопоты обо мне. Вы много облегчили мое безвыходное положение. Ваше доброе лицо, как и лицо старого Сипяги¹, никем не могут быть вытеснены из моего сердца и никогда не изгладятся из моей памяти. Дружбя познаются в несчастьи, и я узнал Вас; мало кто из тех, которым я писал о своем несчастьи, мало кто откликнулся; я отмечу только троих. Спасибо!

Теперь сообщу Вам о моем поведении. Сломал руку в вагоне железной дороги, я после тяжких страданий доехал до Москвы. Здесь мне наложили бинт (превосходно!), и я через пять дней уже решился выходить. Осмотрел Кремль, старые соборы, монастыри, боярские дома, новый храм Христа Спасителя, так наз[ываемый] Китай-город, реку Москву, Царь-пушку, Царь-колокол, старые башни, разные музеи, библиотеки и побывал у Иловайского², Забелина³, Ключевского⁴ (эх, прелестная личность!), Усова⁵, Ковалевского (Мак[sима] Максимовича)⁶, Анучина⁷ и многих других своих приятелей, я решил, хотя с большим опасением и после долгой нерешительности, ехать в Петербург. И поехал. Петербург особого впечатления на меня не произвел. Я представился министру просвещения Ив. Дав. Делянову⁸, поднес ему свои труды и, выслушав несколько любезностей, расстался. Следующим днем я явился к Н. И. Костомарову⁹. На меня он произвел необыкновенно чарующее впечатление. Правда, он уже представляет из себя развалину: правая рука совсем отнялась, ходит согнувшись, шамкает, но все же это сила и на закате дней, все же это лев, хотя и умирающий. Видимо, я

ему очень полюбился: по целым вечерам не выпускал от себя, приглашал хлеба-соли откушать и на прощание дал свою карточку.

Ознакомившись с публичной библиотекой, разными музеями, Эрмитажем, Академией наук, кунсткамерой, картинными галереями, памятниками петровской старины, Петропавловской крепостью, соборами и проч., и проч., я снова возвратился в Москву и теперь исключительно занимаюсь в Архиве иностранных дел. Здесь я к своей радости и, стало быть, и к Вашей, нашел столько интересных документов, относящихся до Запорожья, что от восторга едва не рехнулся. Верьте моей совести. Уже за четыре дня я открыл до двухсот дел. Да каких дел? Я вижу, что меня сам Господь послал в Москву. Какие тут клады запорожские!? Что если бы у меня было 200 рублей в кармане? Что бы я сделал? Нанял бы переписчика и велел бы ему описать все отмеченные мной документы! Но выше головы не прыгнешь, говорит пословица. Сижу сам, списываю документы с 10 – 3 часов и страшно устаю; лишаюсь даже аппетита и сна. И все же, сколько я перепишу? Ну, десять, двадцать, - не больше; ведь надо же ехать в Харьков, давать частные уроки, чтобы поддержать свое телесное существование. Да, надо. А какая от этого горечь наливается в душе! Невольно воскликнешь: “Эх, тяжела ты, шапка Мономаха!” И припомнишь своих бидолашных казаков, и припомнишь Вас, сіромаху, и на душе еще смутнее станет. Ведь вы были народным учителем, ведь Вы гонимы, ведь Вы тоже знакомы с нищетою... А если б у нас были средства, что то сделали бы мы для наших любых запорожцев?!

Весь Ваш Д. Эварницкий.

В Харькове буду на масленице.

ДИМ. Арх-3801.

230. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

[1885]

[Харків] – Олександрівськ

Сердечный и святой человек!

Читал я Ваше письмо, читал и плакал. Сколько приятных воспоминаний Вы вызвали в моей наболевшей душе! Взяли Вы в руки палочку, надели чумарочку, натянули гострую шапочку і подались... Эх, как хорошо! Господи, как хорошо! Как хотел бы я с Вами протянуть понад Днепром и забиться, забиться от тех душевных тревог, что истерзали мою больную душу и измучили расслабленное тело. Вы не знаете ничего, что со мной случилось в Харькове? Впрочем, и знать Вам не надо, расскажу, если станет духу, при свидании¹.

Вы просите о дипломе от Историко-филологического общества на звание археолога; но ведомо ли Вам, что Историко-филологическое обще-

ство не имеет права раздавать такие звания? Я сам археолог со времени У1 археологического съезда в Одессе. И если хотите, пришлю Вам собственную вывеску для Вашего обихода. Впрочем, ведь Вы можете везде рекомендоваться моим помощником, и в том случае отвечаю за Вас я.

Профессора Фасенка² я не знаю, да такого и нет; есть городской голова, два месяца тому назад выбранный, имя его Иван Осипович, живет на Сумской улице, в собственном доме.

Касательно малороссийского сборника в настоящее время определенного ничего не скажу: пока подождем; а Вы материалац придержите у себя³.

С руки уже снял гипс. Какая же она тоненькая! Кривая! И вся в синяках! Горенько... Но да будет Его воля святая.

Пока прощайте! На празднике буду в Екатеринославе, ибо виделся с А. Н. Полема⁴, к[ото]рый приезжал ко мне, и обещал быть у него.

Д. Эварницкий.

Хлопчику напомните обо мне; супруге поклонитесь.

ДИМ. Арх-3818.

231. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

9.07.1885.

Богодар – Олександрівськ

Думаю, что Вы моего первого письма не получили и потому пишу второе. В первом я призываю Вас к себе в Богодар, теперь сам хочу поехать к Вам. Цель поездки – попрощаться с Вами и кой об чем переговорить перед отъездом в Москву¹. От Вас хочу пробраться к Сипяге², буде возможно найти недорогих коняк (бо в кармане почти ни копя), а от Сипяги к Миклашевскому³. Везде хотелось бы побывать; нужно было бы плыть и на Сечи, благо время удобное для археологов, но, откровенно говоря, грошей на то нет; прокопался, - до ста рублей собственных истратил на раскопки.

Напишите, что имеете Вы против моей поездки. 20 числа думаю быть к Вам; быть может и 21-го. Пишите просто на Покровскую почтов[ую] станцию для Д.И.Эвар[ницкого].

Весь Ваш и навсегда

Д. Эварницкий.

Передайте поклон Вашему Косте и Вашей барыне.

ДИМ. Арх-3799.

232. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

12.07.1885.

[Богодар] – Олександрівськ

Щирий козаче!

Прошу прощения у Вас, потому что к назначенному числу, как обещал, не могу у Вас быть. Дело состоит в том, что 22 числа я должен быть у А. М. Миклашевского, в деревне которого идут, по моей инициативе, раскопки курганов¹. Сюда-то я и направляюсь, сюда кличу и Марка Лукича², коли успеет он получить мою писулю. Дня через два-три имею спуститься и к Вам, а потом отсюда прямо на Питер, - так треба.

Чи читали Вы мою статью о раскопке кургана “Мухина гора”³? А чи знаете, что Галиция пригласила меня на археологический съезд⁴? Очень хотелось бы поехать, но хоть кричи караул: ни копыа нет денег, а хотелось бы поехать.

До зобачення!

Весь Ваш и навсегда Д. Эвар[ницкий].

Занимаюсь, к[а]к черт!

ДІМ. Арх-3798.

233. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

[22.07.1885]

[Красноавлѣвка] – Олександрівськ

Сердечный мой козаче!

Сообщаю Вам, что на пути из Богодара к станции Просяной со мной случилось несчастье: я свихнул себе левую ногу и теперь сижу у Георгия Ивановича Белявского (по Курско-Харьково-Азовской ж[елезной] д[ороге], станция Красноавлѣвка, Его Выс[окоблагороди]ю Г.И.Б[елявскому] для Д.И.Эв[арницкого]). Если Марко Лукич Кропивницкий будет у Вас, познакомьтесь и попросите, чтобы заехал ко мне. Я ему писал, но его письма не получил, потому что с почтальйоном, который вез его письмо (от ст. Ивновки к Миклашевскому¹) случилось несчастье какое-то...

Весь Ваш и навсегда Д. Эвар[ницкий].

ДІМ. Арх-3800.

234. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

13.08.1885.

Петербург – Олександрівськ

Сердечный и незабвеннейший Яков Павлович!

Вместо Москвы я очутился в Петербурге: того пожелали друзья покойного Николая Ивановича Костомарова¹. Теперь один из них, Вашкевич², предоставил мне и квартиру, и стол, и даже деньги, пока я окончательно

устроюсь в Петербурге. Прекрасная душа этого Вашкевича. Все, кажись, обстоит, как нельзя лучше, а между тем на душе у меня так важно, так тяжело, как никогда. Я боюсь даже, чтобы не сойти с ума. Тяжелое состояние. Если бы только я мог пережить его?!.. Здесь я оторван от всего, что было мило моему сердцу, что приятно ласкало мой слух, успокаивало мои больные глаза. Здесь ни Сечи, ни степи, ни Днепра, - все далеко-далеко от меня. Шутка ли сказать - 1500 верст. И сказать то трудно, а проехать их?

Тяжко-важно в світі жити,

А ще ж таки не хочеться рученьки сложити.

Но теперь буду работать, авось труд избавит меня от того страшного душевного гнета, который расслабляет мой и без того болезненный организм. В настоящее время меня занимает вопрос об издании моей “Поездки по Запорожью”³, как и в каком виде ее издать? С рисунками или без них? Напечатать ли в каком-нибудь журнале или отдельным изданием? Если отдельным изданием, то где взять средства на то? Кроме того, хотелось бы достать некоторые снимки и планы, например, планы о. Хортицы. Как-то весной, когда я был у деда Сипяги⁴, он обещал снять Хортицу каким-то своим землемером, но обещание так и осталось обещанием. А между тем для него сделать это сущий пустяк. Таковы те вопросы, которые занимают меня в настоящее время. Еще одно. Мне нужно, сердце, пристроить одного молодого человека, по фамилии Сергея Клейна, да заодно с ним и его родственника Юлиуса Абрамсона, из Харькова, пристроить в народные учителя. Ради всех святых, пристройте их; они люди во всех отношениях прекрасные и не менее того полезные нам. Если это возможно, то известите их по такому адресу: Харьков, торговый банк, против здания биржи, Семену (брат Сергея) Юльевичу Клейну. В выборе места и количества вознаграждения не стесняйтесь: тут нужно избавиться от солдатчины. Я бы очень желал, чтобы Вы устроили их; поначалу можно даже назначить их в помощники.

Прощайте, сердце!

Петербургская сторона, по Ждановке, д. № 9, кв. № 12. Его Прев[осходительст]ву Г. С. Вашкевичу для Д. И. Эв[арницкого].

Барине и хлопчико́ві кланяйтесь.

ДІМ. Арх-3797.

235. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

15.10.1885.

Петербург – Олександрівськ

Долго ждал я от Вас, щирый та любий козаче, ответа на мое письмо, посланное еще в августе месяце, но вижу, что ответа на него нет и пишу вновь. Знаете ли Вы, что я нахожусь ныне в Петербурге? Знаете ли, что я

состою преподавателем истории в С.-Петербургском Николаевском институте благородных девиц? Знаете ли Вы, что я теперь землевладелец (20 десятин) Змиевского уезда, Харьковской губернии хутора Яворницкого? Знаете ли Вы, что я страшно тоскую в клятом Петербурге? Знаете ли Вы, что я едва не наложил на себя руки в этой клоаке? Ничего Вы этого, надеюсь не знаете и, видимо, знать не хотите, потому что не отвечаете на мое письмо. Здоровы ли Вы? Я же едва влачу свое жалкое существование: червь червяком, бесформенная личина, ничто, если не меньше того. Денег, по обыкновению, ни копейки, взамен того масса долгов, знакомые хотя и есть, но не с кем души отвести, света божьего не увидишь, а вместо того страшная мгла и невообразимая слякоть. Противно, подло, гадко на душе. Эх, батюшка мой Днепр! Сколько дал бы за то, чтобы стать на твоём крутом берегу и слить свои слезы с светлыми водами твоими! Сколько дал бы за то, чтобы ступить, хотя одною ногой своей на [лоне], по которому ты шумно и плавно мчишь свои волны в широкое и далекое море. Сколько дал бы за то, чтобы омочить свою разгоряченную голову в твоих чистых освежительных струях!.. Нет, не дано мне такого счастья. Я истинно несчастный, трижды несчастный человек! Взгляните на меня: я жалкий человек, потому что и сейчас плачу как ребенок, не видя своего милого Днепра и своей ненаглядной степи. Если бы я мог в настоящее время моментально перенестись с берегов туманной Невы на берега светлого Днепра, ничего у Бога и не просил бы и ничего от него больше и не желал бы. Боже, помоги моей немощи! Эх, та нема гірко так нікому, так як мені молодому!.. Пишите, сердце, хоть Вы, - одна отрада для меня. С каким наслаждением припоминаю дни наших походов около Днепра? С каким удовольствием вспоминаю беседы наши с дідом в Маркусівці! С какой радостью припоминаю нашу поездку к о[строву] Перуну! Нет всего этого здесь! Не встретишь здесь и другого Якова Павловича Новицкого. Есть, правда, здесь некий Вильям Людвигович Беренштам¹, но куда же ему? Это тот же [...], правда [...], умный, дальновидный и ловкий но без всякого признака какого бы то ни было чувства: выше всего для него интерес. Если б то был жив незабвенный Николай Иванович Костомаров! Но его нет, и Петербург для меня Сахара.

Прощайте, сердце! Скоро будут Ваши именины, - от души поздравляю Вас с дорогим для меня днем Вашего рождения. Коли увидите старого Сипягу и молодого Игнатовича, поклонитесь от меня. Я им писал, но ни от того, ни от другого не получал в ответ ни строчки. Что значит?

Шлю поклон Вашей семье.

Сергиевская ул., д. № 56, кв. 45.

ДИМ. Арх-3796.

236. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

[не пізніше 22.11.1885]

Петербург – Олександрівськ

Сердечний, любий і сужений Якове Павловичу!

Оба Ваши письма получил и стократ благодарен Вам за Вашу ласку, за Ваши щирі та теплі слова. Если б Вы могли знать, как бескорыстно, глубоко и широко я люблю Вас!.. Жаль, дуже жаль, що не можна міні побачитися з Вами і з моїм коханим Дніпром на Різдво. И знаете ли от чего? Срам сказать: грошей нема. Долгов как у собаки купой, - до сих пор все расплачиваюсь с кредиторами; да и не скоро расплачусь. Если б было у меня хоть 30 р., загрев би я у своє любе та гарне Запорожже; хоть бы одним оком взгянуть міні на той Дніпро, поковзатись по ньому. І що то, Господи, за сила в ньому?! А треба, дуже треба міні провітритись. Щось і очі мої помарніли у цій клятій темниці, Петербурсі, щось і желудок мій не хоче служити бідолашному козакові. А ніч прийде, - лишечко: страшенні кошмари так і дупать козака. Боюсь, щоб зовсім не змарніти. Клятий город, пекельний город! Уже серед дня, у третій годині, треба світло запалювати; уже надворі дев'ята година ранку, а ти при світлові томиш. Паскудне діло, та ще при таких очах, як у мене. Ех, великий Боже! Що то нам, нещасним, приходиться притерпіти! Якби можна було приліпитись міні чим-небудь, чи там писарем, чи там членом яким у городі Катеринославі, - умер би і не пішов би геть з нього. Якби була у мене така американська бабуса, щоб кожний раз вистачала міні тисячу, а хоч і половину того рублів, Боже, скільки б я зробив для тої України! Всією щирою душею оддався б своїй нені. Та ба: і хист є, та грошей нема!

На сій мові та бувайте здорові. Д. Яворницький.

А чи не пора нам покинути це паскудне “ви”, та так, як слід добрим козакам, залицятись словом “ти”?

Уклонітьця від мене Вашій пані та хлопчиківі.

ДІМ. Арх-3795.

237. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

22.12.1885.

Петербург – Олександрівськ

Одною чистою светлою душой меньше на земле, а больше на небесах!.. Грустно слушать весть о смерти человека, знакомого нам, но что же сказать по поводу смерти такого близкого нам человека, как только что сошедший в могилу Василий Александрович?.. Весть твоя, друже мой, убила меня, отравила мне половину моего существа. Как, Сипягин умер? Василий Александрович Сипягин? Неужели? Что с ним было? Возможно ли это?.. Вот первые слова, которые невольно вырвались у меня из груди и

огласили своды моей мрачной одинокой квартиры. Как безумный, я ходил весь день по комнатам и бессмысленно повторял вопрос, “возможно ли это”, забыв даже, что это не только возможно, а необходимо, что того требует сама природа, против* требований которой мы бессильны... И все же и до сих пор не могу прийти в себя от тяжелой вести. Вот и теперь пишу строки этого письма, а слезы, сами собой, невольно навертываются на глаза. Нет, мы трижды несчастны на этой земле. Единственная опора наша была Василий Александрович, и вдруг эта опора рушилась, и рушилась тогда, когда мы более всего почувствовали нужду в ней. Скажи, где рассчитывает каждый из нас утолить свою скорбь и преклонить свою разбитую голову? У Сипягина! Сколько теплоты мы видели в нем!.. И эта добрая, честная и бескорыстная душа оставила нас. Больно, до слез больно, невыразимо больно. И это еще больней станет, когда мы осмотримся вокруг себя. Везде эгоисты, черствые, сухие эгоисты, мрачные себялюбцы... Сипягин незаменим!.. Прости, святая душа! Я бессилен, чтобы увековечить каким бы то ни было способом твое имя, но я свято буду охранять его от всяких нареканий и сохранию о тебе светлое воспоминание до самой могилы.

Друже! Исполни мое завещание: лично отправься в Свиштуново и поклонись свежей могиле того человека, которого я так глубоко уважал и которого так беззаветно любил. Пусть твоя горячая слеза оросит могилу нашего общего друга и будет данью** за те высокие благодеяния его, которыми он нас оделял при жизни...

Прощай, друже! Твой мрачный, разбитый друг

Д. Эварницкий.

* Слово закреслене.

** Слово підкреслене.

ДІМ. Арх-3794.

238. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

5.01.188[6]*.

[Петербург] – Олександрівськ

Ну, здравствуй, братику!

З Новым годом, з новым счастьем, з новым здоровьем. Дай, Боже, нам провести этот год прежде всего с пользой для нашего любого Запорожья. Ну, сердце, мое, я вижу, что мне предстоит недюжинный труд для того, чтобы издать свою “Поездку по Запорожью”¹. А издам. Только хоть малая помощь, нет ее! Наш великий и незабвенный Василий Александрович² уже сошел со сцены, и теперь мы осиротели, решительно осиротели: он незаменим. Вот недалеко ходить: Фед[ор] Ив[анович] Михеев³ даже перестал выписывать “Киевскую старину”⁴. “Ресурсов нет!”. Чув?.. – Ну, Бог с ним! Теперь вот что, друже. Узнай, ради Бога, где впервые впадает в Днепр Кон-

ка, знаю, что ниже Катериновки-Малой, а как ниже, против какого села или колонии, против какого острова, под каким селом, не знаю. Да пиши разборчивей! Потом, узнай, братику, к кому бы мне обратиться в Ново-Московске (фотографу или учителю какому), чтобы снять собор Запорожский⁵ и некоторые иконы в Самарском монастыре⁶. Там есть такая икона: сидит Бог вседержитель, в руке держит яблоко державное, на яблоке протянута речка, а возле речки представлены запорожцы, кто казаночек лагодит, кто з рушницею броне понад річкою, кто мажу снастит, а кто лодку чинит... Вот бы снять! И мысль какая великая на иконе!.. Затем, узнай, к кому бы мне обратиться, чтобы узнать об островах от Хортицы до Никополя. Може найдется такой учитель, писарь, который пройдет понад Днестром (а где и проедет) до Никополя и запишет. Я ему заплачу, только пусть сделает.

Пожалуйста, устрой, что можешь.

Прощай! Некогда, как купцу собаці.

А чи бачив издание Сластена⁷ "Гайдамаки" с моим предисловием⁸? Цена страшная - 5 р. 50 к. (а через Сластена 4 р.), но зато какая роскошь? Это монумент Тарасові.

Костю целую, барыне кланяюсь.

Кошовий отаман Державин-пистолем.

Напиши подробно о смерти В[асилия] А[лександровича].

* В оригіналі лист помілково датований 5.01.1885 р. Зміст листа дає право твердити, що він написаний на початку 1886 р.

ДІМ. Арх-3802.

239. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

[].01.1886.

Петербург — Олександрівськ

Спешу сообщить тебе, любый козаченьку, о новом адресе своей квартиры: Петербургская сторона, Александровский проспект, д. № 9, кв. № 4. Живу, братику, плохо, потому что болею: как приехал в Петербург, так и слег в постель, не пью, не ем, не сплю — сильно простудился.

Пишу тебе вот это письмо, но рука едва-едва повинуется мне. Больше пока о себе и ничего не могу сказать, кроме разве того, что я получил уроки во 2-м кадетском корпусе. Вся обстановка, не исключая и самих лиц, пришлась мне весьма по вкусу. В институте также читаю. Рождеством предполагаю ехать в Варшаву, чтобы повидаться с Самоквасовым¹, а пасхой — в Киев, чтобы поговорить с Антоновичем². Не поставь себе в труд сообщить мой адрес Фед[ору] Ив[ановичу] Михееву³ письмом, я бы ему написал, но боюсь, будет браниться за то, что я не заехал к нему.

Д. Яворницкий.

Барыне и диточкам кланяюсь.

ДІМ. Арх-3810.

240. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

22.02.1886.

Петербург – Олександрівськ

Ой, братіку рідний, голубоньку сивий. Як же я заслаб, дуже заслаб! І нема коло мене такої блаженної та щирої душі, щоб хоч трохи відвела від мене тугу та нудьгу. Оця ж то туга та нудьга і боронили мене одвічати на твоє, Бог зна, колишнє письмо. Сперш усього почалось діло у мене покражею; хто такий, Бог його знає, а тільки видививсь, коли я не буваю дома, підібрав ключі до замка, увіз до господи та й викрав усе, що тільки попалося під руку: кужушок, новесенький, снотовий, такий, що двісті карбованчків стояв, сорочечки, одягальці, скатертини і друге проче. Остався я, козак-нетяга, у тім, у чім був на лекціях, та й годі. Може подумася, що жако міні худоби, ні, серце, не жако. Як прийшов я до господи, увійшов у кімнати, аж дивлюсь, усі ящики порозбивані, усі замки поскручувані, - себто гропій шукали. Дурні, наїшли у кого гропій шукати: ось і тепер живу у довг... Глянув я сюди-туди, того нема, другого нема, третього нема. А було це серед білого дня, у час-годиночку. Упав тоді я перед божим образом навколюшки та й кажу: "Бог дав, Бог і взяв, хай буде ім'я Його благословенно однині і до віку... Нехай беруть; за це їм трудніше буде умірати, ніж міні"... Отак-то я сам собі поміркував та й гадки не маю. Коли ось як узялись холода у нашому Петенбурсі, а у мене зосталось одним-однісеньке холодне пальто, а гропій не копіяшки. Став ходити я у тому пальто та як застудився, як прийшов до господи, як узяло мене рвати, як зомліла у мене головонька, як пішла по міні рожа, я й зліг. Нема до мене нікого, нельзя міні ні читати, ні писати. Ох, що ж то за лихая година накашлялась на мене! Хожу я із одного вугла у другий, а в голову такі скверні мислі лізуть. "Ох, як-то нудно та трудно міні! А чи не пора вже й спочить дати собі?.. Та й на що світом нудити? Нема ж тобі щастя ні дома, ні в полі, ні в путі-дорозі... Од самої колисочки та й до сього часу тільки й знав я одно горенько, одну нуждоньку, люту нуждоньку, люте горенько... Та чи не пора міні, козакові, сказати:

"Тише... покончен о жизни вопрос,

Больше не нужно ни песни, ни слёз..."

Та вп'ять хожу по кімнатах. І як-то міні живо увижався коханий пан Сиплаг! Так він міні і здається, так ось і здається! "Нащо, каже, тобі жити! Жив і я колись, а як заслаб, то зараз і розщюг собі дав... Лучче так, легше так..." Страшно міні становиться... Ой, Боже, скільки ж тоді я дав би за те, щоб бути міні на своїй Україні. Як умирати, то вже умирати на Україні... Но Бог мене боронив: тепер я трохи очуняв, і хоч виходить ще не вихожу, а все ж таки міні легше стало. І першим ділом було написати тобі, мій любий козаче, лист.

Твій козак Яворницький (Пиши Яворн[ицький]).

Друкується за вид.: Шубравська М.М.-2.

241. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

19.04.1886.

Петербург – Олександрівськ

**Мій друже єдиний, мій голубе сивоусий, мій коханий козаченьку,
Якове Павловичу!**

Оце читаю твій лист та й плачу, та й плачу! Так-то міні трудно та нудно у цьому клятому Петербурзі, як трудно та нудно птиці-орлу у клітці, а рибі-киту на суходолі. Та хвала Господу Богові, я з осьмого маю буду прямишенько у Катеринослав, а звідтіля на Самарь, а з Самарі до твоєї хати, а там далі уже на низ аж до Бугу, степами та веселим Дніпром. Та ще й не один, а з двома щирими українцями – Сластьоном¹, академічним художником і фотографом, і Бондаренком², того ж поведенія козаком. Люди добрі, хорошого українського роду, їдуть з апаратами на свій кошт, щоб тільки допомогти міні в моїй роботі. Дай-то, великий Боже, щоб нам довести до кінця наше святе діло. А іздати свою книгу³ з усіма малюнками уже найшов де, - а в імператорському Археологічному обществі у Петенбурсі, куди мене з місяць тому обрали членом. Це міні дуже велика честь! Радуйся, мій друже коханий! Буду у тебе, обігну тебе і наговорюсь з тобою, надивлюсь на твої ясні, добрі очі, може вмісті і чкурнем куди в степ. Маю великі думи на це літо. Заняв півторака карбованців, займу ще ж стілько, а вже зроблю діло, як треба його робити. І буду я чвалати по тому степу аж до першого августу, першого ж августу сяду на машину і ген-ген через Харків, Курськ, Москву аж до Білого моря, а по Білому морю на Соловецький острів, де хочу побачити могилу сердешного Петра Івановича Калниша⁴, а звідтіля поверну у гнилий Петенбург, обложусь парсунами та бамагами та й докінчаю своє “Запорожже”⁵. А чи добре?.. Знаю, що це тобі мед! Оце тобі одвіти на перший спит твій, а чи буду на Дніпрі. На другий спит, чи не допоможу я чим панові Алієву, скажу, що й тут зможу кой-що зробити. Єсть у мене, або скажуть лучче через два-три-чотири дні буде, стаття отака: “Переправа через Днепровские пороги”⁶, стаття обмислена, стаття, де багато ти побачиш у мене живости, стаття, котру я хотів послати у “Старину Киевску”⁷, та вже як Алієв почина добре діло, то я зашлю її до нього. Тільки тут треба от що зробити. Як нарочно я усі міста розговорні з лодцанами перевів на московську мову, так просив Лебединець⁸, так от як Алієв може, то й хай переведе їх на українську мову. Це одно, а друге, хай він зараз же по получении перепише собі (вона листів 10, 12 буде) та з свого і печатає, а мій хай тобі вишле, то я таки свою рукопись напечатано або* в “Старині”, або** вона мені здається для общого моего*** сочинения, - там я після поїздки цьоголітньої зроблю підправку кой-які та й надрюкую. Отак йому і пропиши. Як согласитця, я припшлю, та швиденько пиши, або скоро виїду. Для “Старини” ж у мене ще три статті є, тільки це вже матерія одна, житні тут нема. Одну уже печатає, а дві другі буде печатати.

Прощай! Кріпко-кріпко жму твою лапу.

Козак Д. Яворницький.

На твоє мення будуть міні слати і письма і газети.

* Слова “коли не” закреслено.

** Слово “чи” закреслено.

*** Слово “свого” закреслено.

ДІМ. Арх-3809.

242. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

24.05.1886.

с. Вільне – Олександрівськ

Дорогой и незабвенный друг Яков Павлович!

Всеми силами рвусь к тебе, но никак не дорвусь. Уже копаю курган в имении А. А. Короленка, в с. Вольном, на берегу Самары. Был в Екатеринославе, представлялся губернатору Д. Н. Батюшкову и удостоился у него обедать; виделся с полицмейстером и также обедал, познакомился с вице-губернатором, бароном Рокассовским, но всего больше проводил времени у А. Н. Поля¹. Чудный человек! Какой богатейший у него музей! Целых 125 тысяч стоит. По части Запорожья я выудил почти все. Со мной пока один художник Фома Федор[ович] Бондаренко, но скоро подоспеет Афан[асий] Георг[иевич] Сластен, художник и фотограф, Алексей Мих[айлович] Ива-ницкий², фотограф*.

Компания такая, подобно которой трудно и сыскать. В Александровск рассчитываю прибыть к 5 числу июня или около этого. Я был бы и раньше, так мой художник занят переснимкой вещей и икон, найденных мной в Новомосковском соборе³ и в Самарском монастыре⁴.

Теперь моя к тебе просьба. Если ты переписал и подправил мою статью “Переправа через днепров[ские] пороги”⁵, то перешли ее в Киев на имя Ф. Г. Лебединцева для напечатания. Я хочу, чтобы она была напечатана и в “Киевской Старине”. Там меня все стараются читать. Для сборника Алиева я бы хотел дать еще одну маленькую статейку, уже напечатанную, но извращенную редакцией. Это очень небольшая, но живо написанная заметка по поводу картины художника С. И. Васильковского⁶.

За сим до бачення, мій дорогий, мій коханий соколоньку!

Д. Яворницький.

* Рядок закреслено.

ДІМ. Арх-3808.

243. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

6.07.1886.

с. Білозерка Херсонського пов. — Олександрівськ

Щирий та любий козаченьку!

Сіжу на Бузі и копаю кургани у Г.А.Скадовського¹; еще два — три дня — и я окончу на этот раз свои разыскания в с. Белозерке. Через два дня еду в Николаев, отсюда поднимусь вверх по Бугу до места запорожского Гарда, от Гарда до Ольвиополя, от Ольвиополя до [...], дальше до Елизаветграда, в Черный лес, Чуту², Александрию, Кривой Рог к А. Н. Полю и, наконец, в Екатеринославе буду около 18 числа июля, а может быть и позже. Дам телеграмму.

Прощай! Кланяюсь твоей барыне и диткам.

Д. Яворницкий.

Везу с собой весьма интересн[ые] запорожские древности.

ДІМ. Арх-3807.

244. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

22.07.1886.

Миколайів — Олександрівськ

І на цей раз, мій дорогий козаче, я не міг здержати свого слова: обіщав бути у Катеринославі коло 20 числа цього місяця, але ще далеко од назначеного місця. Тепер я у Миколаєві, звідкіль я їду на запорожський Гард, той Гард, що вже давно зве мене до себе. Спасибі Богу, надібав, надібав у Херсоні такого чоловічка, що показав мені, де, куди і як їхати на Гард і до кого там обертатись, щоб його побачити. Коли я прибуду у той Гард, не скажу тобі; скажу тільки, що од Гарда далеко ще прийде тця чвалати козакові: треба буде проїхати Ольвіополь, Ново-Миргород, Александрію, Чорний ліс, Єлизаветград, оселю Дубову (А.Н.Поля) і тоді уже траплятись до Катеринослава. Сам бачиш, що це ніяк не раніше буде, як коло перших чисел августа місяця, а в який іменно день, об тому дам звісточку по телеграфу.

За сим до зобачення. Уклоняюсь пані і діточкам.

Кошовий отаман Задефухвіст-новице.

ДІМ. Арх-3806.

245. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

9.08.1886.

с. Котовка Новомосковського пов. Катеринославської губ. — Олександрівськ

Слава Богу, я в Котовке¹! Ну и наездился же, хлопче, я за это лето! Всласть, в полную волю наездился! Перечислю тебе, где я был: в Новомосковске был, в Екатеринославе был, в Александровске был, в Никополе был,

на Сичах был, в Бериславле был, в Херсоне был, в Ольвии был, в Николаеве был, в Ольвиополе был (Орлик), в [Горпи] был, в Богополе был, на Гарду был, в Вознесенске был, в Новомиргороде был, в Елисаветграде был, в Александрии был, в Черном лесе был, в Кривом Роге был... Просто устал, только перечисляя, а как же то объехать эти места, да еще целым* возвратиться в Котовку. Просто диво. Материалу набрал громадное количество, топографию юго-западного Запорожья вижу, как на ладони. Много везу с собой и запорожских вещей. Сам жалею, что ты всего не мог видеть у меня. Ну, та вже ж!..

Теперь вот что. Вещи мои, как-то: запорожский песок, снимок с собора, посылку от “Старины” вышли тогда, когда я приеду в Петербург и дам о себе знать... Буде у тебя и мои находки от Короленка², приобщи и то.

Теперь у меня заронились две мысли: написать новую топографию Запорожья отдельного книжкою³, и потом, что самое главное, съездить в Киев к Антоновичу⁴ и решить с ним вопрос касательно экзамена для степени магистра⁵. Буде в Киеве этого сделать нельзя, поеду в Галичину и там получу степень доктора истории заграничного университета. Как ты находишь это? До 16 пиши в Котовку, а после в Петербург по адресу, который ты имеешь: Сергиевс[кая] ул., д. № 56, кв. № 45, где я буду жить до 1 сент[ября].

Костя меня радует несказанно, а “Кішечці” скажи, что я ее очень люблю и мысленно целую. Поклонись барыне.

Д. Яворницький.

* Далі слово “в Котовку” закреслено.

ДІМ. Арх-3805.

246. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

18.11.1886.

Петербург — Олександрівськ

Любий козаченьку!

Вышли, ради Бога, фотографию Ново-Московского собора¹ и как можно скорее. Я начал печатать свои записки по Запорожью и как раз дошел до Ново-Московского собора. Нужен снимок! Печатает Шубинский² в “Историч[еском] вестнике”³. Посылку книг получил и шлю тебе великое спасибо. Напиши, с[ко]лько стоит пересылка, и я вышлю расходуемые деньги. Да еще вот что скажи мне: получил ли ты коробочку, посланную еще в августе месяце, с монетами для передачи Мацневскому. Меня это очень заботит; подлый пьяница подумает, что я замотал его монеты. Скажи, где Алиев⁴ и что он делает. Я приглашен уже на археологич[еский] съезд⁵ и получил билет. Каникулами думаю произвести громадные раскопки в имении Г. П. Алексеева⁶. У нас гостит Кропивницкий⁷ с трушой. Производит

страшнный фурор; театр битком набит; места страшно дороги. Недавно у меня был колоссальный кутеж: был Кропивницкий со своей труппой и ч[елове]к 40 петербургских украинцев.

За сим жму твою лапу, Д. Яворницкий.

Кланяюсь барыне и Косте.

Пришли же, ради всех святых, снимок!

ДІМ. Арх-3804.

247. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

1.12.1886

Петербург – Олександрівськ

Любий козаченьку!

Обе названные тобою книжки я имею, но попытаюсь, прежде всего, найти для тебя и отдельные; если же этого не удастся, то выплю собствен- ные. О портрете Чужбинского¹ спрошу Беренштама². Тот много чего знает; пожалуй, он добудет тебе портрет.

Свои статьи начну печатать с февральской книжки “Историч[еского] вестника”, бо опоздал с рисунками³. Портреты твоей семьи Сластен⁴ выш- лет на днях. Он у меня бывает каждую субботу – “субботки”! Недавно была у меня вся труппа Марка Лукича Кропивницкого⁵. Чи ты знаешь, что Кро- пивницкий в П[етербур]ге? Имеет колоссальнейший успех. Билеты за 4 дня берут на представления. Театр буквально битком набит. Газеты все на пе- рерыв расточают похвалы. Даже Суворин⁶ с восторгом отзывается. Дай-то, Боже! Кропивницкий и Саксаганский⁷ едут со мной летом на раскопки. Сами просятя. Хай козаки почвалають з отаманом, хай!

Ольга Егоровна Алиева⁸ живет в П[етербур]ге. Мне страшно хочется ее побачить, но все некогда. Занят, як цуцук.

О цене книжек ты не думай: они стоят пустяки, я тебе пришлю в пода- рок.

Жму лапу! Козак Яворницкий.

Барыне, Косте і Кішечці кланяюсь.

Лист друкується за вид.: Шубравська М.М.-2.

248. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

14.12.1886

Петербург – Олександрівськ

Любий та щирый козаченьку!

Прийми од мене оцей подарунок. Міні хотілось, щоб цю книжку читав твій хлоп'яга Костя і щоб він уже змальству любив так щиро нашу ненью Україну, як любимо ми її. Читай йому цих “Тайдамаків”, - вони далеко за-

падутъ в душу дитини. Як я був отаким як оце твій Костя, то міні покійний батько читав “Тараса Бульбу”¹; ми лежали на печі, у маненької хатиньці, і німіли од восторга над запорожцями. “Эх, пышная фигура!..” А як дочитали до того міста, де Бульбу вишпують, слъози, дїтські слъози градом котились у мене із очей. Читай і Кості.

“Запорожську Старину” Сементовського² ще не знайшов. Портрет Чужбинського-Афанасєва³ обіщав Беренштам⁴ вивезти із Києва

Дуже прихильний до тебе

Д. Яворницький

Кланяюсь усім и поздравляю с наступающим праздником.

Лист друкується за вид.: Шубравська М.М.-2.

249. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

2.02.1887

Петербург – Олександрівськ

Голубчику сивий!

Напиши міні, та небеспрєменно напиши карту Днепра от Будиловско-го порога и вниз аж до Хортицы с указанием всех островов, каміньців, заборон, балочок. Дуже треба. Я сам маю кой-що задля того, але ж і собі так не вірю, як тобі. Пожалуста, будь ласка, напиши, та пришли поскорійше.

Жму твою лапу, а усім твоїм челядонькам низенько укланяюсь.

Д[митр]о Яворницький.

Рукою Я.Новицького позначена дата одержання листа “5 февр. 1887”.

ДІМ. Арх-3815.

250. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

5.04.1887.

Петербург – Олександрівськ

Ну, и давно, друже мій, я писал тебе! Прости, братику. Все некогда было. То писал сочинение, - теперь уже кончил, то возился с экзаменами, то хворал. Теперь со всеми своими недугами покончил и сегодня еду на Соловецкий остров¹. Путь не близкий. Повернувшись из Белого моря, ударюсь прямо в Черниговскую губернию к Василию Васильевичу Тарновскому². Здесь меня будет ждать целая экспедиция, состоящая из самого Тарновского, его зятя Корбута³ (с двумя фотографами!), Хомя Забутного и доктора Галина. С этой экспедицией я отправляюсь в Екатеринослав, а из Екатеринослава на пороги и на все Запорожские Сечи. Будем и у тебя. Это будет с июля месяца. Цель поездки – исключительно запорожская. Возвратившись из юга и побывав на съезде в Ярославле, я имею приступить к изданию своего сочинения “Запорожье”⁴ осенью настоящего года. Оно всё уже написано, но после поездки придется, конечно, ещё что-нибудь добавить

или видоизменить. Но это, разумеется, не так страшно, как написать весь текст из 400 листов. Поверь мне, братику, что на это дело я употребил всю осень, всю зиму и всю весну. Не забудь также и того, что многие главы были уже раньше готовы у меня. Издание берёт на себя Тарновский, если только можно ему верить. За сим прощай, мій голубе! Уклоняюсь і жіночці і діточкам твоїм.

Кошовий Байда-Яворницький.

ДІМ. Арх-3814.

251. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

16.06.1887.

Качанівка Чернігівської губ. - Олександрівськ

Ну, любий козаченьку, оце вже я і на Україні! Де був, а де опинився? Був на Соловецькому, а став у Качанівці, у пана Тарновського, Чернігівської губернії. Дуже радуюсь, що добравсь до Соловецького: знайшов я там кой-що таке об кошовому Калнишевському¹, чого не чув і пан Єфименко². Уже й статтю намалював, та тільки жду одного листа на твоє мення із Архангельського; як той лист прочитаю – бережи його аж до мого приїзду у кінці цього місяця, а може трохи дальш, - тоді об'явлюся і в журналі “Историческому Вистники”³. І далекий же путь од Білого та до Чорного моря! Їхав – їхав та й годі сказав. От де сторона: що не шаг, то все новина; усе там інак, як у нас; дивися, аж очі роздираєш, а нічого і не второпаш, поки тобі не розкажуть. Ну, та цур їм, тим москалям!

Їду поки один, а потім до мене доберуться пан Тарновський⁴, пан Корбут⁵, пан Горленко⁶, той, що пише в “Киев. Старыни” та Хома Забутній. Усі вони тепер уже в Качанівці. Просивсь, і дуже таки просивсь, ще Кропивницький Марко⁷, та не знаю, де він тепер обертається; дав би йому і звісточку, але ж не знаю, куди її послати. Та й те сказати: тепер він женився (на пані Гладушенко, доктора медицини, - гарна людина), то, може, облишив і їхати. Положим, що й вона мене дуже прохала, щоб я узяв її на Січу; я так і писав їй із Соловецького монастиря у Петроград, так не встиг получить від неї одвіту. Ну, та, може, як-небудь ухитрюсь! А тепер, голубчику, скажу тобі, як страшенно міні бажається з тобою побачитися. Везу тобі ложку од Соловецького монастиря; як купив, то сперш положив її на могилі кошового Калнишевського.

Уклоняюсь твоїй пані, діточкам і тобі старому дідузі.

Кошовий отаман Байда-Яворницький. Хома б'є тобі чолом.

ДІМ. Арх-3813.

252. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

12.09.1887

Петербург – Олександрівськ

Беда, братику, случилась большая: обвинен в неблагонадежности и удален со службы. Циркуляры разосланы по всем учебным округам с воспрещением принимать меня где бы то ни было. За что, и сам не знаю; говорят, впрочем, о каком-то доносе из Харькова или из Киева. Что делать, пока ничего и не придумаю. Положение под конец может быть ужасным. В случае крайности, уеду куда-нибудь в хутор. Но опять, что там делать? Пока живу на паях: в трёх комнатах четыре человека и усиленно работаю над своим “Запорожьем”. Кажется, эту осень удастся таки напечатать. Это меня пока и держит в П[етербур]ге. Вот, братику, удар, так удар! Никогда в жизни не был я неблагонадежным и вдруг на тебе, ни за что, ни про что убивают человека. Было бы что-нибудь, ну тогда понимаю, а то, как перед Богом говорю, так и – перед тобою, чужд я всяких неблагонадежностей, и всё-таки меня винят в этом. И что это за бедствия такие валятся на мою голову? Вернись, брат, отупел я как-то от этого горя; даже не возмущаюсь, а так махнула рукой, да й шабаш. Буть, что будет, а хуже того, что есть, не будет.

А. Э[варницкий].

Напиши, братику, да непременно напиши, где именно в первый раз падает р. Конка; иди на базарь да и пытай; нужно мне положительно до зарезу. По Ласоте¹, она падает где-то выше Беленького, а по рассказу и уверению одного моего корреспондента, ниже села Ивановского (Синельникова), Таврич[еской] губ[ернии], Мелит[опольского] уезда. Да припиши мне описание Вашего попа, села Карнауховки. Нужно страшенно.

Адрес тот же: Петербург[ская] сторона, Александровский пр[оспект], д. № 9.

Друкується за вид.: Шубравська М.М.-2.

253. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

5.11.1887.

Петербург – Олександрівськ

От що, голубе мій сивий! Сейчас же по получении этого письма вышли мне твоего гайдамаку – оригинал¹. Запакуй хорошенько в ящик и пришли. За ним остановка дела. Пока напечатал 15 листов², картин сделано 20. Господь услышал грешную молитву мою: В. В. Тарновский³ выслал 1000 рублей на издание, 1000 я занял, 1000 предложил издатель с правом первого возвращения после распродажи книги. И того, брат, 3000 рублей издание обходится. Вместе с “Запорожьем” выйдет большая книжка, отдельная, “Материалов для истории запорожских козаков”⁴, около 70 дел – указов, грамот и ордеров, касающихся запорожцев.

Касательно твоей просьбы скажу, что выслать первого тома нельзя, - получишь оба вместе в тот же день, когда будут окончены. Первый экземпляр – твой.

О Михееве⁵ скажу: скорее отсохнет у меня правая рука, чем я обращусь к нему, с какой бы то ни было просьбой. Если даст Бог, я получу 100 рублей после распродажи книжки, то в ту же секунду отошлю ему свой долг. Это мое единственное теперь желание после желания скорее видеть оконченным свой труд.

Был очень болен, так болен, что даже падал в обморок, но теперь немного оправился. Сердечный поклон шлю твоей семье.

Д. Яворницкий.

Пиши, братику, мне почаще, ибо я свято в тебя верую и свято люблю тебя.

ДИМ. Арх-3812.

254. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

16.12.1887.

Петербург – Олександрівськ

Дорогой друже!

Твою посылку я получил, за что сердечно приношу благодарность и тебе самому и твоей доброй жене. Чем могу отблагодарить? Прикажи, и я исполню. Ты спрашиваешь: как живу я. Живу, как и прежде, в компании четырех человек; выходит и складно, и ладно. Мои сожители – прекрасные люди, и между нами ни одна тень не легла. Занимаюсь я столько, как никогда еще в жизни. Вот только что окончил том “Материалов для истории запорожских козаков”. Разобрал и прочитал 63 дела. Если ты этим никогда не занимался, то я тебе скажу, что это труд колоссальный! Сколько тут почерков, сокращений, транскрипций! Сам черт, кажется, только и мог бы разобрать. Но чего только человек не может преодолеть, любя свою Родину? Одно только скажу тебе, что, перечитав все попавшиеся мне документы, я глубоко возненавидел прошлую политику Москвы. Сколько здесь лицемерия, ханжества и вместе с тем грубого насилия, безсердечности! Сердце обливается кровью при виде тех несправедливостей, которые испытывали злосчастные запорожцы “от милосердной неньки”... Несколько раз порывался я изорвать в клочки и самую бумагу, на которой написаны акты, но желание предать “милостивые дела” потомству останавливало меня. С этим вместе воспитал я у себя непримиримую ненависть и к господину историку “Новой Сечи” Скальковскому¹. Подлый холоп!.. Получишь “Материалы”², прочитай от доски до доски, и распалится твоя грудь такою же ненавистью к злу, как и моя.

На счет запорожца будь покоен³. Сохраню в совершенной целости. Но стихов поместить не могу, потому что у меня напечатано уже два варианта в 1 части “Запорожья” (первая часть уже кончена, кроме картины). Да и то сказать, у меня эта вирша и цельнее, и характернее, и выдержаннее твоей. Вот если бы у тебя оказалось какое-нибудь архивное дело, касающееся Запорожья, то это бы я пристегнул к своим “Материалам”, но думаю, что едва ли такое сыщется у тебя, а если бы и сыскалось, то ты бы давно уже напечатал его.

За сим будь здоров! Низко кланяюсь твоей барыне, Косте и Кишечки и от души желаю встретить Вам Новый год в счастье и добром благополучии.

Д. Эварницкий.

ДИМ. Арх-3811.

255. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

20.01.1888.

Петербург – Александрівськ

Удобнее всего, козаченьку, послать рукопись в Одесский цензурный комитет посылкою, при прошении, с приложением 2 марок по 80 коп. - и только. Срок для цензуры - пустой звук: сколько захочет, столько и будет держать. В прошении пропиши свое звание или должность, имя, отчество и фамилию, место жительства и просьбу о возможном скором рассмотрении рукописи. Вот всё, что могу тебе рекомендовать. Николаеву¹ о высылке каталога скажу сам. Однако, я не вижу надобности обращаться именно к нему, разве не лучше взять другого книгопродавца-антиквария? Если тебе так нужно, то я войду в соглашение с другим. К половине февраля печатание моего “Запорожья” будет окончено, но зато не будут окончены рисунки, - эта штука задержит нас немало. Я и сам, также как и ты, жду, не дожусь видеть свой труд оконченным, так что же ты будешь делать? Сколько было хлопот, чтобы только собрать всё, что нужно было для картин, так и пересказать тебе невозможно! А сколько хлопот было, чтобы подыскать хороших гравёров! Черт знает, чего только не пришлось пережить.

Ну, прощай! Низко кланяюсь твоим козакам и козачкам.

Д. Эварницкий.

ДИМ. Арх-3816.

Христос воскрес, дорогой и бесценный друг Яков Павлович!

Конечно, ты немало удивляешься тому, что я послал тебе картину твоего гайдамаки, ни слова не написал при этом. Тому причина та, что я всё поджидал выхода собственной книги, чтобы вместе с ней послать и приличное случаю письмо. Но неожиданно для меня мою книгу чуть не постигла ужасная катастрофа. Текст её напечатан уже более двух месяцев тому назад, рисунки окончены две недели с небольшим назад; нужно было представлять в цензуру. Представили сперва в цензурный комитет, книга прошла, хотя не без препятствий; представили после этого в главное управление по делам печати, в силу закона, что в книге есть малороссийский текст по местам. Но тут вдруг и случился казус: книгу арестовали. Что тут делать? Куда броситься? Издание стоит до 4 тысяч и теперь вдруг вся книга будет сожжена. Видишь ли, “вся книга написана с целью подъёма украинофильства...” Прежде всего я дал телеграмму об этом Вас. Вас. Тарновскому, а затем бросился к его племяннику Вл. Мих. Юзефовичу, одному из членов главного управления по делам печати. На моё счастье Юзефович оказался человеком, а не скотиною, как большинство цензурской братии, этих гасителей правды и мысли. Он принял во мне самое живое участие, и вот не дальше, как вчера, я получил известие из цензурного комитета, что книга разрешена. Я ещё не имею её в руках, но, если верить извещению, получу дня через два-три от настоящего времени. Меня даже и теперь сомнение берёт, - извернулся, братику. Так или иначе, но коль скоро получу, того же дня вышлю и тебе. Вышлю два тома, почти по 20 печатных листов в каждом с 64 картинками и планами. Есть немного опечатков, и ты прежде, чем читать книгу, исправь текст её, и тогда уже принимайся. Надеюсь, что ты отметишь мне, без всякого стеснения, и достоинства, и недостатки книги, которые будут исправлены мной во втором издании её. Скажу однако ж, насколько, разумеется, я сам могу понимать, что моё издание есть в своём роде первое, что я до сих пор знал и знаю по южно-русской истории вообще. Затем, думается мне, что хотя оно не может заменить “Истории Новой Сечи” Скальковского, но зато может параллельно с ней служить таким же подспорьем, как и она, для историка, лишь совершенно с другой стороны. Таким образом, “История Новой Сечи” будет дополнять моё “Запорожье в остатках старины и преданиях народа”, а “Запорожье” будет дополнять “Историю [Новой] Сечи”. Так я сам понимаю, но постороннему око это будет видней, а такое око я вижу, прежде всего, у тебя, мой дорогой и любимый Яков Павлович!

Кланяюсь низко твоим домочадцам. Летом из П[етербур]га не еду никуда, ибо решил приступить после каникул к магистер[скому] экзамену. “Запорожье” будет диссертацией¹.

Д. Эварницкий.

Лист друкується за вид.: Шубравська М.М.-2.

257. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

12.05.1888.

Петербург – Олександрівськ

О “Материалах” идёт речь у меня с “Киевской Стариной” и “Доном”. Я сразу сделал два предложения, в оба журнала. “Дон” уже ответил своим соглашением, но “Старина” ещё не ответила. Конечно, желательно было бы напечатать “Материалы” в последней, так как “Дон” издаётся в Новочеркасске да и представляет из себя скорее брошюру, чем журнал; к тому нашего звания люди в него и не заглядывают. Я иду в журналы с “Материалами” потому, что не имею ни копейки денег, а на них требуется 300 руб. сер[ебром] для напечатания 350 экземпляров.

Рецензии на моё “Запорожье” будут напечатаны в “Вестнике Европы”¹, “Историческом Вестнике”², “Северном Вестнике”, “Русской Мысли” и “Киевской Старине”³. Пока напечатан отзыв, очень симпатичный и чересчур уже меня превозносящий, в “Новостях” Мордовцевым⁴. Впрочем, в нём сущности дела мало. Мне бы хотелось, чтобы моё “Запорожье” разобрал Вл. Антонович⁵; я ему послала экземпляр и просил об этом; мне нужны указания на промахи и недостатки, а не похвалы и панегирики.

Гайдамаку я тебе прислал бы, но дело в том, что мой издатель⁶ уехал в Сибирь, а без него я не могу тебе исполнить твоего желания; у издателя находятся все клише, с которых мы печатали рисунки. От этого же я теперь в зависимости и от книгопродавца: просил я его выслать в Екатеринослав моё “Запорожье”, но выплет ли он без приказа издателя, не знаю, а издатель мой высылает только тем книжным фирмам, которые пользуются у него доверием.

Репина⁷ нечего затягивать на юг, коли он и сам южанин (Харьковс. губ., Змиевского уезда); он был уже на Запорожье, теперь готовит великолеп[ную] картину “Ответ кошевого Сирка Махмуду IV”. В настоящее лето для этой картины он уехал, по моему совету, в Черноморию к козакам. Усердно просил и меня приехать в Екатеринодар, и я готов был уже поехать с ним, но решительное желание покончить с магистерским экзаменом заставило меня остаться в П[етербур]ге. Я уже представил в университет “Запорожье” в качестве магистерской диссертации, уже и вопросы взял для подготовки (три по Рус[ской] истории, один по Новой и один по Средней)

и теперь сижу и занимаюсь. Первое лето сижу в городе. Эх, нудно, матери
його ковинька!

За сим прощай!

Твой козак Дмитро Байда.

ДІМ. Арх-3817.

258. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

2.12.1894.

с. Котовка – Олександрівськ

Послав я тобі, мій голубе, второй том “Истории запорожских козаков”¹. Прийми його як залог нашої давньої дружби і будь до мене таким же прихильним, як був тоді ще, як ми удвох чвалали по степах, по скелям дніпровим та по бескеддям лісовим. То було святе врем’я, коли і жилось легше на світі, і віри в людей більше було, і надії на себе покладались чималі. А тепер не те: уже я і старий став, і похилим зробивсь, і віру в себе всяку потеряв. І хоча ж я не кидаю свого пера, то роблю те не задля того, щоб бачив у себе який-небудь талан, а од привички більш та од свідання того, що треба ж довести діло до кінця, та тоді вже, як кажуть там, і з колокольні геть. Одно тільки можу сказати, що хоч у мене нема ні талану Костомарова², ні ума Антоновича³, зато єсть негасима любов до того Запорожжя. Така любов, що не залить її водою, ні засипать її землею. Уже з 1883 року я працюю пером і не раз за це время не помислив о користі за свою працю: одно мною заправляло – знати правду о запорожцях і ту правду миру об’явити. Може через ту саму страсть я і сам упав у які ошибки, – то вже хай люди вибачають, а наші сини хай справляють наші помилки. Та воно, як сам знаєш, без помилок на світі чоловіка нема, бо даром же у святому письмі сказано, що человек ложь єсть. І так, орле мій, прийми мою дитину такою, яка вона в натурі єсть, і, як почитаєш усю книгу, то подай маненьку замітку у яку-небудь із южних газет. Сам я до 10-го декабря пробуду в Котовці⁴. А потім того поїду в Петербург сдавати Суворину⁵, у книгарню, все ізданіє второго тому. Після того спустюсь до Москви і там житиму, аж поки не скінчаю третього тома “Истории”. Тоді вже й буде й край, тоді геть і з дзвіниці...

Жму твою руку козацьку і бажаю всякого счастья од Бога.

Дмитро Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М.М.-2.

259. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

16.11.1905.

Катеринослав – Олександрівськ

Дорогой друже Яков Павлович!

Скажи, пожалуйста, где твой Костя в настоящее время обретается? Я спрашиваю тебя о Косте вот почему.

Месяца 1 S тому назад является ко мне твой Костя и объявляет, что он из Александровска переехал в Екатеринослав и служит где-то в управлении железной дороги. Я очень порадовался этому, просил его бывать у меня почаще, оставил его у себя посидеть вечер. Костя долго спорил, много о себе рассказывал, в заключение попросил у меня взаймы несколько денег (что-то немного, я даже забыл) и обещал их через два дня вернуть. Я с охотой ссудил его деньгами, просил чаще посещать меня, но с тех пор Костя точно упал в воду. Мне совершенно наплевать на те деньги, какие он у меня взял, но меня интересует вопрос, в самом ли деле он служит в Екатеринославе, или же это была с его стороны одна мистификация. На последнее меня натолкнуло то обстоятельство, что после Кости ко мне явился другой господин почти с таким же объяснением и совершенно с такою же просьбой. А затем третий, четвёртый и пятый! Глубоко был бы огорчен, если бы узнал, что последующие после Кости просители – его друзья и приятели. Напиши, голубчику, откровенно мне всё о Косте.

Напиши, затем, что ты знаешь о Канкриных¹: где они сейчас находятся и что у них слышно в уезде. Напиши же мне о колоколе, который Свистуновы вытянули из Днепра. Цел ли он? Если цел, то не продадут – ли они его и за сколько именно. Кроме того, усердно прошу тебя справиться у инженера Балинского о запорожских пушках, вытянутых из воды, будут ли они когда-нибудь доставлены в Музей Поля. Наконец, если у тебя завелись какие-нибудь древности, то усердно прошу тебя выслать их до музея, за что будут тебе уплачены и стоимость, и пересылка.

Вероятно, из газеты ты знаешь, что я успел таки подчибрычить коллекцию Поля² у Ольги Семёновны Поль³.

Душою твой – А. Эварницкий.

ДИМ. Арх-3822.

260. ЛИСТ ДО Я. П. НОВИЦЬКОГО

10.07.1907.

Катеринослав – Олександрівськ

Дорогой Яков Павлович!

Посылаю тобі Кобзаря, Петра Федоровича Ткаченка, который и поёт, и играет прекрасно. Когда ты его послушаешь, то направь на пароход его в

Тарасовку. Я хочу, чтобы он объехал все Ваше побережье, включая и Никополь, и немного разврушил чувства украинцев.

Всей душой твой

Д. Эварницкий.

ДІМ. Арх-3823.

261. ЛИСТ ДО О. В. ПАЛЛАДИНА

1.10.1938.

Дніпропетровськ – Київ

До акад. О. В. Палладіна.

Я уже двічі писав в комісію з приводу 125-річного юбілею Т. Г. Шевченка. Тепер пишу знову. Мені здається, що перш за все треба надрукувати певну (“подлинную”) автобіографію поета, яку я здобув в Дніпропетровську, в сем’ї Петра Івановича Зуйченка¹, який приятелював з П. О. Кулішем² і від якого одержав автобіографію Шевченка, написану власноручно поетом³.

От що писав Куліш до Зуйченка:

“Р[оку] Б[ожого] 1885 місяця серпня 1-го дня, з Борзни.

Посилаю Вам, дорогий друже Петре Івановичу, жаданий автограф Шевченка та й прошу: не давайте нікому, й самі не пропечатайте цієї автобіографії нігде. Я зробив собі копію про сей случай, і як печататиму, то додаю і коментарії. У кінці своєї копії приписав олівцем такі слова:

“Так оканчивается автобиография (sic) Шевченка, написанная им по просьбе издателя “Народного чтения”. Не будучи в состоянии написать её так, как хотелось бы, он обратился за помощью ко мне и отдал мне свою рукопись. Я написал, от его имени, то, что в “Народном чтении”, а недоконченная автобиография поэта лежала в моих бумагах, забытая мною, до 1885 года”.

Є в мене, друже, і два перших видання “Кобзаря”, та я Вам їх не подарую. Там є один стишок, такий що насили я вкоськав Шевченка, щоб занебав його, питаючи нове видання. У посланні до Основ’яненка⁴ він так промовив:

Наш завзятий Головатий
Не вмере, не загине...
Ось де, люде, наша слава,
Слава України,
Без золота, без каменя,
Без пишної мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.

Оснoв'яненко, бачте, напечатав спомини про Головатого⁵. Під надихом сього твору Шевченко й заспівав про Пороги, та бувши узенько вченим, зопсував одно з найкращих своїх творів тим, що Головатого поставив апотеозом народньої життя. Рятуючи славу єдиного нашого поета, я радив йому напечатати так:

Наша пісня, наша дума
Не вмере, не загине, etc.

Яко чоловік розумний, він добре бачив, так мусить напечатати, та були вже й тоді люди, що шепотіли против мене гадюками. Я й чув, що Тарас на мене ремствував: як я смію поправляти Марку Вовчкові⁶ його оповідання! “Він їх опрозить!” - гукав неборак попляну, а про те й забув, що я не опрозив “Наймички”⁷, “Назара Стодолі” і “Неофітів”⁸, доробляючи недороблене. Тим я й писав до Тараса на той світ:

Розійшлись ми різно
Дітьми молодими,
Зустрілися пізно
Між людьми чужими,
Вкупі працювати
Брат із братом брався,
Що одна в нас мати,
Ти не догадався!
Братався із чужими,
Гордував словами
Щирими моїми.
І на той світ вибравсь
Із сем'ї чужої.
Зоставсь я без тебе
Круглим сиротою.

Може я й опрозив твори Марка Вовчка, поправляючи їх, та як перестав поправляти, перестав і Марко Вовчок путне що появляти. А тепер на що зівься? Ні на що! Шевченка ж дурні прихвости поїли, поїли та пестили, поки дурним гуртом уклали, та й моляцца йому по дурному, наче святому”.

Одержавши від П. І. Зуйченка певну (чи хоч “подлинную”) автобіографію Т. Г. Шевченка, я звернувся до тієї автобіографії, яку надрукував Куліш в журналі “Народное чтение”. Вона підписана: “Т. Шевченко, 1860, февраля 18”. Але і початок її, і середина, і кінець зовсім не те, що писав сам Шевченко.

Починається вона так:

“Милостивой Государь Александр Александрович!

Я вполне сочувствую вашему желанию познакомить читателей Народного чтения с историей жизни людей, выбившихся своими способностями и делами из тёмной и безгласной толпы простолюдинов. Подобные

сведения поведут, мне кажется, многих к сознанию своего человеческого достоинства, без которого невозможны успехи общественного развития в низших слоях населения России. Моя собственная судьба, представленная в истинном свете, могла бы навести не только простолюдина, но и тех, у кого простолюдин находится в полной зависимости, на размышления глубокие и полезные для обеих сторон. Вот почему я решаюсь обнаружить перед светом несколько печальных фактов моего существования...”

І далі, і далі. Автобіографія кінчається так:

“Примите уверение, и проч. Т. Шевченко. 1860, февраля 18”.

Вся ця Куліш – Шевченкова “автобіографія” цілком надрукована в моїй брошюрі “Матеріали до біографії Т. Г. Шевченка”, Катеринослав, 1909.

В ній же надруковані і всі справжні документи про заслання Т. Г. Шевченка в Закарпатську країну та проживання його в кріпостях: Новопетровський, Уральському, Гурьевому городку, Оренбурзі та в Нижньому Новгороді.

Коли ця брошюра для діла, прошу написати мені, і я надішлю її до комітету вшанування пам’яті Т. Г. Шевченка.

Акад. Д. І. Яворницький.

Дніпропетровськ,
3.X.1938.

ІЛ НАНУ. Ф. 1. № 372.

262. ЛИСТ ДО К. ПАНЬКІВСЬКОГО

26.02.1894.

Самарканд – Львів

18 II/26 94

Самарканд, Чилекская ул., д. Кулик

Поважний добродію!

Номер Вашої “Зорі”¹ я отримав не в Ташкенті, а в Самарканді, куди я переїхав ще з торішнього року, в травні, і думаю прожити, доки вертатись міні в Петроград². За газету дуже дякую і в заміні того обіцяю Вам співпрацювати в “Зорі”. На перший раз можу Вам послати замітку “Де шукать Жовті-Води” (місто битви гетьмана Богдана Хмельницького з татарами в 1648 році). Вопрос о місті Жовтих-Вод уже піднімався у нас, але ж одвіту на нього статичного досі не дано; маю матеріал, що точно показує, де ті Жовті-Води знаходяться, і на тому матеріалі думаю написати замітку за Вашої “Зорі”³. Тільки вибачайте, поважний добродію, як що я трошки заборюсь з своєю заміткою, бо теперечки я працюю (і вже кінчаю) над другим томом “Історії запорожських козаків”⁴, а як що його закінчаю, може місяців через два, і дам у друкарню, то тоді напишу і Вам щось. За другим томом у мене буде друкуватись третій, зовсім уже готовий⁵. Тоді вже міні буде слобідніш,

і я Вам можу послати кой-що із етнографічних записів, які робив, як їздив по Запорозжі в останніх роках.

І так, дякую Вам за Вашу “Зорю” і прошу щитати мене в числі Ваших робітників пера і слова.

Дуже прихильний до Вас

Дм. Ів. Эварницкій (читай Яворницкій).

ІА НАНУ. Ф. 81. № 427.

263. ЛИСТ ДО К. ПАНЬКІВСЬКОГО.

26.01.1899.

Москва – Львів

Москва

Зарядье, Кривой пер., дом Бахрушина

Три томи “Русько-галицького словаря” я одібрав, та не знаю тільки, кого мені за них і як дякувати. Одібравши “Словарь”, де-що передививсь наскору-руч і скажу одно, що це монументальна і дуже спожитна праця, за яку щиро подякує трудовників кожний освічений українець, якому дорога Україна. Шкода мені, що таку працю та вже поспів огудити пан Степенко¹ (декабрь*, 1898 року “Кіевская Старина”), вихваляючи нікчемний словник пана Тимченка². Тому Словнику пана Тимченка уся ціна у базарний день півтора щербатих гроша, а піди ж ти, як пан Степенко вихваля його! Дарма, що там квапу переводять опарою (нехай би той Тимченко замість квапи та наївся опари...), барича – паничем (панич = барчук, а не барич), кафедру – казалницею і др. Дуже мені теперенькі заніколило через лекції, що читаю в Моск[овському] універ[ситет]і (“Исторія малорус[ского] козачества”), а то я б розібрав по ниточці увесь той словник пана Тимченка і показав би, чого він посправжньому коштує...

Про “Словарь русско-галицкий” ще раз скажу, що це вікопомна праця. Переговорнувши в ньому де-які аркуші, я побачив де-які прогалини, і тутечка зразу, щоб не забути, виписую їх. Заклеймить = заорлоти (це слово вживали запорожці, певне од московського тавра з орлом, що прикладувалось до вида чоловіка). Кладовая = пунька (особисто од комори і вінбаря, пунька зроблена із лиски і обмазана сірою глиною; туди кладуть хомути, ярма, занози і др., а зерна, як у вінбарь, або одежи, чи страви, як у коморю, не кладуть; вживають це слово в Харківському повіті, в с. Солнцевці). Кулак = кулай (здоровий): він як затопе його кулаєм у піку!... Вживають там же. Копаница = копистка (чим копають землю). Вживають в Єкатеринославской губ., Александровского повіта, в д. Богодар). Корзинка = сапет, сапетка (вживають в Херсонському повіті, в с. Грушеві). Маневрируют = джінджирувать (А що чи скоро поїзд? – Ні, нескоро! – А он же він ходє? – Це такий, що джінджирє по рейці) (делает по рельсам манёвры). Чув на станції Си-

нельниковой Єкатеринослав. губ. от дядька Семена Лепехи, с. Васильевки той же губ., Александров. повіту. Мясо = махан (бараняче). Вживають в Тавричеськ. губернії, Мелитопольского повіту, в с. Водяном і друг. Неповоротливый, малосообразительный = розгамуза (в Полтавській губ., Пирятинськ. повіту). Продырявить = пробуртит (Херсонськ. повіту в д. Єкатериновке на р. Базавлук). Припрятать = прихихулить (Єкатеринослав. губ., Александровск. повіту, в д. Богодар от Хоми Провори). Понравиться = примандюритця (Єкатеринослав. губ., Новомосков. повіт., с. Котовка на р. Орелі). Рот = їда (співа молода жінка своєму старому чоловіку: що у тебе, старий діду, мочуляна борода (двічі), а свиняча їда (двічі), а ведмежа похода, совинячі очі, прескверні для ночі. Як поїхав той дідище та й у базарище, як купив же той дідище товсту нагайце, як узяв же молоду тай за косу руду. Який же ти, старий діду, та трічі хорошій. Що у тебе, старий діду, та шовкова борода (2), охвицерська їда, молодецька похода, сокільні очі, хороші для ночі). Записана власно в Харьк. губ., Волчанск. пов., в с. Нижней-Писаревке. Сновать = охвирувать (“Разів п'ять туди та суди як охвируєш з плітом (плот) по Ніпру (Днепру), то тоді узнаєш добре, як ті гроши важко добувати”. Говоре лоцман – плотовщик с. Лоцманской-Каменки на р. Дніпрі Єкатеринослав. повіта. Частини [верстати] у “Словарі” (т. 1, стр. 70) не повні. От як їх полічила мені баба Середиха в с. Лоцманской-Каменці: ляда, пштаги, човник, цівка (або сваток), підніжки, вожок, клічка, колісце, язичок (у колесі), берда, шайда.

Як би мені час, я б вам ще де-чого видряпав із своїх записних книжок, так тож і горенько, що ніколи й плюнути; хіба й плюнеш, як марку ниліпиш на лист... Ось, наприклад, у Полтавщині звуть соняшники – насонники, глек = гладжика, кружка = карватка, кукуруза = [кяйки], непотребна жінка, або курва зветця перхунка.

Заслаю Вам мою нову працю “По следам запорожцев”³ (без дефектів), що була заборонена цензурою і сиділа п'ять місяців під арештом⁴. Тепер я написав оповідання** про суспільне життя, “Максим Максимович Вітряк”⁵, де зачепив і солдатчину, і комерцію, і штунду, та не знаю де мені і друкувати моє оповідання, бо через штунду російська цензура попусе мою працю без жалю.

Як дійде цей мій лист до кого треба, то прошу видписати мені на нього.

Москва, Зарядье, Кривой пер., д. Бахрушина, Дмитр. Ив. Эварницкому.

* Тут помилка, треба: “август”.

** Над рядком вписано: “по українськи”.

264. ЛИСТ ДО К. ПАНЬКІВСЬКОГО

5.03.1899.

Москва – Львів

Москва,

Зарядье, Кривой пер., д. 8

Я й досі не маю спромоги, щоб роздивитись гаразд Ваш монументальний словник русско-галицькій. Вискочило дві-три хвилини слободних, і я прочитав чотирнадцятеро слів, таких, що не знайшов у Вашому словнику.

Ось ці слова:

Гартан – каменный каток, которым, вместо ципа, молотят в настоящее время украинцы в Екатеринослав., Херсонск. и Таврической губ. В этих губерниях не говорят: “молотити хліб”, а “гартанувати хліб”. Гартан длины около 1 ½ аршина, толщины около 1 аршина, с глубокими, продольными желобами от одного до другого конца. Во всю длину его через средину сделана дырка, в которую вкладывается железная ось; к наружным концам их протягивается веревка, в веревку впрягается одна лошадь, и каток крутится с лошадьо по току, где разложен хлеб для молотбы.

Мужлан – кабро (в Харьковск. губ.).

Вол с одним яйцом или с яйцами внутри в Екатериносл. губ., Александров. у. мадро (французское г).

Чужак, переселенец – куркуль (Екатеринославск., Харьковск. и Таврич. губ.).

Комплименты – беклемесы (Херсонской губ.).

Котел большой – бакыр (в Екатеринослав. губ., в дер. Капуливки, где была Чортомлыцкая Спч).

Женщина объёмыстая – рохияня (Херсонской губернии, Херсонск. уезда, село Михайлово-Апостолово).

Проговориться – проязычитись (Харьковского уезда, с. Солнцевка).

Оборваться – обербенуться (в Харьковск. губ., с. Солнцевка, в великорусском смысле балдабохнуться).

Ожерелье – ожерелок (Херсон. уезде, с. Михайлово-Апостолово).

Будущий – прийдучий (вживали запорожці).

Проштрафиться – прошпетитья (Екатерин. губ., в д. Капуливке, где б[ыла] Чортомлыцкая Спч).

Ополчение – потуга (Екатер. губ., Александровск. у., д. Богодар).

Промотать – прошатирити (там же).

А чи знаєте Ви, що таке дранджоли? (г французское). Санчата, льодянка, дранджоли, то діти спускаютья зимньої пори з горки. У дранджолах замість копил, як у санчатах, роблятья дві дошки, вони збиваютья попереk паличками, спереди підрубляютья кругло за-для того, щоб не чиплялись за сніг, як бігти з гори; зверху клопоть соломи, і все.

Як пригадаю ще яке слово, то не забарюсь написати Вам. Треба Вам у кінці останнього тома зробити де-які додатки і помітки, - це б не шкодило словнику.

Есть у Москві чоловік хоч і московського “званія”, але він дуже кохався в українській поезії, - це Алексей Иванович Шувалов. Просе цей Шувалов, щоб йому надіслали, “наложенным платежом” (чи як там інакше, а тільки за гроши) прочитати твори пана Франка¹.

Адреса Шувалова: Москва, Малая Якиманка, д. Вишнякова.

Д. Эварницкий (читай Яворницкий).

ІЛ НАНУ. Ф. 81. № 429.

265. ЛИСТ ДО М. І. ПЕТРОВА

22.11.1913.

Катеринослав – Київ

Безгранично благодарен Вам, глубокоуважаемый Николай Иванович, за то, что Вы вспомнили меня в день тридцатилетнего юбилея моей “учёно-литературной деятельности”¹. Пошли, Господь, и Вам ещё пожить много лет на пользу науки и дорогой родины!

Всей душой Ваш

Д. Эварницкий.

ІР НАНУ. Ф. 3. № 7929.

266. ЛИСТ ДО О. М. ПОДШИВАЛОВА.

[1885]

Москва-Москва

Многоуважаемый Алексей Матвеевич!

Есть у меня одна интересная монета, которой я определить никак не могу; не можете ли Вы мне в этом? Если да, то потрудитесь прислать от себя человека для получения монеты, так как я лично не могу доставить Вам её за болезнью.

Стипендиат профессорского звания при Харьковском университете Димитрий Ив. Эварницкий. Тверская, нумера “Англия”, возле Английского клуба, № 18 (Россолимо).

P.S. Я обращаюсь к Вам по указанию проф. Анучина¹.

РДБ. ВР.М. 8304, П-2925.

267. ЛИСТ ДО О. М. ПОДШИВАЛОВА

[1885]

Петербург – Москва

Многоуважаемый Алексей Матвеевич!

Посылаю Вам мою “Раскопку кургана Мухина-гора”¹. В первом же заседании² потрудитесь доложить её, - если сами считаете неудобным, то чрез Д. Н. Анучина³. Жаль, что сам лично не могу я сделать доклада; я бы мог, прочитавши наизусть, совершенно свободно от текста, изложил бы дело и научно, и живо. При другом чтении члены, пожалуй, начнут дремать? Попросите, по крайней мере, чтоб Д. Н. [Анучин] предварительно, прежде чем сделать доклад, сам прочитал бы. Да ради Бога, не затеряйте рукопись. Сообщите, когда она будет напечатана; желательно было бы, буде возможно, получить штук 25 оттисков. На особом листе предлагаю и счёт расходов. Доложите и об этом.

Касательно съезда археологического в Галиции скажу, что таковой точно имеет быть, но наши археологи неохотно стремятся туда, так как во Львове идёт страшная распря уже по поводу того, на каком языке делать доклады. Я бы и поехал, но денег не имею ни копейки и живу на даровых хлебах. Положение такое, что думаю даже бежать в Сибирь в учителя.

Весь Ваш и навсегда

А. Эварницкий.

Вашей барыне мой усерднейший поклон.

Петербургская стор., по Ждановке, д. № 9, кв. № 12.

РДБ. ВР. М. 8304, П-2925.

268. ЛИСТ ДО О. М. ПОДШИВАЛОВА.

не пізнше 28.08.1885.

Петербург – Москва

Многоуважаемый Алексей Матвеевич!

Простите, что замедлил с ответом на Ваше письмо; была причина на то уважительная: всё бегал по П[етербур]гу и искал уроков и таки нашёл. Прочув, что в Николаевском институте благородных девиц есть свободная вакансия по предмету истории, являюсь к инспектору института и предъявляю свои права. Мне говорят, что имеется уже восемь претендентов и что место можно занять только по конкурсу. “Допустите к конкурсу”. – “Сам не могу, а доложу министру просвещения¹, ведь конкурс должен происходить в присутствии министра...” “Да Вы только доложите...” Министру доложили, и я допущен. Нужно было говорить две лекции, одну по собственному выбору, другую по выбору министра. После всех говорил я. Но обе мои лекции привели в восторг министра, и место осталось за мной; все мои

противники устранены... Всё это и держало меня в молчании в отношении Вас.

Теперь вот что. Ящик с вещами, выкопанными в кургане, я в [...] выслал на имя г. Орешникова². Выслать его должен Г. И. Белявский из Екатеринославской губ., Павлоградского уезда, с. Краснопавловки; Арельской волости. Выплет он на свой счёт и ему надо будет уплатить за пересылку. Когда получите ящик, попросите Д. Н. Анучина³, чтобы он пересмотрел кости животных и сделал поправки в моей рукописи, буде какая допущена неверность.

За сим я очень просил бы Вас добыть для меня лекции по русской истории В. О. Ключевского⁴. Лучше всего обратиться лично, он обещал мне. Денег Ю. Б. Иверсену ещё не отдавал, п.ч. музей до сих пор ремонтируется и потому вход в него пока воспрещён. Доставляю!

Жму крепко Вашу руку и усердно кланяюсь Вашей барыне.

Д. Эварницкий.

Сергиевская ул., дом № 56, кв. № 43.

РДБ. ВР. М. 8304, П-2925.

269. ЛИСТ ДО О. М. ПОДШИВАЛОВА

8.11.1885.

Петербург – Москва

Многоуважаемый Алексей Матвеевич!

Великое спасибо Вам за Ваше письмо! В оправдание своё ничего не могу сказать, да и нет надобности. Желал бы только знать, что именно возражали на мой реферат господа члены Общества¹. Это для меня, прежде всего, важно: ведь я только что начинаю браться за науку. Что же до того, что я израсходовал деньги Общества и ничего не выкопал, то, надеюсь, это совсем не от меня зависело. Если угодно Обществу, я даже постараюсь возвратить и те сто рублей, которые оно выслало мне ещё в мае месяце, - на этот счёт я совершенно равнодушен: и раньше мне приходилось возвращаться с места своих поисков не только без денег в кармане, но пешком и чуть ли не без платья. Далее, о послойной раскопке скажу, что я считал и теперь считаю более целесообразною, чем другие, кроме, разумеется, раскопки по слоям; но последняя слишком не по карману нам, чтобы практиковать её.

Другое дело выкопанные вещи: тут моя оплошность! Дело в том, что, покончив с раскопкой кургана, я оставил всё, извлечённое из него у местного землевладельца Г. И. Белявского и просил его выслать по назначению. Все вещи тщательно были уложены в ящик мной самим и запечатаны. С собой я их возить не мог, переслать не имел денег. Но как вижу, Белявс-

кий не позаботился их выслать. Тут я виновен. Лучше было бы занять денег и на занятые отправить вещи по принадлежности.

Что до продажи брошюры о раскопке “Мухиной горы”², то все деньги, вырученные за них, переешлю (и раньше так думал) в Общество и никому да больше. Не знаю только, кому об этом заявить.

Ещё раз спасибо Вам! Жму Вашу лапу.

А. Эварницкий.

Вашей барыне мой глубокий поклон. В последнее время я был очень и очень тяжело болен.

РДБ. ВР. М. 8304, П-2925.

270. ЛИСТ ДО О. М. ПОДШИВАЛОВА.

26.11.1885.

Петербург — Москва

Щирий та любий Олекса Матвійович!

Спасибо Вам за Ваше письмо, которое Вы прислали мне. Всем воспользуюсь, чтобы поправить свою невольную ошибку. Вы выражаете опасение, чтобы я как-нибудь не назвал Ваше имя при переписке с членами Археологического общества, - никогда! Я не настолько прост — раз, а другое — я дуже піро кохаю Вас. Уж больно близко Вы по душе мне припались. Верьте мне: льстить я не умею, а ценить, уважать и привязываться к людям умею. Тут я даже границ не знаю. Кого возненавижу, всюю душою буду ненавидеть, кого полюблю, всюю своею козацкою душою буду любить... Потому-то Ваше имя всегда будет свято для меня...

Вы спрашиваете, чем я был болен. Страшная болезнь! Воспаление мозга! Началось сперва рожей на лице, с лица рожь пошла по лбу, потом по голове. И вот со мной начались уже обмороки, кошмары, а потом я совсем уже начал и заговариваться. К счастью, болезнь была прервана вовремя, но она оставила большие последствия. Голова моя и до сих пор отказывается мне работать, а руки и ноги по настоящее время мало служат.

“От руками не візьму,

Ногами не піду,

Ясними очіма на небо не взгляну,

Тяжко вздыхаю

Долю свою козацьку-молодецьку

Кляню — проклинаю:

Эх, та нема гірко так нікому,

Так як мені молодому!...

На этом прощайте, мой суженный! Крепко жму Вашу лапу и чуточку притрагиваюсь до лапки Вашей пани.

Дуже прихильний до Вас кошовий Дмитро Держихвіст-пістолетом.

РДБ. ВР. М. 3804, П-2925.

271. ЛИСТ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

14.04.1926.

Катеринослав – Київ

Вельмишановна Наталя Дмитровна!

Коли Ви прибудете із Харкова до Катеринослава, то їдьте трамваєм до Музея Поля (тепер він “Красвий”)¹. В Музеї Ви пробудете днів три-чотири. А там підшукаємо Вам кімнату денебудь поблизу Музея, і Ви прогостюєте у нас цілий місяць, коли Вам подобатися у нас гостювати. В наших архівах зараз дуже кепська справа: керівник архівів Дашевський, партісець, прокрався, і його відсунули од архівів, а нового ще немає. Щодо “Юбилейного листка”² та праці Н.Н.Терновського³, маю брати у других, то ці книжки Ви будете бачити. Сам бо оце все дуже хвораю і через те боюся виїздити в далеку путь. Одначе думаю, що прибуде до нас М.І.Яворський⁴, до того часу я вже буду здоровий і тоді подамся з 10, чи з 15 травня по старому, на пороги і на Січі колишнього преславного козацтва. Так ото, чуте, ясна пані, приїздіть до нас та і все: тепер же жінок пускають і в саму Січ.

З великою і щирою до Вас повагою

Д. Яворницький.

14.04.1926.

Сьогодні одержав Вашого листа, сьогодні ж і одписую Вам.

ДМАЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 263.

272. ЛИСТ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

10.04.1927

Дніпропетровськ – Київ

Вельмишановна Наталя Дмитровна!

На великий жаль помістити Вас в музеї я ніяк не можу, бо тепер у нас нові порядки, і всі кімнати, куточки та завулочки заняті новими службовцями та сто-рожами. Найти Вам кімнату де-небудь в місті також ніяк не можна.

Вірте мені, я радий був би душено допомогти Вам, коли ж не можу. Тим досадніш мені, що я одержав од Вас дуже інтересну для мене Вашу статтю¹ і не можу стати Вам до послуги. Балакав я з приводу Вашого листа з проф. В. О. Пархоменком², але й він нічого доброго для Вас не міг зробити. Дуже прошу Вас пробачити мені за такого листа і не вмаляти Вашої ласки до мене на буду-ще.

З великою та правдивою до Вас пошаною

Д. Яворницький.

Миколу Прокоповича³ вітаю од щирого серця.

10.IV.1927.

ДМАЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од.зб. 263.

273. ЛИСТ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

12.06.1930

Дніпропетровськ – Київ

Вельмишановна Наталя Дмитрівна!

Я тільки видрукував новий збірник архівних матеріалів “До історії Степової України”¹, який Вам і надсилаю. Коли одержите, будь ласка, сповістіть мене.

З правдивою та щирою повагою

Д. Яворницький.

12.IV.1930.

Адреса: “Київ. Тарасівська в., будинок 20, пом. 5. Наталі Дмитрівні Василенко”.

ДМАЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 263.

274. ЛИСТ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

25.04.1933

Дніпропетровськ – Київ

Вельмишановна і дорога Наталя Дмитрівна!

Складаю Вам превелику подяку за те, що Ви не забули мене й надіслали Вашу останню роботу про Запоріжжя¹. Архівний матеріал, який Ви здобули й видрукували, надзвичайно коштовний матеріал. Він дає стільки подробиць про побут запорожців, які невідомі були до останнього часу нікому з дослідувачів Запоріжжя. Це певно ціле “одкровення”! Хотілось би написати з приводу цього Вам просторого листа, та я, після трьох тяжких хвороб – тифу, плевриту й запалення легінь – зараз ледве соваюсь по кімнатах. Я був на волосинку від смерти (як би не чотирі лікарів, які так упадали коло мене, то я запевне ще торік “простер би нозі на предківському лозі”. Уже чотирі місяці мене не випускають на світ божий. Працювати ніяк не дозволяють. Писати тільки небагато можна. Так оце я Вам і пишу от про що. У Вас на сторінці 102-гої “Майна” стоїть слово “багасня”, а на стор. 157-ій “бачасня”. Де ж верніше? Далі що до назви куренів. Курінь Гикийевский (196), або Гукайевский (193). Це може Гузілівський? Курінь Коршунский (184). Це звичайно Корсунівський. Курінь Кушелецкий (136). Чи не Куцівський? Хотілось би теж дізнати, що то проповіді “миниятиєви” (151), а також, що таке “тесемка писмена от штофі” (144), та “конские ременные путалища”, то б то чи то просто “пута”, чи що инче. В “Историческому каталозі” археол. Н.Е.Бранденбурга читаємо: “Тебенек” – кусок кожи при седле у стремянного путалища для предохранения ноги от трения о последнее” (СПб., 1877, 1, 276). На сторінці 141 “Майна” у Вас стоїть: “Фузия [одна] [седла] тулсака работы, в футляре”. Що за слово “тулсака”? Може це: “туль-

ської роботи”? Також хотілось би знати, що таке “фашина сыромятная” (192).

Сутубо буду вдячний Вам, коли Ви дасте мені відповіді на ці дрібні запитання мої.

З правдивою та щирою до Вас пошаною Д. Яворницький.

Низенько укланяюся Миколі Прокоповичу².

25.IV.1933.

P.S. Чи єсть у Вас моя книжка “Две поездки в Запорожскую Сечь в 1750-1751 монаха Яценка-Зеленского”? Катеринослав, 1915 г.

ДМАЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 263.

275. ЛИСТ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

19[33] р.

Дніпропетровськ - Київ

Дуже прошу Вас, дорога і високошановна Наталя Дмитровна, сповістити мене негайно про те чим скінчилась “чистка” в нашій Академії: кого там з наших знайомих викинули, кого лишили. Ось дуже хотілось би знати: чи Кримський¹ залишився же таки академиком і чи дають йому академ-пайок, чи ні. Також скажіть, будь ласка, чи була там балачка про мене і чи не вигнали мене з українського святилища? Зараз я вже не директор музею², то може я вже і не академік³. Коли так, то буду шукати торбу на плечі і тоді гайда по світу. П'ятдесят три роки послужив рідному краю, а шматка хліба не вислужив.

З правдивою та щирою до Вас пошаною

Д. Яворницький.

Адреса: Майдан Шевченка, супроти колишнього палацу Потемкіна, б. 5

ДМАЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 263.

276. ЛИСТ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

24.01.1935

Дніпропетровськ – Київ

Дорога Наталя Дмитровна!

Маю до Вас де-кілька запитанів. Перш за все – як здоровля дорогого Миколи Прокоповича¹ і вкупі з ним і Ваше? Далі, як Ви там у Києві живете, де працюєте і де в Бога літають Вапці мислоньки. А мої мислі не далі Києва. Я хочу знати, коли вмер відомий Вам Вас. Вас. Тарновський². Поховано його на Аскольдовій могилі, а коли саме те було, мені невідомо. Невідомо мені й те, чи живий його старший син, так званий Васючок³, який мав собі дружину гр. О'Рурк⁴, що прославилась на все-світ (А. З. Комаровський, Прилуцький етсе). Далі хотілось би узнати од Вас – чи живий Панас Кар-

пович Сакаганський⁵ з дружиною. А як би до всього цього Ви ще додали мені про те, які є новини в нашій Академії Наук, чи буде вона скликати, чи не буде, то я більше б Вас і не потурбував своїми питаннями.

Живу не хутко: на три з минусом (3-)... Ходить собі здоровенькі та щасливі.

А. Яворницький.

Серафима Дмитровна⁶ шле Вам гарячий привіт і низенько укланяється.

24.1.1935.

Майдан Шевченка, б. 5

ДМАЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 263

277. ЛИСТ ДО РЕКТОРА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ*

[1939]

Дніпропетровськ – Київ

т. Ректору Госуниверситета г. Днепропетровска

Як дійсний член АН УРСР, я одержую зарплатню у Академії і ні до якої установи в м. Дніпропетровському не належу. Незабаром наступить холод, треба запастись паливом, а його в склепах Дніпропалева нема, тому дуже прохаю Вас не одмовити мені у моєму проханні: дайте мені можливість одержати, як науковому робітнику, при допомозі Вашої хозяйственной організації 4 тонни антрациту за наличний рахунок.

Доктор суспільних наук, академік

А. Яворницький.

ДІМ. Арх-32483

* Чернетка.

278. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

8.11.1896.

Москва – Петербург

Дорогой и возлюбленный мой Илья Ефимович!

Только что узнал из газет о том, что Вы праздновали 25-летие Вашей художественной деятельности.

Поздравляю Вас от души и от чистого сердца с этим знаменательным для Вас днём и желаю Вам много и премного лет прожить на свете на пользу родного искусства, на славу отечества и на радость всем близким Вам людям и искренно чтущим Вас друзьям и знакомым. Я всегда высоко чтил, теперь чту и никогда не перестану чтить Вас, как автора “Бурлаков”¹,

“Грозного”² и “Запорожцев”³, и всегда гордился и буду гордиться Вами как моим земляком⁴, близким по месту своего рождения с местом моей родины.

Да хранит Вас Бог и да даст Вам силы на новые труды и на новые пирикие и плодотворные предприятия.

Сердечно и душевно Ваш

Д. Эварницкий.

Лист друкується за вид.: Рєпин и Украина. С. 18.

279. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

16.11.1901.

Москва – Петербург

Дорогой и глубокочтимый Илья Ефимович!

Позвольте и мне присоединить мой слабый голос к сонму тех голосов, которые приветствовали Вас в знаменательный день Вашей многолетней работы художника¹. Дай Боже Вам лебединый век, а журавлиный крик! Так говорили запорожцы, когда приветствовали нового своего кошевого атамана, желая ему жить 300 лет, как живут лебеди, и весело кричать, как кричат журавли в далёком небе. Так и я Вам от чистоты моего сердца скажу, чтобы Вы много лет жили с весёлыми и радостными мыслями и выражали Ваши светлые мысли на полотне художественной кистью.

Глубоко сожалею, что, не имея лишних грошей, я не могу приехать в Петербург и вычитать Вам моего нового труда “За чужый грех”². Всякое замечание Ваше для меня бесконечно дорого, и я мог бы подумать десять раз над новой моей повестью, выслушавши Ваши замечания, прежде чем выпустить её в свет. Но для меня издержать двадцать рублей в оба конца из Москвы в Петербург и из Петербурга в Москву – большие деньги. Я по-прежнему нищий и существование моё поддерживаю жалкими уроками в Строгановском училище, получая 52 рубля в месяц. Двадцать шесть томов трудов я напечатал, имею учёную степень магистра русской истории, а всё мне нет того, что называется служебным успехом. Працой аж до загыну, и нема никому длаа до тебе...

Но пусть будет это так: доля не для каждого мать, многим она и мачеха. Жалко только, что нет близко искренних и разумных людей, которые могли бы подать добрый совет в деле, всецело наполняющем мою душу и сердце.

На цим слови ходить же здорови та щасливби.

Ваш душою Д. Яворницкий.

Лист друкується яза вид.: Рєпин и Украина. С. 22.

280. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА.

5.09.1904.

*с. Веселе Таврійської губ. – Петербург
с. Весёлое, Таврической губ.,
Мелитопольского уезда,
5 сентября 1904 г.*

Из глубины кургана¹ 1000 лет приветствуем дорогого и незабвенного
Илью Ефимовича и желаем всех благ мира сего!

*гр. В. Канкрина.
Дм. Эварницкий.*

Лист друкується за вид.: Рєпін і Україна. С. 25.

281. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

27.09.1910.

*Катеринослав – Петербург
Екатеринослав, 27 сентября 1910 год*

Дорогой Илья Ефимович!

Я всё не перестаю лелеять себя мыслью, что авось Вы вспомните Ваше обещание и приплёте хотя один этюдик от Ваших ценных и навеки бессмертных картин для музея им. Поля¹, где я состою директором! В самом деле, дорогой Илья Ефимович, как бы хотелось иметь от Вас в музее хоть один мазок Вашей кисти. Я был бы бесконечно благодарен Вам за такой ценный подарок музею и считал бы себя счастливейшим из смертных. В центре Запорожья наиболее подходящим был бы какой-нибудь этюд из жизни запорожцев². Кроме того, запорожцы не раз вдохновляли Вас, да и теперь, как кажется, вдохновляют, и потому Ваш подарок был бы данью уважения тому славному низовому запорожскому “лыцарству”, имя которого когда-то гремело по всему свету и никогда не может быть забыто, пока будет на свете Днепр и его пороги.

Вы не гневайтесь на меня, любимый мой Илья Ефимович, за мою к Вам просьбу, и если найдёте возможным, не откажите в ней искренне любящему и уважающему Вас

Д. Эварницкому.

Лист друкується за вид.: Рєпін і Україна. С. 42.

282. ЛИСТ ДО И. Ю. РЕПИНА

3.10.1910.

Екатеринослав – Петербург
Екатеринослав, 3 октября 1910 г.

Дорогой Илья Ефимович!

По поводу Вашей картины я навёл справки и узнал следующее. Когда Леонид Машичев брал у Вас портрет В. В. Стасова¹, то при этом узнал, что портрет этот продан какой-то даме за 1000 руб.² Ввиду этого по приезде в Екатеринослав, он и сделал на нём надпись: “Продан за 1000 рублей”, чтоб публика не пыталась его покупать. Вот в этом и всё недоразумение! Не прислан же портрет Вам потому, что его боялись обычным путём посылать. Чтобы доставить Вам его в целости, тот же Машичев привезёт его к Вам лично, вместе с картинами Вашего сына Юрия³.

Глубоко сожалею о том, что я, за отсутствием, не мог видеть выставки картин в Екатеринославе и получить представление, как пипшет Ваш сын Юрий. Есть ли у него хоть доля таланта отца? Можно ли тут сказать: “Дюма и сын”⁴ или же “Лев Николаевич Толстой”⁵ и Лев Львович Толстой”⁶?

Как бы мне хотелось увидеть Вас, дорогой мой Илья Ефимович, и вспомнить былое! Не найдёте ли возможным как-нибудь приехать в Екатеринослав и посмотреть мой музей? Тут много для Вас материала; тут же и мой запорожский куринь, где во всякое время могли бы найти и приют и внимание хозяина. А что Вам стоит сесть в вагон и приехать? Сам я только боюсь холода, что едва ли когда-нибудь решусь приехать на холодный север без крайней необходимости. Моя беда – жестокий ревматизм, который мучит меня уже несколько лет, несмотря на трёхлетнее лечение в Саках. Кроме того, к одной беде прибавилась и другая: я перестал видеть правым глазом, и только пока служит мне левый, да и то неизвестно, надолго ли...

Погано, дуже погано на душі, люббий мій, дорогий земляче!

Д. Эварницкий.

Лист друкується за вид.: Репин и Украина. С. 43.

283. ЛИСТ ДО И. Ю. РЕПИНА

24.10.1910.

Екатеринослав – Петербург
Екатеринослав, 24 октября 1910 г.

Дорогой Илья Ефимович!

Я должен Вам объяснить, что такое в Екатеринославе “Научное общество”¹. Это – мерзавец на мерзавце и мерзавцем погоняет. В особенности из всех мерзавцев выделяется некий Моргун, бывший ученик Строгановского училища в Москве, теперь учитель рисования в Екатеринославском ком-

мерческом училище, он же председатель художественного отдела в “Научном обществе”. Он вообразил себя великим художественным критиком и недавно читал реферат о русских художниках, причём Вас, дорогой мой и незабвенный Илья Ефимович, прямо-таки смешал с грязью. Противно было слушать, противно было и смотреть на эту рыжую, патлатую и идиотскую рожу. И вот же эти самые хамы выпросили у Вас Вашу картину на выставку и теперь морочат Вам через неё Вашу и без того захлопченную голову. Просто-таки досадно делается через то, что Вы невольно связались с этой разбойничьей бандой.

Картина Ваша, разумеется, будет Вам доставлена по принадлежности, но мне хотелось Вам сообщить, с кем Вы имеете дело, чтобы на будущее время Вас не поймали в такую ловушку, из которой Вам совсем не удастся выскочить.

Всей душой Ваш Д. Эварницкий.

Лист друкується за вид.: Репин и Украина. С. 45.

284. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

19.02.1912.

Катеринослав – Петербург

Екатеринослав, 19 февраля 1912 г.

Глубокопочитаемый и дорогой земляк Илья Ефимович!

Питая к Вам неодолимую слабость, я вновь обращаюсь к Вам с горячей просьбой почтить мой музей Вашим вниманием и прислать хоть один мазок Вашей гениальной кисти для украшения его и для вечного воспоминания о нашей старой и неизменной с Вами дружбе. Вы простите меня, дорогой Илья Ефимович, за мою просьбу, но всё-таки снизойдите к моей слабости и порадауйте меня хотя ничтожным, с Вашей точки зрения, подарком, но который в моих глазах будет иметь бесценный дар.

Неизменно любящий и уважающий Вас, уже совершенно ослепший на правый глаз и едва видящий левым

Д. Эварницкий.

Лист друкується за вид.: Репин и Украина. С. 69.

285. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

3.04.1925.

Катеринослав - Куоккала

Дорогой и незабвенный Илья Ефимович!

Сколько лет я не видел Вас и сколько лет не знаю о том, над чем Вы теперь работаете. Мне казалось из Вашего последнего ко мне письма, что

Вы остановили Ваше внимание на истории гайдамащины, для чего и просили меня сообщить Вам, что такое “тараня, або так звані свячені ножі”, которых Вы искали по всем музеям Петрограда, но нигде их не нашли. Я Вам тогда писал, что два такие ножа есть у меня в музее имени А. Н. Поля¹, фотографии с которых и посланы были Вам в Петроград, по Вашему адресу. После того я от Вас не получил никакого ответа и, конечно, ничего не знаю, как Вы живёте и “де у бога Вапші мислоньки вітають...” Откликнесь, дорогой Илья Ефимович, и порадуйте меня, Вашего земляка, искренне любившего Вас, искренне почитавшего, любящего и почитающего. Как бы я хотел видеть, обнять Вас, излить Вам то, что заполняет мою душу и волнует моё сердце, как человека, прожившего 69 лет, и как историка Запорожья, работающего 47 лет на ниве дорогой и родной мне Украины... Ничего не знаю я также и о том, живы ли все Ваши дети – Вера, Надя и Таня и сын Юрко. Слышал, что будто бы сын Вапш написал какую-то прекрасную картину из прошлых веков Германии, но что он серьёзно болен и тем очень сокрушает Вас. Про Вас говорили мне, что Вы мужественно переносите все житейские невзгоды и так же неустанно работаете, как раньше, в молодые годы, работали. Не знаю, что именно Вы теперь пишете, но я бы желал и как бы желал! Да, страстно желал бы, чтобы Вы на склоне Вапшних лет подарили Украине новую картину вроде Вашей бессмертной картины “Ответ запорожцев турецкому султану”².

С искреннею любовью к Вам Вапш земляк

Д. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

286. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

3.05.1925.

Катеринослав - Куоккала

Милый, дорогой и незабвенный Илья Ефимович!

День, в который я получил Ваше письмо, был для меня настоящий Великдень. Оно вызвало у меня столько хороших, ясных и радостных воспоминаний из моей жизни в столице¹, где я так много работал и вращался в кругу учёных, писателей, художников, артистов... Да, много с тех пор воды утекло, многое изменилось с тех пор и в моей жизни, и в жизни вокруг меня. Я теперь имею все звания учёного человека, вплоть до члена “Всеукраїнської Академії Наук”². Но на греця воно мені все те? Краще мені було б, якби я був чабаном, дідом на баптані або ж на пасіці, аби б тільки надо мною не було стелі і був би я веселий... Но в том-то моя и беда: музей, который я создал и равному которому не было нигде в Российской империи, кроме, разумеется, двух столичных [...], обокрали бандиты³ и тем нанесли мне жестокою, непоправимую и неизлечимую рану, от которой душа моя

лишилась всякой радости и веселья. Я жив, но только телом, а не духом. А как я работал для своей дорогой України и для своих земляков, а сколько я себе отказывал... И что ещё горько? Меня же обвинили в том, что я не брал никаких мер к охране музея... Мои зложелатели... пустили молву, будто бы покражу учинил я сам и все музейные сокровища передал за границу петлюровцам. Это такая нелепость, такая подлость и мерзость, которая у благомыслящих людей, знающих меня, вызвала полное негодование.

Тем не менее назначена была ревизия наличного добра в музее, которая тянулась более года и кончилась полным посрамлением моих зложелателей...

...Ну, буде балакати про себе. Надзвичайно радію тому, що Ви, любий мій і дорогий земляче, гордість моя, і тепер щиро працюєте, як працювали і раніше в молоді та радісні роки. Дай же, боже, Вам лебединий вік, а журавлиний крик, щоб Ви ще та й ще попрацювали на Вашій ниві! Лебеді живуть по 300 років, а журавлі високо, високо підіймаються в небо і весело відтіля курличуть на всю округу. Кінчаючи осьього мого листа, я хотів би од Вас тільки одного, щоб Ви прислали мені на втіху моєї стомленої душі маленьку копію або хоч фотографію з Вашої картини "Гайдамаки"⁴. Цей ескіз був би тою видимою ниткою, яка зв'язувала б мою душу з Вашою і нагадувала нам ясне та веселе колишнє життя в Петрограді.

Братерськи обіймаю Вас, гаряче цілую і од щирого серця бажаю всього найкращого в Вашому житті. Вашого Юрка благословляю на велику і животворчу працю.

А. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравька М. М.-1.

287. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

10.12.1926.

Дніпропетровськ – Куоккала

Дорогой, возлюбленный и незабвенный Илья Ефимович!

Ваше письмо получил и благословляю Вас на Ваше новое и мужественное предприятие¹. Конечно, то, о чём Вы просили в Вашем письме, будет свято исполнено². Как бы я хотел видеть Вас на этот раз, чтобы зажать Вас неугасимым пламенем к запорожцам! Поехать к Вам и прочитать Вам лекцию с световыми картинами про запорожцев, но для меня это немислимо: зима..., многое другое... А вот если бы Вы снялись с якоря та прикатали бы ко мне, то тут у нас и теплее, и Вам легче переступить, как мне думается, через границу. А у меня хата добра, коло самого Дніпра, и с башни хаты видна река Самара, а за нею "і степ і лани широкополі..." Пожили бы Вы у меня, отдохнули бы душою й телом, набрались бы духу запорожского и тоді, с божью помощью, за дело. В 1915 г. я напечатал книгу

“Две поездки в Запорожскую Сечь монаха Полтавского монастыря Яценка – Зеленского – в 1750-1751 гг.”. В этой книге представлены такие картины из жизни запорожцев, какие Вы не найдёте нигде – ни у Мышецкого³, ни у Лассоты⁴, ни у Никиты Коржа⁵, ни у кого из тех, кто видел запорожцев и писал об них... Я готов служить Вам всем, чем могу. От Вас я хотел бы получить эскиз или фотографию с Вашей картины “Тайдамаки”, а также проект памятника Т. Г. Шевченку, согласно Вашему собственному предложению, которое Вы сделали через А. С. Вознесенского⁶.

Что до Вашей просьбы прислать Вам мой портрет и портрет моей жены, то сейчас я исполнить Вашей просьбы не могу, потому что у меня нет ни того, ни другого, но с течением некоторого времени пришлю их Вам.

От Веры Георгиевны Урусовой⁷ Вы узнали о том, что я женился, и поздравляете меня и мою жену по этому поводу. Я и моя дружина глубоко тронуты Вашим вниманием, но должен Вам сказать от себя, что уже десятый год идёт, как я женат. Жена моя, Серафима Дмитриевна⁸, киевлянка..., заведовала большой школой, женской, в Екатеринославе, объехала чуть ли не всю Западную Европу, в настоящее время получила отставку и пенсию... Сам я по-прежнему состою директором “Краевого музея” (уже не Днепропетровск⁹) и, кроме [того], состою головою кафедры украинознания в Днепропетровске. В день пятидесятилетия моей деятельности на Украине, Всеукраинская Академия наук избрала меня членом Академии¹⁰, о чем известила меня телеграммой... Музей принёс мне в моей жизни и великое утешение и великое горе: в последние годы его три раза обокрали воры, чем убили меня и морально, и физически. В настоящее время мне идёт 71 год, и я ничего нового не пишу, а лишь составляю “Український словник живої народної мови”¹¹.

Всё, что Вас интересует, я Вам сказал. Горячо обнимаю Вас...

Всей душой Ваш Д. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

288. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

[1] 3.01.1927.

Дніпропетровськ – Куоккала

Дорогой и незабвеннейший Илья Ефимович!

Я бесконечно рад, что моя книга¹ дошла до Вас и пришлась Вам по сердцу. Теперь я высылаю Вам другую книгу моего творчества – “За чужий гріх”². Это повесть “Дуже сумного змісту” (содержания) и давних, не теперешних времён, но всё же она Вам многое напомним из быта милой Вашему сердцу України. Прочтите её всю и скажите Ваше щирое и правдивое слово. Вы жалуетесь, голубе мій сивесенький, на лютий холод, который

побеждает Вас в суровой Финляндии. На это я Вам скажу вот что: наберитесь Вы мужества и приезжайте Вы ко мне. Поживёте у меня, погрееетесь, посмотрите в моём музее запорожскую старину, спишете себе всё, что будет для Вас пригодно, подвергнете меня всякого рода археологическим, историческим и топографическим вопросам и тогда с божиею помощью за дело. А у меня Вам дуже добре будет: “Да не преткнеши о камень ноги твоя”... А як я міркую, що Ви без Вашої гарної та доброї донечки Віри Ільїнічнї³ будете в дорозі почувати себе не дуже доладно, то я усерднейше прошу и её приехать вместе с Вами и доставить мне и моей дружине [удовольствие] видеть Вас под нашим кровом. Мы жители в доме только двое, и для Вас найдётся тёплое и уютное помещение. А Вам необходимо побывать в запорожских местах, иначе где же Вы возьмёте для Вашей картины типов? Не в Финляндии же? Так-то, коханий мій Ілья Ефимович! Если Вы сейчас не можете рискнуть двинуться в такой далёкий путь, то Вы должны сделать это при первых тёплых днях весны.

...Серафима Дм[итриевна] сердечно благодарит Вас за Ваше к ней внимание, а я горячо целую Вас и от души желаю всего лучшего в Новом году.

Д. Яворницкий.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

289. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА¹

[Кін. січня 1927]

Дніпропетровськ – Куоккала

Дорогой и незабвеннейший Илья Ефимович!

Портрет мой к повести “За чужий гріх” сделан покойным Василием Васильевичем Матэ², о чём должны были знать, т. к. через Вас, я его и получил от Матэ. Причём, получивши портрет, я спросил у Василия Васильевича, сколько я должен ему выслать денег за его прекрасную работу, он ответил: “Пусть мне усохнет рука, если я возьму с Вас хотя единую копейку”. Вы, дорогой мой Илья Ефимович, забыли обо всём этом, потому что к Вам тысячи людей обращались с разными просьбами. Притом же Вы созданы в широком масштабе, и через это от Вашего взора ускользают различные житейские мелочи. На сей раз, я посылаю Вам новую свою работу “Поміж панами”³; читайте и не думайте, что то моя выдумка: те типы, которые у меня выведены, фотографически списаны с живых лиц. Может быть, некоторых из них и сами узнаете. Не знаю, есть ли у Вас первый том моей “Истории запорожских козаков”⁴, где описана во всех подробностях частная и военная жизнь у запорожцев, как у никого из украинских историков. Быть может, такая книга необходима для Вашей будущей картины. У меня имеется в настоящее время только лишь два экземпляра такой книги, но,

если вам такая работа нужна, я вышлю Вам её по первому Вашему письму. Что [до] портрета Серафимы Дмитриевны⁵, то должен Вам сказать, что она пролежала пять месяцев больная, не вставая с постели, и только лишь три дня тому назад её подняли на ноги и с большим трудом пересовывают из одной комнаты в другую. Болезнь, полинеурит, т.е. поражение всей нервной системы, приключилась от того, что она приняла шесть инъекций от водобоязни. Наши соседи донесли нам, будто бы нашу собаку Дружка покусала бешеная собака. Серафима Дмитриевна начала осматривать Дружка, нигде не нашла никаких ран, но вспомнила, что у неё на пальце руки царапина, и потом пошла в больницу, где ей сделали 6 инъекций. После 6-го инъекции она вернулась домой, и у неё отнялись ноги, перекошилось лицо, отнялся язык. Но Дружок и поныне жив и здоров, а хозяйка 5 месяцев пролежала больной. Когда выздоровеет, пришлю Вам её портрет, а теперь целую Вас крепко.

Д. Яворницкий.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

290. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

[кін. лютого 1927 р.]

Дніпропетровськ – Куоккала

Дорогой и возлюбленный мой Илья Ефимович!

Прежде всего сообщая Вам, что Серафиме Дмитриевне немного лучше. При помощи других она медленно встаёт с постели и, опираясь на две палочки, понемногу пересовывается из одной комнаты в другую. Верим, что с наступлением тепла ей будет значительно лучше, а в течение лета болезнь и совсем оставит её. Затем сообщая Вам, что я послал Вам первый том “Словника української мови”¹. На первой странице “Словника” Вы найдёте мой портрет работы Василия Васильевича Матэ². У меня оставался только один экземпляр, который, очевидно, дожидался Вас. Печатание “Словника” началось ещё в 1919 году, но приостановилось вследствие недостатка бумаги. Материалу хватит ещё на два больших тома... Напишите, ... получили ли Вы мій твір “Поміж панамі”³.

Горячо целую Вас.

Д. Яворницкий.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

291. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

2.04.1927

Дніпропетровськ – Куоккала

Как член комиссии по Днепрострою¹, я несколько раз выезжал из Екатеринослава на пороги до Кичкаса и острова Хортицы и потому долго не

отвечал Вам, дорогой Илья Ефимович, на Ваше последнее ко мне письмо. Теперь пишу Вам и прежде всего скажу по поводу слова “нарепті” или “урепті”. Вы пишете мне, что такого слова в моём “Словнику” не нашли. В моём “Словнику”² такого слова и не должно быть. Оно есть (“репта” – конец, “нарепті” – наконец) во всех общеизвестных украинских словарях Левченка³, Пискунова⁴, Гринченка⁵, а в моём “Словнику” ему нет места, потому что я заносю в него только те слова, которых нет ни в каких украинских словарях, о чём и пишу в предисловии к первому тому “Словника”, который Вам послан. В трёхтомном моём “Словнику” будет более пятидесяти пяти [тысяч] слов, неизвестных доселе украинским лексикографам.

Это одно, что я хотел Вам сказать. Другое вот что: не прислать ли Вам несколько фотографических снимков с типичных украинцев для Вашей будущей картины? Ко мне в музей иногда приходят [...] такие типы, что рятуй Боже! Прямо такі, що і в клуню не влізе, а як заговорі який, так неначе гім гуде!... Эх, досадно, что Вас нет около меня!

Это другое, а третье вот что. От “щирого серця дякую” Вам за Григория Николаевича Бренева⁶, который мне написал такое интересное во всех отношениях письмо. И умное, и поучительное письмо. Я и мои добрые знакомые прочитали его с захватывающим интересом. Но всё же печатать за границей “Словника” мне не придётся по многим обстоятельствам, а главная причина та, что я боюсь потери оригинала, который, при таком печатании, должен пройти не двадцать, а дважды двадцать мытарств. Когда Вы увидите Григория Николаевича, передайте ему от меня великое спасибо и искреннее глубокое уважение.

Тридцать раз обнимаю и целую Вас, дорогой мой земляче!

Д. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

292. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

15.05.1927

Дніпропетровськ – Куоккала

Дорогой Илья Ефимович!

Я долго не писал Вам потому, что всё поджидал, когда будут готовы снимки с наших богатырей, чтобы послать Вам, да так что и поныне всё ещё не дождался. Это одно. Другое – в последние дни через проклятые холода приболел. Сегодня впервые вышел из дому и прочитал лекцию “Спомяни про Миколу Івановича Костомарова”¹. Первого числа выезжаю с коммисиею на Днепровские пороги² для составления альбома исторических мест, которые потом, после окончания Днепростроя, пойдут под воду и сойдут с лица земли. В числе членов комиссии будет у меня этнограф и очень хороший фотограф. Я имею в виду, что при этом и для Вас будет

хороший материал: будут и типы, и места для фотографических снимков. Я выеду первого июня и пробуду на работе недели 3 – 4. Не думайте, дорогой мой, что я забыл Вас; нет, голубе мій: я только жалею, что в такой поездке не будет Вас со мною.

Если бы Вы могли приехать ко мне в это время, боже мой, каким бы материалом могли бы обогатиться для Вашей будущей картины. Для поездки на такую экскурсию центральная украинская власть отпустит мне на первое время 2090 рублей. Это для предварительной поездки от Екатеринослава до Кичкаса. На будущее время для работ на раскопки обещает дать 50000...

Итак, до 1-го числа я ещё буду в Екатеринославе, и Вы поспешите написать мне, что бы Вы хотели от меня ввиду такой поездки. Дружина моя, Серафима Дмитриевна, начала уже понемногу двигаться по комнатам, без палочки. Она очень благодарит Вас за Ваше внимание к ней и шлёт Вам свой искренний и горячий привет. Так же, как и я, очень жалеет, что Вы не можете приехать к нам, под покров нашего незамайківського куреня³.

Крепко целую Вас, всей душой Ваш Д. Яворницкий.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

293. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

30.12.1927

Дніпропетровськ – Куоккала

Дорогой и незабвенный Илья Ефимович!

Давно, очень давно я не получаю от Вас никаких известий. Здоровы ли Вы, чем заняты, как подвигается работа Вашей новой картины¹, я совершенно ничего не знаю. О себе скажу, что я всё лето и начало осени проработал на порогах Днепра, а по возвращении домой больше месяца сидел у письменного стола и написал новую работу “Через пороги Дніпра до Кічкасу”. Работу сдал в печать “Держвидавництву”; при рукописи также послал 80 прекрасных фотографических снимков с островов, грандиозных скал, пещер, порогов, переправ и т. п. Когда всё это “Держвидавництво” напечатает, это меня не касается². Я взял на себя эту работу, исполнил её вполне добросовестно и знаю, что скоро или нескоро, а такой альбом выйдет в свет. Очень хотел послать Вам несколько снимков для Вашей картины...

...При этом снова скажу Вам, что лучше было бы, если бы Вы сами приехали ко мне и мы с Вами промчались бы через пороги Днепра и приложились бы устами до священной земли Запорожской Січі.

Всей душой Ваш Д. Яворницкий.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

3.01.1928

*Дніпропетровськ – Куоккала***Дорогой, возлюбленный и незабвенный Илья Ефимович!**

Ваше последнее письмо, проникнутое грустью, глубоко тронуло меня. Я читал его со слезами на глазах и долго после прочтения не мог успокоиться. Даже наступившая потом ночь не могла успокоить меня: я видел Вас во сне бездыханным и горько рыдал над Вами. Нет, Вы не должны умирать! Вы должны жить! Вы должны работать, как работали с такою страстью столько лет. Господи, как бы я хотел сейчас видеть Вас! Я припал бы к Вам и к Вашей руке, которая написала столько поистине прекрасных произведений, всегда восхищавших и восхищающих меня. Да, Вы должны ещё долго жить и должны непременно написать картину, о которой говорили мне. Для Вашей будущей картины я посылаю Вам несколько фотографических снимков мест, где некогда была колыбель славных рыцарей, запорожских козаков, которых Вы увековечили своей бессмертною картиною “Запорожці [пишуть листа] турецькому султану”. Если для той же Вашей картины нужны будут типы козаков, я пришлю Вам несколько снимков с днепровских лодманов, потомков славных рыцарей, запорожских козаков. Если бы сейчас внезапно настало лето..., я бы на крыльях орла прилетел к Вам и влил бы живую струю в Ваше тело, поднял бы Ваш дух, и все фигуры козаков, написанных Вами на полотне, заговорили бы живым языком до живых всего свита людей. Когда-то я напечатал поукраїнськи стихотворение¹, посвящённое Вам, которое начиналось так:

Якби художника де взяти,
Щоб він картину змалював,
Щоб душу він, не тільки краску,
У свій коштовний твір заслав.
Та щоб козацькі всі могили
В степу геть скрізь порозкривав
І щоб козацькі тіні в сійбі
Із трун на світ попіднімав.

... Я верю, дорогой мой Илья Ефимович, что у Вас ещё дух бодр и что козацкая [сила] у Вас ещё не ослабла и Вы подарите Вашим землякам новую картину “Запорожці в Сичи перед войной”. Горячо целую Вас и посылаю Вам свою фотографию и фотографию Серафимы Дм[итриевны]; С[ерафима] Дм[итриевна] также горячо приветствует Вас.

Всєї душой Ваш – Д. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

295. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

2.03.1928.

Дніпропетровськ – Куоккала

Дорогой и любимый Илья Ефимович!

Я обещал Вам для будущей Вашей картины “Запорожці в Січі” несколько фотографических снимков запорожцев. Вот в этом письме и посылаю. Очень жалею, что Вы сами и по нездоровью, и по дальности пути не можете приехать ко мне. Тогда Вы объехали бы всё побережье Днепра от Екатеринослава до Кичкаса и нашли бы для себя много материала. Со своей стороны я всё сделаю для Вас, что только возможно. У меня в музее богатый материал для Вас хранится: одежда, вооружение запорожское, письма, вещи домашнего обихода, картины, музыкальные инструменты, черепа козацкие с чупринами на голове, горілка, выкопанная мной в могиле на Запорожской Січі. Если Вам нужны снимки с чего-либо из этого материала, пишите, и снимки будут у Вас.

По получении настоящего письма сейчас же пишите, во-первых, дошёл ли до Вас мой материал, а во-вторых, что ещё Вам нужно для Вас.

Горячо целую Вас; Серафима Дмитриевна щиро вітає Вас.

Д. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

296. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

29.03.1928

Дніпропетровськ – Куоккала

Дорогой и незабвеннейший Илья Ефимович!

Прежде всего, как Ваше здоровье и как Вы переносите холода настоящей зимы? Я вот сколько лет живу в Новороссии, но такой суровой и продолжительной зимы не знал и не знаю. Но, говорят, в Москве совсем не так холодно, как на Україні. А как же там у Вас в Финляндии? Это одно. Другое – как же Ваша Запорожская Січ? Оживают ли на Вашем полотне кошевые атаманы – Сірко¹, Лихой², Мороз³, Сагайдак⁴, Стягайло⁵, Шарпило⁶, Гусак⁷, Тукало⁸, Покотило⁹, Гордієнко¹⁰, Калныш¹¹ и многие другие? Нужны ли для Вашей картины типы запорожцев на старых гравюрах, на запорожских иконах, на костяных пороховницах? Если нужны, я постараюсь сделать с них снимки и прислать их Вам. Из Ваших слов Вашего последнего ко мне письма я понял, что Вы хотели бы иметь снимки группы украинского парубоцтва для той же картины в неприкрашенном, обычном, житейском виде. Если так, то я постараюсь и это сделать для Вас, только пишите Вашу картину.

Это другое. А третье вот что. Я очень хочу знать, как звали Ваших родителей; сколько лет прожил Ваш отец и где он скончался; был [ли] он

грамотный; сколько лет прожила Ваша матуся и как её звали; были ли у Вас братья и сёстры, и какова их судьба. Очень, очень прошу Вас написать мне об этом в длинном письме, за что буду Вам бесконечно благодарен.

Серафима Дмитриевна Вам низко кланяется, а я горячо целую.

Д. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

297. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

18.10.1928

Дніпропетровськ – Куоккала

Дорогой и незабвенный Илья Ефимович!

Целую вечность не писал Вам! А не писал потому, что всё лето очень занят был поездками то на Кичкас, то на пороги Днепра, то на острова, где у меня шли раскопки могил, стоянок, подземных землянок, попельников. Десять наилучших археологов украинских я собрал со всех концов, приваляк их к работам и добыл богатый научный материал. Но беда вот в чём: некуда мне его выставить и всем показать. Музей у меня настолько заполнен, что с трудом могу пропустить в один раз посетителей 30 человек. Все частные дома так заполнены у нас жильцами, что надо большую премию объявить, чтобы Вам указали две-три комнаты для жилья. Единственное обширное здание у нас – Потёмкин дворец¹ занят металлстами... Во время археологических работ много было сделано фотографических снимков как с найденных предметов старины, так и с самих мест, поражающих своей красотой. И сколько раз я вспоминал при этом Вас, дорогой Илья Ефимович, и произносил Ваше дорогое для меня имя! Теперь скажите Вы мне: пишете ли Вы картину, о которой сообщали мне, из запорожского “побуту”², и если пишете, то нужно ли Вам что-либо для Вашей картины. Недавно я купил для музея большую коллекцию всевозможных древностей у известного Вам художника Панаса Юровича Сластёна³, живущего в г. Миргороде, и в числе тех древностей есть немало запорожского добра.

Пишите же теперь Вы мне и порауйте меня Вашим ответом. Я и Серафима Дмитриевна целуем Вас заочно.

Всего душою Ваш

Д. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

298. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

[кін. листопада] 1928

Дніпропетровськ – Куоккала

Посылаю Вам, дорогой и возлюбленный мой Илья Ефимович, только что напечатанную мою книгу “Дніпрові пороги”¹ со множеством фото-

графических снимков, сделанных фотографом Федоровичем², состоящим у меня при археологической экспедиции. Когда Вы получите книгу, немедленно же напишите мне о том. Я велел Федоровичу сделать снимки с братьев Шиянов³, и когда он это сделает, пришлю Вам и Шиянов. Очень прошу Вас написать мне, как Ваше здоровье, кто при Вас из Ваших родных состоит и чем Вы теперь заняты. Мне хотелось бы иметь, хотя маленький эскизик с Вашей картины “Гайдамаки”, которую у Вас купили в Швецию. Если такой эскизик есть, то пришлите его мне, за что щиро подякую Вам. Вы также писали мне, что у Вас есть набросок памятника Шевченка и запрашивали меня через некоего Вознесенского⁴..., не желаю ли я получить такой набросок. Конечно, я выразил сильнейшее желание видеть такой набросок, но я его и поныне не вижу: или Вы забыли про него, или же он не дошёл до меня. Обо всём этом напишите мне, не откладывая далеко Вашего ответа.

Горячо целую Вас и остаюсь при полном и искреннем к Вам уважении Ваш земляк и почитатель

Д. Яворницкий.

В журнале “Життя і революція”, № 10 за текущий год, я напечатал статью “Моя перша зустріч з Л. М. Толстим”⁵. Всем моим знакомым статья чрезвычайно “по мові” “подобалась”.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

299. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

[пер. пол. грудня] 1928 р.

Дніпропетровськ – Куоккала

Дорогой и возлюбленный мой Илья Ефимович!

Посылаю Вам два фотографических снимка с запорожцев Якова и Ивана Шиянов¹. Оригиналы портретов находятся в Одесском музее; в моём музее хорошие копии, с которых и сняты для Вас фотографии. Братья Шияны – уроженцы Полтавщины, но, покинувши родину, ушли в Запорожскую Січ. В Січі они соорудили на свой кошт иконостас в церковь, за что сичевое товариство оказало им великую пошану: велело художнику списать с них портреты и те портреты повесить в церкvi на иконостасе.

Вы писали мне, что имевшиеся у Вас снимки с тех портретов где-то, на Вашу досаду, затерялись, так вот я Вам посылаю новые снимки вместо затерявшихся. Конечно, Вы их одухотворите, и они будут на Вашей картине как живые. Пишите, работайте, не падайте духом. Ще не вмерла козацька сила, ще не гинуть наші козацькі голови! Працуйте, поки руки володають. Вам нужно жить не 85 лет, а 150 лет и того мало! Сколько ещё моментов в истории Великой России, України, Запорожья, которые Вы можете перенести на полотно! Вот кошевой Иван Сирко² с двумя своими сыновьями из

Мерефы в Запорожскую Січ едет дивною, очаровательною, уквітченою всевозможными [травami] степью. А трава там, по бокам Муравской соймы, т. е. шляху, такая, что волы скрываются с рогами! А птицы сколько? Хмарами летают! И какой птицы? Могучие степные орлы, ястребы, кобцы, величественные дрофили... Там же зайцы, лисицы, целые табуны диких лошадей... А на высоких могилах целое море белого шелковистого ковылу, который блестит на ярком степном солнце и от лёгкого ветра склоняется то на одну, то на другую сторону. Эх, хорошо бы глянуть на такую картину на полотне!...

Целую Вас крепко, а Вашу правую руку прижимаю к своему сердцу...

Д. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

300. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

22.03.1929

Дніпропетровськ – Куоккала

Дорогой и незабвеннейший Илья Ефимович!

Целую вечность я не писал Вам. А не писал потому, что очень болел. Шёл я из музея домой и на полдороге поскользнулся и всем телом упал навзничь на твёрдую, как камень, мёрзлую землю. После того я пролежал несколько недель в постели. После выздоровления от болезни мне пришлось долго заниматься над приведением в порядок отчётов по раскопкам курганов, стоянок и городищ в межах Кичкаса, а потом к печатанию сборника дневников¹ моих почитателей, и всё это не давало возможности мне написать Вам, а Вы сами и гол оса не подаёте о себе. Теперь я и спрашиваю Вас: всё ли у Вас благополучно? Как Ваше здоровье? Как Вы пережили зиму? Как Ваши работы в Вашей студии? Неужели у Вас была такая лютая и продолжительная зима, как у нас? Напишите мне хоть несколько слов и успокойте меня. Может быть, Вам что-нибудь нужно для Вашей картины “В Запорожській Січі”, то я с удовольствием пришлю Вам то, что у меня есть, или скажу Вам то, о чём Вы спросите меня. В минувшем году я купил для музея богатую коллекцию козацкой старины у известного Вам художника А.Г.Сластьона². Есть редкие вещи! Могу сделать снимки для Вас. Всей душой Ваш

Д. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

301. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

23.05.1929

Дніпропетровськ – Куоккала

Миновала лютая и продолжительная зима, настала радостная и на диво прекрасная весна. Такой весны я даже и не помню в нашем краю. Не

знаю, дорогой Илья Ефимович, так ли у Вас хорошо, как у нас. Во всяком случае, и [на] Вас, думаю, также пахнула весна, и Вы воспрянули духом и снова взялись за Вашу кисть. Я питаю себя надеждою, что с наступлением весны Вы снова возьмётесь за Вашу “Запорожську Січ” и воскресите славных “лицарів славного минулого” нашего краю. Вы заставите говорить кошевого Ивана Сирка¹, а также кошевых атаманов Якова Мороза², Ивана Гусака³, Костя Гордиенка⁴, Филона Лихопоя⁵, Ивана Малашевича⁶, Грицька Сагайдака⁷, Семена Рубана⁸, Мартына Стукала⁹.

Также Вы воскресите из мёртвых славных запорожских полковников: Семена Палия, Хведора Довбню, Герасима Крысу, Якова Покотила, а до них ещё куренных атаманов: Прокопа Лакузу, Хведора Лысого, Кирика Надтоку, Ивана Носа, Кузьму Порывця, Цабилю. Также не забудете преславного запорожского войскового писаря Грицька Роголю, а за ним и простых рядовых козаков, обессмертивших себя геройскими подвигами, как-вы: Арыга, Юркуша, Мышастый, Горилый, Шило, Чорный, Шульга и многие другие.

Глубоко сожалею о том, что я очень далеко от Вас живу. Я мог бы лично Вам рассказать о подвигах из названных героев, хотя бы, например, Сирка, Сагайдака, Мороза, Палия, Гордиенка. При других обстоятельствах я мог бы приехать к Вам лично и дать Вам все необходимые материалы для Вашей картины, но теперь это очень трудно.

На сем будьте здоровы, благополучны, мужайтесь, работайте, пока владеете руками и двигаетесь по земле.

Горячо целую Вас. Серафима Дмитриевна шлёт Вам от себя горячий щирый привет.

Всей душой Ваш

Д. Яворницький.

23.V.1929.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

302. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

15.06.1929

Дніпропетровськ – Куоккала

Дорогой и возлюбленный мой Илья Ефимович!

Из Вашего письма я вижу, что на Вас тяжело подействовала лютая и продолжительная зима. Но теперь настало тёплое и ясное лето, и Вы должны воспрянуть духом. Бодритесь, беритесь снова за работу. Ще не вмерла козацька сила! Ще гукне козак гучным голосом! Він ще не раз свисне молодецьким посвистом!...

Для задуманной Вами картины “Запорожська Січ” не достаёт, конечно, необходимого материала, а не то, что Вашего таланта и Вашей мощи.

Вы вспомните знаменитого итальянца Микель Анджело¹ или великого писателя земли русской Льва Толстого²: до каких лет они работали?!... Не выпускайте же и Вы из рук кисти, пока Вы владеете руками! Вместо большой картины, которая требует много обставочного материала, возьмите меньшую, хотя бы такую: “Тарас Бульба идёт с сыновьями в Січ”. Перед подорожниками раскрылась бесконечная степь: нет ей ни конца, ни краю; это сплошной ковёр шелковой травы – ковылу и цветов, цветов самых разнообразных, ярких цветов, блестящих на солнце и слегка волнующихся от лёгкого степного ветра, разносящего везде опьяняющие ароматы. А всадники, как орлы, несутся по такой степи. В центре – старый, могучий, как вековечный дуб, с сивыми усами и с долгою чуприною, выбившегося из-под шапки, Тарас Бульба; обок с ним – Остап со взором, устремлённым прямо в батька, и с Андрием, немного отставшим от батька, со взором, потупленным вниз. Эх, и молодцы же все три! Эх, и красавцы какие! Старый Бульба красавец – своей мощью, а сыны своею молодостью! А жизни сколько в той степи! Вон дикие козы, увидевши неожиданно всадников, быстро бросались в сторону и помчались, помчались вбок быстрее степного ветра. А вон целый “косяк” диких лошадей с поднятыми вверх головами, распушенными гривами и вытрубленными хвостами несётся вдали по степи! А вон над высокой могилой взвился могучий степной орёл... Вот Вам, дорогой Илья Ефимович, короткая тема для Вашей небольшой картины!...

А. Яворницкий.

Друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

303. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

27.09.1929

Дніпропетровськ – Куоккала

Дорогой и незабвеннейший Илья Ефимович!

Вот уже прошло целое лето, а от Вас ни слуху, ни духу. Последнее письмо, которое я Вам писал, послано было мною ещё в мае, когда я выезжал из Днепропетровска на пороги к своим археологам. Время от времени от мест раскопок я возвращался в Днепропетровск и всё думал найти у себя письмо, но, увы! – и поныне ничего нет от Вас. Как Вы себя чувствуете, чем заняты, и кто при Вас находится, мне совершенно неизвестно. Настоящим письмом усерднейше прошу Вас написать мне, хотя пять или десять слов, как Вы себя чувствуете, и что Вы сейчас поделяваете. Из далёкой Персии мне пишет доктор Кесарь Белиловский¹ про Ваш юбилей, а я про то также ничего не знаю. Правда, находясь долго на порогах Днепра, ночуя под открытым небом на островах, копаясь целые дни в курганах, не получая ниоткуда газет, я не мог знать и о Вашем юбилее. Если он, в самом деле, был², то горячо, от чистого сердца, от всей полноты души поздравляю Вас

и желаю Вам жить в добром здравии и полном благополучии ещё много лет на славу искусства, на славу Украины и на радость тех, кто Вас искренне любит и искренне уважает.

Всем сердцем, всею душою и всеми мыслями Ваш

А. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

304. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

30.10.1929

Дніпропетровськ – Куоккала

Вы просили меня, дорогой Илья Ефимович, что-нибудь новое про славных “лицарів”, запорожских козаков. Нового у меня про запорожцев пока ничего нет, но я Вам посылаю мою книгу, которой, как мне кажется, у Вас нет. Это книга “Поміж панамі”¹. Думаю, что она Вам придётся по сердцу. Когда Вы её получите и прочитаете, непременно напишите мне, не забудьте, ибо я очень дорожу Вашими отзывами “на мої праці”. Это одно. Другое, голубе мій сивий, от що. Приходил ко мне местный художник Михаил Иванович Сапожников², символист, и просил меня написать Вашему сыну Юрку, не может ли он устроить в Финляндии выставку его картин, числом 24 штук, до картин 200 этюдов и 6 гравюр. Четыре из этих картин репродуцированы в очень солидном английском художественном журнале. На вывоз картин из России Сапожников имеет дозволение, за пересылку он сам покроет все расходы, в оба конца. Если это хлопотно для Юрия, то пусть не стесняется, так и скажет Вам, а Вы мне, а если это не так трудно, устройте выставку.

По цій мові бувайте здорові. Кріпко цілую Вас. Серафима Дмитрівна низенько Вам уклоняється.

А. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

305. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

3.01.1930

Дніпропетровськ – Куоккала

Дорогой и незабвеннейший Илья Ефимович!

Прежде всего, позвольте поздравить Вас с Новым годом и пожелать Вам от всей души быть здоровым, жить ещё много лет на земле и работать с таким же запалом и страстью, с какими Вы работали до сего года. Дальше позвольте поблагодарить Вас за Ваши хлопоты добыть для нас кофе. Хотя эти хлопоты и не удались, но это не по Вашей вине. Потом позвольте Вас просить пояснить мне следующее. На конверте Вашего последнего ко мне

[письма] приписано по-французски: “С вложением фотографической карточки”. Но внутри конверта не было никакой карточки. Что же это значит? Или Вы, написавши письмо, забыли вложить в него фотографическую карточку, или же она по дороге где-то сама “выскочила” из письма.

Наконец, позвольте Вас спросить ещё вот о чём. Знаете ли Вы о двух запорожских портретах XVIII века, из коих один есть в альбоме известного художника Норблена¹, а другой в книге известного путешественника-этнографа Георги². Запорожцы написаны в красках, в высоких папках, роскошных шароварах, с богатым оружием, в червоних сап’янцах. У меня в музее эти портреты есть в побольшенном виде и в красках. Если они Вам неизвестны, то я могу снять с них фотографии, по фотографиям расписать красками и прислать Вам. Конечно, фигуры запорожцев написаны наивно, но для [Вас] нужны типы, платье, вооружение.

Итак, жду от Вас ответов и приказаний. Горячо обнимаю Вас и целую, а Вашей дочке Вере Ильиничне низенько укланяюсь и благодарю за письмо. Сер[афима] Дм[итриевна] Вам и Вере Ильиничне также низенько укланяться і дякує Вам.

Д. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

306. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

23.05.1930

Дніпропетровськ – Куоккала

Любый, дорогой и незабвеннейший Илья Ефимович!

Как Вы провели зиму, как Ваше здоровье, что Вы написали и что пишете в настоящее время? Ничего я от Вас не получаю и ничего про Вас от других не знаю. Обрадуйте меня Вашими ответами, за что я буду бесконечно Вам благодарен. Мне очень хотелось бы знать, кто при Вас из близких к Вам особе состоит и оберегает Ваш покой. Кто к Вам приезжает из Ваших добрых знакомых, русских или нерусских. Куда Вы сами выезжаете и кто Вас сопровождает во время Ваших выездов. Мне очень хотелось бы навестить Вас и облобызать Вас как дорогого земляка и как великого творца бессмертных произведений. Конечно, это можно было бы сделать только весною или летом, но как это сделать, того не знаю и сам...

Минувшую зиму я провёл в болезнях, а главное – в тяжёлых работах археологических и этнографических. Сейчас у меня идут раскопки в пяти местах: на острове Хортице, на территории от Кичкаса до Александровска¹, на левом берегу Днепра вверх от Кичкаса, на правом берегу Днепра также вверх от Кичкаса и на островах снизу вверх, между порогами. Весной я чи-

тал лекции о раскопках в Харькове при огромном числе слушателей и с великим успехом.

Д. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

307. ЛИСТ ДО І. Ю. РЕПІНА

[...]

[...]

Дорогой Илья Ефимович!

Не можете ли Вы навести справку у Фотия Степановича Красицкого¹, есть ли у Тараса Григорьевича Шевченко в действительности такие родственники, о каких в этом листе пишет Андрущенко².

Душевно Ваш Д. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

308. ЛИСТ ДО В. І. РЕПІНОЇ

25.03.1932

Дніпропетровськ – [Куоккала]

Глубокоуважаемая Вера Ильинична!

Усерднейше прошу извинить меня за беспокойство, наносимое Вам, и не отказать в моих просьбах. Мои же к Вам просьбы таковы. Прежде всего, сообщите мне подробности кончины Вашего дорогого родителя, а моего незабвенного земляка Ильи Ефимовича: год, месяц, число, час, причины кончины. Далее, усердно прошу прислать мне снимки с надгробного памятника, который создал сам Илья Ефимович, и о котором он писал мне в письме. Наконец, если Ваша ласка, не откажите также прислать мне какой-нибудь этюдик Вашего родителя, который я поставлю в моём кабинете в музее на память о дорогом моём земляке, бессмертном художнике¹. Я был бы очень доволен, если бы Вы написали мне несколько слов о себе, Вашем брате, Ваших сёстрах, племянниках, где кто живёт и чем кто из них занимается. Адрес мой такой: Україна, Дніпропетровськ, академіку Д. І. Яворницькому.

З великою та правдивою до Вас попоною

Д. Яворницький.

Лист друкується за вид.: Шубравська М. М.-1.

309. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

10.04.1907.

Катеринослав – Катеринослав
Апреля 10, дня 1907 р.

Посилаю, любий козаче, шматок рукописи, продовження того, що у Вас у друкарні¹ і упрещаю Вас, що у четвер, шостої години вечора, я виїду на екскурсію на три дня. Так що, якщо у Вас є що для коректури, то пришліть або сьогодні, або ж завтра, чи післязавтра ранком. У суботу я звернусь додому. Я тепер уклоняюсь Вам головою і вухами, а потилиця й сама хилитця.

Всією душею Ваш

Д. Эварницкий.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 953.

Лист на спецбланку Катеринославського обласного музею ім. О. М. Поля.

310. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

12.04.1907.

Катеринослав – Катеринослав
IV, 12, 1907 г.

Посилаю Вам, щирий козаче, три № журналу “Літературно-науковий вістник” і думаю, що вони вернутця до мене такі ж чистенькі, як і тепер. Укупі з тим посилаю Вам 9-й аркуш мого твору “За чужий гріх”¹. Я б дуже дякував Вам, коли б Ви вичитали мені 10-й аркуш на суботу, увечері.

Готовий на послуги

Д. Яворницкий.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 954.

Лист на спецбланку Катеринославського обласного музею ім. О. М. Поля.

311. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

24.05.1907.

Катеринослав – Катеринослав
Мая 24 1907 г.

Любий мій козаче!

Верніть мені четверту книжку журналу “Літературно-науковий вістник”, бо вона дуже треба. Та якщо 16 аркуш уже готовий¹, то доручить його моему мапшталіру, Миколаєнку.

Душею Ваш

Д. Яворницкий.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 955.

Лист на спецбланку Катеринославського обласного музею ім. О. М. Поля.

312. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

26.05.1907.

Катериносла́в – Катериносла́в
Мая 26 1907 г.

Любий мій козаче!

Я знов повернувся додому і прошу Вас прислати знов коректуру.
Усією душею Ваш

Д. Яворницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 956.

Лист на спецбланку Катериносла́вського обласного музею ім. О. М. Поля.

313. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

1907.

Катериносла́в – [...]

Любий Трохиме Миколайовичу!

Ваш простий, але щирий і прихильний до мене лист так вразив мене, що я, вичитавши його до кінця, аж заплакав од нього. Спасибі Вам, велике спасибі за Ваше до мене співчуття! Повірьте міні, що Ваші слова самі найдорогі для мене в світі, бо вони вийшли од чистого Вашого серця і од чистої Вашої душі. Я бачу, що моя душа не помилилась, бо, убачивши Вас уперше, вона одразу з'єдналась з Вашою душею. Будемо ж мати надію, що страшне лихо мине нас, і праведне сонечко розібіє ті темні і густі хмари, що нависли над нашими сумними і скорботними головами.

Ваш Д. Яворницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 957.

На спецбланку Катериносла́вського обласного музею ім. О. М. Поля.

314. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

1907.

Катериносла́в – Катериносла́в

Любий козаче!

Третій аркуш виправьте знов, бо всі ті помилки, які Ви підкреслили олівцем, правильні помилки¹. Тільки на стран. 45 слово “ізчезнувши” так залиште, як і було. Обгортку надрукуйте двома красками, - усе таки буде веселіше. Ціну поставьте не 40, а 50 к. Четвертий аркуш, будь ласка, ще раз вичитайте самі. Оце неначе усе. Добродію Гуснатенку скажіть, щоб забіг до Музею, то я йому дам ту книжку, яку він прохав.

Усією душею Ваш Д. Яворницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 958.

На звороті напис: “Екатериносла́в, 1907 року”.

315. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

[1907]

Катеринослав – Катеринослав

Я посилав до Вас, любий козаче, чоловіка спитати коректуру “Отчета по Музею”¹, а Ви мені [написали] про обложку до повісті. Обложка буцім-то, як каже Берг², буде готова у понеділок, 25 сього місяця. Як не збреше, то буде. А-то він бреше уже три місяці.

Всією душею Ваш

Д. Эварницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 984.

316. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

[1907]

Катеринослав – Катеринослав

Любий козаче!

Припліть мені ще раз того першого аркуша “Отчёта”¹, який я Вам учора вернув і до нього приложіть оригінала, бо я хочу завірити цихвери, чи так вони надруковані, чи не так. Тільки Ви спершу виправте аркуш, а тоді уже припліть.

Всією душею Ваш

Д. Эварницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 985.

317. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

[1907]

Катеринослав – Катеринослав

Посилаю Вам, любий козаче, коректуру і прошу Вас, якщо можна, виправити її сьогодні ж, бо я завтра зранку виїду з города на три дні.

Хака добродія Шаплика мені мало подобалась. Якщо хоче він, то 10 карбованців я ще можу дати, а 15 нияк не можу.

Всією душею Ваш

Д. Яворницький.

ІЛ НАНУ, Ф. 46. № 986.

318. ЛИСТ ДО Т.М.РОМАНЧЕНКА

[1907]

Катеринослав – Катеринослав

Любий козаче!

На сторінці 23-й я зробив невеличкий додаток. Та Ви уже не гнівтіця на мене, а вставте, як треба бути, та ще раз надіпліть міні коректуру.

Всією душею Ваш

Д. Эварницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 987.

319. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

[1907]

Катеринослав – Катеринослав

Любий мій Козаче!

Щоб збавитись отих двох помилок, які Ви підкреслили у третьому аркуші, зробіть Ви так: приложіть вкінці 4-го аркуша листик і на ньому надрукуйте:

Замічені дві помилки:

19 сторона, 10 строка зверху надруковано – сам плаче; вінча; треба – син плаче; вінча;

21 сторона, 14 строка зверху надруковано – кубчанунка з грішми під лежаком; треба – коло кубчининки з грішми під лежаком.

Д. Эварницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 988.

320. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

17.01.1908.

Катеринослав – Катеринослав

Любий мій козаченьку!

Дуже прошу Вас виправити оцю коректу¹ якнайскоріш і прислати міні її дванадцятої, або ніяк не пізніше другої години, бо четвертої години я виїду до Таганрога², а повернусь у вівторок, 21 числа, цього місяця.

Всією душею Ваш

Д. Яворницький.

1908, 1, 17.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 959.

321. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

19.01.1908

Катеринослав – Катеринослав

Любий мій козаченьку!

Якщо можна, то дуже Вас прошу прислати міні ще раз коректуру цього розказа, бо поспішаюсь виїхати до Таганрога, і тільки сего в 4-5 неодмінно виїду. Якщо Ви пришлете його до 12 годин, то я з великою увагою вичитаю його увесь з початку і через годину міста надішлю Вам його назад. Щоб Вам не було задержки я прип'ялю до Вас чоловіка свого в ½ першого, або рівно в 12. Ви напишіть міні, чи устигнете до 12.

Всією душею Ваш Д. Э.

1908, 1, 19.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 960.

322. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

20.07.1908.

Катеринослав – Катеринослав
1908, VII, 20.

Радий я б Вам, голубчику мій рідний, запомігти, та не знаю й як. Одібравши Вашого листа, я з ним пішов до Тіхомірова¹ і почав йому доводити усікі доводи. Тіхоміров думав довго, але нічого поки що не придумав. Ось поїду я до князя Урусова², у Котівку, то може там що-небудь на Ваше щастя здібаю. Жалко міні Вас так он як! Неначе б серце у себе вирвав та Вам оддав, а все ж таки нічого я Вам не вдю зараз. Може Господь розкриє міні очі, і я убачу для Вас там, де зараз нічого не бачу.

Поки що, нехай криє Вас Пречиста своїм покровом.
Усією душею Ваш

Д. Эварницкий.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 961.

323. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

22.08.1908.

Катеринослав – [...]
Августа 22 1908 г.

Любий козаче!

Я клопотавсь у Сергія Олександровича Тихомірова¹, щоб він прийняв Вас у земську управу. Тихоміров подає надію, що прийме Вас у статистику. Так Ви зайдіть до нього або в управу, або ж до мешкальні, де він живе, себто Дворцовая площа, д. [Косовцовой], близько мого будинка.

Всією душею Ваш

Д. Эварницкий.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 962.
Спецбланк.

324. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

26.03.1910.

Катеринослав – Катеринослав

Я Вас прохав, любий козаче, та Ви, мабуть, забули, не набирати цілком такі слова в оригіналі, як: “Екатеринославского уезда”, або “Верхнеднепровского уезда”. Можна короче: “Екат. у.”

Усією душею Ваш

Д. Эварницкий.

1910, 26/III.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 964.

325. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

15.05.1910.

[Котовка] - Катеринослав

Любий мій козаче!

Напишіть міні, як Ви устроїлись і як проживаєте в Музеї. Якщо на мосім'я єсть листи, то Ви припліть їх, купи з своїм, міні через цього чоловіка князя Урусова¹, який подасть Вам мою цідулку. Я почуваю себе зовсім погано, бо зовсім не бачу правим оком. 22-го думаю повернутись додому. Дідові Охтизу² перекажіть, щоб він добре додивлявся до дерев власного мого садка і знищував там осеницю.

З усією душею до Вас

Д. Эварницкий.

1910, V, 15.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 965.

326. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

28.06.1910.

Котовка – Катеринослав

1910, VI, 28

Котовка

Трохиме Миколайовичу!

Напишіть міні, що там у нас, у музеї та в будинку, робитця, чи все гаразд і добре? Чому й досі не друкують мої вірші¹? Чи нема міні яких листів? Чи знайшовсь новий сторож музею замість Тимофія²? Чи добре стереже садок Олександр³? Нехай удень сидить у садку та шильнує, щоб дітвора не стрибала через паркан у сад, а хрукту хай стереже до мого прибуття із мандрівки. Я, мабуть, повернусь так числа 14 – 15-го, тільки Ви, будь ласка, не кажіть про те нікому, бо міні од усяких “попросяк” життя немає дома. Тепер я копаю могилу у Котівці⁴, а потім переїду до Попасного⁵.

Пишіть найкраще на Котовку, Новомосковського у[езда]. Пишіть швидше і частіше.

Усією душею

Ваш Д. Эварницкий.

ІЛ НАНУ. Ф.46. № 966.

327. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

4.07.1910.

Котовка – Катеринослав
Котовка
1910, VII, 4.

Це Ви добре зробили, Трохиме Миколайовичу, що вигнали із Музею Івана¹. Той міні Іван муляв, як більмо на оці.

Замість Івана повинен з'явитись до Вас Степан Свистун, із с. Петриківки, Новомосковського повіту, протеge доктора Спасьського². Якщо він з'явиться, беріть його, а того чоловіка, якого вихваляє Біднов³, можна узяти замість Тимофія, бо Тимофію я теж зовсім не вірю.

Тепер ще от що: скажіть Сластьону⁴, щоб він без[отлож]но потребував у міжнародному банці мої 200 карбованців. Це ж сором держати їх з февералю місяця і по сей день! Нехай він од мене скаже діректорові Епшу⁵, що так робити негоже. Опріч того пошліть Юхима до могого квартиранта на Сагайдаччину⁶ з листом і вичитайте йому нотацію за те, що він не несе гроші за квартиру. Коли він і досі їх не приніс, то я передаю будинок Якубовичу, який дуже давно домагастця у мене його зняти.

Фрукти Ви собі рвіть і їжте на добре здоров'ячко, опріч яблук та груш, а коли що зостанетця к 15 числу цього місяця, то те буде міні.

Оце неначе і все.

Борони Боже Вас од усього лихого.

Усією душею Ваш

Д. Эварницкій.

ІЛ НАНУ. Ф.46. № 967.

328. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

6.07.1910.

Котовка – Катеринослав

Трохиме Миколаєвичу!

Скажіть по телефону Дзябенку¹, що я згожуюсь на всі поправки у моєму будинку на Сагайдаччині, аби б тільки усе було зроблено до діла. Ваші розпоряження по Музею міні усі до вподоби.

Князю² казав про плакати музею і він просе передать Макаренку, що дасть на те свій дозвіл незабаром окреим письмом.

Д. Эварницкій.

На воротах прибивать **не можна**.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 968.

329. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

13.07.1910.

Котовка – Катеринослав

Раніше 2 числа я навадку виберусь із Котівки, а через те прошу Вас, любий мій Трохиме Миколаєвичу, прислати міні, як що устигнете, коректуру віршів. Як же що не встигнете, задержте у себе.

Обрикоси треба було б посушити на сонечку, щоб можна було з них зварити узвар. Нові сторожи, як що вони гарні, нехай собі з Богом служать і міняти їх на Степана не слід. А ось про Овчаренка Ви нічого не пишете, а треба було б.

Д. Э.

Князь¹ написав Макаренку², щоб дозволив виставити плаката.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 969.

330. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

28.07.1911.

Саки – Катеринослав

19 VII/28 11

Любий і дорогий Трохиме Миколаєвичу!

Як Ви там у Бога поживаєте? Як Ваше здоров'ячко? Як наша музейна справа? Як челядь уся музейна? Напишіть міні про все дрібненько. Про себе скажу Вам от що: як тільки я приїхав до Сак, зразу осліп і чотири дня не бачив і одним оком. Почував себе страшенно тяжко. На счастья в Саках найшовся тямущий лікар, такий, що направив міні ліве око. Але цей же лікар сказав, що у мене буде катаракта і на лівому оці, тільки не так швидко. На правому оці катаракта визріває не близько, як через рік, так через це ліве треба берегти і не утруждати його. Що до ревматизма, то він у мене трохи менший, ніж був, і через те міні дають тільки рапні ванни, починаючи з 32%, а у грязючку не замазують. Але курс лічіння усе ж таки буде нешвидкий: треба потроху та помалу з 32% спускатись усе нижче і низче до 27% і тоді уже, охолодивши тіло, можна без опаски їхати додому. Коли саме я повернусь із Сак, того і сам добре не знаю. Поки що, прошу Вас зробити отак розпоряження: нехай Олександр¹ ходє до мого будинка з п'яти годин і ночує у садку коло групи, бо у мене завелись такі добрі сусіди, які крадуть у мене групи. Ганна² на цей час може поїхати додому, поки я не вернусь із Сак, бо воно ж тепер і жнива в степу Новомосковського повіту.

На цьому слові бувайте здоровенькі і щасливі.

Душею Ваш

Д. Эварницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 970.

331. ЛИСТІВКА ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

30.07.1911.

Саки – Катеринослав

Прошу Вас, Трохиме Миколайовичу, одібравши цього листа могого, надіслати міні бандеролію мій твір “Поміж панами”¹ в Саки Тавр[ійської] губ.

А. Эварницький.

19 VII/30 11

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 971.

332. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

31.07.1911.

Саки – Катеринослав

19 VII/31 11

Якщо Миколай Іванович¹ повернувся, то Ви зробіть так: нехай він щодня приходить до Музею у 9 годин ранку і сидить в ньому до 5-ти; 3-го дня повертається до Музею Кузьма Силівич Шевченко² і заміне його на увесь вечір, до ранку. В такім разі я буду безпечний за музейне добро і згожусь одпустити Вас на село на кілька тижнів. Замість Вас нехай мене сповіщає або Миколай Іванович, або ж Кузьма Силівич про всі музейні справи. Олександр нехай ходє до мене з 5 годин і ночує у дворі, а вранці годин у 8 повертається до Музею. Ганна, як уже я Вам писав, нехай їде додому, бо їй нічого робити у моєму будинкові до могого приїзду в Катеринослав. На од'їзді зайдіть до Петра Вас[ильовича] Гладкого³ і попрохайте його, щоб він інколи у свято зайшов у Музей і наглянув там, чи все гаразд робиться. Головне, щоб було усе добро ціле, а потім, щоб і в продажі білетів не було крадіжки. У той день, як будете виїждати із города, напишіть міні про все докладно.

А поки що бувайте здорові і ходіть собі щасливі.

Душею Ваш А. Эварницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 972.

333. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА¹

6.06.1913.

Харків – Катеринослав

Трохиме Миколаєвичу!

Ви не знаєте, які муки виніс я після операції. Страшні не виразні муки! Страшна не сама операція, а страшні ті часи, коли хворому зав'яжуть очі, положать в темну кімнату і він мусить лежати нерухомо на спині кілька днів, ночей навіть тижнів.

Очі йому болять, все тіло щимить, усі члени ниміють, на губах смага, живіт роздувається от газу, а що вже на душі робить, то не сказати Вам і не виписати.. Я собі раніш того і явити не міг, які то люті і страшні муки. Та хваліти Бога, тепер я уже став потрошку подводитись на ліжка і соватись по кімнаті.

Але і тут з великою трудностю і потрошечки треба посовуватись з місця на місце, щоб не підвредити якнебудь хворого ока. Стільки міні прийдеця ще тут тягатись по лікарні, я і сам гаразд не знаю. Але лікарі радять не поспішати до дому, і чим довше я буду zostаватись в лікарні, тим, кажуть, краще буде для мене. Сам професор Гіршман² доводить міні, що в мене після операції буде “порядочное зреніє”. Як би то Господь дав!

Листи, які будуть доходити міні на мій власний будинок, Ви не надсилайте міні, і нехай вони лежать в мене до мого прибуття додому. В садку хай керують мої хазяїни, а коло бчіл хай доглядає Артем³. От як би до мого приїзду та кацап Михайло переробив груби в будинку, то це було б до діла, бо я тепер дуже боюсь пиляки, щоб якнебудь не попала она міні у око, і як що він почне робити груби без мене, то це як раз би було до діла.

А проте коли у його єсть інча робота, то нехай уже кінча ту роботу, а в мене хай розпочне пізніше.

Ви не пишете міні про Ткаченка⁴, де він єсть і що він робе, чи привіз він сволюка козацького із [Пет]риківки, чи доскочив до речей цірковних.

Не пишете Ви міні теж і про те, чи повернувся наш архірей із Пітербургу, і як що повернувся, чи він іще єпископ, чи вже архієпископ. Хотів би я іще знать, чи добре стоїть та кам'яна баба, яку ми в останє постановили коло парадних дверей і обгородили чепурненько камінцями з цементом.

Бувайте здоровенькі і ходіть собі щасливі.

Д. Евфиміукій.

6.VI.1913 г.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 973

334. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА¹

9.06.1913.

Харків – Катеринослав
Року Божого
1913 9/VI

Трохиме Миколаєвичу!

Хоча міні уже дозволено ліжати на лівому боці, дозволено іпче і вставати з ліжка, а проте око міні болять, так часом болять, що хоч підійми вгору руки та благай до Бога!

Через те саме я не можу Вам сказати запевно, коли саме я покину лікарню і повернусь додому. А лікарня ж так міні остогидла через свої неприя-

ки та безладдя, що я не хотів би, щоб там лежав коли-небудь і мій залюттий ворог. Бог дасть повернись, то я Вам розкажу про все персонально, а теперечки прошу Вас зібрати до купи усі, які єсть, у музеї мої українські твори і надіслати їх в Харків в лікарню імені Гіршмана на ім'я доктора Павла Федоровича Кривецького, посилкою безплатно. Додайте до цього ще друкованого листа – “Одвіт турецькому султанові запорожських козаків”. Цими творами я хочу подякувати щіру душу лікаря Кривецького, який до мене дуже прихильний і приязний. Пропу іще Вас приказати малярю Грицьку, щоб він викрасив ту високу драбину, витягти її з музею і постановивши де небудь до кровлі, на якій розписував [було?] кутки у музейній залі москаль Михайлів². До речі, скажіть, чи москаль виписав уже [...] куток у залі, чи ще і досі порпалитця, як курка у помні. Здаєця все Вам сказав. Усім Вам низенько уклоняюсь і бажаю усього найкращого у світі.

Душею і серцем Ваш

Дмитро Эварницькій.

ІА НАНУ. Ф. 46. № 974.
З конвертом.

335. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

15.06.1913.

Харків – Катеринослав

Трохиме Миколаєвичу!

Мене спостигла була біда: кровоізліяніє в око, але тепер почуваю себе трошки легче і сподіваюсь, що через тиждень мене випустять із темної темниці-заключевниці.

Книжки свої я одібрав і передав лікареві добродію Кривецькому¹. Дивуюсь тільки тому, що Ви до книжок не додали листа запорожських козаків до турецького султана. Чи їх нема у нас у музеї уже, чи Ви забули про те, що я прохав Вас надіслати такого листа. Якщо він єсть у музеї, негайно надішліть его на імя того ж таки добродія пана Кривецького.

Що до кобзаря Кожушка², то я раджуєму зробити так: сісти в Катеринославі на пароход і чимчикувати прямо на Київ. У Києві встати на пристані і зразу сісти в трамвай і трошки проїхати по Крицатику, до Царського Сада. Якраз там спиняєця трамвай. Тут ліворуч буде городський музей, хвилини дві от трамвая. У музеї спитати Директора Миколу Федотовича Біляшевського³, який там же живе з сім'єю завжди, у нищому поверсі. Отой его і направи на селянську господарську виставку. Якщо Біляшевського там не трапилось, хай там же спитає помішника Біляшевського добродія Щербаківського⁴. Якщо у его там діла не вийде, хай доступе до Ольги Петровни

Косачки⁵, на Маріїнсько-Благовіщенську вулицю, а № будинка їй скажіть сму.

Оце Вам і все. На цій мові бувайте здорові і ходіть собі щасливі.

Д. Эварницькій.

15.VI.1913.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 975.

336. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

17.06.1913.

Харків – Катеринослав

Трохиме Миколаєвичу!

Міні, слава Господові, краще теперь. Я вже соваюсь по кімнаті, злегка тягаюся по коридору. Думка, на цім тижні, як Бог благословить, повернутись до дому. А поки що, прошу Вас, як тільки Ви отберете цього мого листа, зараз же сказати Грицькові малярю, щоб він позамазував чепурненько усі ті місця на грубах у моєму власному будинку, які попкодив кацап Михайлів¹. А Артемові скажіть, щоб він купив вощини у Зуєва і пильнував коло бчл так само, як і ранійш того. Я тільки не знаю, куди саме він збирає нові рої, чи насажує на старі, чи садовить у довгій порожній вулиці, що стоїть коло самого забору.

С.А.Бродницькому² передайте по телефону мій сердешний привіт, а отцу Миколі Рубанистому³ напишіть щидулку од мене і подякуйте щиро его сердечность до мене.

К 20-му возьміть грошей для роздачі жалованья у губерньській земській управі другу половину “содержанія” на музей, скільки там приходитьсь, розміркуйте самі по прихода-розсходной книжці, а замість мене попрохайте підписаця на прошенні С.А.Бродницького.

З певною і щирою любовію до Вас

Д. Эварницькій.

17.VI.1913 г.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 976.

337. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

25.06.1914.

Ерастівка – Катеринослав

Трохиме Миколаєвичу!

Не висилайте мені листів на імня Павла Хведоровича Тупкана¹, бо я швидко повернусь додому. Нехай усі листи і газети Артем² складає у мене дома, а вислати їх не треба.

Душею Ваш

Д. Эварницькій.

25.VI.1914.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 977.

3 конвертом.

338. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

27.05.1915.

м. Лівія Слов'янського пов. Катеринославської губ. — Катеринослав
27.V.1915.

Трохиме Миколаєвичу!

Якщо будуть на моє ім'я які листи, то Ви надішліть їх Івану Сергієвичу Тихоновичу¹ на адресу, яка надрукована на цьому конверті. Та ще як що з'явитця в Музей Іван Олексієвич Білоусов² із Москви, то одчиніть йому мій кабінет в Музеї, і хай він там перебуде, скільки йому завгодно. Напишіть мені [...] чи все у нас в музеї гаразд та добре. Я устиг уже об'їхати декілька сел і обдивитись декілька церков та панських домів. Доскочив поки що не багато, а проте усе ж таки познайомивсь з новими людьми, новими місцями і дещо здобув для музею.

Од широго серця бажаю Вам усього найкращого, а головне — здоров'я.

Д. Яворницький.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 978.

339. ЛИСТІВКА ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

Томаківка Катеринославської губ. — Катеринослав

Трохиме Миколайовичу!

Вишліть мої твори “Запорожье в остатках старины” (I і II тома)¹ і “По следам запорожцев”² в Томаковку, Екатер[инославського] у[езда], почтово-телегр. отделение, нотариусу Конст[антину] Александровичу Соколику.

Гроші уже узяті і за книжки і за пересилку.

Д. Эварницкий.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 979.

Поштова листівка.

340. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

30.09.1915.

[...] — Катеринослав

Вишліть, Трохиме Миколаєвичу, безплатно усі мої твори, історичні, археологічні і белетристичні, опріч тільки “Запорожья”, в г. Херсон Его пр-ву генералу Никол[аю] Николаевичу Комстаднусу¹.

Д. Эварницкий.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 980.

341. ЛИСТ Т. М. РОМАНЧЕНКА

[1915?]

Катеринослав – Катеринослав

Тр[охиме] Мик[олайови]чу!

Скажіть отій столичній панні Порохівщицкій¹, що є у нас “Советом Музея” постановлено ні в якім разі не дозволяти перемальовувати що б то ни було в Музеї, бо “Совет” сам видає різні речі “на пополнение скудных средств музея”. Коли їй завгодно, хай перемалює собі із Альбома Васильківського, Самокиша та Еварницького (“Из Украинской Старини”²). Того “Альбома” достаňte і покажіть їй. Покажіть теж “Альбом” Васильківського³, Косачки⁴, Щербаківського⁵ і всі, які у нас єсть. Про мене скажіть, що я виїхав в Павлоградський повіт дивитись якусь-то старовинну церкву.

А. Э.

Видання цієї панни паршиві, нудні і безталанні, і я не можу, щоб така людина торкалась до наших святих речей.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 981.

342. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

Б.д.

Катеринослав – Катеринослав

Тр[охи]м Мик[олайови]чу!

Хочете йти з Музею, то йдіть, а не хочете, не йдіть, а допомагати я не буду Вам. У Вас дуже багато самолюбства, а до других людей дуже багато ненависті, що завжди було мені неприємно і що Вам зовсім не до лиця.

А. Э[варницький].

[Далі текст рукою Т.Романченка] Бути чесним і самим собою, не цілувати пана в руку і не кланятись йому – це бідному чоловіку не до лиця. От так “Запорозьський батько”.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 982.

343. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

Б.д.

Катеринослав – Катеринослав

Тр[охи]м Мик[олайови]чу!

Напишіть Пасюзі¹, щоб зараз же звернувся у Київ до Леон[іда] Миколасєв[ича] Жебуньова² (у нас тамечки його адреса єсть), який узявсь пристроїти кобзарів на виставці, та послав би йому копію з того дозволу од міністра, який надіслала Кожушкові³ граф[иня] Уварова⁴.

А. Я.

Якщо в Музеї картини Жебуньова нема, то вона десь-то єсть у мене.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 983.

344. ЗАПИСКА ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

Б.д.

Катеринослав – Катеринослав

Чи Ви не забули сказати [Булацелю¹], що я не можу прийти на обід у “Євр[ропейську] гостинницю”?

Зайдіть до мене у 5 годин.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 989.

345. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

Б.д.

Катеринослав – Катеринослав

Тр[охи]ме Мик[олайови]чу!

Справтесь по телефону на городську станцію, чи можна узяти білета на неділю, на поїзд в п'ять годин дня, 27 числа, через Долинську на Херсон, 2-го класа. Якщо можна сьогодні, то візьміть карбованців 10, поїдьте на станцію, де було колись Губернське правління, і візьміть там білета. Якщо сьогодні неможна, то дознайте, о якій годині можна взяти білета завтра, або післязавтра.

Д. Ә.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 990.

346. ЗАПИСКА ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

Б.д.

Катеринослав – Катеринослав

Не забудьте, Трох[име] Мик[олайови]чу, одібрати у Миколи¹, як будете давати йому розсчет, револьвера. Не знаю, чи Ви у Василя² одібрали, чи ні.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 991.

347. ЗАПИСКА ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

Б.д.

Катеринослав – Катеринослав

Тр[охи]ме Мик[олайови]чу!

Підіть Ви зразу до казначейства, візьміть там 5 бланків і з ними зайдіть до мене, а я Вам скажу, що на них написати.

Д. Я.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 992.

348. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

Б.д.

Катеринослав – Катеринослав

Любий козаче!

Як що не пізно, то поставте на повістині “Христос в серці чоловіка”¹ ціну 30 к.; як же що вже пізно, то нехай стоїть 40 к.

Всією душею Ваш

Д. Эварницький.

Ні Сінявського, ні Бабенка не треба.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. №993.

Лист написано на музейному спецбланку.

349. ЗАПИСКА ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

Б.д.

Катеринослав – Катеринослав

Любий козаче!

Якщо Ви надістесь усі поправки виправити і не покинути ані жодної, то третьої коректури не присилайте.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 994.

350. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

Б.д.

Катеринослав – Катеринослав

Трохиме Миколайовичу!

Міні роздуло ліву щоку, через що я боюсь іти до Музея і прошу Вас сперш усього – бути сьогодні за касира, себто сидіти коло столика; додивлятись до речей у залі і продавати білети; далі, прислати міні усі газети, які будуть, і всіх, хто прийде до мене в Музей, посилати до мене в будинок. Міні найцікаво не упустити діда Гегела¹, пані Толстикову² і добродія Грекова³ та батюшку Рубанистого⁴.

Д. Э.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 995.

351. ЛИСТ ДО Т. М. РОМАНЧЕНКА

Б.д.

Катеринослав – Катеринослав

Як що я Вам скажу, Трохиме Миколайовичу, пошліть Ви у п'ять (5) годин Василя та Олександра на Поліцейську вулицю, д. № 8, до пані Анни Петровни Плещесвой, і нехай вони од тієї пані принесуть, а хоч і привезуть

древності, які вона подарувала музею. Ця пані Плещеева – моя землячка, але вона гостює у свого сина, товарища прокурора Плещеева. Так нехай питають спершу товарища прокурора Плещеева, а потім пані Анну Петровну Плещееву. Вона каже, що те все привезла з собою і що у неї чимало тамечки усякої старовини. Можна і так зробити, що як не здолають зразу усього забрати, то і вдарте піти за остачею.

Це Вам одно. А друге от ще що: напишіть через Ганну¹, що Вам сказав Буницький, бо це треба швидше в'яснити, щоб не поморозити усіх людей у музеї холодом.

ІЛ НАНУ. Ф. 46. № 996.

352. ЛИСТ ДО П. І. РУЛІНА

3.03.1927

Дніпропетровськ – Київ

З Марк[ом] Лук[ичем] Кропивницьким¹ я не листувався. Писати про те, що я знаю з його життя, у мене зараз немає часу². Якщо я буду в Києві, або Ви будете в Катеринославі, тоді побалакаємо з цього проивоуду. Прощу пробачити за таку відповідь.

Д. Яворницький.

Поштова листівка. Адреса: “Київ. Україн. Академія Наук. П. Рупіну.

ДМАДМУ. Ф. 90. Оп. 1. Од. зб. 276.

353. ЛИСТ ДО О. О. РУСОВА

2.10.1886.

Петербург – Херсон

Дорогой Александр Александрович!

Великую нужду имею в тех статистических сборниках, которые издаются Вашим земством и в которых приложены карты уездов. Будьте добры, вышлите мне их по такому адресу: СПб, Петербургская сторона, Александровский проспект, д.9, кв. № 4. Обозначьте цену каждого сборника, и я вышлю деньги. За сим прощайте! Уклоняюсь Вам, всем козакам и козачкам низенько.

Д. Яворницький.

Погода в П[етербур]ге стоит погожая; козаки ещё не все съехали и потому я чувствую себя одиноко. Написал две статьи, но не знаю, где именно напечатать; от “Киевской старины”¹ отказался, а с “Русской стариной”² ещё не познакомился.

ДАХО. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 140.

354. ЛИСТ ДО СЕКЦІЇ НАУКОВИХ РОБІТНИКІВ

7.02.1924.

Катеринослав – Катеринослав

В Секцию научных работников

Сообщаю, согласно предложения С. Н. Р.¹, что заработная моя плата за чтение лекций в В. И. Н. О.² выражается в сумме 20 руб. 40 коп.

Член Академии Наук Д. Яворницкий.

7/II. 1924 г.

ДИМ. Арх-32484.

355. ЛИСТ ДО М. К. СЕРГІЄВА

3.03.1928.

Дніпропетровськ – Томаківка

Дорогий Земляче!

Коли Ви одержите цього листа мого, то зразу сідайте в потяг і їдьте до Кічкасу¹, в Кічкасі найдіть мого археолога Сергія Свиридовича Гамченка² (колись був генерал, а тепер дуже видатний в цілій Росії археолог) і допомагайте йому в його роботі.

Живе він в будинку Генриха Генриховича Мартенса 1-го, коло самого берега Дніпра. Мартенс теж допомагає нам в наших наукових працях і єсть він уповноважений од комісії, се б то од мене. А знайти його можна в кооперативній крамниці, де він за керовничого. З Гамченком наш фотограф Едмунд Йосипович Федорович та мій музейний службовець Павло Євменович Матвієвський³. Усі мають притулок у того ж таки Мартенса. Ну, гайда на працю!

Д. Яворницкий.

3.03.1928.

ІМФЕ НАНУ. ВР. Ф. 30-2. Од. зб. 38. Арк. 1-1 зв.

356. ЛИСТ ДО М. К. СЕРГІЄВА

12.06.1928.

Дніпропетровськ - Томаківка

Дорогий Миколо Костянтинович!

Археологічні розкопки – це для Вас справді важка робота¹, а збирання археологічного, етнографічного та лексичного матеріалів – це неважка для Вас робота. Той лексичний матеріал, який Ви прислали мені в останньому Вашому листу², пречудесний. Це дуже гарний і розумно Вами освітлений матеріал. Я з великою жагою накинувся на нього і зразу ж завів його у свій Словник³. Дуже прошу Вас і надалі так само працювати та не забувати мене Вашими листами. Офіційний документ, про який Ви мені писали⁴, я Вам

надсилаю, а поки що, од щирого серця бажаю Вам здоров'я і повного благополуччя у всіх Ваших справах.

З правдивою та щирою до Вас пошаною

Д. Яворницький.

12.06.1928.

ІМФЕ НАНУ. ВР. Ф. 30-2. Од. зб. 38. Арк. 2 –2 зв.

357. ЛИСТ ДО М. К. СЕРГІЄВА

29.01.1934.

Дніпропетровськ – Томаківка

В якому б вигляді не були Ваші лексичні записи, Ви їх, дорогий мій Миколо Костянтиновичу, надішліть мені їх цілком, і я сам розберу їх, а себе не дуже утруждайте. Тепер я лекцій ніде не викладаю, до музею не хожу, то як раз мені й розібрати Ваші записи.

Д. Яворницький.

29.01.1934.

ІМФЕ НАНУ. ВР. Ф. 30-2. Од.зб. 38. Арк. 4.

358. ЛИСТ ДО М. К. СЕРГІЄВА

15.10.1934.

Дніпропетровськ – Томаківка

Що це Ви, любий та дорогий синку, нічого не пишете? Чи Ви здорові, чи знов взялись за вчителювання, чи пробуєте на спокою.

Одгукніття живим та радісним словом. Про себе скажу Вам, що мені трапилась несподівано така біда: дав я одному колишньому моєму співробітнику по музеєві, Вас[илію] Олекс[ійовичу] Грекову¹ 200 листків слов мойого словника списати з них копію, а він той В. О. Греков узяв та нагло й умер, а після нього в його кімнату взяв тай і вдерся якийсь воєвничий і всі бумажки небіжчика й спалив, а між тими бумажками згинули двісті слів мого Словника на букву “б”. Так оце я дуже прошу Вас розшукати в себе Ваші чорновики, як що вони у Вас збереглись, виписати з них слова на букву “б” і надіслати їх мені. Будь ласка, не одмовтесь це зробити, за що Вас вельми [подякую].

А поки що крішко цілую Вас, а Вашій матуні низенько укланяюсь.

Д. Яворницький.

15.X.1934.

ІМФЕ НАНУ. ВР. Ф. 30-2. Од. зб. 38. Арк. 5.

359. ЛИСТ ДО М. К. СЕРГІЄВА

27.10.1935.

Дніпропетровськ – Томаківка

Любий і дорогий синку!

Я цілу вічність не маю ні від Вас, ні від Вашої матусі ніякої звістки. Чи Ви живі, чи Ви здорові, чи Ви уже знов учителюєте, чи все ж таки на покої – я не знаю про те нічого.

Сам я за останні часи двічі хворів; одного разу мене так обікрали, що мені ні з чим буде виїхати і до Києва на академічну сесію. Утішаю себе тим, що до Києва я зараз не поїду, бо ось скоро - недовго настане й зима, а взимку я ні за які гроші не виїду з дому. Поїду тільки на провесні. Роботи у мене зараз велика сила, і я до неї змагаюся.

Напишіть же, голубчику, як там Вам та Вашій матусі живеться. Чи маєте Ви надію, що проживете безбідно всю зиму до весни.

Гаряче вітаю Вас і Вашу матусю.

Ваш Д. Яворницький.

27.X.1935.

ІМФЕ НАНУ. ВР. Ф. 30-2. Од. зб. 38. Арк. 6.

360. ЛИСТ ДО М. К. СЕРГІЄВА

1938.

Дніпропетровськ – Томаківка

Любий і дорогий синку!

Я дуже радію тому, що Вам покращало і що Ви почали веселіше дивитись на мир божий. Бережіть себе, щоб і далі Вам було так же хороше, як зараз. Сам я дуже тяжко хворів на плунок; зараз наче б то краще стало, зате слабію на ноги і через те не здолаю навіть виїхати до Києва на академічну сесію. Моїй Серафимі Дмитровні¹ ще гірше, ніж мені: вона з великою труднощію може вийти з дому і досягнути до потьомкінського палацу², де приймає лічення. Без своєї сестри³ не може зробити і кроку. Про Кавказ, або Крим, щоб туди виїхати, не можна й думати. Отаке тепер, наше життя. Старість – не радість! Кілька часу я не міг нічого робити. Коли у Вас є які записи, пришліть, за що дуже Вам, дуже подякую.

Кріпко цілую Вас і Вашу прехорошу маму.

Ваш Д. Яворницький.

1.[...].1938.

ІМФЕ НАНУ. ВР. Ф. 30-2. Од. зб. 38. Арк. 7.

361. ЛИСТ ДО М. К. СЕРГІЄВА

12.05.1939.

Дніпропетровськ – Тамаківка

Дорогий мій синочку!

От тобі й столиця, от тобі й столичні лікарі. Не лікарі, а коновали! Хворий благає: “Пустить мене, люди добрі, на світ жити”, а вони йому: “Ні, підожди. Ми на тобі перевіriamo нашу методу лікування...”. Я собі уявляю – скільки вони завдали Вам мучення, своїм лікуванням! Ну слава Господові, що Ви хоч живий та теплий вирвалися від них.

Живіть тепер вільно в своїй хаті, дивіться на ясне сонечко та дихайте вільним повітрям, благо, що тепер не зима, а боже літечко. Напишіть мені, як Ви тепер живете, чи є у Вас “насушний”, щоб жити своє убоге тіло. Я всім серцем і душою з Вами. Матусю щиро вітаю, а Вас заочно гаряче цілую.

Д. Яворницький.

12.05.1939.

ІМФЕ НАНУ. ВР. Ф. 30-2. Од.зб. 38. Арк. 8.

362. ЛИСТ ДО М. К. СЕРГІЄВА

17.06.1939.

Дніпропетровськ – Тамаківка

Посилаю Вам, дорогий синочку, 50 карб. на Ваші нужди. Коли одержите, то напишіть мені так: “Вашу книгу одержав, за що дуже дякую”. Про гроші не пишіть. 24 цього місяця їду до Києва на академічну сесію, де пробуду з тиждень.

Кріпко цілую Вас, а маму щиро вітаю.

Д. Я.

17.06.1939.

ІМФЕ НАНУ. ВР. Ф. 30-2. Од. зб. 38. Арк. 10.

363. ЛИСТ ДО М. К. СЕРГІЄВА

12.07.1939.

Дніпропетровськ – Тамаківка

Із Києва я повернувся 1-го цього місяця, думав найду у себе листа од Вас, отже такого листа не найшов і через те не знаю, чи Ви одержали те, що я надіслав Вам перед виїздом до Києва. Пропну сповістити.

Д. Яворницький.

12.07.1939.

ІМФЕ НАНУ. ВР. Ф. 30-2. Од. зб. 38. Арк. 11.

364. ЛИСТ ДО Є. Й. СІЦІНСЬКОГО

25.07.1928.

Дніпропетровськ – Кам'янець-Подільський

Високоповажний Євфимію Йосиповичу!

Звертаюсь до Вас з такими запитаннями. По-перше: що то є ікона дівоча, про яку Ви кажете в своїй книзі “Музей Подол[ьского] Церковн[ого] Ист[орико]-Арх[еологического] Общества” (1909)? Через що вона зветься “дівочою”¹? Чи через те, що на ній Варвара та Катерина (діви), чи, може, що її спорудили для церкви дівчата? По-друге: чи не має у Вас лексичного матеріалу, яким я міг би скористуватись для свого “Словника української мови”², над яким я працюю десятки років? Ви чоловік знаючий, багато попрацювали для науки на віку, знаєте народно українську, то чи не могли б Ви поділитись Вашим багатством зо мною? По-третє: я дуже хотів би Вас бачити у себе і побалакати дрібно про музейні справи загально. Як би могли приїхати до мене, то Вам буде і кімната в музеї і обід у мене. А як би Ви захотіли побачити Дніпрові пороги, то я б Вас спустив до самого Кічкасу, де у мене, під моїм керівництвом, зараз працюють більш десяти археологів, яких я викликав з різних міст України³.

З великою, щирою і правдивою до Вас пошаною

Дм. Иван. Яворницький.

Адреса:

Дніпропетровське (Катеринослав), Дворцова пл., б. 5.

25.VII.1928.

Особовий архів А.Трембіцького.

365. ЛИСТ ДО Є. О. СМІРНОВОЇ

17.01.1907.

Катеринослав – [Павлоград]

Милостивая государыня Евгения Александровна!

Ни “Переправы через Днепровские пороги”¹, ни “Острова Хортицы”² у меня нет, и потому послать Вам названные работы я не могу. Если Вы желаете иметь точные и самые подробные указания касательно Днепровских порогов, то Вам всего лучше обратиться к моему труду “Вольности запорожских козаков” (С.Петербург, 1898 г., второе издание). Там Вы найдете то, чего не было и не могло быть в брошюре “Переправа через Днепровские пороги”. Книгу эту можно выписать или прямо от Суворина³ (это Суворинское издание), или же из музея имени Поля, где она имеется на складе у Николая Григорьевича Сластёна⁴, одного из хранителей музея. Цена с планами и картами 2 р. 50 к. Отдельно планы Днепровских порогов

стоят, в особой книжке, изданной Екате[рин]славской] губернс[кой] земск[ой] управой⁵, 50 коп.

Это и всё, что могу назвать Вам, как руководство для предполагаемой Вами зимней экскурсии по Днепровским порогам.

Что касается рисунков с запорожского оружия и малороссийских предметов, то всего лучше было бы, если бы Вы лично пожаловали ко мне в музей и тут выбрали себе то, что Вам нужно. У меня по этой части имеется богатый матерьял, какого Вы не найдёте в музеях, существующих десятки лет. Снимки с запорожского оружия отчасти напечатаны мной в моих трудах – “Запорожье в остатках старины”⁶ (два тома 6 рубл.), “История запорож[ских] козаков”⁷, т. 1 (4 руб.).

На сем ставлю точку и выражаю Вам всяческие благопожелания.

Уважающий Вас Д. Эварницкий.

ДИМ, Арх-24839.

366. ЛИСТ ДО П. І. СМОЛІЧЕВА

3.01.1931.

Дніпропетровськ – [...]

До археолога Смоличева П. І.

Цим повідомляю, що всі щоденники наукові справоздання та спеціальні розвідки по виявлених матеріалах окремих членів н/ауково/-археологічної Експедиції за час їх праці в ній, друкуються й далі мають друкуватися в окремому Дніпрельстанівському збірникові. На підставі цього пропоную Вам, як членові Експедиції, не опубліковувати ніяких матеріалів, чи друкувати окремі розвідки по матеріалах, добытих в Експедиції, в інших виданнях окріч згаданого збірника.

Голова н/ауково/-археологічної Експедиції

Акад. Д.Яворницький.

ІА НАНУ. Ф. 6. № 110.

367. ЛИСТ ДО П. І. СМОЛІЧЕВА

Дніпропетровськ – [...]

До археолога П. І. Смоличева.

Як і минулих 1927-1930 років, у наступному 1931 році має бути утворена Науково-Археологічна Експедиція по дослідженню терени Дніпрельстану й порожистої частини Дніпра. Знаючи Вас як археолога, що своєю працею буде корисним для робіт Експедиції, я закликаю Вас взяти участь у ній. На підставі цього, прошу повідомити мене, як найскоріше, по змозі не пізніше 15-1. 31 року про Вашу згоду, час роботи та місяці, коли б Ви змог-

ли робити в Експедиції. Оплата праці на загальних умовах Експедиції, у всякому разі від 160-200 карб. на місяць і подорожні. В разі Вашої згоди, після затвердження кошторису і штату Експедиції Вам буде повідомлено про дійсні умови праці і саму працю.

Керівник Наук/ової/ археол/огічної/ експедиції

Академік Д. Яворницький.

ІА НАНУ. Ф. 6. № 107.

368. ЛИСТ ДО М. П. СТАРИЦЬКОГО

31.03.1898.

Москва – Київ

Листа Вашого, високоповажний Михайло Петрович, я одібрав і ще раз скажу Вам: не вважайте Ви на тих, що хотять Вас заслинявити своїми гнилими сніжками, бо то скажені собаки, які через самих себе погинуть без сліда і без останку. Я вважав Вас, вважаю і не перестану вважати за одного із самих талановитих і із самих освічених людей нашого невеличкого українського літературного кола і невідступно благаю Вас не кидати Вашого животворчого пера, а працювати, творити, робити, аж поки Господь Бог назначив Вам жити на цим світі. Ви поклали Ваші сили, поклали всі Ваші вжитки на українську справу, то як же Вам [на] старість кидати Ваше перо? Ні, борітця з Вашими ворогами і борітця не чим, як творами! Покажіть їм, поганим псам, що у Вас є іскра Божя в серці, що Ви працювали не для слави, не для корита, а для вічистої річі, яко казали славні і великі борці за рідну Україну, низові лицарі, запорозці. Я знаю добре, сам по собі знаю, що така безперечна і огульна лайка може і гнітити і старити чоловіка. Так хіба ж Вам невідомо те, що чоловік рідко проща другому за те, що він вище його хоч на півдюйма? Та хіба Ви не знаєте і того, що Христа, божественного Христа, за святу правду прибили залізними гвіздками до деревини і заплювали йому очі і (кивали) над ним (головами)?... Ех, голубчику Михайло Петрович, занедбайте Ви Ваших супостатів, беріть знова у руки перо і пишіть! Пишіть хоч про Мазепу¹, а хоч краще про Сірка², або Чалого³, чи Калниша⁴, і робіть так: як напишіть чи оповідання, чи драму, то розішліть сперше її поміж друзями і недругами, вислухайте од усіх і похвали і огули, тоді же об'їзжайте городи, де живуть наші письменні українці, читайте їм свій твір у рукописі і після того уже несіть його в друкарню. Я домагаюся од Вас того, щоб Ви в останні роки подарували нашій Україні що-небудь класичне і вікопомне. А щодо того, що Ваш твір не поставлять на театральний кон, то воно ж невічно буде так, як тепер у нас робитця в Росії? Та й теж Ви знаєте, що Вас будуть ставити в Галичині... Тему Вам трудно виявити на папері; краще було б, якби ми улітку де-небудь (зібрались) коло курганів, як я виїду на розкопки, і побалакали по душі...

А тепер призиваю Вас, рідний і дорогий Михайло Петрович, до зброї і замість списа даю Вам в руки перо, - воюйте їм до кінця Вашого життя на зиск і славу рідної України і на радість Вашим щирим друзям!

Серцем і душею Ваш

Дм. Ів. Эварницькій. (читай Яворницький).

У Великий день, 5-го квітня, (обнімаю) Вас, як рідного батька України, і тричі цілую, кажучи: “Христос воскрес”!

Моя адреса: Больш[ая] Полянка, д. Розенберг.

31.III.1898.

ІЛ НАНУ. Ф. 15. № 498.

369. ЛИСТ ДО М. П. СТАРИЦЬКОГО

1898.

Москва – Київ

Москва

Зарядьє, Кривой пер., д. Бахрушина

Оце ж Вам, вельми поважний Михайло Петрович, надсилаю Альбом украин[ской] старини, де Ви знайдете собі дещо для драми “Богдан Хмельницький”¹. Як тільки цей альбом дійде до Вас, то Ви у той же день напишіть мені хоч коротенького листа, що одібрали його. Жіночих костюмів тут мало, але все ж таки єсть поважна полковниця. Єсть в бібліотеці Москов[ського] університета один рукописний альбом XVII століття, де багато єсть пан і панночок у розкішній, вимальованній фарбами, одєжі, та тільки шкода, що того альбома не можна одібрати до власних рук, бо він унісун у цілїм світі. Шкода і те, що нікому мені доручити зробити з того альбома список, - нема тут у Москві такої людини, як, наприклад, у Петрограді, пан Опанас Григорович Сластьон². У цього Сластьона Ви б багато дечого до-скочили задля Вашого театра, - у нього є малюнки в фарбах жіночої одєжи XVII і XVIII століття. Черкніть йому до Петрограда (Васильєв[ський] ост[ров], угол 6-й линіи и Малаго просп[екта], д. 16, кв. 4), і він Вам, я знаю, не відмовитця надіслати, що треба. Сам я, чим можу, тим і служу Вам. Тепер же от що: 20-го цього місяця я знимусь з Москви і подамся геть аж у Херсо-нщину, де пробуду, мабуть, аж до кінця січня 1899 року. Так Ви, якщо встигнете роздивитця мойго альбома до 20-го числа, то надішліть мені його назад, по мойї адресі, а якщо не встигнете, то держить його до першого, або до 6 числа січня (января) а тамечки надішліть (та доконечне надішліть) по такїй адресі:

Москва, Алексею Петровичу Бахрушину³, Воронцово поле, собствен-ный дом, для передачи Дм. Ив. Эварницкому.

До Стороженка⁴ піду сам, і що од нього дознаю, про те особисто Вам черкну. А за це все Ви мені скажіть, де мені добути Вапшу “Раду”⁵ видання 1883 року і де мені особіше добути “Повію” (усю цілком) пана Мирного⁶.

Уклоняюсь Вам, Вашій славній доні Марусі Михайловні⁷, також вельми поважній Марії Костянтинівні Заньковецькій⁸ і всьому чесному товариству.

Серцем Ваш

Д. Евфимичій.

ІЛ НАНУ. Ф. 15. № 497.

370. ЛИСТ ДО П. Я. СТЕБНИЦЬКОГО

26.03.1904.

Москва – Санкт-Петербург

1904, III, 26

Москва,

Мясницкая, №№ Сытова, Комната 57

Вельми шановний Петро Януаровичу!

Напишіть мені, спасибі Вам, як мені зробити таке діло. У мене розійшлося усе видання “Наша доля – Божя воля”¹, і тепер у мене питають книгарні по 50, по 100 зразу примірників, а їх і десятка нема. То треба мені надрукувати друге видання. Як мені тут зробити? Якщо можна, візьміть Ви на себе це діло, себто подайте до цензури книжку, надрукуйте і віддайте книгарням, а я виплаю Вам на друк гроші. А як не так, то найдіть мені видавця, щоб він це все сам обкерешував, а мені за те гроші дав. Коли і цього не можна, то добудьте самі дозвіл від цензури на друге видання, а я вже сам надрукую. Зробіть велику увагу, бо я цієї процедури зовсім не знаю. До сього часу я друкував усі свої праці “без предворительной цензуры”, і що писати їй і що посилати, кажу ж Вам, не знаю.

Вітаю Вас з великим святом Великодня і бажаю всього найкращого у світі, чого ви самі бажаєте.

Душею Ваш

Дм. Ів. Яворницькій.

ІР НАНУ. Ф. 3. № 53115.

371. ЛИСТ ДО П. Я. СТЕБНИЦЬКОГО

19.03.1906.

Катеринослав – Санкт-Петербург

1906, III, 19.

Якщо Ваша ласка, вичитайте мій твір¹ укупі з Кесарем Олександровичем² і верніть його мені числа 10 – 15 квітня, після Великодня. Тільки

пам'ятайте одне, що у мене нема другого примірника і якщо Ви загубите рукопис, то я вже більш не здолаю написати, бо почуваю себе дуже погано.

Д. Эварницький.

ІР НАНУ. Ф. 3. № 53114.

372. ЛИСТ ДО М. Ф. СУМЦОВА

7.06.1907.

Катеринослав – Харків

Дорогой и глубокочитимый Николай Фёдорович!

Книжечку Вашу “Леонардо з Винчи”¹ получил и безмерно благодарю Вас за Ваше ко мне внимание. Присём, в виду предстоящего выпуска целой серии подобных же книг, я бы Вам посоветовал обратить самое тщательное внимание на малорусскую речь. Видимо “Леонардо Винчи” Ваша первая работа на малорусском языке и потому в ней замечаются некоторые погрешности со стороны языка. Так, везде Вы пишете творит/ельный/ падеж имён женского рода на ой: “наукой, штукой, картиной” и т.п. Это совершенно недопустимо в малорусской речи; надо: “наукою, шукою, картиною”. Справьтесь у Шевченка², Квитки³ и других наших писателей, и Вы мне вполне поверите.

Далее Вы пишете: “великого ума”, надо “розуму”; “главнѣйшим”, надо “головнѣйшим”; гниваетця – гнивитця; також – теж, пляны – планы; строитуму – будуватуму; завсегда – завжды, назавше; все ж такі – а все ж такы (23 сторінка); нисом – носом; любовь – любов; очевидно – очевиство; найкращей – найкращею; робять – роблять; будова людського тіла – я бы так не сказал; пользовыты – корысни, корыслвыи; мисяца зо два – мисяця зо два; вышла – вийшла; любовью – любовію; по городам – по городах.

Возможно, что в Вашей книжке немало так же и опечаток в смысле руссизмов. Но если даже так, то Вам следует и на это обратить Ваше внимание.

Вы, разумеется, не примите за обиду мои указания, так как я горячо и искренне уважал и уважаю Вас. Сам я прежде, чем напечатать что-нибудь по малорусски, даю перечитывать мою рукопись не одному и не двум знакам нашей дорогой мовы, и только после долгого искуса приступаю к печати.

Всею душой и сердцем Ваш

Д. Эварницький.

P.S. Плян, кляс, лямпа – всё это не по-нашему, а по-заграничному. У нас: план, клас, лампа.

ЦДІА України. Ф. 2052. Оп. 1. Одзб. 1394.

373. ЛИСТ ДО М. Ф. СУМЦОВА

7.11.1907.

Катеринослав – Харків

Вельми шановний і дорогий Микола Федоровичу!

Катеринославська українська “Просвіта”¹ звертається до Вас з великим і щирим проханням приїхати до Катеринослава [у] послідніх числах цього місяця і вчитати на користь її лекцію “Україна в прошлом и настоящем”. За проїзда Вам буде заплачено, і спинитись я прошу Вас до себе, у мій власний будинок над Дніпром.

Якщо можна, то не одмовляйтесь і приїздіть, спасибі Вам.

Всією душею Ваш Д. Эварницький.

ЦДІА України. Ф. 2052. Оп. 1. Од.зб. 1395.

374. ЛИСТ ДО М. Ф. СУМЦОВА

28.09.1907

Катеринослав – Харків

Екатеринослав,

1907, IX, 28

Дворцовая пл., д. 6.

С удовольствием посылаю Вам, дорогой Николай Фёдорович, мою монографию о кошевом атамане Иване Дмитриевиче Сирке¹, уроженце с. Мерёфы Харьковской губернии². В замен этого усерднейше прошу Вас написать две-три строчки о новом моём творе “За чужий грѣх”³ в харьковской газете и в нашу екатеринославскую “Русскую правду”⁴, редактируемую Иван[ом] Вас[ильевичем] Тищенком. Я хлопочу единственно о ходе книги. Напечатание её стоит мне 1008 рублей, а ход на подобные книги без политической тенденции последнего пошиба слишком слаб. С моей стороны выступать с таким твором – мужество.

Всей душой Ваш

Д. Эварницький.

ЦДІА України. Ф. 2052. Оп. 1. Од.зб. 1296.

375. ЛИСТ ДО М. Ф. СУМЦОВА

5.10.1911.

Катеринослав – Харків

Низенько укланяюсь вельмишановному і навіки незабутньому Миколі Хведоровичу і доручаю йому мойго кобзаря – вихованця Грицька Кожушка¹. Дуже прошу вислухати його і одкрити йому шлях у рідному Харкові.

Усією душею і серцем

Д. Яворницький.

ЦДІА України. Ф. 2052. Оп.1. Од.зб. 1297.

376. ЛИСТ ДО М. Ф. СУМЦОВА

25.11.1913.

Катеринослав – Харків

Дорогий і любий мій Миколо Федоровичу!

От щирого серця дякую Вам за Ваше привітання в день мойго ювілею¹, а також і за Вашу статтю про мене в газеті “Южный край”². Промова дойшла “До мойого серця і зоґріла його”. Дуже хотілось би міні обняти Вас у той день, коли вітали мене мої катеринославські друзі, але я мусив удоволянитись Вашим щирим словом до мене. Якщо Ви друкуватимете про мене статтю в Вашому “Вістнику”, то зробіть у ній маленьку поправку – дід і прадід мої були дворяне і писали себе “Яворницькими”, - ото ж і хутір мені достався в Зміївському повіті коло Гомольти “Яворницький”, а батько мій був діакonom у селі Сонцівці, Харківського повіту.

Ще раз од усього серця дякую Вам за Ваше гаряче до мене слово і бажаю усього найкращого, чого і самі собі бажаєте. Не пишу Вам дуже багато, бо бачу після операції так погано³, що ледве соваю перо по цьому паперу. Усім серцем Ваш

Д.Яворницький.

Я б дуже хотів мати в музеї Поля Ваш журнал “Вістник історико-філологічний”, з 1909 gratis, якщо можна; а якщо не можна gratis, то за гроші.

ЦДІА України. Ф. 2052. Оп. 1. Од. зб. 1398.

377. ЛИСТ ДО М. Ф. СУМЦОВА

3.02.1914.

Харків – Катеринослав

Вітаючи Вас од щирого серця, доручаю Вам, вельмишановний Миколо Федоровичу, оцього кобзаря Степана Пасюгу (Пасюга)¹.

З щирою і правдивою до Вас повагою

Д. Яворницький.

Рукопис. Ориґінал. На музейному бланку.

ЦДІА України. Ф. 2052. Оп. 1. Од.зб. 1399.

378. ЛИСТ ДО М. Ф. СУМЦОВА

5.12.1914.

Харків – Катеринослав

Вельмишановний і дорогий Миколо Федоровичу!

Будь ласка, напишіть мені, скільки вийшло усіх томів “Харківського збірника” (Литературно-научное приложение к Харьковскому календарю). У мене єсть тільки десять випусків, а хотілось би мати усі, скільки їх надру-

ковано. В тих “Сборниках” дуже багато цікавого етнографічного матеріалу, із якого я вибираю окремі слова для українського словника. Поки що у мене зібрано із живих уст і різних книжок 6700 слів, таких, яких немає в “Українському словнику” Грінченка¹. Передивляючи джерела, якими користувався добродій Грінченка для “Словника” я убачив, що він зовсім обминув деякі видання, показані в Вашій книзі “Малюнки з життя українського народнього слова” (1910 р.).

Дуже трудно добути увесь той матеріал, який показали Ви у Вашій книзі, а проте усе ж хотілось би його чи так, чи інак, передивитись. Чи не стали б Ви, спасибі Вам, як-небудь мені на допомозі? Деякі з книжок я міг би купити, а деякі переглядіти і назад повернути.

До речі, сказати, в Вашій книзі ніде не згадано про дванадцять книжок чорноморських пісень з нотами добродія Бігдая², які він видав про копі Чорноморського війська. Треба було б Вам теж згадати між інчими працями і про мої “Запорожжє”³ та “По следам запорожцев”⁴, де маються народні перекази про чортів, а у Вас же є окремий виділ в книжці: “Чорти, відьми і то що”.

З щирою і правдивою до Вас повагою

Д. Яворницький.

ЦДІА України. Ф. 2052. Оп. 1. Од.зб. 1400.

379. ЛИСТ ДО М. Ф. СУМЦОВА

Катеринослав – Харків

Високоповажний і дорогий Миколо Федоровичу!

Софія Костантинівна Нечипоренко, учителька на Брянському заводі, що коло Катеринославу, укупі з своїм чоловіком, інженером, перевелась із Брянського в Харків і дуже хоче одібрати посаду учительки в Харкові же. Якщо можна, [вдовольнити] її волю і пристроїте її в якій-небудь школі городській харківській. І сама вона, і чоловік її дуже хороші, дуже цікаві люде і дуже прихильні до української справи. Якщо Вам самому трудно буде пристроїти в школу, то, може, буде Ваша ласка побалакати з Дмитром Івановичем Багалієм.

З правдивою і щирою повагою до Вас

Д. Яворницький.

ЦДІА України. Ф. 2052. Оп. 1. Од.зб. 1401.

380. ЛИСТ ДО І. І. ТОЛСТОГО

21.05.1888.

Петербург – Петербург

Ваше Сиятельство!

Весьма много обяжете, если сообщите, где напечатаны раскопки Луговой могилы (близ Александровска) и Куль-Абского кургана (близ Керчи).

Петербургская сторона, Александровский проспект, д. № 9. Дим. Ив. Эварницкому.

Адреса: “Захарьевская улица, д. № 11. Его сиятельству графу Ивану Ивановичу Толстому”.

РНБ. ВР. Ф. 781. О_д.зб. 1406.

381. ЛИСТ ДО І. І. ТОЛСТОГО

2.11.1905.

Катеринослав – Катеринослав

Горячо, искренне и нелицемерно приветствую Вас, глубоко чтимый граф Иван Иванович, с назначением на высокий [пост] и от души желаю много лет мужественно и честно стоять на таком высоком посту. Двадцать пять лет у меня таилась в душе мысль, что Вы когда-либо будете министром народного просвещения в России¹, и вот теперь моя мысль осуществилась на деле. Теперь в особенности России нужны такие разумные, честные и самоотверженные люди, каким я Вас всегда считал и буду считать до конца моих дней.

Бескорыстно Вам преданный и искренне чтущий Вас
магистр истории Дм. Эварницкий.

РНБ. ВР. Ф. 781. О_д.зб. 1406.

381a. ЛИСТ ДО І. М. ТРУБИ

20.08.1917.

Катеринослав – Катеринослав

Дорогий куме Іване Михайловичу!

Перед Вами мій добрий знайомий, Павло Іванович Павловський, дуже гарна, чесна, кебетлива і працьовита людина, з предків запорожець. Він шукає собі яку-небудь посаду. Якщо можна, пристройте його письмоводом, або помішником класного наставника при українській гімназії в Томаківці, за що Вам дуже і дуже подякую.

Усією душою і серцем Ваш

Д. Яворницький.

УІІ. 1917.20

ДІМ. Арх-20959.

382. ЛИСТ ДО П. Ф. ТУШКАНА

2.07.1914.

Катеринослав – Ерастівка

Любий і дорогий куме Павло Хведоровичу!

Так паскудний Бродський¹ і не дав мені камінців для того, щоб зробити з них моделі! Нехай же він, анахтим, підкладе їх собі під боки у труну на той світ! Зате я дуже радий, що побував у Вас, бачив Вас і балакав з Вами і одібрав од Вас конгтовний лексичний матеріал. Із Вашого “Словничка” я узяв у свій більш ста слів, яких не було ні в “Словнику” Грінченка, ні в моему власному. Не дізнав тільки, що визначають такі, наприклад, слова, як “капнух”, “сематись”, “шендерендя” і ще деякі. Чи не знаєте Ви, як їх перекласти на російську мову? А також чи не згадаєте Ви, де усі Ваші слова, які заведені у спитку, записані Вами? В одному місці спитки Вашою власною рукою написано “Под.”, себто Поділля. Чи так воно, чи не так? Будь ласка, напишіть про це. А ще, будь ласка, збігайте до Вашої і вкупі моєї куми Лідії Михайлівни Єршевської і скажіть їй, що сьомого числа я не здолаю втікати на пороги через те, що не буду вільний од лекцій, які узявся читати на курсах учителів церковно-парахвіяльних шкіл. Вільний буду з 15-го числа, та й тоді “устранивать поездку на пороги” я не берусь, а берусь тільки провести усіх через пороги і бути скрізь за гида або товмача. Нехай кого хочуть, того й вибирають за “устроителя”, а тільки не мене, бо я на те зовсім нездатний.

От тако, дорогий мій куме! З тим і бувайте собі здоровенькі та й мене не забувайте. Усією душею Ваш

А. Яворницький.

ЦДІА України. Ф. 1218. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1-2 зв.

383. ЛИСТ ДО О. С. ФЕДОРОВСЬКОГО

17.11.1924

Катеринослав – Харків

Оце ж я Вам, дорогий Олександр Семеновичу, посилаю статуетку чоловіка, яка знайдена в огороді селянина с. Біленького, Катеринославського повіту, що пониже міста Олександрівського. Вищиною вона має 12 сантиметрів, відлита із бронзи, чи воно жінка, чи воно чоловік, цього Вам не скажу; скажіть Ви, бо Вам більше, ніж мені доводилось знаходити на Харківщині такого матеріалу.

В Каталогі музею імені Поля та фігурка записана під № 15, на 40-й сторінці, друку 1910. Коли Ви захочете побачити цю фігурку власними очима, то приїздіть до мене, або напишіть про те мені, і надішлю її Вам по

почті. А поки що бажаю Вам великого успіху на коні науки і од усього серця дякую Вам за Вашу щирість і ласку до мене.

Всією душою Ваш

Д. Яворницький.

Вашому татусеві низько укланяюсь.

17.XI.1924.

ІА НАНУ. НА. Ф. 7. № 38.

384. ЛИСТ ДО О. С. ФЕДОРОВСЬКОГО

28.12.1924.

Катеринослав – Харків

Вітаю Вас, дорогий Олександр Семеновичу, і прошу Вас черкнути два-три слова, чи одержали Ви мого листа з фотографічним знімком “бронзового божка”, який був знайдений в с. Біленькому, Катеринославського повіту. Думка була з Вами побалакати з приводу цього персонально, та хвороба не пустила мене до Харкова. Користуючись мандрівкою студента Миколи Васильовича Селегея, шлю Вам усі найкращі побажання і великого поспілу в науці, яка для Вас і все життя і велика втіха.

Всією душою Ваш

Проф. Дм. Ів. Яворницький.

28.XII.1924.

ІА НАНУ. Ф. 7. № 39.

385. ЛИСТ ДО М. Ф. ФІНДЕЙЗЕНА

1917.

Катеринослав – Петербург

Милостивый государь Николай Фёдорович!

Два раза пытался музейный фотограф сделать снимки с двух древних картин “Мамаёв” и оба раза неудачно. Теперь сделает попытку в третий раз и, если выйдет неудачно, не замедлю выслать Вам снимки...

Д. Эварницкий.

РНБ. ВР. Ф. 816. Од. зб 2047.

386. НАДПИС НА СВІТЛИНІ КОЗАКА МАМАЯ, НАДІСЛАНІЙ М. Ф. ФІНДЕЙЗЕНУ

8.04.1917.

Катеринослав – Петербург

Добрий козак на натуру,
Добре грає на бандуру.

3-я проба и всё-таки плохая. Снимает в четвёртый раз.

Д. Эварницкий.

Екатеринослав, 8.04.1917.

РНБ. ВР. Ф. 816. ОД.зб. 2047.

387. ЛИСТ ДО М. Ф. ФИНДЕЙЗЕНА

19.04.1917.

Катеринослав – Петербург

Милостивый государь Николай Фдорович!

Посылаю Вам второй снимок с картины “Мамая”. На подлиннике подпись такая:

Добрый козак на натуру,

Добре грає на бандуру.

Я уже посылал Вам один снимок, но не знаю, дошел ли он к Вам. Под ним следует поставить такую подпись:

Бандура моя золотая,

Кобзо, дружино моя вірна...

Все те слова, которые были продиктованы мной Ивану Ивановичу Ра[...]скому.

Оба снимка слишком миниатюрны вследствие того, что во всём городе фотограф не нашёл пластинок большего размера. Снимки также недостаточно выразительны, потому что делал их фотограф мало опытный в этом деле. Специально музейный фотограф Миткин, безнадежно больной и не может подняться с постели. Приходится просить других, но другие посмотрят, посмотрят на оригиналы и откажутся. Из них некий Краснокутский три или четыре раза приступал к картинам и в конце концов дал мне два небольшие снимка, из коих один я Вам раньше послал, и другой посылаю в настоящем письме. Если они Вас не удовлетворят, пишите, и тогда я попрошу художника сделать с картины наброски карандашом и послать Вам. От всего этого становится просто так досадно.

Усердно кланяюсь Ивану Ивановичу и прошу его простить меня за огорчение, не только ему причинённое.

Д. Эварницкий.

РНБ. ВР. Ф. 816. ОД. зб. 2047.

388. ЛИСТ ДО М. Є. ХАЛАНСЬКОГО

5.11.1906

Катеринослав – Харків

Дорогой и незабвенный друг Мишенька!

Поздравляю тебя с днём твоего ангела и от всей души желаю тебе всех благ мира сего.

Как поживаешь, друже? Как твоя семья? Занятия в университете? Я со-
здал в Екатеринославе великолепный музей имени А. Н. Поля и в течении
трёх лет наполнил его такими сокровищами, что если бы ты взглянул на
него, то пришёл бы прямо таки в удивление. Более 100000 №№ различных
предметов старины и современной этнографии. Больше всего я одобычил-
ся за время от апреля месяца по октябрь текущего года.

Но при всём том, вот какая у меня беда: я крепко болено. Бывает время,
когда я по нескольким дням лежу без движения и не поднимаюсь с постели.
Прежде всего, меня побеждает ревматизм, приобретённый мною во время
раскопок курганов; а другое – желудок, который отказывается варить даже
воздух, не то, что пишу.

Тяжело ещё и то, что крутом меня умирают все, так близкие мне, род-
ственники: умер зять, умерла сестра, умерло несколько близких сердцу дру-
зей.

Сообщи, друже, как ты поживаешь, и какие у Бога мысли маешь.

Кстати, если знаешь, что-нибудь о Варваре¹ и о Кокиных², также соо-
бщи. Сергея Кокина³ арестовали в Харбине за поджог здания казённого и
за кражу казённых денег и посадили в тюрьму. Об этом я узнал случайно от
одного офицера, приехавшего из Харбина в Екатеринослав.

Будь здоров и благополучен, дорогой друже, а супруге твоей передай
от меня усердный поклон.

Пиши по адресу:

Екатеринослав, Дворцовая площ., д. 6, мне.

Душой и сердцем твой

Д. Эварницкий.

ЦДА України. Ф. 2061. Оп. 1. Од. зб. 49.

389. ЛИСТ ДО Є. Х. ЧИКАЛЕНКА

9.01.1909

Катеринослав – Київ

Високоповажний Євгеній Харлампієвичу!

Не подавав Вам звістки на Вашого листа через те, що тільки що пове-
рнувсь додому із Одеси, куди їздив до проф[есора] Штерна¹ по музейним
справам.

Сперш усього дуже дякую Вам за Вашого певно щирого і певно прихильного до мене листа. Далі скажу Вам от що. Ще торік я розпочав був історичну повість із запорозького життя², але мене несподівано скрутила люта хвороба, і я покинув свою працю надовго. Тепер я думаю помандрувати до Царьгорода, Єгипта, Малої Азії³ і, повернувшись, знов узятись за розпочату повість. Опріч початку тієї повісті у мене зовсім готове от що є: “Поміж панами”⁴; це ціла галерея типів сучасного українського панства, з яким міні приходилось стріватись на широкому шляхові могой гайдамацького життя. Хочете, то надішлю Вам усього рукопису, і Ви те, що Вам буде до вподоби, надрукуєте в Вашій газеті⁵. Далі є у мене невелика повістинка “Люта помста”⁶, яку я читав деяким землякам у Катеринославі і вислухав од них багато хвалби за мову і за знання душі чоловіка. Є ще невеликі оповістки: “Русальчине озеро”⁷, “Драний хутір”⁸ і інше. І це все я можу надіслати Вам, коли Ви схочете, тільки треба буде те все віддати переписчику, щоб він переписав розбірно і згідно для друку, бо я пишу так, що Ваші друкарі намучатця добре, поки навикнуть мене розбирати. Якщо це все Вам до вподоби, то черкніть міні одразу листа, і я зроблю так, як кажу.

А тепер щиро вітаю Вас з Новим роком і од усієї душі бажаю Вам успіхів у Вашій важкій, але великій і вікопомній праці.

З великим і правдивим поваженням

А. Евфимієвич.

ІР НБУВ. Ф. 44. Од. зб. 895.

390. ЛИСТ ДО Є. Х. ЧИКАЛЕНКА

21.01.1909.

Катеринослав – Київ

Вельмишановний Євгеній Харлампієвич!

Посилаю Вам на спробу дві моїх оповіді: “Закохана пара”¹ та “Славна пані Стасючка” із великого оповідання “Поміж панами”. Якщо ці дві оповіді Вам будуть до вподоби, то напишіть міні зразу і по щирій правді, і тоді я Вам надішлю останні пість. Це все не творчість, а прямо таки етнографія, така сама, як і в моїй книжці “По следам запорожцев”². Моєї вигадки тут дуже мало: це списано з живих людей, і деякі із тих людей, себто нашого українського панства ще й досі живуть і так само роблять, як у мене написано.

Повість “Люта помста” я оддав переписчику, бо вона у мене так написана, що Ви навадку розберете її по власному могому рукопису. Коли буде готова, вишлю негайчись, аби б тільки справді згодились вичитати її. Ваше слово, щире і правдиве, для мене найкраща критика, бо я Вас завжди вважав за знавця нашої української мови і за чоловіка з великим глуздом у голові. Міні дуже хотілось з Вами побачитись та вичитати усе те, що у мене за

останні роки написано рідною мовою і про що я хочу ще написати. Міні думастя, краще було б, коли б не я до Вас, а Ви до мене як-небудь затягли, то тоді б Ви убачили і музей імени Поля, де у мене зібрано стільки усякого добра.

З правдивою і щирою повагою до Вас

Д. Эварницькій.

Дубліката цих повісток, що Вам я їх посилаю, у мене нема, і коли вони у Вас згинуть, то ото їм і кінець.

ІР НБВУ. Ф. 44. Од. зб. 896.

391. ЛИСТ ДО Є. Х. ЧИКАЛЕНКА

10.02.1909.

Катеринослав – Київ

Вельмишановний Євгеній Харлампієвич!

Будемо ми з Вами робити так: я Вам надішлю мого рукопису, Ви його вичитайте, зробіть, які треба, помітки і верніть міні його назад. Я передивляюсь усі Ваші помітки і потім того вишлю Вам удруге рукопису для друку в Вашій “Раді”. Такеньки буде краще через те, що може Ви чого не розберете, або викинете те, чого б я ніяк не викинув. Може я у Вас щонебудь виторгую, або ж Ви у мене, от воно буде і згідно, і лагідно. Зараз я Вам висилаю мою повість “Люта помста” і прошу з нею так само зробити, як і з першою. Після “Лютої помсти” я пошлю Вам останні типи панів українських. У мене була думка написати більш 20 типів “отрицательных”, а тоді узятись за “положительные”, але я устиг вималювати тільки 8 і ці вісім будуть у Вас, коли їх перепише мій писарчук власною рукою, яку Вам краще буде читати, ніж з моєї руки.

За Вашу добру пораду дуже дякую Вам, а про мій твір “За чужий гріх”¹ скажу, щоб його теперечки інакше написав, та вже не вернеш того, що зроблено.

З великою повагою до Вас

Д. Эварницькій.

Скажіть, будь ласка, чи швидко вийде “Словарь” Грінченка². Я маю чотири випуски і ніяк не діждусь, коли він увесь вийде. У мене є такого матеріала, якого я не бачу у надрукованих Грінченком випусках.

ІР НБУВ. Ф. 44. Од. зб. 897.

392. ЛИСТ ДО Є. Х. ЧИКАЛЕНКА

25.02.1909.

Катеринослав – Київ

Вельмишановний Євгенію Харлампійовичу!

Ще і ще раз дуже дякую Вам за Вашу прихильність до мене. Вашу пораду я візьму до уваги, а тепер ще попрошу Вас дочитати до кінця мого

твора “Поміж панами”, теж висловитись по щирій і певній правді. Те, що Вам буде до вподоби, візьміть собі до Вашої “Ради”; те, що не впаде, верніть до моїх власних рук.

Що до Вашої мандрівки на Дніпрові пороги, то коли Ви прибудете у Катеринослав до 15 травня, тоді я проведу Вас скрізь по порогах і на три Запорозькі Січі; а коли з’явитесь пізніше 15-го, надішлю Вам у Київ маршрут. Окрім того, прошу Вас, коли Ви прибудете у Катеринослав, то не минайте мого власного будинка, який стоїть близько Дніпра, як раз супроти Потьомкиного дворця і Потьомкиного саду, на ріжку Дворцової площі і Соборного переулка, № 5, уряд з мешканням віце-губернатора.

З великою і правдивою до Вас повагою

Д. Еварницькій.

ІР НБУВ. Ф. 44. Од. зб. 898.

393. ЛИСТ ДО Є. Х. ЧИКАЛЕНКА

7.03.1909.

Катеринослав – Київ

Вельмишановний Добродію Євгенію Харлампієвичу!

Мій писарчук обіцяє переписати останні типи панів через тиждень, і через те зараз я не можу Вам вислати їх. Але як тільки він принесе їх, так я зараз же і вишлю їх Вам. Із того, що Ви скасували, я згоден викинути в Котлячому хуторі Самсона Івановича Задьору і зробити з нього окремих розказів. Із “Вірної пари” нічого не викину, бо не бачу там нічого залишнього. Ви на мене не гнівіться за це, і все-таки передивіть останні типи моїх панів і ті, які Вам будуть до вподоби, друкуйте собі, а які не до вподоби, верніть мені з Вашими помітками, за що я Вам щиро і гаряче подякую. Поміж іншими панами я маю зачепити теж і Вашу персону, але ще тоді, як я дійду до “положительных” типів. Тепер у мене ще в голові йде серія “отрицательных”; тільки проклята хвороба не дає мені вивести їх на папір. Та може оце, як настане літо, то я таки очуняю і знов візьмусь за працю.

“Лютю помсту” я перероблю і думаю, що вона у мене вийде непогана. А Вам усе ж таки кажу, що як наважесь виїхати напровесні із Києва у Запорожжя, то це дуже корисно буде для Вас і для Вашої газети “Ради”.

№№ газети “Ради”, де буде надруковано “Русальчино озеро”, вишліть мені, як що буде Ваша ласка.

З правдивою і щирою до Вас повагою

Д. Еварницькій.

ІР НБУВ. Ф. 44. Од. зб. 899.

394. ЛИСТ ДО Є. Х. ЧИКАЛЕНКА

3.06.1909.

Катеринослав – Київ

Вельмишановний Євгенію Харлампієвичу!

З проханням на ім'я губернатора треба Вам підождати, бо тепер наш Клінгенберг¹ умер, віце-губернатор Гревениц цього діла не знає і навадку дасть Вам дозвіл².

Кравцову³ до Новочеркасска писати не буду, бо це маніяк, який уже десять год шукає свого діда “запорозького старшину”, якого на всправжжі ніколи не було.

Теж зрікаюсь писати і Біловусу, у Вознесенку, через те, що на ос[трові] Хортиці не було і немає ніяких запорозьких “кріпостей”, а єсть “шанці” гр[афа] Минніха⁴, 1735 року. Перша Січ у запорозців була в Микитині (теперечки Нікополь), а на Хортиці її теж ніколи не було⁵. Про це дивись мою “диссertaцію на магістра російської історії”, 1 том “Історії зап[орожських] козаков”, Москва, 1900, стр. 109 - 176.

Рукопис “Поміж панами” прошу вернути назад швиденько для перегляду. Як що згожусь з Вами, то верну назад до Вашої “Ради”, не згожусь, поправцю ще коло нього.

Усією душею Ваш

А. Эварницькій.

ІР НБУВ. Ф. 44. Од.зб. 900.

395. ЛИСТ ДО Є. Х. ЧИКАЛЕНКА

5.04.1909.

Катеринослав – Київ

Вітаю і Вас, високоповажний Євгенію Харлампієвичу, з великим святом і бажаю од щирого серця усього найкращого в світі, а головне певного успіху в Вашій великій, але трудній праці.

Ви даремно думаете, що я образивсь на Вас за те, що Ви, викинувши середину із могого оповідання “Русальчине озеро”, надрукували його без могого дозволу. По правді кажучи, це було для мене неприємно, але теж зробили не Ви власно, а Ваша Редакція. Якби Редакція надіслала міні рукописи і сказала, що в ньому треба дещо викинути, то я б скоротчав рукописи без змоги і тільки лишив би те місце, де мисливець та дід з синами вечеряють. Це було б тільки на користь оповідання, а ніяк не на поруху. Опріч того, в кінці оповідання Ваш наборщик не розібрав слів: “А що то? А що то?” і набрав: “А то ж? А то ж?” Це як засипав мій мисливець, чи хоч охотник... Ніколи я теж не вживаю слова: “крім того”, воно міні неприємне, бо ніколи в світі я не чув його у народа; чув “опріч”, “опроче”, “окроме” і вживаю “опріч”... Ну, та дарма. Я вишлю Вам рукописи з останніми типа-

ми моїх панів. Ви перечитайте їх найуважно, черкайте, як хочете, а потім висилайте міні знову, і я усе ж таки велике спасибі скажу Вам за те. А тамечки, як згодимось ми, то і візьмете собі для друку те, що Вам буде до вподоби.

З початку мая міні доведеться вести за собою цілу екскурсію “православного воинства” одеського округу, яке звернулось до мене, через “командующого округу”, барона Каульбурса¹, провести його по всьому Запорозжжю і показати усі цікаві в історичних взаєминах місця. Я на це згодився, і тепер багато і місцевих людей строюють, щоб потрапити у цю екскурсію. Було б дуже до діла, якби і Ви устигли у цей саме час прибути до Катеринослава. Коли хочете знати мій програм, чи хоч маршрут екскурсії, то я Вам вишлю його у другому листу.

А тепер бажаю Вам усього найкращого і прошу не думати, що я маю що-небудь недобре супроти Вас.

Д. Эварницкій.

ІР НБУВ. Ф. 44. Од. зб. 901.

396. ЛИСТ ДО Є. Х. ЧИКАЛЕНКА

15.04.1909.

Катеринослав – Київ

Високоповажний Євгенію Харлампієвичу!

Написати Вам маршрута мандрівки на пороги – це не штука, а тільки от що я Вам скажу: 25 числа цього місяця дуже рано буде виїздити. Сперш усього – уся природа ще не прокинулась од холодної зими; друге – холодно; третє – багато дуже води і через те небезпечно в порогах. Найкраще було б, якби Ви виїхали числа 2 – 3 травня. О, тоді було б гарно. А проте як хочете, так і робіть. Коли уже Вам вільно їхати у цьому місяці, з'являйтесь 30 числа, - усе ж таки краще буде, ніж 25. І ві'ять же: як Ви хочете, чи усі пороги переплисти, чи тільки побувати на головних – Ненаситеці, Вовнізі, а другі поминути. Як схочете спуститись через усі пороги, побувати на Хортиці, Чортомлицькій Січі¹, Підпільненьській², то на таку мандрівку Вам треба днів 5 – 6, і це чимало буде Вам коштувати; а як схочете побачити одного, чи два пороги та уклонитись могилі Сірка³ на Чортомлицькій Січі, то це не так дорого коштуватиме та й мандрувати доведеться менше. Коли Ви з'явитесь у Катеринослав, то тут справді ми найкраще розміркуємо це діло, а тамечки я й не знаю, з якого кінця Вам писати маршрута.

Дуже б гарно було, коли б Ви трохи підждали, хоча б до 30 числа. Напишіть, чи згоджується Ви на це, чи Вам не можна.

Душею і серцем Ваш

Д. Эварницкій.

Із “Лютої помсти” я зробив “Де люде, там і лихо”. А як саме те я зробив, розкажу, або вичитаю Вам, коли Ви з’явитесь на мої очі.

ІР НБУВ. Ф. 44. Од.зб. 902.

397. ЛИСТ ДО Є. Х. ЧИКАЛЕНКА

21.04.1910.

Катеринослав – Київ

Високоповажний Євгенію Харлампієвичу!

Звідкіля це Ви узяли, бупім-то я на Вас сердюсь? За віщо? За віщо я буду на Вас сердитись? Ви таки подумайте, чого ми з Вами не поділили і за віщо сварились? Я Вас завжди поважав і поважаю, а якщо і не одмовив нічого на Вашого останнього листа, то це ось через що. Повернувшись із далекої мандрівки¹ до Катеринослава я швидко захворав на запалення легких і вилежав більш п’ятнадцяти суток. Міні не до того було, щоб відповідати на цілу гору листів, які у мене лежали на столі. Далі, видужавши, я потроху почав вичитувати, один за одним, листи і між інчими вичитав і Ваш. Але що я міг Вам сказати? Я не міг та й не можу допомогти не тільки Боровику², але й рідному батькові, якби він був живий і звернувся до мене з таким же проханням, як Ваше. Я нігде не буваю і у себе нікого не бачу. А сам я дуже маненький чоловік і маненьку посаду займаю, то як же я можу допомогти добродію Боровику? Прохайте Ви сильніших од мене людей, а я зовсім нікчемна людина. Я сам собі не дам ніякого ладу, а не тільки щоб ще й інших міг уряжати. Зараз міні навіть важко і оцим пером по паперу водити. Я почуваю у себе таку утому, що міні до всього, [...] до всього, чи до життя, чи до смерті, зовсім байдуже: чи так, то й так³... От що я Вам скажу. Як би це не Ви, то я на другого Вашого листа нічого б Вам не одповів. Але я дуже Вас і поважав і поважаю, а через те не хотів би, щоб у Вас що-небудь тяжке лежало на серці супроти мене.

З правдивим і щирим поважанням до Вас

Д. Эварницкій.

ІР.НБУВ. Ф. 44. Од. зб. 903.

398. ПОШТОВА ЛИСТІВКА ДО Є. Х. ЧИКАЛЕНКА

31.08.1910.

Катеринослав – Київ

Я буду дома до 10-го сентября, і коли Ви приїдете 7-го, то прошу Вас і Вашу панночку прямо до мене – дуже буду радий.

Д. Эварницкій.

ІР НБУВ. Ф. 44. Од. зб. 904.

398-а. ЛИСТ ДО Є. Х. ЧИКАЛЕНКА

18.09.1910

Катеринослав – Київ

Спешу исправить неточно обозначенный мной адрес Наталии Семёновны Щеголевой. Надо: Екатеринослав, Казачья ул., д. 25, Эриха. Было раньше написано: Полицейская ул., а надо Казачья.

Д. Эварницкий.

18.IX.1910.

Адреса: “В Киев. Редакция газеты “Рада”, Подвальная ул., д. 6, у Золотых Ворот. Евгению Харлампиевичу Чикаленку”.

ІР НБУВ. Ф. 1. № 43413.

399. ЛИСТ ДО Є. Х. ЧИКАЛЕНКА

18.10.1910.

Катеринослав – Київ

Вельмишановний Євгенію Харлампієвичу!

П'ятьсот карбованців Ви із Катеринослава получите зачасу¹. З цього приводу була рада у Д. І. Дорошенка²; почалась вона зразу з того, що я записав на листу 100 карбованців. За мною А. С. Синявський³ 50, далі І. М. Труба⁴ 50, потім В. О. Бідов⁵ 50 і далі, і далі... Так ото ж Ви не журіться і не покладайте рук, а працюйте собі і працюйте, поки душа жива і поки живе серце у грудях. Поклика до земляків на папері я не можу робити через те, що зовсім сліпну на очі. Правим оком уже давно не бачу, а ліве так болять, що я оце думаю їхати до проф[есора] Гіршмана у Харків.

З правдивою і щирою повагою до Вас

Д. Эварницкий.

ІР НБУВ. Ф. 44. Од. зб. 905.

400. ЛИСТ ДО Є. Х. ЧИКАЛЕНКА

17–18.09.1910.

Катеринослав – Київ

Вельмишановний Євгеній Харлампієвич!

Висилайте Вашу газету “Раду” з 15-го числа сентября ось кому:

1. Аджамка, Херсонской губ. Ольге Васильевне Павловской.
2. Ст. Канатова Юго-Зап[адной] жел[езной] дор[оги] Аполлону Васильевичу Волкову.
3. Новоміргород. Михаилу Васильевичу Волкову, судебн[ому] следователю.

4. Екатеринослав, Варваре Антоновне Шекутиной. Проспект, собств. дом.
5. Екатеринослав. Проф[ессору] Николаю Афанасьевичу Роговичу, Круторная, собств[енный] дом
6. Екатеринослав. Священнику, отцу Николаю Рубанистому, епархиальное духовное училище.
7. Екатеринослав, Щеголевой Наталии Семёновне, Полицейская ул., д. Эрлиха, кв. Кернера.
8. Екатеринослав, Грекову Василию Алексеевичу, Струковский пер., д. Фёдоровой.
9. Трепке Николаю Фёдоровичу. Котовка, Екатеринославской губ.
10. Екатеринослав, Варваре Антоновне Толстиковой. Торговая ул., д. Толстиковых.

Гроші будуть вислані деякі од мене, деякі од самих передплатників.

Счасти Вам Боже на все добре! Усім серцем Ваш

Д. Яворницький.

P.S. Спешу исправить неточно обозначенный мной адрес Наталии Семёновны Щёголевой. Надо: Екатеринослав, Казачья ул., д. 25, Эрлиха. Было раньше написано: Полицейская ул., а надо Казачья.

Д. Эварницкий.

18.09.1910.

ІР НБУВ. Ф. 1. № 43426.

401. ЛИСТ ДО К. П. ШАМРАЄВСЬКОГО

Червень 1919.

Катеринослав – Катеринослав

Корней Павлович!

Какой-то негодай откапывает памятник Екатерине¹. Вы осмотрите с Кравченком² (но без Ивана) место, и если памятник на месте, забросайте его щепнем.

Д. Э.

ДІМ. ДА. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 18.

402. ЛИСТ ДО К. П. ШАМРАЄВСЬКОГО

5.05.1921.

Катеринослав – Катеринослав

Корнею Павловичу Шамраевскому.

Предъявителю сего, Ал. Кирил. Захвалинскому, прошу выдать невод на короткое время для ловли рыбы в [...] озере.

Д. Эварницкий.

5.V.1921.

ДІМ. ДА. Ф.1. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 33.

403. ЛИСТ ДО К. П. ШАМРАЄВСЬКОГО

14.03.1922.

Катеринослав – Катеринослав

Корней Павлович!

Прошу Вас выдать Я. С. Руденку из музея все его картины.

Д. Яворницкий.

14.03.1922.

ДИМ. ДА. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 32.

404. ЛИСТ ДО К. П. ШАМРАЄВСЬКОГО

18.05.1923.

Катеринослав – Катеринослав

Корней Павлович!

Выдайте Миколі Кузьмичу Котову рукопись его отца, Кузьмы Ермолаевича Котова¹.

Д. Яворницкий.

18.05.1923.

ДИМ. ДА. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 38.

405. ЛИСТ ДО К. П. ШАМРАЄВСЬКОГО

31.07.1923.

Катеринослав – Катеринослав

Корнею Павловичу Шамраевскому.

Все картины В. Я. Левенсона¹ прошу выдать художнику В. В. Журавлёву.

Проф. Д. Яворницкий.

31.VII.1923.

ДИМ. ДА. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 5.

406. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

16.11.1886.

Петербург – Петербург

Многоуважаемый Сергей Николаевич!

Не спешите отдавать рисовальщику снимки с могилы Сирка¹, п[отому] ч[то] завтра, в час дня, я принесу Вам превосходную фотографию с могилы, и фотография, конечно, лучше рисунка². Если Вас не застану, оставлю прислуге.

Д. Эварницкий.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 137-138.

407. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

1887.

Петербург – Петербург

Многоуважаемый Сергей Николаевич!

Предлагаю Вашему вниманию мою “Переpravу через Днепровские пороги”¹. Если понравится, напечатайте, если нет – известите, и я передам в другой журнал. Мне хотелось бы у Вас печататься, потому что делаете к статьям иллюстрации. Я уже оставил Вам несколько снимков порогов, теперь оставляю снимки со скалы “Монастырко”², на которой отдыхала им[ператрица] Екатерина II во время своего путешествия по Новороссии³.

Весь Ваш Д. Эварницкий.

Зворотна адреса: ”Петербург[ская] стор., Александров[ский] пр., д. № 9.”

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 138.

408. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

1887.

Петербург – Петербург

Многоуважаемый Государь Сергей Николаевич!

Будьте добры, сообщите мне, когда именно и какую из моих статей Вы (имеете) напечатать в “Историческом вестнике”¹.

Д. Эварницкий.

Зворотна адреса: “Петербургская стор., Александровский просп., д. № 9”.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 138.

409. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

19.04.1887.

Петербург – Петербург

Милостивый Государь Сергей Николаевич!

Будьте добры, пришлите мне все три мои статьи, так как я имею в них сделать маленькие поправки и неточности. Через день или два я снова возвращу. С шестого мая я уезжаю на Соловецкий остров¹, потом оттуда на юг России для раскопок курганов, и потому, если Вы сообразоволяете прислать мне деньги к 5-му², то я Вам большое спасибо скажу, такой же величины, как расстояние от Беломоря и до Черного.

С истинным уважением пребываю к Вам

Д. Эварницкий.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 139.

410. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

20.04.1887.

Петербург – Петербург

Милостивый Государь Сергей Николаевич!

Теперь всё готово. Если находите нужным прежде всего *-в июньской книжке* напечатать “О Синельникове”, печатайте¹. Оно бы ещё резоннее было напечатать эту статью в майской книжке, так как в мае будет и столетний юбилей Екатеринослава². Но если нельзя в мае, то пусть в июне. К статье “Могила двух кошевых”³ нужно напечатать фотографический снимок, который я Вам дал, потому что фотография вернее всяких художественных фантазий. Тем более, что это даёт возможность многим сравнить, насколько легкомысленно отнёсся к памятникам Запорожья г. Скальковский⁴, напечатавший на обёртке своего сочинения (“История Новой Сечи”, Одесса, 1846, ч. III) часть от памятника Сирка. Вообще Скальковский бессовестно врёт, а надписи на памятниках передаёт в таком виде, что можно подумать, будто он совсем неграмотный человек. В свободное каникулярное время я решусь подробно разобрать сочинение Скальковского и, будет угодно Вам, вручу для напечатания в “Историческом вестнике”⁵.

Теперь предлагаю Вашему вниманию фотографию с памятника Сирка, но не с западной стороны, где помещена надпись, а с восточной, где изображено распятие.

Истинно уважающий Вас

Д. Эварницкий.

Если фотография окажется Вам ненужной, то пришлите её, пожалуйста, обратно мне.

*- * Слова вписані над рядом.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 139-140.

411. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

22.06.1887.

Нікополь – Петербург

Посылаю Вам, многоуважаемый Сергей Николаевич, настоящую статью – результат сеголетней поездки моей на Соловки. Я бы очень хотел, чтобы Вы напечатали эпитафию на могиле Калнышевского¹ церковнославянскими буквами, в таком виде, как она сделана на плите. С этим вместе желательно было бы, чтобы в книжке напечатана была и сама плита, в таких размерах, как она приложена при статье². Это моё святое желание, остальное представляю на Ваше усмотрение.

С истинным уважением пребываю к Вам

Д. Эварницкий.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 140.

412. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

20.10.1887.

Петербург – Петербург

Милостивый Государь!

Я не предупредил Вас о статье “Калнышевский” потому, что посланная Вам статья и напечатанная в “Новостях”¹ значительно разнятся одна от другой. Причём эта статья, отправленная Вам, написана ещё в июне и в это же время послана Вам. Не видя её в “Историч[еском] вестнике”, я думал, что она Вам неудобна и сделал из неё извлечение, напечатав в “Новостях”. Вот в чём дело! Если я перед Вами виновен, то прошу искренне прощения.

Д. Эварницкий.

Лист друкується за вид.: Бектова В. М. С. 140 – 141.

413. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

10.04.1888.

Петербург – Петербург

Предлагаю Вам, многоуважаемый Сергей Николаевич, отрывок из моей “Поездки по Запорожью”¹. Она нигде не напечатана. Если найдёте интересным, оставьте у себя для “Историч[еского] вестника”², в противном случае уведоьте меня, я зайду взять его обратно, чтобы не утруждать Вас присылкой.

С искренним уважением имею честь пребывать к Вам,

Д. Эварницкий.

Зворотна адреса: “Петербургская стор., Александровский пр., д. № 9”.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 141.

414. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

6.05.1887.

Петербург – Петербург

Многоуважаемый Сергей Николаевич!

Позвольте предложить ещё другую мою заметку и вместе с тем спросить Вас, будет ли она напечатана в “Историч[еском] вестнике”? Если не будет, то не откажитесь, пожалуйста, прислать её обратно мне.

Также точно я не знаю, напечатаете ли Вы оставленную мной у Вас статейку: “Как в старину переделывали старых людей на молодых”¹. Мне и до сих пор совестно за то, что я, послав Вам свою статью о кошевом Калнышевском, с тем вместе напечатал её и в “Новостях”². Поверьте мне, что это произошло по незнанию моему. Я полагал, что можно одно и то же

печатать в газете и в журнале, нисколько не обижая редактора. Теперь, конечно, этого не повторю.

Искренне уважающий Вас

Д. Эварницкий.

На днях вместе с художником Ил. Еф. Репиным³ уезжаю на Кубань, к черноморским казакам с учёно-художественной целью⁴.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 141.

415. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

Б. д.

Петербург – Петербург

Многоуважаемый Сергей Николаевич!

Будьте так добры, пришлите мне на самое короткое время мою рукопись “Где девались запорожские клейноды?”¹. Я имею сделать в ней небольшую добавку.

С искренним уважением пребываю к Вам

Д. Эварницкий.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 142.

416. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

15.01.1889.

Петербург – Петербург

Многоуважаемый Сергей Николаевич!

В 1887 г. (июне) Вы напечатали мою статью “И. М. Синельников”¹ в “Историч[еском] вестнике”². Я неожиданно для себя нашёл новые материалы об этом самом Синельникове, записку его современника и родственника Страхова³, хранящуюся у генерала Синельникова⁴, внука Ивана Максимовича Синельникова. Эта записка гораздо больше и обстоятельнее составлена, чем то, что дано было мне в 1887 году для биографии И. Синельникова, по ней я написал новую статью⁵. Не найдёте ли возможным напечатать и эту вторую мою статью о Синельникове, давши ей какое-нибудь новое заглавие?

Идти в “Русскую старину”⁶ я не желал бы; печатать в газете неудобно. Сообщите мне Ваше “да” или “нет”.

Искренне уважающий Вас,

Д. Эварницкий.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 142.

417. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

1.11.1889.

Петербург – Петербург

Многоуважаемый Сергей Николаевич!

Будьте столь великодушны, позвольте мне взять у Вас ещё одно, только одно, клише сегодняшнего “Исторического вестника” (стр. 399)¹, с подписью: “Типы запорожцев, изображенных на знамени”.

Адрес: Сергиевская ул., д. 31, кв. 18.

Д. Эварницкий.

Книга моя² была окончена ещё 15 октября, и я ожидал только выхода “Исторического вестника”, чтобы воспользоваться одним из клише.

Искренно уважающий Вас,

Д. Эварницкий.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 143.

418. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

12.04.1891.

Царське Село – Петербург

Многоуважаемый Сергей Николаевич!

Надеюсь, Вы уже рассмотрели мою “Историю запорожских козаков”¹ и отметили для себя рисунки, которыми бы желали воспользоваться в “Историческом вестнике”. Назовите мне эти рисунки, и я велю доставить Вам от них клише, сам же лично, за болезнью, явиться к Вам не могу, но перед отъездом в Ташкент² (приблизительно недели через две), может быть, смогу зайти и проститься с Вами. Кстати, пользуясь настоящим случаем, обращаюсь к Вам с предложением такого содержания: в Харькове имеется заслуженный проф[ессор] унив[ерситета], (декан) факультета историко-филологического Амеранг Степанович Лебедев³. У этого Лебедева имеется труд (на 35 печ[атных] листов) “Очерки по истории Слободской Украины”, который он хотел бы продать всего лишь за 300 рублей. Труд частью писанный, частью уже печатанный в кратком извлечении (всего 3-4 очерка) в “Чтениях моск[овского] общ[ества]”⁴. Не найдёте ли Вы возможным предложить для издания этот труд А. С. Суворину⁵?

За сим остаюсь с полным уважением к Вам

Д. Эварницкий.

Голова страшно болит, а рука ужасно дрожит, отчего и писать едва могу.

Зворотна адреса: “Царское Село, Стессельская ул., д. Фролова”.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 143-144.

418-а. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

18.01.1892

Петербург – Петербург

Многоуважаемый Сергей Николаевич!

Не найдёте ли Вы возможным выдать мне три клише к моей “Истории запорожских козаков”, которые я печатаю от двух статей, напечатанных в “Историческом вестнике”?

Первая статья “Переправа через Днепровские пороги”¹, от которой нужны клише видов порогов (конечно, два); вторая статья “Запорожские войсковые клейноды”², от которой нужен снимок с корабля только **корабля одного**, без фигур запорожцев. Взамен этого я предоставляю Вам клише другие для напечатания рецензии на мою “Историю” в “Историческом вестнике”³. Искренне уважающий Вас

Д. Эварницкий.

P.S. Зашёл бы сам к Вам, но страшно занят.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 144.

418-б. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

15.10.1892

Ташкент – Петербург

Многоуважаемый Сергей Николаевич!

Предлагаю Вашему вниманию большую статью (20 печатных листов) “Путевой дневник археолога от Баку до Ташкента”¹. Эта статья – результат моей поездки, сделанной по распоряжению Туркестанского генерал-губернатора²; она написана с целью дать в руки путеводитель в археологическом и частью в историческом отношении для всякого культурного человека, проезжающего по Средней Азии и [...] или иначе интересующегося судьбой прошлых времён этой страны.

В ней описаны развалины древней Мервы, Асхабада, Аннау, Геок-Теппе, Дзжоль-Барса, Артыка, Самарканда и других городов, остатки так называемого Тамерланова моста, Железных Ворот, степных Сарбада и т. п., а также решается вопрос об этимологическом значении слова “сарг”, делается попытка представить в кратких чертах историю г. Ташкента. Ко всему этому будет приложено несколько фотографических снимков разных мечетей и развалины зданий: мечети в Аннау, Султан-Санжар в древнем Мерве, мечети Шир-Дар, Ших-Зинде, мавзолея Тимура в Самарканде, развалины крепости в Геок-Теппе и др.

Если Вам благоугодно будет принять мою статью для напечатания её в “Историческом вестнике”, то благоволите ответить лишь коротенькой те-

леграммой в таком роде: “Ташкент, Эварницкому. Согласен, высылайте, или же не согласен, не высылайте”.

С искренним почтением пребываю к Вам

Д. Эварницкий.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 144 – 145.

419. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО¹

5.04.1896.

Варшава – Петербург

Многоуважаемый Сергей Николаевич!

Коли Ваша ласка, будьте столь добры, прикажите выслать следующие мне “пенензы”² за статью об Иване Максимовиче Синельникове (Историч[еский] вестник, апрель, 1896 г.)³ по следующему адресу: Варшава, Иерусалимская аллея, д. 48, кв. 15, Дм. Ив. Эварницкому, а также сообщить мне, не пожелали бы Вы напечатать мою характеристику гетьм[ана] Ив. Мазепы⁴ (4 писанных листа) с приложением его портрета, открытого в 1887 году на [...] церквей [...].

Д. Эварницкий.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 145 – 146.

420. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

6.10.1896.

Москва – Петербург

Многоуважаемый Сергей Николаевич!

Сим имею известить Вас, что 5-го октября я имел удовольствие прочесть в Московском университете пробную лекцию¹ на звание приват-доцента по русской истории. Лекция эта касается истории запорожских казаков и называется так: “Главнейшие моменты из истории запорожских казаков”². Размером – на один печатный лист. Не найдёте ли Вы, достойнейший Сергей Николаевич, напечатать эту лекцию в “Историческом вестнике”. Писана она языком живым и составлена, смею уверить, интересно. Мне Ваше согласие было бы на руку, так как в этот год я буду читать мой курс “Отношение Малой России и Запорожья к Москве” бесплатно³.

Уважающий Вас

Д. Эварницкий.

Жду скорого ответа.

Зворотна адреса: “Москва, Поварская ул., [...] Иефе [...]”.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 146.

421. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

8.01.1899.

Москва – Петербург

Посылаю Вам, многоуважаемый Сергей Николаевич, статью “Способы погребения у древнейших народов, населяющих юг России”¹.

По получении её и просмотра, будьте добры, сообщите открытым письмом, принята ли она будет в журнал или нет.

Д. Эварницкий.

Зворотна адреса: “Москва, Зарядье, Кривой пер., д. Бахрушина”.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 146.

422. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

22.12.1899.

с. Богодар – Петербург

Многоуважаемый Сергей Николаевич!

В моей заметке “Археологическая справка” (Исторический вестник, декабрь, стр. 1302 – 1304) вкрались две досадные опечатки: на стр. 1303 в первой строчке напечатано: похоронен в запорожской **черни**, надо: похоронен в запорожской **церкви**! На стр. 1304, в четвёртой строчке напечатано: “известного дикого пана”; надо: “известного дикого попа”¹.

Усердно прошу Вас отметить мою поправку.

Д. Эварницкий.

Поштова листівка із пгтемплем с. Покровського Катеринославської губернії.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 146 – 147.

423. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

2.10.1901.

Москва – Петербург

Многоуважаемый Сергей Николаевич!

Не желаете ли получить для “Ист[орического] вестника” описание и фотографический снимок церкви в с. Сорочинцах, где крестили Н. В. Гоголя![?]

Дм. Пв. Эварницкий.

Зворотна адреса: “Москва, Зарядье, Кривой пер., д. Бахрушина”.

Листівка. На титулі адреса: “В С.-Петербург. Его превосходительству редактору “Исторического вестника” Сергею Николаевичу Шубинскому, Невский пр., редакция “Нового времени”, д. 10”.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 147.

424. ЛИСТ ДО С. М. ШУБИНСЬКОГО

12.12.1904.

Катеринослав – Петербург

Многоуважаемый Сергей Николаевич!

Не желаете ли Вы напечатать в Вашем журнале мою статью¹, листа на 2 печатных, с рисунками, 20 штук, где будут изложены результаты моих (двух) летних раскопок в пределах Екатеринославской губернии? Статья будет носить название “К XIII археологическому съезду в г. Екатеринослав”.

С полным уважением к Вам

Д. Эварницкий.

Зворотна адреса: “Екатеринослав, Областной музей”.

Лист написано на особистому бланку з тисненням: “Дмитрий Иванович Яворницкий”.

Лист друкується за вид.: Бекетова В. М. С. 147.

425. ЛИСТ ДО Д. М. ЩЕРБАКІВСЬКОГО

4.12.1912.

Катеринослав – Київ

Вашого листа у купі з власним листом, вельмишановний Данило Михайлович, я одіслав до Полтави, кому слід, а що з того вийде, напишу Вам, одібравши листа з Полтави. Я зовсім спігну і ледве бачу перед собою оцього клаптя паперу, а через те ставляю точку на ньому.

Душею Ваш

Д. Эварницкий.

Уклоняюсь низенько М. Ф. Біляшевському¹.

ІА НАНУ. Ф. 9.№ 168/Е.

426. ЛИСТ ДО С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ

12.10.1932.

Дніпропетровськ – [Єсентуки]

Как гром среди зимы поражает человека, так поразило меня известие о внезапной кончине дорогого Сергея Баконовича Шарбе! Я теперь припоминаю о том, как он был у меня на раскопках, как мы спали с ним в пекучий день в степи под старой грушею, как он потом купался, вместе с молодёжью в Днепре и говорил, что жена и запрещает ему купаться, но он не купается, а только моется в воде; как он всех удивлял замечательным умением плавать в реке, не двигаясь ни руками, ни ногами. Припоминаю, как он приходил к нам в знаменательные в нашей жизни дни и повествовал о разных событиях своего горного института... И теперь он стоит передо мной,

как живой: куда я ни пойду, и он за мной. Да неужели же его нет уже на земле? Холод пронизывает всё моё тело. Нет, это ужасно!.. Не сумели сбегать ни жена, ни дочка дорогого мужа и отца...

Береги себя, Симочка, и приезжай счастливой и благополучной в дом свой. Любящий тебя

Д. Яворницкий.

12.X.1932.

ДИМ. Арх-32473.

427. ЛИСТ ДО С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ

/версень, 1937 р./

Дніпропетровськ – [...]

Дорогая Сима!

Гришка [Агел] никак не мог удосужиться, чтобы заняться крышей нашего дома, а посему пришлось обратиться к его отцу, Петру Фёдоровичу. Пётр Фёдорович за одну работу “за[...]” 400 рублей, а сколько обойдётся железо, краски, гвозди – тут уже мои счисления совершенно теряются в лабиринте цифр. Из 1000 рублей, которые ты мне щедро оставила на крышу и на уголь, остаются только клепки кредиток. К счастью Черевичко, хотя и были у меня и говорили о близкой возможности купить уголь, но от слов до самой покупки ни дров, ни угля пока дело не дошло. Была у меня и та “благодетельница”, косоротая особа, которая некогда доставляла нам уголь по очень дешёвым ставкам, но я отклонил её любезное предложение. Был у меня и “миленький” Фукс, который всё ещё обещает уплатить мне за мою “Историю г. Екатеринослава”¹, но я и поныне не получил от него, кроме задатку, ни копейки щербатого.

Григорий Сергеевич несколько раз бывал у меня, но теперь не показывается, потому что находится в лагерях. Илько² бывает изредка; часто бывать не может, потому что по роду своей службы бывает в поездках по бывшей нашей губернии.

Зато Витька бывает и днём, и вечером, только не ночует у нас. Для безопасности нашего дома это, пожалуй, и непогано...

Крепко целую тебя Д. Я.

Поправляйся хорошенько!

ДИМ. Арх-32481.

427-а. ЛИСТ ДО С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ

4.06.1937

Дніпропетровськ - Сочі

Хроника событий в доме Д. И. и С. Д. Яворницких.

Из Криворожских лагерей прибыл Дмитрусь. Трудно было его сразу узнать: сурло naïв такое, що й решетом його не накриєш... Один раз пообещал, одну ночь переночевал и потом внезапно исчез.

Прибыв из Капуливки Васька Кривошій-Шевченко. Оказался дрянь мальчишка. Сколько времени прожил на месте преславной Запорожской Сечи, ни одного черепка на ней, ни одного гвоздя, ни одной люльки не нашёл, ни одной песни не записал, ни одного хатнього малюнка не привёз. Полное ничтожество!

Внезапно, как гром на совершенно чистом небе, вошёл в кабинет высокий, седой старик, лысый, очень скромно одетый. Он на меня смотрит, а я на него. Что-то знакомое, но кто он таков, не знаю.

“Дмитро Івановичу, не вже не пізнаєте? – А, Василь Хведорович Котляревський!!... Не будемо згадувати про те, що між нами вийшло!...”

Из Киева пришла телеграмма с запросом: сколько я отчисляю из моего академического жалованья на оборону. Я ответил: “Місячне утримання”...

Из Москвы пришла настойчивая просьба выслать подлинные письма И. Е. Репина². Я решил было удовлетворить просьбу Бонч-Бруевича³, но пришёл ко мне Ю. А. Петровский⁴ и отсоветовал посылать. Они выдурят у вас письма, напечатают, а вышлют вам за них 100 – 200 руб. Я воздержался до твоего приезда.

Крепко целую тебя.

Д. Я.

4.VI.1937.

ДІМ. Арх-778/21.

427-б. ЛИСТ ДО С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ

20.06.1937

Дніпропетровськ – Сочі

Дорогая Сима!

Никакой платы с меня не требовали, а потому я считаю, что она безплатна. Приходится только жалеть, что её прислали после твоего отъезда из дому. Ну, воспользуйся нею, сколько возможно... У нас всё благополучно.

Д. Я.

ДІМ. Арх-32718.

Адреса: “Кавказ. Сочі. Пролетарский спуск, д. 6. Санаторий Лечсанупра Кремля им. Цюрупы. Серафиме Дмитриевне Яворницкой”. Зворотня адреса: “Днепропетровск, майдан Шевченка, д. 5”.

427-в. ЛИСТ ДО С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ

14.07.1937

Дніпропетровськ – Сочі

Академія Наук УСРР від 19 травня 1937 року. Витяг з протоколу № 15304 засідання президії АН УСРР. 5 червня 1937 р.

Ухвалили: Підтвердити присудження вченого ступеня доктора суспільних наук дійсному члену Академії Наук УСРР академіку Яворницькому Д. І. Оригінал за належними підписами.

ДІМ. Арх-23048.

На поштовій листівці. Адреса: “Пролетарский спуск № 6. Санаторий им. Цюрупы. Яворницкой Серафиме Дмитриевне”. Зворотна адреса: “Днепропетровск. Майдан Шевченка, д. 5”.

428. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО.

31.10.1933

Дніпропетровськ – Київ

Глубокоуважаемая Наталия Дмитриевна!

Спасибо Вам за скорый, обстоятельный, а главное – сердечный ответ на письмо Дмитрия Ивановича.

События продолжают развёртываться. После отставки из музея¹ Дм[итрий] Ив[анович] думал ехать в Харьков к Затонскому², но последний уехал из Харькова, вернулся только 27, приём должен был начаться с 28 этого месяца. Как видите, пришлось отменить поездку.

Вчера, т.е. 29-го окт[ября] местная секция научных работников, в которой играют видную роль молодые партийцы, члены комиссии по чистке нашего музея, исключили из числа своих членов всех вычищенных из музея научных работников, в том числе и Дмитрия Ивановича. Не довольствуясь этим, они постановили обратиться в Академию Наук об исключении Д[митрия] И[вановича] из членов Академии! Что же ему приписывают? Идеологию запорожского и украинского казачества и гетьманщины. Как Вам известно, Д[митрий] И[ванович] никогда не занимался ни украинскими казаками, ни гетьманщиной! Д[митрий] И[ванович] не был даже приглашен на заседание секции, всё это было сделано в его отсутствие.

Дмитрий Иванович щиро прохает Вас, Наталия Дмитриевна та вельмишановного Миколу Прокоповича³ поговорить об этом деле с академиком Крымским⁴, Новицким⁵, с neodминним секретарем Академии и, если действительно поступит в Академию такое заявление нашей секции, то вызвать Д[митрия] Ивановича в Академию для выяснения –этого дела или же дать возможность Дмитрию Ивановичу хотя бы письменно объяснить, а то получается что-то необъяснимо странное. Никогда нигде не выступал, как политический деятель, никогда не менялся, а вот так сразу сделался и националистом и вредным человеком.

Очень прошу помочь Дмитрию Ивановичу в его горе и написать ему, как только Вы что-нибудь узнаете нового о его деле.

Дмитрий Иванович и я крепко жмём Вашу руку, желаем Вам всего наилучшего.

С. Яворницкая.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. О_д. зб. 264.

429. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ- ВАСИЛЕНКО

4.12.[1933]

Дніпропетровськ – Київ

Глубокоуважаемая и дорогая Наталия Дмитриевна!

До сегодняшнего дня я не могла с полной уверенностью сказать Вам словами Вашего пожелания – тучи разнялись. Спасибо сердечное за Ваше родственное отношение к нам в такой трудный, моментами невыносимо тяжёлый, период времени, какой мы пережили, могу теперь добавить, не только пережили а [изжили?].

В Харьков Дмитрий Иванович не ездил. Здесь у нас принял большое участие в этом деле видный, влиятельный человек¹. Он сам был в Харькове, виделся с Петровским², Чубарем³ и Затонским⁴. Все они симпатично ставятся к Дм[итрию] Иван[овичу]. Затонский возмущён поступком нашей секции научных работников (очевидно они перестарались), сказал, что заставит их вернуть постановление, если оно послано в Академию. Никаких репрессий больше не должно быть по отношению [к] Дм[итрию] Ив[ановичу]. Затонский обещал ещё похлопотать о назначении Дм[итрию] Ив[ановичу] академической персональной пенсии. По желанию Дм[итрия] Ив[ановича] вопрос о возвращении в музей не поднимался, несмотря на настояния со стороны защитника Д[митрия] И[вановича]. Если Д[митрий] Ив[анович] впоследствии и будет иметь связь со своим дорогим детищем, то только в качестве почесного члена рады музея или ещё что-нибудь такое “почесное”. Всё это окончательно выяснилось только сегодня, и Вам первой, глубокоуважаемая Наталия Дмитриевна, спешу сообщить об этом. Столько времени мы сами томились неизвестностью: вместо Харькова этот человек едет по области по хлебосдаче, потом едет в Западную область по вопросу о переселении, а там всякие конференции и т. д. Мне очень неловко, что я заставила Вас беспокоиться, но раньше нечего было писать. План работы на 1934 г. Д[митрий] И[ванович] послал своевременно. Получено приглашение на 10 дек[абря] на сессию рады ВУАН (телеграммой и почтой). Теперь зимой Д[митрий] Ив[анович] не может приехать после воспарения лёгких, а на весеннюю сессию поедет и сделает доклад о раскопках на берегах Днепра.

Ещё раз спасибо за всё, это уже от Дмитрия Ивановича отдельно.

Привет и добрые пожелания Николаю Прокофьевичу⁵.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. О_д. зб. 264.

430. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ- ВАСИЛЕНКО

25.12.1933

Дніпропетровськ – Київ

Глубокоуважаемая Наталия Дмитриевна!

Надеюсь, что Вы получили моё последнее письмо с подробным изложением хода событий. Живём мы внешне спокойно, никаких изменений не произошло в состоянии музейного дела. Некоторые сослуживцы Дмитрия Ивановича были “вычищенные” по 1 и 2 категориям, эти категории РКИ¹ (областное) уже начало снимать. Арестованного этнографа (завотделом)² освободили. Исполняется Ваше пожелание, это я, кажется, пишу второй раз, дабы тучи рассеялись. Но Дмитрия Ивановича очень тревожит следующее обстоятельство: Академия не высылает жалованья, начиная со 2-й половины октября и до настоящего времени. За эти два с половиной месяца совершенно истощились наши скромные запасы, и Дмитрий Иванович, к моему ужасу, упал духом. Сегодня пришла из Академии спешная телеграмма, четвёртая по счёту, извещающая о том, что сессия ВУАН откладывается на 10 января. И нужно бы поехать, но денег нет. Ещё никогда так у нас не было, потому-то мы и приуныли.

Дорогая Наталия Дмитриевна, не можете ли Вы узнать, почему никому из академиков Днепропетровска не платят. Я видела Писаржевского³, он тоже удивляется. Мы полагаем, что это произошло в связи с реорганизацией в Академии, но ничего об этом здесь не знают официально, и при том же окончательно санкционируется это решение на заседаниях сессии Рады ВУАН. Этим мы себя убаюкиваем и ещё на что-то надеемся, я, по крайней мере, так успокаиваю растерявшегося Дмитрия Ивановича. Это я по собственной инициативе пишу Вам и очень прошу не отказать сообщить, что Вы знаете по этому делу. Простите за беспокойство, мне жаль затруднять Вас, но мне не к кому больше обратиться за помощью, как только к Вам, Наталия Дмитриевна.

Преданная Вам С. Яворницкая.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264.

431. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ- ВАСИЛЕНКО

16.01.1934

Дніпропетровськ – Київ

Глубокоуважаемая и дорогая Наталия Дмитриевна!

Обращаемся к Вам еще раз с покорнейшей просьбой: расскажите нам все, что Вы знаете об изменениях в жизни и работе Академии после сессии

рады ВУАН и какова дальнейшая судьба Дмитрия Ивановича, как академика.

Ваши все письма были получены и Вашими советами воспользовался Дмитрий Иванович. Он написал 8-го числа (в день получения Ваших 2-х писем) вице-президенту Палладину¹ о своем материальном положении и просьбу отменить распоряжение об отмене выплаты ему жалованья, но ответа до сих пор нет.

Дмитрий Иванович по прежнему целые дни проводит в работе по собиранию материала для своего словаря². Новый директор музея некий Карпенко³ из Харькова усиленно переделывает по новому музей⁴. Всё, говорят, выносятся, переносится то в сарай, то в подвал. Вообразите, сколько попорчено экспонатов и как мучится Яворницкий!

Тов. Карпенко даже не познакомился с бывшим директором музея.

Не сердитесь на меня, дорогая Наталия Дмитриевна, что я занимаю Ваше время, и примите от меня добрые пожелания Вам и Николаю Прокофьевичу⁵.

Ваша С. Яворницкая.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264

432. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

22.01.1934

Дніпропетровськ – Київ

Глубокоуважаемая и родная Наталия Дмитриевна!

Называю Вас родной, потому что чувствую к Вам, как мне кажется, и Вы к нам, родственные чувства. Получила Ваше последнее письмо, после сессии ВУАН, в котором Вы советуете хлопотать об академическом жалованье в Харькове. Сразу же написал Д[митрий]И[ванович] и Затонскому¹ и Адамовичу², а на следующий день (вчера, 21 янв.) получилось жалованье по ВУАН со 2-й половины октября по 1.01.1934 г., всего 970 р. 40 к.

Вообразите наше удивление и радость! И прежде всего мы вспомнили Вас, нашего доброго гения, будировавшего Дм[итрия] Ив[ановича] и подававшего добрые советы. Мы не думали, что все так хорошо бы кончилось, если бы не было бы у Дм[итрия] Ив[ановича] такого славного друга, как Вы, дорогая Наталия Дмитриевна!

Дмитрий Ив[анович] так внешне изменился после всей этой трагедии, отсутствие денег чрезвычайно угнетало его. Я часто слыхала от него, что неужели же за 53 года работы его обрекли на нищенство. Говорилось уже о том, что придется продать библиотеку и мн[огое] др[угое]. Вчера же, когда почтальон принес деньги, Д[митрий] И[ванович] отозвал меня в сторону и прошептал: “А я думаю, что книги мы не будем продавать”.

Все сотрудники Д[митрия] И[вановича] по музею не только получили отпущение грехов в виде снятий категорий, но многие уже и устроились.

Если бы Вам, Наталия Дмитриевна, снова пришлось побывать у нас в Днепропетровске, то Вы должны приехать прямо к нам, жить у нас, дать нам возможность лично еще раз выразить Вам чувства бесконечной признательности. Дмитр[ий] Ив[анович] выражает Вам свою искреннюю и глубокую благодарность и очень просит Вас прислать ему Вашу фотографическую карточку, которую он поставит на свой письменный стол между фотографиями Костомарова³ и Потебни⁴.

Николаю Прокофьевичу⁵ низенько уклоняюсь и еще раз здоровья.

Ваша С. Яворницкая.

Ваш Д. Яворницкий.*

22.1.1934 г.

* Автограф Д. Яворницкого

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264

433. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ- ВАСИЛЕНКО

26.02.1934.

Дніпропетровськ – Київ

Глубокоуважаемая и дорогая наша Наталия Дмитриевна!

Сегодня получила Ваше письмо, сразившее нас сообщением о Вашем, дорогой друг, сокращении¹. Не могу и выразить в словах, как это тяжело. Мне это представляется прямо вредительством: хороший, испытанный научный работник лишается возможности работать. И кому от этого станет лучше? Мы уверены, что это воинственное настроение против старых учёных должно пройти и к Вам и другим снова обратятся с предложением потрудиться ещё и ещё для украинской культуры, о поднятии которой так много говорили на всех съездах последнего времени. Это не успокаивание Вас, это необходимость.

Состояние Вашего здоровья тоже очень огорчает нас, но весна недалеко, и Вы скоро поправитесь, окрепните. Дмитрий Иванович очень благодарит Вас за Ваши беспокойства и добрые советы, без них, а я не преувеличиваю, мы бы погибли. До сих пор из Академии нет никаких сообщений о реорганизации, узнаёт это Д[митрий] И[ванович] только из Ваших писем. На будущую сессию ВУАН он собирается, ох, хотя бы здоровье позволило, уж очень он у нас чувствителен к простуде.

Жалованья за январь долго не высылали, опять мы печалились, тревожились. Думала снова спросить у Вас об этом проклятом денежном вопросе, да неловко было Вас тревожить и вдруг 17/II получилось извещение с почты о деньгах за январь. Мы и не подозревали о всех перипетиях отно-

сительно этих денег. Да, как всё это печально и больно. До сих пор новый директор музея т. Карпенко² не нашёл нужным познакомиться с Д[митрием] И[вановичем]. Иногда в критические моменты (весь материал перепутан, сдвинут с надписей, частью свален в кучи, это, видите ли, подготовительные работы к новой экспозиции по формациям) являются новые музейные работники с различными вопросами, которые разрешаются Д[митрием] И[вановичем] с большой готовностью. Дм[итрий] Ив[анович], кроме обычной своей работы по составлению словаря³, занят ещё и воспоминаниями об Илье Евфимовиче Репине⁵, у него же ведь велась с ним переписка до самой смерти И[льи] Евф[имовича]. Этими воспоминаниями и перепиской интересуется один из сотрудников издательства “Жизнь замечательных людей” Игорь Грабарь⁵. Он выпустил небольшую популярную брошюру о Репине, теперь же готовится выпустить в свет целую монографию об И[лье] Евф[имовиче] Репине, просит и Д[митрия] И[вановича] помочь ему в этом деле⁶. Я очень рада этой новой работе, она отвлечёт Д[митрия] И[вановича] от печальных мыслей. Мы очень обрадовались, получив от Вас письмо, так недоставало их нам, как и не достаёт и фотографии Вашей на столе у Д[митрия] Ив[ановича]

Позвольте же поблагодарить Вас за советы, пожелать здоровья, прежде всего, а потом – пусть же развеются тучи и на Вашем небосклоне, как произошло и у нас.

Дмитрий Иванович низенько уклоняется Вам и глубокоуважаемому Николаю Прокофьевичу⁷ и от всего сердца желает всего доброго.

Ваша С. Яворницкая.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264.

434. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

1934.

Дніпропетровськ - Київ

Дорогая Наталия Дмитриевна!

Переброситься с Вами хотя бы несколькими фразами, очевидно, стало у меня потребностью.

Хочу рассказать Вам, какая у нас страшная весна: до сих пор над нашим городом не было ни одного дождя, если не считать десятиминутной пародии, бывшей дня три тому назад. Ни разу! Всё серое от невероятной пыли, поднимаемой бесконечными “суховиями” (с[еверо]-в[осточный] ветер, господствующий у нас). Даже трава ещё не взошла. А уже цветёт акация. Делается страшно. Иногда собираются тучи, гремит гром, может быть, где-то идёт дождь, но не у нас. Мы, как в Ташкенте, или Каире, месяцами видим беспощадное солнце на серо-голубом небе. Сегодня я уже ко-

шунственно утром закричала: “О, будь ты проклято!” Почему меня так всё это волнует – я садовод. В саду я хозяйка, и безрезультатность моей работы приводит меня в отчаяние. Из Академии, помимо исправного пересылания жалованья, ничего не получает Д[митрий] Ив[анович], никаких предложений от Историко-Археографического института, никаких извещений о предстоящей сессии ВУАН, к которой Д[митрий] И[ванович] готовит доклад о раскопках последних лет. Вероятно сессия снова, как в декабре, созовётся значительно позднее, чем предполагалось в “Коммунисте”¹.

С 1 мая три отдела в 5 комнатах открыты в нашем музее, но из компетентных лиц наших знакомых никто ещё не был в музее, а потому мы и не знаем, во что же вылилась вся эта трагедия.

Мы оба шлём Вам и Николаю Прокофьевичу наши лучшие пожелания здоровья и спокойной жизни.

С. Яворницкая.

Не перетворилось ли Ваше положение “безработной” в стан с увлечением работающей где-нибудь в другом культурном учреждении? Не сомневаемся ни на один миг, что только желание отдохнуть после болезни и всяких тревожений оставляет Вас в этом прекрасном состоянии. Я не работаю уже с 24 года, проработавши почти 25 лет (без месяцев) и чувствую себя не плохо.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264. Арк. 37-39.

435. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

23.03.1934

Дніпропетровськ – Київ

Дорогая Наталия Дмитриевна!

Мы беспокоимся о Вашем здоровье, как Вы себя чувствуете? У нас уже весна: 19-го Днепр тронулся, сирень и черёмуха в нашем саду распускают почки, тепло, солнечно. Д[митрий] И[ванович] окончил свои воспоминания о Репине¹ для вмещения их в монографию Грабаря об Илье Евфимовиче, снова принялся за свой Словник². Из ВУАН никаких извещений и приглашений в связи с реорганизацией до сих пор не было, жалованье же за февр[аль] получено.

Желаем Вам и Н[иколаю] П[рокофьевичу] всего доброго и здоровья, остаёмся с надеждой, что Вы здоровы и не забываете нас.

Ваши Д. и С. Яворницкие.

Почтовая листовка. Адреса: “Киев. Тарасовская № 20, кв. 5. Наталии Дмитриевне Полонской-Василенко”.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264.

436. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ- ВАСИЛЕНКО

9.07.[1934].

Дніпропетровськ – Київ

Дорогая Наталия Дмитриевна!

Зная Вашу необыкновенную аккуратность в переписке, я умышленно задержала своё очередное письмо к Вам. Дмитрий Иванович рассказал мне о болезни Николая Прокофьевича, о беспримерной Вашей заботливости и уходе за дорогим больным (мне вспоминается при этом Гейне¹ и та нежно ухаживающая за ним женщина, которую называли “la moncke”). И мне не хотелось мешать Вам.

Доехали наши академики со “всячиной”. Их было три: два действительных и один неудачный претендент на звание члена-корреспондента. Вместо 7 ч. 25 м. вечера “скорый” пароход пришёл с опозданием на 7 ч., т. е. в половине третьего ночи. Д[митрия] И[вановича] мы встретили (увы, не я, у меня ноги не хотят ходить), учёные мужи, но не знатные люди нашей страны, бодро шагали от пристани по заснувшему городу, и только всегда сердитые подметальщицы в кепи и белоснежных фартуках бросали им вслед: “От чорты, и в ночі їх носить”. Д[митрий] И[ванович] приехал бодрый, внёс много оживления в нашу типайшную жизнь. Киевской зарядки хватило на месяц: они стали энергичны, писали Затонскому² (без ответа), просили прибавить пенсию, т. к. Д[митрий] И[ванович] только в Киеве узнал, что академпенсия не 102 р. 50 к., как ему всегда выдавали, а больше, а сколько именно – забыл, прибавили, за червень дали 150 р., так ли это, Наталия Дмитриевна? Столько ли дают и Вашему супругу? Д[митрий] И[ванович] ожидал почему-то 250, но сразу примирился с надбавкой до 150 р.

Написал статью о голодных и засухливых годах на Украине, начиная с 16 стол[етия] по летописным данным, я чистенько переписала, отправили в местную газету (не напечатали). Понемногу киевское возбуждение улеглось, и мы снова в состоянии анабиоза. Снова у Д[митрия] И[вановича] иногда малярия, снова он тяготится вынужденным бездельем. Что нового в Академии, что Вы поделяете, что с Білим³, Ткаченком⁴ и др. нашими знакомыми? В последнее только время стали у нас проходить небольшие дожди. Передавая Ник[олаю] Пр[окофьевичу] и Вам свои лучшие пожелания, Д[митрий] И[ванович] просит Вас написать ему, когда предполагается следующая сессия ВУАН, ну разве это не прекрасно?

Ваша С. Яворницкая.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264.

437. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО.

[не пізніше 1.09.1934 р.]

Дніпропетровськ - Київ

Дорогая Наталия Дмитриевна!

Я только что приехала. Была месяц в Ессентуках и 24 дня в Кисловодске. Мне больше нечего сказать, вот трагедия! Мои ноги и после грязи, и после серно-щелочных ванн, почти так же неустойчивы, как и до поездки. Но, очевидно, сердце подлечилось чудесным Кисловодском. Я чувствую себя значительно бодрее, понизилось моё высокое кровяное давление почти до нормы.

Сколько сутолоки, непростойных моментов, сколько всяких затруднений пришлось пережить мне, благодаря тому, что я поехала в “сезон” и “самотёком”. Достать путёвку, как, казалось бы, и должно было быть, в санаторий КСУ ЦУКСУ жене академика оказалось невозможным, ибо летом там лечатся сами профессора, а не их иждивенцы, но зато там были в огромном количестве жёны актёров балета, куплета и джаза. Да я и не протестую и не негодую, - не подошла я к вечному празднику в фешенебельном санатории КСУ в Кисловодске со своими волочащимися ногами и вся некрашенная. Там не только женщины в креп-де-шинах и фай-де-шинах, но и мужчины в шёлковых рубашках самых нежных цветов с короткими рукавами и декольте и со следами маникюра на руках. Это, говорят, необходимо, чтобы быть “культурным”. Парикмахер при стрижке умолял меня сделать мне “перманент” (6 месячная завивка), этим он обещал сделать из моей головы “культурную головку”.

Дома застала всё в порядке, а Дмитрий Иванович даже поправился. Если осенняя сессия будет в сентябре или хоть в октябре, то Дмитрий Иванович поедет в Киев. Минувшая сессия была чрезвычайно интересна своей “деловитостью”. Дмитрий Иванович делал доклад в этнографическом отделе (извините, но я не точно называю это учреждение) о способе, приёмах собирания этнографических материалов. Его принимали тепло. Он переписывает, вписывает, приводит в порядок свои мощные запасы материала по этнографии. Как бы хотелось напечатать? И момент подходящий, но не для опальных. Да, сам президент поднял вопрос, разговаривал с Дмитрием Ивановичем в своём кабинете о средствах существования Дмитрия Ивановича и, узнавши их скромные размеры, обещал, что-нибудь изменить в материальном его положении, но пока ничего в этом отношении не сделано. Он, вероятно, и забыл о своём добром намерении за всякими конференциями и съездами, а может быть, это и не так всё скоро делается.

Мы очень рады, что Вы с Николаем Прокофьевичем приходите в номеру. Очень грустно было отойти от Вашей гостеприимной хаты, не поба-

чивши Вас. Дмитро Иванович низенько уклоняється своїм дорогим друзям – це його вираз, а я ще й цілую.

Ваша С. Яворницька.

Чи не знаєте, коли сесія?

Да, Дмитрия Ивановича обокрали без меня, взяли два его лучших костюма, ему не в чем и ехать в блестящую столицу.

ЦДАМЛМУ. Ф.542. Оп. 1. Од. зб. 264.

438. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

22.01.[1935]

Дніпропетровськ – Київ

Здравствуйте, милая Наталья Дмитриевна!

Мне очень хочется помочь Вам в деле проверки документов в нашем архиве. Но как быть? “Секретарь” Дм[итрия] Ив[ановича] – милый молодой человек¹, которого мы знаем с его детства, и которому я поручаю доставить в целости академика во время его всегда для меня страшных поездок в Киев. Он работает и учится и у него нет ни единой свободной минуты, да он и не может справиться с такой ответственной работой. У меня есть такой человек, бывшая руководительница экскурсий в музее и библиотечарь². Мне кажется, ей бы можно было бы поручить эту работу, но хотелось бы раньше узнать, как велика эта работа и сколько за неё заплатит Академия, прежде чем уговориться об этой работе. Как видите, Наталья Дмитриевна, Вам снова придётся написать мне. Вы так заботливо спрашиваете в конце письма, получает ли Д[митрий] И[ванович] пенсию по новым ставкам? Нет! И мы не знаем почему. И все документы давно сданы, и секретарь Коля, бегал на улицу Кирова (Садовая) № 23, дом Правительства, комната 310, к инспектору государственного страхования, Вере Васильевне Варченко, узнать в каком положении дело с пенсией. Ему Варченко ответила, что академик сейчас же по приезде получит дома, из той кассы, где он получает пенсию, новую пенсию и разницу за несколько месяцев (около 3 тысяч). И обрадовался уже мы, и я тут же решила: мне летнее пальто, а Д[митрию] И[вановичу] ... 200 грамм зернистой икры в 60 рублей! Приехали из Киева 19-го, а первого пошли узнать о капитале – нет. И до сих пор нет. И старой пенсии не дали из каких-то соображений. И мы остались с нашими скромнейшими ресурсами и с тревожными ожиданиями! И вот идёт и 1 февраля, снова надо получать пенсию... Написала я т. Варченко ещё 3 января, прошу сообщить выслана ли новая пенсия с разницей и по какому адресу, дабы можно было бы разыскать и здесь. Но до сих пор нет никакого ответа из Наркомсобеа. Академик Крымский³ уже на сессии рассказал Д[митрию] И[вановичу], как хорошо он потратил 3 тысячи: купил Микольци⁴ приданное. И что делать,

писать ли снова Варченко? И вдруг Ваша заботливость (она сгубила Вас, дорогая!). Узнайте, хоть по телефону в Наркомсобезе, что всё это значит. Может быть, не живущим в Клеве академикам и не полагается есть икру зернистую, а только кетовую?

Здоровье Д[митрия] Ив[ановича] понемногу восстанавливается и если бы не эта тревога, то мы бы чувствовали себя хорошо. А то и желудок, и кашель, и бледность необыкновенная.

М[ихаил] М[ихайлович]⁵ ел у нас голодную кутью, вспоминал Вас, это у него вошло в привычку. Видно он отвечает Вам, как говорили в дореволюционное время, взаимностью.

Д[митрий] Ив[анович] говорит, что он знает Якова Васильевича Козиненко, который был управляющим у Малинки⁶, а не Ал. Фед.?

До вчерашнего дня у нас (после морозов) было тепло, весь снег потаял, текли реки, по Днепру уже не ходили, а сейчас снова мороз стягивает уже голую землю. С топливом у нас тяжело, уголь выдаётся по норме – 700 кил. на зиму, не взирая на площадь. А потому мы, как Меньшиков в Берёзове⁷, сидим в шубах через день, когда у нас всё остывает. Мечтаем о лете и Д[митрий] Ив[анович] убеждённо говорит: "Зрубаем літом тополю, усі клінки, акації".

Позвольте Вас крепко целовать и благодарить, так как, зная Вас, чувствую, что именно Вы, а не кто другой выяснит это недоразумение с пенсией. Пишите же о документах.

Ваши С. и Д. Яворницкие.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264.

439. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

3.02.1935

Дніпропетровськ – Київ

Дорогая Наталия Дмитриевна!

Вчера получили Ваше обстоятельное письмо, за которое Вас очень благодарим. Вы – наш добрый гений: всё наше благополучие зависело и зависит от Ваших добрых советов. Сейчас же воспользуемся Вашими указаниями на счёт повышения пенсии. Конечно, мы ничего не знали и продолжали бы получать 150 р. ещё долгое время, как получали по 102 р. 50 к., пока Д[митрий] Ив[анович] не поехал в Академию и там Вы и А[тангел] Ю[химович]¹ не рассказали ему о его праве на большую пенсию. А потому от всего сердца восклицаю: да здравствует дорогая Наталия Дмитриевна и никогда не боится гриппом! У нас два дня пребывал В.В.Билый², обещал взять заявление Д[митрия] Ив[ановича] в Наркомсоцбез, подать его лично со справкой из Академии, но... больше не пришёл, очевидно нежиз-

данно уехал. Я всё собиралась Вам написать, знала от М. М. Мо[илянско]го³, что Николай Прокофьевич⁴ очень болен, и, зная, что Вы немедленно отвечаете на письма, боялась Вас беспокоить. Мы очень рады, что Ваш дорогой больной поправляется. О, я знаю, как это необыкновенно тяжело.

М[ихаил] М[ихайлович] уехал к своей дочери, и мы с грустью распрощались с ним, он часто приходил к нам, всегда оживлённый и интересный собеседник.

Дорогое детище⁵ Д[митрия] И[вановича] много переживает с тех пор, как его отец оставил его.

Уже сменились три директора, сейчас управляет им некая Зак. Знаю одно: её сестра, некая Бронштейн, продавала чрезвычайно дешёвые и не красивые шлёпы на третьестепенной улице.

А Д[митрий] И[ванович] что-то пишет с большим увлечением, от меня скрывает, другим читает, мне же обещает прочесть, когда всё будет окончено. Я терпелива, знаю, что без меня, как переписчика, не обойдётся. У нас сейчас очень красивая зима. Всё покрыто снегом, деревья в инее, тепло, с крыш капает, а перед этим была совсем весна, вода с шумом летела по мостовым, и это всё после таких ужасных морозов. Воробьи на лету замерзали, а сейчас великолепно.

Не спешите отвечать мне, ведь Вам же нездоровится. Я Вам ещё напишу, когда получим извещение о пенсии и ещё раз тогда поблагодарим Вас, а сейчас позвольте пожелать Вам и Н[иколаю] П[рокофьевичу] всего наилучшего.

Ваша С. Яворницкая.

Д[митрий] И[ванович] низенько уклоняется.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264.

440. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

6.03.1935

Дніпропетровськ – Київ

Дорогая Наталия Дмитриевна!

Я всё ждала известий из Киева, вернее справки для Наркомсоцзабеса (какое нелепое, скучное сочетание звуков) и только 23 ф[евраля] получила из канцелярии ВУАН справку о жалованье за два года с пометкой “терминово”. Уже всё нужное послано на ул. Вор[овского] № 3, теперь сложили руки и ждём. Ну и странный человек В.В.Билый¹. После многолетнего гробового (никогда так кстати не приходилось это слово) молчания, явился и упал в объятия отворившего ему двери опального академика!!! Моя прислуга взволновано доложила: идите и смотрите, пришёл хтось, и так целую-

тся с Д[митрием] И[вановичем], так целуется, отойдѣт, а потом знов кидается, та знов цілується! Прожил у нас два дня, рассказал о своей семейной драме (вскользь), о тяжѣлых своих хворобах (подробно), о чистке и служебных неудачах (иронично). Он, увлекательный рассказчик, оживил Дм[итрий] Иван[овича] до сверкания очей. Читал рукописи Д[митрия] Ив[ановича], его воспоминания о Репинѣ², о Тарновском³, громко, с большим увлечением и выразительностью, чем сам автор, предложил свои услуги устроить всё относящееся к пенсии, дабы ускорить получение прибавки, помчался к брату предупредить его, чтобы тот не брал билеты в Киев, т. к. Д[митрий] И[ванович] уговорил “дорогого Володю” пожить ещё у нас – и больше мы его не видели и ничего от него не слышали! Убоялся, ещё раз отрѣкся. Во всей этой, надеюсь вызвавшей Вашу улыбку, истории мне жаль Д[митрия] Ив[ановича], очень он любит Билого.

Милая Наталия Дмитриевна, Вы, принадлежащая к типу страстотерпец, читали ли Вы когда-нибудь Данилевского⁴ “Марино из Магдалы”? Когда я читала Ваше грустное последнее письмо о страданиях Николая Прокофьевича, о Вашей последней работе, которую покладут Вам под голову, я вспоминала этот, так поразивший меня когда-то роман, и казалось, что Вы дальше напишите, что у Вас открылись раны...

Лучше я Вам расскажу о нашей коварной весне. Весь февраль был необыкновенно тёпл, мы с Д[митрием] И[вановичем] выходили в наш сад без верхней одежды, знакомые хлопці приходили уже убирать сад своего батька Дмитра Ивановича. В Кичкасе спустили воду⁵, и Днепр совершенно незаметно для всех нас, видящих его ежеминутно из окон, тихо освободился от пористого льда, который и не ломался, а просто посунулся. Нам носят молоко из Лоцманской Каменки⁶, так молочник рассказывал: вышел он ночью из колхозной конюшни, аж чую, щось реве, слухаю, слухаю, а то наш поріг⁷! Нужно было Вам видеть оживлённое лицо рассказчика. Оказывается, что когда спустили воду, то пороги временно снова зашумели. А сейчас Днепр широкий, свинцовый, идѣт снег, всё бело, вот, вот снова потянутся с досками на ногах [застывшие] лыжники.

Михаил Михайлович⁸ на днях написал из Дмитрова под Москвой, что и у них все говорят о скорой весне. Как жаль ему не видеть весны в Киеве, вероятно, она у Вас действительно хороша, я уже забыла. Последний раз я была летом в Киеве в 1916 г.

А когда-то мы ездили в Сосновый лес (нечаянно написала с проп[исной] буквы; я его очень люблю, а потому и не исправляю), под Мостыще, рвали Сон, Божьи ручки (примулы), почему-то нежно пахнувшие, а ведь примула на Кавказе не благоухает, пили берѣзовый сок! Я теперь часто вспоминаю из Жуковского⁹: “Не говори с тоской – их нет, а с благодарностью – были”. Я с большим удовольствием поговорила с Вами, дорогая На-

талия Дмитр[иевна], а Вы мне пока не пишите, я ещё Вам напишу, когда получим прибавку, а пока отдыхайте.

Позвольте Вас крепко поцеловать.

Ваша С. Яворницкая.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264.

441. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ- ВАСИЛЕНКО

7.04. [1935]

Дніпропетровськ – Київ

Дорогая Наталия Дмитриевна!

Всё поджидали ответа из собеза на просьбу о пенсии, да так и не дождались; послали в Киев заказным 23 февраля, а ответа и до сих пор нет. Быть может, Вы гуляете на Крещатике иногда, а это значит, что Дмитрий Иванович и я очень просим Вас зайти, или послать какого-нибудь из бывающих у Николая Прокофьевича¹ симпатичных и самоотверженных, непохожих на Білого², молодого человека в Наркомсоцсобез узнать о результатах ходатайства.

Вы простите нас (замечаете ли Вы, как в нас внедрился коллективизм), но никого же нет у нас в Киеве добрее Вас!

В ответ на приглашение на мартовскую сессию ВУАН, Д[митрий] И[ванович] известил президента о невозможности прибыть, по состоянию здоровья. Жаль, что сессия была назначена так рано в смысле климатическом, с наукой я не считаюсь, а то и наш академик поехал бы в Киев. Тогда он вернулся оттуда таким, словно он пожил в лучшей санатории Кисловодска месяца полтора. Эта сессия, очевидно, отличалась строго деловым характером, или она не состоялась; не было обычной предварительной переписки с бесконечными телеграммами, а в этот раз один пригласительный билет, без расписания докладов, указания тем и т. п.

Дмитрий Иванович очень просит рассказать ему об этой сессии, поделиться с ним Вашими впечатлениями. С приходом настоящей весны, он ежедневно гуляет, а сейчас сидит в кабинете и с увлечением читает путешествие в Новую Гвинею Миклухо-Макаля³. Дм[итрий] Ив[анович] лично знал этого интереснейшего человека; слушал его рассказы (М[иклухо]-Макл[ай] сидел на диване, по-восточному поджав ноги). А потом только Д[митрий] Ив[анович] с проф[ессором] В. Ив. Модестовым⁴ хоронили Миклуху в холодный осенний день в Петербурге. За гробом шла его жена англичанка, дочь сиднейского губернатора.

Как много у Д[митрия] Ив[ановича] интереснейших воспоминаний, и я, слушая их, сознаю, что я преступница, ибо я ничего не записываю и очень скоро забываю фамилии, имена, а иногда и события. Но когда по-

смотришь на горы материала, готового к печати, но обречённого только на лежание в кабинете, ничего не хочется делать. Мы привели уже в порядок свой садик, завтра сеём цветы и петрушку, а черёмуха у веранды уже зеленеет. Каковы Ваши планы на лето?

Будьте здоровы, веселы. Щиро уклоняюсь вельмишановному Миколі Прокоповичу.

Целую крепко. С. Яворницькая.

7/IV. Благовещение.

Про всякий случай вкладываю в конверт и квитанцию от просьбы в Наркомсоцзабес.

ЦДАМАМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264.

442. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

17.04.[1935]

Дніпропетровськ – Київ

Позавчера получили мы Ваше письмо – отчёт о сессии УАН, дорогая Наталия Дмитриевна, а вчера вечером извещение собеза о пенсии, которую назначили в размере 225 р. с 1 березня. Ещё раз позвольте Вас поблагодарить и крепко пожать Вашу руку, которая написала нам добрый совет. Выдержка из протокола скреплена референтом по акад[емическим] пенсиям Мухой, и мы теперь знаем, какая муха Вас укусила, когда Вы отказались прогулять на Крепчатике и зайти в 3 №!

Почему исключили из членов УАН акад[емика] Перетца¹? Д[митрий] И[ванович] недоумевает и просит сообщить ему хоть какие-нибудь подробности. Он собирается на июньскую сессию и повезёт Вам свои воспоминания о Репине² и Тарновском³.

Дмитрий Иванович жаждет иметь книжечку В.Гиляровского⁴ “Друзья и встречи”⁵. Он очень просит Вас при встрече с этой книжкой не пройти мимо, а приобрести и для него. А я полагаю, что если она есть в Киеве, то он сам её отыщет в июне.

У нас весна тоже капризная: то жарко, то холодно, а сегодня второй день почти сплошного дождя. Всё вокруг позеленело. В особенности у нас, ведь мы живём почти в парке!

На нашей площади десятины 3 – 4 чудеснейшего сквера, ну а дальше – парк им. Шевченко (бывш[ий] Потёмкинск[ий] сад) с аттракционами и мас-совиками затейниками, слова, к которым я недавно привыкла. Не знаю почему это злачное место носит столь торжественное название, а не “Luna-park”, или что-нибудь в этом роде.

Нас огорчает состояние здоровья Ваше и Николая Прокофьевича, будем надеяться на лето и на Преображение. Я до сих пор не могу забыть

окрестностей в Киеве. Жила я на Куренёвке, и в гимназические годы ходила пешком в храмовые праздники в Вышгорода, Межигорье, Выдубецкий монастырь. Это было хорошо.

Мы читаем теперь с увлечением путешествия: Миклухо-Маклай⁶, Пржевальский⁷, Стенли⁸. Позвольте допустить чудесный плагиат из Стенли, несколько изменив обращение:

“Дорогая Наталия Дмитриевна!

Любить такое благородное и такое великодушное сердце, как Ваше, совершенно естественно. Поверьте, что моё сердце давно Вам принадлежит”.

За С. Яворницкую –

Генрих М. Стенли.

Низенько уклоняюсь дорогому Николаю Прокофьевичу⁹.

Мих[аил] Мих[айлович]¹⁰ давно уже не писал.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. О.д. зб. 264.

443. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ- ВАСИЛЕНКО

5.05.1935

Дніпропетровськ – Київ

Шлём Вам с Николаем Прокофьевичем наш привет и самые лучшие пожелания. Мы здоровы. Увеличенную пенсию вчера Д[митрий] И[ванович] получил, спасибо, Наталия Дмитриевна. Ещё просьба*: не откажите сообщить: есть ли прибавка на хлеб в сумме 214 р. 80 к. (за первую половину апреля со всеми вычетами) в жалованье из академии. У нас тут вышло недоразумение при получении пенсии.

С. Я.

* Запис над рядком: “Даст ли академия нам прибавку на хлеб?”

Попштова листівка. Адреса: “Киев. Тарасовская, 20, кв. 5. Наталии Дмитриевне Полонской-Василенко”.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. О.д. зб. 264.

444. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ- ВАСИЛЕНКО

21.05.1935

Дніпропетровськ – Київ

Дорогая Наталия Дмитриевна!

Очень рады, что Вы спите, что Вы гуляете, что приходите в нормальное состояние. Спасибо за сообщение о пособии на хлеб; тут при получении пенсии предложено было получать по 12 р. в мес[яц] добавочных, но

мы не были уверены, что уже не получаем по УАН, ибо сообщения на переводном талоне являют собой пример чудесного лаконизма, от кот[орого] часто приходишь в недоумение. Теперь ждём сессии июньской, Д[митрий] Ив[анович] собирается, а я после его возвращения думаю уехать на Кавказ. Очень боюсь, как бы снова не стали менять сроки сессии, и мои бедные ноги могут остаться без грязи. Ветры “буйнесеньки” сев[еро]-вост[очные] с холодным ветром, для нас типичны, не неприятны.

Целуем Вас крепко.

С. Яворницкая.

21 мая.

Поштова листівка. Адреса: “Киев. Тарасовская 20, кв. 5. Наталии Дмитриевне Полонской-Василенко”.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264.

445. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО.

[не пізніше 26.06.1935]

Дніпропетровськ - Київ

Дорогая Наталия Дмитриевна!

Даже стыдно мне, так давно не писала я Вам. А все время вспоминаю Вас и очень мне хочется видеть Вас и крепко пожать Вашу руку. Захотелось мне выздороветь: у меня есть один старый знакомый оптимист, у которого на устах всегда – “Dum speiro – spero”, он мне внушает, что мой недуг – поражение нервов – при сильном желании победим. И я стала бросаться с описанием своей болезни, на бумаге, то в Киев, то в Ростов, то в Харьков даже к невропатологу-гомеопату. А здесь пошла к проф. Миртовскому¹, специалисту по нервам, хорошему врачу. Смысл его совета сводился к тому, что не надо тратить напрасно сил, ничего больше сделать нельзя. Мне даже теперь спокойнее как-то стало на сердце, благодаря его откровенному признанию, а то я и в Москву собиралась к светилам, в клинику, а теперь успокоилась и переписываю фольклор Д[митрия] Ив[ановича], подготавливаю его бесконечно богатый запас песен для печати в академической типографии. Прислали на переписку 800 р., вот я и решила заработать у Дм[итрия] Ивановича. В Академии вообще стали внимательнее: дали, как видите, на переписку и прибавили с 1 мая жалованье. Теперь Д[митрий] Ив[анович] “требе, аж 600 кар. на місяць”. Он собирается на червневу сессию, только не знает, когда же она состоится, не знаете ли Вы? Прислали приглашение на юбилей Палладина² на 26 июня, не соединят ли они для большей пышности эти два события воедино?

Я ведь не поеду в Киев, мне трудно, ну а Вам, почему бы не проехать по Днепру вместе с Д[митрием] Ив[ановичем], с какой радостью я бы приветствовала Вас у себя, моя дорогая Наталия Дмитриевна!

У нас сейчас в саду множество роз, цветёт жасмин, по саду бегают курчата и котёнок, неужели же я Вас не соблазню? А дождей у нас не было весь май, да и сейчас выпало три крошечных дождика, не смочивших землю и на пол вершка.

Уже к Д[митрию] И[вановичу] приходят из музея узнать, что это, зачем, где достали и т.д. и сознаются в своём полном невежестве. Уже возят его на автомобилях на краеведческие заседания, возили в Кичкас открывать филиал общества краеведения, и открыто сознаются, что делают это для поднятия интереса к изучению края. Да Дм[итрий] Ив[анович] сам Вам расскажет обо всём.

Позвольте пожелать Вам всего наилучшего, крепко поцеловать и сказать “До свидания”.

Ваша С. Яворницкая.

Дм[итрий] Ив[анович] шлёт Вам свое щире привітання й низенько кланяться.

Порчу почерк перепиской, не так ли?

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од.зб. 264. Арк.35-36.

446. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

13.11.1935

Дніпропетровськ - Київ

Дорогая наша Наталия Дмитриевна!

Я чувствовала в Вашем молчании что-то тревожное и боялась Вам написать ещё, отнимать у Вас время и внимание боялась. А вчера Дмитрию Ивановичу написал М. Ткаченко¹ страшное известие о смерти Николая Прокофьевича² и Фомина³. Я только глубоко вздыхаю! Как утешить и что сказать? Милая, милая Наталия Дмитриевна, всем сердцем мы с Вами. Как я жалею, что сейчас так далеко нахожусь от Вас, что не могу выразительно доказать своё сочувствие Вашему горю и свою любовь к Вам!

Мы ничего не знаем о Николае Прокофьевиче, кроме коротеньких слов о новостях из Академии.

Целуем крепко.

Любящие Вас Д. и С. Яворницкие.

13/XI. 1935 г.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264.

447. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ- ВАСИЛЕНКО

19.01.1936

Дніпропетровськ – Київ

Дорогая Наталия Дмитриевна!

От щирого сердца желаю Вам в новом году отдохнуть, поправиться и с интересом продолжать жить.

На сессию академии Дмитрий Иванович не ездил. Трудно в годы Д[митрия] И[вановича] ездить зимой, ведь ему в ноябре исполнилось 80 лет, это первая причина, а вторая – нездоровье. Он болеет колитом, кашляет. На свежий воздух уже с месяц не выходит. Сегодня, Крещение, сверкает чудесное весеннее солнце, тепло, в парке визави, зеленеет трава, а он не выходит.

Как же Вы устроились с материальной стороны? Какую же Вы получаете пенсию после смерти мужа? Как это ужасно зависеть от платы! Вот у нас снова недоразумение: обычно получаем (почтой) из Академии за вторую половину месяца деньги числа 7 – 9 следующего месяца, а сейчас уже 19 янв[аря], а за вторую половину декабря нет перевода. Сидим и говорим, разные предложения строим. Нелепо, не правда ли? Служить больше 55 лет науке и не быть уверенным в завтрашнем дне. Как же живёт Крымский¹? Мы редко читаем киевские газеты и ничего не знаем о жизни в Академии. Сейчас по предложению издательства УАН Д[митрий] И[ванович] выписывает целый ряд книг по своей специальности. Изредка присылают бюллетени – вот и всё. В.Белый² приезжал к нам летом. Он не раз ездил в Москву и ему удалось “восстановиться”. Вот не знаем, служит ли он где-нибудь сейчас или по-прежнему занимается переводами.

Сегодня что-то не пишется, болят ноги. Летом снова думаю ехать на Кавказ, но уже в Цхалтубо, где Силоамская купель, где получают исцеление после 2 недель лечения в горячих источниках, преисполненных живительной радиоактивной водой (а я сама и не знаю, что значит это многообещающее слово “радиоактивность”). Там принимают ванны по 2 раза в день, сидят на мраморных или изразцовых скамьях в воде с её естественной t-ой в 38°Ц, сидят, оживлённо беседуют (сразу принимают ванны в общем бассейне до 40 человек) и... выздоравливают. Едем, Наталия Дмитриевна, едем! Лечатся и паралитики, и ревматики, и нервные, и всякие!

А дорога от Тифлиса до Кутаиса, воображаю, как хороша. Вы ездили от Тифлиса до Батума? Хорошо ведь? А тут в десять раз лучше, уверяют грузины. Но раньше Вам нужно приехать к нам в гости. Мы были бы рады приветствовать Вас у себя, и жили бы Вы у нас на втором этаже с чудесным видом на Днепр и степи.

Дмитрий Иванович низенько уклоняться.

Ваша, крепко Вас целующая С. Яворницкая.

448. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

19.03.1936

Дніпропетровськ – Київ

Дорогая Наталия Дмитриевна!

У нас весна. На проспекте, верном показателе весны, продают не только белые подснежники, это привозится из Крыма, но уже и наши первые цветочки – просирен и горицвіт.

Муж честно проболел всю зиму чрезвычайно разнообразными немощами. Всё принимает лекарства, держит диету и худится. Даже собирался поехать на сессию, но я уговорила остаться дома. Страшно, всюду грипп. Куда же Вы думаете поехать летом? Я Вас зову, а Вы не хотите и говорить об этом. Вы приедете к нам пароходом вместе с Д[митрием] И[вановичем], когда он поедет на летнюю сессию. А ведь это будет чудесное путешествие двух историков, не так ли?

Ваша С. Я.

Поштова листівка. Адреса: “Киев. Тарасовская № 20, кв. 5. Наталии Дмитриевне Полонской-Василенко”.

ЦДАМЛМУ. Ф.542. Оп. 1. Од. зб. 264.

449. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

11.02.[1937]

Дніпропетровськ – Київ

Дорогая Наталия Дмитриевна!

Спасибо сердечное за обстоятельный ответ, скорый и успокаивающий. Натура у Вас деятельная: и лежите, и всё сделали. Вашему мужу шлём с Дмитрием Ивановичем привет и большую благодарность. Не знаем его имени – только “Ал.”¹, Михаил Михалыч² (он скоро говорит, не кончает слов, и я его так скорочую) тоже не знает. Получили по старому сразу за 2 мес[яца] пенсию, успокоились, и я читаю громко по целым дням, “Анну Каренину”, “Войну и мир”, а сейчас “Детство и отрочество”³. Увлекаемся, иногда вытираем быстро глаза, иногда весело смеёмся. Погода такая, что и выйти нельзя Д[митрию] И[вановичу], о себе и не говорю. Туманы, дожди, мокрые заборы, на всём капли.

И Киев, и Харьков, и местные журналы принялись за Д[митрия] И[вановича], тормозят во все стороны, я (секретарь) пишу, переписываю, посылаю, обещают переписчику платить, а никто не платит, и это всё в связи с “поэтом-революционером”⁴. И снова по вечерам, под музыку радио, раскладываю пасиансы: заплатит ли институт фольклора за переписку целой книги “Матеріали до біографії Шевченка”⁵, как было условлено с

Родиной, но теперь уже не она исполняет обязанности, а другой, очевидно очень наивный человек.

Не каюсь ли Вам я очень меркантильной? Право, я не очень такая, а оно теперь всё как-то так выходит.

Надеюсь, что Вы уже лучше себя чувствуете, какое это потерянное время – грипп.

Целуем Вас крепко. Ваши Яворницкие. Привет Вашему мужу.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од.зб. 264. Арк. 33.

450. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ- ВАСИЛЕНКО.

2.01.1939.

Дніпропетровськ – Київ

С Новым годом, дорогая Наталия Дмитриевна! Желаю Вам провести его весь в добром здоровье и благополучии! Подумаете, моя милая Наталия Дмитриевна, что я воспользовалась датой 1 января, чтобы написать Вам. О, нет, мне честно хотелось Вам написать, в особенности в те вечера, когда М[ихаил] Мих[айлович]¹ быстро, быстро, не кончая слов, хвастается: “і я одержав листа від Наталії Дмитрівни!”

На мои расспросы о Вас всегда отвечает, что Вы много работаете, очень заняты, ну я и не пишу, зная, что оторву Вас от интересного дела.

Д[митрий] Ив[анович] приехал из Киева в тяжёлом состоянии, озяб, как застыл в Киеве в Гранд Отеле, где спал в сапогах, в пальто и под тремя, типа солдатских, одеялами, так только дома за горячим завтраком пришёл в себя. Поезд опоздал на 11 час., сюда явились на рассвете, трамваи ещё не ходили, желудок испортил. Мы даже поплакали немножко (я) и дали клятву не выпускать нашего батька зимой из дому. Могло быть и воспаление лёгких и заворот кишок, возбуждённо добавляет академик. Как же было холодно и у нас! Сильный мороз в течение 17 дней при жесточайшем с[еверо]-в[осточном] ветре. Теперь потеплело и весь вчерашний день (Новый год) шёл хороший снег. До сих пор земля не была прикрыта снегом.

Я очень рада, что Вы снова работаете в Академии, что дело у Вас интересное. Я тоже была занята перепиской для печатания материалов к биографии Шевченка институтом фольклора. Это я переписала, вероятно, Вам известную небольшую книгу² Д[митрия] И[вановича]. А раньше переписала все песни Д[митрия] И[вановича] тоже для печати, их было свыше 2000. Это была интересная работа, хотя я всегда являюсь в этом деле, выражаясь языком сегодняшнего дня, техперсоналом. Вы подумаете, что можно было бы и переквалифицироваться, я вздыхаю, не могу, у меня болят и не хотят ходить мои бедные ноги.

И Цхалтубо, и Мацеста, и всякие здешние инфизимы – всё это ничего не помогает. Полтора года я уже не была нигде дальше Потёмкинского сада³. Это было летом, теперь только хожу к окнам наших апартаментов и таким образом, как видите, ещё не теряю связи с внешним миром.

Наталья Дмитриевна, даже отягощенный большой семьёй академик Крымский находит возможность прокатиться по Днепру, посидеть на веранде у Яворницких и говорить, а мы все, не переставая улыбаться, слушать его тихую, какую же интересную речь! После его отъезда мы ещё целые недели жили воспоминаниями о нём. И в этом году Агатангел Ефимович, по-видимому, может повторить свою прогулку по Днепру с остановкой у нас. А Вы, наш добрый друг, которого мы так хорошо познали в беде, которого так крепко полюбили, когда же Вы придёте к нам? Вот была бы радость, и её так нетрудно для Вас доставить нам! Присоединитесь к академику Крымскому, компания интересная, и приезжайте летом к нам! Начните об этом кой-когда подумывать и решитесь! А теперь позвольте Вас крепко поцеловать пока мысленно. Д[митрий] Ив[анович] низенько уклоняется.

Ваша С. Я.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264. Арк. 40-41.

451. ПОШТОВА ЛИСТІВКА С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

22.03.[1939].

Дніпропетровськ – Київ

Милая Наталья Дмитриевна!

Сегодня 22.III. получила Вашу открытку, датированную 7/II.!! Вы спрашиваете, получили ли мы письмо Вашего мужа? Да, получили и тотчас очень подробно ответила на Ваше имя. Думаю, что Вы моё письмо всё таки получили, я пишу разборчиво, а не так как пишут учёные женщины, извините, но почерк у Вас неудоборазбирающийся! Только 20 марта получили извещение о присуждении с 1 августа 38 г. новой пенсии, но пока её ещё не выдают, т. к. из наркомфина нет извещения. М[ихаил] М[ихайлович]¹ был болен гриппом, вчера был у нас первый раз. Вид оживлённый, получил из Ленингр[ада] посылку с лекарством и вкусными вещами. Д[митрий] И[ванович] прихварывает, то нога болит, то в ушах гудит и т. д. Я и не знала, что Вы так тяжело были больны. Мы с М[ихайло]м М[ихайловичем] уверяли друг друга, что Вы давно приступили к работе! Откуда это у нас? Желаю же Вам, наша дорогая, поскорее поправиться.

Целую крепко. Ваша С. Д. Яворницкая.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264.

452. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

[не раніше 9.08.]1940.

Дніпропетровськ – Київ

Дорогая Наталия Дмитриевна!

Страдал ли мой дорогой Дмитрий Иванович? До самой смерти¹, все 10 месяцев тяжких болезней, все ночи, все дни! Его стоны, вернее, его крики страшные чужим голосом, ведь он говорил всегда тихо, даже лекции читал вполголоса, внятно, так каждое слово укладывалось в уши, а тут так громко, так страшно, что, ночью мы открывали окно в его спальне, ночной сторож в соседней мастерской слышал его. За две недели до смерти – нарыв в правом ухе, вся наволка залита была материей, когда прорвал. А за 5 дней стала синеть правая нога, гангрена?

Если увидите Конст[антина] Григ[орьевича] Воблого², он Вам расскажет, как мы хоронили “голову козацкую”, як казала йому Олена Пчылака³. Нема.

Целую Вас крепко. О, увы [...]!

Ваша С. Яворницкая.

14/VIII. 1940 г.

“Коллектив живой воскрешает мёртвых”.

М. Марр.

“Он продолжает жить в тех, кто остаётся в живых”

*Ibidem*⁴.

ДМАДМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264.

453. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

4.10.1940.

Дніпропетровськ – Київ

Дорогая Наталия Дмитриевна!

Уже 2 месяца, як нема, і нічого... живемо! А здавалось, що без Яворницького у нашому городі буде щось не те! Живемо.

Могила уже с блакитною огорожою, в середине металлическая скамейка, посажены цветы. Сама я написала на железной дощечке пока, лаковнически: академик Дмитрий Иванович Яворницкий. Почему-то по-русски, а почему и сама не знаю, весной перепишу. А пока плачу, что по-русски! Кладбище очень далеко, в степи, не огорожено. “Какой простор”, как у Репина¹ на его картине.

Академия ничего: ни библиотеки, ни рукописей не берёт. Пенсии не назначают, живём на готовое, проживаем, зажмуривши очи. Хотя я уже пером заработала, но это так мало для удовлетворения наших потребнос-

тей, а главное – убили необычайные налоги. Они возросли (для домовладельцев) в 4 раза. И все солидные суммы: дополнительно к ранее аккуратно выплаченным – 311 р. + 537 р. + 74 р. и т.д. О, пощадите! Кричу я пока мысленно, а дальше заговорю громко, так, чтобы дошло до молчаливой АН и до Совнаркома.

Я предложила АН всю библиотеку² и кабинет Дмитрия Ивановича бесплатно в её полное распоряжение – молчат. Лебедь³ из Института фольклора ещё в апреле выпросил у Дмитрия Ивановича статью о кобзах, кобзарях, обещал напечатать, заплатить, так обрадовался такому интересному материалу и – ничего. Мне неловко писать в Институт фольклора, боюсь, что я покажусь им очень нетерпеливой, но мне кажется, что пора бы напечатать.

Вот меня Вы, дорогая, похвалите, т.к. я усиленно работала. Посылаю Вам уже 2-ю мою статью, напечатанную 28 сентября в нашей газете “Зоря”. Первая статья – для “Днепровской правды” – заключала в себе перечень научного и литературного наследства (ненапечатанного) после Дмитрия Ивановича. Тоже – целый “подвал”. Были и небольшие заметки и статьи-ки. И в “Совет. Украине” тоже от 28 сентября была небольшая статья о письмах Репина (РАТАУ).

Живу я с 2 сёстрами⁴ и дівчиной Катей⁵. У нас стало холодно, сыро, а обычно эта пора здесь бывала чудесной.

Пожалуйста, кланяйтесь от меня Вашему мужу. Михаил Михайлович Могилянський и до сих пор в Ленинграде.

Целую Вас крепко.

С. Яворницькая.

4 октябрю 1940 г.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264.

454. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

[не раніше 18.10.1940]

Дніпропетровськ - Київ

Поздравляю Вас, дорогая Наталия Дмитриевна!

Такая блестящая защита диссертации на степень доктора исторических наук¹, в Москве, где столько специалистов, откуда изливается на нас целым потоком всякие краткие и полные курсы историй всех времён и народов. Там в большой аудитории, наполненной не только учёными, но и академиками, выступает очень бледная, слабая, столько пережившая и после стольких гриппов женщина – вдова академика. Все смотрят с неудержимым вниманием и даже любопытством. И вдруг, как писал Михаил Михайлович², академик Петрушевский³: блестящая во всех отношениях защи-

та, особенно хорошо было вступление. Жаль, что не в Киеве, жаль, что не выступал оппонентом Дмитрий Иванович. Это Вы и тогда, когда приезжали к нам, готовились к Вашей этой работе? Браво, слава, ура – все торжествующие клики направляю я в сторону Вашу, учёная женщина!!

Будьте здоровы, отдыхайте теперь. Нужно в Сочи, там у Верещагинского парка, на берегу, сидеть всю зиму в чудесном санатории. Как жаль, что так много на свете всяких НО. И никуда не поедете, и не почувствуете своего величия [...] всего невеликого наших дней.

Голубчик, Наталия Дмитриевна, хотя Вы и создали себе образ красавца Васючка Тарновского⁴, но всё-таки не он красуется, “по-пански улыбаясь”, в шапці с белой оторочкой, это только киевские дамы вообразили (Вы были тогда крошкой и Вас я не подозреваю в желании создать популярность Васючку, а может Вы ещё и не нарождались?), на картине Репина⁵. Я ведь, как и созналась, выписала это описание картины из монографии о Репине Дмитрия Ивановича⁶. А он не мог так грубо ошибаться. Ведь все эти годы создания картины и всех её вариантов, 1887 – 1892, Дмитрий Иванович особенно часто встречался с Репиным.

Когда отдохнёте, Вы мне сами и без моих просьб напишите о Вашем прекрасном выступлении в Москве. Как бы мне хотелось, чтобы Вы стали “бессмертной”, не улыбайтесь. Я думаю, что Вы стоите на более глубоком и основательном фундаменте, чем иные прочие стремящиеся к этому почётному званию.

Ещё раз поздравляю. Какая обида, что я калека, я бы поехала когда-нибудь в Киев, у меня там так много близких, поцеловала бы Вас крепко, послушала бы Вас!

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264.

455. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИИЛЕНКО.

1940.

Дніпропетровськ – Київ

Нужно ещё писать.

Скажите, будьте любезны, Константину Григорьевичу¹, что мы вместе с директором музея надумали. Не кажется ли Вам, что это самое лучшее увековечение памяти мужа? Дом-заповедник. Дом Яворницкого. Мне хочется и памятник, который ему поставит правительство Украины, поставить не в степи, далеко за городом, где даже и венки побили и ленты снимали на другой день, а у музея, или у дома акад. Яворницкого². Моё намерение отдать помещение, библиотеку АН, очевидно, не встретило сочувствия. Вышло кстати. Так устроим музей!

Жить с моими сестрами я буду в 3-х комнатах, выходящих во двор и в сад. Обещают сделать центральное отопление, платить все налоги, содержать дворника, делать ремонт.

Для моего кошелька это имеет большое значение. И буду я жить, не боясь уплотнений и около всего, чем жил Дмитро Иванович.

Сейчас я разбираю его письма³. Как всё это эпистолярное наследство поглощает, Вы себе представляете? Иногда не только щемит сердце, а и волнуется и ревнует.

О, Боже. Не думайте, женщин почти нет. Есть одна “божевильна дывчина”, как она себя называет, (мечтательная), писавшая не письма, а фантазии в духе тургеневских фантастических рассказов-полётов, снов, песни торжествующей любви. Нет, мужчины-товарищи так любят своего славного козака, такие писали тёплые письма, что я реву.

Голубчик, доктор, не сердитесь на необходимость перечитать все мои записочки!

Крепко жму руку Вашего мужа. И поздравляю его с умной женой.

Ваша С. Яворницкая.

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264. Арк. 42-43.

456. ЛИСТ С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ ДО Н. Д. ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО.

3.11.1940.

Дніпропетровськ – Київ

7 ноября исполняется 85 лет со дня рождения Дм[итрия] Иван[овича]. Я написала к этому дню статью для нашей газеты (биографию). Музей им. ак[адемика] Д.И.Яворницкого тоже поместит статью о музее и его основателе. Опять моё калечество мешает мне написать и для киев[ской] газеты. Боюсь, что никто из сотрудников Институтов истории и фольклора не вспомнит об этом юбилее.

А Крымский!! Ни слова не написал мне. Я очень огорчена его нечувствительностью. Ведь мы с Дм[итрием] Ив[ановичем] так любили Агаф[ангела] Ефимовича. А потому мне особенно тяжело, что он забыл своего товарища.

Такой поэт (я любила его “Пальмове гилля”), такой обширный учёный и ... такой человек из Звенигородки!

У нас холодно, сыро. Одно утешение – Вы, любимая, дорогой профессор Полонская-Василенко.

Ваша С. Яворницкая.

3.XI.1940 г.

Академия хранит молчание по-прежнему. Поэтому мы передумываем: музей просит отдать дом в ведение музея. И в кабинете и зале устроить фи-

лиал музея – музей Д[митрия] И[вановича]². Всё, как было при нём. И все рукописи выставим и из музея специфическое; поставим фотографии его ранних удачных раскопок и пр. И создадим новый музей Д[митрия] Ив[ановича]!

ЦДАМЛМУ. Ф. 542. Оп. 1. Од. зб. 264. Арк. 44.

ДОДАТОК

457. ЛИСТ ДО Д. І. БАГАЛІЯ

10.09.1888

Петербург – Харків

Только теперь я, многоуважаемый Дмитрий Иванович, убедился в полной моей неспособности к науке! В самом деле, работал почти восемь лет над своим “Запорожьем”¹ и теперь за это самое “Запорожье” Антонович² меня бранит, Лазаревский³ костит, а Вы ругаетесь. Принимаю это не только без всякого озлобления с моей стороны, но даже с полным уважением ко всем моим критикам.

Да, прочитав все свои работы, я убедился, что едва ли я могу принести какую-либо пользу своему краю на поприще науки. Думаю, что теперь ещё вовремя остановиться и сложить с себя звание “учёный”. Пусть занимаются наукой люди способные к ней, а не профаны, подобные мне. Каюсь, что я не пришёл к такому сознанию раньше немногими годами. Потрачено много времени, сил и средств, а к чему? К тому, чтобы после всего этого сказать самому себе: “Нет, друг, это совсем не твоё дело!!! И так, Дмитрий Иванович, благодарю Вас за Ваш чистосердечный отзыв о всех моих работах; Вы справедливо осудили их, сделав для меня ясным то, что у меня только неясно, хотя и давно, бредило в голове.

С полным почтением пребываю к Вам,

Д. Эварницкий.

ІР НБУВ НАНУ. Ф. 1. № 46389.

458. ЛИСТ ДО Д. І. БАГАЛІЯ

2.12.1889

Петербург – Харків

Многоуважаемый Дмитрий Иванович!

Вам, конечно, известно имя педагога и директора частной гимназии, Як. Гр. Гуревича¹; небезизвестно, без сомнения, и то, что г. Гуревич предпринял издание нового журнала “Русская школа”. Вот этот самый г. Гуревич обращается к Вам через моё посредство с предложением такого сорта:

не возьмете ли Вы на себя труд написать разбор и с научной точки зрения оценить все ходячие учебники по Русской истории, каковы – учебники Иловайского², Соловьёва³, Рождественского⁴, [...] и некоторые другие, для напечатания в журнале “Русской школы”. Гонорар за печатный лист – 50 рублей; деньги могут быть высланы даже теперь.

Вместе с этим, тот же Я. Г. Гуревич просил Вас узнать, к кому можно обратиться за разрешением напечатать разбор учебников по Всеобщей истории профессора М.Н.Петрова⁵, приложенный в одном из его курсов Древней истории, читанной студентам Харьковского университета.

Ответом поспешите, непременно до 15 числа настоящего месяца.

Адрес: СПб., Сергиевская ул., д. 31, кв. 18. Дм. Ив. Эварницкому.

ІЛ НАНУ. ВР. Ф. 37. ОД. зб. 262.

459. ЛИСТ ДО Д. І. БАГАЛІЯ

27.01.1892

[Харків] - [Харків]

Достоинствуважаемый Дмитрий Иванович!

Не могу не высказать Вам того, что лежит у меня на душе. Я пришел к Вам, как к человеку, которого я привык всегда считать, безусловно, честным и несомненно талантливым; не думал я искать у Вас диплома на звание учёного или неучёного человека, - мне этого и не надо. Между тем Вы тот же час предъявили Ваши строгие требования к моему труду¹, ещё и не видевшему света, и уже заранее объявили его ниже научной ценности. Скажите, к чему мне Ваши наставления? Я пишу так, как умею и как могу; свою несостоятельность как учёного давно знаю, в особенности же убедился в том за последние два года. Теперь, если я и выпускаю первый том “Истории”, то это дань прошлому, будущее же от меня не увидит ни одной строчки, так как за первым томом я ставлю точку с серьёзнейшим намерением никогда не возвращаться к моим некогда любимейшим, но теперь опротивевшим занятиям. По всему этому всякие наставления меня только раздражают и вызывают на резкость, какую я позволил себе, против всякого с моей стороны желания, и в отношении Вас, в чём искренне и чистосердечно приношу Вам моё извинение.

Примите уверение в полном уважении к Вам Вашего усердного почитателя

Д. Эварницкого.

Рождественская ул., д. № 10, квар. проф. Попова.

27.1.1892.

ІЛ НАНУ. ВР. Ф. 37. ОД. зб. 263.

460. ЛИСТ ДО Д. І. БАГАЛІЯ

14.05.1923

Катеринослав - Харків

Високоповажний і дорогий Дмитро Івановичу!

Гаряче прошу Вас прийняти під Ваше могутнє крило подавця цього листа, секретаря Катеринославського губернського архівного правління, Івана Глібовича Чернявського. Це людина розумна, працьовита і в нашої архівній справі незамінна. Він працює не то що за двох, а прямо таки за десятеро чоловік. Додайте йому духу, розкрийте перед ним широкі шляхи, по яких нам треба йти далі в нашої тяжкій праці, напутіть нас як нам вийти із важкого становища в грошовій справі. У Вас багато знання, у Вас багато енергії, коло Вас сильні люди, то ми і звертаємось до Вас з проханням підтримати нас в скрутну для нас і лиху годину. Які ж наші нужди, які вагання і які хотіння, про все те Вам докладно доведе Іван Глібович Чернявський.

Дуже хотілось би знати, як Ваше здоров'я, що Ви тепер друкете і де в Бога вітають Ваші мислоньки.

Всією душею Ваш

Д. Яворницький.

14.V.1923.

ІР НБУВ. Ф. 1. № 46390.

461. ЛИСТ ДО Д. І. БАГАЛІЯ

22.06.1924

Катеринослав – Харків

Не думайте, високоповажний і дорогий Дмитро Івановичу, що ми, не подаючи Вам так довго про себе ніякої звістки, нічого тут не робимо. Навпаки того: ми остільки натягали до себе архівного матеріалу, що через нього і пролізти в помешкання ледве-ледве можна. Працюють у мене добре Василь Олексійович Греків¹, Хведір Григорович Глазунов², обидва з вищою освітою; єсть ще і третій працівник, Трохим Миколаєвич Романченко³, гарний, дуже гарний працівник, та на жаль великий, хворий на сухотку. На цих трьох я не можу жалітись Вам. Заношу скаргу тільки на секретаря нашого Івана Глібовича Чернявського: ми всі щоразу нагадуємо про відчит до центру: “Та ось я зберу увесь матеріал, ось я...” Так збирався він, усе збирався, аж поки Ви не надіслали нам Вашої ноти. В канцелярських справах Чернявський дуже млява людина: тутечки з ним одна морока та й годі. Я дуже б хотів, що б із Главарху написано було до нашого губарху – усунути од секретарства Івана Чернявського, а замість нього виставити другого чоловіка. Тоді б Ви усім нам розв’язали руки і більше б ніколи не нагадували про відчит до Главарху. Тим більш, що у Вас як раз єсть тепер і певна рація.

Опріч того, що тут нам завдає добродій Чорнявський, ми страждаємо дуже ще і од безгрішпа та байдужісті місцевого начальства до нашої архівної справи. Два наші помешкання стоять без вікон, канцелярія без того, чим пишуть, ні печей, ні меблів – нічого такого ми не бачемо. За все півріччя теперешнього року ми виканючили для перевозки матеріалу усього навсього 35 карбованців, і якби я не витягав для того із власної кишені грошей, то в наших архівних помешканнях вільно літали б горобці та вільно б мостили на пустих полках свої гнізда. Крізь щілини дроту, яким я [...] за свій кошт, заплаував вікна в архівних будинках, приютські діти тягають довгими залізними крючками архівні “діла” і збувають їх на базарі. Ми просимо, молимо наше начальство захистити нас в наших бідах, та даремні усі наші благання...

Більш за всіх страждаю я, бачучи як гине уся наша архівна справа. Я гаряче подякував би Вам, дорогий Дмитро Івановичу, коли б Ви, замість мене, призначили головою нашого губарху Вас. Олекс. Грекова, а мене зовсім би усунули згідно моему прохання⁴.

Я хотів би з Вами дрібно поговорити про все, що у мене накипіло в моїй хворій душі, та для того треба б було мені приїхати персонально до Харкова, а втім я не знаю, чи знайду я Вас зараз у місті, чи ні. Я міг би, з Вашого благословення, і лекцію вичитати в Харкові “По руїнах Запоріжжя” з тіневими картинами, та не знаю, чи буде тая моя лекція у моду в наші теперешні часи...

Було б ще краще, як би Ви й сами приїхали до нас та подивились на нашу справу. Ви знаєте, де я живу, і я б дуже був радий обняти Вас в мойому будинкові і помістити Вас в багті, звідкіль і Дніпро, і степ, і Самара річка – усі перед Вами на долоні будуть.

На цьому слові бувайте ж, дорогий Дмитро Івановичу, здорові та веселі, живіть довго і щасливо на велику користь нашої рідної неньки України.

З щирою і правдивою до Вас повагою

Д. Яворницький.

22.VI.1924.

ІЛ НАНУ. ВР. Ф. 37. Од. зб. 264.

462. ЛИСТ ДО Д. І. БАГАЛІЯ

26.04.1926

Катеринослав - Харків

Од щирого серця дякую Вам, високошановний і дорогий Дмитро Івановичу, за Ваші книжки, які надіслали мені персонально і до книгозбірні красивого музею в Катеринославі. Багато Ви зробили для Харківщини і взагалі для всієї України, і імня Ваше буде жити во віки і віки. Працуйте й надалі, і все те буде на велику користь нашої дорогої і рідної України. Працуйте!

те, поки володасте рукою, поки в Вас жива душа і б'ється щире українське серце!

Знаю, що задумали видавати журнал архівної справи¹. Знаю, що до Вашого журналу надіслав свою статтю наш В.О.Греків², яку він склав на основі нового архівного матеріалу, який він бачив-то одкопав недовгочасно в наших архівах про бунт в Запорозькій Січі 1768 року³. На це я Вам скажу лише одно: той матеріал, з яким носився і зараз носитися В. О. Греків, увесь цілком надрукований в роботі мого брата у других (двоюрідного брата), студента Київського ун-ту Н. Н. Терновського⁴ під назвою “К истории Запорозского края”, Екатеринослав, 1904. Виходе так, що Греків “одкрив” те, що давно вже “одкрито” Терновським.

Коли хочете познайомитися з тією роботою, то я на деякий час можу вислати названу роботу Терновського, і самі побачите, чого коштує стаття В. О. Грекова. Я пишу Вам про це для того, щоб Ви не печатали того, що вже давно напечатано.

З правдивою і щирою [до] Вас повагою

Д. Яворницький.

26.IV.1926.

За Ваші книжки ще раз Вам дякую.

ІА НАНУ. ВР. Ф. 37. Од. зб. 265.

463. ЛИСТ ДО Д. І. БАГАЛІЯ

6.07.1929

Дніпропетровськ – Харків

Од щирого серця дякую Вам, дорогий і високошановний Дмитро Івановичу, за Вашу ласку та прихильність до мене! Поки мого віку не забуду того, що Ви зробили для мене¹.

Всією душею Ваш

Д. Яворницький.

6.VII.1929.

ІА НАНУ. ВР. Ф. 37. Од. зб. 266.

464. ЛИСТ ДО О.Ф.БИЧКОВА

29.04.1886

Петербург – Петербург

**Его Высокопревосходительству
Господину помощнику Председателя
Императорского Русского Археологического общества
Афанасию Фёдоровичу Бычкову**

Действительного члена

Названного общества,

Димитрия Ивановича Эварницкого

Ввиду предпринимаемой мной экскурсии в губернии: Екатеринославскую, Херсонскую и Таврическую и на обратном пути оттуда на остров Со-

ловки для разыскания всякого рода памятников южно-русской старины вообще, запорожской в частности, я имею просить господина помощника Председателя выдать мне или лично от себя или коллективно от всего Общества надлежащий документ, необходимый мне для поездки, и уведомить о том местных властей названных губерний. В поездку имею отправиться с 8 мая и по 1 сентября.

Д. Эварницкий.

1886 года, 29 апреля.

Архів ПМК РАН. Ф. 3. Од. зб. 68. Арк. 193.

465. ЛИСТ ДО О. О. БОБРИНСЬКОГО

28.01.1887

Петербург – Петербург

**Его сиятельству господину Председателю
Императорской Археологической комиссии
графу Алексею Александровичу Бобринскому**

Действительного члена
Императорского Русского
Археологического общества,
Дмитрия Ивановича Эварницкого

Сим имею усердно просить господина Председателя Археологической комиссии не отказать мне в небольшом пособии, в количестве около четырёхсот рублей, для предстоящих моих археологических разысканий весной и летом настоящего года в пределах Екатеринославской и Херсонской губерний. Из них в первой губернии я имею раскопать в области Орели, Новомосковского уезда, уже хорошо мной обследованной, десять курганов, относящихся к каменному периоду; во второй имею докончить раскопку Белозерского городища, на 14 вёрст ниже г. Херсона, уже начатую мной в прошлом лете и давшую весьма интересный археологический материал. Наконец, во время своих переездов я имею также составить подробное описание курганов, чтобы сохранить их для будущего времени и отметить самые интересные из них.

Действительный член Императорского
Русского Археологического общества,
Дмитрий Иванович Эварницкий

1887 г., 28 января

На листі резолюція О. О. Бобринського: “13 февр. 87. Согласен на общих условиях”.

Архів ПМК РАН. Ф. 1/1887. Од. зб. 4. Арк. 38 – 38 зв.

466. ЛИСТ ДО О. О. БОБРИНСЬКОГО

Не пізніше 7.11. 1891 р.

[с. Кантемирівка] – Сміла

Ваше Сиятельство, достойноуважаемый Алексей Александрович!

Ваше письмо, адресованное в Херсон, попало в Царское Село¹, оттуда вновь отправлено было на юг, и потому доставлено было мне слишком несвоевременно.

Всё это произошло исключительно по моей вине. Я бесконечно благодарен Вам буду, когда получу обещанную Вами книгу². Мой новый адрес таков: ст. Шидловская Курско-Харьково-Азовск[ой] ж[елезной] д[ороги], в д. Кантемировку (для посылки простою бандеролью); г. Славянск Харьков[ской] г[убернии], д[ом] кн[язя] Шаховского³, для передачи Д. И. Эварницкому (для ценной посылки).

Пользуясь настоящим случаем, я позволяю себе спросить у Вас: не найдёте ли Вы возможным принять для Императорского Эрмитажа все находки, добытые мной в последнюю поездку по Запорожью⁴, из кургана д. Богодара, Екатеринославской губ., Александровского у. Курган бронзового века; из него извлечены: 2 бронзовых серыги, 2 бронзовых фибулы, одно золотое шейное украшение, 3 стеклянных шейных украшений, одна бронзовая пряжка (разбитая), 23 янтарных шейных украшений; 13 сердоликовых, 12 нефритовых, в виде сердечек, шейных украшений; 2 пряслица, одна миска и один кувшин. Вся раскопка стоила мне 40 рублей и, кроме вознаграждения этой суммы, я ничего иметь не желаю.

С искреннею преданностию

Д. Эварницкий.

P.S. Скелет, вынутый из кургана, передан мной в Харьков[ский] университет, но подробное описание и точная фотография могут быть Вам высланы проф. Поповым⁵, исключительно занимающимся наукой черепословия.

Архів ІМК РАН. Ф. 25 (1891). Од. зб. 222. Арк. 1 – 2.

467. ЛИСТ ДО О. О. БОБРИНСЬКОГО

7.11.1891

с. Кантемирівка - Петербург

Глубокоуважаемый и достойнейший Граф Алексей Александрович!

Шлю Вам обещанные мной древности, выкопанные из кургана в д. Богодаре Екатеринославской губернии; в одном из ящичков Вы найдёте и подробный дневник раскопки кургана, кроме описания скелета, которое будет сделано специалистом анатомии, занимающимся с тем вместе и че-

репословием, профес[сором] Харьковского унив[ерситета], Митрофаном Алексеевичем Поповым¹. Он обещает напечатать свой реферат по поводу выкопанного мной скелета к 1 декабря настоящего года.

NB. При раскупорке посуды, в большом ящике, не выбросите какибудь кожи от обуви и кусочков древесины, которою был крыт выкопанный кувшин; в кувшине же имеются остатки пищи, которую следовало бы подвергнуть химическому исследованию.

Нелицемерно уважающий Вас

Д. Эварницкий.

д. Кантемирівка

7.XI.1891.

Архів ПМК РАН. Ф. 1/1891. Од. зб. 179. Арк. 1 – 1 зв.

468. ЛИСТ ДО О. О. БОБРИНСЬКОГО

19.11.1891

[д. Кантемирівка] – Петербург

Ваше Сиятельство!

Древности посланы на Ваше имя, стоимость пересылки 5 руб. Если Археологическая комиссия найдёт нужным уплатить мне и за пересылку, то прошу адресовать так: Царское Село. Поручику Николаю Николаевичу Комстадиусу¹, для передачи Д. И. Э[варницкому]. Стессельская ул., дом Фролова.

Искренне уважающий Вас

Д. Эварницкий.

Адреса: “В С.Петербург. Его Сиятельству графу Алексею Александровичу Бобринскому. Галерная, дом № 58. Председателю Императорской Археолог. комиссии”.

Архів ПМК РАН. Ф. 1/1891. Од. зб. 179. Арк. 8.

469. ЛИСТ ДО О. О. БОБРИНСЬКОГО

20.11.1891.

Царське Село – Петербург
20.XII.1891.

С благодарностью возвращаю Вам, Ваше Сиятельство, Вашу книгу “Археология России” Уварова¹, причём имею сообщить Вам, что подробное описание найденного мной скелета в кургане д. Богодар харьковского профессора М. А. Попова² я получил. С тем вместе получил 4 прекрасных фотографии с того же скелета. Если описание скелета и фотографии необходимы для напечатания в Записках Археолог[ической] комиссии, то благоволите мне сообщить, и я предоставляю их в Ваше распоряжение, но с

условием, что с фотографий Вы сделаете только лишь снимки, а подлинники вернёте мне.

Что касается чтения в Арх[еологическом] обществе, то я нахожу удобнее всего это сделать в одну из суббот, например, 27 числа настоящего месяца.

Адрес мой: Царское Село, Стессельская ул., д. Фролова.

Глубоко и искренно уважающий Вас

Д. Эварницкий.

Архів ПМК РАН. Ф. 1/1891. Од. зб. 179. Арк. 13 – 13 зв.

470. РОЗПИСКА НА ІМ'Я О. О. БОБРІНСЬКОГО

25.01.1892.

Харків – Петербург

На отношение Императорской Археологической комиссии от 26 ноября 1891 года, за № 1430, имею честь ответить, что деньги, пять рублей, следуемые мне за пересылку древностей из кургана деревни Богодар, Екатеринославской губернии, переданных мной в Императорскую Археологическую комиссию, я получил, в чём и выдаю настоящую мою расписку.

Харьков, Конторская улица, д. Паценка. 1892 года 25 января.

Действительный член Императорского

Русского Археологического общества,

Димитрий Иванович Эварницкий.

Архів ПМК РАН. Ф. 1/1891. Од. зб. 179. Арк. 12.

471. ЛИСТ ДО В. П. БУРЕНІНА

23.11.1911

Катеринослав – Петербург

Екатеринослав

Дворцовая пл., д. 5

19 XI/23 11

Високоповажний Вікторе Петровичу!

Щиро і гаряче вітаю Вас в день Вашого п'ятдесятилітнього служіння російській літературі і од усього серця бажаю Вам ще довго і довго вражати стрілами Вашого гострого розуму, як вражали Ви сміло, мужньо і непереможно уже п'ятдесят років.

Д. Эварницкий.

ІРАІ РАН. Ф. 36. Оп. 2. Од. зб. 516.

472. ЛИСТ ДО О. М. ВЕСЕЛОВСЬКОГО

7.03.1889

Петербург – Петербург

Премногоуважаемый Александр Николаевич!

Сделайте Ваше величайшее одолжение, сообщите мне, от какого корня происходят названия Днепра, данные ему итальянцами XIII, XIV веков: Екси, Елексе, Елице, Ерексе, Луосе[...], Леренс или Лересе.

Будьте столь великодушны, не оставьте меня Вашим ответом: до крайности нужно знать. Кстати было слышать от Вас, как Вы производите или толкуете слова “Борисфен” и “Данаприс”.

Сергиевская ул., д. № 46, кв. № 25.

Дм. Ив. Эварницкому.

ІРАІ РАН. Ф. 45. Оп. 3. Од. зб. 841.

473. ЛИСТ ДО О. М. ВЕСЕЛОВСЬКОГО

[1889]

Петербург – Петербург

Сергиевская ул., д. № 46, кв. 25

Весьма благодарен Вам, многоуважаемый Александр Николаевич, за сделанное Вами указание. Но вот что я доложу Вам: у Бруна¹ я не нашёл объяснений названий Днепра: Elise, Elie. Мюлленгофа² и Потта³ достать не могу и справиться также, потому что, вследствие болезни, боюсь выходить из дому. Я был бы несказанно благодарен Вам, если бы Вы потрудились докопаться до корня “Elise”. Мне это нужно особенно скоро в виду того, что 28 настоящего месяца доктора высылают меня прочь из П[етербур]га на юг. Что до былин об Илье Муромце и Алёше Поповиче, то они войдут в мой новый труд “Очерки и исследования по истории запорожских козаков”⁴, который уже готов, но будет напечатан после каникул.

Д. Эварницкий.

ІРАІ РАН. Ф. 45. Оп. 3. Од. зб. 841.

474. ЛИСТ (ВІЗИТКА) ДО О. М. ВЕСЕЛОВСЬКОГО

Б.д.

Петербург – Петербург

Был я у Ламбина, но он уехал на дачу. Нельзя как-нибудь добыть другим способом [...] бланков для получения книг из акад[емической] библиотеки? Премного обязан, Александр Николаевич.

Надпис на візитці: “Дмитрий Иванович Эварницкий – член Императорских Археологических Обществ в Москве и С.-Петербурге”.

ІРАІ РАН. Ф. 45. Оп. 3. Од. зб. 841.

475. ЛИСТ ДО А. Е. КАУФМАНА

10.11.1890

Петербург – Одесса

Многоуважаемый Абрам Евгеньевич!

Послан на Ваше имя новый мой труд “Вольности запорожских козаков”. Будьте великодушны, распорядитесь сделать в Вашей газете рецензию о выходе этой моей работы, и с нею вместе напечатать 8 или 10 объявлений в течении 3 недель (3 или 4 раза в неделю) о продаже её в таком роде: Суворина (Дерибасовская, д. № 11). Если редакция “Одес[ского] листка” не может сделать мне некоторой уступки с номинальной [цены], то тогда прошу Вас напечатать копию три раза в течении одной недели, а счёт прислать мне в П[етербур]г.

Искренне уважающий Вас

Д. Эварницкий.

Сергиевская ул., д. 31, кв. 18.

РАГ РАН. Ф. 123. Оп. 2. Од. зб. 618.

476. ЛИСТ ДО А. Е. КАУФМАНА

6.04.1892

[Царське Село] – [Одесса]

Милостивый государь А[брам] Е[вгеньевич]!

На днях послал к Вам одно письмо, теперь шлю другое. Дело состоит вот в чём: у меня имеется статья, только что обработанной мной “Истории села Фалеевки-Садовой”¹, Херсонского уезда, в 18 верстах от г. Херсона. Эта статья как раз может подходить к задачам и программе Вашей многолетней газеты “Одесского листка”. Хотя название её слишком специально, но Вы можете дать ей другую заголовку (“Страницы из истории Новороссии”) и по собственному усмотрению воспользоваться ею для Вашей газеты. В этой статье представлена смена народностей от V века до Р.Х. по XIII век по Р.Х., живших на всей территории Новороссийского края; в ней же представлены события первоначального заселения Новороссии, заслуги первых деятелей края; Фалеева², строителя города Николаева, и Комстаднуса³, одного из первых губернаторов Херсона (1822-1828); тут же показаны и результаты раскопок села Фалеевки, произведенные мной летом прошлого года.

Деятельность губернатора Комстаднуса воспроизведена мной на основании бесценнейших материалов, добытых мной в фамильном архиве нынешнего владельца Фалеевки, поручика лейб-гвардии Его Высочайшего гусарского полка, Н. Н. Комстаднуса⁴. Вся статья рассчитана на три – на четыре фельетона.

Посему, если Вам угодно её получить для Вашей газеты, то благоволи-те, по получении настоящего письма, телеграфировать мне, и я немедленно вышлю её Вам. Условия мои таковы: из всего гонорара, который мне будет причитаться, Вы вычтите с меня за сделанные Вами объявления в газете о выходе моей “Истории запорожских козаков”, а остальные деньги выплатите мне по указанному мной адресу.

Примите искреннее [уверение] в полной признательности и уважении к Вам.

Д. Эварницкий.

Адрес для телеграммы:

Царское Село, Стессельская, Эварницкому.

ИРЛ РАН. Ф. 123. Оп. 2. Од. зб. 618.

477. ЛИСТ ДО М. И. КОСТОМАРОВА

24.01.1885

Москва – Петербург

Многоуважаемый, сердечный и незабвенный Николай Иванович!

Не могу воздержаться, чтобы не выразить Вам моей глубокой призна-тельности за ласковый приём, оказанный Вами. Пусть подкрепит Бог Ваши силы и вашу энергию, так необходимые для нас, только что начинающих многотрудный подвиг русских учёных. Живое слово человека, уже много потрудившегося для отечественной науки, уже хорошо изведавшего, что такое лишение, нужда и всякого рода бедствия, тёплое слово такого челове-ка и может осветить наш путь и может подкрепить наши, хотя и молодые, но ещё не определившиеся в известном смысле силы. Будем следовать жи-вому примеру!

Истинно преданный Вам Д. Эварницкий.

В Москве, в Архиве иностранных дел, я нашёл много интересных для моего Запорожья дел. Занимаюсь; от Архива иностранных дел перейду в Архив министерства юстиции.

Д. Яворницкий.

Вашим членам семьи мой усерднейший поклон, как и Даниилу Лукичу Мордовцеву¹.

Тверская, №№ “Англия”, 17,

Возле Английского клуба.

ИР НБУВ. Ф.22. № 316.

№ 478. ЛИСТ ДО М. В. ЛИСЕНКА

16.12.1903

Катеринослав – Київ
Екатеринослав
1903, XII, 16

Славною сина України, високо талановитого композитора, чудового музику і щирого певного українця, Миколу Віталієвича Лисенка, у сей, для нього вікопомний, день гаряче вітає увесь запорожський козако-руський край, з його порогами, Хортицею, Чортоманком і Підпільною, і од усього серця і од усієї душі бажає ще багато років працювати на рідній ниві на радість і втіху тих, у кого б'ється щире українське серце і у кого живе чутлива українська душа.

Дмитро Яворницький.

Славний пане славної України, Миколо Віталієвичу!

Хоча я Вас персонально і не маю счастья знати, але од молодих моїх літ щиро і гаряче поважаю, а через те щиро і гаряче вітаю Вас в сей великий і славетний для Вас день.

Яков Голлобов'.

ІР НБУВ. Ф. 1. № 42192.

479. ЛИСТ ДО В. Й. МІХНЕВИЧА

19.12.1887

Петербург – Петербург

Многоуважаемый Владимир Осипович!

Шесть дней тому назад оставил свою рукопись в Редакции “Новостей” д-р П. Ф. Фёдоров, озаглавленную “От Архангельска до Копенгагена”. Будет ли она напечатана? Весьма желательно, чтобы Вы не выпустили этого человека; он весьма полезен для “Новостей”; ездит чуть ли не вокруг всего света, имеет у себя массу весьма любопытных записок, путеводные наброски, которыми при удобном случае может делиться с нашим органом. Я познакомился с ним в Соловецком монастыре и обратил его внимание на “Новости”. Сообщите мне, будет ли напечатана первая статья Фёдорова.

Петербург[ская] стор[она], Александровский пр[оспект], д. № 9.
Д. Эварницкому.

ІРЛІ РАН. Ф. 183. Оп. 1. Од. зб. 420.

480. ЛИСТ ДО В. Й. МІХНЕВИЧА

20.02.1888

Петербург – Петербург

Полтора месяца тому назад я отослал Редакции свою рукопись по “Запорожью”. Сообщите, пожалуйста, многоуважаемый Владимир Осипо-

вич, будет ли она напечатана. Если нет, то мне необходимо её взять назад, чтобы напечатать в другой газете.

Искренне преданный Вам

Д. Яворницкий.

Петербург[ская] стор[она], Александр[овский] пр[оспект], д. № 9.

ІРАІ РАН. Ф. 183. Оп. 1. Од. зб. 420.

481. ЛИСТ ДО В. Й. МІХНЕВИЧА

30.04.1888

Петербург – Петербург

3 числа мая я предполагаю, вместе с художником И. Е. Репиным, выехать из Петербурга на Кубань к черноморским казакам с научно-художественной целью¹. Если наш выезд почему-либо замедлится, то я буду на литературном обеде, если же нет, то не буду.

Д. Эварницкий.

Адреса: “С.-Пб. Покровская площадь, д. № 52 / 96. Владимиру Осиповичу Михневичу”.

ІРАІ РАН. Ф. 183. Оп. 1. Од. зб. 420.

482. ЛИСТ ДО В. Й. МІХНЕВИЧА

4.05.1889

Петербург – Петербург

Мне и до сих пор доктор не позволяет выходить. В конце этого месяца я оставляю Петербург до октября месяца и еду на юг. Если мне улучшает, я зайду с Вами проститься.

Д. Яворницкий.

Адреса: “Здесь. Покровская пл., д. № 52 / 96. Его высокоблагородию Владимиру Осиповичу Михневичу”.

ІРАІ РАН. Ф. 183. Оп. 1. Од. зб. 420.

483. ЛИСТ ДО В. Й. МІХНЕВИЧА

12.12.1891

Царське Село – Петербург

Поручаю Вашему вниманию, дорогой, незабвенный и глубокоуважаемый Владимир Осипович, моего нового знакомого Леонида Константиновича Дитерихс[а]¹. Окажите ему возможное содействие и покровительство,

если то будет в силе Вашей, чем премного обяжете искренне преданного Вам

Д. Яворницкого.

Царское Село,
Стессельская ул., д. Фролова.

ІРАІ РАН. Ф. 183. Оп. 1. Од. зб. 420.

484. ЛИСТ ДО В. Й. МІХНЕВИЧА

(на візитці)

Б.д.

Вологда – Петербург

Любий козаченьку!

Оцей чолов'яга, Микола Єрмілов, дуже цікавий задля наших “Новостей”. Дайте місто его статтям та не забудьте і об том, для чого книжки робляття. Скільки треба, це вже Ви самі доміркуєтесь.

Козак Дмитро Держи-хвіст-пістолетом.

[P.S.] Пишу из Вологды¹. Сам пришлю Вам две статьи из Чернигова.

Д. Явор[ни]цки[й].

ІРАІ РАН. Ф. 183. Оп. 1. Од. зб. 420.

485. ЛИСТ ДО В. Й. МІХНЕВИЧА

Б.д.

[Петербург] – Петербург

Щирий козаченьку!

Приношу Вам, как дань искреннего уважения, свои “Очерки”¹. Сделайте маленькое указание в “Новости” с названием всех заголовков; особенное внимание обратите на II статью (писана для Репина ²), III, IV, V. Третья из этих статей³ переведена на галицкий язык (раньше б[ыла] напечатана в “Новостях”) и, как я недавно узнал, на французский.

Дуже прихильний до Вас

Д. Яворницкий.

ІРАІ РАН. Ф. 183. Оп. 1. Од. зб. 420.

486. ЛИСТ ДО В. Й. МІХНЕВИЧА

4.03.1892.

Царське Село – Петербург

Незабвенный и глубокоуважаемый Владимир Осипович!

Вам послан мой новый труд “История запорожских козаков”¹. Буду безмерно счастлив, если Вы сделаете, хоть кратенькое, указание об нём в

“Новостях”. Ваш отзыв о моих “Вольностях запорожских козаков”² я помню и до сих пор и никогда не забуду его, потому что никто лучше Вас не установил точки зрения на все мои работы и никто так не действовал на подъём моего духа, как Вы. Извините, что я лично не мог доставить Вам “Историю”, но я тяжело болен и уже 2 месяца не выхожу из комнаты. Во всяком случае, напишите мне Ваш адрес, и я, когда буду здоров, постараюсь побывать у Вас.

Искренне уважающий Вас

Д. Эварницкий.

Царское Село

Стессельская ул., д. Фролова.

ІРЛІ РАН. Ф. 183. Оп. 1. Од. зб. 420.

№ 487. ТЕЛЕГРАМА ДО І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

1904

Того, хто свято любив вітчизну, хто некорисливо працював для свого рідного народу певного поета і художника Івана Семеновича Левицького гаряче вітаю у цей день і бажаю довгого щасливого життя!

Єварниц[ь]кий.

ІР НБУВ. Ф. 1. № 28017.

488. ЛИСТ ДО О. С. СУВОРИНА

Б.д.

Москва – Петербург

Зарядье, Кривой пер., д. Бахрушина

В знаменательный день Вашей многолетней и многополезной литературной деятельности от всей души поздравляю Вас, достойнейший Алексей Сергеевич, и искренне желаю Вам ещё много лет работать неустанно на родной ниве на благо отечества.

Д. Эварницкий.

ІРЛІ РАН. Ф. 123. Оп. 1. Од. зб. 978.

489. ЛИСТ ДО М. Д. ТЕЛЕШОВА

30.03.1897

Москва – Москва

д. Нефедьева

Поварская

Сим имею известить Вас, достойнейший Николай Дмитриевич, что на этой неделе я никак не могу быть у Вас. Могу быть лишь в один из дней седьмой недели поста.

Искренне чтущий Вас и бывшую с Вами пани

Дмитро Яворницький.

Адреса: “Здесь. Его Высокоблагородию Николаю Дмитриевичу Телешову. Валовая улица, собственный дом, 514”.

ІРАІ РАН. Ф. 3. Оп. 1. Од. зб. 2532.

№ 490. ЛИСТ ДО О. О. ТУЛУБА

30.09.1935

Дніпропетровськ - [Київ]

Вельмишановному О.О.Тудубу.

Під всім тим, що я писав, завжди підписував справжнє моє прізвище і ніколи не користувався ні псевдонімами, ні криптонімами. Про Івана Спілку (чи Зозулю¹) тільки чув від акад[еміка] М. Ф. Сумцова², а сам його ніколи не знав, як не знав нікого і з його родини. Думаю, що його, мабуть знав Кесарь Олександрович Білаловський³, але де здобути того Білаловського, грець його знає. Він спершу [був] в Феодосії, потім переїхав до Сімферополю, а відтіля до Москви, де його дочка.

Оце і все, що могу сказати Вам на Ваше запитання.

З правдивою та щирою до Вас пошаною

Д. Яворницький.

30.IX.35.

ІР НБУВ. Ф. 209. № 75.

КОМЕНТАР

№ 1

1. Багалій Дмитро Іванович, див. біограф. покажчик в цьому виданні.
2. Іконніков Володимир Степанович (1841-1923) – історик, джерелознавець, археограф, з 1870 р. – проф. у-ту св. Володимира у Києві; член Російської АН; з 1920 р. – дійсний член ВУАН і голова її Археографічної комісії; засновник і перший голова Історичного т-ва Нестора-літописця. Праці: “Опыт русской историографии” (2 тт. К., 1891); “Скептическая школа в русской историографии и её противники” (К., 1871); “Киев и университет св. Владимира при императоре Николае I (1825-1855)” (К., 1896); “Максим Грек и его время. Историческое исследование” (Вид. 2-е. К., 1915); та ін. Про Іконнікова див.: Войцехівська І. Академік Володимир Іконніков: Життєпис та бібліографія. К., 1998; Вона само. Володимир Іконніков: Джерелознавчі студії. К., 1999.
3. Лучицький Іван Васильович (1845-1918) – історик; з 1877 р. – проф. у-ту св. Володимира в Києві; найбільшу відомість заобули його праці з аграрної історії Франції кінця XVIII ст., див.: “Крестьянское землевание во Франции накануне революции (преимущественно в Лимузине)” (К., 1900); “Вопрос о крестьянской поземельной собственности во Франции до революции и продаже национальных имуществ” (К., 1894); “Состояние земледельческих классов во Франции накануне революции и аграрная реформа 1789-1793 гг.” (К., 1912); та ін.
4. Матсья на увазі екскурсія по Криму, що була влаштована для делегатів VI археологічного з'їзду (відбувся у серпні 1884 р. в Одесі). Про цю екскурсію див. лист Д. Яворницького до Я. Новицького (в даному збірнику лист № 219).
5. Айвазовський Іван Костянтинович (1817-1900) – живописець-мариніст, співець Чорного моря.
6. Матсья на увазі подорож імператриці Катерини II у 1887 р. Про це див.: Брикнер А. “История Екатерины Второй” (СПб., 1885. С. 406-418); Репринтне перевид.: М., 1991. Т. 2. С. 406-418.

№ 2

1. “Складка” – літературний альманах; вийшло 4 книги (1887, 1893, 1896 – у Харкові; 1897 – у Петербурзі); видавець і редактор двох перших – В. Александров, наступних – К. Білоловський. Тут йдеться про “Складку” 1896 р. видання.
2. Чортомлицька Січ проіснувала з 1652 р. й до 1709 р., коли була зруйнована російськими військами під орудою полковників П. Яковлєва та Г. Галагана. Див.: Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. К., 1990. Т. 1. С. 110-113; Козацькі Січі (нарис з історії українського козацтва XVI – XIX ст.). К.; Запоріжжя, 1998.
3. Сірко Іван Дмитрович (р. н. невідомий – 1680) – кошовий отаман Запорозької Січі, видатний полководець, учасник Визвольної війни українського народу сер. XVII ст.; вінницький полковник (1658-1660); з 1663 р. – на Запорозькій Січі, де протягом 15 років обирався кошовим отаманом. Похований у с. Капулівка (тепер Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл.). Про нього див.: Яворницький Д. І. Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман війська запорозьких низових козаків. Дніпропетровськ, 1990; Мицик Ю. Отаман Іван Сірко. Запоріжжя, 2000.
4. Матеріал за такого темою Д. Яворницький подав до наступного видання альманаху “Складка”; див.: Єварницький Д. Поездка на пепелище Чертомлыцкой Сичи // Складка. СПб., 1897. С. 158 – 184.

5. Ганько Михайло Петрович – полтавський землевласник, який взявся за переклад українською мовою першого тому “Історії запорозьких козаків” Д. І. Яворницького; М. Ганько – автор книги “Як дбаси, так і маси” (Полтава, 1898).
6. Пельохін Павло (1842-1917) – хірург, доктор медицини, проф. Воєнно-медичної академії у Петербурзі (1877-1889); піонер застосування антисептики в Росії; віце-голова “Благодійного т-ва для видання корисних і дешевих книжок”, один із засновників Т-ва ім. Т. Шевченка (в Петербурзі); матеріально підтримував діяльність НТШ (Львів); у 1898 р. передав цьому т-ву кошти на фонд будівництва майбутнього медичного ф-ту Українського у-ту. Про святкування 40-річчя лікарської та педагогічної діяльності Пельохіна див.: КС. 1903. № 4. Отд. 2. С. 41.
7. Алексеев Георгій Петрович (1834 – 1914) – генерал, тасмний радник, катеринославський губернський предводитель дворянства, гофмейстер Височайшого Двору, далекий родич гетьмана Д. Апостола, колекціонер, приятель Д. Яворницького.
8. Салодилов (Саладилов) Петро Матвійович – полковник Генерального штабу, високий урядовець міністерства внутрішніх справ, член української громади і управи заснованою в Петербурзі у 1898 р. т-ва ім. Т. Шевченка, співзасновник разом з О. Лотоцьким і П. Стебницьким, українського клубу “Громада” (1906) – усе в Петербурзі.
9. Байда – псевдонім Д. Яворницького, яким він підписував деякі свої листи.

№ 3

1. Щоголів Яків Іванович (1824 – 1898) – український поет, приятель Д. Яворницького, автор збірок поезій “Ворскло”, “Слобожанщина”; присвятив Д. Яворницькому вірш “В степу” (Харьковские губернские ведомости. 1884. № 113).
2. Йдеться про доньку Я. Щоголева Єлизавету.
3. Матсья на увазі сам Д. Яворницький.
4. Потебня Олександр Опанасович (1835-1891) – видатний лінгвіст, філолог, творець лінгвістичної поетики, проф. Харківського у-ту, академік, учитель Д. Яворницького.
5. Мордовець (Мордовцев) Данило Лукич; див. біограф. покажчик.
6. “Дід” – так називали Д. Мордовця друзі й знайомі.

№ 4

1. Сірко І. Д.; див. прим. № 3 до листа № 2.
2. Див.: Предання о кошевом атамане Иване Сирке, записанные в поездку по Запорожью летом 1896 года // Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. К., 1991. Т. 3. С. 484 – 487.
3. Мордовець Д. А.; див. біограф. покажчик.
4. Матсья на увазі вид.: Складка. Харків, 1896.
5. Щоголів Я. І.; див. прим. № 1 до листа № 3.

№ 5

1. “Складка”; див. прим. № 1 до листа № 2.
2. Попов Лука Карпович – адвокат, херсонський громадський діяч, приятель Д. Яворницького; брав участь у розкопках курганів в мастку М. Комстадіуса Фаліївці Херсонського пов. Херсонської губ. Див.: Эварницкий Д. И. История села Фалеев-ки-Садовой. СПб., 1892.
3. Таль Софія Миколаївна (уроджена Синельнікова; 1842- ?) – представниця відомої катеринославської дворянської родини Синельнікових, меценатка, колекціонерка, добра знайома Д. Яворницького, допомагала йому в організації археологіч-

них досліджень, підтримувала матеріально. Див.: Письма С. Н. Таль // Письма потомков Ивана Максимовича Синельникова – первого губернатора Екатеринослава. Одесса, 2001. С. 6 – 47.

4. Синельников Олексій Миколайович (1850- не раніше 1917) – генерал-лейтенант, катеринославський та херсонський землевласник, колекціонер, меценат; в його маєтку Михайлово-Апостолово (Херсонської губ.) у 1897 р. Д. Яворницький зробив цінні знахідки. Див.: Эварницкий Д. И. Раскопки курганов в Херсонской губ., Херсонского и Александровского уезда (в имени А. Н. Синельникова, Михайлово-Апостолове и хуторе О. В. Волковой) // Труды XI археологического съезда в Киеве. Т. 1. М., 1901. С. 718 – 735.

5. Ця стаття Д. Яворницького була надрукована в іншому виданні. Див.: Эварницкий Д. И. По низовью Днепра. (Из путевых записок южнорусского археолога) // Новости и биржевая газета. 1896. 26 авг. (7 сент.) № 235. С. 2.

№ 6

1. Щоголів Я. І., див. прим. № 1 до листа № 3.
2. Сірко І. Д., див. прим. № 3 до листа № 2.
3. “Складка”, див. прим. № 4 до листа № 2.
4. Див.: Эварницкий Д. И. История запорожских козаков. (1686-1734). СПб., 1897. Т. 3.
5. Суворін Олексій Сергійович (1834 – 1912) – російський видавець, журналіст; 1878 р. відкрив у Петербурзі книгарню, згодом – друкарню; 1911 р. організував акціонерне видавниче й торговельне товариство “Новое время”.
6. Мордовець Д. А., див. біограф. показник.
7. Саладилов П. М., див. прим. № 8 до листа № 2.
8. Алексеев Василь Андрійович – генерал, член Т-ва допомоги студентам-українцям у Петербурзі; по службових справах був обвинувачений у хабарництві й засуджений на заслання.
9. “Дмитро Байда” – тут псевдонім Д. Яворницького, яким він підписував листи друзям.

№ 7

1. Див. прим. № 4 до листа № 2.
2. Див. прим. № 4 до листа № 6.
3. “Дід” – так називали Д. Мордовцева (Мордовця).
4. Мордовець Д., див. біограф. показник.
5. Щоголів Я., див. прим. № 1 до листа № 3.
6. Чайченко Василь – псевдонім Грінченка Бориса Дмитровича; див. біограф. показник.
7. Таль С. М., див. прим. № 3 до листа № 5.
8. Котельников Василь Григорович – впливова особа міністерства фінансів, петербурзький громадський діяч, чоловік пасербиці історика М. І. Костомарова; близько стояв до української громади в Петербурзі.
9. Дзякович Павло Кастанович – земський діяч, колекціонер; про нього див.: Эварницкий Д. И. По следам запорожцев. СПб., 1898. С. 255.

№ 8

1. Сірко І. Д., див. прим. № 3 до листа № 2.
2. “Складка”, див. прим. № 4 до листа № 2.
3. Рєпін Ілля Юхимович, див. біограф. показник.

4. Щоголів Я. І., див. прим. № 1 до листа № 3.
5. Сластьон (Сластѣон) Опанас Георгійович (1855 – 1933) – український живописець, графік, архітектор, мистецтвознавець, етнограф, організатор Миргородського красназавчого музею.
6. Пелеха (Пелехін, Пельохін Павло), див. прим. № 6 до листа № 2.
7. Піпін Олександр Миколайович (1833-1904) – російський фольклорист, літературознавець.
8. Ця стаття побачила світ у вид.: Эварницкий Д. И. Главнейшие моменты из истории запорожского козачества. (Пробная лекция, читанная в Императорском Московском университете 5 октября 1896 года) // Русская мысль. 1897. Кн. 1. С. 99 – 115.

№ 9

1. Гонтаревський Яків Григорович – шанувальник запорозького козацтва з Нікопольщини.
2. Салодилов П. М., див. прим. № 8 до листа № 2.
3. Корш Федір Євгенович (1843-1915) – філолог, академік Петербурзької АН (з 1900), проф. Московського (1877-1900), Новоросійського (1890-1892) у-тів та Лазаревського ін-ту східних мов (1892-1915).
4. Цвітковський Юрій Юрійович (1843-1913) – український громадський діяч, педагог; за участь у Київській громаді був висланий 1880 р. з Києва; працював у Петербурзі та Москві, де брав активну участь у житті українських колоній.
5. Беренштам Вільям Людвігович (1839-1904) – лікар, педагог і громадський діяч, член Київської “Громади”, співробітник “Киевской старини”, “Киевского телеграфа”; активний учасник культурно-громадського життя Петербурга.
6. Йдеться про генерала Каменського, який досліджував воєнну історію; див. лист К. Білаловського до Д. Яворницького у кн.: ЕСЯ. Вип. 2. С. 58.

№ 10

1. Сластьон О. Г., див. прим. № 5 до листа № 8.
2. Эварницкий – Яворницкий Д. И. Вольности запорожских казаков: Историкотопографический очерк. СПб., 1890.
3. 2-е вид. цієї монографії див.: Эварницкий Д. И. Вольности запорожских казаков. СПб., 1898.
4. Корш Ф. Э., див. прим. № 3 до листа № 9.
5. Ганько М. П., див. прим. № 5 до листа № 2.

№ 11

1. “Байда” – псевдонім Д. Яворницького, яким він іноді підписував свої листи до друзів.

№ 13

1. Мордовець Д. А., див. біограф. покажчик.
2. 4-й том “Історії запорозьких козаків” Д. Яворницький не написав. Сам вчений пояснював це неможливістю скористатися архівом Коша Нової Січі (а саме історію цієї Січі мав висвітлювати 4-й том), який того часу перебував у власності історика А. Скальковського. Останній не дозволив безкоштовного використання цього архіву, а запропонував придбати його за 2000 карбованців. У Д. Яворницького таких грошей не було, а писати історію запорозького козацтва періоду Нової Січі без коншового архіву було неможливо. Більшість сучасних дослідників вважають

головною причиною відмови Д. Яворницького від написання 4-го тому негативну критику, що їй зазнав історик з боку колег-істориків.

3. Цей лист був опубл., див.: [Еварницький Д.] Лист Д. А. Мордовцю, виголошений на ювілейному святі в Петербурзі / Подав Ц. Білило // Зоря. [Львів]. 1897. № 2. С. 25.

4. Корш Ф. Є., див. прим. № 3 до листа № 9.

№ 14

1. Див. прим. № 4 до листа № 2.

№ 15

1. Матсья на узвіз Урусов Микола Петрович (1863-1918) – князь, великий земле-власник, предводитель дворянства Катеринославської губ. (1908-1917); зять катеринославського мецената і колекціонера Г. П. Алексеева. Див.: Чабан М. П. Діячі Січеславської “Просвіти” (1905-1921): Біобібліографічний словник. Дніпропетровськ, 2002. С. 460-461.

2. Яворницький Григорій Якимович (? – 1897) – двоюрідний брат Д. Яворницького. Див.: Тимофеева І. М. Деякі відомості про родину Д. Яворницького з його епістолярної спадщини // З минувшини Подніпров’я. Дніпропетровськ, 1995. С. 41 – 45.

№ 16

1. Провора Хома – народний оповідач із села Богодар Олександрівського пов. Катеринославської губ. Див.: Еварницький Д. И. Слепой баян Фома Провора // Екатеринославские губернские ведомости. 1897. № 93.

2. Синельников О. М., див. прим. № 4 до листа № 5.

3. Стеблін-Камінський М. – колекціонер з Миргородщини; подарував Д. Яворницькому запорозькі пам’ятки.

4. Тихомиров Дмитро Іванович (1844 – 1915) – російський педагог і громадський діяч, редактор журналу “Детское чтение” (1894-1915), в якому співпрацював Д. Яворницький.

5. Матсья на узвіз праця Д. Яворницького “По следам запорожцев” (СПб., 1898).

6. Еварницький Д. И. Три неожиданные встречи. М.: Издание редакции журналов “Детское чтение” и “Педагогический листок”, 1903.

№ 17

1. “Скадка”, див. прим. № 4 до листа № 2.

2. Провора Х., див. прим. № 1 до листа № 16.

3. Матсья на узвіз фольклорно-етнографічний нарис Д. Яворницького “Сліпий баян Хома Провора” (Екатеринославские губернские ведомости. 1897. № 93.).

4. “Дід” – матсья на узвіз Д. А. Мордовець.

5. Кесар – матсья на узвіз К. О. Білиловський.

6. Бородай Олександр Іванович (1844-1914) – інженер-електротехнік, український громадський діяч у Петербурзі.

№ 19.

1. Бородай О. І., див. прим. № 6 до листа № 17.

2. [Еварницький Д. И.] Добрый пастырь: Рассказ Д. И. Еварницкого. М.: Издание редакции “Детское чтение” и “Педагогического листка”, 1903; а також: Екатеринославские губернские ведомости. 1908. № 31.

№ 20

1. Бородай О. І., див. прим. № 6 до листа № 17.

2. “Максим Вітряк” – перша назва літературного твору Д. І. Яворницького “Наша доля – Божя воля” (повідь); перше вид. у журналі “Киевская старина” (1901. №№ 1-4); друге вид.: Катеринослав, 1905.
3. Тихомиров Д. І., див. прим. № 4 до листа № 16.
4. Матсья на увазі праця Д. І. Яворницького “Источники для истории запорожских козаков” (Владимир, 1903. Т. 1-2.).
5. Бобринський Олексій Олександрович; див. біограф. покажчик.
6. Рєпін І. Ю.; див. біограф. покажчик.

№ 21

1. Синельников О. М., див. прим. № 4 до листа № 5.

№ 22

1. Матсья на увазі храм Василя Блаженного (Покровський собор) в Москві.
2. Таль С. М., див. прим. № 3 до листа № 5.
3. Йдеться про реферат, що його вчитав К. Білиловський в Антропологічному товаристві у Петербурзі 5.12.1897 р.

№ 23

1. “Максим Вітряк”; див. прим. № 2 до листа № 20.
2. “Русское богатство” - щомісячний літературний журнал ліберального напрямку, виходив у Петербурзі з 1880 р. до 1918 р.
3. Старицький Михайло Петрович; див. біограф. покажчик.
4. Трилогія М. Старицького “Богдан Хмельницький”, “Буря”, “У пристані” друкувалася у 1895-1897 рр. “Богдан Хмельницький” під назвою “Перед бурей” у дешево зміненому вигляді був опублікований в журналі “Киевская старина” та у 1899 р. окремим виданням.

№ 24

1. Старицький М. П., див. біограф. покажчик.
2. Бабкін Петро Іванович – власник друкарні у Петербурзі, в якій було надруковано 3-й том “Истории запорожских козаков” Д. Яворницького (1897).

№ 25

1. Йдеться про книгу Д. Яворницького “По следам запорожцев” (СПб., 1898).

№ 26

1. Корш Ф. Є., див. прим. № 3 до листа № 9.
2. Див. прим. № 2 до листа № 20.
3. Див. прим. № 4 до листа № 23.
4. Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович (1778-1834) – український письменник.
5. Шевченко Тарас Григорович (1814-1861) – видатний український поет, художник, мислитель, культурно-громадський діяч.
6. Щоголів Я. І., див. прим. № 1 до листа № 3.

№ 27

1. Матсья на увазі негативна рецензія О. М. Лазаревського на “Историю запорожских козаков” Д. Яворницького. Див.: КС. 1897. № 12. С. 76-81.
2. “Киевская старина” – перший український історичний часопис, що видавався у Києві у 1882-1906 рр.
3. Лазаревський Олександр Матвійович (1834-1902) – український історик-позитивіст, дослідник історії Лівобережної України XVII-XVIII ст., козацької старшини та шляхетства.

№ 28

1. Шевченко Т. Г., див. прим. № 5 до листа № 26.
2. Квітка-Основ'яненко Г. Ф., див. прим. № 4 до листа № 26.
3. Куліш Пантелеймон Олександрович (1819-1897) – український письменник, історик, етнограф, критик, перекладач, публіцист і громадський діяч, активний член Кирило-Мефодіївського т-ва.
4. Старицький М. П., див. біограф. покажчик.
5. Корш П. Є., див. прим. № 3 до листа № 9.
6. Потебня О. О., див. прим. № 4 до листа № 3.

№ 29

1. Ця повість Д. Яворницького мала остаточну назву “Наша доля – Божа воля”; див. прим. № 2 до листа № 20.

№ 30

1. Таль С. М., див. прим. № 3 до листа № 5.

№ 31

1. “Максим Вітряк”; див. прим. № 2 до листа № 20.

№ 33

1. Таль Олександр Якович (1840-1911) – генерал-лейтенант, 2-й чоловік С. М. Таль (уродж. Синельнікової; у першому шлюбі Комстадіус).

№ 35

1. Пономарьов Іван – священник, чоловік сестри Д. Яворницького Аграфени.
2. Аграфена Іванівна Пономарьова (уроджена Яворницька) – рідна сестра Д. Яворницького.
3. Яворницька Ганна Матвіївна (уроджена Терновська; ? – 1916) – мати Д. Яворницького.
4. Яворницький Г. Я., див. прим. № 2 до листа № 15.
5. Алексєєв Г. П., див. прим. № 7 до листа № 2.
6. Спочатку ця книга Д. Яворницького була заборонена цензурою. Див.: Шубравська М. М. Д. І. Яворницький: Життя, фольклористично-етнографічна діяльність. К., 1972. С. 174-176; на думку М. Шубравської, основна причина цензурної затримки книги “По следам запорожцев” полягала у наявності в ній українського фольклору, особливо антирелігійного спрямування. Цензурою були вилачені дві казки: “З чого збагатів бідний чоловік” та “Що буде, як жінці дати владу”.

№ 36

1. Матсья на увазі газета “Русская правда” (Катеринослав, 1906-1915) – орган партії октябристів у Катеринославі.
2. Родзянко Михайло Володимирович (1859-1924) – державний і громадський діяч, голова катеринославської земської управи (1900-1906), член Державної Ради (1906-1907), депутат III і IV Державних дум від Катеринославщини, голова Державної думи (1911-1917), один з лідерів партії октябристів; з 1910 р. очолив в Державній думі фракцію октябристів; у лютому 1917 р. очолив Тимчасовий комітет Державної думи. Після Жовтня 1917 р. виїхав на Дон, де брав участь у створенні білого руху. Помер Р. на еміграції в Югославії; автор спогадів: Государственная Дума и февральская 1917 года революция // Архив русской революции. М., 1991. Т. 6. С. 5 – 80; Крушение империи: (Записки председателя Русской Государственной думы) // Там само. М., 1993. Т. 17. С. 5 – 169. Також див.: Глінка А.В. Одиннадцатъ летъ в Госу-

дарственной думе. 1906 – 1917: Дневник и воспоминания /Вступ. статья, подгот. текста, биогр. словарь и коммент. Б. М. Витенберга. М., 2001.

3. Враховуючи великий авторитет Д. Яворницького в губернії, октябристи, передусім М. Родзянко, залучили вченого до редагування газети “Русская правда”. Проте побачивши реакційний характер газети Д. Яворницький відмовився від редакторства. Лише на семи числах (з 15 по 23 лист.) значиться він редактором.

№ 37

1. “Потьомкінський палац” будувався як резиденція князя Г. О. Потьомкіна-Таврійського (1739-1791) – намісника Новоросійського краю, який планував перетворити Катеринослав на південну столицю Російської імперії. Згодом у палаці розташувалися катеринославські дворянські збори. Нині – це палац студентів.

2. Поль Олександр Миколайович (1832-1860) – український підприємець, краснавець, колекціонер, меценат, сприяв розвиткові гірничої справи у Криворіжжі; його колекції старовини стали основою для створення музею його імені у Катеринославі (1902 р.). Про нього див.: Кочергін І. О. Олександр Поль: мрії, справи, спадщина. Дніпропетровськ: НГАУ, 2002; Платонов В. Человек-легенда: Александр Поль. Днепропетровск, 2002.

3. Салодилов П. М., див. прим. № 8 до листа № 2.

4. Скриленко Антоніна Антонівна – археолог, співробітниця Київського історичного музею, у 1905 р. – хранитель Катеринославського музею ім. О. Поля, член Катеринославського наукового т-ва і губернської вченої архівної комісії.

5. Яворницький Д. И. - Эварницкий Д.И. За чужий гріх. Екатеринослав, 1907.

№ 39

1. Салодилов П. М., див. прим. № 8 до листа № 2.

2. Стебницький П. Я., див. біограф. покажчик.

3. Яворницький Д. І. Поміж панами: Малюнки з життя. Катеринослав, 1911.

№ 40

1. К. Білиловський працював головним лікарем Феодосійської морської лікарської станції.

№ 41

1. Ольга Білиловська померла від невилікувальної хвороби.

№ 42

1. “Русское слово” - щоденна газета ліберального напрямку, виходила у Москві (1895-1917); видавці: О. Олександров (1895-1897), І. Ситін (1897-1905), т-во І. Д. Ситіна (з 1905 р.).

2. Ситін Іван Дмитрович (1851-1934) – російський видавець-просвітник; на початку ХХ ст. видавництво І. Д. Ситіна було найкрупнішим у Росії.

3. Гіляровський Володимир Олексійович (1853-1939) – російський письменник, репортер, автор поем “Стенька Разин”, “Запорожцы”, серії мемуарних творів: “Москва и москвичи” (1926), “Мои блукания” (1928), “Люди театра” (1941); переклав кілька віршів Т. Шевченка, видав книгу “На родине Гоголя” тощо.

4. С. А. Ильашенко – полковник, власник села Афанасіївки Новомосковського пов. Катеринославської губ.

5. Родзянко М. В., див. прим. № 2 до листа № 36.

№ 43

1. На початку серпня 1933 р. Д. Яворницький був обвинувачений у “буржуазно-му націоналізмі”, підтримці членів сфабрикованої “Спілки визволення України”, у

наданні можливості працювати в музеї різним “петлюрівцям” тощо. За наказом міністра освіти УРСР В. Затонського від 31.08.1933 р. вченого було звільнено з посади директора музею. Протягом чотирьох місяців йому не виплачували академічної пенсії. Ті часи були дуже тяжкі для вченого і його родини. Про утиски Д. Яворницького з боку радянської влади див.: Мищик Ю. А., Черненко А. М. Несправедливість // Зоря. 1988. 30 грудня; Ченцов В. “Натхненник української націоналістичної контрреволюції...” (Невідомі факти про останні роки життя академіка Д. І. Яворницького) // Хроніка – 2000. К., 1996. Вип. 16. С. 191-207.

№ 44

1. Див.: Гошкевич В. И. Клады и древности Херсонской губернии. Херсон, 1903. Кн. 1. Про цю книгу йдеться у листі В. Гошкевича до Д. Яворницького від 28.04.1903 р.; див.: ЕСЯ. Т. 1. С. 121.
2. Готуючись до XIII археологічного з'їзду, вчений проводить розкопки, планує виїзди 1903-1905 рр. обстежити Катеринославську, Херсонську і Полтавську губернії. Влітку 1903 р., перебуваючи у Верхньодніпровському повіті Катеринославської губернії, він зібрав у селі Акимівці близько 500 крб. для купівлі козацьких старожитностей. (Шубравська М. М. Д. І. Яворницький. К., 1972. С. 90-91).
3. Звіти Д. Яворницького про розкопки друкувалися також у вид.: Эварницкий Д. И. Раскопки курганов в Херсонской губернии, Херсонского и Александровского уездов (в имени А. Н. Синельникова, Михайлово-Апостолове и хуторе О. В. Волковой) // Труды XI Археологического съезда в Киеве. М., 1901. Т. 1. С. 718-735; Він само. Раскопки в Александровском и Херсонском уездах // Там само. 1902. Т. 2.
4. Комстадіус Микола Миколайович (1864-1917) – генерал-майор, військовий юрист, історик-аматор, письменник, автор книги “Заметки туриста” (СПб., 1893); член Катеринославської вченої архівної комісії; нащадок гетьмана Д. Апостола і правителя Катеринославського намісництва І. Синельнікова; власник маєтку Фаліївки у Херсонському пов. Херсонської губ.; приятель Д. Яворницького. Про нього див.: Абросимова С. В. Н. Н. Комстадіус: “Я не хочу краснеть за свої письма” // Письма потомков Ивана Максимовича Синельникова – первого губернатора Екатеринослава: [Письма Н. Н. Комстадіуса к академику Д. И. Яворницкому]. Одесса, 2002. Вип. 3. С. 4 – 10.
5. Эварницкий Д. И. История села Фалеевки – Садовой Херсонской губернии и уезда. СПб.: Изд-е Н. Н. Комстадіуса, 1892. Див.: Абросимова С. В. Книга Д. І. Яворницького “Історія села Фаліївки-Садової” // Вчений-подвижник. Дніпропетровськ, 1991. С. 46 – 49.
6. Урусов М. П., див. прим. № 1 до листа № 15.

№ 45

1. 1 жовтня відбулося святкування на честь відкриття нового приміщення Херсонського краєзнавчого музею.

№ 46

1. Див.: [Яворницький] Эварницкий Д. И. По следам запорожцев. СПб., 1898. 324 с.
2. Рецензію Б. Грінченка на цю книгу Д. Яворницького див.: ЛНВ. 1900. № 10. С. 210.

№ 47

1. Див.: Грінченко Б. Д. Пісні та думи. 1895. Кн. 1-2.

2. Тарновський Василь Васильович (1837-1899) – український меценат, колекціонер; належав до відомої родини колекціонерів, меценатів і культурно-громадських діячів Тарновських; у 1869 – 1872 рр. – борзенький повітовий маршал; з 1875 р. п'ять разів підряд обирався предводителем дворянства Ніжинського пов.; статський радник (1887); його збірка українських старожитностей склала основу Чернігівського історичного музею; власник маєтку у Качанівці Чернігівської губ., де гостювали видатні вчені і митці; див.: Яворницький Д. В. В. Тарновський / Підгот. публікацію С. Папета // Хроніка-2000. К., 1996. Вип. 16. С. 139-172; Папета С. Доля Качанівського Едему // Там само. С. 132-138.
3. В листі від 12.02.1900 р. Б. Грінченко звернувся до Д. Яворницького з проханням допомогти в атрибуції фотографій з колекції В. Тарновського. Того часу Б. Грінченко та його дружина складали каталог Музею В. Тарновського. Див.: ЕСЯ. Вип. 1. С. 122.
4. Качанівка – зараз селище Ічнянського р-ну Чернігівської обл., з 1980 р. – історико-культурний заповідник. Перші відомості про Качанівку належать до 1742 р., коли ніжинський грек Федір Болгарин продав заснований ним хутір придворному співаку Ф. І. Коченовському (звідси й назва). У 1824 р. маєток перейшов до Тарновських. У XIX ст. Качанівка була одним із осередків художньої культури, де збиралися представники української та російської культурної еліти. У маєтку працював кріпацький театр, майстерні кріпосних вишивальниць; був закладений чудовий парк (з 1972 р. – пам'ятка садово-паркового мистецтва). Докладніше про Качанівку див.: Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. К., 1990. С. 298-300.
5. Відомо 9 найбільших порогів. Див.: Яворницький Д. І. Дніпрові пороги. Харків, 1928.
6. Масться на увазі остання Нова (Покровська) Січ (1734-1775), центр якої знаходився на території сучасного Нікопольського району Дніпропетровської області.
7. Рєпін І. Ю., див. біограф. покажчик.
8. Йдеться про картину І. Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султанові”, у створенні якої живописцю допомагав Д. Яворницький.
9. Миклашевські – відомий козацький (згодом дворянський) рід, що походив від запорозького старшини. Див.: Каюк Д. Г. Родина дворян Миклашевських і Південна Україна // КС. 1999. № 6.
10. Тут йдеться про власника маєтку Ворона Андрія Михайловича Миклашевського (1814-1905) – таємного радника, новомосковського повітового маршала та катеринославського губернського маршала, дійсного члена Т-ва сільського господарства Південної Росії (1861).
11. Донька А. М. Миклашевського Анастасія Андріївна Карцова (Карцева) була великою шанувальницею археології й брала участь в археологічних розкопках. Див.: Яворницький Д. І. Запорожжя в залишках старовини і переказах народу. К., 1995. С. 147 – 148.
12. Ненаситецький поріг.
13. Кодак – фортеця, що була збудована на Дніпрі (тепер у межах сучасного Дніпропетровська) в 1635 р., за наказом уряду Речі Посполитої, за проєктом французького військового інженера Г.-А. де Боллана (1600-1673), автора “Описання України” (опубл. 1650 р.).
14. Див.: Яворницький Д. И. Археологическая справка // ИВ. 1899. № 12. С. 1302-1304.

15. Лазаревський Олександр Матвійович (1834-1902) – український історик, генеалог, дослідник історії Лівобережної України XVII-XVIII ст., козацької старшини та шляхетства.

16. Біляшівський Микола Федотович (1867-1926) – український археолог, етнограф, мистецтвознавець, визначний музейний діяч. Див.: Кілісвич Стефанія. Академік М. Ф. Біляшівський – перший директор Національного музею історії України // КС. 1999. № 4. С. 80-86.

17. “Дикий піп” – запорозький священник Кирило Миколайович Тарловський (Тарх-Тарловський), фундатор багатьох церков на Запорозжі; про нього див.: Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. К., 1990. Т. 1. С. 308-312.

18. Матся на увазі вид.: Еварницький Д. И. Источники для истории запорожских козаков. Владимир, 1903. Т. 1-2.

19. Йдеться про 2-е вид. 1-го тому “Истории запорожских козаков” (М., 1900).

№ 48

1. Цей художній твір Д. Яворницького побачив світ під назвою “Наша доля – Божа воля”; див. прим. № 2 до листа № 20.

2. “Киевская старина” – перший український історичний часопис; виходив у Києві 1882 – 1906 рр. російською мовою і 1907 р. під назвою “Україна” – українською мовою.

3. Науменко Володимир Павлович; див. біограф. показчик.

4. Йдеться про вид.: Из украинской старины. = La petite Russe d'autrefois: Альбом / Рис. академиков С. И. Васильковского и Н. С. Самокиша; Пояснит. текст проф. Д. И. Эварницкого. СПб., 1900.

5. Маркс Адольф Федорович (1838-1904) – російський видавець та книготорговець.

6. Васильківський Сергій Іванович (1854-1917) – український живописець, знавець українського орнаменту і народного мистецтва.

7. Йдеться про 2-е вид. 1-го тому “Истории запорожских козаков” (М., 1900).

8. Ця книга належала до просвітницької видавничої програми Б. Грінченка. Протягом декількох років він видав у Чернівці 45 книжок різних авторів накладом близько 200 тисяч примірників. Про це див.: Погірбний А. Г. Борис Грінченко: Нарис життя і творчості. К., 1988. С. 80 – 85.

9. “Скромність” видань для народу Б. Грінченко пояснював тим, що такі видання коштували дешевше й це давало їм “ходу” на село, а саме цього й треба було видавцеві. Див.: лист Б. Грінченка до Д. Яворницького від 15.05.1900 р. // ЕСЯ. Т. 1. С. 124.

№ 49

1. Див. прим. № 19 до листа № 47.

2. Матся на увазі книжковий склад чернігівського губерньського земства.

№ 51

1. Сластьон О. Г., див. прим. № 5 до листа № 8.

2. Антонович В. Б., див. біограф. показчик.

3. Владимирський – Буданов Михайло Флегонтович (1838 – 1916) – історик держави та права, з 1875 р. проф. у-ту св. Володимира (Київський у-т).

4. Грушевський М. С., див. біограф. показчик.

5. Маркович Яків Андрійович (1690 – 1770) – генеральний підскарбій (з 1762 р.), автор мемуарів “Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича”, що їх вперше видав правнук автора Олександр Маркович (М., 1859).
6. Єфименко Олександра Яківна (1848 – 1918) – український історик, юрист, етнограф, археограф, педагог, письменниця, громадська діячка; автор численних праць з історії України, в тому числі з історії Правобережної України. Див.: Очерки истории правобережной Украины // КС. 1895; і окремо. Про Є. див.: Ковалевська О. Олександра Єфименко // Історіографічні дослідження в Україні. К., 2003. Вип. 12: Визначні постаті української історіографії XIX – XX ст. С. 152 – 181.
7. Каманін Іван Михайлович (1850 – 1921) – архівіст, палеограф; директор Київського центрального архіву; голова Комісії ВУАН для вивчення історії західноруського та українського права (1920-1921 рр.).
8. Лазаревський О. М., див. прим. № 15 до листа № 47.
9. Левицький Орест Іванович (1849 – 1922) – український історик, правник, письменник, учень В. Антоновича, академік ВУАН з 1918 р.), голова соціально-економічного відділу. Про нього див.: Москвич Л. Орест Левицький // Історіографічні дослідження в Україні. К., 2003. Вип. 12: Визначні постаті української історіографії XIX – XX ст. С. 201 – 227.
10. Лучицький І. В., див. прим. № 3 до листа № 1.
11. Багалій Д. І., див. біограф. покажчик.
12. Малинка Петро Олексійович (1869 – після 1917) – міргородський предводитель дворянства, земський гласний Миргородського пов. (1898, 1907-1910), мировий суддя (1905-1907, 1911-1913); власник маєтку у Бодаківці (Бодаківці). Див.: Розсоха Л. Миргородська старовина. Полтава, 2002. С. 318 – 325.

№ 52

1. Бахрушин Олексій Петрович (1853 – 1904) – бібліофіл, колекціонер, домовласник; в його будинку в Москві мешкав Д. Яворницький.
2. “Хвиля за хвилею” – літературний альманах, виданий 1900 р. за редакцією Б. Грінченка в Чернігові; містив твори Б. Грінченка, І. Франка, М. Коцюбинського, О. Маковея, Дніпрової Чайки, А. Кримського, В. Самійленка та ін.
3. Вперше (під заголовком “Смерть отамана”) надруковано у журналі: Правда. 1889. Т. IV. С. 218-219. Підпис – В. Чайченко. 1891 р. твір був передрукований у журналі “Дзвінок”, а також окремою книжечкою (Львів, 1891); вміщений у збірці “Під хмарним небом” (1893). Неодноразово твір передруковувався і пізніше; див.: Грінченко Б. Твори. К., 1963. Т. 1. С. 159-162; К., 1990. Т. 1. С. 93 – 95.
4. Шевченко Т. Г., див. прим. № 5 до листа № 26.
5. Щоголів Я. І., див. прим. № 1 до листа № 3.

№ 53

1. Таль О. Я., див. прим. № 1 до листа № 33.
2. Андрієвський Є. К. – чернігівський губернатор.
3. Уварова Прасковія Сергіївна (1840 – 1924) – графиня, археолог, голова Московського археологічного т-ва.
4. Тарновський В. В., див. прим. № 2 до листа № 47.

№ 54

1. Шереметєв Василь Борисович (1622 – 1682) – боярин, російський державний і військовий діяч, київський воєвода (1658-1660), командуючий царськими військами, що діяли на Україні проти польсько-шляхетських і кримських військ.

2. Ровинський Дмитро (1824 – 1895) – історик мистецтва, збирач і дослідник російських і українських гравюр, народних картин та ікон; автор низки праць з історії мистецтва, в яких є багато документально-біографічних матеріалів з історії українського гравецтва.
3. Петров М. І., див. біограф. покажчик.
4. “За чужий гріх” – повість Д. Яворницького; побачила світ у 1907 р. в Катеринославі.
5. Цей том Д. Яворницький не написав; див. прим. № 2 до листа № 13.
6. Йдеться про книгу: Гринченко Б. Д. Из уст народа: Малорусские рассказы, сказки и пр. Чернигов, 1900. 488 с.

№ 55

1. “Русская мысль” – науковий, літературний та політичний журнал; видавався щомісяця в Москві у 1880 – 1918 рр., видавець В. Лавров, редактори: (з 1885 р.) – В. Гольцев та М. Ремезов; після революції 1905 – 1907 рр. став органом кадетської партії (редактори – П. Струве, О. Кізеветтер).
2. Йдеться про публікацію: Эварницкий Д. И. Гайдамацкое движение и уманская резня 1768 г. (публичная лекция, читанная в Петербурге) // Русская мысль. 1901. № 2. С. 44 – 71.
3. Мاستься на увазі художній твір вченого “Наша доля – Божья воля”; див. прим. № 2 до листа № 20.
4. Лавров Вуко́л Миха́йлович – видавець московського журналу “Русская мысль”.
5. Гольцев Віктор Олександрович (1850 – 1906) – російський публіцист, журналіст, літературний критик; про нього див.: Памяти В. А. Гольцева: Сборник статей, воспоминаний и писем. М., 1910.
6. Кониський Олександр Якович; див. біограф. покажчик.
7. Див.: Эварницкий Д. И. За чужий гріх. Катеринослав, 1907. 461 с.
8. Влітку 1901 р. Д. Яворницький провадив археологічні дослідження в маєтку графа Івана Вікторовича Канкріна – предводителя дворянства Олександрівського пов. Катеринославської губ. (1886 – 1905).
9. Двотомний збірник документів Д. Яворницького “Источники для истории запорожских козаков” був надрукований 1903 р. у місті Владимирі (на Клязьмі), де віце-губернатором того часу був його приятель князь М. Урусов; див. прим. № 1 до листа № 15.

№ 56

1. Малинка П. О., див. прим. № 12 до листа № 51.
2. Цей твір побачив світ пізніше; див. прим. № 4 до листа № 54.
3. Канкрін Іван Вікторович – граф, дійсний статський радник, шталмейстер Двору, предводитель дворянства Олександрівського пов. Катеринославської губ. (1886 – 1905).

№ 57

1. Гринченко Б. Д. Словар української мови. К., 1902 – 1909. Т. 1 – 4.
2. Даль Володимир Іванович (1801-1872) – російський письменник, етнограф і визначний лексикограф, автор славнозвісного “Толкового словаря русского языка”; родом з Катеринославщини.
3. Залюбовський Григорій Антонович (1836-1898) – український етнограф, член Південно-Західного відділу Російського Географічного товариства, збирач етнографічного і фольклорного матеріалу.

4. 1900 р. в Катеринославській газеті “Днепровская молва” А. Майдачевський виступив із статтею про ці матеріали; див.: А. М[айдачевский]. Страницка из жизни Гр. Ан. Залюбовского // Днепровская молва. 1900. № 47.
5. Новицький Я. П., див. біограф. покажчик до цього видання.

№ 59.

1. Усе літо Д. Яворницький перебував в Україні, переважно у Катеринославській та Полтавській губерніях, де провадив археологічні дослідження.

№ 60.

1. Д. Яворницький у 1902 р. був запрошений на посаду директора Катеринославського музею ім. О.Поля (спочатку на громадських засадах), але ще деякий час він не давав остаточної згоди на це.

№ 61.

1. У серпні 1905 р. у Катеринославі відбувся XIII археологічний з'їзд.
2. На жаль, Б. Грінченко не зміг взяти участі у дослідній програмі до XIII археологічного з'їзду, бо саме цього часу наполегливо працював над упорядкуванням словника української мови, який мав скінчити до 1.09.1904 р. Цей “Словар” є науковим подвигом письменника. У 1906 р. “Словар” був відзначений 2-ю премією ім. М. Костомарова (Російської Імператорської Академії наук).
3. Синявський Антін Степанович (1866-1951) – український вчений-географ, економіст, історик, архівіст, археограф, громадський діяч; директор Катеринославського комерційного училища, заступник голови Катеринославської губернської вченої архівної комісії, редактор її органу – “Летописей”. Його твори див.: Антін Синявський. Вибрані праці / Упорядник С. І. Білокінь. К., 1993; про нього див.: Заруба В. Антін Синявський: Життя, наукова та громадська діяльність (1866-1951). Дніпропетровськ, 2003.
4. Грінченко М. М. (псевдонім – М. Загірня: 1863-1928) – дружина й сподвижниця Б. Грінченка, українська письменниця, перекладачка, громадська діячка.

№ 62.

1. Ган Петро Олексійович – предводитель дворянства Новомосковського пов. Катеринославської губ., колекціонер, член Ради Катеринославського музею ім. О. Поля; в його маєтку в Шандрівці Д. Яворницький досліджував археологічні пам'ятки, котрі разом з іншими старожитностями з колекції П. Гана, надійшли до музею. Про археологічні дослідження Д. Яворницького того часу див.: Яременко І. І. Д. І. Яворницький: археологічні дослідження 1903-1907 рр. // Гуманітарний журнал. 2002. № 2. С. 53-57.
2. Родзянко Михайло Володимирович (1859-1924) – державний і громадський діяч, голова Катеринославської губернської земської управи (1900-1906), згодом – голова Державної думи (1911-1917), один з лідерів партії октябристів; у лютому 1917 р. очолив Тимчасовий уряд. В його маєтку, у селі Попасному, Д. Яворницький провадив археологічні дослідження.
3. Науменко В. П., див. прим. № 3 до листа № 48.
4. Чикаленко Є. Х., див. біограф. покажчик до цього видання.
5. Грінченко Б. Під тихими вербами // КС. 1902. Т. 76. Кн. 2. С. 228-297; Кн. 3. С. 417-493; Т. 77. Кн. 1. С. 25-109.
6. Грінченко Б. Серед темної ночі // КС. 1901. Т. 73. Кн. 5. С. 227-281; Кн. 6. С. 383-448; Кн. 7. С. 103-168.
7. Див. прим. № 2 до листа № 56.

№ 63.

1. Строменко Василь Іоаникійович – археолог, живописець, перший офіційний зберігач Катеринославського музею ім. О. Поля; громадський діяч, притягався до суду у справі про Селянську спілку на Катеринославщині; член Центральної Ради (1917).

№ 64.

1. Залобовський Г. А., див. прим. № 3 до листа № 57.
2. Маться на увазі повість Б. Грінченка “Під тихими вербами”; див. прим. № 5 до листа № 62.
3. Цей твір був поданий Д. Яворницьким пізніше до “Ювілейного збірника на пошану академіка Дмитра Йвановича Багалія” (К., 1927).
4. Див. прим. № 18 до листа № 47.
5. Цей задум реалізувався у книзі: Яворницький Д. І. Поміж панами: Малюнки з життя. Катеринослав, 1911.
6. 4-й том Д. Яворницький не написав.

№ 65.

1. Йдеться про видані Б. Грінченком “Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседней с ней губерниях” у 3-х томах (1895, 1896, 1899), 4-м томом до якого Б. Грінченко вважав також своє видання “Из уст народа. Малорусские рассказы, сказки и пр.” (1900).

№ 66.

1. Вперше ця повість Д. Яворницького була надрукована у 1901 р. в часописі “Киевская старина”, а вдруге – 1905 р. у Катеринославі окремим виданням.

№ 67.

1. Б. Грінченко порадив Д. Яворницькому звернутися краще до петербурзького цензурного комітету, ніж до київського цензора.

№ 69.

1. Магістерську дисертацію Д. Яворницький захистив у 1901 р. у Казанському у-ті.
2. Див.: Єварницький Д. І. История запорожских козаков. 2-е исп. и дополн. изд. М., 1900. Т. 1. 688 с.
3. М. Грушевський був проф. Львівського у-ту (до 1914 р.), головою Наукового т-ва ім. Т. Шевченка (1897-1913), редактором “Записок” (1895-1913) та інших видань НТШ; фундатором і керівником наукової школи істориків України.
4. Ці наміри Д. Яворницького не здійснилися.
5. Магістерські іспити Д. Яворницький склав у Варшавському у-ті наприкінці 1895 – на початку 1896 рр.; див.: Ковальський М., Абросимова С. Магістерські іспити Д. І. Яворницького і Варшавський університет // Український археографічний щорічник. К., 2001. Вип. 5-6. С. 313-333.

№ 71.

1. Див.: Яворницький Д. І. Дніпрові пороги: Альбом фотографій з географічно-історичним нарисом. Харків, 1928.
2. Федорович Едмунд Йосипович – фотограф, учасник комплексної експедиції на Дніпрельстані 1927-1932 рр., яку очолював академік Д. Яворницький.
3. Верзилов (Верзілов) Аркадій Васильович (1867-1931) – український історик-краснавець, архівіст, активний діяч Чернігівської губернської архівної комісії, педа-

гог, громадський діяч; учень В. Антоновича; див.: Юркова О. В. Верзилов Аркадій Васильович // ЕІУ. К., 2003. Т. 1. С. 483.

4. Степанюк Михайло Іванович – педагог; навчався разом з В. Даниловим у Ніжинській гімназії, згодом працював викладачем у Катеринославській класичній гімназії.

5. Яворницька С. А., див. біограф. покажчик до цього видання.

6. Маться на увазі наукова комплексна експедиція на Дніпрельстані, яку очолював Д. Яворницький. Див.: Ковалева И. Ф. Днепротэговская археологическая экспедиция НКПроса УССР 1927-1932 гг.: Дис. ... канд. ист. наук. Днепропетровск, 1971; Яременко І. І. Археологія у житті та науковій спадщині академіка Д. І. Яворницького: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Дніпропетровськ, 1994.

№ 72.

1. Йдеться про вид.: Збірник [Дніпропетровського красивого історично-археологічного музею]. Дніпропетровськ, 1929. Т. 1.

2. Див.: Яворницький Д. І. До історії Степової України. Дніпропетровськ, 1929.

3. Див.: Яворницький Д. І. Словник української мови. Катеринослав, 1920. Т. 1. А – К. Інші два томи цього словника не побачили світла. Рукопис “Словника”, за розпорядженням Президії АН УРСР, потрапив до Інституту мовознавства АН УРСР (14.02.1941 р.). Під час 2-ої світової війни архівні матеріали АН України були евакуйовані; вони збереглися, але сліди про словник Д. Яворницького обриваються.

№ 73.

1. Вяземський Олександр Олексійович (1727-1793) – князь, генерал-прокурор Сенату (з 1764 р.), член Ради при Височайшому дворі (з 1769 р.).

2. Йдеться про події російсько-турецької війни 1768-1774 рр., яка закінчилася підписанням Кючук-Кайнарджійського миру (1774 р.).

3. Калнишевський Петро Іванович (Калниш; бл. 1690-1803) – кошовий отаман останньої Запорозької (Нової) Січі (1762, 1765-1775). Після зруйнування Запорозької Січі (1775) Калнишевського було заслано на Соловецькі острови, де у в'язниці він провів 26 років (1776-1801) й там помер (1803). Див.: Еварницький Д. І. Последний кошевой атаман Пётр Иванович Калнышевский. Новочеркасск, 1887; Грибовський В. В. Кошовий отаман Петро Калнишевський. Дніпропетровськ: Пороги, 2004.

№ 75.

1. Урусов М. П., див. прим. № 1 до листа № 15.

2. Герцен Олександр Іванович (1812-1870) – російський громадський і політичний діяч, письменник, філософ, журналіст, видавець.

3. Проте, навпаки, зараз у Дніпропетровському історичному музеї зберігаються не оригінали, а копії цих документів (ДІМ. Ф. 23. Арх-428).

№ 76.

1. Йдеться про організацію Катеринославського обласного музею ім. О. Поля, що був відкритий у 1902 р. і директором якого було обрано приват-доцента Московського університету, відомого дослідника історії запорозького козацтва, археолога і фольклориста Д. Яворницького. Музей був названий ім'ям видатного місцевого громадського діяча, мецената, колекціонера, красзнавця, ініціатора розробки Криворізького рудного басейну Олександра Миколайовича Поля (1832-1890). У 1905-1907 рр. В. Данилов мешкав у Катеринославі, де викладав у класичній гімназії.

2. У 1933 р. Д. Яворницький був обвинувачений у “буржуазному націоналізмі” й “контрреволюційній діяльності” і усунутий з посади директора Дніпропетровського історичного музею. Див. прим. № 1 до листа № 43.

3. Однак того часу це видання не побачило світла. У 1990 р. відома дослідниця творчої спадщини Д.Яворницького М. Шубравська-Олійник підготувала і видала збірку: “Українські народні пісні, наспівані Д. І. Яворницьким”.

4. “Потьомкінський палац” – нині Палац студентів у парку ім. Т. Шевченка у Дніпропетровську. Свого часу, наприкінці XVIII ст., цей палац планувався як резиденція князя Г. Потьомкіна (катеринославського намісника); потім у ньому розташовувалися катеринославські губернські дворянські збори.

№ 78.

1. Дорошенко Д. І., див. біограф. показник у цьому виданні.

2. Самара – разом з притоками р. Вовчою, Биком, Тернівкою – відноситься до басейну Дніпра. В районі Самари вже у 16 ст. виникли перші козацькі поселення, що входили у Самарську паланку (див.: Эварницький – Яворницький Д. И. Вольности запорожских козаков: Историко-топографический очерк. СПб., 1890. С. 146 – 160).

№ 79.

1. Гіршман Леонард Леопольдович (1839-1921) – видатний харківський окуліст і громадський діяч; з 1870 р. – доцент, з 1875 р. – проф. Харківського у-ту, де заснував першу кафедру очних недуг; у 1871 р. створив у Харкові очну клініку й на власні та зібрані ним кошти збудував дві очні лікарні та амбулаторію; 1905 р. на знак протесту проти репресій, застосованих російським урядом щодо студентів, покинув кафедру в у-ті, цілком віддавшись практиці; залишив низку наукових праць з офтальмології.

2. Дорошенко Д. І. – чоловік Наталії Михайлівни Дорошенко; див. біографічний показник до цього видання.

3. “Дніпрові хвилі” – український часопис, що його видавало катеринославське т-во “Просвіта” під редакцією К. Є. Котова, Є. Павловської, виходив у Катеринославі у 1910-1913 рр. (два рази на місяць); фактичним редактором був Д. Дорошенко; в ньому співробітничали Д. Дорошенко, Д. Яворницький, В. Біднов, Л. Біднова, Є. Вировий, Я. Новицький та ін. Див.: Лазебник В. І. Кузьма Котов і його “Дніпрові хвилі” // Скарбниця ріднокраю. Дніпропетровськ, 1993. С. 29-33; Абросимова С., Ковальська Т. Катеринославський часопис “Дніпрові хвилі” // Борисфен. 1994. № 1. С. 10-11.

4. Павловський Юхим Арсентійович (1872-1956) – лікар, один з визначних катеринославських просвітян; закінчив Томський у-т, працював лікарем у с. Михайло-Лукашеве Олександрівського пов. (1903-1911) та у м. Катеринославі (1911-1918); у 1929 р. заарештований за обвинуваченням у антирадянській діяльності; у 1930-1933 рр. перебував на засланні у Північнокавказькому краї; у 1933-1938 рр. мешкав у Запоріжжі; 1938 р. заарештований вдруге і засуджений на 6 років, які відбував у таборі в Казахстані, де працював лікарем до 1947 р.; у 1947-1952 рр. працював в с. Великій Білозерці, потім у с. Біленьке Запорізької області; у 1952 р. переїхав до родини в Запоріжжя. П. реабілітований 23.02.1996 р. Про нього див.: Чабан М. Діячі Січеславської “Просвіти” (1905 – 1921): Біобібліографічний показник. Дніпропетровськ, 2002. С. 345 – 352.

5. Вировий Євген Семенович (Євген Малий; 1889-1945) – український педагог, видавець, культурно-освітній діяч, популяризатор творчості Кобзаря, видавець його творів, член “Просвіти”; з 1919 р. в еміграції у Празі.

6. Рудичів (Рудичев) Іван Опанасович (псевдонім - ІвеР; 1881-1958) – український громадсько-політичний діяч, юрист, видавець, член катеринославського товариства “Просвіта”; з 1918 р. жив за кордоном (у Варшаві, Берліні, Празі, з 1923 р. у Парижі); у 1926 р. заснував у Парижі Українську бібліотеку ім. С. Петлюри, де працював до кінця життя. Див.: Пустовіт Тарас, Наконечна Лідія. Іван Рудичів – перший директор бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі // Українське слово. 1996. 7 лист. С. 12, 13; 14 лист. С. 12; Абросимова С. Листи І. Рудичева // Полтавська петлюріана. Полтава, 1999. Вип. 3. С. 140-146; Чабан М. Діячі Січеславської “Просвіти” (1905-1921). Дніпропетровськ, 2002. С. 386 – 390.

№ 80.

1. Йдеться про консультацію у професора А. Гіршмана, офтальмолога, до якого Д. Яворницький звертався з приводу хвороби очей.
2. Романченко Т. М., див. біограф. покажчик до цього видання.
3. Йдеться про шевченківський вечір, що його влаштувала катеринославська “Просвіта”. Про роль Д. Яворницького у діяльності цього товариства див.: Журба О. І. Сторінками катеринославської “Просвіти” // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. Дніпропетровськ, 2001. Вип. 1. С. 133 – 153.

№ 81.

1. Д. Яворницький відповідає на лист Наталії Дорошенко від 24.03.1916 р., в якому вона пропонує купити її сценічний костюм для Катеринославського музею ім. О. Поля
2. В зв’язку із початком 1-ої світової війни катеринославська губернська земська управа відмінила асигнування на будівництво другого корпусу музею ім. О. Поля. Зараз це адміністративний корпус Дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького (проспект К. Маркса, 18).
3. “Гірничий інститут” – заснований у 1899 р. як Катеринославське вище гірниче училище; 1912 р. перетворене у гірничий інститут.

№ 83.

1. Такий стан здоров’я Д. Яворницького був пов’язаний з цкуванням вченого з боку влади й вигнанням його з музею у серпні 1933 р.; див. прим. № 1 до листа № 43.
2. Карпенко Г., проф., директор Дніпропетровського історичного музею у 1933 р.
3. Садовий Юхим Платонович (1897-?) – науковий секретар Дніпропетровського історичного музею (1927-1933), був репресований, звільнений у 1950-ті рр.
4. Шаповал Іван Максимович (1905-2003) – український письменник, кандидат технічних наук, автор книги біографічних оповідань про Д. Яворницького “В пошуках скарбів” (К., 1963 та численні перевидання), книги “Козацький батько” (Кривий Ріг, 1998) та численних статей про Д. Яворницького. Деякий час (на початку 1930-х рр.) І. Шаповал працював ученим секретарем Дніпропетровського історичного музею.
5. Див.: Збірник Дніпропетровського історично-археологічного музею. Дніпропетровськ, 1929. Т. 1.

№ 84.

1. Міхесв Федір Іванович – далекий родич Д. Яворницького; колезький асесор, землевласник с. Богодар Олександрівського пов. Катеринославської губ., де неодноразово перебував Д. Яворницький.

2. Романково – селище, відоме з XVI ст., знаходилося на території Запорозької Січі, входило у Кодацьку паланку.

3. Старі Кайдаки (Кодак, Кудак, Койдак, Кадак, Кайдак) – як фортеця відома з 1635 р.; розташована на правому березі р. Дніпра, біля першого дніпрового порога - Кодацького (Кайдацького). Збудована фортеця урядом Речі Посполитої у 1635 р. за проектом французького інженера Г. А. д'Боппана з метою перекрити шлях до Запорозької Січі для селян-утікачів, встановити контроль над Запорозжям, запобігти морським походам козаків проти Криму та Туреччини. Козаки не погодилися з появою фортеці й вже через місяць після її збудування заволоділи (під проводом І. Сулими) Кодаком, знищили його гарнізон і утримували фортецю до 1636 р. У 1648 р. Кодак захопили козаки Б. Хмельницького. Наприкінці 1650-х рр. тут була заснована слобода, де жили козаки-лодмани. Зараз Старі Кайдаки – селище в Придніпровському районі м. Дніпропетровська.

№ 85.

1. Муравський шлях – один із стратегічних трактів, яким протягом XVI – поч. XVIII ст. ходили кримські татари на Лівобережну й Слобідську Україну та південні райони Росії з метою пограбувань і захвату полону. Йшов цей шлях “муравою” (тобто травою), минаючи переправи через великі річки, переважно безлюдним степом: від Перекопу на північ, між витокami річок Молочні Води і Кінські Води, перетинав річки Вовчі Води, Самару та Оріль; далі проходив поблизу міст Коломак, Вали і Охтирка, між верхів'ями річок Сіверський Донець, Оскол, Ворскла і Псел, виходив на Ізюмський шлях, а під м. Ливни з'єднувався з Кальміуським шляхом і досягав м. Тули. У 2-ій половині XVII – на початку XVIII ст. цей шлях перетворився на торговий шлях.

2. Сагайдачний шлях – допоміжний торговий тракт між Микитинським та Кизирменським шляхами у західній частині Запорозьких вольностей.

№ 85-а.

1. Сластьон (Сластїон) Микола Георгійович (1871 - ?) – хранитель Катеринославського музею ім. О. М. Поля (1906-1910), рідний брат живописця О. Г. Сластьона.

2. Бабенко Василь Олексійович (1877-?) – етнограф, археолог, засновник Вовчанського музею старовини на Харківщині (1911), автор книги “Етнографический очерк народного быта Екатеринославского края” (1905); учасник комплексної наукової експедиції на Дніпрельстані.

3. Самоквасов Дмитро Якович (1843-1911) – російський археолог, історик, архівіст, юрист, професор Варшавського (з 1877) та Московського (з 1894) університетів; з 1892 р. – управляючий Московським архівом міністерства юстиції.

№ 86.

1. Эварницкий Д. И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. СПб., 1888. Ч. 1 – 2.

2. Эварницкий Д. И. Сборник материалов для истории запорожских козаков. СПб., 1888.

3. Ключевский В. О. Боярская дума Древней Руси. М., 1882. Це була докторська дисертація, яку В. Ключевський захистив у 1882 р.

№ 91.

1. Огієнко Іван Іванович (православний мітрополіт Іларіон; 1882 – 1972) – український вчений, культуролог, мовознавець, історик церкви, славіст, історик культури, церковний, державний і громадський діяч; дійсний член НТШ; з 1919 р. – орга-

нізатор і ректор Кам'янець-Подільського у-ту; 1918 р. – міністр освіти в уряді УНР; 1919 – 1921 рр. – міністр віросповідань; 1926-1932 рр. – проф. церковно-слов'янської мови й палеографії Варшавського у-ту; 1940 р. – архієпископ Холмський і Підляський; з 1943 р. – митрополит, з 1947 р. у Вінніпезі, де з 1951 р. – голова Української греко-православної церкви в Канаді. І. Огієнко – автор багатьох творів з історії української культури та церкви. Про нього див.: Gerus Oleg W. Ivan Ogienko and the founding of Kamianets-Podilsky Ukrainian State University // УІ. 1990. № 1-4. С. 78-92; Ляхощкий В. На оltар вітчизни // Українська культура. 1998. № 6. С. 32-34; Тюрменко І. Іван Огієнко (митрополит Іларіон) // Історіографічні дослідження в Україні. К., 2003. Вип. 12: Визначні постаті української історіографії XIX – XX ст. С. 458 – 507.

2. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу: Курс, читаний в українському народнім університеті. К., 1918; 2-е видання: Катеринослав; Ляйпціг, 1923; сучасне видання: К.: Довіра, 1992.

№ 92.

1. Див.: Эварницкий Д. И. За чужий гріх (повість). Екатеринослав, 1907. 461 с. З портретом Д. Яворницького (офорт В. В. Мате).
2. “Киевская старина” – перший український історичний журнал, видавався в Києві у 1882-1906 рр.; у 1907 р. виходив під назвою “Україна”.
3. “Розвага” – декламатор, що його упорядкував і видав у 1905-1906 рр. О. К. Коваленко.
4. Мате Василь Васильович (1856-1917) – російський гравер, педагог; див.: Фёдорова В. И. Офорты В. В. Матэ // Труды ... Эрмитажа. XVI. Л., 1975. Вып. 1. С. 129 – 160.
5. Яворницький Іван Якимович (1827-1885) – батько Д. Яворницького; походив із збіднілого дворянського роду; був псаломщиком, згодом дяком у селі Сонцівка на Харківщині.

№ 96.

1. Протягом 1927-1932 рр. Д. Яворницький очолював Дніпробудівську наукову експедицію; див. прим. № 6 до листа № 71.

№ 99.

1. Матсья на увазі вид.: Словарь російсько-український / Зібрав і впорядкував М. Уманець і А. Спілка. Львів, 1893. Т. 1; 1894. Т. 2; 1896. Т. 3. Було підготоване 4 томи словника, але на той час видали лише 3 томи. “М. Уманець” – псевдонім М. Комарова.

№ 100.

1. Эварницкий Д. И. По следам запорожцев. СПб., 1898. 324 с.
2. Про заборону цієї книги цензурою див. прим. № 6 до листа № 35.
3. Алексеев Г. П., див. прим. № 7 до листа № 2.
4. Хома Провора, див. прим. № 1 до листа № 16.

№ 101.

1. Повість мала остаточну назву “Наша доля – Божа воля”; див.: Яворницький Д. І. Наша доля – Божа воля // КС. 1901. № 1-4; та окрема відбитка; 2-е вид.: Катеринослав, 1905.
2. Сірко І. Д., див. прим. № 3 до листа № 2.

№ 102.

1. Масься на увазі рукопис повісті “Наша доля – Божа воля” (“Максим Вітряк”); див. прим. № 1 до листа № 101.

№ 103.

1. В мастку О. В. Волкової Д. Яворницький провадив археологічні дослідження. Про це див.: Эварницкий Д. И. Раскопки курганов в Херсонской губ., Херсонского и Александрийского уездов (в имении А. Н. Синельникова, Михайлово-Апостолове и хуторе О. В. Волковой) // Труды XI Археологического съезда в Киеве. М., 1901. Т. 1. С. 718-735; та окрема відбитка.

№ 108.

1. Гольцев Віктор Олександрович (1850-1906) – російський публіцист, журналіст, літературний критик; про нього див.: Памяти В. А. Гольцева: Сборник статей, воспоминаний и писем. М., 1910.
2. “Русская мысль” – науковий, літературний та політичний журнал; видавався щомісяця в Москві у 1880-1918 рр.; видавець – В. Лавров, редактори: В. Гольцев та М. Ремезов (з 1885 р.); після революції 1905-1907 рр. журнал став органом кадетської партії (редактори – П. Струве, О. Кізеветтер).

№ 109.

1. Масься на увазі часопис “Рідний край”, редактором-видавцем якого у 1908-1914 рр. була Олена Пчілка.
2. Грінченко Б. Д. Словарь української мови. К., 1902-1909. Т. 1 – 4.

№ 110.

1. В листі від 4.03.1901 р. (цей лист див.: ЕСЯ. Вип. 2. С. 180-181) М. Коцюбинський запросив Д. Яворницького взяти участь в альманасі на пошану П. Куліша (1819-1897). Цей літературно-художній альманах під назвою “Дубове листя” вийшов 1903 р. у Києві (укладачі: М. Коцюбинський, М. Чернявський, Б. Грінченко).

№ 111.

1. Якубович І. М. – чернігівський інженер, досліджував український стиль в церковній архітектурі.
2. Новомосковський Тороїцький собор – цінна пам’ятка української дерев’яної архітектури, споруджений 1773-1778 рр. майстром Я. Погребняком; перебудований 1887 р. за старим зразком.
3. Самарський Пустельно-Миколаївський монастир – православний чоловічий монастир, заснований у 1680-х рр. біля слободи Самарчук (Новоселиця; нині частина м. Новомосковська Дніпропетровської обл.) на території Самарської паланки Запорозької Січі; підлягав безпосередньо Кошу Запорозької Січі; по скасуванню Січі (1775) був приписаний до Києво-Межигірського монастиря, з 1791 р. – до архієрейського дому.
4. Це масток Петра Олексійовича Малинки, де провадив археологічні дослідження Д. Яворницький.
5. Д. Яворницький у 1902 р. був запрошений на посаду директора Катеринославського обласного музею ім. О. Поля.
6. Сластѳн (Сластьѳн) О. Г., див. прим. № 5 до листа № 8.
7. Тут була розташована Нова (Покровська) Січ (1734-1775).

№ 113.

1. Див.: Кравченко В. Г. З побуту північно-західної України // Збірник Волинського науково-дослідного музею. Житомир, 1928. Т. 1. С. 67 – 113.

2. Див.: Кравченко В. Г. Шопка-Вертеп // Етнографічний вісник. 1928. Кн. 6. С. 41-54.
3. Побачив світ тільки 1-й том цього словника; див.: Яворницький Д. І. Словник української мови. Катеринослав: Слово, 1920. Т. 1. А – К. 411 с.
4. В. Кравченко надіслав Д. Яворницькому лексичний матеріал; див.: ЕСЯ. Вип. 1. С. 279 – 280.

№ 114.

1. Йдеться про роботу у складі комплексної наукової експедиції на Дніпрельстані, яку у 1927-1932 рр. очолював Д. Яворницький.

№ 116.

1. Див.: Кравченко В. Г. Проф(есор) Д. І. Яворницький // Робітник: [Орган Оркому КП(б)У Волині]. 1929. 18 червня. [Про висунання Д. Яворницького у члени ВУАН].
2. Мається на увазі вид.: Збірник Дніпропетровського krásвого історично-археологічного музею. Дніпропетровськ, 1929.

№ 117.

1. Йдеться про переїзд В. Кравченка до Дніпропетровська і влаштування на роботу в історичний музей, де він працював у 1932-1933 рр. етнографом.

№ 118.

1. Фохт Юрій Альфредович – професор Катеринославського і-ту народної освіти (ІНО).

№ 120.

1. Д. Яворницький очолював Катеринославську науково-дослідну кафедру українознавства.
2. Козар Павло Антонович (1894-1944) – український історик, археолог, музеєзнавець, педагог, публіцист; у 1925-1931 рр. завідував історико-археологічним відділом Дніпропетровського історичного музею; аспірант науково-дослідної кафедри українознавства, що її очолював Д. Яворницький. П. Козар підготував дисертацію за темою: “Лоцмани дніпрових порогів”. Див.: Козар П. А. Лоцмани Дніпрових порогів: Історичний нарис. Дніпропетровськ, 1996; а також: Козар П. На Дніпрельстан через пороги / Упорядк. і вступна стаття М. Чабана. Дніпропетровськ, 2000.
3. У 1927-1930 рр. П. Козар брав активну участь в роботі комплексної науково-дослідної експедиції на Дніпрельстані, якою керував Д. Яворницький. П. Козар очолював окрему археологічну партію, відкрив “поля поховань” римської провінційної культури (с. Привольне Запорізької обл.).
4. Бібліографію праць П. Козаря див.: Божко А. К. Список праць і статей П. А. Козаря // ЕСЯ. Вип. 1. С. 808-809.

№ 121.

1. Сагайдачний (Конашевич-Сагайдачний) Петро Кононович (? – 1622) – український гетьман, організатор козацького війська, видатний політичний і культурний діяч.
2. Сагайдак Григорій – кошовий отаман Запорозького війська у 1687, 1688 рр. (за часів гетьманування Івана Мазепи); див.: Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. К., 1991. Т. 3. С. 27 – 30, 32 – 35, 40, 42, 43, 45, 47, 113.
3. Падалка Лев Васильович (1859-1927) – український історик, етнограф, статистик, літературознавець.

4. Рудинський Михайло Якович (1887-1958) – український археолог, історик, громадський діяч, професор, директор Полтавського музею. Див.: Михайло Якович Рудинський – археолог, музесознавець і пам'яткоохоронець: Бібліографічний покажчик / Укл. Супруненко О. Б., Шовкопляс І. Г. Полтава, 1993; Нестуля О. О. Невтомний дослідник пам'яток України (М. Я. Рудинський) // Репресоване краєзнавство. К., 1991. С. 273-278.

5. Маються на увазі М. Рудинський та його сестра – Рудинська Євгенія Яківна (1885-1977) – історик, літературознавець, перекладачка, співробітниця ВУАН і Музею українських діячів науки й мистецтва. Див.: Кравців Б. Розгром українського літературознавства. 1917 – 1937 // ЗНТШ. Т. XXVIII. Париж; Чикаго, 1962. С. 233-234.

№ 122.

1. У цьому журналі була надрукована стаття Д. Яворницького; див.: Єварницький Д. Жизнь запорожских козаков по рассказу современника-очевидца // КС. 1883. Т. VII. № 11. С. 497-510.

2. Ця стаття була надрукована; див.: Єварницький Д. И. Топографический очерк Запорожья // КС. 1884. Т. VIII. № 5. С. 33-54; Т. IX. № 6. С. 177-200; Т. X. № 7. С. 392-422.

3. Див.: Єварницький Д. И. Топографический очерк Запорожья (отрывок из сочинения). Окремі відбитки з “Харьковских губернских ведомостей” (1883).

№ 123.

1. Міхесв Федір Іванович – колезький асесор, власник маєтку у с. Богодар Олександрівського пов. Катеринославської губ., далекий родич Д. Яворницького. У маєтку Ф. Міхесва вчений провадив археологічні дослідження.

2. Терновський Микола Матвійович – дядько Д. Яворницького, рідний брат його матері Ганни Матвіївни (уродж. Терновської).

№ 124.

1. Див.: Єварницький Д. И. Число и порядок запорожских Сечей // КС. 1884. Т. VIII. № 4. С. 589 – 608.

2. Комулович (Комулео; Comuleus) Олександр – хорватський священик, ватиканський дипломат кін. XVI ст.; за дорученням папи Климента XIII їздив до Литви, Московії, Молдавії й українських козаків з метою організації протитурецької лінії європейських держав.

3. Про існування у Д. Яворницького цих “Записок” Комулео було відомо у широких наукових колах того часу, про що свідчить лист до нього французького історика П. Пірлінга (1840-1922), який опублікував листи Комулео з Угорщини, Молдавії та ін. П. Пірлінг вельми зацікавився “Записками” Комулео, які знаходились у Д. Яворницького; див.: ЕСЯ. Вип. 1. С. 428.

№ 125.

1. Див. прим. № 1 до листа № 124.

2. Іван IV Васильович Грозний (1530 – 1584) – великий князь Московський (з 1533), перший російський цар (з 1547).

3. Вишневецький Дмитро (? – 1563) – князь, перший відомий в історії козацький отаман; у 1550-х рр. черкаський і канівський староста; близько 1552 р. на острові Малій Хортиці збудував замок і згуртував козаків на боротьбу з татарами; 1563 р. потрапив у полон до турків і був страчений у Царгороді. Д. Вишневецький – герой народної пісні про Байду.

4. Єськович Михайло (Миска) – козацький отаман, служник князя Д. Вишневецького; див.: Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. Т. 2. К., 1990. С. 18 – 20.
5. Максимович Михайло Олександрович (1805-1873) – український історик, проф. Московського (1833) та Київського (1834) у-тів і ректор останнього (1834-1845). Ймовірно йдеться про видання “Собрания сочинений” М. Максимовича (К., 1876-1880. Т. 1-3).

№ 126.

1. Див. прим. № 2 до листа № 122.
2. Див. прим. № 1 до листа № 124.
3. Див.: Єварницький Д. І. Остров Хортица на реке Днепре. (Из поездки по запорожским урочищам) // КС. 1886. Т. XIV. № 1. С. 41 – 90; та окрема відбитка.

№ 127.

1. Лазаревський Матвій (1778 – 1857) – походив з козацького роду на Чернігівщині, батько історика О. М. Лазаревського (1834-1902); залишив цікаві спогади про Чернігівщину – “Памяти мой”.
2. Скальковський Аполлон Олександрович (1808-1899) – історик, статистик, економіст, письменник і публіцист, член-кор. Петербурзької АН (з 1856 р.); один із засновників Одеського т-ва історії і старожитностей; автор численних праць з історії запорозького козацтва та статистики Південної України, передусім – “Истории Новой Сечи или последнего коша Запорожского” (Одеса, 1840; 2-е вид.: 1846; 3-є вид.: 1885-1886; 4-е (укр. мовою): Дніпропетровськ, 1994. Про А. О. Скальковського див.: Швидько Г. К. А. О. Скальковский та його “Історія Нової Січі” // Скальковський А. О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. Дніпропетровськ, 1994. С. 3 – 16; Хмарський В. М. З історії розвитку археографії на Півдні України: Аполлон Скальковський. Одеса, 1998; Новікова Л., Хмарський В. Аполлон Скальковський // Історіографічні дослідження в Україні. К., 2003. Вип. 12: Визначні постаті української археографії XIX – XX ст. С. 52 – 74.
3. Матся на увазі VI археологічний з'їзд, що відбувся у серпні 1884 р. в Одесі.
4. Кіріпичников Олександр Іванович (1845-1903) – російський історик літератури, проф. Московського у-ту, голова Археографічної комісії, член-кор. АН (з 1894).
5. Багалій Д. І.; див. біограф. покажчик до цього видання.
6. Сумцов М. Ф.; див. біограф. покажчик до цього видання.
7. Див. прим. № 2 до листа № 124. Ця стаття не друкувалася у КС. Йдеться про “Донесения патера дона Комулео, благочинного св. Иеронима римского о турецких делах”, що його репрезентував Д. Яворницькому проф. Харківського у-ту М. С. Дрінов.

№ 128.

1. Див. прим. № 2 до листа № 111.
2. Див. прим. № 3 до листа № 111.
3. Про Дніпрові пороги див.: Яворницький Д. І. Дніпрові пороги: Альбом фотографій з географічно-історичним нарисом. Харків, 1928; 2-е вид.: Дніпропетровськ, 1989.

№ 129.

1. “Украинский вестник” – перший в Україні літературно-мистецький, науковий і громадсько-політичний місячник; виходив у Харкові у 1816-1819 рр.; в огляді преси за 1827 р. (“Московский телеграф”) був названий кращим з усіх журналів, що виходили у провінції; редагували журнал вихованці та викладачі Харківського у-ту Р.

Гонорський та Є. Філомафітський, а також Г. Квітка-Основ'яненко. У журналі друкувалися матеріали, присвячені історії України, зокрема козацькому періоду. Див.: Журба О. І. Становлення української археографії: люди, ідеї, інституції. Дніпропетровськ, 2003. С. 140 – 155.

2. Квітка Григорій Федорович (1778-1843) – український прозаїк, драматург, поет, автор історичних та етнографічних нарисів; найбільш відомий під псевдонімом Основ'яненко; один з редакторів журналу “Украинский вестник”.

3. Філомафітський Євграф (1790 – 1831) – вчений і письменник, вихованець Харківського у-ту, проф. із загальної історії, географії й статистики цього у-ту (з 1826 р.), один з редакторів журналу “Украинский вестник”.

4. Гонорський Розумник Тимофійович (1791-1819) – поет, філософ, журналіст, перекладач, викладач Харківського у-ту, автор підручників; один з редакторів журналу “Украинский вестник”. Див.: Михайлин І. Теоретико-літературна концепція Розумника Гонорського як естетична програма журналу “Украинский вестник” // КС. 1998. № 4. С. 114-126.

5. Д. Яворницький помилився; журнал “Украинский вестник” виходив у 1816-1819 рр.

6. Скаржинська Катерина Миколаївна (1852-1932) – видатна українська колекціонерка, меценатка, фундатор приватного музею у маєтку Круглик Лубенського пов. Полтавської губ., культурно-громадська діячка. Див.: Супруненко О. Б. Археологія в діяльності першого приватного музею України: Лубенський музей К. М. Скаржинської. К.; Полтава, 2000. С. 37 – 48.

№ 130.

1. Антонович В. Б.; див. біограф. показник до цього видання.

2. Лазаревський М.; див. прим. № 1 до листа № 127.

№ 131.

1. Ця розвідка була опублікована не в КС, а в Одесі; див.: Эварницкий Д. И. Переправа через днепровские пороги (Из “Поездки по запорожским урочищам”). Одесса: тип. П. Францева, 1885. 18с.

2. Матеріал “Поездки” був надрукований в КС пізніше; див.: Эварницкий Д. И. Остров Хортица на реке Днепре. (Из поездки по запорожским урочищам) // КС. 1886. Т. XIV. № 1. С. 41-90; та окрема відбитка.

3. Катерина II Олексіївна (1729-1796) – російська імператриця (1762-1796). Тут йдеться про пам'ятник Катерині II, що знаходився у Катеринославі; див.: Буряк В. В. Пам'ятник Екатерине II в Екатеринославе // Грані.[Дніпропетровськ]. 2001. № 3 (17). С. 12 – 16.

№ 132.

1. Міткін Василь Леонтійович – перший катеринославський фотограф; у 1860 р. відкрив у Катеринославі фотомайстерню.

№ 133.

1. Ця стаття була опублікована в іншому вид.; див.: Эварницкий Д. И. Переправа через днепровские пороги: Описание пути по Днепру от Екатеринослава до Александровска // ИВ. 1888. № 1. С. 187-200.

2. Костомаров М. І.; див. біограф. показник до цього видання.

3. Забєлін Іван Єгорович (1820-1908) – російський історик, археолог, музейний діяч, почесний член АН (1907); у 1859-1876 рр. – співробітник Археологічної комісії в Петербурзі; у 1879-1888 рр. – голова Т-ва історії та старожитностей російських

при Московському у-ті; один з головних засновників і фактичний керівник Історичного музею у Москві; автор праць з історії побуту російського народу XVI-XVIII ст., історії Москви тощо. Про нього див.: Арциховский А. В. Забелин – археолог // Историко-археологический сборник. М., 1948. С. 5 – 11; Формозов А. А. Историк Москвы И. Е. Забелин. М., 1984; Литовченко А. А. Исследование проблем истории России IX-XVIII веков в трудах И. Е. Забелина: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Днепропетровск, 1988; Ковальова І. Ф., Литовченко А. А. І. Є. Забелін – дослідник скіфських царських курганів Півдня Катеринославщини // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі історики: Науковий збірник. Дніпропетровськ: НГУ, 2004. Вип. 1. С. 29-43.

4. Іловайський Дмитро Іванович (1832-1920) – російський історик, публіцист, проф. Московського у-ту.

5. Ключевський В. О.; див. біографічний покажчик до цього видання.

6. Калачов Микола Васильович (1819-1885) – російський історик, юрист, сенатор, засновник Археологічного ін-ту в Петербурзі, академік (з 1883 р.).

7. Однак тоді Д. Яворницький не склав магістерських іспитів; обвинувачений в “українофільстві” й “сепаратизмі”, він змушений був покинути Україну й переїхати до Петербурга. Магістерські іспити вчений склав лише наприкінці 1885 – на початку 1886 рр. у Варшавському у-ті.

№ 134.

1. Эварницкий Д. И. Архивные материалы для истории Запорожья // КС. 1886. Т. XV. № 7. С. 520-536; та окремо: К., 1886.

2. Історико-філологічне т-во при Харківському у-ті було засноване у 1876 р. й проіснувало до 1919 р. Його видатними керівниками були академіки О. Потебня та М. Сумцов; саме вони залучили Д. Яворницького до роботи у цьому т-ві, членом якого Дмитро Іванович був обраний у 1883 р. Про це т-во див.: Фрадкин В. Харьковское историко-филологическое общество (1877-1919) // История и историки. 1979. М., 1982.

№ 135.

1. Див. прим. № 1 до листа № 134.

2. Див. прим. № 1 до листа № 123.

3. Того часу Д. Яворницький був членом-кореспондентом Московського археологічного т-ва (обраний у 1885 р.); дійсним членом він був обраний у 1906 р.

4. Однак плани змінилися і Д. Яворницький опинився у Петербурзі.

5. Активне дослідження і популяризація “крамольної” історії запорозьких козаків, а також активна культурно-громадська діяльність Д. Яворницького у часи посилення реакції у вищих учбових закладах Російської імперії, викликали підозру у влади; Д. Яворницький попав в опалу, був обвинувачений в “українофільстві та сепаратизмі” і позбавлений стипендії.

№ 136.

1. Делянов Иван Давидович (1818 – 1897) – граф, міністр народної освіти (1882-1897).

№ 137.

1. Лебединцев Данило Гаврилович – тасмний радник, член Головного Воєнно-кодифікаційного комітету; брат Ф. Г. Лебединцева; петербурзький приятель М. І. Костомарова.

2. Вашкевич Григорій Станіславович (1837-1923) – український культурно-громадський діяч, приятель Т. Шевченка, М. Костомарова; допомагав Д. Яворницькому влаштуватися у Петербурзі.

№ 138.

1. Маються на увазі оголошення на передплату часопису “Киевская старина”.
2. Авсесенко Василь Григорович (1842-1913) – критик, прозаїк, журналіст; редагував “Санкт-Петербургские ведомости” (1883-1886). Про нього див.: Русские писатели: Биобиблиографический словарь. М., 1990. Т. 1. С. 10-11.
3. Див. прим. № 1 до листа № 134.
4. Див. прим. № 2 до листа № 131.
5. Проте ця стаття була надрукована в іншому виданні; див. прим. № 1 до листа № 133.
6. Боплан (de Beauplan) Гійом Лявассер (бл. 1600-1673) – французький інженер і військовий картограф; з початку 1630-х рр. до 1648 р. перебував на польській службі, переважно в Україні; будував замки і фортеці (в тому числі фортецю Кодак); 1654 р. видав у Данцигу спеціальну і генеральну карти України. Широко відомий “Опис України” Боплана (1-е видання 1650 р.); російськомовні вид.: 1832 (переклад М. Устрялова); 1896 (переклад К. Мельник); 1901 (переклад В. Ляскоронського); факсимільне вид.: К., 1990; україномовне вид.: Боплан Г. Левассер де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тянуться від кордонів Московії до границі Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн / Пер. Я. І. Кравця, З. П. Борисюк. Передмова Я. Д. Ісасевича, В. А. Смолія. К., 1990; а також останнє вид.: Боплан, Гійом Левассер де. Описание Украины / Пер. с фр. З. П. Борисюк; ред. перевода А. А. Хорошкевич, Е. Н. Ющенко. М.: “Древлехранилище”, 2004.
7. Цей проект не здобув реалізації.
8. Лебединцев Д. Г.; див. прим. № 1 до листа № 137.

№ 139.

1. Калнишевський (Калниш) Петро Іванович (бл. 1690-1803) – останній кошовий отаман Запорозької (Нової) Січі (1762, 1765-1775). Після скасування Січі (1775) П. Калнишевського було заслано на Соловецькі острови, де він провів у в'язниці Соловецького монастиря 26 років (1776-1801). Після звільнення (1801) він залишився жити в монастирі, де помер (у 1803 р.) й був похований.
2. Скуратов Малюта (справжнє ім'я Бельський Григорій Лук'янович; р. н. невідомий – 1572) – найближчий помічник московського царя Івана IV Грозного щодо керівництва опричного, думний дворянин.

№ 140.

1. Куліш Пантелеймон Олександрович (1819-1897) – український письменник, історик, етнограф, критик, перекладач, публіцист, громадський діяч.
2. Костомаров М. І.; див. біограф. покажчик.
3. У відповідному листі Ф. Г. Лебединцев, посилаючись на авторитет В. Б. Антоновича (який мав власний примірник цього твору), відмовився друкувати запропонований Д. Яворницьким переклад цієї книги.

№ 141.

1. Каманін Іван Михайлович (1850-1921) – український архівіст, палеограф, філігранолог, довголітній співробітник (з 1883 р.), а згодом директор Київського Цент-

рального архіву; 1920-1921 рр. – голова Комісії ВУАН для вивчення історії західно-руського і українського права.

№ 142.

1. Скальковський А. О.; див. прим. № 2 до листа № 127.
2. Ця стаття була надрукована в іншому виданні; див. прим. № 1 до листа № 133.

№ 143.

1. Йдеться про статтю: Эварницкий Д. И. Архивные материалы для истории Запорожья // КС. 1886. Т. XV. № 7. С. 520-536.
2. Русов О. О.; див. біограф. покажчик.
3. Сірко І. Д., див. прим. № 3 до листа № 2.
4. Скальковський А. О.; див. прим. № 2 до листа № 127.
5. Мاستя на увазі Маркевич Микола Андрійович (1804-1860) – український історик, письменник, етнограф, фольклорист, археограф, колекціонер, автор монументальної “Історії Малороссии” (М., 1842-1843. Т. 1-5).
6. Количев П.; див. прим. № 2 до листа № 139.
7. Див. прим. № 3 до листа № 139.

№ 144.

1. Новицький Я. П.; див. біограф. покажчик.
2. Антонович В. Б.; див. біограф. покажчик.

№ 147.

1. Антонович В. Б.; див. біограф. покажчик.

№ 148.

1. Вашкевич Г. С.; див. прим. № 2 до листа № 137.

№ 151.

1. Йдеться про вид.: Эварницкий Д. И. История запорожских козаков. СПб., 1892. Т. 1. 542 с.
2. Обвинувачений в “тенденційному прояві у лекціях антипатії до московської історії та уряду і пристрасті до історії Малоросії”, Д. Яворницький був звільнений з роботи; йому було заборонено викладати в учбових закладах. За допомогою впливових знайомих, істориків вдалося дістати посаду чиновника з особливих доручень при туркестанському генерал-губернаторі. Відраження у Середню Азію тривало три роки (5.04.1892-5.04.1895); про це див.: Перкова А. І., Абросимова С. В. Д. І. Яворницький у Середній Азії // Борисфен. 1991. № 5. С. 3.
3. Скальковський А. О.; див. прим. № 2 до листа № 127.
4. До цього твердження Д. І. Яворницького треба підходити досить критично; див.: Швидько Г. К. А. О. Скальковський та його “Історія Нової Січі” // Скальковський А. О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. Дніпропетровськ, 1994. С. 4.
5. Олександр Македонський (356 – 323 рр. до н.е.) – цар Македонії (з 336 р.), полководець і державний діяч; виховувався видатним філософом Аристотелем.
6. Семіраміда – легендарна цариця Ассирії, дочка богині Астарті; після смерті чоловіка – ассирійського царя Ніна – стала правителькою країни; була вбита сином. Їй приписують спорудження “висячих садів” у Вавилоні й в Мідії (“сади Семіраміди”). В літературі її образ частіше пов’язується з образом багатой, владної, але пороочної жінки.
7. Кір II Великий (? – 530 р. до н.е.) – цар (з 558 р. до н.е.) Перської держави Ахеменідів; підкорив Мідію, Лідію, грецькі міста Малої Азії, частину Середньої Азії;

у 539 р. до н.е. підкорив Вавилон і Месопотамію; загинув під час походу у Середню Азію.

№ 152.

1. Матсья на увазі 2-й том: Еварницький Д. И. История запорожских козаков. СПб., 1895.
2. “Зоря” – львівський літературно-науковий часопис, що видавався під редакцією народовців у 1880-1897 рр. В. А. Левницький редагував “Зорю” у 1890-1897 рр. Його рецензію на 2-й том “Історії...” Д. Яворницького див.: Зоря. 1896. Ч. 4.
3. У першу чергу Д. Яворницький мав на увазі негативну рецензію О. М. Лазаревського; див.: Чтения в историческом обществе Нестора-летописца. 1896. Кн. 10. О. М. Лазаревський вважав, що Д. Яворницький відірвав історію Запорозжя від історії України взагалі. Про це див.: Шубравська М. М. Д. І. Яворницький. К., 1972. С. 64-67; Ченцова Н. В. Д. І. Яворницький як історик Нової Січі // Проблеми історіографії та джерелознавства історії України. Дніпропетровськ, 1991. С. 33 – 45; Воронов В. І. Оцінка О. М. Лазаревським наукових праць Д. І. Яворницького // Регіональне і загальне в історії. Дніпропетровськ, 1995. С. 36 – 38.
4. 3-й том “Історії запорожских козаков” Д. Яворницького побачив світ 1897 р. в Санкт-Петербурзі.
5. Рудченко Іван Якович (псевдонім Іван Кивайголова, Іван Руїна, І. Яковенко, І. Білик; 1845-1905) – фольклорист, письменник, критик, рідний брат письменника Панаса Мирного; очолював Варшавську казенну палату.
6. Панас Мирний (справжнє ім’я – Рудченко Панас Якович; 1849-1920) – відомий український письменник і культурно-громадський діяч.
7. Рудченко П. І. – син Івана Яковича Рудченка; історик.

№ 153.

1. “Днепр” – політична і літературна газета; виходила у Катеринославі тричі на тиждень у 1884-1885 рр. (№ 1 - № 382); редактор-видавець А. К. Беляєв. Тут йдеться про опубліковані в “Днепрі” лекції Д. Яворницького; див.: О запорожских козаках. 1-я публичная лекция Д. И. Эварницкого // Днепр. 1884. 27 апр. № 47; 2-я публичная лекция Д. И. Эварницкого // Там же. 29 апр. № 48.
2. Друга частина лекції була опублікована: Днепр. 1884. 6 мая. № 51.
3. “Киевская старина” – перший український історичний журнал; виходив в Києві у 1882-1906 рр.; перший редактор – Ф. Г. Лебединцев (1882-1886).
4. Ільницький Лука Васильович (1844 - ?) – український громадський діяч 70-х рр. XIX ст., архівіст, видавець, збирач українського фольклору, член Київської громади (відомий під ім’ям Лука Веселенький) та Південно-Західного відділу Російського географічного т-ва, для якого збирав етнографічні матеріали; співробітник Київського центрального архіву (1871-1881); мав у Києві друкарню і керував видавництвом Громади; опублікував описи двох житомирських городських книг 17 ст. (1875, 1882); розповсюджував українську літературу в Галичині і на Закарпатті.

№ 154.

1. Залюбовський Григорій Антонович (1836 – 1898) – український етнограф, фольклорист, етнолінгвіст, письменник, громадський діяч; родом з Катеринославщини; навчався в Харківському у-ті; за фахом юрист; з 1867 р. – судовий слідчий у Катеринославі та Ростові; 1882 – 1896 рр. – член Катеринославського окружного суду; член Південно-Західного відділу Імператорського Географічного т-ва.

№ 155.

1. Іванов Н. Ф. – відомий катеринославський фото граф, майстер фоторепортажів та портретної фотографії, учасник фотовиставок.
2. Міткін В. Л., див. прим. № 1 до листа № 132.
3. Эварницкий Д. И. Число и порядок запорожских Сечей // КС. 1884. Т. 8. № 4. С. 589 – 608.
4. “Днепр”; див. прим. № 1 до листа № 153.

№ 156.

1. Див. прим. № 3 до листа № 155.
2. Поль О. М., див. прим. № 2 до листа № 37.
3. “Січовий архів” – архів Коша Нової Січі (1734 – 1775). Зараз цей архів зберігається у Центральному державному історичному архіві України (м. Київ), ф. 229; див.: Архів Запорозької Січі: Опис матеріалів. К., 1931; 2-е вид. – К., 1994; Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734 – 1775. Т. 1. К., 1998.
4. Колекції музею О. М. Поля досліджувала К. М. Мельник-Антонович, яка уклала 1-й випуск каталога цього музею; див.: Каталог коллекций древностей А. Н. Поль в Екатеринославе / Сост. Е. Н. Мельник. К., 1893. Вип. 1.
5. Алексеев Георгий Петрович (1834-1914) – впливова особа, тасмний радник, меценат, колекціонер, катеринославський губернський предводитель дворянства, далекий родич гетьмана Д. Апостола; приятель Д. Яворницького.

№ 160.

1. Яворницький Іван Якимович (1827-1885) – батько Д. Яворницького; походив із збіднілого дворянського роду; у 1872-1883 рр. – псаломщик. 1884-1885 рр. – дяк у с. Сонцівці на Харківщині.
2. Кокіна Варвара Петрівна – перша дружина Д. Яворницького; учителька музики.
3. Д. Яворницький був обвинувачений в “українофільстві” та “сепаратизмі” і звільнений з Харківського у-ту.
4. Деянов І. Д.; див. прим. № 1 до листа № 136.
5. Сковорода Григорій Савич (1722- 1794) – видатний український філософ.
6. Кропивницький Марко Лукич (1840-1910) – видатний український драматург, актор, режисер, композитор. Див. його листи до Д. Яворницького у книзі: ЕСЯ. Вип. 2. С. 182-185; а також у журналі: Радянське літературознавство 1988. № 7. С. 64-66.
7. Якобій Аркадій (1827-1907) – гігієніст, професор Казанського (1872-1885) і Харківського університетів; засновник першої кафедри гігієни; автор “Курса общественной гигиены” (Х., 1885).
8. Сумцов М. Ф.; див. біографічний показчик.

№ 161.

1. Батюшков Дмитро Миколайович – катеринославський губернатор (з серпня 1884 р.); дійсний статський радник.
2. Бондаренко Хома Федорович – художник, фотограф.
3. Сластьон Опанас Георгійович (1855-1933) – український живописець, графік, архітектор, мистецтвознавець, етнограф, організатор Миргородського краєзнавчого музею.

№ 162.

1. Алексеев Г. П.; див. прим. № 5 до листа № 156.

2. Котовка – родовий масток дворян Алексєєвих у Новомосковському пов. Катеринославської губ. (нині – с. Котовка Магдалинівського р-ну Дніпропетровської обл.). Котовка здобула свою назву від імені запорозького козака з Полтавщини Семена Кота, в якого Л. С. Алексєєв у 1775 р. придбав цю землю. Правнук останнього – Г. П. Алексєєв, який одібрав у спадок масток Котовку, був приятелем Д. Яворницького. Див.: Абросимова С. В. Катеринославські дворяни Алексєєви (за документами родинного архіву) // Південна Україна XVIII – XIX століття. Запоріжжя, 2003. Вип. 7. С. 126 – 131.

3. Новицький Я. П.; див. біограф. покажчик.

4. Єгоров Олександр Іванович (1850-1903) – юрист, старший нотаріус, катеринославський громадський діяч, видавець щотижневика “Степ” (1885-1886).

5. Матсья на увазі книга: Эварницкий Д. И. Очерки истории запорожских казаков и Новороссийского края. СПб., 1889.

№ 163.

1. Матсья на увазі Павло Кузьмович Бабошин – надвірний радник, власник мастку Павловичі Гродненської губ.

2. 1-й том “Історії запорозьких козаків” Д. Яворницького побачив світ в Петербурзі у 1892 р.

3. 2-й том вийшов в Петербурзі у 1895 р.

4. 3-й том був надрукований в Петербурзі у 1897 р.

5. Матсья на увазі книга: Эварницкий – Яворницкий Д. И. Вольности запорожских казаков: Историко-топографический очерк. СПб.: тип. И. Н. Скороходова, 1890. 384 с.

6. Эварницкий Д. И. Публичные лекции по археологии России. СПб.: тип. И. Н. Скороходова, 1890. 74 с.

7. Алексєєва Ольга Георгіївна – донька Г. П. Алексєєва.

№ 164.

1. Див.: Эварницкий Д. И. Очерки по истории запорожских казаков и Новороссийского края. СПб., 1889. 195 с.

2. Див. прим. № 6 до листа № 163.

3. Див. прим. № 5 до листа № 163.

4. Гуревич Яків Григорович (1843-1906) – відомий російський педагог і громадський діяч, директор приватної гімназії і редактор журналу “Русская школа”. Протягом багатьох років Гуревич працював скарбником Літературного фонду.

5. Алексєєв Г. П., див. прим. № 5 до листа № 156.

6. Швирков В. – управитель мастку Г. П. Алексєєва у селі Котовка (нині Магдалинівського р-ну Дніпропетровської обл.).

7. Бабкін Петро Іванович – власник друкарні у Петербурзі, в якій друкувалися твори Яворницького, зокрема 3-й том “Історії запорозьких козаків” (1897).

8. Геруц Броніслав Юрійович – петербурзький книготорговець.

9. Єгоров О. І., див. прим. № 4 до листа № 162.

10. Див.: Эварницкий Д. Скифская жертвенная чаша // ИВ. 1889. Т. XXXV. № 3. С. 720 – 722.

№ 165.

1. Див. прим. № 5 до листа № 163.

2. Карбасніков Микола Павлович – відомий петербурзький книготорговець кінця XIX – початку XX ст.

3. Алексеев Г. П., див. прим. № 5 до листа № 156.

№ 166.

1. Йдеться про посаду редактора газети “Екатеринославские губернские ведомости”.
2. Алексеев Г. П.

№ 169.

1. Проте у Варшаві Д. Яворницький лише склав магістерські іспити, а магістерську дисертацію захистив через кілька років, у 1901 р., в Казанському у-ті.

№ 170.

1. Эварницкий Д. И. Как побеждали запорожцы мусульман // Приднепровский край. 1901. № 1155 – 1157; та окреме вид.: [Эварницкий Д. И.] Как побеждали запорожцы мусульман: Рассказ по летописным материалам Д. И. Эварницкого. СПб., 1902. 32 с. (Безкоштовний додаток до “Вестника казачьих войск”).
2. Кропивницький М. А., див. прим. № 6 до листа № 160. Йдеться про вид.: Кропивницький М. Збірка творів: У 3-х тт. /Передмова Г. Коваленка. Харків; Полтава, 1903-1911.
3. Цієї подорожі до Індії Яворницький не здійснив. На початку 1910 р. він подорожував до Близького Сходу.
4. Маться на увазі вид.: Яворницький Д. Вечірні зорі: (Вірші). Екатеринослав, 1910. 112 с.
5. Алексеев Г. П.
6. Урусов М. П., див. прим. № 1 до листа № 15.
7. “Дніпрові хвилі”; див. прим. № 3 до листа № 79.
8. Див.: Яворницький Д. І. Закохана пара, або пан Борзак та пані Борзачка // Дніпрові хвилі. 1910. № 1; 1911. №№ 12-15.

№ 171.

1. Малинка Петро Олексійович – поміщик с. Бодаківка (Будаківка) Миргородського пов. Полтавської губ., де неодноразово гостював і провадив дослідження Яворницький.
2. Був надрукований лише 1-й том цього словника; див.: Яворницький Д. І. Словник української мови. Т. 1. Катеринослав, 1920. 412 с.
3. Грінченко Б. Д., див. біограф. покажчик.
4. Даль Володимир Іванович (псевдонім – Козак Луганський; 1801-1872) – прозаїк, лексикограф, етнограф, автор “Толкового словаря живого великорусского языка” (у 4-х томах; 1863-1866).
5. Ця карета зараз зберігається у Дніпропетровському історичному музеї.
6. Урусов М. П., див. прим. № 1 до листа № 15.

№ 175.

1. Алексеев В. А., див. прим. № 8 до листа № 6.
2. Алексеев В. Є. – власник книгарні у Катеринославі.
3. Романченко Т. М., див. біограф. покажчик.
4. Лисиченко Дмитро Михайлович (1887 - ?) – журналіст, книгознавець, книговидавець, діяч українського робітничого руху, провідний член катеринославської організації УСДРП. Про нього див.: Чабан М. П. Діячі Січеславської “Просвіти” (1905-1921): Біобібліографічний словник. Дніпропетровськ, 2002. С. 286-293.

№ 176.

1. Комарницький Іван Миколайович (? – 1931) – член катеринославського т-ва “Просвіта”; працював контролером на Катерининській залізниці. Про нього див.: Чабан М. П. Діячі Січеславської “Просвіти” (1905-1921): Біобібліографічний словник. Дніпропетровськ, 2002. С. 248.

№ 177.

1. Акінфієв Іван Якович (1851-1919) – флорист, геоботанік, систематик, директор Олександрівського комерційного училища ім. С. Ю. Вітте. Про нього див.: Савчук В. С. Іван Яковлевич Акинфиев. 1851-1919. М., 1996.

№ 178.

1. Матсья на увазі Комісія Біографічного словника при ВУАН, яку очолював М. Могілянський.

№ 179.

1. Заньковецька (Адасовська) Марія Костянтинівна (1860-1934) – видатна українська драматична артистка і громадська діячка.

2. Кропивницький Марко Лукіч (1840-1910) – видатний український драматичний актор, режисер, композитор, “батько” українського театру.

№ 180.

1. Костомарова-Кисіль (уроджена Крагельська) Аліна Леонтіївна – дружина М. І. Костомарова.

2. Костомаров Микола Іванович, див. біограф. показчик.

№ 182.

1. Респін І. Ю., див. біограф. показчик.

№ 183.

1. Безсонов Петро Олексійович (1828-1908) – російський славіст, фольклорист, проф. Харківського у-ту.

№ 184.

1. Новицький Я. П., див. біограф. показчик.

№ 185.

1. Матсья на увазі книга Д. Яворницького “Запорожжє в остатках старины и преданиях народа” (СПб., 1888). Цензурну історію цього видання див.: Шубравська М. М. Д. І. Яворницький: Життя, фольклористично-етнографічна діяльність. К., 1972. С. 157 – 161. Завдяки клопотанню впливових знайомих ця книга Д. Яворницького вийшла без купюр.

№ 189.

1. Шевченко Тарас Григорович (1814-1861) – геніальний український поет, письменник, художник, мислитель, культурно-громадський діяч.

2. Костомаров М. І., див. біограф. показчик.

3. Бодянский Йосип Максимович (1808-1877/1879) – славіст, історик, археограф, видавець літературних та історичних пам’яток, проф. Московського у-ту, член-кореспондент Петербурзької АН (1854); редактор “Чтений в Обществе истории и древностей российских”, де вміщено багато цінних джерел з історії України.

4. Марко Вовчок (псевдонім; справжнє ім’я – Марія Олександрівна Віленська-Маркович; 1833-1907) – українська і російська письменниця.

5. Комстадіус Микола Миколайович (1864-1917) – військовий, юрист, генерал-майор; нащадок гетьмана Д. Апостола і правителя Катеринославського намісництва І. Синельнікова; історик-аматор, колекціонер, член Катеринославської ученої архів-

ної комісії; приятель Д. Яворницького. Про нього див.: Письма потомков Ивана Максимовича Синельникова – первого губернатора Екатеринослава. Вып. 3: Письма Н. Н. Комстадиуса к Д. И. Яворницкому. Одесса, 2002.

6. Эварницкий Д. И. История запорожских казаков. СПб., 1892. Т. 1. 522 с.

7. Можливо Гордик Иван Калістратович – учитель хутора Дубового Олександрівського пов. Катеринославської губ., письменник, поет, автор поеми “Семен Гаркуша”.

№ 190.

1. Див.: Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. К., 1991. Т. 3. С. 325.

2. Шведський історик Нордберг; див.: Histoire de Charles XII, Roi de Suede / Traduite du suedois de monsieur J. A. Nordberg. Alahate, 1744. Т. 2. 653 p.

3. Д. Яворницький перебував у Середній Азії, у Ташкенті та Самарканді, куди він був відряджений на три роки (1892-1895) на посаду чиновника з особливих доручень при Туркестанському генерал-губернаторі.

4. Д. Яворницький того часу працював над другим томом “Истории запорожских казаков”.

№ 191.

1. Міщенко Федір Герасимович (1848-1906) – класичний філолог і історик, проф. Київського (1872-1884) та Казанського (з 1889) у-тів; член-кореспондент Петербурзької АН (з 1895).

2. Магістерську дисертацію Д. Яворницький захистив 29 квітня 1901 р. в Казанському у-ті. На захист він репрезентував 1-й том “Истории запорожских казаков” (2-е видання; М., 1900).

3. Корсаков Дмитро Олександрович (1843-1920) – російський історик, проф. Казанського у-ту (з 1881).

4. Рудченко І. Я., див. прим. № 5 до листа № 152.

5. Д. Яворницький працював чиновником з особливих доручень у Варшавській казенній палаті (1895-1896).

6. У Варшавському у-ті Д. Яворницький лише склав магістерські іспити (кін. 1895 – поч. 1896 рр.).

7. Деянов Іван Давидович (1818-1897) – міністр народної освіти Російської імперії (1882-1897); видав реакційний університетський статут (1884), який скасував обмежену автономію, що її мали у-ти в Росії за статутом 1863 р.

8. Пелеха (Пелехін) Павло (1842-1917) – український хірург, з 1868 р. – викладач Воснно-медичної академії у Петербурзі (1877-1889 рр. – її проф.); піонер застосування антисептики в Росії; громадський і культурний діяч.

9. Сукачов Семен Васильович – юрист, голова обласного суду в Ташкенті; знайомий Д. Яворницького.

10. Вревський Олександр Борисович – барон, генерал-губернатор Туркестанського краю.

11. Урусов М. П., див. прим. № 1 до листа № 15.

№ 193.

1. Панько Рудий – Куліш Пантелеймон Олександрович (1819-1897) – український письменник, історик, етнограф, критик, перекладач, публіцист і громадський діяч, один з промоторів Кирило-Мефодіївського братства.

2. П. Куліш ідеалізував гетьманів і козацьку старшину, а козацьку голоту (сірому) засуджував за участь у народних повстаннях.

3. Скальковський Аполлон Олександрович (1808-1898) – історик, статистик, економіст, автор книги “История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского” (Т. 1-3. 1840; 2-е вид.: 1846; 3-е вид.: 1885-1886).
4. Масьця на увазі 3-й том “Истории запорожских козаков” (СПб., 1897).
5. Див.: Эварницкий Д. И. Запорожцы в поэзии Т. Г. Шевченка // Летопись Екатеринославской учёной архивной комиссии. Екатеринослав, 1912. Вып. 8. С. 102-159; та окреме вид.: Катеринослав, 1912. 58 с.
6. Масьця на увазі панахида по Т. Шевченку у день пам’яті його смерті.
7. Пелеха П. П., див. прим. № 8 до листа № 191.
8. Сірко І. Д., див. прим. № 3 до листа № 2.
9. Реєстровий козак – український козак, що був занесений у список (реєстр) і знаходився у 2-й пол. XVI – 1-й пол. XVII ст. на військовій службі у польсько-шляхетського уряду.
10. Білало – Білаловський К. О., див. біограф. показчик.

№ 194.

1. Сірко І. Д., див. прим. № 3 до листа № 2.
2. Гусак Іван – кошовий отаман запорозьких козаків (1728) в Оленківській Січі; повів козаків на місце колишньої Чортомашської Січі. Див.: Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. К., 1990. Т. 1. С. 113.
3. Калнишевський П. І., див. прим. № 3 до листа № 73.
4. Конашевич –Сагайдачний Петро Іванович (? – 1622) – гетьман реєстрових козаків, полководець і дипломат.
5. Масьця на увазі критика 2-х перших томів “Истории запорожских козаков”. Про це див.: Пшубравська М. М. Д. І. Яворницький: Життя, фольклористично-етнографічна діяльність. С. 63 – 69.
6. Цветаев Дмитро Володимирович – проф. Варшавського у-ту.
7. Любович Микола Миколайович (1855-1935) – історик, проф. Варшавського у-ту (з 1883), член-кореспондент АН СРСР (з 1924).
8. Павинський Станіслав-Адольф Іванович (1840-1896/1897) – польський історик, археограф, колекціонер, проф. Головної школи і проф. загальної історії Варшавського у-ту.
9. Філевич Іван Порфирівич – проф. історично-філологічного ф-ту Варшавського у-ту; згодом учений секретар наукової ради ф-ту.

№ 195.

1. Манасєїн В’ячеслав Авксентійович (1841-1901) – російський терапевт і публіцист; у 1877-1891 рр. завідував кафедрою приватної патології і терапії у Військово-медичній академії; редагував журнал “Врач”; неодноразово обирався головою Літературного фонду. Див.: Карєєв Н. И. Традиции Литературного фонда и В. А. Манасєин как выразитель их. 1853-1909. СПб., 1910. С. 265-269.
2. Карєєв Микола Іванович (1850-193) – російський історик, філософ, соціолог, громадський діяч; проф. Варшавського та Петербурзького у-тів; почесний член АН СРСР. Див.: Карєєв Н. И. Прожитое и пережитое. Л., 1990.
3. Йдеться про Літературний фонд, до якого Д. Яворницький мав намір звернутись по допомогу.
4. Симоненко Григорій Федорович – економіст, статистик, проф. Варшавського у-ту; автор праці “Сравнительная статистика Царства Польского”.
5. Антонович В. Б., див. біограф. показчик.

6. Захищав дисертацію Д. Яворницький у Казанському у-ті у 1901 р.
7. Цвітковський Юрій Юрійович (1843-1913) – український громадський діяч, педагог, член Київської громади, активний діяч української колонії в Петербурзі.
8. Пелехін П., див. прим. № 6 до листа № 2.

№ 196.

1. Брікнер Олександр Густавович (1834-1896) – російський історик, родом з Німеччини; у 1871-1892 рр. викладав на кафедрі російської історії у Дерптському у-ті; проф.; у 1892 р. переїхав до Йени.
2. Цвітковський Ю. Ю., див. прим. № 7 до листа № 195.

№ 199.

1. Білиловський К. О., див. біограф. покажчик.
2. Йдеться про пробну лекцію Д. Яворницького в Московському у-ті на історично-філологічному ф-ті.
3. Династична унія Литви з Польщею – Кревська унія 1385 р.; 14.08.1385 р. в Креві (нині містечко Гродненської обл. у Білорусі) Польща і Литва підписали угоду про об'єднання – Кревську унію. 15.02.1886 р. великий князь литовський Ягайло під іменем Владислава обвінчався з польською королевою Ядвігою.

№ 202.

1. Лесевіч Володимир Вікторович (1837-1905) – філософ-позитивіст; перебував на засланні у Сибіру; член комітету Літературного фонду.

№ 206.

1. Костюк Микола Павлович (1915-1997) – секретар академіка Д. Яворницького (1935-1940); знайомий з ним з 1928 р.; з родини репресованого священика; після 2-ої світової війни жив у Канаді; автор спогадів про Д. Яворницького.
2. Матєся на увазі наукова комплексна експедиція на Дніпрелістані (1927-1932), якою керував Д. Яворницький.
3. Д. Яворницький був обвинувачений в “українському буржуазному націоналізмі” та “контрреволюційній діяльності” й у серпні 1933 р. знятий з посади директора Дніпропетровського крайового історико-археологічного музею.

№ 207.

1. Див.: Яворницький Д. І. У бурсу! У бурсу! У бурсу! Катеринослав, 1908. 64 с.
2. Гіляровський Володимир Олександрович (1853/1855 – 1935) – російський журналіст, письменник; друкувався з 1873 р.; став відомим московським репортером; співпрацював у газетах: “Московский листок”, “Русские ведомости”, “Русская мысль”, “Петербургский листок”, “Новое время”, “Русское слово”. Його вважали “королем репортерів”. Він приятелював з багатьма діячами літератури та мистецтва. Разом з ним Д. Яворницький відвідав видатного письменника Л. М. Толстого в Ясній Полянці.
- Твори Г.: “1914 год. Казаки” (1914), “Москва и москвичи” (1926), “Записки москвича” (1926; 1931), “Мои скитания” (1928), “Друзья и встречи” (1934), “Люди театра” (1941), “Москва газетная” (1960) та ін.

Про стосунки Д. Яворницького з Г. див.: Мищик Ю., Абросимова С. Листи дядька Гілія // Зоря /Дніпропетровськ/. 1988. 28 травня. С. 4. Листи Г. до Яворницького опубліковані у книзі: ЕСЯ Вип. 2. С. 121-136.

3. Малинка Петро Олексійович (1869-після 1917) – закінчив Московський лицей царєвича Миколи; отримувався ліберальних поглядів; міргородський предводитель дворянства; земський гласний Миргородського повіту (1898, 1907-1910; миро-

вий суддя (1905-1907, 1911-1913); власник маєтку в Будаківці. Про нього див.: Розсоха Л. Миргородська старовина. Полтава, 2002. С. 318-325.

4. З 1897 р. Д. Яворницький працював приват-доцентом історико-філологічного ф-ту Московського у-ту.

5. Хмельницький Богдан-Зіновій Михайлович (бл. 1595 – 1657) – гетьман Війська Запорозького (1648-1657), вождь Визвольної війни українського народу сер XVII ст.

6. Див.: Єварницький Д. І. За чужий гріх (повість). Катеринослав, 1907. 461 с.; перевидання: Яворницький Д. І. За чужий гріх: Роман / Передмова, текстолог. підгот. і словник М. М. Олійник-Шубравської. Харків: Прапор, 1993. 351 с.

№ 208.

1. “Киевская старина” – перший український історичний часопис; виходив у Києві у 1882-1906 рр. російською мовою і у 1907 р. під назвою “Україна” – українською мовою.

2. Парфеній – архієпископ Парфеній (Памфіл Левицький; 1858-1922) – церковний діяч, архієпископ Православної Церкви; родом з Полтавщини; закінчив Київську духовну академію (1882), з 1899 р. – єпископ, з 1904 р. – у Кам’янці-Подільському; 1909 р. переведений до Тули, де з 1911 р. став архієпископом; 1917 р. повернувся в Україну й у Полтаві заснував Українське православне братство; з 1920 р. співпрацював з УАПЦ й був обраний нею на Київського митрополита (1921), але відійшов від керування УАПЦ й незабаром помер. Під його керуванням зредаговано й видано переклад Євангелія українською мовою П. Морачевського.

3. Канкрін І. В., див. прим. № 1 до листа № 56.

4. Гаркушевський Григорій Тимофійович – представник дворянської родини на Катеринославщині; походив від козацьких старшин Полтавського полку Гаркуш, від прапорщика Чорноморського козацького війська Тихона Гаркушевського; статський радник, земський начальник, мировий суддя; мав стійкі українські симпатії; його донька – Ніна Гаркушева була дружиною українського громадського діяча, педагога і вченого А. С. Синявського (1866-1951); див.: Заруба В. М. З вірою в українську справу: Антін Степанович Синявський. К.: Анбідь, 1993

5. Бродницький Сергій Альбертович – юрист, громадський діяч, голова катеринославської повітової земської управи, голова Ради музею ім. О. Поля; приятель Д. Яворницького.

6. Йдеться про вид.: Яворницький Д. І. Наша доля – Божа воля: (повість) // КС. 1901. № 1 – 4; та окрема відбитка; 2-е видання: Катеринослав, 1905. 165 с.

7. Єфремов Сергій Олександрович (1876-1939) – український літературознавець, критик і історик української літератури, політичний діяч; академік, віце-президент ВУАН, секретар Історично-філологічного відділу, активний член багатьох політичних організацій; співробітник багатьох видань; один з керівників видавництва “Вік”. У добу українського державного відродження Є. був членом Української Центральної Ради, заступником її голови, членом Малої Ради, генеральним секретарем міжнародних справ у Генеральному секретаріаті 1917 р. За радянських часів віддався науковій діяльності; залишився непримиренним до радянської влади. Є. став головним обвинуваченим у сфабрикованому процесі СВУ як голова цієї організації; у середині 1929 р. був заарештований і 1930 р. засуджений на страту, що й було замінено 10-річним ув’язненням; з 1939 р. його доля невідома.

8. Сласт’он (Сласт’он) О. Г., див. прим. № 5 до листа № 8.

9. Мається на увазі “Словар української мови”, який з ініціативи й на кошти часопису “КС” упорядковував Б. Д. Грінченко.
10. В. Чайченко – псевдонім Б. Д. Грінченка.

№ 209.

1. Йдеться про видання повісті Д. Яворницького “За чужий гріх”, яка не друкувалася у часопису “КС”, а побачила світ лише через три роки у Катеринославі.

№ 210.

1. Чикаленко Є. Х.; див. біограф. покажчик.
2. Чехов Антін Павлович (1860 – 1904) – російський прозаїк, драматург; за фахом – лікар.
3. Максим Горький (Пешков Олексій Максимович; 1868-1936) – російський радянський письменник і громадський діяч, літературний критик і публіцист, перший голова правління Спілки письменників СРСР (1934), член ЦВК СРСР (1929).
4. Йдеться про XIII археологічний з’їзд, що відбувся 1905 р. у Катеринославі.

№ 211.

1. У бібліографічному покажчику праць Д. Яворницького, укладеному М. М. Шубравською, зазначено, що номера “Харьковского курьера”, де у 1884 р. була надрукована (?) стаття Д. Яворницького “Поездка на Запорожье” не встановлено.
2. Йдеться про публ.: Новицький Я. П. Остров Хортица на Днепре // Одесский вестник. 1876. № 55.
3. Эварницкий Д. И. Топографический очерк Запорожья (отрывок из сочинения). [Окремі відбитки з “Харьковских губернских ведомостей”], 1883. 32 с.

№ 212.

1. Йдеться про обрання Я. Новицького членом Харківського Історично-філологічного т-ва.
2. Див. прим. № 3 до листа № 211.
3. Див.: Эварницкий Д. И. Топографический очерк Запорожья // Киевская старина. 1884. Т. 8. № 5; Т. 9. № 6; Т. 10. № 7.
4. Міхєсв Федір Іванович – колезький ассесор, землевласник маєтку в селі Богодар на р. Ганчул (Олександрівського пов. Катеринославської губер.). Про нього див. у книгах Д. Яворницького: Вольности запорожских козаков. СПб., 1898. С. 195; Запорожжя в залишках старовини і переказах народу. К., 1995. С. 418.
5. Гладкий Йосип Михайлович (1789-1866) – кошовий отаман Азовського козацького війська; похований на міському кладовищі м. Олександрівська; див.: Яворницький Д. І. Запорожжя в залишках старовини і переказах народу. К., 1995. С. 133; Він само. Кошовий отаман Осип Михайлович Гладкий: (Матеріали до біографії) // Ювілейний збірник акад. М. С. Грушевському. К., 1927. С. 295-305; та окрема відбітка; Маленко А. Азовське козацьке військо. 1828-1966 рр. Запоріжжя, 2000. 514 с.
6. Кушп Якуб Якубович – вчитель німецької колонії на острові Хортиця. Про нього див.: Яворницький Д. І. Запорожжя в залишках старовини і переказах народу. К., 1995. С. 189-205.
7. Калмикова Олександра Михайлівна (1849/1850-1916) – російська прогресивна діячка, родом з Катеринослава.
8. Манжура Іван Іванович (1851-1893) – український поет, фольклорист, етнограф, родом з Катеринослава.

№ 213.

1. Эварницкий Д. И. Остров Хортица на реке Днепре (Из поездки по запорожским урочищам) // КС. 1886. Т. 14. Кн. 1. С. 41-90; та окрема відбитка.

№ 214.

1. Миклашевський Андрій Михайлович (1814-1905) – тасмний радник, новомосковський повітовий маршал (1859), катеринославський губернський маршал, дійсний член Імператорського т-ва сільського господарства Південної Росії (1861).

№ 215.

1. Анисимов Д. П. – землемір, якого Д. Яворницький намагався залучити до своїх досліджень, проте той виявився непорядною людиною і Дмитро Іванович відмовився від його послуг.

2. Д. Яворницький зламав руку.

№ 217.

1. В Одесу Д. Яворницький приїхав на VI археологічний з'їзд.

2. Археологічна колекція Д. Яворницького експонувалася на виставці VI археологічного з'їзду.

3. Іловайський Дмитро Іванович (1832-1920) – російський історик, автор шкільних підручників з російської та загальної історії, що мали широке розповсюдження в Російській імперії до 1917 р.

№ 218.

1. Йдеться про археологічний з'їзд в Одесі, що відбувся 15 - 29 серпня 1884 р.

2. Д. Яворницький прочитав два реферати: “Поездка по Запорожью” та “Исследование о Сечи”. Відгуки на них див.: Новороссийский телеграф. 1884. 18, 20 авг.; Зоря. 1884. № 18. Про це див.: Ковальова І. Стосунки Д. І. Яворницького з Московським археологічним товариством // Осягнення історії: Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя. Острог; Нью-Йорк, 1999. С. 312-313.

3. Самоквасов Д. Я.; див. прим. № 3 до листа № 85-а.

4. Будде Євген Федорович (1859 – 1929) – мовознавець, член-кореспондент Петербурзької АН (1916); у 1893 – 1922 рр. викладав у Казанському ун-ті.

5. Костя – син Я. П. Новицького.

№ 219.

1. Володимир І Великий (? – 1015) – святий, великий князь київський, об'єднав східно-слов'янські племена в одну державу; у 989-990 рр. охрестив Київ і усю Русь.

2. Юргевич Владислав Норбертович (1818-1898) – історик, археограф, доктор римської словесності, секретар (1875-1883) і віце-президент (з 1883) Одеського т-ва історії та старожитностей; проф. Рішельєвського ліцею (кафедра римської словесності), ординарний проф. Новоросійського університету (з 1865), декан історико-філологічного ф-ту (1868-1871); автор “Исторического очерка пятидесятилетия императорского Одесского общества истории и древностей, 1839-1889. Одесса, 1889. Про В. Юргевича див.: Памяти вице-президента Общества Владислава Норбертовича Юргевича // ЗООИД. Одесса, 1900. Т. XXII. Р. IV. Некрологи. С. №, 6-7; Хмарський В.М. Археографічна діяльність Одеського товариства історії і старожитностей. Одеса, 2002. С. 288 – 290.

3. Антонович В. Б., див. біограф. показчик.

4. Багалій Д. І., див. біограф. показчик.

5. Пушкін Олександр Сергійович (1799-1837) – російський поет, письменник, історик.
6. Матсья на увазі поема О. Пушкіна “Бахчисарайський фонтан”.
7. Гіреї (Герай) – династія кримських ханів, засновником якої був Хаджі-Герей, що 1427 р. проголосив себе володарем Кримського ханства (виникло після розпаду Золотої Орди); 1475 р. Менгли-Герай визнав себе васалом турецького султана. Гіреї очолювали численні напади кримських татар на Україну, котрі супроводжувалися знищенням поселень і загарбанням населення у полон (“в ясир”). 1783 р. останній з Гіреїв – Шахін-Гірей змушений був зректися влади, а Крим був приєднаний до Російської імперії.
8. Костянтин Миколайович (1827-1892) – великий князь, син імператора Миколи I, згодом генерал-адмірал, намісник Царства Польського, голова Державної Ради.
9. Забелін І. Є., див. прим. № 3 до листа № 133.
10. Тизенгаузен Володимир Густавович (Ернст-Вольдемар; 1825 – 1902) – археолог і нумізмат, член і заступник голови Імператорської археологічної комісії. Про нього див.: А. М[аркевич]. В. Г. Тизенгаузен // ЗООИД. Одесса, 1902. Т. 24.

№ 220.

1. Токарєв Прокіп Васильович – власник паперової крамниці у Харкові.
2. Іваницький Олексій Михайлович (1854-1918) – харківський живописець і фотограф. Про нього див.: Саяний М. І. Родина Іваницьких // Тези Всеукраїнської краєзнавчої конференції, присвяченої 70-річчю Українського комітету краєзнавства. Харків, 1995. С. 52-53.
3. Ймовірно йдеться про публ.: Еварницький Д. Письмо в редакцію // Харьковские губернские ведомости. 1884. 21 окт.; Письмо в ред. [газеты “Днепр”] // Днепр. 1884. 10 авг. № 91.
4. Клейнміхель Петро Андрійович (1793-1869) – граф, генерал-ад’ютант; з 1841 р. – генерал-від-інфантерії; з 1819 р. – начальник штабу Управління військовими поселеннями, з 1835 р. – директор департаменту військових поселень Восного міністерства, згодом – головноуправляючий шляхами сполучення.
5. Сипягін (Сипяга, Сипляга) Василь Олександрович (? – 1885) – управитель мастком; приятель Д. Яворницького.
6. VII археологічний з’їзд відбувся у 1887 р. в Ярославлі.
7. Шрейдер – співробітник катеринославської газети “Днепр”.
8. Кропивницький М. А., див. прим. № 6 до листа № 160.
9. В існуючій на сьогодні бібліографії праць Д. Яворницького ця брошура за 1884 р. не зафіксована. Стаття вченого під назвою “Остров Хортица на реке Днепре. (Из поездки по запорожским урочищам)” була опублікована в часописі “Киевская старина” у 1886 р. (Т. XIV. Кн. 1. С. 41-90) й окремим відбитком.

№ 221.

1. Анісімов Д. П. – землемір, який був найнятий Д. Яворницьким для проведення досліджень на землях колишнього Запорозжя.

№ 222.

1. Матсья на увазі доповідь Д. Яворницького на засіданні Історико-філологічного т-ва при Харківському у-ті.
2. Див.: Новицький Я. П. Запорозжє в пам’ятниках народного творчства // Днепр. 1884. №№ 130, 138, 146.
3. Беляєв Олександр Никанорович – редактор катеринославської газети “Днепр”.

№ 223.

1. Йдеться про статтю: Эварницкий Д. Письмо в редакцию // Харьковские губернские ведомости. 1884. 20 окт.
2. Кропивницький М. А., див. прим. № 6 до листа № 160.
3. Садовський (справжнє ім'я Тобілевич) Микола Карпович (1856-1933) – видатний український актор, режисер, громадський діяч, корифей українського театру, брат І. Карпенка-Карого, П. Саксаганського, М. Садовської-Барілотті; грав у трупах М. Кропивницького, М. Старицького та ін.; керував власними та іншими трупами; заснував перший український постійний стаціонарний театр; створив образи Богдана Хмельницького, Тараса Бульби, Сави Чалого та ін.; знявся в головній ролі у фільмі “Вітер з порогів” (“Останній лопман”, 1929). Про нього див.: Василько В. Микола Садовський та його театр. К., 1962; Спогади про Миколу Садовського. К., 1981.

№ 225.

1. Токарев П. В., див. прим. № 1 до листа № 220.

№ 226.

1. Йдеться про публікацію Я. Новицьким українського фольклору. Див.: Новицький Я. П. Запорожжє в пам'ятниках народного творчествa // Днепр. 1884. №№ 130, 138, 146.

№ 227.

1. Міхєєв Ф. І., див. прим. № 1 до листа № 84.
2. Россолімо Григорій Іванович (1860-1928) – лікар-невропатолог, проф. Московського у-ту; працював у Катерининській лікарні в Москві; у 1916-1917 рр. читав лекції з педагогіки та психології у Катеринославі; однокурсник А. Чехова, автор спогадів про нього (див.: Чехов в воспоминаниях современников. М., 1986.).

№ 229.

1. Сипягін В. О., див. прим. № 5 до листа № 220.
2. Іловайський Д. І., див. прим. № 4 до листа № 133.
3. Забєлін І. Є., див. прим. № 3 до листа № 133.
4. Ключевський В. Й., див. біограф. покажчик.
5. Усов Сергій Олексійович (1827-1886) – зоолог, археолог, мистецтвознавець, проф. Московського у-ту.
6. Ковалевський Максим Максимович (1851-1916) – юрист, історик, соціолог; у 1878 – 1887 рр. – проф. державного права Московського у-ту; академік (з 1914 р.).
7. Анучин Дмитро Миколайович (1843-1923) – антрополог, географ, етнограф, археолог, публіцист; проф. Московського у-ту (з 1884 р.), академік (з 1896 р.); редактор “Этнографического обозрения” (з 1889 р.); у 1922 р. заснував Інститут антропології.
8. Десянов І. Д., див. прим. № 1 до листа № 136.
9. Костомаров М. І., див. біограф. покажчик.

№ 230.

1. Д. Яворницький був обвинувачений в “українофільстві й сепаратизмі” і позбавлений стипендії.
2. Фасенко Іван Йосипович – харківський міський голова.
3. Йдеться про збірник, який хотів видати Д. Яворницький; див. лист № 226.
4. Поль О. М., див. прим. № 2 до листа № 37.

№ 231.

1. Проте плани Д. Яворницького змінилися й він опинився не в Москві, а у Петербурзі.
2. Сипягін В. О., див. прим. № 5 до листа № 220.
3. Миклашевський Андрій Михайлович (1814-1905) – тасмний радник, новомосковський повітовий та катеринославський губернський (1856-1862) маршал, дійсний член Імператорського т-ва сільського господарства Південної Росії (1861).

№ 232.

1. Масться на увазі с. Ворона Катеринославської губ.
2. Масться на увазі М. А. Кропивницький; див. прим. № 6 до листа № 160.
3. Див.: Еварницький Д. И. Археологические раскопки. 1. Раскопка кургана “Мушина гора”. 2. Раскопка кургана в д. Вороной // КС. 1885. Т. XII. № 8. С. 707 – 727.
4. Археологічний з'їзд 1885 р. у Львові об'єднав учених, що були незгодні із забороною на попередніх археологічних з'їздах української мови, як однієї з офіційних мов цих наукових форумів.

№ 233.

1. Миклашевський А. М., див. прим. № 3 до листа № 231.

№ 234.

1. Костомаров М. І., див. біограф. показник.
2. Вашкевич Г. С., див. прим. № 2 до листа № 137.
3. Йдеться про майбутню монографію Д. Яворницького, що побачила світ в Петербурзі у 1888 р. під назвою “Запорожье в остатках старины и преданиях народа”.
4. Сипягін В. О., див. прим. № 5 до листа № 220.

№ 235.

1. Беренштам В. А., див. прим. № 5 до листа № 9.

№ 238.

1. Див. прим. № 3 до листа № 234.
2. Сипягін В. О., див. прим. № 5 до листа № 220.
3. Міхсєв Ф. І., див. прим. № 1 до листа № 84.
4. “Киевская старина”; див. прим. № 2 до листа № 27.
5. Новомосковський собор – цінна пам'ятка української дерев'яної архітектури, дев'ятибанный Троїцький собор, споруджений у 1773-1778 рр. майстром Я. Погребняком; знаходиться в м. Новомосковську Дніпропетровської обл.
6. Самарський Пустельно-Миколаївський монастир – православний чоловічий монастир, заснований у 1680-х рр. біля слободи Самарчук (Новоселиця; нині частина м. Новомосковська Дніпропетровської обл.) на території Самарської паланки Запорозької Січі; підлягав безпосередньо Кошп Запорозької Січі; від 1775 р., по знищенні Січі, був приписаний до ставропіпійного Києво-Межигірського монастиря; з 1791 р. приписаний до архієрейського дому. Див.: Гавриил (Розанов). Историческая записка о Пустынно-Николаевском Самарском монастыре. Одесса, 1838; Феодосий (Макаревский). Самарский, екатеринославской епархии Пустынно-Николаевский монастырь. Екатеринослав, 1873; Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. Львів, 1990. Т. 1. С. 224-233; Журба О. І. Становлення української археографії: Люди, ідеї, інститути. Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. С. 209-218.
7. Сластѣон (Сластѣон) О. Г.; див. прим. № 5 до листа № 8.
8. Йдеться про вид.: Шевченко Т. Г. Гайдамаки / Издание, иллюстрированное художником А. Г. Сластеном. К малорусскому тексту приложен перевод Н. В. Гер-

бея. СПб.: тип. А. С. Суворина, 1886. Передмову до цього видання написав Д. Яворницький.

№ 239.

1. Самоквасов Д. Я.; див. прим. № 3 до листа № 218.
2. Див. біограф. показчик.
3. Міхєєв Ф. І.; див. прим. № 1 до листа № 84.

№ 240.

1. Сипягін В. О.; див. прим. № 5 до листа № 220.

№ 241.

1. Слатьон О. Г.; див. прим. № 5 до листа № 8.
2. Бондаренко Хома Федорович – художник і фотограф.
3. Книга, про яку йдеться, вийшла у 1888 р. під назвою “Запорожжє в остатках старини и преданиях народа”.
4. Наслідком подорожі Д. Яворницького на Соловки стала розвідка: Эварницкий Д. И. Последний кошевой атаман Пётр Иванович Калнышевский. Новочеркасск, 1887. 3 новітніх праць див.: Грибовський В. Кошовий отаман Петро Калнышевський. Дніпропетровськ: Пороги, 2004.
5. Маться на увазі книга Д. Яворницького “Запорожжє в остатках старини и преданиях народа” (СПб., 1888. Ч. 1-2.).
6. Див.: Эварницкий Д. И. Переправа через Днепровские пороги. Описание пути по Днепру от Екатеринослава до Александровска // ИВ. 1888. № 1. С. 187 – 200.
7. Див. прим. № 2 до листа № 27.
8. Лебединцев Ф. Г.; див. біограф. показчик.

№ 242.

1. Поль О. М.; див. прим. № 2 до листа № 37.
2. Іваницький О. М., див. прим. № 2 до листа № 220.
3. Див. прим. № 5 до листа № 238.
4. Див. прим. № 6 до листа № 238.
5. Див. прим. № 6 до листа № 241.
6. Маться на увазі стаття: Эварницкий Д. По поводу картины художника С. И. Васильковского // КС. 1886. Т. XIV. № 1. С. 184 – 187.

№ 243.

1. Скадовський Георгій Левович (1849-1919) – великий землевласник, колекціонер, археолог, меценат, голова Херсонської губернської вченої архівної комісії.
2. Чорний ліс та Чуга – два знаменитих ліси у кордонах Запорозьких вольностей. Див.: О лесах в пределах запорожских вольностей // Эварницкий Д. И. Очерки по истории запорожских казаков и Новороссийского края. СПб., 1889.

№ 245.

1. Котовка - родовий масток катеринославських дворян Алексєєвих; див. прим. № 2 до листа № 162.
2. Короленко А. А. – власник мастку в с. Вольному на Катеринославщині, де Д. Яворницький провадив археологічні дослідження; див. лист № 242.
3. Згодом Д. Яворницький написав таку монографію; див.: Эварницкий – Яворницкий Д. И. Вольности запорожских казаков: Историко-топографический очерк. СПб., 1890. 384 с. 2-е вид. СПб., 1898. 405 с.
4. Антонович В. Б.; див. біограф. показчик.

5. Магістерські іспити Д. Яворницький склав лише наприкінці 1895 - на початку 1896 рр. у Варшавському у-ті.

№ 246.

1. Див. прим. № 5 до листа № 238.
2. Шубінський С. М.; див. біограф. покажчик.
3. Ймовірно йдеться про статтю: Эварницкий Д. И. Переправа через Днепровские пороги. Описание пути от Екатеринослава до Александровска // ИВ. 1888. № 1. С. 187-200.
4. Алісв; див. лист № 241.
5. Йдеться про археологічний з'їзд в Ярославлі у 1887 р.
6. Алексеев Г. П.; див. прим. № 7 до листа № 2.
7. Кропивницький М. А.; див. прим. № 6 до листа № 160.

№ 247.

1. Чужбинський (Афанасьев-Чужбинський) Олександр Степанович (1816-1875) – етнограф, прозаїк, поет, перекладач, журналіст; у 1856-1860 рр. брав участь в етнографічних експедиціях; автор “Поездки в Южную Россию” (ч. 1-2. СПб., 1861-1863). Про нього див.: Гнатюк М. П. О. Афанасьев-Чужбинський // Радянське літературознавство. 1972. № 6; Русские писатели 1800-1917: Биографический словарь. М., 1989. Т. 1. С. 124-125.
2. Беренштам В. А.; див. прим. № 5 до листа № 9.
3. Див.: Эварницкий Д. И. Первый екатеринославский губернатор // ИВ. 1887. Т. XVIII. № 6. С. 630-638; Могилы двух кошевых атаманов // Там же. 1887. Т. XXIX. № 7. С. 122-129.
4. Сласьон О. Г.; див. прим. № 5 до листа № 8.
5. Кропивницький М. А.; див. прим. № 6 до листа № 160.
6. Суворін О. С.; див. прим. № 5 до листа № 6.
7. Саксаганський Панас Карпович (справжнє прізвище – Тобілевич; 1859 – 1940) – український актор і режисер, театральний діяч, народний артист УРСР (з 1925 р.), народний артист СРСР (з 1936 р.), Герой Праці (1924); рідний брат І. Карпенка-Карого, М. Садовського. Див. його листи до Д. Яворницького у кн.: ЕСЯ Вип. 2. С. 271-180.
8. Алісва Ольга Єгорівна – можливо, родичка видавця (?) Алісва; див. лист № 246.

№ 248.

1. Мاستься на увазі повість М. Гоголя “Тарас Бульба”.
2. Ймовірно йдеться про Сементовського Миколу (1819 – 1879) – письменника, історика і краєзнавця, родом з Полтавщини; автора романів і повістей “Кочубей”, “Мазепа”, “Потемкин”, біограф. статей про І. Котляревського, історичних праць “Старина малороссійская, запорожская и донская” (1846), “Запорожская рукопись о кладах” (1856), “Киев, его святыни, древности и достопримечательности” (1846) та ін.
3. Афанасьев-Чужбинський О. С.; див. прим. № 1 до листа № 247.
4. Див. прим. № 1 до листа № 235.

№ 250.

1. Цю подорож на Соловецькі острови Д. Яворницький здійснив з метою дослідження останнього періоду життя кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського, який після скасування Січі у 1775 р., був ув'язнений і 26 років проси-

дів за ґратами на Соловках, де й помер. Див.: Эварницкий Д. И. Последний кошевой атаман Петр Иванович Калнышевский. Новочеркасск, 1887. 15 с. Відбитка із журналу “Дон” за 1887 р.

2. Тарновський В. В.; див. прим. № 2 до листа № 47.

3. Корбут Євген Захарович – полковник, чоловік Олександри Василівни, рідної сестри Софії Василівни Тарновської (дружини В. В. Тарновського).

4. Йдеться про книгу: Эварницкий Д. И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. СПб., 1888. Ч. 1-2.

№ 251.

1. Калнышевський П. І.; див. прим. № 3 до листа № 73.

2. Єфименко Петро Савич (1835-1908) – український історик, архівіст, народологобець; 1862 р. за “український сепаратизм” був засланий до Архангельщини, де в архіві Архангельського губернського правління він розшукав документи про перебування П. Калнышевського на Соловецьких островах. Див.: Ефименко П. С. Калнышевский, последний кошевой Запорожской Сечи. 1791-1803 // РС. 1875. Кн. 14. № 11.

3. Див.: Эварницкий Д. И. Могилы двух кошевых атаманов // ИВ. 1887. Т. 29. № 7. С. 122-129.

4. Див. прим. № 2 до листа № 47.

5. Корбут Є. З.; див. прим. № 3 до листа № 250.

6. Горленко Василь Петрович (1853-1907) – український літературознавець, письменник, мистецтвознавець, фольклорист, громадський діяч, співробітник журналу “КС”.

7. Кропивницький М. А.; див. прим. № 6 до листа № 160.

№ 252.

1. Ляссота Еріх (1550-1616) – австрійський дипломат, який у 1594 р. відвідав Запорозьку Січ і залишив щоденник своєї подорожі; див.: Ляссота Э. Путевые записки Эриха Ляссоты, отправленного римским императором Рудольфом II к запорожцам в 1594 г. / Пер. и примеч. Ф.Бруна. СПб., 1873. 95 с.; “Дневник Эриха Ляссоты из Стеблау” був надрукований у книзі: “Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси” (К., 1890. Вип. 1.).

№ 253.

1. Йдеться про народну картину “Козак-Мамай”, що зберігалася в колекції Я. П. Новицького і яка була потрібна Д. Яворницькому для ілюстрування його монографії “Запорожье в остатках старины и преданиях народа” (СПб., 1888).

2. Мова йде про друкування вище згаданої книги Д. Яворницького.

3. Тарновський В. В.; див. прим. № 2 до листа № 47.

4. Див.: Эварницкий Д. И. Сборник материалов для истории запорожских козаков. СПб., 1888. 248 с.

5. Міхєєв Ф. І.; див. прим. № 1 до листа № 84.

№ 254.

1. Скальковський А. О., див. прим. № 2 до листа № 127.

2. Див. прим. № 4 до листа № 253.

3. Йдеться про картину “Козак-Мамай”; див. прим. № 1 до листа № 253.

№ 255

1. Ніколаєв Кирило – великий букініст у Москві, який практикував скуповування цілком накладів видань, зразу роблячи останні рідкісними.

№ 256.

1. Проте на захист магістерської дисертації Д. Яворницький пізніше подав 1-й том “Истории запорожских козаков” (2-е вид. М., 1901).

№ 257.

1. Див.: А. П[ыпин]. [Рец. на книгу: Эварницкий Д. И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа] // Вестник Европы. 1889. Т. 1. С. 447 – 450.
2. Див.: П.П[олесвой]. Запорожское гнездо // ИВ. 1888. № 12. С. 751.
3. Див.: Жигецкий И. [Рецензия] // КС. 1888. № 11. С. 36.
4. Мордовець Д. Л., див. біограф. показчик.
5. Антонович В. Б., див. біограф. показчик.
6. Видавцем книги Д. Яворницького “Запорожье в остатках старины и преданиях народа” був Пантелесв Лонгін Федорович (1840-1919) – видавець-просвітник, член народницької організації “Земля і воля”.
7. Рєпін І. Ю., див. біограф. показчик.

№ 258.

1. Див.: Эварницкий Д. И. История запорожских козаков. СПб., 1895. Т. 2. 542 с.
2. Костомаров М. І., див. біограф. показчик.
3. Антонович В. Б., див. біограф. показчик.
4. Про Котовку див. прим. № 2 до листа № 162.
5. Суворін О. С., див. прим. № 5 до листа № 6.

№ 259.

1. Канкрін І. В., див. прим. № 3 до листа № 56.
2. Поль О. М., див. прим. № 2 до листа № 37.
3. Поль Ольга Семенівна (уроджена Коростовцева; ? – 1916) – дружина О. М. Поля; на бажання померлого чоловіка подарувала його колекцію Катеринославському музею ім. О. М. Поля (1906, 1912 рр.).

№ 261.

1. Зуйченко Петро Іванович (? – 1886) – поручник, редактор-видавець “Екатеринославского листка объявлений”, колекціонер.
2. Куліш П. О., див. прим. № 3 до листа № 28.
3. Див.: Олійник М. М. Д. І. Яворницький – популяризатор творчості Т. Г. Шевченка // Вінок Великому Кобзареві. Дніпропетровськ, 1961.
4. Квітка-Основ'яненко Г. Ф., див. прим. № 4 до листа № 26.
5. Головатий. Відомі два Головатих: Павло Фролович (1715 – 1795) – останній суддя Запорозького війська та Антін Андрійович (1744-1797) – кошовий отаман Чорноморського козацького війська.
6. Марко-Вовчок, див. прим. № 4 до листа № 189.
7. “Наймичка” – поетичний твір Т. Шевченка, написаний в Переяславі у листопаді 1845 р.
8. “Неофіти” – поема Т. Шевченка; перший його твір, написаний після заслання у 1857 р. і присвячений відомому актору М. С. Щепкіну, який прибув з Москви до Нижнього Новгороду на побачення з Т. Шевченком. “Неофіти” (грец.) – новонавернені до якоїсь віри, вчення. В поемі Т. Шевченка маються на увазі перші християни.

№ 262.

1. “Зоря” – львівський літературно-науковий журнал, що виходив під редакцією народовців у 1880-1897 рр.

2. Д. Яворницький перебував у трьохрічному відрядженні у Середній Азії. Він мав повернутися у квітні 1895 р., але фактично повернувся у квітні 1894 р.
3. В опублікованих бібліографіях Д. Яворницького не зафіксовано такої статті у “Зорі”.
4. Див.: Єварницький Д. И. История запорожских козаков. СПб.: тип. И. Н. Скороходова, 1895. Т. 2. 624 с.
5. Див.: Єварницький Д. И. История запорожских козаков. СПб.: тип. П. И. Бабкина, 1897. Т. 3. 646 с.

№ 263.

1. Степенко Іван (літ. псевд. Іван Сердешний, Ів. Січовик, Світленко; 1873 – 1918) – педагог, літературознавець, письменник, громадський і політичний діяч; член Старої Громади, УСДРП, ТУП, Т-ва Нестора-Літописця, секретар Українського наукового т-ва, дійсний член НТПШ, голова Т-ва шкільної освіти, член Української Центральної ради, міністр освіти (у січні – лютому 1918 р.); організатор української школярства.
2. Тимченко Євген (псевд. Богун; 1866 – 1948) – мовознавець, перекладач, дійсний член НТПШ і Українського наукового т-ва, член Старої Громади, член-кор. АН СРСР (з 1929 р.), проф. Київського у-ту, з 1918 р. – голова Постійної комісії для складання історичного словника української мови УАН; автор “Русско-малорусского словаря” (2 томи; 1897-1899).
3. Див.: Єварницький Д. И. По следам запорожцев. СПб.: тип. П. И. Бабкина, 1898. 324 с.
4. Ця книжка Д. Яворницького, в зв’язку з тим, що значна її частина була написана українською мовою й містила антицерковний фольклор, була на довгий час затримана цензурою. Див.: Шубравська М. М. Д. І. Яворницький: Життя, фольклористично-етнографічна діяльність. К.: Наук. думка, 1972. С. 174 – 176.
5. Цей твір Д. Яворницького вийшов з друку під іншою назвою. Див.: Яворницький Д. І. Наша доля – Божа воля (Повість) // КС. 1901. № 1 – 4; 2-е вид.: Катеринослав, 1905. 165 с.

№ 264.

1. Франко Іван Якович (псевд. Джеджалик, Живий, Кремін, Мирон та ін.; 1856 – 1916) – видатний український письменник, публіцист, мислитель, громадський діяч.

№ 265.

1. Восени 1913 р. українська громадськість святкувала 30-річчя літературно-наукової діяльності Д. Яворницького. На цю подію відгукнулися його шанувальники, колеги, друзі. Див.: Щира дяка за корисну працю: Вітальні телеграми Д. Яворницькому з нагоди 30-ліття його літературно-наукової діяльності (1913 р.). Дніпропетровськ: Гамалія, 1998. 28 с.

№ 266.

1. Анучин Д. М., див. прим. № 7 до листа № 229.

№ 267.

1. Про цю розкопку див.: Єварницький Д. И. Археологические раскопки: 1. Раскопка кургана “Мухина гора”. 2. Раскопка кургана в д. Вороной // КС. 1885. Т. XII. № 8. С. 707 – 727.
2. Матся на увазі засідання в Московському археологічному т-ві.
3. Анучин Д. М., див. прим. № 7 до листа № 229.

№ 268.

1. Міністром народної освіти Росії того часу (1882 – 1897) був Іван Давидович Деянов (1818 – 1897).
2. Орешніков Олексій Васильович (1855 – 1933) – російський нумізмат, член-кор. АН СРСР (з 1928 р.). Див.: Арциховський А. В. Памяти А. В. Орешникова // Нумизматический сборник. М., 1955. Ч. 1. С. 13-20.
3. Анучин Д. М.; див. прим. № 7 до листа № 229.
4. Ключевський В. Й.; див. біограф. покажчик.

№ 269.

1. Мається на увазі Московське археологічне т-во.
2. Див. прим. № 1 до листа № 267.

№ 271.

1. Дніпропетровський красивий історико-археологічний музей.
2. “Екатеринославский юбилейный листок” – газета, яку видавала до 100-літнього ювілею міста Катеринослава у 1887 р. міська дума під редакцією Г. А. Залюбовського. Офіційний редактор – І. М. Яковлев.
3. Терновський Микола Миколайович – філолог, студент Київського у-ту; двоюрідний брат Д. Яворницького.
4. Яворський Матвій Іванович (1885-1937) – український історик, академік АН України (з 1929) і АН Білорусі; був репресований, 3.11.1937 р. розстріляний, у 1989 р. реабілітований.

№ 272.

1. Ймовірно йдеться про статтю: Полонська-Василенко Н. З історії останніх часів Запоріжжя // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. К., 1926. Т. 9.
2. 2. Пархоменко Володимир Олександрович (1880-1942) – український історик; у 1920-х рр. – проф. Дніпропетровського ІНО і керівник семінару підвищеного типу з історії України; у зв'язку зі справою СВУ був висланий з України; з кінця 1930-х рр. – проф. Ленінградського у-ту. Про нього див.: Портнов А. Володимир Пархоменко – дослідник ранньої історії Русі. Львів, 2003.
3. Василенко Микола Прокопович (1866-1935) – український історик, правник, громадський і політичний діяч, проф. Київського у-ту, академік УАН, дійсний член НТШ, чоловік Н. Д. Полонської-Василенко.

№ 273.

1. Яворницький Д. І. До історії Степової України. Дніпропетровськ, 1929.

№ 274.

1. Див.: Полонська-Василенко Н. Д. Майно запорізької старшини як джерело для соціально-економічного дослідження історії Запоріжжя // Праці Комісії для вивчення соціально-економічної історії України. К., 1931. Т. 1.
2. Василенко М. П.; див. прим. № 3 до листа № 272.

№ 275.

1. Кримський А. Ю.; див. біограф. покажчик.
2. Обвинувачений у “контрреволюційній діяльності” й “українському буржуазному націоналізмі” Д. Яворницький у серпні 1933 р. був усунений від роботи в музеї. Див.: Мицик Ю., Черненко А. Несправедливість // Зоря. 1988. 30 грудня.
3. Звання академіка Д. Яворницькому залишили.

№ 276.

1. Василенко М. П.; див. прим. № 3 до листа № 272.

2. Тарновський В. В.; див. прим. № 2 до листа № 47.
3. Тарновський Василь Васильович (третій; Васючок; 1872-1932) – син попере-
днього; оперний співак, був учнем видатного співака і вокального педагога Камілло
Франсуа Еверарді; виступав на сцені багатьох театрів під псевдонімом Снєжков.
Див.: Журавльова Т. П. Нашадки Тарновських // Скарбниця української культури.
Чернівці, 2002. Вип. 2. С. 3 – 15.
4. О'Рурк Марія Миколаївна (в заміжжі Тарновська; 1880-?) – графиня, належала
до давнього та славетного графського роду, що походив від ірландського короля
Рурка (X ст.), нащадки якого переселилися в Росію у другій половині XVIII ст.; її
батько – граф Микола Морисович О'Рурк – дійсний статський радник, маршал
Пирятинського пов.; дружина В. В. Тарновського-третього (Васючка).
5. Саксаганський П. К.; див. прим. № 7 до листа № 247.
6. Яворницька С. А.; див. біограф. покажчик.

№ 278.

1. Картина І. Ю. Рєпіна “Бурлаки на Волзі” створювалася у 1870 – 1873 рр.
2. Картина І. Ю. Рєпіна “Іван Грозний і син його Іван 16 листопада 1581 року”
була створена у 1885 р. й того ж року придбана П. М. Третьяковим. Зараз зберіга-
ється у Державній Третьяковській галереї в Москві.
3. Картина І. Ю. Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султанові” (1878-
1891) зберігається в Російському музеї (м. Санкт-Петербург); варіант цієї картини
зберігається в Харківському художньому музеї. Велику допомогу І. Ю. Рєпіну у ство-
ренні цієї картини надав Д. Яворницький; про це див.: Яворницький Д. И. Как созда-
валась картина “Запорожцы” / Публ. и вступ. ст. И. С. Зильберштейна // художе-
ственное наследство. И. Е. Репин. М.; Л., 1949. Т. 2. С. 57 – 106; Пшубравська М. М. Д.
І. Яворницький: Життя, фольклористично-етнографічна діяльність. К., 1972. С. 31-

№ 279.

1. Рєпіна Віра Іллівна (1872 – 1948) – донька І. Ю. Рєпіна; її портрет І. Ю. Рєпін
зобразив на картині “Осінній букет” (1892), що зберігається у Третьяковській галереї
(м. Москва).
2. Див.: Яворницький - Яворницький Д. И. За чужий гріх. Екатеринбург, 1907. Ця
повість Д. Яворницького в свій час стала добре відома І. Ю. Рєпіну. Про це свідчить
лист останнього до автора від 24.01.1909 р.; див.: И. Е. Репин. Письма к художникам
и художественным деятелям. М., 1952. С. 189.

№ 280.

1. В зв'язку з підготовкою до XIII археологічного з'їзду (відбувся у серпні 1905 р.
в Катеринославі) Д. Яворницький провадив широкомасштабні археологічні дослі-
дження на Півдні України, в тому числі у маєтку графа І. В. Канкріна с. Веселому
Мелітопольського пов. Про археологічні дослідження Яворницького цього часу
див.: Яременко І. І. Д. І. Яворницький: археологічні дослідження 1903-1907 рр. // Гуманітарний журнал. 2002. № 2. С. 53 – 57.

№ 281.

1. Поль О. М.; див. прим. № 2 до листа № 37.
2. На цей лист І. Ю. Рєпін відповів: “В скором времени надеюсь выполнить Ваше
и своё желание – прислать в музей Поля какой-нибудь этюд на запорожцев...” (И.
Е. Репин. Письма к художникам и художественным деятелям. М., 1952. С. 199).

№ 282.

1. Стасов Володимир Васильович (1824-1906) – російський художній і музичний критик, історик мистецтва, почесний член Петербурзької АН (з 1900 р.)
2. Цей лист є відповіддю на лист від 26.09.1910 р., в якому І. Ю. Рєпін писав про портрет В. В. Стасова, переданий ним 21 квітня під розписку Л. Машичеву для художньої виставки у Катеринославі: “Под конец выставки в “Приднепровском крае” напечатано (3 сентября 1910 г.), что портрет покойного Стасова продан за 1000 р. Я удивился, написал письмо председателю выставки этого Научного общества – ответа никакого. И вот к Вам, дорогой Дмитрий Иванович: узнайте, что сей сон обозначает”. (И. Е. Репин. Письма к художникам и художественным деятелям. М., 1952. С. 199.).
3. Рєпін Юрій Ілліч – син І. Ю. Рєпіна.
4. “Дюма и сын”: Дюма Олександр, батько (1803-1870) – французький письменник; Дюма Олександр, син (1824-1895) – французький письменник.
5. Толстой Лев Миколайович (1828-1910) – видатний російський письменник.
6. Толстой Лев Львович (1869-1945) – син Л. М. Толстого.

№ 283.

1. Катеринославське наукове т-во було створено у 1901 р. Саме воно ініціювало створення місцевого музею ім. О. М. Поля. Головою т-ва було обрано проф. Катеринославського гірничого училища В. В. Курилова. Пізніше у Д. Яворницького склалися досить напружені стосунки з керівництвом Наукового т-ва.

№ 285.

1. “Музей им. А. Н. Поля” – Катеринославський обласний музей, заснований у 1849 р. В основу музею покладено колекції Олександра Миколайовича Поля.
2. Маться на увазі картина І. Ю. Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султанові”; див. прим. № 3 до листа № 278.
3. Рєпіна Віра Іллівна (1872-1948) – донька І. Ю. Рєпіна.
4. Рєпіна Надія Іллівна – донька І. Ю. Рєпіна.
5. Рєпіна Тетяна Іллівна (в заміжжі Язева).
6. Рєпін Юрій Ілліч – син І. Ю. Рєпіна.

№ 286.

1. Д. Яворницький перебував в Санкт-Петербурзі у 1885 – 1892 рр. Про цей період його життя див.: Абросимова С., Ковальський М. Д. І. Яворницький в Петербурзі // Проблеми історіографії та джерелознавства історії запорозького козацтва: Матеріали наукових читань Д. І. Яворницького. Запоріжжя, 1993. С. 3 – 14.
2. 1924 р. Д. Яворницького обрано членом-кореспондентом ВУАН; академіком він став у 1929 р.
3. 5 вересня 1922 р. бандити зробили озброєний напад на музей і забрали 768 золотих та срібних речей; див.: Збірник Дніпропетровського Красового історично-археологічного музею. Дніпропетровськ, 1929. Т. 1. С. 30.
4. Про твори І. Ю. Рєпіна з української тематики див.: Бєлічко Ю. Україна в творчості І. Ю. Рєпіна. К.: Мистецтво, 1963.

№ 287.

1. В листі від 30.11.1926 р. І. Ю. Рєпін писав Д. Яворницькому, що знайшов хороший сюжет: “Сечь, вся Сечь в праздности – весёлый час, танцы, гопаки и т.д. – забавы”. (И. Е. Репин. Письма к художникам и художественным деятелям. М., 1952. С. 260).

2. І. Ю. Рєпін прохав Д. Яворницького нікому не говорити про цей задум.
3. Мишецький Семен Іванович – князь, російський офіцер, кілька років перебував на Запорозжі (1736-1740), зібрав цінний матеріал про Запорозьку Січ в книзі “История о казаках запорожских” (1740).
4. Ляссота Е.; див. прим. № 1 до листа № 252.
5. Корж Микита Леонтіївич (1731-1835) – запорозький козак, його спогади містять цінні відомості про соціально-економічні відносини, суспільно-політичний, адміністративний і військовий устрій Запорозької Січі; див.: Біднов В. О. “Устное повествование запорожца Н. А. Коржа” та його походження і значіння. Прага, 1925. 28 с.; Журба О. І. Становлення української археографії: люди, ідеї, інституції. Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. С. 233-238; Він само. “Устное повествование Н. А. Коржа” в романтичному науковому дискурсі: нові підходи до проблеми авторства тексту // Гуманітарний журнал. 2002. № 2. С. 13-17.
6. Вознесенський Олександр Сергійович (справжнє прізвище Бродський; інші псевдоніми: Ілля Ренц, Комар, Люцифер; 1880-1939) – поет, драматург, перекладач, діяч кіно, критик. Влітку 1926 р. він перебував у Катеринославі, підтримував стосунки з Д. Яворницьким, на адресу якого просив І. Ю. Рєпіна надсилати для нього листи. Можливо тут йдеться про збірку спогадів О. С. Веселовського “Начало века”.
7. Урусова Віра Георгіївна (уроджена Алексєєва) – дружина сенатора і маршала Катеринославської губернії князя М. П. Урусова (1863-1918) і донька гофмейстера Авору, колишнього маршала Катеринославської губернії, колекціонера Г. П. Алексєєва (1834-1914).
8. Яворницька С. Д.; див. біограф. покажчик.
9. У липні 1926 р. Катеринослав було перейменовано на Дніпропетровськ.
10. 1924 р. Д. Яворницького було обрано чл.-кореспондентом ВУАН.
11. Див.: Яворницький Д. І. Словник української мови. Т. 1. А – К. Катеринослав: Слово, 1920. 412 с. Далі він працював над 2-м та 3-м томами “Словника”, але вони не були надруковані.

№ 288.

1. Йдеться про книгу Д. Яворницького: “Две поездки в Запорожскую Сечь Яценка-Зеленского, монаха полтавского Крестовоздвиженского монастыря, в 1750-1751 гг.” (Катеринослав, 1915).
2. Див.: Яворницький Д. І. - Эварницкий Д. И. За чужий гріх. Катеринослав, 1907. 461 с.

№ 289.

1. Це відповідь на лист І. Ю. Рєпіна від 23.01.1927 р.; див.: І. Е. Рєпін. Письма к художникам и художественным деятелям. М., 1952. С. 263.
2. Мате Василь Васильович (1856-1917) – російський гравець, проф., академік; портрет (офорт Д. Яворницького; 1904 р.) – одна з кращих робіт Мате.
3. Див.: Яворницький Д. І. Поміж панами. Малюнки з життя. Катеринослав, 1911. 283 с.
4. Див.: Эварницкий Д. И. История запорожских козаков. Т. 1. СПб.: тип. И. Н. Скороходова, 1892. 542 с.; 2-е вид.: М.: тип. Е. К. Гербек, 1900. 688 с.
5. І. Ю. Рєпін просив Д. Яворницького надіслати своє фото та фото дружини.

№ 290.

1. Див. прим. № 11 до листа № 287.
2. Мате В. В.; див. прим. № 2 до листа № 289.

3. Див. прим. № 3 до листа № 289.

№ 291.

1. У 1927–1932 рр. Д. Яворницький очолював Дніпрогесівську наукову комплексну експедицію НКПросу УРСР. Про це див.: Ковалёва И. Ф. Днепротэговская археологическая экспедиция НКПроса УССР 1927-1932 гг.: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Днепропетровск, 1971; Яременко І. І. Археологія в житті й творчій спадщині академіка Д. І. Яворницького: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Дніпропетровськ, 1994.
2. Див. прим. № 11 до листа № 287.
3. Див.: Левченко М. Опыт русско-украинского словаря. К., 1874.
4. Піскунов Ф. Словниці української (або югово-руської) мови. Одеса, 1873; Словник живої народної письменної і актової мови. Вид. 2-е, доповн. К., 1882.
5. Грінченко Б. Д. Словарь української мови: В 4 томах. К., 1907–1909.
6. Бреннов Григорій Миколайович – петербурзький видавець, у 1920-ті рр. мешкав у Фінляндії, де був сусідом І. Ю. Рєпіна.

№ 292.

1. Костомаров М. І.; див. біограф. показчик.
2. Див. прим. № 1 до листа № 291.
3. Незамайківський курінь – так Д. Яворницький називав свій будинок у м. Катеринославі (з 1926 р. – м. Дніпропетровськ).

№ 293.

1. І. Ю. Рєпін повідомив, що почав малювати картину “Гопаки запорожців”: “Картина выходит красивая, веселая. Гопаки. Даже столетний дядя впрямь пошёл...” (див.: И. Е. Репин. Письма к художникам и художественным деятелям. М., 1952. С. 269.).
2. Робота була надрукована під назвою “Дніпрові пороги” (Харків, 1928).

№ 294.

1. В архіві Академії мистецтв РФ зберігається автограф цього вірша (з деякими відмінностями) під назвою: “И. Е. Репину”, датований 9.ІІ.1906 р. Тут подається переклад деяких українських слів. Вірша було пізніше надруковано у збірці поезій Д. Яворницького “Вечірні зорі” (Катеринослав, 1910. С. 58.) під назвою “Бажання” з посвятою І. Ю. Рєпіну.

№ 296.

1. Див. прим. № 3 до листа № 2.
2. Лихопой Філон (Хвилонко) – кошовий отаман Запорозької Січі у 1687 р.; див.: Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. К., 1991. Т. 3. С. 6, 21, 26.
3. Мороз Яків – кошовий отаман Запорозької Січі у 1696 р.
4. Сагайдачний (Сагайдак) Григорій – кошовий отаман Запорозької Січі у 1687 р.
5. Стягайло Іван – кошовий отаман Запорозької Січі у 1682 р.
6. Шарпило Іван – кошовий отаман Запорозької Січі, обраний у 1694 р.
7. Гусак Іван – кошовий отаман Запорозької Січі у 1695 р.
8. Тукало Яків – кошовий отаман Запорозької Січі у 1739 р.
9. Покотило Фока – кошовий отаман Запорозької Січі у [1754] р.
10. Гордієнко Костянтин (Гординський, Головок, на прізвисько Кріт) – кошовий отаман Запорозької Січі (1701-1709); після знищення у 1709 р. російським царом Чортотманської Січі перейшов на бік гетьмана І. С. Мазепи, потім присягнув швед-

ському королю Карлу XII. Після Прутського миру Росії з Туреччиною (1711 р.) перейшов у Олешківську Січ; помер в Кам'янській Січі 4.05.1733 р.

11. Калнишевський П. І.; див. прим. № 3 до листа № 73.

№ 297.

1. “Потемкін дворець” – Потьомкінський палац мав стати резиденцією князя Г. О. Потьомкіна у Катеринославі; згодом став приміщенням катеринославських дворянських зборів; тепер – Палац студентів.

2. Можливо йдеться про проєкт картини “Запорожці в Січі перед війною”. Того ж приблизно часу І. Ю. Рєпін працював над картинами “Зустріч гетьмана”, “Козак-бандуриста з хлопчиком-джурою”, а також над картиною з українського побуту “Українське весілля” (експонувалася на виставці у Празі 1928 р.). Див.: Шубравська М. М. Д. І. Яворницький. К., 1972. С. 140.

3. Слассьон О. Г.; див. прим. № 5 до листа № 8.

№ 298.

1. Див.: Яворницький Д. І. Дніпрові пороги: Альбом фотографій з географічно-історичним нарисом. Харків: Держвидав України, 1928; 2-е вид.: Дніпропетровськ: Промінь, 1989.

2. Федорович Едмунд Йосипович – фотограф, учасник науково-дослідної експедиції на Дніпрельстані.

3. “снимки с братьев Шиянов” – брати – козаки Іван та Яків Шияни, уроженці Лубенського полку, містечка Яблунева, сини козака Якова Матвієнка; після скасування Січі (1775 р.) брати залишилися у зимівнику (на р. Базавлук); 1781 р. вони були призначені ктиторами у Нікопольську Свято-Покровську церкву й багато зробили щодо збереження духовних реліквій запорозького козацтва. Ще за життя братів з них були написані портрети, які після їхньої смерті місцева людиність, на ознаку великої шаноби до братів, вмістила до церковного іконостасу. Оригінали цих портретів у сер. 19 ст. були вивезені одеським істориком М. Н. Мурзакевичем до музею Одеського т-ва історії та старожитностей. На поч. 20 ст. катеринославський археолог і живописець В. І. Стромєнко зробив, для катеринославського музею імені О. Поля, з одеських оригіналів копії портретів братів Шиянів. У 1887 р., коли Д. Яворницький готував до друку свою першу монографію “Запорожжє в остатках старини и преданиях народа” (СПб., 1888), І. Ю. Рєпін виконав для цієї книги малюнки портретів братів Шиянів.

4. Вознесенський О. С.; див. прим. № 6 до листа № 287.

5. Див.: Яворницький Д. І. Моя перша зустріч з А. Толстим // Життя й революція. 1928. Кн. X. С. 74 – 82.

№ 299.

1. Див. прим. № 1 до листа № 298.

2. Сірко І. Д.; див. прим. № 3 до листа № 2.

№ 300.

1. Маються на увазі щоденники археологічних розкопів співробітників Дніпробудівської комплексної наукової експедиції; див.: Збірник [Дніпропетровського історично-археологічного музею]. Дніпропетровськ, 1929. Т. 1. 2-й том не був надрукований.

2. Слассьон О. Г.; див. прим. № 5 до листа № 8.

№ 301.

1. Сірко І. Д.; див. прим. № 3 до листа № 2.

2. Див. прим. № 3 до листа № 296.
3. Див. прим. № 7 до листа № 296.
4. Див. прим. № 10 до листа № 296.
5. Див. прим. № 2 до листа № 296.
6. Малашевич Іван Олексійович (р. н. і р. см. невідомі) – кошовий отаман Олешківської (1714, 1716) і Кам'янської (1733-1734) Січей, за походженням з козаків м. Золотоноші (Полтавщина).
7. Сагайдак Г.; див. прим. № 4 до листа № 296.
8. Рубан Семен – отаман Полтавського куреня, обраний 23 червня 1693 р. на кошового отамана замість Івана Гусака.
9. Стукало Мартин (Стук) – кошовий отаман, у 1699 р. очолив похід запорожців під Очаків.
10. Палій Семен Пилипович (справжнє прізвище Гурко; р. н. невідомий – 1710) – фастівський (1683-1704) та білоцерківський (1709-1710) полковник, очолював визвольну боротьбу народних мас Правобережної України проти Речі Посполитої; кілька років перебував на Запорозжі, де відзначився своїми подвигами у боротьбі проти кримськотатарської і турецької агресії; брав участь у Полтавській битві (1709).

№ 302.

1. Мікеланджело Буонаротті (1475 – 1564) – італійський скульптор, живописець, архітектор і поет, видатний діяч епохи Ренесансу.
2. Толстой А. М.; див. прим. № 5 до листа № 282.

№ 303.

1. У 1925 – 1932 рр. К. О. Білшовський працював лікарем радянської амбулаторії в Решті (Іран); див. біограф. покажчик.
2. У серпні 1929 р. відзначалося 85-річчя від дня народження І. Ю. Рєпіна.

№ 304.

1. Див. прим. № 3 до листа № 289.
2. Сапожников Михайло Іванович (1871 – 1937) – художник (пейзажист, портретист), уродженець м. Саратова; з 1896 р. учителював у Катеринославі; у 1913, 1926, 1929 рр. брав участь у місцевих художніх виставках. 1926 р. у Дніпропетровську відбулася його персональна виставка.

№ 305.

1. Норблен Жан-П'єр, де ля Гурден (1745 – 1830) – французький та польський художник.
2. Георгі Йоган-Готліб (1729 - 1802) – російський мандрівник, етнограф, природознавець.

№ 306.

1. м. Олександрівськ у 1921 р. було перейменовано в м. Запоріжжя.

№ 307.

1. Красицький Фотій Степанович (1873 – 1944) – внучатий небіж Тараса Шевченка, живописець і графік.
2. Можливо йдеться про Андрушенка Костя Андрійовича – власника друкарні у Катеринославі, члена і активного діяча Катеринославської “Просвіти” (член ради товариства); в його друкарні були видрукувані книги Д.Яворницького: “Як жило славне Запорозьке Низове військо” (1912; 1914), “Две поездки в Запорожскую Сечь Яценка-Зеленского, монаха Полтавского монастыря в 1750-1751 г.” (1915) та інша

просвітянська література. Див.: Чабан М. Діячі Січеславської “Просвіти” (1905-1921): Біобібліографічний словник. Дніпропетровськ, 2002. С. 92-93.

№ 308.

1. З часом В. І. Рєпін надіслала Д. Яворницькому такі фото: 1. І.Рєпін. 2. Рєпін з дочкою Вірою у майстерні. 3. Рєпін за круглим столом. 4. Рєпін біля картини “Гопак”. 5. Рєпін біля джерела “Посейдон”. 6. Рєпін біля скульптури “Бескрылая победа”. 7. Рєпін у труні. 8. Поховання Рєпіна. 9. Могила у саду Пенат. 10. Могила, містечко “Гефсиманія”, біля Чутувської гірки. Два фото та малюнок з картини “Гопак”.

№ 309.

1. У цей час Д. Яворницький готував до друку роман “За чужий гріх”, який вийшов 1907 р. у Катеринославі.

№ 310.

1. Див.: Яворницький Д. І. – Эварницкий Д. И. За чужий гріх. Екатеринослав: типография губернского правления, 1907. 461 с.

№ 311.

1. Див. прим. № 1 до листа № 309.

№ 314.

1. Див. прим. № 1 до листа № 309.

№ 315.

1. Можливо мова йде про твір: Яворницький Д. І. - Эварницкий Д. И. У бурсу! У бурсу! У бурсу! Катеринослав: типография губернского правления, 1908. 64 с.

2. До Таганрогу Д. Яворницький виїжджав для читання лекцій. Про це див.: Абросимова С., Перкова А. “Никогда не забудем Вашей отзывчивости” (Из переписки П. П. Филевского с академиком Д. И. Яворницким) // Вехи Таганрога. 2002. № 14. С. 25 – 28.

№ 317.

1. Див.: Эварницкий Д. И. Отчёт Екатеринославского областного музея имени А. Н. Поля, 1905 – 1906 гг. Екатеринослав, 1907. 232 с.

№ 318.

1. Див. прим. № 1 до листа № 317.

№ 322.

1. Тихомиров Сергій Олександрович – завідувачий губерньською земською лікарнею у Катеринославі.

2. Урусов М. П.; див. прим. № 1 до листа № 15.

№ 325.

1. Див. прим. № 1 до листа № 15.

2. Охтиз – сторож Катеринославського музею ім. О. Поля.

№ 326.

1. Збірка поезій Д. Яворницького “Вечірні зорі” вийшла 1910 р. у Катеринославі.

2. Ймовірно Ніколенко Олександр Петрович – сторож музею.

3. Олександр – службовець музею.

4. Котовка – масток Г. П. Алексєєва; див. прим. № 2 до листа № 162.

5. Попасне – масток С. М. Родзянка, де Д. Яворницький провадив археологічні дослідження.

№ 327.

1. Минка Іван Петрович – сторож музею, чи Аверин Іван Іванович – опалювач музею.
2. Спаський Володимир Йосипович – лікар-окуліст катеринославської земської лікарні, приятель Д. Яворницького.
3. Біднов Василь Олексійович (1874 – 1935) – історик, архівіст, археограф, громадський діяч, один із засновників Катеринославської вченої архівної комісії, місцевого т-ва “Просвіта” ; викладач Катеринославської духовної семінарії. Про нього див.: Ульяновський В. І. В. О. Біднов // УІЖ. 1992. № 10-11. С. 80-94; Ульяновська С., Ульяновський В. Автори “Української культури” // Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. К., 1993. С. 514-526; Абросимова С. Людина духу та вищих не буденних вимог: (Життя і творчість Василя Біднова) // Монастирський острів. 1994. № 2. С. 124-136; Ульяновський В. І. Історик церкви Василь Біднов // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. Дніпропетровськ, 1997. Вип. 1. С. 444-461; Ляхощкий В. “Людина науки – постать “не од миру сього...” // Пам’ять століть. 1999. № 5. С. 27-64; Ульяновський В. Василь Біднов // Історіографічні дослідження в Україні. К., 2003. Вип. 12: Визначні постаті української історіографії XIX – XX ст. С. 303-340.
4. Сластьон (Сластїон) Микола Георгійович (1871 - ?) – брат живописця Опанаса Сластьона; хранитель Катеринославського музею ім. О. М. Поля (1906-1910).
5. Епш Володимир Васильович – почесний громадянин м. Катеринослава, гласний катеринославської міської думи (1909-1913), головний касир і довірений катеринославського відділення Санкт-Петербурзького комерційного банку.
6. Масьця на увазі будинок Д. Яворницького на лівому березі Катеринослава (на Амурі).

№ 328.

1. Дзібенко Михайло Гнатович – писар катеринославської повітової земської управи.
2. Урусов М. П.; див. при. № 1 до листа № 15.
3. Макаренко Костянтин Гнатович – гласний олександрівського повітового земства, головний секретар Південноросійської сільськогосподарської, промислової та кустарної виставки, що відбулася 1910 р. у Катеринославі.

№ 329.

1. Урусов М. П.; див. прим. № 1 до листа № 15.
2. Макаренко К. Г.; див. прим. № 3 до листа № 328.

№ 330.

1. Олександр – служник музею.
2. Ганна – служниця музею.

№ 331.

1. Див.: Эварницкий Д. И. Поміж панамі: Малюнки з життя. Катеринослав, 1911. 283 с.

№ 332.

1. Подосинніков Микола Іванович – природознавець, хранитель природничого відділу музею, член Ради музею, викладач катеринославської класичної гімназії і комерційного училища.
2. Шевченко (Кривошій-Шевченко) Кузьма Силлович – помічник хранителя музею ім. О. М. Поля.

3. Гладкий Петро Васильович (1851- ?) – дворянин Олександрівського повіту, онук кошового отамана Азовського козацького війська Йосипа Михайловича Гладкого; член Ради музею ім. О. М. Поля.

№ 333.

1. Лист написаний під диктування Д. Яворницького, тому що йому було зроблено операцію на очі.
2. Гіршман Леонард (1839-1921) – відомий харківський окуліст і громадський діяч, з 1875 р. – проф. Харківського у-ту, де заснував першу кафедру очних недуг; створив у Харкові першу очну клініку й на власні та зібрані ним кошти 2 очні лікарні та амбулаторію.
3. Артем – співробітник музею ім. О. М. Поля.
4. Ткаченко Тихон Родіонович – художник, колекціонер, хранитель музею ім. О. М. Поля.

№ 334.

1. Лист написаний під диктування Д. Яворницького.
2. Михайлів Юхим Спиридонович (1885-1935) – український живописець, графік і мистецтвознавець; директор художнього училища у Києві; у Катеринославі виконав малюнки олійними фарбами для вітрин природничого відділу музею.

№ 335.

1. Кривецький Павло Федорович – лікар харківської лікарні ім. Гіршмана; оперував Д. Яворницького.
2. Кожушко Григорій Семенович (1880 – 1928) – український кобзар, грав у Катеринославському музеї ім. О. М. Поля та на лекціях Д. Яворницького про кобзарів. Див.: Лавров Ф. Г. Кобзарі. К., 1980.
3. Біляшівський М. Ф.; див. прим. № 16 до листа № 47.
4. Щербаківський Д. М., див. біограф. показчик.
5. Олена Пчілка (Косач О. П.), див. біограф. показчик.

№ 336.

1. Див. прим. № 2 до листа № 334.
2. Бродницький Сергій Альбертович юрист, голова катеринославської повітової земської управи, голова Ради музею ім. О. М. Поля.
3. Рубанистий Микола Васильович – священик, наглядач церковних шкіл Катеринославської єпархії, інспектор катеринославського жіночого училища, представник єпархії у Раді музею ім. О. М. Поля.

№ 337.

1. Тушкан Павло Федорович; див. біограф. показчик.
2. Артем – служитель музею ім. О. М. Поля.

№ 338.

1. Тихонович Іван Сергійович – власник мастку Ілірія у Слов'яносербському пов. Катеринославської губ., де Д. Яворницький провадив рзкопки.
2. Белоусов Іван Олексійович (1863 – 1930) – російський письменник, перекладач поезії Т. Г. Шевченка, шевченкознавець, активний популяризатор творчості Кобзаря.

№ 339.

1. Эварницкий Д. И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. СПб., 1888. Ч. 1-2.
2. Эварницкий Д. И. По следам запорожцев. СПб., 1898. 324 с.

№ 340.

1. Комстадіус М. М.; див. прим. № 4 до листа № 44.

№ 341.

1. Пороховщикова М. – дитяча письменниця, видавець.
2. У 1900 р. С. Васильківський, М. Самокиш та Д. Яворницький видали альбом “Из украинской старины”.
3. С. Васильківський разом із М. Самокишем видали альбом “Мотиви українського орнаменту” (1912).
4. Див.: Косачева О. Український орнамент. К., 1876.
5. Див.: Щербаківський В. М. Українське мистецтво. Львів; Київ, 1913. Т. 1.

№ 343.

1. Пасюга Степан Артемович (1862 – 1933) – український кобзар, представник харківської кобзарської школи; автор дум, історичних, побутових і жартівливих пісень; брав участь у лекціях Д. Яворницького про кобзарів.
2. Жебуньов Леонід Миколайович (1851 – 1919) – український громадський і політичний діяч; разом з братами брав участь у народницькому русі “ходіння у народ”; активно працював в українських громадах Києва, Харкова, Полтави, засновник УДРП у Полтаві.
3. Див. прим. № 1 до листа № 335.
4. Уварова П. С.; див. прим. № 3 до листа № 53.

№ 344.

1. Йдеться про одного з представників відомої катеринославської дворянської родини Булацелів, синів полковника Миколи Опанасовича Булацеля.

№ 346.

1. Микола – служитель музею ім. О. М. Поля.
2. Василь – служитель музею ім. О. М. Поля.

№ 348.

1. Див.: Яворницький Д. І. – Эварницкий Д. И. Христос в серці чоловіка. Катеринослав: тип. губернского правления, 1908.
2. Синявський А. С.; див. прим. № 3 до листа № 61.
3. Бабенко В. О.; див. прим. № 2 до листа № 85-а.

№ 350.

1. Гегело Василь Петрович (р. н. і р. с. невідомі) – катеринославський землевладелец, культурно-громадський діяч, меценат; випускник юридичного ф-ту Харківського у-ту. Про нього див.: Швидько Г.К. Василь Гегело та його листування з Михайлом Комаровим // Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки. Дніпропетровськ: НГУ, 2004. С. 62-76.
2. Толстікова Варвара Антонівна – катеринославська громадська діячка, дружина катеринославського міського голови Олександра Яковича Толстікова (1840-1905).
3. Греков (Греків) Василь Олексійович (1884 – 1934) – історик, архівіст, педагог, дослідник історії запорозького козацтва; викладач Катеринославської духовної семінарії; викладав також у гімназіях та трудових школах Катеринослава; у травні 1923 р. посів посаду архіваріуса-дослідника Катеринославського губарху, пізніше – помічника завідувача губархом (з 1925 р. – окрархом) і голови експертної комісії; співпрацював з історико-філологічним відділом ВУАН; член Катеринославського наукового т-ва; у 1934[4] р. заарештований і розстріляний. Про нього див.: Українські архівісти: Біобібліографічний довідник. К., 1999. Вип. 1. С. 103.

4. Рубанистий М. В.; див. прим. № 3 до листа № 336.

№ 351.

1. Ганна – служниця музею ім. О. М. Поля.

№ 352.

1. Кропивницький М. А.; див. прим. № 6 до листа № 160.
2. П. І. Рудін працював над історією українського театру й звернувся до Д. Яворницького з проханням розповісти про М. А. Кропивницького.

№ 353.

1. “Киевская старина”; див. прим. № 2 до листа № 27.
2. “Русская старина” – історико-літературний щомісячник, виходив у 1870 – 1918 рр.; засновник і редактор М. І. Семевський – брат історика В. І. Семевського.

№ 355.

1. У Кічкасі знаходилась база комплексної науково-дослідної експедиції НКПросу України під керівництвом Д. Яворницького, що досліджувала територію, яка мала бути поглинута водами Дніпра, в зв'язку із пуском Дніпрогесу. Експедиція працювала у 1927 – 1932 рр.
2. Гамченко С. С. (1860 – 1934) – археолог, родом з Волині; працював у Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, брав участь у комплексній науково-дослідній експедиції на Дніпрельстані; віце-президент Всеукраїнського археологічного комітету.
3. Матвієвський Павло Євменович (1904 – 1987) – історик, учений секретар Дніпропетровського історичного музею (кін. 1920-х – поч. 1930-х рр.), аспірант науково-дослідної кафедри під керівництвом Д. Яворницького; заступник директора Центрального історичного музею ім. Г. Сковороди (м. Харків); 1941 р. переїхав до Оренбурга, де був проф. Оренбурзького педінституту. Див. біограф. покажчик.

№ 356.

1. М. К. Сергієв хворів на гостру неврастенію.
2. Лист М. К. Сергієва до Д. Яворницького від 5.06.1928 р. зберігається в особовому фонді Д. Яворницького в Дніпропетровському історичному музеї (ДІМ. ВР. Ф. 10. Арх-17807).
3. Йдеться про багатотомний “Словник української мови”, над яким працював Д. Яворницький. Див.: Яворницький Д. І. Словник української мови. Т. 1. А – К. Катеринослав: Слово, 1920. 412 с.
4. Йдеться про “Посвідку”, за підписом Д. Яворницького від 11.06.1928 р. в тім, що Дніпропетровський красивий історично-археологічний музей уповноважує М. К. Сергієва збирати всі матеріали, що відносяться до етнографії українського селянства. Цей документ зберігається в особовому фонді М. К. Сергієва в ІМФЕ НАНУ (Ф. 30. Од. зб. 2, арк. 71).

№ 358.

1. Греков (Греків) В. О., див. прим. № 3 до листа № 350.

№ 360.

1. Див. біограф. покажчик.
2. Потьомкінський палац – планувався як резиденція князя Г. О. Потьомкіна у Катеринославі, що мав стати, за наміром князя, Південною столицею Російської імперії. По смерті Г. О. Потьомкіна цей палац зійшов нанівець, згодом став резиде-

нцією катеринославських дворянських зборів; нині – палац студентів; знаходиться у мальовничому місці Дніпропетровська – на березі Дніпра в парку ім. Т. Шевченка.

3. Йдеться про Зінаїду Дмитрівну та Варвару Дмитрівну Бурякових – рідних сестер дружини Д. Яворницького – Серафими Дмитрівни (урожденної Бурякової).

№ 364.

1. У відповідному листі С. Й. Сіцинський пояснював: “Ікона виносна “Дівоча” – це така ікона, що її несуть дівчата при процесіях (крестних ходах) чи то коли обходять кругом церкви, чи коли йдуть “крестним ходом” святити воду, або в поля на зелені свята та в ін. випадках”. (Див.: ЕСЯ. Вип. 1. С. 482.).

2. Див. прим. № 3 до листа № 356.

3. Йдеться про комплексну науково-дослідну експедицію на Дніпрельстані (1927 – 1932 рр.), якою керував Д. Яворницький.

№ 365.

1. Див.: Эварницкий Д. И. Переправа через днепровские пороги. (Из поездки по запорожским урочищам). Одесса: тип. П. Францева, 1885. 18 с.

2. Див.: Эварницкий Д. И. Остров Хортица на реке Днепре. (Из поездки по запорожским урочищам // КС. 1886. Т. 14. № 1. С. 41-90; та окрема відбитка.

3. Суворін О. С.; Див. біограф. покажчик та прим. № 5 до листа № 6.

4. Сластьон (Сластѣон) М. Г.; див. прим. № 4 до листа № 327.

5. Див.: Эварницкий Д. И. Планы части реки Днепра 1779 и 1780 гг. Екатеринослав: тип. губернского земства, 1905. 2 с., 2 карти.

6. Див.: Эварницкий Д. И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. СПб., 1888. Ч. 1-2.

7. Див.: Эварницкий Д. И. История запорожских козаков. СПб., 1892. Т. 1; вид. 2-е. М., 1900.

№ 368.

1. Мазепа Іван Степанович (1644 – 1709) – гетьман Лівобережної України (1687 – 1708), дбав про розвиток української науки, освіти та культури. Під час Північної війни (1700 – 1721) вів таємні переговори зі шведським королем Карлом XII і прилучився до антимосковської коаліції. У такий спосіб І. Мазепа намагався здобути незалежність України від Московської держави; в цьому його підтримали запорожці на чолі з кошовим отаманом К. Гордіснком. Після поразки Карла XII у Полтавській битві (1709) І. Мазепа втік у Бендери (Молдавія), де помер у вересні 1709 р.; був похований спочатку у Варниці, а потім у монастирі св. Юрія у Галаці.

2. Сірко І. Д.; див. прим. № 3 до листа № 2.

3. Чалий Сава (? – 1741) – козацький полковник; брав участь у гайдамацькому повстанні 1734 р.; був страчений гайдамаками із загону Гната Голого за зраду. П'єса С. Чалого стала сюжетом трагедії І. Карпенка-Карого “Сава Чалий” (1899).

4. Калнишевський П. І.; див. прим. № 3 до листа № 73.

№ 369.

1. “Богдан Хмельницький” – частина трилогії М. П. Старицького, під назвою “Перед бурей” у дещо зміненому вигляді був надрукований 1897 р. в журналі “КС” та 1899 р. у Києві окремим виданням. Наступне київське видання 1903 р. мало назву: “Сотник Богдан Хмельницький. (Перед бурей)”.

2. Сластьон О. Г.; див. прим. № 5 до листа № 8.

3. Бахрушин О. П.; див. прим. № 1 до листа № 52.

4. Стороженко Микола Іллів (1838 – 1906) – видатний текстолог, історик літератури, проф. Московського у-ту (з 1872).
5. “Рада” – літературно-мистецький альманах, що його видав М. П. Старицький у двох випусках (1883 та 1884 рр.).
6. Панас Мирний; див. прим. № 6 до листа № 152.
7. Старицька Марія Михайлівна (1865 – 1930) – українська актриса, режисер, педагог театру, заслужена артистка УРСР (з 1926 р.); донька П. М. Старицького.
8. Заньковецька М. К.; див. прим. № 1 до листа № 179.

№ 370.

1. Див.: Яворницький Д. І. Наша доля – Божа воля. (Повість) // КС. 1901. № 1 – 4; та окрема відбитка.
2. 2-е вид.: Катеринослав, 1905. 165 с.

№ 371.

1. Ймовірно йдеться про роман Д. Яворницького “За чужий гріх”, надрукований 1907 р. у Катеринославі.
2. Білаловський К. О.; див. біограф. покажчик.

№ 372.

1. Леонардо д’Вінчі (1452 – 1519) – геніальний італійський живописець, вчений та інженер, один з найвидатніших репрезентантів мистецтва і науки епохи Відродження.
2. Шевченко Т. Г.; див. прим. № 5 до листа № 26.
3. Квітка-Основ’яненко Г. Ф.; див. прим. № 4 до листа № 26.

№ 373.

1. Катеринославське культурно-освітнє товариство “Просвіта” виникло 7.10.1905 р. Про його діяльність див.: Журба О. І. Сторінками історії катеринославської “Просвіти” // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. Дніпропетровськ, 2001. Вип. 1. С. 133 – 153.

№ 374.

1. Див.: Єварницький Д. І. Иван Дмитриевич Сирко, славный кошевой атаман войска запорожских низовых козаков. СПб., 1894. 163 с.
2. Сучасні дослідники вважають, що І. Сірко народився в сотенному місті брацлавського полку Мурафі за кілька кілометрів від Кальника (тепер це село Жданов Вінницької області). Див.: Борисенко В. Де народився Іван Сірко? // Наука і суспільство. 1989. № 11. С. 74; Мицик Ю. Отаман Іван Сірко. Запоріжжя, 2000. С. 5.
3. Див.: Яворницький Д. І. – Єварницький Д. І. За чужий гріх (повість). Катеринослав, 1907. 461 с. Рецензію М. Ф. Сумцова на цей твір див.: Сумцов М. До історії наукового впливу О. Потебні // Науковий збірник Харківської науково-дослідної катедри історії української культури, присвячений пам’яті О. Потебні. Ч. 2-3. Розділ “О. О. Потебня в освітленні Д. І. Єварницького”. С. 6 – 9.
4. “Русская правда” – реакційна чорносотенна газета, що виходила в Катеринославі у 1906 – 1915 рр.; видавці використали популярність Д. Яворницького і запросили його на редакторство; проте вчений швидко розгадав реакційний характер газети і відмовився від її редагування; його фіктивне редакторство значиться тільки на семи числах газети (з 15 по 23 листопада 1906 р.); див.: Шубравська М. М. Д. І. Яворницький. С. 97.

№ 375.

1. Кожушко Г. С.; див. прим. № 1 до листа № 335.

№ 376.

1. 24.11.1913 р. у Катеринославі урочисто було відзначено 30-ліття літературно-наукової діяльності Д. Яворницького. Про це див.: Авчинников А. Г. Профессор Дмитрий Иванович Эварницкий (к 30-летию литературно-учёной деятельности). Екатеринослав, 1914; Шира дяка за корисну працю: Вітальні телеграми Д. Яворницькому з нагоди 30-ліття його літературно-наукової діяльності (1913): З музейної колекції. Дніпропетровськ, 1998.
2. Див.: Сумцов Н. Ф. Д. И. Эварницкий // Южный край. 1913. 24 нояб.
3. Д. Яворницькому зробили операцію на оці (в нього була катаракта).

№ 377.

1. Пасюга С. А.; див. прим. № 1 до листа № 343.

№ 378.

1. Див. прим. № 1 до листа № 57.
2. Бігдай (Бсгдаев) Яким Дмитрович (1855 – 1909) – український кубанський фольклорист і громадський діяч; зібрав близько 1500 пісень, видав 566 пісень у збірнику “Песни кубанских казаков” (М., 1896 – 1898. Вип. 1 – 14); автор опери за поемою Т. Шевченка “Гайдамаки”, музики до п’єси Я. Кухаренка “Чорноморський побит” а також вокального циклу “Листи з Кубані” на вірші українських та російських поетів. (Інформацію подав краснодарський дослідник В. Чумаченко).
3. Маться на увазі вид.: Эварницкий Д. И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. СПб., 1888. Ч. 1 – 2.
4. Див.: Эварницкий Д. И. По следам запорожцев. СПб., 1898.

№ 382.

1. Бродський Ераст Костянтинович (1851 - ?) – катеринославський дворянин, великий землевласник на Катеринославщині, підприсмець, меценат, колекціонер, предводитель дворянства Верхньодніпровського повіту; засновник потужної економії у с. Ерастівка (нині П’ятихатського району Дніпропетровської обл.). Про нього див.: Ераст Константинович Бродский: Краткий биографический очерк. Екатеринослав, 1908. 14 с.

№ 388.

1. Кокіна Варвара Петрівна – перша дружина Д. Яворницького, учителька музики; розрив Д. Яворницького з нею стався у 1885 р. не з вини вченого.
2. Кокіни – родичі 1-ої дружини Д. Яворницького.
3. Кокін Сергій Петрович – рідний брат Варвари Петрівни Кокіної (першої дружини Д. Яворницького).

№ 389.

1. Штерн Ернст Романович (1859 – 1924) – археолог і класичний філолог, проф. Новоросійського (Одеського) у-ту (1884 – 1910), голова Одеського археологічного т-ва (1894-1910).
2. Ймовірно йдеться про історичний роман “Последние дни Запорожья”, який не був надрукований і рукопис якого зберігається в Інституті рукопису НБУВ. (Ф. 1. Од. зб. 21938).
3. Цю подорож Д. Яворницький здійснив наступного 1910 р.
4. Див.: Яворницький Д. І. Поміж панами: Малюнки з життя. Катеринослав, 1911.

5. “Рада” – єдина щоденна газета українською мовою в російській Україні; виходила у Києві від 15.09.1906 р. до 2.08.1914 р.; видавав і фінансував її Євген Чикаленко, за підтримкою В. Симиренка і Л. Жебуньова.

6. “Люта помста” побачила світ під іншою назвою; див.: Яворницький Д. І. Де люде, там і лихо. Катеринослав, 1911.

7. Див.: Яворницький Д. І. Русальчине озеро // Рада. 1909. 8 бер.; Дніпрові хвилі. 1911. № 7 – 9; окрема відбитка: Катеринослав, 1911.

8. Див.: Яворницький Д. І. Драний хутір // Дніпрові хвилі. 1911. № 18 – 21; окрема відбитка: Катеринослав, 1911.

№ 390.

1. Див.: Яворницький Д. І. Закохана пара, або пан Борзак та пані Борзачка // Дніпрові хвилі. 1910. № 1; 1911. №№ 12 – 15.

2. Див.: Еварницький Д. И. По следам запорожцев. СПб., 1898.

№ 391.

1. Див.: Еварницький Д. И. За чужий гріх (повість). Катеринослав, 1907. 461 с.

2. Б. Д. Грінченко уклав чотиритомний “Словарь української мови”. (К., 1907 – 1909).

№ 394.

1. Клінгенберг Олександр Михайлович (1860 – 1909) – катеринославський губернатор (1908 – 1909).

2. Гревениц – катеринославський віце-губернатор.

3. Євген Чикаленко звернувся до Д. Яворницького з проханням допомогти одержати дозвіл на відкриття у Катеринославі відділення київської книгарні “КС”. Про це див.: ЕСЯ. Вип. 1. С. 611.

4. Кравцов Йосип Арефович (1870 - ?) – канцелярський службовець, вів свій родовід від полкового старшини Чорноморського війська Андрія Яковича Кравченка.

5. Мінх Бурхара-Христоф (1683 – 1767) – граф, фельдмаршал, родом з Німеччини; за правління російської імператриці Анни Іоанівни – президент військової колегії, голова комісії військових справ, засновник сухопутного кадетського корпусу (1731); здійснив похід у Крим (1736); за його наказом будувалися укріплення на острові Велика Хортиця.

6. Д. Яворницький вважав, що вперше термін “Січ” зустрічається під 1647 р. в українських літописах й пов’язується з урочищем Микитино, Микитин Ріг, що розташований на правому березі Дніпра (тепер – районний центр Дніпропетровської обл.). Стосовно запорозьких поселень на острові Хортиця та про Томаківську Січ див.: Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. К., 1990. Т. 1. С. 100 – 110.

№ 395.

1. Каульбарс Олександр Васильович – барон, генерал від кавалерії, командуючий одеським військовим округом.

№ 396.

1. За Д. Яворницьким, Чортомлицька Січ виникла у 1652 р. при впадінні річки Чортомлик у Дніпро. Ця Січ проіснувала до 1709 р., коли була зруйнована царськими військами під орудою полковників П. Яковласа та Г. Галагана. Див.: Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. К., 1990. Т. 1. С. 110 – 113.

2. Остання Нова (Покровська) Січ виникла на притоці Дніпра – р. Підпільній і проіснувала з 1734 р. до 1775 р. Див.: Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. К., 1990. Т. 1. С. 114 – 118.

3. Сірко І. Д.; див. прим. № 3 до листа № 2.

№ 397.

1. Д. Яворницький здійснив подорож на Близький Схід.
2. Боровик Віталій Гаврилович (1864 – після 1938) – український поет, перекладач, громадський діяч, один з організаторів “Братства тарасівців”. Є. Х. Чикаленко звертався до Д. Яворницького з проханням допомогти В. Г. Боровику влаштуватися в музеї ім. О. М. Поля; див.: ЕСЯ. Вип. 1. С. 612.
3. Треба мати на увазі, що цей лист написаний того часу, коли Д. Яворницький перебував у тяжкому фізичному та психологічному стані після хвороби.

№ 399.

1. Йдеться про матеріальну підтримку газети “Рада”, що її видавав Є. Х. Чикаленко.
2. Дорошенко Д. І.; див. біограф. показник.
3. Синявський А. С.; див. прим. №3 до листа № 61.
4. Труба І. М.; див. біограф. показник.
5. Біднов В. О.; див. прим. № 3 до листа № 327.
6. Гіршман Л. Л.; див. прим. № 1 до листа № 79.

№ 401.

1. Пам’ятник Катерині II у Катеринославі був встановлений у 1846 р. Скульптура створена 1788 р берлінськими скульпторами братами Вільгельмом Христіаном та Фрідрихом Еліасом Мейсрами, ліварником Маукішем та художником Мельцером. Про історію цього пам’ятника див.: Буряк В. В. Пам’ятник Єкатерині II в Єкатеринослав // Грані. 2001. № 3 (17). С. 12 – 16.
2. Кравченко – службовець музею ім. О. М. Поля.
3. Іван – сторож музею ім. О. М. Поля.

№ 404.

1. Котов Кузьма Єрмолайович – катеринославський громадський діяч, народник, член народницької організації “Земля і воля” і катеринославського культурно-освітнього т-ва “Просвіта”, видавець часопису “Дніпрові хвилі”.

№ 405.

1. Левенсон Вільгельм Якович – катеринославський колекціонер, член технічного кооперативу інженерів.

№ 406.

В цьому збірнику всі листи Д. Яворницького до С. М. Шубинського друкуються за виданням: Бекетова В. М. Переписка Д. И. Яворницкого с С. М. Шубинским // Исследования по археографии и источниковедению отечественной истории XVI – XX вв.: Межвузовский сборник научных трудов. Днепропетровск, 1990. С. 135 – 147. Оригінали цих листів зберігаються у Відділі рукописів Державної публічної бібліотеки Російської федерації (м. Санкт-Петербург). Ф. 874. Оп. 1. Од. зб. 35, 38, 41, 44, 53, 67, 79, 87, 99.

1. Сірко І. Д.; див. прим. № 3 до листа № 2.
2. Йдеться про ілюстрації до статті: Эварницкий Д. И. Могилы двух кошевых атаманов // ИВ. 1887. Т. XXIX. № 7. С. 122 – 129.

№ 407.

1. Див.: Эварницкий Д. И. Переправа через Днепровские пороги. Описание пути по Днепру от Екатеринослава до Александровска // ИВ. 1888. № 1. С. 187 – 200.

2. Скаля “Монастирко” знаходилася на правому березі Дніпра коло порогів, що їх поглинули води Дніпра внаслідок спорудження греблі.

3. Подорож Катерини II відбулася у 1887 р. Про це див.: Яворницький Д. И. История города Екатеринослава. Днепропетровск, 1989. С. 58 – 86.

№ 408.

1. Йдеться про статті Д. Яворницького, що були надруковані в “ІВ”, а саме: Первий екатеринославский губернатор // ІВ. 1887. Т. XVIII. № 6. С. 630-638; Могила двух кошевых атаманов // Там же. XXXIX. № 7. С. 122-129; Переправа через Днепровские пороги: Описание пути по Днепру от Екатеринослава до Александровска // Там же. 1888. № 1. С. 187-200.

№ 409.

1. У квітні 1887 р. Д. Яворницький здійснив подорож на Соловецькі острови. Див. прим. № 4 до листа № 241.

2. З листа С. М. Шубинського до Д. Яворницького від 21.04.1887 р. відомо, що Яворницький мав отримати, за попереднім розрахунком, 60 карбованців; див.: ЕСЯ. Вип. 1. С. 621-622.

№ 410.

1. Див.: Эварницкий Д. И. Первый Екатеринославский губернатор // ИВ. 1887. Т. XVIII. № 6. С. 630-638.

2. У дожовтневий період офіційною датою заснування міста Катеринослава вважався 1787 р., тому 100-літній ювілей міста святкувався у 1887 р. Сьогодні офіційною датою заснування міста Дніпропетровська (до 1926 р. Катеринослава) визнано 1776 р.

3. Див. прим. № 2 до листа № 406.

4. Скальковський А. О.; прим. № 2 до листа № 127.

5. Критика праць А. О. Скальковського міститься в монографіях Д. Яворницького з історії запорозького козацтва. Спеціальної статті Д. Яворницького з критикою творів А. Скальковського в існуючих бібліографіях вченого не зафіксовано.

№ 411.

1. Калнишевський П. І.; див. прим. № 3 до листа № 73.

2. Ця стаття не була опублікована в ІВ, тому що Д. Яворницький, не дочекавшись відповіді С. М. Шубинського, у тому ж 1887 р. опублікував її з деякими скороченнями в іншому виданні – “Новости и биржевая газета”. Бібліографія праць вченого містить також розвідку “Последний кошевой атаман Пётр Иванович Калнышевский”, яка була надрукована в журналі “Дон” (1887), та окрему відбитку (Новочеркаськ, 1887).

№ 412.

1. “Новости и биржевая газета” – щотижневик, який виходив у Петербурзі з 1872 р. під назвою “Новости”, з 1877 р. об’єднався з “Биржевой газетой”.

№ 413.

1. “Поездка по Запорожью” – робоча назва першої великої народознавчої монографії Д. Яворницького “Запорожье в остатках старины и преданиях народа” (СПб., 1888. Ч. 1-2.).

2. Ця стаття не була опублікована в ІВ.

№ 414.

1. Ця стаття була опублікована в іншому часопису; див.: Эварницкий Д. И. Как в старину переделывали старых людей в молодые. (Народное предание) // ИВ. 1888. № 8. С. 374 – 379.
2. Див. лист № 412.
3. Респін І. Ю.; див. біограф. покажчик.
4. Ця подорож Д. Яворницького спільно з І. Респіним на Кубань не відбулася тому, що Д. Яворницький наполегливо готувався до магістерських іспитів.

№ 415.

1. Стаття була надрукована в іншому часопису; див.: Эварницкий Д. И. Где дева-лись запорожские войсковые клейноды // ИВ. 1889. № 11. С. 394-403. Ця стаття також увійшла до книги Д. Яворницького “Очерки по истории запорожских козаков и Новороссийского края” (СПб., 1889).

№ 416.

1. Синельников Иван Максимович (1741-1788) – генерал-майор, правитель Катеринославского наместничства (1784-1788).
2. Див. прим. № 1 до листа № 410.
3. Страхов Александр Васильевич (? – 1830) – рідний брат дружини І. М. Синельникова Авдотії Василівни Синельникової (уродженої Страхової; ? – після 1794). О. В. та А. В. Страхови були дітьми казанського поміщика, прем’єр-майора В. М. Страхова і двоюрідними племінниками російського поета Гаврила Романовича Державіна (1743-1816). О. В. Страхов служив при І. М. Синельникові й залишив спогади про нього.
4. Синельников Олексій Миколайович (1850 – не раніше 1917) – генерал-лейтенант, дійсний статський радник, правнук правителя Катеринославського намісництва І. М. Синельникова; приятель Д. Яворницького; див. прим. № 5 до листа №5.
5. Див.: Эварницкий Д. И. Иван Максимович Синельников, первый Екатеринославский правитель (1784-1788 гг.) //Екатеринославские губернские ведомости. 1889. 28 янв. № 8. С. 53; 1 февр. № 9. С. 60-61; № 11. С. 73, 74. Ця стаття з доповненнями була ще раз надрукована у книзі Д. Яворницького “Очерки по истории запорожских козаков и Новороссийского края” (СПб., 1889); нарис № 1: “Иван Максимович Синельников, первый екатеринославский правитель, 1784 – 1788 г.”.
6. “Русская старина” – історико-літературний щомісячник (1870 – 1918), засновником та редактором якого був М. І. Семевський.

№ 417.

1. Див. прим. № 1 до листа № 415.
2. Матсья на увазі книга: Эварницкий Д. И. Очерки по истории запорожских козаков и Новороссийского края. СПб., 1889. 195 с.

№ 418.

1. Рецензія на книгу Д. Яворницького “История запорожских козаков” (СПб., 1892. Т. 1.) з’явилася в ИВ (1892. Т. I. № 10. С. 261-263).
2. 1891 р. наказом міністра народної освіти І. Д. Делянова Д. Яворницькому було категорично заборонено викладати в учбових закладах “за тенденциозное проявление в лекциях антипатии к московской истории и правительству и пристрастие к истории Малороссии”. За допомогою впливових знайомих і друзів Д. Яворницький одібрав (за наказом від 5.04.1892 р.) відрадження на три роки у Середню Азію моло-

дшим чиновником особливих доручень при туркестанському генерал-губернаторові для історико-топографічного вивчення краю. “Відрядження”, яке сам Д. Яворницький називав засланням, тривало 3 роки, проте фактично вчений перебував у Середній Азії (Ташкент, з травня 1893 р. – Самарканда) два роки (квітень 1892 – квітень 1894).

№ 418-а.

1. Див. прим. № 1 до листа № 407.
2. Див. прим. № 1 до листа № 415.
3. Див. прим. № 1 до листа № 418.

№ 418-б.

1. Ця праця не побачила світу в ИВ. Вона була видана окремою книгою; див.: Эварницкий Д. И. Путеводитель по Средней Азии от Баку до Ташкента в археологическом и историческом отношении. Ташкент, 1893. 199 с. За цей “Путеводитель” Д. Яворницький одержав у 1893 р. орден Станіслава 3-го ступеня, а у 1894 р. – орден Бухарської Золотої Зірки 3-го ступеня й чин колезького асесора.
2. Генерал-губернатором Туркестанського краю того часу був барон Олександр Борисович Вревський. Про перебування Д. Яворницького в Середній Азії див.: Перкова А. І., Абросимова С. В. Д. І. Яворницький в Середній Азії // Борисфен. 1991. № 5. С. 3.
3. Лебедєв Амеранг (за іншими джерелами – Амфіан) Степанович (1832-1910) – проф. кафедри церковної історії Харківського у-ту.
4. “Чтения в Обществе истории и древностей российских при Московском университете” – періодичне видання Московського товариства історії та старожитностей російських; виходило з 1846 р. до 1918 р., з першою у 1848 – 1858 рр.; побачило світ 264 книги цього видання.
5. Суворін О. С.; див. біограф. покажчик.

№ 419.

1. Листівка зі штемпелем м. Варшави.
2. “пенензы” – польські гроші.
3. Йдеться про статтю: Эварницкий Д. И. И. М. Синельников перед судом истории // ИВ. 1896. Т. LXIV. № 4. С. 317 – 320.
4. Мазепа І. С.; див. прим. № 1 до листа № 368.

№ 420.

1. Влаштування на посаду приват-доцента історико-філологічного факультету Московського у-ту, за уставом, передбачало читання двох пробних лекцій. Д. Яворницький прочитав такі лекції: Найголовніші моменти з історії запорозького козацтва; 2. Вплив династичної польсько-литовської унії на політичний устрій західно-російських земель, що входили до складу Великого князівства Литовського.
2. Ця лекція була опублікована в іншому часопису; див.: Эварницкий Д. И. Главнейшие моменты из истории запорожского козачества. (Пробная лекция, читанная в Императорском Московском университете 5 октября 1905 г.) // Русская мысль. 1897. № 2. С. 25.
3. Приват-доцентство не передбачало жалування, тому Д. Яворницький, окрім читання лекцій в у-ті, влаштувався викладачем історії в Строгановському училищі живопису.

№ 421.

1. Див.: Эварницкий Д. И. Способы погребения у древних народов, населявших юг России // ИВ. 1899. № 8. С. 635 – 645.

№ 422.

1. “Дикий піп” – запорозький священник Кирило Миколайович Тарловський (Тарх-Тарловський), фундатор церков на Запорозжі. Про нього див.: Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. К., 1990. Т.1. С. 308 – 312.

№ 423.

1. Див.: Эварницкий Д. И. Преображенская церковь в м. Больших Сорочинцах (Полтавской губ., где крестили Н. В. Гоголя) // ИВ. 1902. Т. 87. № 2. С. 667 – 678.

№ 424.

1. Ця стаття не була опублікована в ИВ.

№ 425.

1. Див. прим. № 16 до листа № 47.

№ 426.

1. Шарбе Сергій Баконович – проф. Дніпропетровського гірничого ін-ту.

№ 427.

1. “История города Екатеринослава” – книга Д. Яворницького, написана 1937 р. у популярній формі з нагоди 150-ліття м. Дніпропетровська. Проте того часу книга не була надрукована. Цей твір вченого вперше побачив світ у 1989. Див.: Ковальський Н. П. Д.И.Яворницкий и город на Днестре // Яворницкий Д. И. История города Екатеринослава. Днепропетровск: Промінь, 1989. С. 5 – 14.
2. Ілько; мається на увазі Царюк Ілля Дем'янович – учитель, знаходився у дружніх стосунках з Д. Яворницьким.

№ 427-а.

1. Котляревський Василь Федорович – священник с. Хандаїлівки, згодом – с. Пескошино Мелітопольської округи; фольклорист, етнограф, красномовець, збирач запорозької старовини, приятель Д. Яворницького.
2. Маються на увазі листи І. Ю. Рєпіна до Д. Яворницького.
3. Бонч-Брусович Володимир Дмитрович (1873-1955) – радянський державний і партійний діяч, історик, етнограф, літератор, редактор і видавець; доктор історичних наук; у 1921 – 1936 рр. очолював кооперативне видавництво “Жизнь и знание”; у 1936 – 1950 рр. керував видавничою діяльністю Державного літературного музею (Москва).
4. Петровський Юрій Олексійович – професор Дніпропетровського медичного ін-ту.

№ 428.

1. Обвинувачений у “буржуазному націоналізмі й контрреволюційній діяльності” Д. Яворницький у серпні 1933 р. був звільнений з посади директора Дніпропетровського крайового історико-археологічного музею. Про це див.: Мищик Ю. А., Черненко А. М. Несправедливість // Зоря. 1988. 30 грудня.
2. Затонський Володимир Петрович (1888 – 1938) – фізик, український державний і партійний діяч, один із засновників КП(б)У; 1923 р. – нарком освіти України; 1924 – 1926 рр. – голова політуправління і член Реввійськради Української військової округи; академік (з 1929 р.); 1927 – 1932 рр. – голова ЦК КП(б)У, нарком робіт.-селян. інспекції; у 1933-1937 рр. – нарком освіти України; заарештований і розстріляний з дружиною у липні 1938 р.

3. Василенко М. П.; див. прим. № 3 до листа № 272.
4. Кримський А. Ю.; див. біограф. покажчик.
5. Новицький Олексій Петрович (1862-1934) – історик мистецтва, член Українського Наукового т-ва у Києві (з 1909), дійсний член НТШ (з 1914), академік ВУАН (з 1922); після закінчення Московського у-ту працював бібліотекарем Московської школи малярства, різьбарства і будівництва (1898-1918); брав активну участь у житті української Громади у Москві; співпрацював у журналах “Украинская жизнь” (1912-1917), “Промінь” (1917); очолював Всеукраїнський археологічний комітет при ВУАН (1924-1933) і науково-дослідну кафедру мистецтвознавства; досліджував мистецьку спадщину Т. Шевченка.

№ 429.

1. Особу встановити не вдалося.
3. Петровський Григорій Іванович (1878-1958) – радянський партійний і державний діяч, голова ВУЦВК (1919 – 1938).
4. Чубар В. Я. (1891 – 1939) – радянський і партійний діяч, довголітній голова Ради Народних Комісарів УРСР.
5. Затонський В. П., див. прим. № 2 до листа № 428.
6. Див. прим. № 3 до листа № 272.

№ 430.

1. РКІ – “Рабоче-крестьянская инспекция”; здійснювала “чистку” від соціально чужих радянській владі елементів.
2. Ймовірно йдеться про В. Г. Кравченка, який того часу працював у музеї. Див. біограф. покажчик.
3. Писаржевський Лев Володимирович (1874 – 1938) – видатний вчений-хімік, академік ВУАН (з 1925 р.), директор Дніпропетровського ін-ту фізики і хімії (1925 – 1928); академік АН СРСР (з 1930 р.).

№ 431.

1. Паладин О. В.; див. біограф. покажчик.
2. Яворницький Д.І. . Словник української мови. Катеринослав, 1920. Т. 1. А – К. 412 с.; мається на увазі праця Д. Яворницького над другим томом “Словника”.
3. Карпенко Г. – проф., директор Дніпропетровського історичного музею (1933).
4. Протягом 1934 – 1940 рр. у музеї панувала адміністративно-кадрова чехарда, покійка разів на рік перебудовувалась експозиція, відповідно до настанов чергової комісії з центру чи з місцевих органів влади.
5. Василенко М. П., див. прим. № 3 до листа № 272.

№ 432.

1. Затонський В. П.; див. прим. № 2 до листа № 428.
2. Адамович І. А. – академік ВУАН, вчений секретар Президії ВУАН; директор Адміністративно-фінансового правління ВУАН.
3. Костомаров М. І., див. біограф. покажчик.
4. Потебня О. О., див. біограф. покажчик.
5. Василенко М. П., див. прим. № 3 до листа № 272.

№ 433.

1. 1.02.1934 р. Н. Полонська-Василенко була звільнена з ВУАН. У цей час відбувся розгром наукових шкіл у ВУАН.
2. Карпенко Г., див. прим. № 3 до листа № 431.
3. Див. прим. № 2 до листа № 431.

4. Спогади Д. Яворницького про І. Рєпіна, надіслані І. Грабареві, були опубл. значно пізніше І. Зільберштейном; див.: Яворницький Д. І. Як создавалась картина “Запорожцы” / Публ. і вступ. стаття І. С. Зильберштейна // Художественное наследство. І. Е. Рєпин. М.; Л., 1949. Т. 2.
5. Грабар Ігор Еммануїлович (1871 – 1960) – радянський живописець, мистецтвознавець, народний художник СРСР (1956), академік АН СРСР (1943) і дійсний член АХ СРСР (1947); керівник видання першої наукової “Історії русского искусства” (1909-1916), монографії про російських живописців; один із засновників радянського музєсзнавства, реставраційної справи і охорони пам’яток мистецтва і старовини.
6. Див. листи І. Грабаря до Д. Яворницького: ЕСЯ. Вип. 2.
7. Див. прим. № 3 до листа № 272.

№ 434.

1. “Коммунист” – газета, заснована 1919 р. у Харкові як орган ЦК КПУ і харківського губкому; з 16.06.1926 р. виходила українською мовою; у 1934 р. перенесена до Києва (у зв’язку із зміною столиці УРСР).

№ 435.

1. Див. прим. № 4 до листа № 433.
2. Див. прим. № 2 до листа № 431.

№ 436.

1. Гейне Генріх (1797 – 1856) – німецький поет.
2. Затонський В. П.; див. прим. № 2 до листа № 428.
3. Білий Володимир Васильович (1894 – 1937) – український етнограф, красзнавець, педагог, аспірант Катеринославської кафедри українознавства (1925), згодом (1926) – аспірант кафедри мовознавства і літератури при Київському ІНО; співробітник Етнографічної комісії при ВУАН, з поч. 1930-х рр. – її керівник; у 1934 р. звільнений з ВУАН; 20.06.1937 р. був заарештований і обвинувачений в причетності до української націоналістичної організації серед наукових працівників АН УРСР; 22.11.1937 р. був розстріляний. Див.: Чабан М. П. Рік арешту – 1937-й // Прапор юності. [Дніпропетровськ]. 1990. 27 лист.; Він само. Етнограф і красзнавець Володимир Білий // Вчений-подвижник. Дніпропетровськ, 1991. С. 57-59.
4. Ткаченко Микола Михайлович (псевдонім Микола Михайленко; 1892 – 1965) – український історик, археограф, архівіст, джерелознавець, літературознавець, дослідник соціально-економічної історії України XVII – XVIII ст., шевченкознавець; співробітник ВУАН; у 1927 – 1930 рр. – співробітник Науково-дослідної кафедри історії України у Києві М.Грушевського; у 1933 р. звільнений з ВУАН “як класовий ворог”; викладав у школі; з 1942 р. – наук. співробітник Ін-ту історії та археології АН УРСР у м. Уфі (Башкирія); у 1947 – 1952 рр. – старший наук. співробітник Ін-ту історії та теорії архітектури; у 1952 – 1963 рр. – старший наук. співробітник Ін-ту літератури АН УРСР; з 1963 р. – на пенсії. Твори: “Нариси з історії селян на Лівобережній Україні в XVII – XVIII вв” (К., 1931); “Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка” (К., 1961) та ін. Про нього див.: Білокінь С. І. Київська пікола академіка М. С. Грушевського // УІЖ. 1996. № 5; 1999. № 5; Юркова О. В. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924-1930 рр.). К., 1999; Оглоблин О. Українська історіографія. 1917 – 1956 / Підгот. до друку І. Верба, О. Юркова. К., 2003. С. 139 – 141.

№ 438.

1. Костюк М. П., див. прим. № 1 до листа № 206.

2. Ймовірно мається на увазі Гололобова Ксенія Яківна (у заміжжі Матвієвська) – донька відомого громадського й політичного діяча і приятеля Д. Яворницького Якова Георгійовича Гололобова; дружина ученого секретаря музею, в майбутньому проф. Оренбурзького педагогічного ін-ту Павла Євменовича Матвієвського.
3. Кримський А. Ю., див. біограф. покажчик.
4. Левченко Микола Захарович (1900-1934?) – літературознавець, фольклорист, секретар канцелярії академіка А. Кримського, названий син останнього.
5. Могілянський М. М.; див. біограф. покажчик.
6. П. О.Малинка; див. прим. № 12 до листа № 51.
7. Меншиков Олександр Данилович (1673 – 1729) – російський державний і військовий діяч, генералісімус (1727); сподвижник і фаворит Петра І; за Катерини І – фактичний правитель Російської держави; у 1727 р. засланий Петром II до Березова, де й помер. Тут мається на увазі картина В. І. Сурікова “Меншиков у Березові” (написана у 1883 р.; зберігається у Третяковській галереї).

№ 439.

1. Кримський А. Ю., див. біограф. покажчик.
2. Білий В. В., див. прим. № 3 до листа № 436.
3. Могілянський М. М., див. біограф. покажчик.
4. Василенко М. П., див. прим. № 3 до листа № 272.
5. Мається на увазі Дніпропетровський історичний музей.

№ 440.

1. Білий В. В., див. прим. № 3 до листа № 436.
2. Респін І. Ю., див. біограф. покажчик. Спогади про І. Респіна Д. Яворницький написав у 1934 р. на прохання мистецтвознавця і живописця, майбутнього академіка І. Грабаря, котрий того часу працював над монографією про І. Респіна. Спогади Д. Яворницького були опубліковані пізніше (див. прим. № 4 до листа № 433); уривки див.: Братерство культур: Збірник матеріалів з історії російсько-українського культурного єднання. К., 1954. С. 430 – 442. У творчому доробку Д. Яворницького є ще розвідки, присвячені І. Респіну: Шевченко і Респін // Пам'яті Шевченка. Дніпропетровськ, 1939. С. 130-133; І. Ю. Респін про Т. Г. Шевченка // Образотворче мистецтво. 1939. № 2-3. С. 70.
3. В. В. Тарновський; див. прим. № 2 до листа № 47. Спогади про В. Тарновського були опубліковані набагато пізніше; див.: Яворницький Дмитро. В. В. Тарновський / Підготовка тексту до друку та примітки С. П. Папети // Хроніка-2000. К., 1996. Вип. 16. С. 139 – 172.
4. Данилевський Григорій Петрович (1829-1890) – прозаїк, публіцист, автор романів з історії України та ін.; походив з козацького роду.
5. Мається на увазі Дніпрогес.
6. Лоцманська-Кам'янка – давня запорозька слобода, де за часів Запорозжя були зимовники військової старшини Старого Кодаку. Д. Яворницький вважав, що заселення цієї місцевості почалось з 1750 р., коли з наказу Запорозького Коша сюди перевели частину лоцманів з Ненаситенької берегової сторожі тамошньої “гребної флотії” (див.: Яворницький Д. І. Дніпрові пороги: Географічно-історичний нарис. Дніпропетровськ, 1989. С. 24). За іншими даними, у цій місцевості вже у другій половині XVII ст. знаходилась запорозька залога і жили лоцмани, котрі проводили судна через Дніпрові пороги (див.: Там само. С. 139). Д. Яворницький зазначав, що

лоцманство, як організація, почало складатись в Кам'янці уже після приєднання Криму до Росії, тобто після 1783 р.

7. Йдеться про Кодацький поріг. Див.: Яворницький Д. І. Дніпрові пороги: Географічно-історичний нарис. Дніпропетровськ, 1989. С. 27-38.

8. М. М. Могиланський; див. біограф. покажчик.

9. Жуковський Василь Андрійович (1783 – 1852) – російський поет.

441.

1. Василенко М. П., див. прим. № 3 до листа № 272.

2. Білий В. В., див. прим. № 3 до листа № 436.

3. Міклухо-Маклай Микола Михайлович (1846 – 1888) – російський етнограф; вивчав корінне населення Південно-Східної Азії, Австралії, Океанії (1870-1880-ті рр.), в т. ч. папуасів північно-східних берегів Нової Гвінеї (тепер беріг Міклухо-Маклая); виступав проти расизму і колоніалізму.

4. Модестов Василь Іванович (1839 – 1907) – російський історик і філолог, фахівець у царині античності; викладав у Новоросійському (1865-1867, 1889-1893), Казанському (1867-1868), Київському (1869-1878) та Петербурзькому (1886-1889) у-тах.

№ 442.

1. Перетц Володимир Миколайович (1870-1935) – філолог, історик української та російської літератури, мовознавець, проф. Київського у-ту, академік (з 1919), дійсний член НТШ (з 1908), Українського наукового т-ва (засновник його), редактор “ЗУНТ”; член Археографічної комісії ВУАН.

2. Див. прим. № 2 до листа № 440.

3. Див. прим. № 3 до листа № 440.

4. Гіляровський В. О., див. прим. № 3 до листа № 42.

5. Книга В. Гіляровського “Друзья и встречи” побачила світ в Москві у 1934 р.

6. Міклухо-Маклай М. М., див. прим. № 3 до листа № 441.

7. Пржевальський Микола Михайлович (1839 – 1888) – російський мандрівник, дослідник Центральної Азії; почесний член Петербурзької АН (1878), генерал-майор (1886); керівник експедиції в Уссурійський край (1867-1869) і 4-ох експедицій у Центральну Азію (1870-1883); вперше описав природу багатьох районів Центральної Азії; зібрав цінні колекції рослин і тварин; вперше описав дикого верблюда, дикого коня (кінь Пржевальського) тощо.

8. Стенлі Генрі Мортон (справжнє ім'я і прізвище – Джон Роуландс; 1841-1904) – журналіст, дослідник Африки; у 1871-1872 рр., як кореспондент газети “Нью-Йорк геральд”, брав участь у пошуках Д. Лівінгстона; разом з ним досліджував озеро Танганьїка; двічі перетнув Африку (1874-1877) зі Сходу на Захід; прослідкував усі течії річки Конго (Заір; 1887-1889) із Заходу на Схід. Перебуваючи на службі у бельгійського короля (1879-1884) С. брав участь у захваті басейну річки Конго.

9. Василенко М. П., див. прим. № 3 до листа № 272.

10. Могиланський М. М., див. біограф. покажчик.

№ 445.

1. Міртовський Микола (1894 – 1959) – невропатолог, проф. Дніпропетровського (1930-1955), пізніше Львівського медичних ін-тів; автор праць, присвячених питанням захворювань вегетативної нервової системи, епілепсії, ботулізму, гіперкінезів тощо.

2. Паладин О. В., див. біограф. покажчик.

№ 446.

1. Ткаченко М. М., див. прим. № 4 до листа № 436.
2. Академік М. П. Василенко помер 3 жовтня 1935 р.
3. Фомін Олександр Васильович (1869 – 1935) – український ботанік, академік (з 1921), проф. Київського у-ту (1914-1927), директор Ін-ту ботаніки АН УРСР (з 1931).

№ 447.

1. Кримський А. Ю., див. біограф. покажчик.
2. Білий В. В., див. прим. № 3 до листа № 436.

№ 449.

1. Моргун Олександр Михайлович (1874 – 1961) – економіст, один із засновників кооперативного руху в Україні, останній чоловік Н. Полонської-Василенко, з яким вона одружилась на початку 1937 р. Див.: Моргун О. До життєпису Наталії Дмитрівни Полонської-Василенко-Моргун // УІ. 1983. № 2-3. С. 51 – 54.
2. Могилянський М. М., див. біограф. покажчик.
3. Твори А. М. Толстого.
4. Маться на увазі геніальний український поет і громадський діяч Тарас Шевченко (1814-1861).
5. Йдеться про вид.: Яворницький Д. І. Матеріали до біографії Т. Г. Шевченка / Видав В. М. Хрінников. Екатеринослав, 1909. Цю книгу Д. Яворницький готував до перевидання. Але цей план не здійснився.

№ 450.

1. Могилянський М. М., див. біограф. покажчик.
2. Див. прим. № 5 до листа № 449.
3. Потьомкінський парк – нині парк ім. Т. Шевченка у Дніпропетровську, навпроти котрого розташований будинок, в якому мешкав Дмитро Іванович (нині меморіальний будинок-музей Д. Яворницького).

№ 451.

1. М. М. Могилянський мешкав у Дніпропетровську в родині найменшої доньки Ірини.

№ 452.

1. Д. Яворницький помер 5 серпня 1940 р.
2. Воблий Кость Григорович (1876 – 1947) – український економіст, статистик, економ-географ, академік ВУАН (1919), віце-президент ВУАН (1928-1930), директор Ін-ту для вивчення економічної кон'юнктури та народного господарства України ВУАН (з 1923), директор Ін-ту економіки АН УРСР (1943-1947); К. Воблий прибув від АН УРСР на поховання Д. Яворницького й входив до складу комісії по організації похорон вченого.
3. Олена Пчілка (справжнє ім'я Ольга Петрівна Косач); див. біограф. покажчик.
4. “Ibidem” – там само.

№ 453.

1. Респін І. Ю., див. біограф. покажчик.
2. Своєю бібліотеку і рукописи Д. Яворницький заповів АН УРСР. Для прийняття цієї спадщини була створена комісія у складі М. Ф. Бойко (Ін-т мовознавства), К. Г. Гусистого (Ін-т історії), П. П. Лебеда (Ін-т українського фольклору). Всі матеріали, крім епістолярної спадщини (листів до Д. Яворницького) й особистих документів

вченого, перевезено спочатку до бібліотеки АН УРСР, а згодом розосереджено за профілями по академічних Ін-тах.

3. Лебідь П. П. – науковий співробітник Ін-ту українського фольклору АН УРСР, член комісії із спадщини Д. Яворницького.
4. Сестри С. Д. Яворницької: Варвара Дмитрівна та Зінаїда Дмитрівна Бурякови.
5. Литвиненко Катерина Іванівна – хатня робітниця Яворницьких.

№ 454.

1. 18 жовтня 1940 р. Н. Полонська-Василенко захистила в Москві дисертацію на ступінь доктора історичних наук за темою: “Очерки по истории заселения Южной Украины в середине XVIII в. (1734 – 1775 гг.)”.
2. Могилянський М. М., див. біограф. покажчик.
3. Петрушевський Дмитро Мойсейович (1863 – 1942) – російський історик-медієвіст; проф. Московського у-ту (з 1906 р.), академік (з 1929 р.).
4. Тарновський Василь Васильович (третій; 1872 – 1932) – син відомого колекціонера Василя Васильовича Тарновського (молодшого; 1837 – 1899); оперний співак (виступав під псевдонімом Снежков); одружений з графинею Марією Миколаївною О’Рурк (донькою піратинського повітового маршала).
5. Йдеться про картину І. Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султанові”.
6. Див. прим. № 2 до листа № 440.

№ 455.

1. Воблій К. Г., див. прим. № 2 до листа № 452.
2. Пам’ятник Д. Яворницькому був встановлений біля створеного ним музею в Дніпропетровську. Урочисте відкриття пам’ятника відбулося 3.11.1995 р. з нагоди 140-річчя від дня народження вченого.
3. За договором з АН УРСР С. Д. Яворницька мала опрацювати епістолярну спадщину Д. Яворницького й скласти реєстр на цей комплекс.

№ 456.

1. Кримський А. Ю., див. біограф. покажчик.
2. Лише 18 липня 1964 р. у будинку, де жив Д. Яворницький, відкрито меморіальну кімнату-музей і встановлено меморіальну дошку. Й тільки у 1988 р. відкрито меморіальний будинок-музей Д. Яворницького.

№ 457.

1. Матсья на увазі книга: Эварницкий Д. И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. СПб., 1888. Ч. 1-2.
2. Антонович В. Б.; див. біограф. покажчик.
3. Лазаревський О. М.; див. прим. № 3 до листа № 27.

№ 458.

1. Гуревич Я. Г.; див. прим. № 4 до листа № 164.
2. Іловайський Д. І.; див. прим. № 4 до листа № 133.
3. Соловйов Сергій Михайлович (1820-1879) – російський історик, проф. Про нього див.: Иллерицкий В. Е. Сергей Михайлович Соловьёв. М., 1980.
4. Рождественский С. В. (1868 – 1934) – російський історик, проф. Петербурзького у-ту, член-кор. Російської АН (1920); у 1930 р. репресований; автор праць з історії Росії XIV – XVII ст., історії народної освіти XVIII – XIX ст.

№ 459.

1. Мається на увазі 1-й том монографії Д. Яворницького “История запорожских козаков”, 1-й том якої побачив світ у 1892 р.

№ 461.

1. Греків (Греков) Василь Олексійович (1884 – 1934) – історик, архівіст, педагог, дослідник історії запорозького козацтва; викладач катеринославської духовної семінарії, гімназії, трудових шкіл Катеринослава; у травні 1923 р. посів посаду архіваріуса-дослідника Катеринославського губарху, пізніше – помічника завідуючого губархом (з 1925 р. – окрархом) і голови експертної комісії; співпрацював з історико-філологічним відділом ВУАН; член Катеринославського наукового т-ва. У 1934 р. заарештований і розстріляний. Про нього див.: ЕУ. Т. 2. С. 431; Українські архівісти: Біобібліографічний довідник. К., 1999. Вип. 1. С. 103.

2. Глазунов Федір Григорович – випускник Катеринославської духовної семінарії та Київської духовної академії, викладач Катеринославського жіночого спархіяльного училища.

3. Романченко Т. М.; див. біограф. покажчик.

4. Д. Яворницький був звільнений з посади завідуючого губархом у 1924 р.

№ 462.

1. Д. І. Багалій був автором програми та ініціатором видання журналу “Червоний архів”.

2. Греків (Греков) В. О.; див. прим. № 1 до листа № 461.

3. Див.: Греків В. О. Бунт сіромі на Запоріжжі в 1768 р. // ЗІФВ ВУАН. К., 1926. Кн. IX.

4. Терновський Микола Миколайович – історик, архівіст, археограф; навчався в у-ті св. Володимира у Києві; член КУАК; двоюрідний брат Д. Яворницького з боку матері (син Миколи Матвійовича Терновського).

№ 463.

1. Мається на увазі підтримка Д. І. Багалієм кандидатури Д. Яворницького на обрання останнього дійсним членом ВУАН.

№ 466.

1. Деякий час перед виїздом до Середньої Азії Д. Яворницький мешкав в Царському Селі у приятеля М. М. Комстадіуса.

2. Йдеться про книгу О. С. Уварова “Археология России”.

3. Шаховський – князь, чоловік Єлизавети Яківни Щоголевої (доньки харківського поета, приятеля Д. Яворницького Якова Івановича Щоголева).

4. Див.: Яворницький Д. Раскопки курганов в бассейне рек Орели и Самары // ИВ. 1891. № 11. С. 440 – 449.

5. Попов Митрофан Олексійович (1843 - ?) – антрополог, анатом; з 1874 р. викладав в Харківському у-ті (з 1892 р. – ординарний проф. з фізіологічної анатомії). Див. листи М. Попова до Д. Яворницького: ЕСЯ. Вип. 1. С. 440-441.

№ 467.

1. Див. прим. № 5 до листа № 466.

№ 468.

1. Комстадіус М. М.; див. прим. № 4 до листа № 44.

№ 469.

1. Уваров Олексій Сергійович (1825 – 1884) – граф, археолог, один з фундаторів наукової археології в Росії, фундатор Російського (у Петербурзі) та Московського

археологічних т-тв; ініціатор створення і перший керівник історичного музею в Москві.

2. Див. прим. № 5 до листа № 466.

№ 473.

1. Брун Пилип Карлович (1804 – 1880) – історик, археолог і перекладач, проф. Рішельєвського ліцею та Новоросійського у-ту в Одесі, член Одеського т-ва історії та старожитностей (з 1839), Лігурийського т-ва природничих наук у Генуї та Московського археологічного т-ва (з 1869 р.); автор праць з історичної географії Причорномор'я доби античності та середньовіччя, перекладав записок послів та мандрівників 15 –17 ст., в яких висвітлюється історія Причорномор'я та Південної України. Див.: Успенский Ф. И. Перечень трудов Ф. К. Бруна в порядке их появления в печати // Записки Новороссийского у-та. Одесса, 1890; Ковальський М. П. Внесок професора П. К. Бруна (1804-1880) у видання джерел з вітчизняної історії XV – XVI ст. // Одесі – 200. Одеса, 1994. Ч. 2; Ясь О. В. Брун Пилип Карлович // ЕІУ. Т. 1. С. 382-383.

2. Ймовірно мається на увазі Мюлленгоф Карло (1818 – 1884) – німецький філолог, дослідник німецьких старожитностей, міфології та середньовічної німецької літератури.

3. Потт Август Фрідріх (1802 – 1887) – німецький мовознавець.

4. Мається на увазі книга Д. Яворницького “Очерки по истории запорожских козаков и Новороссийского края” (СПб., 1889).

№ 476.

1. Ця праця була видана окремою книгою; див.: Эварницкий Д. И. История села Фалеевки-Садовой Херсонской губернии и уезда. СПб.: Издание Ник. Ник. Комстадиуса, 1892. 98 с.

2. Фалесв Михайло Леонтіївич (? – 1792) – сподвижник князя Г. О. Потьомкіна, великий землевласник на півдні України, підприємець і торговець, посідав провідне місце у торгівельній компанії “Жамес і Сіднев”; керував будівництвом Херсона, Миколаєва, Катеринослава. Про нього див.: Абросимова С. В. Сподвижник Г. А. Потьомкіна М. А. Фалесв и его наследники // Исторические личности России: Материалы Одиннадцатой Всерос. заочной науч. конф. СПб.: Нестор, 1998. С. 30 – 32.

3. Комстадіус Август Федорович (1777 – 1859) – таємний радник, херсонський губернатор (1822 – 1828); його онук - М. М. Комстадіус (1864-1917) був приятелем Д. Яворницького; див. листи М. М. Комстадіуса до Д. Яворницького: Письма потомков Ивана Максимовича Синельникова – первого губернатора Екатеринослава. Вып. 2. Одесса: Астропринт, 2002.

4. Комстадіус М. М.; див. прим. № 4 до листа № 44.

№ 477.

1. Мордовцев (Мордовець) Д. А.; див. біограф. покажчик.

№ 478.

1. Гололобов Яків Георгійович (1855 – після 1917 р. ?) – статистик, журналіст, письменник, благодійник, громадський і політичний діяч, секретар Катеринославського статистичного комітету, редактор “Екатеринославских губернских ведомостей”, гласний міської думи, депутат Державної думи. Про нього див.: Абросимова С. В. Я. Г. Гололобов у культурно-громадському житті Катеринослава кінця XIX – початку XX ст. // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. Дніпропетровськ: НГУ, 2004. С. 82 – 89.

№ 481.

1. Проте цей план не здійснився. У подорож на Кубань І. Ю. Рєпін вирушив без Д. Яворницького. Останній залишився у Петербурзі готуватися до магістерського іспиту.

№ 483.

1. Дітеріхс Леонід Костянтинович – мистецтвознавець, співробітник Публічної бібліотеки в Петербурзі.

№ 484.

1. У квітні 1887 р. Д. Яворницький їздив на Соловецькі острови, щоб відвідати могилу останнього кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського і зібрати документальні матеріали про нього. У Володзі Д. Яворницький опинився портаючись із Соловків.

№ 485.

1. Див.: Эварницкий Д. И. Очерки по истории запорожских козаков и Новороссийского края. СПб., 1889.

2. Згадана стаття має назву: “Замечательная страница из истории запорожских козаков” і містить розповідь про боротьбу запорожців на чолі з кошовим отаманом Іваном Сіркою проти турків, а також народний переказ про відповідь козаків на лист султана Магомета IV.

3. Ця стаття мала назву: “Выбор войсковой старшины у запорожских козаков” й була також опубл. у вид.: Екатеринославские губернские ведомости. 1889. № 23 - 25.

№ 486.

1. Див.: Эварницкий Д. И. История запорожских козаков. СПб.: тип. И. Н. Скороходова, 1892. Т. 1. 542 с.

2. Див.: Эварницкий – Яворницкий Д. И. Вольности запорожских козаков: Историко-топографический очерк. СПб.: тип. И. Н. Скороходова, 1890. 384 с.

№ 490.

1. Сумцов М. Ф.; див. біограф. показчик.

2. Білиловський К. О.; див. біограф. показчик.

ПОКАЖЧИК АДРЕСАТИВ
Д. І. ЯВОРНИЦЬКОГО ТА С. Д. ЯВОРНИЦЬКОЇ

Антонович В. Б. 1
Багалій Д. І. 457 – 463
Бичков О. Ф. 464
Білашовський К. О. 2 – 41
Благов Ф. І. 42
Бобринський О. О. 465 - 470
Богомолець О. О. 43
Буренін В. П. 471
Веселовський О. М. 472 - 474
Гошкєвич В. І. 44, 45
Грінченко Б. Д. 46 – 68
Грушевський М. С. 69
Гутчин З. Б. 70
Данилов В. В. 71 – 77
Дорошенко Д. І. 78
Дорошенко Н. М. 79 – 81
Железняк М. М. 82, 83
Залюбовський Г. А. 84, 85
Зарецький І. А. 85а
Кауфман А. С. 475, 476
Ключевський В. О. 86
Коваленко О. В. 87 – 91
Коваленко О. К. 92
Козинський О. Ф. 93
Коломієць Т. І. 94 – 98
Комаров М. Ф. 99 – 107
Кониський О. Я. 108
Косач О. П. 109
Костомаров М. І. 477
Коцюбинський М. М. 110 – 112
Кравченко В. Г. 113 – 117
Кримський А. Ю. 118 – 120
Курінний П. П. 121
Лебєдінцев Ф. Г. 122 – 150
Левицький В. А. 151, 152
Лисенко М. В. 478
Маркевич Г. І. 153 – 171
Мартинович П. Д. 172
Міхневич В. Й. 479 - 486
Могілянський М. М. 173 – 178
Мордовець Д. А. 179 – 204
Мусієнко Г. І. 205, 206
Науменко В. П. 207 – 210
Нечуй-Левицький І. С. 487
Новицький Я. П. 211 – 260
Палладін О. В. 261
Паньківський К. 262 – 264
Петров М. І. 265
Подшивалов О. М. 266 – 270
Полонська-Василенко Н. Д. 271 – 276, 428 - 456

Регін І. Ю. 278 – 307
 Регіна В. І. 308
 Романченко Т. М. 309 – 351
 Рулін П. І. 352
 Русов О. О. 353
 Сергійв М. К. 355 - 363
 Сіцинський Є. Й. 364
 Смирнова Є. О. 365
 Смоличев П. І. 366, 367
 Старицький М. П. 368, 369
 Стебницький П. Я. 370, 371
 Суворін О. С. 488
 Сумцов М. Ф. 372 – 379
 Телешов М. Д. 489
 Толстой І. І. 380, 381
 Труба І. М. 381а
 Тулуб О. О. 490
 Тушкан П. Ф. 382
 Федоровський О. С. 383, 384
 Фіндейзен М. Ф. 385 – 387
 Халанський М. Є. 388
 Чикаленко Є. Х. 389 – 398, 398-а, 399, 400
 Шамрасвський К. П. 401 – 405
 Шубинський С. М. 406 – 424
 Щербаківський Д. М. 425
 Яворницька С. Д. 426, 427, 427-а, 427-б, 427-в

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Абрамсон Ю. 234
 Авсєєнко В. Г. 138
 Агел Г. П. 427
 Агел П. Ф. 427
 Адамович І. А. 432
 Айвазовський І. К. 1
 Акінфієв І. Я. 177
 Акінфієва Г. Я. 177
 Алексєєв В. А. 6, 175
 Алексєєв В. Е. 175
 Алексєєв Г. П. 35, 100 – 102, 156, 162 – 166, 170, 171, 246
 Алексєєва О. Г. 163
 Алексєєви 2
 Алієв 241, 242, 246
 Алієва О. Є. 247
 Андрєєв 220
 Анисимов Д. П. 215, 221
 Андрієвська Н. О. 173
 Андрієвська О. О. 173
 Андрієвський Є. К. 53, 54
 Андрієвський О. І. 173, 174
 Андрій Бульба, літ. герой 302
 Андрущенко К. А. 307
 Анна Кареніна, літ. героїня 449

Антонович В. Б. 1, 51, 130, 144, 147, 149, 150, 195, 219, 239, 245, 257, 258
 Ануцин Д. М. 229, 266 – 268
 Артем, служ. музею 333, 336, 337
 Афанасьев-Чужбинський О. С. 247, 248

Бабенко В. О. 85а, 348
 Бабкін П. І. 24, 164
 Багалій Д. І. 1, 51, 127, 219, 379, 457 - 463
 Байда (епістолярний псевдонім Д. Яворницького) 2, 3, 6, 11 – 13, 182 – 184, 199
 Барановський Д. С. 18
 Батюшков Д. М. 242
 Бахрушин О. П. 52 – 54, 58, 69, 100, 101, 108, 202, 203, 263, 369, 421, 423, 488
 Безсонов П. О. 183
 Бекетова В. М. 406 - 424
 Белявський Г. І. 233, 268, 269
 Берг 317
 Беренштам В. А. 9, 235, 247, 248
 Бєлінський 259
 Белоусов І. О. 338
 Бєляєв О. Н. 222
 Биковський Д. С. 18
 Бичков О. Ф. 464
 Бігдай Я. Д. 378
 Біданов В. О. 327, 399
 Білий В. В. 437, 439 – 441, 447
 Білик, див.: Білашовський
 Білашовський К. О. 2 – 41, 193, 199, 201, 303, 371, 490
 Біловус 394
 Білянтовський 47
 Біляшівський М. Ф. 47, 335, 425
 Благов Ф. І. 42
 Бобринський О. О. 20, 465 - 470
 “Богдан Хмельницький”, твір 23, 26
 Богомолець О. О. 43
 Бодянский Й. М. 189
 Бондаренко Х. Ф. 161, 241, 242
 Бондарчук 2
 Бонч-Бруевич В. Д. 427-а
 Боплан Г.-Л. 138
 Боровик В. Г. 397
 Бородай О. І. 17, 19, 20
 Борткевич 154, 220
 Бранденбург [Н. Е.] 274
 Бренъов Г. М. 291
 Брікнер О. Г. 196
 Бродницький С. А. 208, 336
 Бродський Е. К. 382
 Бронштейн 439
 Брун П. К. 473
 Будде Є. Ф. 218
 Булацель 344
 Буницький 351
 Буренін В. П. 471

Вагнер 200

Варвара, св. 364
Варченко В. В. 438
Василенко М. П. 272, 274, 276, 428, 429, 431, 432 – 437, 439 – 443, 446
Василь, служ. музено 346, 351
“Василь Блаженний”, храм 22
Васильківський С. І. 48, 242, 341
Вашкевич Г. С. 137, 148, 234
Верзилов А. В. 71
Веселовський О. М. 472 - 474
“Вестник Европы”, журнал 8, 257
Ветренко П. Г. 145
Вировий С. С. 79
Вишневецький Д. 125
Вільчур 61
“Вітряк”, див. “Максим Вітряк”
Вітряченко П., літ. герой 101
“Владимир”, назва пароплава 219
Владимирський-Буданов М. Ф. 51
Воблий К. Г. 452, 455
Вознесенський О. С. 287
Вознесенський 298
Войович 42
Волков А. В. 400
Волков М. В. 400
Волкова О. В. (в заміжжі Алексеева) 103, 175
Володимир, київський князь, святий 219
Вольнер 166
Вревський О. Б. 192
Вяземський О. О. 73

Галін 250

Гамченко С. С. 355
Ган П. О. 62
Ганна, служ. 330, 332, 351
“Ганна Монтовт”, літ. твір 51
Ганько М. П. 2, 10
Гаркушевський Г. Т. 208
Гегело В. П. 350
Гейне Г. 436
Гендловин, фон Фендрин 140
Георгі Й.-Г. 305
Геруц Б. Ю. 164
Герцен О. І. 75
Гершкович 220
Гіляровський В. О. 42, 207, 442
Гіреї, рід крим. ханів 219
Гіршман А. Л. 79, 333, 334, 399
Гладкий Й. М. 212
Гладкий П. В. 332
Гладкий С. 47
Гладушенко Н. В. 251
Глазунов Ф. Г. 461

[Гленищровер] 155
Гоголь М. В. 423
Головатий А. А. 261
Головатий П. Ф. 261
Головков О. О. 145
Гололобов Я. Г. 478
Гольцев В. О. 55, 108
Гоноровський Р. Т. 129
Гонтаревський Я. Г. 9
Гордієнко К. 296, 301
Горілий 301
Горленко В. П. 251
Горова Н. 182
Горський М. 210
Горький М. 210
Гошкевич В. І. 44, 45
Гошкевич Є. В. 44, 45
Грабар І. Е. 433, 435
Гревениць 394
Греков В. О. 350, 358, 400, 459, 460
Гренц 23 – 25
Гречин, літ. герой 198
Григоров 9
Грінченко Б. Д. 46 – 68, 171, 291, 378, 382, 391
Грінченко М. М. 61
Гросс Ф. І. 1, 219
Грушевський М. С. 51, 69
Гуревич Я. Г. 164, 458
Гусак І. 296, 301
Гуснатенко 314
Гутчин З. Б. 70

Даль В. І. 57, 171
Данилевський Г. П. 440
Данилов В. В. 71 – 77
Дашевський 271
Дашков П. Я. 140
Деконський [В.] С. 42
Деларю 160
Деянов І.Д. 136, 160, 192, 299
“Детское чтение”, журнал 16
Дзябенко 328
Дзякович П. К. 7
Діллен 183
Дігеріхс Л. К. 483
Дмитро Байда (псевдонім Д. Яворницького) 3, 4, 9, 14, 186, 196, 201
“Днепр”, газета 153, 155, 220, 222, 223
“Днепровская правда”, газета 453
“Дніпрові хвилі”, газета 79, 170
Довбня Ф. 301
“Дон”, журнал 257
Донцов 154
Дорошенко Д. І. 78 – 80, 399

Дорошенко Н. М. 79 – 81
Дрига 301
Дункан Х. Я. 5
Дюма О. 282

Еварницька У. І. 15
Еварницький Г. Я. 15
Ерлих 398-а, 400

Єгоров О. І. 162, 164
Єнохін В. О. 9
Єрмілов М. 484
Єршевська А. Є. 382
Єськович М. 125
Єфименко О. Я. 51
Єфименко П. С. 251
Єфремов С. О. 208
Єш В. В. 327

Жебуньов А. М. 343
Железняк М. М. 82, 83
Жерелло 181
“Живая старина”, журнал 8
Жуковский В. А. 440
Журавльов В. В. 405
Журба М. М., літ. герой 29

Забелін І. Є. 133, 219, 229
Забутній Х. 250, 251
Задьора С. І., літ. герой 393
Зак 440
Залобовський Г. А. 57, 64, 84, 85, 154
Заньковецька М. К. 179, 369
“Запорозький край”, газета 79
Зарецький І. А. 85а
Затонський В. П. 428, 429, 432, 436
Захвалінський О. К. 402
Зейфарт 101
Зозулін 154, 158
Зозуля І. (псевд.) 490
“Зоря”, газета 453
“Зоря”, журнал 152, 262
Зуав, міф. герой 100
Зуєв 336
Зуйченко П. І. 261

Іван, служитель музею 327, 401
Іван IV Грозний 125
Іван Спілака (псевд.) 490
Іваненко С. П. 214
Іваницький О. М. 220, 242
Іванов, фотограф 155
Іверсен Ю. Б. 268

Ігнатович 235
Іконніков В. С. 1
Ілля, св. 1
Ілля Муромець (літ. герой) 473
Іловайський Д. І. 133, 217, 229, 458
Ілько 427
Ільницький Л. В. 153
Ільяшенко С. А. 42
“Исторический вестник”, журнал 246, 247, 251, 257, 408, 410, 412 – 414, 416 – 420, 422, 423

Калачов М. В. 133
Калинович К. 14
Калмикова О. М. 212
Калнишевський П. І. 73, 139, 194, 241, 251, 296, 368, 411, 412, 414
Каманін І. М. 51, 141
Канкрін І. В. 56, 208, 280
Канкріни 259
Карасьов Г. А. 156
Карбасников М. П. 165
Каресв М. І. 195
Карпенко Г. 83, 431, 433
Карцева А. А. 214
Карцеви 47
Катерина II, рос. імпер. 1, 131, 171, 401, 407
Катерина, св. 364
Кауфман А. Є. 475, 476
Квітка Г. (Квітка-Основ'яненко) 26, 28, 129, 261, 372
Кернер 400
“Киевская старина”, журнал 27, 48, 62, 64, 84, 92, 122 – 124, 140, 141, 145, 149, 150, 153, 208, 209, 212, 238, 241, 242, 245, 251, 257, 263, 353
Кісні 206
Кір, перський цар 151
Кірта 72
Кірілчников О. І. 127
Клейн С. Ю. 234
Клейнміхель П. А. 220
Клингенберг О. М. 394
Ключевський В. О. 86, 133, 229, 268
Ковалевський М. М. 229
Коваленко О. В. 87 – 91
Коваленко О. К., видавець 92
Кожушко Г. С. 335, 375
Козар П. А. 120
Козиненко Я. В. 438
Козинський О. Ф. 93
Кокін С. П. 388
Кокіна В. П. 388
Колічев П. 139, 143
Коломісць Т. І. 94 – 98
Комарницька З. С. 176
Комарницький І. М. 176
Комаров М. Ф. 99 – 107

Комаровський А. З. 276
Комстадіус А. Ф. 476
Комстадіус М. М. 44, 189, 340, 466, 476
Комулео (Комулович) О. 124, 125, 127
Кониський О. Я. 55, 108
Корбут Є. З. 250, 251
Корж М. А. 287
Короленко А. А. 242, 245
Корсаков Д. О. 192
Корш Ф. Є. 9, 10, 13, 26, 28
Косач О. П. (Олена Пчілка) 109, 335, 341, 452
Косовцова 323
Костомаров М. І. 133, 140, 180, 189, 190, 234, 235, 258, 292, 432, 477
Костомарова А. А. 180
Костюк М. П. 206, 438
Костянтин Миколайович, вел. князь 219
Котельніков В. Г. 7
Котляревський В. Ф. 427-а
Котов К. Є. 404
Котов М. К. 404
Коцюбинський М. М. 110 – 112
Кравцов Й. А. 394
Кравченко 401
Кравченко В. Г. 113 – 117
Красицький Ф. С. 307
Краснокутський А. Я. 387
Кривенко В. С. 15, 24, 25, 27
Кривецький П. Ф. 334, 335
Кривошій-Шевченко К. С. 427-а
Кримський А. Ю. 118 – 120, 275, 428, 439, 447, 450, 456
Криса Г. 301
Кропивницький М. А. 160, 170, 179, 220, 223, 224, 232, 233, 246, 247, 251, 352
Куколевський [І. І.] 155
Кулик 262
Куліш П. О. 28, 140, 193, 261
Купп Я. Я. 212
Курінний П. П. 121
Кутепов Н. П. 106

Лавров В. М. 55
Лазаревський М. 127, 130
Лазаревський О. М. 27, 47, 51, 130, 457
Лакуза П. 301
Ламбін 474
Лашкевич 160
Лебедєв А. С. 418
Лебедінцев Д. Г. 138
Лебедінцев Ф. Г. 122 – 150, 241, 242
Лебідь П. П. 453
Левенсон В. Я. 405
Левицький В. А. 151, 152
Левицький О. І. 51
Левицький П. 208

Левченко М. З. 291
 Леонардо д'Вінчі 372
 Лепеха С. 263
 Лесевич В. В. 202
 Лисенко М. В. 478
 Лисий Ф. 301
 Лисиченко Д. М. 175
 Литвиненко К. І. 453
 Лихопой Ф. 296, 301
 “Літературно-науковий вісник”, журнал 310, 311
 Лобода 156
 Лучицький І. В.1, 51
 Любович М. М. 194
 Ляссота Е. 252, 287

Мазепа І. С. 190, 368, 419
 Майдачевський 57
 Макаревський 48
 Макаренко 328, 329
 Македонський О. 151
 “Максим Вітряк”, літ. герой 20, 26, 27, 29, 31 – 33, 35, 48, 100, 101, 103, 263
 Максимович М. О. 125
 Малашевич І. О.301
 Малінка О. П. 171
 Малінка П. О. 49 – 51, 56 – 58, 64, 171, 207, 439
 Малінка Ю. П. 171
 Малінки 171
 “Мамай” (назва картини) 385, 387
 Манасєїн В. А. 195
 Манжура І. І. 212
 Маркевич Г. І. 145, 153 – 171
 Маркевич М. А. 143
 Марко 47
 Марко Вовчок 189, 261
 Маркович Я. А. 51
 Маркс А. Ф. 48
 Марр М. 452
 Мартенс Г. Г. 355
 Мартинович П. Д. 172
 Матвієвський П. С. 355
 Мате В. В. 92, 289, 290
 Махмуд IV 257
 Мацієвський 246
 Маційовський В. В. 214
 Машинчев А. 282
 Мейер 131
 Меллер 151
 Меньшиков О. Д. 438
 Мельтцер 131
 Мержанов 47
 Миклашевський А. М. 145, 214, 231 – 233
 Миклашевські 47
 Микола, служ. музею 346

Миколаєнко 311
Михайлів Ю. С. 334, 336
Михайло, служ. 333
Мишпастиї, зап. козак 301
Мишпецький С. І. 287
Мікельанджело Б. 302
Мілахо-Макаї М. М. 441, 442
Мініх Б.-Х. 394
Міртовський М. 445
Міткін В. А. 132, 155 – 157, 159, 387
Міхєєв Ф. І. 84, 123, 135, 145, 212, 227, 238, 253
Міхневич В. Й. 479 - 486
Мищенко Ф. Г. 191
Могілянський М. М. 173 – 178, 438 – 440, 442, 450, 451, 453, 454
Модестов В. І. 441
Монастирьов 155
Мономах В. 229
Моргун О. М. 283
Мордовець (Мордовцев) Д. А. 3, 4, 6 – 8, 13, 17, 179 – 204, 257, 477
Мороз Я. 296, 301
Мусієнко Г. І. 205, 206
Муха 442
Мюлленгоф К. 473

Надтока К. 301

Назаренкова 5
“Народное чтение”, журнал 261
Наталя, літ. героїня 48
Наукиш 131
Науменко В. П. 48, 62, 207 – 210
Нафанаїл, бібл. герой 8
Нестелей (Нестулій) Ю. Й. 191
Нефедьєва 6, 489
Нечипоренко С. К. 379
Нечуй-Левицький І. С. 487
Николаєв К. 255
Новицький О. П. 428
Новицький К. Я. 218, 223, 231, 238, 245 – 248, 254, 259
Новицький Я. П. 57, 142, 144, 145, 162, 184, 211 – 260
“Новое время” 145
“Новости и биржевая газета” 2, 5, 185, 193, 195, 257, 412, 479, 484 - 486
Норблен Ж.-П., де ля Гурден 305
Нос І. 301
Нотович О. К. 183

Овсянніков 220

Овчаренко 329
Огієнко І. І. 91
“Одесский вестник” 211
“Одесский листок” (газета) 475, 476
Олександр, сторож музею 326, 330, 332, 351
Олена Пчілка, днв. Косач О. П.
Орешніков О. В. 268

О'Рурк М. М. 276
Остап Бувльба, літ. герой 302
Охтиз 325

Павінський С.-А. І. 194

Павловська О. В. 400
Павловський П. І. 381а
Павловський Ю. А. 79
Падака Л. В. 121
Палій С. П. 301
Палладін О. В. 261, 431, 447
Панас Мирний 152, 369
Паньківський К. 262 – 264
“Панько Рудий”, псевд. 193
Парфеній, єпископ 208
Пархоменко В. О. 272
Пасюга С. А. 343, 377
Пасішник, літ. герой 100
Пелех Г. 193
Пелеха, див. Пелехін П. П.
Пелехін П. П. 2, 8, 192, 193, 195
Пель, домовласник 165
Перетц В. М. 442
“Петербурзькі вѣдомости”, газета 145
Петров М. І. 54, 265
Петров М. Н. 458
Петровський Г. І. 429
Петровський Ю. А. 427-а
Петрушевський Д. М. 454
Піпін О. М. 8
Писаржевський Л. В. 430
Піворович В. Б. 44, 45
Піскунов Ф. 291
Плещєв 351
Плещєва Г. П. 351
Подосинніков М. І. 332
Подшивалов О. М. 266 – 270
Покотило Я. 301
Полонська-Василенко Н. Д. 271 – 276, 428 – 456
Поль О. М. 37, 76, 85а, 87, 156, 160, 161, 230, 242 – 244, 259, 271, 281, 285, 287, 309 – 313, 365, 376, 383, 388, 390
Поль О. С. 259
Пономарьов І. 35
Пономарьова А. І. 35
Попов Л. К. 5
Попов М. О. 466, 467, 469
Поривець К. 301
Пороховникова 341
Потебня О. О. 3, 28, 432
Потт А. Ф. 473
Потьомкін Г. О. 37, 275
Пржевальський М. М. 442
Провора Х. 16, 17, 35, 100, 263

Пушкін О. С. 219
“Пугач”, прізвище. Д. Л. Мордовця 200

Рагозін 16, 25, 27

“Рада”, газета 391 – 394, 398-а, 400

Рєпін І. Ю. 8, 20, 47, 182, 257, 278 – 308, 414, 427-а, 433, 435, 440, 442, 453, 454, 481, 485

Рєпін Ю. І. 282, 285, 286, 304

Рєпіна В. І. 285, 288, 305, 308

Рєпіна Н. І. 285

Рєпіна Т. І. 285

Ровинський Д. 54

Рогович М. О. 400

Роголя Г. 301

Родзянко М. В. 36, 42

Родзянко 62

Родина 433

Рождаєвський С. В. 458

“Розвага”, декламатор 92

Розенберг 105

Рокассовський 242

Романченко Т. М. 80, 175, 309 – 351, 459

Росси́лимо Г. І. 227, 266

Рубан С. 301

Рубани́стий М. В. 336, 350, 400

Руденко Я. С. 403

Рудинський М. Я. 121

Рудичев І. О. 79

Рудченко І. Я. 152, 192

Ру́дін П. І. 352

Русов О. О. 143, 353

“Русская мысль” 55, 108, 257

“Русская правда” (газета) 374

“Русская старина” (журнал) 353, 416

“Русская школа” (журнал) 457

“Русские ведомости”, (газета) 56

“Русское богатство”, (журнал) 23

“Русское слово” (газета) 42

“Рюри́к” (броненосец) 175

Сагайдак Г. 121, 296, 301

Сагайда́чний П. К. 121, 194

Садовий Ю. П. 83

Садовський М. К. 223

Саксаганський П. К. 247, 276

Салади́лов П. М. 2, 6, 9, 36, 37, 39

Само́квасов Д. Я. 85а, 218, 239

Само́кини М. С. 341

Сапо́жников М. І. 304

Сви́стун С. 327

Сви́стунов 259

“Северный вестник”, (часопис) 257

Селе́гей М. В. 384

Сементовський М. 248

Семенок І, 219
Семіраміда, ассирійська цариця 151
Сергіїв М. К. 355 – 363
Середиха 263
Симоненко Г. Ф. 195
Синельников І. М. 410, 416, 419
Синельников О. М. 5, 16, 21, 416
Синельникова С. М. (в заміжжі Таль) 5
Синявський А. С. 61, 348, 399
Сипягин В. О. 145, 214, 220, 229, 231, 234, 235, 237, 238, 240
Сітін І. Д. 42
Сітов 59, 60, 208, 370
Сірко І. Д. 2, 4 – 6, 8, 9, 14, 16, 101, 143, 193, 194, 257, 296, 299, 301, 368, 374, 396, 406, 410
Сірко (прізвище собаки) 199
Сіцинський С. Й. 364
Скадовський Г. А. 243
Скальковський А. О. 127, 142, 151, 193, 254, 256, 410
Скаржинська К. М. 129
“Складка” (альманах) 2, 4 – 8, 14, 17, 20, 29, 110
Скородода Г. С. 160
Скриленко А. А. 37
Скуратов М. 139, 143
Сластьон М. Г. 85а, 327, 365
Сластьон О. Г. 8, 10, 51, 111, 161, 208, 238, 241, 242, 247, 297, 300, 369
Слов'янський 217
Смирнов 8
Смирнова Є. О. 365
Смолічев П. І. 366, 367
”Советская Украина” (газета) 453
Соколик К. О. 339
Соловйов С. М. 458
Спаский В. Й. 327
Старицька М. М. 369
Старицький М. П. 23, 24, 26, 28, 368 – 370
Стасов В. В. 282
Стеблін-Камінський М. 16
Стебницький П. Я. 39, 370, 371
Стенлі Г. М. 442
Степан 329
Степанов 212
Стещенко І. 263
Стороженко М. І. 369
Строменко В. І. 63
Стукало М. 301
Стягайло І. 296
Суботін 208
Суворін О. С. 6, 152, 247, 258, 365, 418, 475, 488
Сукачов С. В. 151, 192
Сумцов М. Ф. 127, 160, 372 – 379, 490

Таль О. Я. 33, 53
Таль С. М. 5, 7, 22, 30
“Тарас Бульба”, літ. герой 248, 302

Тарновський В. В. 47, 53, 54, 250, 251, 253, 256, 276, 440, 442
Тарновський В. В. (Васючок) 276, 454
Тегій 198
Телешов М. Д. 489
Терновський Микола Матвійович (дядько Д. Яворницького) 123, 271
Терновський Микола Миколайович (двоюродний брат Д. Яворницького) 460
Тимофій 326, 327
Тимченко Є. К. 263
Тихомиров Д. І. 16, 20
Тихомиров С. О. 322, 323
Тихонович І. О. 338
Тихонович 111
Тищенко І. В. 374
Тізентаузен В. Г. 219
Ткаченко М. М. 436, 446
Ткаченко П. Ф. 260
Ткаченко Т. Р. 333
Токарев П. В. 220, 225
Толстикова В. А. 350, 400
Толстой І. І. 380, 381
Толстой Л. Л. 282
Толстой Л. М. 282, 298, 302
Трембіцький А. 364
Трепке М. Ф. 400
Труба І. М. 381-а, 399
Тукало Я. 296
Тулуб О. О. 490
Тушкан П. Ф. 337, 382

Уваров О. С. 469
Уварова П. С. 53, 54, 343
“Український вестник” (журнал) 129
Уманець, псевд. М. Ф. Комарова 99, 101
Урусов М. П. 15, 44, 75, 171, 192, 322, 325
Урусова В. Г. 287
Усов С. О. 229
Ухтомський 19

Фабріціус-Конополо Є. В. 44, 45
Фалєєв М. А. 476
Фасенко І. Й. 230
Федоров П. Ф. 479
Федорович Е. Й. 71, 298, 355
Федоровський 213
Федоровський О. С. 383, 384
Філевич І. П. 194
Філомафітський Є. 129
Філоненко 223
Філонов Б. Г. 223, 226
Фіндейзен М. Ф. 385 – 387
Флоров 418, 483
Фомін О. В. 446
Фохт Ю. А. 118

Франко І. Я. 264
Фукс 427

Халанський М. Є. 388

“Харьковские губернские ведомости”, (газета) 122, 211, 222, 223
Хмельницький Б. М. 51, 207, 262, 369
Христос 368

Цабіля 301

Цветаєв Д. В. 194
Цвітковський Ю. Ю. 9, 195
Цюрупа 427-б, 427-в

Чайкін І. І. 145

Чайченко, псевд. Б. Д. Грінченка 7, 208
Чалий С. 368
Чепурін 219
Черевичко 427
Чернявський (Чорнявський) І. Г. 460, 461
Чертков 5
Чехов А. П. 210
Чикаленко Є. Х. 62, 210, 389 – 398, 398-а, 399, 400
Чорний 301
Чубар В. Я. 429
Чужбинський, див. Афанасьєв-Чужбинський О. С.

Шамраєвський К. П. 401 – 405

Шаперьов 1
Шапаник 319
Шаповал І. М. 83
Шапоренко 219
Шарбе С. Б. 426
Шарпило І. 296
Шаховська С. Я. 3
Шаховський, князь 3, 464
Швірков В. 164
Шебель С. 107
Шевченко В. 83
Шевченко К. С. 332
Шевченко Т. Г. 26, 28, 52, 76, 108, 189, 193, 202, 238, 261, 275, 276, 287, 298, 307, 372, 433, 442, 450
Шереметєв В. Б. 54
Шило 301
Шиян І. Я. 299
Шиян Я. Я. 299
Шияни 298
Шрейдер 220
Штерн Е. Р. 389
Шубинський С. М. 246, 406 – 424
Шубравська М. М. 222, 223, 240, 247, 248, 252, 256, 258, 285 - 308
Шувалов О. І. 264
Шульга 301

Щекутіна В. А. 400
Щербаківський Д. М. 425
Щербаківський В. М. 335, 341
Щоголев Я. І. 3, 4, 6 – 8, 26, 52
Щоголева Н. С. 398-а, 400

“**Юбилейный** листок”, (газета) 271
“Южный край”, (газета) 376
Юзефович В. М. 256
“Юнона”, пароплав 219
Юргевич В. Н. 219
Юркуша 301
Юхим 327

Яворницька Г. М. 35
Яворницька С. Д. 113, 114, 276, 287 – 290, 292, 294 – 297, 301, 304, 305, 360, 426 – 456
Яворницький Г. Я. 15
Яворницький І. Я. 92
Яворський М. І. 271
Ядвіга 144
Якобій А. 160
Якубович І. М. 111
Ясинський 214
Яценко-Зеленський 274, 287

ЕПІСТОЛЯРНІ ПСЕВДОНІМИ Д.ЯВОРНИЦЬКОГО

Байда 2, 12, 13, 182
Байда – Яворницький 6, 183, 184, 199
Бідолашний козак Байда 180
Д. Байда 11, 200, 202
Дмитро Байда 3, 4, 9, 186, 196, 201
Дмитро Байда – Яворницький 14
Дмитро Держи хвіст-пістолем 138
Козак Дмитро Байда 257
Козак Дмитро Держи-хвіст-пістолем 484
Козак (Д.) Яворницький 240, 241, 247
Кошовий Байда, він же Держи-хвіст-пістолем 187
Кошовий (Дмитро) Байда-Яворницький 181, 250
Кошовий (Дмитро) Держи-хвіст-пістолем 185, 270
Кошовий отаман Байда-Яворницький 251
Кошовий отаман (Д.) Держи-хвіст-пістолем 161, 238
Кошовий отаман Держи-хвіст-пістолем, він же Байда-Яворницький 197

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Авдіївка, ст. 5

Аджамка, с. 175, 400

Аджамка, ст. 103

Александрійський пов. 103

Алешківська Січ 47, 213

Алупка, м. 219

Америка 175

Анатолія 8

Анкерман, м. 73

Апостолово, с. 16

Аріанда, м. 219

Архангельськ, м. 251, 479

Аю-Даг, гора 219

Базавлук, р. 263

Байдарські ворота 219

Барське староство 51

Батум(і), м. 447

Бахчисарай, м. 219

Березово, с. 438

Берислав, м. 47, 245

Біле море 241, 250, 251, 409

Біленьке, с. 252, 383, 384

Білозерки, с. 143, 243

Богодар, с. 16, 84, 135, 215, 216, 231 – 233, 263, 264, 422, 464, 465, 467, 468

Богополь, м. 245

Борзна, м. 261

Борисфен, р. 472

Брянськ, м. 379

Буг, р. 2, 161, 241, 243

Будаківка, с. 44, 50, 51, 64, 111, 207

Варшава, м. 4, 53, 69, 152, 169, 192, 193 – 196, 218, 239, 419

Василівка, с. 263

Василівський о-в 8

Велике князівство Литовське 9

Великий Луг 2, 161

Верхній Салтов 85а

Верхньодніпровський пов. 324

Веселе, с. 56, 57, 145, 280

Видубецький м-р 442

Вишгород, м. 442

Відень, м. 54

Вільне, с. 242

Вільно, м. 15

Владимир (на Клязьмі), м. 15, 55, 192, 193

Вовнизький поріг 396

Вовчанський пов. 85а

Водяне, с. 263

Вознесенка, с. 216, 394

Вознесенськ, м. 245

Волинь 174, 192
Вологда, м. 484
Волчанський пов. 145, 263
Вольності запорозьких козаків 163 – 165
Ворожбянський р-н 95 – 98
Ворона, забора 218
Ворона, с. 47, 145, 214

Ганчуд, р. 16
Галичина 28, 69, 144, 152, 195, 232, 245, 267, 368
Гард, м. 243 – 245
Георгієвський, м-р 219
Гетьманщина 63
Гомольта 376
Горі, м. 245
Гродненська губ. 163, 187
Грушівка, с. 263
Гурзуф, м. 219
Гур'їв, м. 261

Давидовка, ст. 1
Данаприс, р. (назва Дніпра) 472
Дмитров, м. 441
Дніпро, р. 1, 5, 29, 37, 47, 71, 78, 84, 121, 123, 125, 126, 138, 144, 154, 161, 212, 214, 216, 218, 220, 222, 224, 225, 228, 230, 234 – 236, 238. 241, 249, 259, 263, 281, 287, 293, 295, 297, 303, 306, 355, 367, 373, 392, 426, 429, 435, 438, 440, 445, 447, 450, 461, 472, 473
Дніпробуд 96, 114, 121, 291, 292, 366, 367, 459
Дніпрові пороги 115, 121, 127, 131, 132, 138, 141, 144, 154, 213, 241, 292, 298, 364, 365, 392, 407
Дніпропетровськ, м. 43, 71 – 77, 82, 83, 88 – 91, 94 – 98, 113 – 117, 120, 121, 174 – 178, 205, 206, 261, 272 – 277, 287 – 308, 352, 355 – 364, 366, 367, 426 – 456, 461, 490
Дніпропетровщина 88, 89
Долинська, ст. 345
Донець, р. 92
Дубова балка 244
Дунай, р. 73

Ерастівка, с. 337, 382

Єгипет 389
Єлизаветград, м. 243 – 245
Єлизаветградський пов. 175
Єсентуки, м 2 – 5, 16, 197, 198, 200, 201, 437

Житомир, м. 16, 113 – 117
Жовті Води, р. 262
Жукля, с. 5

Закаспійський край 174, 261
Запоріжжя, м. 83, 205, 206
Запоріжжя (історичне) 16, 40, 44, 47, 54, 55, 61, 92, 101, 111, 119, 122, 123, 126, 127, 134, 135, 140, 144, 151, 155, 169, 211, 228, 229, 234, 236, 238, 241, 242, 245, 246, 254, 257, 258, 262, 274, 281, 285, 299, 393, 395, 410, 413, 420, 427-а, 459, 460, 464, 477, 480

Запорозька Січ 124 – 127, 155, 231, 234, 245, 250, 251, 271, 274, 287, 293 – 296, 299 – 302, 392, 394

Запорозький Кіш 73

Західна Європа 287

Звенигородка, м. 456

Звонецьке, с. 47

Зміївський пов. 92, 136, 235, 257, 376

Іваненково, с. 214, 216

Іванівка, ст. 233

Іванівське (Іваново), с. 252

Ілірія 338

Інгалець, р. 5

Індія 170

Інкерман, м. 219

Іосафатова, долина 219

Кавказ 16, 17, 71, 360, 440, 444, 447

Казань, м. 26, 192, 218

Каїр, м. 434

Каланчак 2

Камішпа, м. 42, 49 – 51, 56, 57, 64, 209

Кам'яне-Потоцьке, с. 100

Кам'янець-Подільський, м. 16, 364

Кам'янська Січ 47, 213

Кам'янське, м. 87 – 91

Канатова, ст. 400

Кантемирове, с. 464 - 466

Кантемирово, масток 3

Канцерський, о-в 218

Капулівка, с. 14, 47, 161, 264, 427-а

Карасубазар, м. 1, 219

Кардашин 47

Карноухівка, с. 252

Катеринівка, с. 263

Катеринівка-Мала, с. 238

Катеринодар, м. 2, 257

Катеринослав, м. 36 – 41, 45, 57, 61, 62, 64, 65, 68, 70, 78 – 81, 84, 85, 85а, 87, 104, 105, 109, 112, 118, 119, 131, 132, 145, 153 – 161, 164, 166, 167, 170 – 172, 191, 210, 213, 230, 236, 241 – 245, 250, 257, 259 – 261, 265, 271, 274, 281 – 287, 291, 292, 295, 309 – 352, 354, 364, 365, 371 – 379, 381 – 389, 390 – 405, 410, 424, 425, 427, 460 – 462, 471, 478

Катеринославська губ. 1, 42, 44, 56, 62, 84, 111, 123, 135, 142, 144, 145, 212, 213, 245, 263, 264, 268, 338, 339, 400, 422, 424, 462 – 465, 468

Катеринославський пов. 5, 111, 158, 324, 339, 383, 384

Катеринославщина 48, 57, 100

Качанівка, с. 47, 251

Качі-Кермень, м. 219

Керч, м. 1, 166, 219, 380

Керченська протока 1, 219

Київ, м. 1, 37, 41, 43, 47, 51, 56 – 68, 78 – 81, 83, 91, 108, 109, 118 – 150, 153, 172 – 178, 184, 195, 207 – 210, 239, 242, 245, 248, 252, 261, 265, 271 – 277, 335, 343, 352, 359, 360, 362, 363, 368, 369, 389, 390 – 400, 425, 427-а, 428 – 456, 478, 490

Київська земля 51

Кизикермень 47
Кисілівка, с. 95 – 98
Кисловодськ, м. 3, 4, 17, 197, 198, 200, 201, 437, 441
Кисляківка, с. 111
Кітай-город 229
Кишинів, м. 16
Кінбурн 47, 73
Кічкас, нім. колонія 114, 115, 121, 206, 291 – 293, 295, 297, 300, 306, 355, 364, 440, 445
Кодак, поріг 47
Коканд, м. 2
Конка, р. 238, 252
Конотопська сотня 51
Конотопський пов. 51
Конські Води, р. 125
Копенгаген, м. 479
Корсунівський курінь 274
Костянтиноград, м. 172
Котівка, с. 144, 162 – 164, 166, 170, 245, 258, 263, 322, 325 – 329, 400
Кошенятовка, с. (в літерат. творі) 23
Краснодар. м. 172
Краснопавлівка, с. 233, 268
Кривий Ріг, м. 243, 245
Крим 1, 4, 73, 198, 218, 360, 448
Крутий Яр 121
Кубань 53, 414, 481
Куль-Абський курган 380
Куоккала, м. 285 – 308
Куренівка, р-н Києва 442
Курськ, м. 241
Кутаїсі, м. 447
Кушцівський курінь 274

Ленінград, м. 71 – 77, 451, 453
Литва 9, 10, 125, 199
Лівадія, м. 219
Лівобережна Україна 51
Лоцманська Кам'янка, с. 263, 440
Лубенщина 51
Лутова могила 380
Львів, м. 69, 262 – 264, 267

Мала Азія 389
Малоросія 51, 163, 420
Маркусівка, с. 235
Масандра, м. 219
Мацеста, м. 450
Межигір'я 442
Межиріч, м. 94, 98
Мелек-Чесменський курган 1
Мелітополь, м. 2, 7
Мелітопольський пов. 252, 263, 280
Мерв, м. 193
Мерефа, м. 299, 374

Микитино, м. 2, 394
Миколай, м. 243 – 245, 476
Миколайка, с. 47
Миргород, м. 111, 208, 297
Миргородський пов. 42, 49, 51, 56, 57, 64, 111, 209
Митридатова гора 1, 219
Михайлово-Апостолово, с. 264
Молочні Води, р. 2
Монастир(ь)ко, село 407
Москва, м. 5 – 11, 13 – 20, 22, 24 – 32, 34, 35, 37, 42, 44, 46 – 48, 52 – 55, 58 – 60, 69, 86, 93, 99 – 101, 108, 110, 111, 133, 135, 156, 157, 166, 169, 181, 184, 191, 195, 198, 199, 202, 203, 207, 208, 227 – 229, 231, 234, 241, 254, 258, 263, 264, 266 – 270, 278, 279, 283, 296, 338, 368 – 370, 394, 420, 421, 423, 427-а, 440, 445, 447, 454, 474, 477, 488 – 490
Москва, р. 229
Муравський шлях 85, 299
Мухіна гора, курган 232, 267, 269

Нева, р. 235

Ненаситєць, поріг 47, 396
Нижній Новгород, м. 261
Нижня Писарівка, с. 145, 263
Никитський сад 219
Нікополь, м. 2, 5, 42, 47, 161, 238, 245, 260, 394, 411
Німеччина 285
Нова Гвінея 441
Нова Січ 47, 151, 254, 256, 410
Новий Кодак, с. 100
Новоміргород, м. 244, 245, 400
Новомосковськ, м. 57, 111, 128, 161, 238, 245
Новомосковський пов. 42, 144, 245, 263, 326, 327, 330, 463
Новомосковський собор 242, 246
Новопетровська фортеця 261
Новоросійськ, м. 2
Новоросія 45, 119, 296, 407, 476
Новочеркаськ, м. 257, 394

Одеса, м. 5, 41, 99, 100, 101- 107, 123, 160, 184, 208, 211, 215, 217 – 219, 230, 255, 389, 410, 475, 476

Олександрівськ, м. 57, 84, 135, 142, 145, 211- 260, 306, 380, 383
Олександрівський пов. 56, 145, 161, 212, 263, 264, 464
Олександрія, м. 243 – 245
Олонець, м. 166
Ольвінополь, м. 243 – 245
Ольвія, м. 245
Оренбург, м. 261
Оріль, р. 42, 263, 463
Орільська, вол. 268
Орлик, м. 245
Очаков, м. 73

Павловичі, маєток 187

Павлоград, м. 62, 365
Павлоградський пов. 135, 268, 341

Пантикопей 219
Париж, м. 2, 163
Переволочна 190
Передеріївка, с. 16
Перун, о-в 47, 128, 235
Петербург, м. 2 – 39, 73, 85, 86, 102, 133, 136 – 142, 145, 148, 150, 151, 154, 156, 160 – 168, 175, 179 – 196, 199, 202 – 204, 219, 229, 232 – 241, 245 – 250, 252 – 258, 267 – 270, 278 – 284, 333, 353, 365, 370, 380, 385 – 387, 406 – 424, 441, 457, 462 – 468, 471 – 475, 477, 479 – 486, 488
Петриківка, с. 327, 333
Петроград. М. 5, 10, 12, 28, 30. 101, 102, 108, 152, 251, 262 285, 286, 369
Петрозаводськ, м. 39
Петропавлівська фортеця 229
Південна Русь 71, 145
Південно-Західна Росія 194
Підпільна, р. 478
Підпільненська Січ 47, 213, 396
Пирятинський пов. 263
Поділля 192, 382
Познань, м. 195
Покровське, с. 47, 84, 111, 135, 145, 161, 212, 422
Полтава, м. 2, 10, 16, 40, 44, 85а, 121, 152, 162 – 171, 425
Полтавська губ. 42, 44, 49 – 51, 56, 64, 111, 123, 168, 209, 263
Полтавщина 2, 16, 54, 171, 172, 263, 299
Польща 10, 51, 195, 199
Попасне, с. 42, 326
Припоріжжя 120
Просяна, ст. 233

Розкопана могила, курган 17
Романково, с. 84
Російська імперія 286
Росія 35, 75, 92, 163, 164, 175, 261, 299, 304, 355, 368, 409, 421
Ростов, м. 445
Рубіжне, м. 85а
Русь 194, 215

Сагайдачне, урочище 121
Сагайдачний шлях 85
Сагайдаччина 327, 328
Саки, м. 45, 92, 282, 230 – 332
Самара (Самарь), р. 78, 84, 241, 242, 287, 459
Самарканд, м. 261
Самарський м-р 128, 161, 238, 242
Сахара, пустеля 235
Свистуново, с. 145, 214, 237
Севастополь, м. 2, 219
Середня Азія 151
Сибір 34, 162, 163, 166, 257, 267
Синельніково, ст. 263
Сімферополь, м. 1, 85а, 219, 490
Славгород, м. 145, 212, 218
Слобідська Україна 418

Слов'янськ, м. 15, 464
Слов'янський пов. 338
Сокольський пов. 187
Соловецький м-р 47, 251, 479
Соловецькі о-ви 241, 250, 251, 409, 411, 462
Сонцівка, с. 92, 151, 263, 264, 376
Сороківка, с. 35
Сорочинці, с. 423
Сосницький пов. 5
Сочі, м. 427-а, 427-б, 427-в, 454
Станіславів, м. 151, 152
Старі Кайдаки, с. 84
Степова Україна 72, 273
Судак, м. 219
Сумська округа 95 – 97

Таврійська губ. 7, 57, 92, 213, 252, 263, 264, 280, 331, 462
Таганрог, м. 320, 321
Тамань, м. 1, 219
Таманський п-в 1, 219
Тарасівка, с. 260
Ташкент, м. 151, 167, 191 – 193, 262, 418, 434
Тифліс, м. 447
Томаківка, с. 339, 355 – 363, 381а
Томаківська Січ 213
Тула, м. 227
Туркестан 151, 174, 192

Україна 4, 8, 16, 40, 51, 54, 83, 108, 111, 113, 119, 138, 155, 171, 189, 236, 240, 248, 251, 261, 263, 278 – 281, 283 – 288, 296, 299, 303, 308, 364, 368, 373, 436, 455, 460, 462, 478
Уральськ, м. 261
Успенський м-р 219

Фаліївка, с. 5, 44, 476
Фанагорія 1, 219
Феодосія, м. 1, 40, 41, 219, 490
Фінляндія 288, 296, 304
Франція 75

Харбін, м. 388
Харків, м. 1, 2, 15, 16, 75, 79, 80, 122 – 135, 149, 151, 153 – 160, 168, 183, 211, 212, 218 – 226, 229, 230, 234, 241, 252, 271, 306, 333 – 336, 372 – 379, 383, 384, 388, 399, 418, 428, 429, 431 – 433, 445, 457 – 461, 468
Харківська губ. 15, 85а, 92, 136, 145, 151, 235, 258, 263, 374, 460 – 463
Харківський пов. 92, 145, 151, 263, 264, 376
Харківщина 95 – 98, 383, 462
Херсон, м. 5, 44, 45, 143, 244, 245, 340, 345, 353, 463, 464, 476
Херсонес, м. 219
Херсонська губ., Херсонщина 1, 44, 48, 100, 103, 161, 213, 264, 369, 400, 462, 463
Херсонський пов. 16, 111, 143, 243, 262, 264, 476
Хортицька вол. 126
Хортицька колонія 121
Хортицька Січ 125, 213

Хортиця, о-в 47, 121, 125, 126, 128, 138, 140, 141, 147, 150, 211 – 214, 216, 224, 225, 234, 238, 249, 291, 306, 365, 394, 396, 478

Царське Село, м. 188, 189, 418, 464, 466, 467, 476, 483, 486

Царський курган 1

Царгород, м. 389

Цхалтубо, м. 447, 450

Чернігів, м. 16, 33, 46 – 53, 71, 110 – 112, 484

Чернігівська губ. 5, 250, 251

Чернігівщина 2

Чорна, р. 219

Чорне море 2, 73, 219, 222, 251, 409

Чорний ліс 243 – 245

Чортомлик, р. 198, 478

Чортотманська Січ 2, 4 – 7, 16, 17, 47, 140, 198, 213, 264, 396

Чуфут-Кале, м. 219

Чуга, ліс 243

Швеція 298

Шидловська, ст. 464

Яворницький, хут. 136, 235

Ялта, м. 1, 219

Ярославль, м. 250

Яцева могилла 214

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Автобіографії 92, 151, 178, 261

Академії:

- духовні 54, 174

- наук 76, 83, 120, 172, 275 – 277, 287, 427-в, 428 – 432, 433 – 436, 439, 441 – 447, 450, 453, 456

Академіки 83, 275, 427-в, 428, 430, 431, 436, 438 – 440, 442, 447, 450, 454, 456, 490

Актори 179, 223, 233, 246, 247, 276, 352

Альбоми 48, 51, 71 – 73, 179, 292, 293, 341, 369

Альманахи 2, 4 – 8, 14, 17, 20, 29, 110

Антропологія 466, 469

Антропоніміка 119, 151

Археографія 55, 64, 72, 75, 86, 134, 135, 138, 139, 141, 148, 253, 257, 261, 273, 274, 462

Археологія 1, 16, 17, 42, 44, 45, 55, 61, 62, 71, 83, 85а, 100, 105, 116, 120, 121, 127, 135, 151, 163, 170, 214, 218, 219, 230 – 232, 242, 243, 246, 247, 267 – 269, 292, 297, 298, 300, 303, 306, 326, 355, 356, 364, 366, 367, 380, 409, 421, 422, 424, 426, 429, 434, 456, 465 – 470, 476

Архіви, архівна справа 4, 7, 10, 13, 16, 75, 124, 133, 134, 156, 169, 189, 191, 192, 229, 254, 271, 438, 460 – 462, 476, 477

Банки 327

Барони 242

Батьківщина 16, 248

Бажільництво 336

Бітви 262

Бібліографія 51

Бібліотеки 48, 158, 369, 453, 462, 474

Будівництво 206, 291, 292, 328, 333, 336, 427
 Видавництва. Видавнича справа 2, 6, 8, 10, 16, 23 – 26, 29, 35, 36, 47, 48, 55, 62, 65, 71, 72, 92, 123, 124, 126, 128 – 131, 133, 135, 138 – 142, 144 – 150, 152, 153, 162 – 166, 169 – 171, 178, 184, 189, 195, 207, 209 – 212, 226, 230, 234, 238, 241, 242, 246, 247, 250, 252, 253, 255 – 257, 261, 262, 267, 290, 291, 293, 309 – 312, 314 – 321, 326, 329, 349, 353, 366, 370, 372, 374, 378, 389 – 395, 399, 400, 407, 408, 410, 412 – 416, 418 – 421, 423, 424, 427-а, 433, 445, 453, 476, 479, 480
 Викладацька діяльність 6, 8, 11, 13, 15, 20, 26 – 28, 40, 41, 69, 92, 111, 136, 160, 165, 166, 168, 174, 199, 207, 239, 268, 279, 420
 Виставки:
 - археологічні 217
 - художні 1, 304
 - інші 72, 282, 335, 343
 Відрадження 190, 191, 193, 262, 418
 Війни 73, 81
 Вірші 77, 270, 294, 329, 386, 387
 Вітання 45, 78, 187, 188, 194, 196, 225, 235, 278 – 280, 303, 305, 381, 388, 395, 450, 454
 Влаштування (на службу) 166 – 168, 192, 193, 234, 268
 Вчені 10, 26, 28, 51, 54, 118, 125, 127, 133, 140, 143, 144, 147, 149, 150, 160, 180, 190, 192, 193, 218, 229, 239, 245, 257, 268, 271, 272, 292, 458, 464, 465, 467
 Газети 2, 5, 36, 42, 79, 122, 145, 153, 170, 211, 222, 223, 262, 350, 369, 374, 376, 391 – 394, 399, 400, 412, 414, 436, 453, 456, 476, 479, 484 – 486
 Генеалогія 152, 158, 276, 285, 296, 307, 308, 404, 416
 Генерали 175, 340
 Географія 47, 84, 121, 123
 Гетьмані 419
 Гімназії 158, 174, 458
 Голод 436
 Готелі 217, 344
 Гравюри 54, 92
 Графи 53, 54, 343, 380, 381, 463 – 468
 Губернатори 242, 394, 441
 Дисертації 26, 69, 169, 192, 195, 256, 257, 394, 454
 Добродійність 175, 196
 Доноси 83
 Допомога 15, 17, 41, 53, 55, 61, 94, 96, 98, 138, 152, 322, 323, 356, 362, 399, 400, 483, 484
 Дружба 6, 8, 10, 15, 26, 35, 37, 38, 41, 91, 229, 235, 237, 241, 253, 258, 270, 285, 388, 432, 450
 Друкарні 23 – 25
 Експерсії 104, 115, 292, 309, 365, 382, 395, 464
 Експедиції:
 - Дніпробудівська 114, 120, 206, 297, 298, 303, 306, 355, 364, 366, 377
 - інші 213, 250
 Епіграфіка 143
 Етимологія 472, 473
 Етнографія 61, 2, 68, 76, 113, 114, 127, 172, 369, 378, 390, 437
 Живопис 8, 47, 48, 51, 54, 257, 284 – 289, 291, 294 – 302, 304, 305, 308, 334, 341, 406, 454, 481
 Журнали 8, 16, 27, 47, 48, 55, 62, 72, 84, 92, 122, 124, 127, 129, 133, 141, 145, 147, 149, 150, 152, 153, 208, 210, 212, 241, 242, 246, 247, 251, 257, 261, 298, 304, 310, 311, 353, 376, 407, 408, 410, 412 – 414, 416 – 418, 420 – 424, 458, 462
 Заводи 206, 379
 Закони 158
 Збірники 83, 116, 230, 366

Зброя 47, 217, 259, 285, 346, 365
 Звільнення 428
 Земство 37, 49, 61, 65, 323, 336, 353, 365
 З'їзди:
 - археологічні 61, 62, 104, 127, 210, 217, 218, 230, 232, 246, 250, 267, 424
 Злочинність 164, 175
 Ікони 111, 238, 242, 364
 Імператори 407
 Інститути 81, 118, 120, 136, 160, 168, 239, 268, 426, 436, 453, 456
 Іспити:
 - магістерські 1, 69, 133, 149, 154, 169, 191, 194 – 196, 221, 245, 250, 256, 257
 - інші 154, 158
 історіографія 7 – 9, 13, 27, 51, 69, 84, 92, 100, 151, 152, 190, 194, 254, 256, 287, 289, 410, 418, 457 – 459, 476
 Історія:
 - запорозького козацтва 4 – 7, 10, 14, 124, 125, 127, 139, 140, 152, 162, 190, 193, 254, 256, 262, 274, 287, 299, 394, 459, 460, 457, 462, 476
 - міста 427
 Казки 95, 113
 Карти (географічні) 1, 140, 141, 150, 154, 164, 211 – 213, 218, 221, 234, 249, 353, 365
 Картини 1, 242, 256, 257, 278, 281 – 283, 285 – 287, 289, 291 – 298, 300 – 302, 304, 385, 403, 405
 Каталоги 383
 Кафедри 40, 41, 120, 192, 287
 Клади 14, 44
 Клімат 296, 300 – 302, 434, 438, 440, 442, 445, 450
 Книги 3, 6, 7, 10, 16, 35, 44, 46 – 51, 54, 71, 72, 86, 91, 100, 104, 108, 120, 135, 151, 152, 155, 156, 161, 163 – 165, 169, 170, 180, 208, 211, 218, 225, 238, 246 – 248, 256, 258, 274, 279, 287 – 290, 298, 304, 314, 331, 334, 339, 340, 364, 365, 369, 370, 372, 374, 378, 390, 418, 427, 442, 447, 462, 466, 469, 473 – 475, 485, 486
 Князі 3, 15, 19, 75, 170, 325, 328, 464
 Козацтво 16, 17, 260, 335, 343, 375, 377
 Козацтво:
 - запорозьке 5 – 8, 14, 16, 73, 294, 296, 299, 301, 304, 305, 374
 - інше 9, 481
 Колекції 87, 119, 156, 171, 259, 297, 300, 351, 405
 Колонії:
 - генуезькі 219
 - грецькі 1, 219
 - німецькі 121, 213
 Комісії:
 - археологічні 44, 463, 466 – 468
 - ювілейні 261
 - інші 178, 291, 292
 Конкурси 136, 160, 268
 Консерваторії 3
 Крадіжка 141, 240, 268, 359, 437
 Кращезнавство 445
 Критика (творів) 20, 23, 27, 39, 44, 56, 62, 101, 103, 162, 164, 209, 210, 256, 368, 372, 390, 457, 459
 Культурно-громадський рух 68, 79, 80, 107, 152, 179, 202, 203, 226, 230, 247, 368, 373, 379, 399, 400
 Кургани 1, 16, 17, 42, 214, 232, 242, 243, 269, 280, 303, 409, 466, 467, 470

Курси 40, 382
 Лексикографія 56, 57, 60, 64, 67, 82, 83, 101, 109, 113 – 116, 171, 208, 263, 264, 274, 291,
 356 – 358, 364, 378, 382
 Лекції 1, 6, 8 – 11, 13, 20, 27, 40, 53, 111, 136, 153, 154, 160, 164, 195, 199, 208, 263, 268, 287,
 292, 306, 354, 357, 373, 382, 420, 459, 461
 Листування 337, 338, 453, 455
 Лікарні 333, 334
 Лікування 2, 4, 88, 105, 197, 330, 333 – 335, 361, 437, 445, 447
 Література 2 – 4, 17, 19, 20, 23, 26, 27, 29, 31, 37 – 39, 48, 52, 54 – 56, 61, 62, 64, 92, 101 –
 103, 108, 110, 112, 198, 207 – 210, 226, 248, 261, 263, 279, 288, 289, 304, 309, 310, 368, 369,
 371, 374, 389 – 396, 471, 487
 Літописи 125
 Мастки 3
 Малюнки 1, 128
 Метрополіти 139, 143
 Міністри 136, 160, 192, 229, 268, 381
 Мова 2, 4, 7, 26 – 28, 40, 62, 100, 101, 209, 372, 390, 395
 Монастирі 47, 111, 128, 143, 219, 238, 242, 251, 287, 442
 Монети 246, 266
 Музеї 1, 37, 45, 47, 53, 54, 72, 76, 79, 81 – 83, 85а, 87, 90, 92, 117, 156, 161, 171, 172, 193,
 206, 219, 242, 259, 268, 271, 272, 281, 282, 284 – 288, 295, 297, 299, 300, 305, 308, 314, 315,
 325 – 328, 330, 332 – 336, 338, 341 – 343, 346, 350, 351, 355, 357, 358, 364, 365, 376, 383,
 388, 389, 390, 403, 428 – 432, 433, 434, 438, 439, 445, 455, 456, 460, 464
 Музика 3, 223, 260, 478
 Обвинувачення 154, 252, 256, 286, 428
 Обшуки 9
 Оголошення 138, 145
 Одяг 369
 Оповідання 20, 23, 390, 395
 Освіта 458
 Отамани:
 - кошові 4, 6 – 10, 16, 73, 139, 143, 241, 251, 296, 299, 301, 374, 404, 410, 411, 414
 - курінні 7
 Охорона пам'яток 220
 Палаці 219
 Пам'ятки:
 - археологічні 269, 333, 464 – 468, 470
 - архітектурні 131, 229, 239, 242, 246, 287, 298
 - запорозькі 6, 7, 9, 47, 143, 204, 243, 251, 254, 256, 257, 259, 295, 297, 300, 333, 365,
 386, 387
 - зображувальні 140, 150, 154, 164, 234, 238, 253, 254, 256, 257, 299, 305, 365, 385, 387
 - культові 47, 111, 128, 219, 238, 242, 246, 259, 299
 - некропольної культури 6, 8 – 10, 143, 219, 241, 308, 406, 410, 411, 453
 - писемні 4, 7, 10, 20, 55, 73, 75, 84, 124, 125, 127, 133, 134, 135, 138, 140, 191, 229, 252
 - 254, 274, 404, 427-а, 450, 462, 476, 477
 - речові 85а, 164, 171, 217, 259, 285, 333
 - скульптурні 383, 384, 401, 455
 Панахиди 193
 Партії (політичні) 36
 Пенсії 27, 43, 83, 429, 430, 432 – 434, 437, 439 – 445, 448, 451, 453
 Передплата (часописів) 138, 145, 208, 238
 Перекази 7, 10, 124, 140, 241, 485
 Письменники 23, 24, 26, 28, 152, 210, 261, 264, 298, 302, 490

Підручники 458
 Пісні 2, 17, 47, 76, 95, 97, 113, 132, 179, 212, 223, 378, 445, 450
 Повісті 4, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 35, 37 – 39, 48, 54 – 56, 61, 62, 64, 92, 101 – 103, 198, 207, 209, 210, 288, 348, 389 – 391
 Подорожі 1, 47, 127, 156, 161, 170, 216, 219, 220, 241, 243 – 245, 250, 251, 257, 271, 287, 326, 338, 389, 392, 396, 397, 409, 411, 414, 442, 481
 Подяка 115, 116, 124, 166, 229, 254, 265, 305, 429, 432, 433, 444, 449, 463, 477
 Поети, поезія 3, 4, 6 – 8, 48, 52, 108, 193, 261
 Політика 36
 Поліція 9
 Портрети 54, 127, 129, 247, 248, 282, 287, 289, 290, 299, 305, 419
 Посуд 47, 164
 Почуття національне 260
 Пошта 1, 5, 15, 219, 464
 Прикраси 217
 Промисловість 206
 Протегування 93, 106, 107, 118, 120, 155, 158, 206, 234, 304, 375, 377, 379, 483, 484
 Професори 40, 41, 54, 118, 119, 183, 192, 194 – 196, 212, 219, 389, 418, 467 – 469
 Прохання 69, 99, 105, 106, 108, 113, 118, 122, 155, 157, 158, 162, 165, 167 – 169, 171, 190, 206, 211, 234, 258, 277, 281, 284, 298, 304, 307, 308, 373, 375, 379, 428, 430, 431, 441, 443
 Релігія 263
 Репресії 83, 90, 275, 429, 430
 Реферати 127, 134, 218, 269, 283, 465
 Рецензії 26, 56, 108, 149, 152, 257, 475
 Родичі, родина 15, 16, 35, 92, 94, 98, 123, 136, 154, 158, 160, 212, 227, 287, 376, 388
 Розлучення 160
 Садівництво 325
 Самогубство 15, 35
 Самоощінка 27, 28, 56, 101, 152, 162 – 164, 166, 228, 235, 258, 289, 397
 Санаторії 426, 427, 427-а, 427-б, 427-в
 Свідомість (націон.) 8, 142, 155, 248
 Священники 333
 Секції (наукові) 428, 429
 Семінарії 145
 Сесії 359, 360, 362, 429 – 432, 433, 434, 436 – 438, 441, 442, 444, 445, 447, 448
 Словники 56, 57, 60, 64, 72, 82, 83, 99, 109, 113, 171, 208, 263, 264, 287, 290, 291, 356, 358, 364, 378, 382, 391, 431, 433, 435
 Смерть 158, 160, 171, 174, 176, 237, 358, 388, 426, 446, 452
 Собори 242, 246
 Спогади 433, 435, 440, 442
 Статистика 353
 Статті 47, 55, 72, 84, 120, 122 – 126, 131, 134, 136, 139 – 144, 146, 147, 149, 150, 170, 193, 195, 212, 220, 222, 223, 232, 241, 242, 247, 251, 272, 298, 353, 376, 408 – 412, 414, 416, 419, 421, 424, 436, 453, 456
 Стипендії 149, 221
 Стосунки міжнародні 4, 73, 124, 125
 Страждання 228
 Студенти 107, 384
 Суд 57, 175
 Судобудування 175
 Театр 179, 223, 246, 247, 352, 369
 Товариства:
 - археологічні 53, 54, 135, 204, 241, 267, 269, 270, 364, 464, 465, 469, 470, 474

- благодійні 175
- історико-філологічні 134, 212, 215, 230
- краєзнавчі 445
- наукові 283
- “Просвіта” 80, 373

Топографія 122 – 128, 131, 132, 140 – 142, 144, 147, 154, 155, 161, 211, 213, 216, 218, 219, 238, 245, 249, 252, 293

Топоніміка 95, 121, 472, 473

Торгівля:

- книжкова 10, 48, 72, 155, 162, 164, 165, 169, 255, 257, 258, 348, 370

Травми 1, 79, 84, 111, 133, 149, 154, 157, 160, 227 – 230, 233, 300

Транспорт:

- водний 73, 219, 335
- залізничний 345, 464
- міський 335

Університети 8, 11, 26, 28, 40, 41, 69, 92, 107, 124, 136, 160, 166, 183, 194, 196, 207, 215, 219, 245, 257, 263, 388, 418, 420, 458, 467

Унія 9

Утиски 53, 83, 135, 154, 160, 183, 185, 206, 252, 256, 263, 428, 429, 433

Утримання 149, 221

Училища 15, 85а, 283

Фауна 299, 302

Філателія 119

Флора 299, 302, 448

Фольклор 4, 6, 7, 14, 17, 47, 76, 95, 97, 132, 144, 179, 212, 378, 386, 387, 445, 453

Фонди:

- літературні 196

Фортеці 1

Фотографія, фотографі 8 – 10, 47, 71, 108, 111, 126, 132, 154 – 156, 191, 206, 220, 224, 241, 242, 246, 285, 291 – 299, 305, 355, 384 – 387, 406, 407, 410, 423, 432, 433, 456, 467

Хвороби 3, 5, 16, 21, 22, 24, 25, 28, 29, 38, 40, 79, 83, 84, 105, 109 – 111, 130, 144, 141, 149, 154, 157, 159, 160, 162 – 164, 168 – 190, 173, 178, 179, 186, 189, 201, 207, 208, 215, 222, 224, 227, 233, 236, 239, 240, 253, 270, 274, 282, 289, 290, 292, 300, 325, 330, 333 – 336, 350, 359 – 361, 384, 388, 397, 418, 425, 436 – 438, 445, 447, 448, 451, 482, 486

Художники 1, 182, 242, 257, 278, 279, 281, 282, 288 – 295, 297 – 302, 304, 305, 307, 308, 334, 405, 414, 433, 435, 454

Цензура 48, 66, 100, 126, 132, 146, 184, 185, 203, 214, 220, 255, 256, 263, 270

Церква (спорула) 1, 111, 139, 299, 422, 423

Ченці 287

Школа 68, 379

Шляхи 1, 85, 219

Ювілеї 13, 17, 179, 261, 265, 278, 287, 303, 376, 410, 445, 456

АРХЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

попередньої публікації листів, що репрезентовані в цьому збірнику

1. № 83 – Лист Д. Яворницького до М. М. Железняка. 25.01. 1934 р. – Олійник-Шубравська М. М. Хто ж доніс на Дмитра Яворницького? // Народознавство. [Київ]. 1994. № 10-11. Травень-червень. С. 3; Шевченко В. Маловідомий лист академіка Д.І.Яворницького // Запорозька старовина. Запоріжжя, 1995. Вип. 1. С. 127.
2. № 85-а. Лист Д. Яворницького до І. А. Зарецького. – Супруненко О. Лист Дмитра Яворницького // НТЕ. 1993. № 4. С. 60 – 61.
3. №№ 110 – 112. Листи Д. Яворницького до М. Коцюбинського. – Олійник [Шубравська] М. М. Листування Коцюбинського з Яворницьким // Зоря. [Дніпропетровськ]. 1963. 26 квітня.
4. №№ 113 – 117. Листи Д. Яворницького до В. Кравченка. – Листування Дмитра Яворницького та Василя Кравченка / Вступне слово Олени Боряк // НТЕ. 1991. № 3. С. 69 – 73.
5. № 206. Лист Д. І. Яворницького до Г. І. Мусієнка. – Чабан М. Сучасники про Д. І. Яворницького. Д.: Дніпро, 1995. С. 194.
6. №№ 211 – 260. Листи Д. Яворницького до Я. П. Новицького. – 50 листів Д. І. Яворницького до Я. П. Новицького / Публікація, вступна стаття і коментар М. Олійник-Шубравської // Наука і суспільство. 1988. № 6 – 9, 11.
7. №№ 271, 274, 275. Листи Д. Яворницького до Н. Д. Полонської-Василенко. – Крячок М. І. 3 листів Д. І. Яворницького до Н. Д. Полонської-Василенко // АІ. 1993. № 4 – 6. С. 53 – 55.
8. №№ 278 – 284. Листи Д. Яворницького до І. Ю. Рєпіна // Рєпин и Украина: Письма деятелей украинской культуры и искусства к Рєпину. 1896 – 1927 гг. К., 1962. С. 18 – 69.
9. №№ 285 – 307. Листи Д. Яворницького до І. Ю. Рєпіна. – Неопублікованні листи Д. І. Яворницького к И .Е. Рєпину / Подготовка к печати и комментарии Марии Шубравской // Радуга. 1967. № 10. С. 154 – 169.
10. № 308. Лист Д. Яворницького до В. І. Рєпіної // Там само. С. 169.
11. № 376. Лист Д. Яворницького до М. Ф. Сумцова // АІ. 1995. №. 4 – 6. (на звороті обкладинки).
12. №№ 389, 390, 397, 398-а. Листи Д. Яворницького до Є. Чикаленка. – Абрисимова С., Мищик Ю. Спільна праця на загальну користь України. (Листування Є. Чикаленка і Д. Яворницького) // КС. 1996. № 1. С. 34 – 38.
13. № 406 – 424. Листи Д. Яворницького до С. М. Шубинського. - Бекетова В. М. Переписка Д. И. Яворницкого с С. Н. Шубинским // Исследования по археографии и источниковедению отечественной истории XVI – XX вв.: Межвузовский сборник научных трудов. Днепропетровск, 1990. С. 135 – 147.
14. № 481, 482. Листи Д. Яворницького до В. Міхневича. // Вітчизна. 1968. № 9. С. 199.

БІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

АНТОНОВИЧ Володимир Боніфатійович (1834-1908)

Український історик, археограф, археолог, етнограф, публіцист і громадський діяч, один з ідеологів українського національно-визвольного руху другої половини XIX ст.

В. Антонович народився 30.01.1834 р. в містечку Махнівка Бердичівського повіту Київської губернії (за іншою версією – 1830 р. у містечку Чорнобилі) в родині збіднілого польського шляхтича. У 1844 – 1849 рр. навчався у 2-й одеській гімназії; у 1850 р. вступив на медичний факультет Київського у-ту, по закінченні якого практикує в Бердичеві та Чорнобилі. 1856 р. вступив на історико-філологічний факультет Київського у-ту. Захоплений ідеями французьких енциклопедистів, бажанням ознайомитися з народом, серед якого живе, Антонович, разом з товаришами, під час літніх канікул, подорожує по Україні. На початку 1860-х він розриває з польськими колами і, разом зі своїми однодумцями, приєднується до нелегальної української Громади в Києві, очолює хлопоманський гурток, основою діяльності якого було ходіння в народ. Активна громадська діяльність Антоновича, а також доноси призвели до встановлення тасмного нагляду за ним. Для налагодження зв'язків з редакцією часопису “Основа”, Антонович приїздить до Петербурга, де публікує перші свої публіцистичні розвідки, зокрема статтю “Моя исповедь” (1862). У 1862 р., за допомогою М. Пирогова, Антонович отримує посаду вчителя латинської мови в 1-й київській гімназії, згодом – викладача історії в Кадетському корпусі. За допомогою відомого історика права, архівіста і археографа М. Іванішева у 1863 р. Антонович влаштується до Київської археографічної комісії й згодом посідає місце головного редактора видань Комісії. За час роботи в Комісії (1863 – 1880) під його редакцією вийшло 15 томів “Архива Юго-Западной России”. Особисто Антоновичем було укладено 8 томів. У 1868 р. він захистив магістерську дисертацію за темою: “Последние времена казачества на правом берегу Днепра по актам 1679-1716 гг.”, у 1878 г. – докторську дисертацію за темою: “Очерк истории Великого княжества Литовского до смерти великого кн. Ольгерда”. З 1870 р. й протягом 30 років Антонович викладав на кафедрі російської історії Київського у-ту. В ареалі наукових інтересів Антоновича була історія: Галицької Русі, Великого князівства Литовського, українського козацтва, джерелознавство, археологія, етнографія, нумізматики, інші спеціальні історичні дисципліни. Внаслідок педагогічної діяльності Антонович сформувалася так звана “київська школа” істориків-документалістів, до якої належали М. Грушевський, Д. Багалій, І. Каманін, В. Данилевич, М. Дашкевич, М. Довнар-Запольський, В. Ляскоронський та інші.

Антонович був одним із фундаторів “Юго-Западного отдела Русского географического общества” (1873), що об'єднав прогресивні наукові кола й мав теоретично обґрунтувати національну самобутність українського народу. Вчений відстоював ідею перетворення Галичини у центр українського національно-визвольного руху. У другій половині 1890-х рр. Антонович разом з письменником і громадським діячем О. Кониським заснував всеукраїнську політичну організацію, що мала об'єднати українців усієї Російської імперії (1897 р. відбувся установчий з'їзд цієї партії). До цієї організації у 1901 р. приєдналася Київська громада (1904 р. ця організація перетворилася на Українську демократичну партію).

Антонович брав діяльну участь в роботі багатьох наукових форумів, зокрема археологічних з'їздів, був членом багатьох наукових т-в, в тому числі: Історичного т-ва Нестора-літописця (1881-1887 рр. – голова т-ва). Антонович був одним з організаторів й найактивніших співробітників першого українського історичного журналу “Киевская старина” (1882).

Помер Антонович 21 березня 1908 р.

Праці: “О происхождении казачества” (1863), “Монографии по истории Западной и Юго-Западной России” (1885), “Исторические песни малорусского народа” (разом з М. Драгомановим; К., 1874 – 1875. Т. 1-2), археологічні карти Київської (1895) та Волинської (1902) губерній; Твори. Повне зібрання. К., 1932; Курс лекцій з джерелознавства. 1880-1881. К., 1995.

Літ.: Томашівський С. Володимир Антонович, його діяльність на полі історичної науки (з нагоди ювілею). Львів, 1906. 67с.; Грушевський М. Володимир Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності. К., 1909. 12 с.; Довнар-Запольський М. Исторические взгляды В. Антоновича. К., 1909; Гермайзе О. В. Антонович в українській історіографії // Україна. 1928. Кн. 5. С. 17-32; Дорошенко Д. Володимир Антонович. Прага, 1942. 168 с.; Киян О. Життєвий та творчий шлях В. Б. Антоновича // УІЖ. 1991. № 2. С. 64-76; Синови України: Збірник статей 1906 р. на пошану проф. Володимира Антоновича (фототипне відтворення) / Впорядкування С. М. Кіржасва, В. І. Ульяновського. К., 1993. 125 с.; Киян О. Володимир Антонович // Історія України в особах. XIX-XX ст. К., 1995. С. 85 – 91; Син України Володимир Антонович / Упоряд.: Короткий В., Ульяновський В. У 3-х томах. К., 1997; Ульяновський В., Короткий В. Володимир Антонович: Образ на тлі епохи. К., 1997; Бутч І. Антонович Володимир Боніфатійович // Українські архівісти: Біобібліографічний довідник. К., 1999. Вип. 1. С. 12 – 18.

Укладач С. Абрисмова

БАГАЛІЙ Дмитро Іванович (1857 – 1932)

український історик, архівознавець, громадський діяч

Народився Д. Багалій 26 жовтня 1857 р. у Києві в сім'ї ремісника-лимаря; у 1876 р. закінчив із золотом медаллю Другу київську гімназію; у 1880 р. закінчив історико-філологічний факультет у-ту Св. Володимира у Києві; у 1880-1882 рр. – університетський стипендіат при кафедрі російської історії цього у-ту; учень В. Антоновича; у 1882 р. захистив магістерську дисертацію “История Сиверской земли до половины XIV ст.”; у 1887 р. – докторську дисертацію “Очерки из истории колонизации и быта степной окраины Московского государства” (М., 1887). З 1883 р. – доцент кафедри російської історії Харківського у-ту, з 1887 р. – екстраординарний, а з 1889 р. – ординарний професор (з 1908 р. заслужений), у 1906-1911 рр. – ректор цього у-ту. Б. – один з керівників Харківського історико-філологічного т-ва (1883-1919), голова видавничого комітету Харківського т-ва грамотності (1891-1904), голова правління Харківської громадської бібліотеки (1893-1910); з 1884 р. – завідувач Харківського історичного архіву; виборний член Державної ради (1906, 1911-1914), харківський міський голова (1914-1917); член кадетської партії (1905); після Лютневої революції 1917 р. приєднався до українського ліберально-демократичного руху.

Б. – один із засновників ВАН і один з перших її академіків (з 1918 р.), голова Історико-філологічного відділу ВУАН (1918-1920, 1929-1930), голова Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури (1922-1929), директор науково-дослідного ін-ту української культури (1930-1932), науково-дослідного ін-ту Тараса Шевченка (1926-1932), голова Харківського наукового т-ва (1921-1922), голова Українського Центрального бюро Секції наукових працівників (1925-1932), заступник голови, член Президії Укрнауки; голова Всеукраїнської комісії охорони пам'яток мистецтва і старовини (1921); голова та заступник Укцентрархіву (1923-1924), завідуючий відділом архівознавства (1923-1925); очолював Підготовчу комісію, створену з метою виявлення та повернення польській стороні тих архівних і музейних пам'яток, що опинилися на території УСРР (1923-1926).

Помер Б. 9.02.1932 р. у Харкові.

Б. – автор понад 350 ґрунтовних праць з історії Слобожанщини, історії Харкова і Харківського у-ту, соціально-економічної історії Лівобережжя та Півдня України, історії Київської Русі, української історіографії, джерелознавства, історичної географії, археографії, з історії життя та творчості Г. Сковороди та В. Каразіна, підручників з російської історії та історіографії.

Твори: История Северской земли до половины XIV в. (1882); Очерки из истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (1887); Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры (исторический этюд). К., 1889; Опыт истории Харьковского университета. Т. 1-2 (1893 – 1904); История города Харькова (1905-1906); История Слободской Украины. Х., 1918; Заселения Південної України і перші початки її культурного розвитку. Х., 1920; Нарис української історіографії. Т. 1. Вип. 1-2. К., 1925; Т. Г. Шевченко і

Кирило-Месодівці. Х., 1925; Декабристи на Україні. Х., 1926; Український мандрований філософ Г. С. Сковорода. Х., 1926; Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. К., 1928; Т. Г. Шевченко – поет пригноблених мас. Х., 1931; та ін.

Літ.: Ювілей академіка Дмитра Івановича Багалія (1857 – 1927). К., 1929; Оглоблін О. Пам'яті акад. Д. І. Багалія // Україна. 1932. Кн. 1-2. С. 167-170; Сарбей В. Г., Кравченко В. В. Академік АН УРСР Д. І. Багалій (До 125-річчя з дня народження) // УІЖ. 1982. № 11; Кравченко В. В. Д. І. Багалій: Научная и общественно-политическая деятельность. Х., 1990; Заруба В. М. Михайло Грушевський та Дмитро Багалій // Березіль. 1991. № 9. С. 141 – 154; Він само. Михайло Грушевський та Дмитро Багалій // Заруба В. М. Постаті. Дніпропетровськ, 1993. Кн. 2. С. 65 – 73; Оглоблін О. Багалій Дмитро // ЕУ. Т. 1. Львів, 1993. С. 80; Санцевич А. Багалій Дмитро Іванович // Малий словник історії України. К., 1997. С. 49-50; Кравченко В. Багалій Дмитро Іванович // Українські архівісти: Біобібліографічний покажчик. К., 1999. Вип. 1. С. 22 – 26; Герасименко Н. О. Багалій Дмитро Іванович // ЕІУ. Т. 1. С. 159-161.

Укладач С. Абросимова

БИЧКОВ Опанас Федорович

(1818 – 1899)

історик, археограф, бібліограф, палеограф

Народився О. Бичков 15 грудня 1818 р. в м. Фрідріхсгамі (тепер м. Хаміна) у Фінляндії. У 1840 р. закінчив Московський у-т і став працювати в Археографічній комісії; у 1865 – 1873 рр. обіймав посаду правителя справ комісії, з 1891 р. й до смерті – посаду її голови. У 1866 р. він був обраний екстраординарним академіком, 1869 р. – академіком; 1893 р. – головою Відділення російської мови і словесності АН. Головною сферою діяльності Бичкова була Публічна бібліотека в Санкт-Петербурзі, де він працював з 1844 р. хранителем Відділення рукописів та слав'янських стародруків а також відділення російських друкованих книг та періодики; з 1882 р. й до кінця життя (1899) він був директором бібліотеки. Йому належить опис усього зібрання давньоруських та південнослов'янських рукописів бібліотеки; починаючи з 1850 р. він публікував опис нових надходжень бібліотеки.

Бичков є автором численних описів та публікацій пам'яток писемності, розвідок з російської історії та літератури; за його редакцією вийшли 7 – 10, 15, 16 томів ПЗРЛ, Лаврентівський літопис (1872), “Дворцовые разряды” (1850-1855), “Юрнaлы и походные журналы Петра Великого с 1695 по 1725 г. и походный журнал 1726 г.” (1853-1855), “Письма и бумаги Петра Великого” (Т. 1-4, 1887-1900); перевидання 2-го та 3-го Новгородського літопису (1879) та інші матеріали.

Бичков написав декілька праць про І. А. Крилова, В. А. Жуковського, О. С. Пушкіна, М. В. Гоголя, А. П. Чехова та ін. В його творчому доробку лексикографічні, нумізматичні та археологічні дослідження.

Бібліографію праць Бичкова див.: Библиографический список сочинений, переводов и изданий акад. А. Ф. Бычкова // Сборник Отделения русского языка и словесности. 1901. Т. 68; Императорская публичная библиотека за 100 лет. 1814 – 1914. СПб., 1914. С. 399 – 409; Материалы для биографического словаря действительных членов императорской АН. Пгт., 1915. Ч. 1. С. 87 – 121.

Літ.: Майков Л. Об учёной деятельности А. Ф. Бычкова // ЖМНП. 1899. № 10; 1900. № 1; Абрамович Д. И. Памяти А. Ф. Бычкова (К 100-летию со дня его рождения) // Сборник Российской публичной библиотеки. Пгт., 1920. Т. 1; СИЭ. М., 1962. Т. 2. С. 887; Книговедение: Энциклопедический словарь. М., 1981. С. 97.

Укладач С. Абросимова

БІЛАЛОВСЬКИЙ Кесар Олександрович (1859 – 1934)

український письменник, видавець, перекладач,
лікар, культурно-громадський діяч

Народився К. Білаловський 20.02. (4.03).1859 р. у с. Стополівці (масток Білухи-Кохановського) Золотоніського повіту (тепер с. Вознесенське Золотоніського району Черкаської області) в сім'ї сільського фельдшера. Незабаром родина переїхала до Золотоноші, а потім у село Крупське Кропивницької волості, у масток Стеценка.

Навчався Б. у полтавській та дерптській гімназіях; останню закінчив у 1875 р.; потім на медичному факультеті у Дерптському (тепер Тартуський), Лейпцігському, Віденському та Ієнському у-тах; у Відні спілкувався з політичними емігрантами. 1881 р. переїхав до Флоренції.

1883 р. захистив в Ієнському у-ті дисертацію на звання доктора медицини і хірургії, а в Росії влаштувався тільки після того, як у 1884 р. вартує склав університетський іспит у Харкові. Працював лікарем у Петропавловську (Казахстан); очолював аматорську театральну трупу; вів активну громадську діяльність, внаслідок якої за ним був встановлений таємний нагляд; деякий час працював в Омському лазареті, де також керував аматорським театральним гуртком; з 1892 р. жив у Петербурзі; працював (до 1899 р.) штатним лікарем у медичному відділенні Санкт-Петербурзького губернського правління і в медичному департаменті Міністерства внутрішніх справ.

Б. видав 2 випуски альманаху “Складка” (1896, 1897). Захистив другу докторську дисертацію; працював у Митаві лікарем-інспектором Курляндської губернії; під час революційних подій 1905 р. був заарештований за активну участь в антиурядових маніфестаціях. Згодом працював лікарем-інспектором Олонецької губернії; з 1909 р. редагував неофіційну частину газети “Олонецькіє губернськіє ведомости”. У 1910 р. Б. був відряджений до Криму на боротьбу з епідемією холери; призначений начальником Феодосійського карантину. Тут Б. провадив активну громадську роботу: очолював батьківський комітет гімназії, керував історично-археологічною комісією Феодосійської філії Кримсько-Кавказького гірського клубу, провадив благодійне лікування хворих, брав участь в археологічних дослідженнях, відкритті джерел мінеральної води тощо.

Після 1917 р. працював у Криму; зазнав утисків від Радянської влади; у нього одібрали його цінну велику бібліотеку; 1918 р. був звільнений з посади головного лікаря Феодосійської морської лікарської станції. Влітку 1919 р. перебував з лазаретом на Кубані; з початку 1920-х рр. працював головним як лікар-офтальмолог у Криму; у 1925 – 1932 рр. – лікар радянської амбулаторії в Решті (Іран). Останні роки життя Б. пройшли у Сімферополі.

Б. підтримував стосунки з О. Терлецьким, І. Пулюєм, І. Білозерським, М. Драгомановим, П. Кулішем, М. Кропивницьким, Д. Мордовцевим, І. Франком, Панасом Мирним, В. Самійленком, В. Александровим, М. Старицьким, І. Нечуєм-Левицьким, М. Лисенком, Я. Щоголевым, І. Рєпіним, О. Сластіном, М. Мікешиним, В. Короленком, М. Михайловським, М. Волошиним та ін.

Б. – поет-лірик; друкувався у виданнях: “Складка”, “Славянський альманах”, “Наука”, “Весна”, “Світ”, “Сибирская газета”, “Сибирський вестник”, “Зоря”, газеті “Труд”, в антологіях та збірниках; перекладав Т. Шевченка німецькою мовою, а німецьких поетів українською мовою. У творчому доробку Б. – праці з медицини, критичні статті, переклади із Шіллера, Гете, Гейне. Перша публікація – німецький переклад вірша Т. Шевченка.

Твори: “У батьківському краю”, “З Альпів”, “В часи печалі і тривоги”, “Медико-статистичний і санітарний очерк города Петропавловска Акмолинской области” (Томськ, 1887); “Українське свято в Петербурзі” (Львів, 1897); “Персіяньські мотиви”, “Іфігенія з Тавриди”, “Цар Джеган, або мармуровий сон”, “Ілько-флейтист”, “Потопані квіти”, “В чарах кохання: Вибрані поезії” (К., 1981); “Спогади” (КС. 2000. № 1-2).

Літ.: ЕУ. Т. 1. С. 129; Дятльов П. А. Про творчість Кесаря Білаловського // Радян. літературознавство. 1976. № 8; Він само. Про літературні взаємини І. Франка та К. Білаловського // Українське літературознавство. Львів, 1979. Вип. 32. С. 109 – 116; Він само. Городавоч врач Петропавловска // Простор. 1983. № 6; Він само. К. О. Білаловський // УАЕ. Т. 1. С.

181; Він само. Кесар Білаловський // Письменники Радянської України: Літературно-критичні нарисп. К., 1987. Вип. 13. С. 38 – 112; Перкова А. І. К. О. Білаловський та Д. І. Яворницький // Регіональне і загальне в історії. Д., 1995. С. 12 –14; Заславський І., Захаркін С. Спогади Кесаря Білаловського // КС. 2000. № 1. С. 134 – 142.

Укладач А. Перкова

БЛАГОВ Федір Іванович

співробітник редакції газети “Русское слово”, культурно-громадський діяч; брав участь в літературному житті Москви; приятелював з І. Ситніним, В. Гіляровським, Д. Яворницьким та ін.

БОБРИНСЬКИЙ Олексій Олександрович (1852 – 1927)

археолог, політичний і громадський діяч, граф

Народився О. Бобринський 19.05.1852 р. у м. Санкт-Петербург, в родині генеалога Олексія Олексійовича Бобринського (1823-1903) та Софії Андріївни (уродженої Шувалової). Навчався Б. на юридичному факультеті Петербурзького у-ту (до 1872 р.), який не закінчив через хворобу. З 1879 р. розпочав на власні кошти археологічні дослідження, переважно в околицях містечка Сміла на Кіlivщині та в Криму. Віднайдені пам'ятки Б. подарував Київському міському музею. З 1886 р. очолював Імператорську Археологічну комісію; у 1889 – 1890 рр. – віцепрезидент Петербурзької Академії мистецтв; член багатьох наукових т-в; предводитель дворянства Петербурзької губернії (1876); голова “Ради об'єднаного дворянства” (1906); сенатор; обер-гофмейстер, член Державної ради (1912), член 3-ї Державної думи від Київської губернії; голова ради Російсько-англійського банку (1914-1918); товариш міністра внутрішніх справ (1916), міністр землеробства (1916); монархіст; разом з П. Балашовим керував Радою монархічного блоку в Києві (1918); член “Ради державного об'єднання Росії” (1918-1919). Навесні 1920 р. емігрував до Стамбула, згодом до Франції, де й помер 2.09.1927 р. у м. Грас.

Твори: Куртаны и случайные археологические находки близ местечка Смелы. СПб., 1887. Т. 1; 1894. Т. 2; 1901. Т. 3; Херсонес Таврический. СПб., 1905; та ін.

Літ.: СИЭ. Т. 2. С. 493; УРЕ. Т. 1. С. 498; Антонович В. Б. Труды гр. А. А. Бобринского по археологии Киевской губернии и вообще Южного края // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. К., 1896. Кн. 10; Рудаков В. Е. Археологическая деятельность гр. А. А. Бобринского // ИВ. 1911. № 3; Білокінь С. І. Бобринський Олексій Олександрович // ЕІУ. Т. 1. С. 306-307.

Укладач К. Тележняк

БОГОМОЛЕЦЬ Олександр Олександрович (1881 –1946)

видатний вчений-патолофізіолог, державний і громадський діяч, організатор науки

Народився О. Богомолець 24 (12).05.1881 р. в м. Київ, у Лук'янівській тюрмі, де перебувала його мати Софія Миколаївна Богомолець (1856-1892), яка належала до Південноросійського робітничого союзу. Батько – Олександр Михайлович Богомолець (1850-?) – революціонер-народник, дворянин, лікар. Навчався Б. у Ніжинській, Кишинівській і 1-й Київській гімназіях; на юридичному, потім – на медичному факультетах Київського у-ту; 1906 р. закінчив Новоросійський у-т; у 1909 р. захистив докторську дисертацію у Петербурзькій військово-медичній академії; доктор медицини (1909), академік ВУАН (1929), президент АН УРСР (1930-1946); академік АН СРСР (1932), академік Білоруської РСР (1939), віцепрезидент АН СРСР (1942), дійсний член Академії медичних наук (1944), почесний член АН Грузинської РСР (1944); Герой Соціалістичної Праці (1944). 1931 р. Б. переїхав до Києва, де створив Інститут експериментальної біології; став фундатором школи патофізіологів.

Б. – член ЦВК СРСР, депутат Верховної Ради СРСР та Верховної Ради УРСР; лауреат Сталінської премії (1941).

Помер Б. 19.07.1946 р. у Києві.

Твори: Избранные труды. К., 1958. Т. 1-3.

Літ.: Спиротинін М.М. Олександр Олександрович Богомолець. К., 1959; Піщик Н. О. Олександр Олександрович Богомолець. К., 1979; Шевченко Л. А. Богомолець Олександр Олександрович // ЕІУ. Т. 1. С. 316.

Укладач К. Тележний

БУРЕНИН Віктор Петрович
(1841 – 1926)
російський літературний і театральний критик, поет
(псевд. Граф Алексіс Жасмінов та ін.)

Народився В. П. Буренін 22 лютого (6 березня) 1841 р. у Москві в родині архітектора П. П. Буреніна. Його дід був кріпаком. Навчався Б. в Московському палацовому архітектурному училищі (1852-1859), де на нього мав великий вплив викладач російської мови С. М. Любецький. По закінченні училища керував будівництвом у маєтках Нарішкінних, Пушкінних, де спілкувався з амінованими декабристами. За порадою петрашевця С. Ф. Дурова переклав “Ямби” О. Барбє.

Перша публіцистична стаття Б. (“Спасение цензуры в Москве”) з’явилася в “Колоколе” у 1861 р. З 1862 р. регулярно друкував сатиричні вірші в журналах “Искра” та “Зритель” й швидко здобув популярність у літературних колах.

У 1863 р. переїхав до Петербурга, де служив помічником інженера-архітектора при кніжці баронета Вілліс; потім існував виключно літературною працею: перекладами, власними стаття та поезією; співпрацював у журналах: “Современник”, “Отечественные записки”, “Русское слово”, “Библиотека для чтения”, “Беседа”, “Дело”, “Вестник Европы”, “Будильник”, “Развлечение”, у газетах “Русский инвалид”, “Неделя”. У 1865 р. почав співпрацювати в газеті “Санкт-Петербургские ведомости”; з 1866 р., після заборони виступати зі статтями суспільно-політичного характеру, Б. розпочав багаторічну рецензійну діяльність – до 1875 р. в “Санкт-Петербургских ведомостях”, а з 1876 р. в “Новом времени”. Його талант критика визнавали Л. Толстой, М. Некрасов, М. Михайловський, Ф. Достоевський та ін. Однак згодом у критичних статтях Б. почала домінувати суб’єктивна точка зору в оцінці літературних творів й ставлення критика до особистості автора твору. З 1890-х рр. позиція Б. стає неприховано реакційною. У відповідь на його образи представників різних літературних напрямків виступали проти Б. з памфлетами (В. Дорошкєвич, В. Стасов, В. Львов-Розгачевський та ін.). Ім’я Б. стало символом реакційної преси та брудних методів полеміки.

Після 1917 р. Б. відійшов від літературної діяльності. В останні роки життя працював над спогадами. Помер Б. 15 серпня 1926 р. в Ленінграді.

Праці: “Рассказы в современном вкусе” (СПб., 1874), “Из современной жизни” (СПб., 1878), “Мессалина” (М., 1885), “Смерть Агриппины” (СПб., 1886), “Очерки и пародии” (СПб., 1874, 1895), “Песни и шаржи” (СПб., 1886, 1892), “Голубые звуки и белые поэмы” (СПб., 1895), “Горе от глупости” (СПб., 1905), “Сочинения” СПб., 1912-1917. Т. 1-5).

Літ.: РП. Т.1. С. 365 – 367.

Укладач С. Абрисимова

ВЕСЕЛОВСЬКИЙ Олександр Миколайович
(1838 – 1906)

російський філолог, історик і теоретик літератури

Народився О. Веселовський 4 (16) лютого 1906 р. у Москві в родині генерала – військового педагога; у 1854 р. закінчив 2-у московську гімназію; у 1858 р. – історико-філологічний ф-т Московського у-ту; працював гувернантом в родині посла в Іспанії князя М. Голиціна; відвідав ряд європейських країн. У 1862 р. В. був направлений за кордон для підготування до про-

фесорського звання; слухав лекції в Берлінському у-ті; у 1863 р. вивчав славістику в Празі; працював у архівах і бібліотеках Італії (1864 – 1867 рр.).

У 1870 р. В. захистив магістерську дисертацію при Московському у-ті за темою: “Вилла Альберти. Новые материалы для характеристики литературного и общественного перелома в итальянской жизни XIV – XV столетия”; у 1872 р. – докторську дисертацію за темою: “Славянские сказания о Соломоне и Китоврасе и западные легенды о Морольфе и Мерлине”. У 1870 р. В. був обраний штатним доцентом кафедри загальної літератури Петербурзького у-ту, а з 1872 р. – професором. З 1876 р. В. – член-кореспондент АН, з 1881 р. – академік; у 1901 р. В. очолив ОРИС (“Товариство російської мови та словесності”). В. очолював порівняльно-історичне літературознавство в російській науці. Перші наукові публікації В. з’явилися у 1859 р.

Помер В. 10 (23) жовтня 1906 р. в Петербурзі.

Праці: Опыт по истории развития христианской легенды (1875-1877); Южно-русские быliny (1881-1884); Три главы из исторической поэтики (1899); Пушкин – национальный поэт (1899); В. А. Жуковский. Поэзия чувства и сердечного воображения (1904); Собрание сочинений. Т. 1 – 5. СПб., 1908 – 1915); Т. 6, 8, 16 (П., Л., М.; Л., 1919 – 1938; Избранные статьи. Л., 1939; Историческая поэтика. Л., 1940.

Літ.: Пыпин А. Н. История русской этнографии. Т. 2. СПб., 1891. С. 257 – 282, 422 – 427; Памяти академика Веселовского. Пгг., 1921; Энгельгардт Б. М. А. Н. Веселовский. Пгг., 1924; Горский И. К. А. Веселовский // Академические школы в русском литературоведении. М., 1975; Ровда К. И. Страницы большой жизни. (Новые материалы об академике А. Веселовском) // Русская литература. 1974. № 3; Русские писатели 1800 – 1917: Биографический словарь. М., 1989. Т. 1. С. 434 – 436.

Укладач Н. Василенко

ГОШКЕВИЧ Віктор Іванович (1860 – 1928)

археолог, музеєзнавець, статистик

Народився В. Гошкевич 9 (21) березня 1860 р. у Києві в родині викладача духовної семінарії. 1881 р. вступив на історико-філологічний ф-т Київського у-ту, де особливий вплив на його становлення, як вченого, мали професори М. І. Петров та А. В. Прахов. 1890 р. Гошкевич переїхав до Херсона, де обіймав посаду секретаря губернського статистичного комітету. Цього ж року він заснував Херсонський археологічний музей, яким вчений опікувався до кінця життя і який став, завдяки Гошкевичу, одним з найкращих музеїв в світі. У 1898 – 1907 рр. видавав і редагував газету “Юг”, на сторінках якої публікував статті демократичного характеру. У 1905 р., за активну публіцистичну діяльність демократичного напрямку, він був позбавлений посади статистика. У 1914 р. його було обрано членом-кореспондентом Московського археологічного т-ва. Гошкевич був одним з організаторів Першого Всеросійського з’їзду діячів музеїв (1912). За радянських часів вчений був обраний дійсним членом Археологічної комісії АН УРСР. 1922 р. йому було присвоєно звання Героя Праці. Багато уваги Гошкевич приділяв музейній та лекційній роботі. У 1920-ті рр. він викладав в Херсонському ін-ті народної освіти, читав лекції на учительських, бібліотечних та інших курсах.

Наукові інтереси Гошкевича обіймали історичну географію, археологію, джерелознавство, археографію, статистику, етнографію. Перші наукові публікації Гошкевича з’являються у 1882 р. У 1889 р. він знайшов руїни замку князя Симеона Овельовича, літописний Городиць XI-XII ст. Активна наукова робота Гошкевича, передусім у царині археології, розпочалася у Херсоні. За дорученням Петербурзької Археологічної комісії він провадив систематичні археологічні розкопки. У 1909 р. Гошкевич розпочав вивчення городищ по узбережжю Нижнього Дніпра та р. Інгульця. Вчений дослідив 50 городищ. Завдяки ньому були врятовані унікальні археологічні пам’ятки на острові Березань. В останні роки життя Гошкевич працював над дослідженням “Археологическая карта Северного Причерноморья” й продовжував активну музеєзнавчу діяльність. Херсонський музей мав свій науковий орган: “Летопись Херсонского музея”.

Праці: Замок князя Симеона Олельковича и летописный Городец под Киевом. К., 1890; Клады и древности Херсонской губернии. Херсон, 1903; Летопись Херсонского городского музея древностей за 1912 год. Вып. 4. Херсон, 1914; Древние городища по берегам низового Днепра // Херсонский городской музей древностей. СПб., 1913. Вып. 3; Где был древний Одесс? // Записки Одесского общества истории и древностей. Одесса, 1915. Т. 32. С. 445 – 456; То же // Херсонский городской музей древностей. 1916. Вып. 7; Фабрициус И. В. Археологическая карта Причерноморья Украинской ССР. Вып. 1. К., 1951.

Літ.: Жебелев С. А. Памяти В. И. Гошкевича // Сообщения Государственной Академии истории материальной культуры. Л., 1929. Т. 2. С. XXVII; Писаренко Э. Е. Археолог В. И. Гошкевич – Герой Труда // Вопросы истории. 1979. № 9. С. 174 – 178; Пиворович В. Б. Діяльність В. І. Гошкевича у справі охорони пам'яток // IV Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. К., 1989. С. 494-495; Він само. Поки стоїть земля і світить сонце... (Херсонські знайомі Д. І. Яворницького) // Регіональні і загальні в історії. Д., 1995. С. 19 – 20.

Укладач С. Абрисимова

ГРІНЧЕНКО Борис Дмитрович **(1863 – 1910)**

поет, прозаїк, драматург, критик, перекладач, літературознавець, мовознавець, фольклорист, педагог, видавець, громадський діяч

Народився Б. Грінченко 9.12.1863 р. на хуторі Вільховий Яр, харківського пов. Харківської губ. У сер. 1870-х рр. родина переїхала на хутір Куті (Долбино) тієї ж губернії. Батько Дмитро Якович – відставний птабс-капітан; мати Поліксена Миколаївна (уроджена Літарьова) – росіянка за походженням, дочка полковника. Рідна бабуса Г. (по батькові) була двоюрідною сестрою Г. Квитки-Основ'яненка.

1874 р. Г. поступив у Харківську реальну середню школу, в якій провчився 5 років і був виключений за революційну діяльність й 29 грудня 1879 р. ув'язнений. Після звільнення Г. був позбавлений права здобути й вищу, й середню освіту; до кінця життя перебував під жандармським наглядом. Г. влаштувався дрібним канцеляристом у харківській казенній палаті. У листопаді 1881 р. Г. склав екстерном іспити на звання народного учителя, яким він працював понад 10 років по різних місцях, в зв'язку з переслідуваннями за його демократичні погляди. Він працював у с. Єфремієвське Зміївського пов., Нижня Сироватка Сумського пов., у приватній школі Х. Д. Алчевської у с. Олексіївка Словолянського пов. Катеринославської губ. (1887-1893). У 1886 – 1887 рр. працював земським статистиком херсонської губернської управи. З початку 1894 р. зайняв посаду діловода оціночної комісії чернігівського губернського земства, а з 1898 р. – секретаря земської управи у Чернігові.

Г. брав активну участь в українському національному русі, у діяльності чернігівської та київської Громад, товариства “Просвіта”, у створенні Української радикальної партії (1904), у багатьох українських культурно-громадських починках. Видатною була видавничча програма Г. У Чернігові він видав 45 народнопросвітніх книжок накладом близько 200 тисяч примірників. Разом з дружиною Марією Загірною (з якою Г. одружився у 1884 р. і яка була його соратницею й однодумцем) Г. уклав каталог (1900) колекції відомого українського колекціонера і мецената В. В. Тарновського.

На початку літа 1902 р. Г. переїхав до Києва, де на запрошення журналу “Киевская старина” здійснив упорядкування “Словника української мови”, за який був відзначений у 1906 р. другою премією ім. М. Костомарова Російської АН. “Словник” є творчим подвигом Г. Він був також одним із співробітників та основним редактором і російсько-українського словника М. Уманця та А. Спілки (1893-1898).

Освітня програма Г. репрезентована в його статтях у часописах “Русский народный учитель”, “Южный край” та ін. Г. випускав рукописні журнали та збірники: “Квітка”, “Пролісок”, “Весна”, “Думка”. У 1903 р. Г. разом з М. Коцюбинським та М. Чернявським видав альманах на пошану П. Куліша “Дубове листя”; впорядкував збірку “Досвітні огні” (1906, 1908).

Трагічні події особистого життя (смерть доньки Насті (1884-1908) і її крихітного сина) прискорили смерть Г., що сталася 6 травня 1910 р. в Італії, де письменник перебував на лікуванні. Похований Г. на Байковому кладовищі у Києві.

Г. присвятив своє життя подвизницькій просвітницькій праці для українського народу, пробудження його національної самосвідомості. Г.-письменник належить до класиків української літератури; його твори ґрунтуються на принципах демократизму, гуманізму й реалізму, любові до народу.

Твори: “Зібрання праць: У 5 тт.” (К., 1965); “Поезії” (К., 1965); “Твори в двох томах” (К., 1990); поетичні: “Пісні Василя Чайченка” (1884), “Під сільською стріхою” (1886), “Нові пісні і думи Василя Чайченка” (1887), “Під хмарним небом” (1893), “Пісні та думи” (1895), “Смерть отаманова” (1888); прозові: “На розпутті” (1891), “Серед темної ночі” (1900), “Під тихими вербами” (1901), “Брат на брата” (1907), “Серед чужих людей”, “Батько та дочка”, “Без хліба”, “Сестриця Галя”, “Хата”, “Непокірний”, “Екзамен”, “Каторжна”, “Олеся”, “Сам собі пан”, “Історія одного протесту”; “Ясні зорі” (1894), “Степовий гість”, “Серед бурі” (1897), “Нахмарило”, “На громадській роботі”, “Миротворці”, “На новий шлях”; літературознавчі: “Три жіночі постаті”, “Иван Котляревский. Описание его жизни”, “П. А. Кулиш: Биографический очерк”, “А. Е. Крымский как украинский писатель”, “Петро Кузьменко”; фольклорно-етнографічні: “Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседней с ней губерниях” (Т. 1-3. 1895 – 1899), “Из уст народа. Малорусские рассказы, сказки и пр.” (1900); публіцистичні: “Листи з України Надніпринської” та численні статті в часописах: ЛНВ, “Зоря”, “Нова громада”, “Житє і слово”, “Киевская старина” та ін.

Літ.: Плевако М. Життя та праця Бориса Грінченка. Х., 1911; Бондаренко Н. Б. Д. Грінченко – перекладач // Всесвіт. 1965. № 12; Погрібний А. Г. Борис Грінченко: Нарис життя і творчості. К., 1988; Він само. Борис Грінченко // Історія України в особах. ХІХ – ХХ ст. К., 1995. С. 131 – 140; Світаєнко С. І. Український народолобець Борис Грінченко на Катеринославщині // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. Дніпропетровськ, 2004. Вип. 1. С. 101 – 112.

Укладач С. Абрисмова

ГРУШЕВСЬКИЙ Михайло Сергійович (1866 – 1934)

найвидатніший український історик, вчений-інтелектуал, організатор науки, академік, державний і політичний діяч, перший президент України

М. Грушевський народився 29.09.1866 р. на Хомищині в родині вчителя словесності греко-уніатської гімназії Сергія Федоровича Грушевського. В зв'язу із службою батька родина переїздить спочатку (1872 р.) до Ставрополя, згодом до Тифлісу, де М. Грушевський навчався у гімназії (1880-1886); багато читав українських письменників, український історичний часопис “Киевская старина”. Особливий вплив на формування його світогляду мали твори В. Антоновича, М. Драгоманова, М. Костомарова. Вищу освіту Грушевський здобув на історико-філологічному ф-ті Київського у-ту, де на 3-му курсі написав працю “История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XVI века”, за яку був нагороджений золотим медаллю. По закінченні у-ту став професорським стипендіатом і у 1893 р. здобув ступінь магістра історії за дослідження з історії Барського староства на Поділлі. У 1894 р., за рекомендацією В. Антоновича, Грушевський очолив кафедру української історії (офіційно “всесвітньої історії зі спеціальним оглядом на історію Східної Європи”) у Львівському у-ті. Цю посаду він обіймав до 1913 р.

Грушевський створив синтетичну працю з історії України – 10-томну “Історію України-Руси”, перший том якої вийшов 1898 р.

Грушевський брав активну участь у науково-громадському і політичному русі в Україні, зокрема в діяльності Київської громади; 1894 р. він був обраний головою історико-філософської секції Наукового т-ва ім. Шевченка, яке очолюв у 1897 р. й наблизив його до рівня Академії наук європейського рівня. У 1895 – 1913 рр. він редагував друкований орган цього наукового т-ва – “Записки” НТШ (понад 100 томів). Грушевський очолював дирекцію

“Українсько-руської видавничої спілки”, ініціював у 1898 р. видання щомісячника “Літературно-науковий вісник”; 1907 р. заснував Українське наукове т-во у Києві; 1909 р. налагодив у Києві випуск української щотижневої газети “Село”, на базі якої у 1911 р. почала виходити газета “Засів”. Грушевський ініціював створення українських приватних шкіл у Галичині, з 1910 р. очолював “Красный пільний союз”, був почесним членом львівської “Просвіти”.

На початку 1-ї світової війни Грушевський повернувся до Києва, але був заарештований і вивезений до Симбірська і пізніше переведений до Москви. Після Лютневої революції 1917 р. вчений повернувся до Києва і, як відомий ідеолог і провідник українського національно-визвольного руху, очолював Українську Центральну раду, що проіснувала під його керівництвом 14 місяців, і яка своїми чотирма універсалами розпочала будівництво Української держави. 12 січня 1918 р. Грушевський проголосив самостійність Української Народної Республіки. 29 квітня 1918 р. було затверджено Конституцію УНР, а Грушевський був обраний президентом. Цього часу він написав багато публіцистичних статей. Після гетьманського перевороту Грушевський залишився у Києві і займався науковою працею. На початку лютого 1919 р. він виїхав до Кам'янина, а наприкінці березня – до Чехо-Словаччини й Австрії, де перебував 5 років. У Відні він створив Український соціологічний інститут, редагував газету “Борітеся – поборете”, працював над багатомовною “Історією української літератури”. Навесні 1924 р. Грушевський повернувся в Україну, до Києва. Більшовицької ідеології вчений не приймав, але заявив про своє лояльне ставлення до влади. 1924 р. Грушевського обрано було академіком ВУАН, а 1929 р. – академіком АН СРСР. Проте вчений не поступався своїми переконаннями, історичними концепціями, не йшов на компроміси, що викликало його переслідування з боку влади. На початку березня 1931 р. він був заарештований, обвинувачений в антирадянській діяльності й керівництві сфальсифікованим “Українським націоналістичним центром”. Проте світова велич Грушевського змусила владу звільнити його. У квітні 1931 р. він був звільнений, залишився жити в Москві. Невдовзі, при загадкових обставинах, помер 25 листопада 1934 р. в м. Кисловодськ під час хірургічного втручання – вирізування чиряка.

Літературна творчість Грушевського починається з 1885 р. у львівському журналі “Діло”. Творча спадщина Грушевського нараховує понад 2 тисячі праць.

Праці: Очерки истории украинского народа (СПб., 1904); Освобождение России и украинский вопрос (1907); Про давні часи на Україні. Популярна історія України з малюнками (К., 1907); “Коротка історія України” (К., 1910); “Ілюстрована історія України” (К.; Львів, 1911); “Історія України-Руси” (1898 – 1936; в 13-ти книгах); “Історія української літератури” (1923 – 1927; в 5-ти тт.); та ін.

Літ.: Крип'якевич І. Михайло Грушевський. Життя і діяльність. Львів, 1934; Матеріали до вивчення життя і творчості Михайла Грушевського // УІ. 1972. № 1-2. С. 66 – 99; Великий українець: Видрін Д. Михайло Грушевський – президент і вчений // Філософська і соціологічна думка. 1991. № 8. С. 106-114; Грабовецький В. Михайло Грушевський. Івано-Франківськ, 1991. 44 с.; Заруба В. Погром: Як нищили школу історика академіка М. Грушевського // ЛУ. 1991. 11 липня; Він само. Розгром і знищення київської школи істориків М. Грушевського // УІ. 1991 – 1992. №№ 110 – 115. Т. 28 – 29. С. 147 – 168; Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського / Упор. А. Демиденко. К., 1992. 551 с.; Виняр А. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866-1934) // Він само. Силуети епох. Дрогобич, 1992. С. 77 – 168; Гирич І., Кірюшев С. До історії Всеукраїнської Академії Наук. Михайло Грушевський і Агатангел Кримський (з приводу “Особної гадки академіка М. Грушевського до протоколу спільного зібрання УАН від 17 жовтня 1927 року) // УАЩ. Вип. 1. К., 1992. С. 332-340; Заруба В. М. Постаті: (Студії з історії України). Дніпропетровськ, 1993. С. 43 – 80; Пиріг Р. Я. Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924 – 1934). К., 1993; Виняр А. Михайло Грушевський: історик і будівничий нації. Статті і матеріали. К., 1995. 302 с.; Дашкевич Я. Боротьба з Грушевським та його Львівською школою за радянських часів // УІ. Т. XXXIII. 1996. Ч. 1-4. С. 88-141; Він само. Михайло Грушевський як особа і особистість // Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894-1932 рр.). Львів; Нью-Йорк, 1998. С. V-XI; Він само. Найвидатніший український історик // Слово і час. 1991. № 9. С. 18-24; Кухар В. Громадсько-політична діяльність М.Грушевського (1894-1914 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук.

Львів, 1997. 23 с.; Педич В. Львівська історична школа М. Грушевського (1894-1914). К., 1996. 23 с.; Пиріг Р. Життя Михайла Грушевського. Останнє десятиліття (1924-1934). К., 1993. 200 с.; Прицак О. Історіософія Михайла Грушевського // Грушевський М. Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 1. К., 1991. С. XL-LXXXIII; Кузьмінець О. Михайло Грушевський // Історія України в особах. XIX – XX ст. К., 1995. С. 188 – 197; Шаповал Ю. Біографія М. С. Грушевського у світлі документів ГПУ-НКВД // Третій міжнародний конгрес українців 26-29 серпня 1996 р. Історія. Харків, 1996. С. 64-72; Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: Бібліографічний довідник. К., 1998. С. 20 – 32.

Укладач С. Абрисимова

ГУТЧИН Захар Борисович

завідуючий літературною частиною Дніпропетровського державного музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка у 1930-х рр.; підтримував творчі стосунки з Д. Яворницьким; звертався до вченого за історичними консультаціями під час роботи над виставою “Богдан Хмельницький” (режисер І. Кобринський). Останні роки мешкав у Барнаулі.

Джерело: Лист З. Б. Гутчина до директора Дніпропетровського історичного музею Г. Ф. Ватченко. 11.11.1982. ДІМ. Арх-45816.

Укладач С. Абрисимова

ДАНИЛОВ Володимир Валер'янович (1881 – 1970)

**український та російський фольклорист,
літературознавець, архівіст, археограф, педагог**

Народився В. Данилов 20 липня (1 серпня) 1881 р. у м. Духовщина Смоленської губернії, в родині учителя повітової школи; 1890 р. вступив до смоленської гімназії; в зв'язку з переїздом у 1895 р. до Ніжина продовжив навчання у ніжинській гімназії, яку закінчив у 1900 р. й того ж року вступив до Ніжинського історико-філологічного ін-ту князя Безбородька. Після закінчення ін-ту розпочалася тривала викладацька діяльність Д. 1905 – 1907 рр. викладав у Катеринославській класичній гімназії; був бібліотекарем Катеринославської вченої архівної комісії, друкувався в її “Летописі”; у серпні 1905 р. брав участь в XIII археологічному з'їзді; 1907 р. переїхав до Одеси, де викладав у приватній гімназії Іліади; 1919 р. – професор кафедри методики російської мови Петроградського жіночого педагогічного ін-ту; викладав у Вологодській губернії, на педагогічних курсах у Тихвині; потім знову повернувся до Петрограда, де продовжив викладацьку діяльність, а також працював в архіві.

Помер Д. у 1970 р. в Ленінграді.

Д. – автор праць з української та російської літератури, українського фольклору, наукових розвідок про Т. Шевченка, О. Пушкіна, М. Гоголя, І. Тургенєва, Л. Толстого, М. Максимовича та ін.

Праці: Украинские лубочные песенки // КС. 1905. № 6. С. 213 – 228; Екатеринославский областной музей имени А.Н.Поля // ИВ. 1907. № 3; Екатеринославский музей // Рада. 1908. № 242; До історії української етнографії // ЗУНТ. 1909. Кн. 4. С. 41 – 48; К цензурной истории сочинений Т. Г. Шевченко // Начала. 1922. Вып. 2. С. 239 – 255.

Літ.: Попов П. М. Вчений-патріот: До 80-річчя В. В. Данилова // Літ. газета. 1961. 1 серп. С. 2; Гуревич М. М., Мосіялєвський А. П. В. В. Данилов: (К 80-летию со дня рождения и к 60-летию научной деятельности) // Труды Отдела древнерусской литературы Института русской литературы АН СССР. 1962. Т. 18. С. 481 – 483; Панченко Н. Т. Список печатных научных трудов В. В. Данилова. Л., 1963; УРЕ. Т. 3. С. 238; Скрипка В. М. Слідами фольклориста В. В. Данилова // НТЕ. 1966. № 4. С. 106 – 107; Хомєнко В. Данилов Володимир Валеріанович (1881-1970) // НТЕ. 1970. № 5. С. 111; Зленко Г. Простясь с Одессой навеки // Рада. 1981. № 6. С. 173 – 174; Абрисимова С. В. Катеринославський дослідник В. В. Данилов і його внесок у вивчення місцевої історії та культури // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події,

постаті. Дніпропетровськ, 2001. Вип. 1. С. 153 – 160; *Скиба І. А. В. В. Данилов* – дослідник культури Катеринослава // Гуманітарний журнал. 2002. № 2 (14). С. 46 – 49.

Укладач К. Тележнюк

ДОРОШЕНКО Дмитро Іванович (1882 – 1951)

історик, журналіст, публіцист, громадський і політичний діяч

Д. Дорошенко народився 8 квітня 1882 р. у Вільно в родині, що належала до славетного козацького роду, котрий дав Україні двох гетьманів – Михайла та Петра Дорошенків. Великий вплив на формування в нього національної свідомості зробив батько – Іван Якович, а також щорічне відвідування родинного хутору під Новгород-Сіверським.

Середню освіту Дорошенко здобув у класичній гімназії м. Вільно, яку закінчив 1901 р. й вступив спочатку до Варшавського у-ту, а потім до Петербурзького. У Петербурзі на той час існувала велика й міцна українська колонія, у громадське життя якої поринув й Дорошенко. 1903 р. українська студентська громада обрала його своїм головою.

У 1905 р. Дорошенко переїжджає до Києва, де продовжує навчання в у-ті Св. Володимира, активно співпрацює в українських періодичних виданнях, що виходять у різних містах (“Рада”, “Україна”, “Нова громада”, “Літературно-науковий вісник”, “Рідний край”, “Українська жизнь”, “Южная заря”, “Волинь”, “Полтавщина”, “Хлібороб” та ін.).

З відкриттям у 1906 р. Першої державної думи Дорошенко став секретарем часопису “Украинский вестник” – органу української парламентської громади. У 1908 р. він став одним з найдіяльніших членів ТУП. За рекомендацією Є. Чикаленка на запрошення А. Синявського, 1909 р. Дорошенко переїхав до Катеринослава, де викладав у комерційному училищі, брав активну участь у місцевій “Просвіті”, вченій архівній комісії, редагував орган “Просвіти” – “Дніпрові хвилі” (1910-1913). Повернувшись 1913 р. до Києва, викладав історію в комерційних школах, був обраний секретарем Українського наукового т-ва. У 1915 р. став уповноваженим Всеросійського союзу міст на Південно-Західному фронті та завідувачем відділу допомоги населенню Галичини й Буковини.

Під час революції в Україні, у березні 1917 р. Дорошенка було обрано товаришем голови Центральної Ради і призначено заступником губернського комісара Київщини; 22.04.1917 р. призначений крайовим комісаром Галичини та Буковини; від червня 1917 р. – член УПСФ; наприкінці серпня 1917 р. призначений губернським комісаром Чернігівщини. Після гетьманського перевороту 29.04.1918 р. Дорошенко повернувся до Києва, дістав посаду міністра закордонних справ в уряді Української Держави. З 1920 р. він перебував на еміграції; у 1921 – 1951 рр. – професор Українського вільного у-ту у Відні, Празі, Мюнхені; професор Карлового у-ту в Празі (1926-1936), директор Українського наукового ін-ту в Берліні (1926-1931), професор Варшавського у-ту (1936-1939), Президент Української вільної академії наук (1945-1951), професор Колегії св. Андрія у Вінніпезі (1947-1950).

Дорошенко – автор понад тисячі праць з історії України, культури і церкви; співпрацював з часописами: “Волинь”, “Дніпрові хвилі”, “ЛНВ”, “Нова громада”, “Полтавщина”, “Рада”, “Рідний край”, “Україна”, “Українская жизнь”, “Хлібороб”, “Южная заря”, “Ukrainische Rundschau” та ін.

Праці: Нарис історії України (ч. 1-2; 1932-1933); Історія України. 1917-1923 (ч. 1. 1930; ч. 2. 1932); Огляд української історіографії (1923); Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу (1940); Мої спогади про давнє минуле. 1901-1914 (1949); Мої спогади про недавнє минуле. 1914-1920 (1923-1924).

Літ.: Винар А. Дмитро Дорошенко – видатний дослідник української історіографії і бібліографії // Український історик. 1982-1983. №№ 3-4. С. 40-78; *Заруба В. М.* Катеринославський період життя і діяльності Д. І. Дорошенка // Вчений-подвижник: Життєвий шлях та літературна спадщина відомого на Придніпров’ї археолога, історіографа, краєзнавця та етнографа Д. І. Яворницького. Дніпропетровськ, 1991. С. 59 – 62; *Він само.* Листи Дмитра Дорошенка до Дмитра Яворницького (До портретів істориків минулого) // Архіви України. 1991. № 4. С. 45 – 50; *Він само.* Постаті: (Студії з історії України). Дніпропетровськ, 1993. С. 28 – 31; *Пінчук Ю.,*

Гриневич А. Дмитро Дорошенко та його твір “Огляда української історіографії” // Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. К., 1996. С. IX-XXX; Уляновська С., Уляновський В. Авторів “Української культури” (Дмитро Дорошенко) // Українська культура: Лекції за ред. Дмитра Антоновича. К., 1993. С. 527-553; Верстюк В., Осташико Т. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. К., 1998. С. 87 – 88; Калакура Я. Дорошенко Дмитро Іванович // Українські архівісти: Біобібліографічний покажчик. К., 1999. Вип. 1. С. 119-121.

Укладач С. Абрисимова

ДОРОШЕНКО Наталія Михайлівна (1888 – 1970)

українська драматична артистка, культурно-громадська діячка

Народилася Н. Дорошенко (уроджена Васильченко) 1 серпня 1888 р. в місті Ніжині, нині Чернігівської області; 1906 р. одружилася з відомим в майбутньому істориком Дмитром Дорошенком; у 1909 р. закінчила Київську музично-драматичну школу М. Лисенка; у 1909 – 1913 рр. мешкала у Катеринославі; брала активну участь у культурно-громадському житті міста, була одним з провідних діячів катеринославської “Просвіти”, з 1913 р. – почесний член цього товариства; у 1913 р. разом з чоловіком повернулася до Києва, де продовжила театральну діяльність.

Д. організувала народні театри в Києві, Катеринославі та околицях міста; у 1917 – 1918 рр. була членом театральної Ради у Києві; одним з організаторів Державного драматичного театру, в якому з успіхом виступала у різних ролях. З 1920 р. – в еміграції, де продовжила театральну діяльність; її зусиллями створені українські драматичні студії в Празі та Варшаві. Померла Д. 16/21 жовтня 1970 р., похована в Мюнхені.

Д. виступала як декламаторка і театральна актриса у виставах Мануйлівської та Дієвської філій Катеринославської “Просвіти”, у п’єсах “Зимовий вечір” М. Стариської та “Безтааланна” І. Карпенко-Карого, в “Лісовій квітці” А. Яновської; читала оповідання Б. Грінченка, поезії Т. Шевченка, лекції про Марка Вовчка, та ін. Д. друкувалася в журналах “Дніпрові хвилі”, “Життя і знання” під криптонімами: Н. Д – о, Н. Д – ко.

Д. відома своєю благодійницькою діяльністю, зокрема під час 1-ої світової війни надавала допомогу пораненим воїнам і біженцям-галічанам.

Праці: На похороні М. М. Коцюбинського // Дніпрові хвилі. 1913. № 9. С. 153 – 155.

Літ.: Чабан М. Дорошенко Наталя Михайлівна // Українська журналістика в іменах. Львів, 2001. Вип. 8. С. 75 – 76; Він само. Діячі Січеславської “Просвіти” (1905 – 1921): Біобібліографічний словник. Дніпропетровськ, 2002. С. 186 – 189.

Укладач Н. Василенко

ЖЕЛЕЗНЯК Марко Микитович (? – 1989)

фотограф, етнограф, краєзнавець,

Учасник 3-х війн; тричі поранений; після поранення під час 1-ої світової війни знаходився на лікуванні в шпиталі при музеї Олександра III у Санкт-Петербурзі; після повернення додому в Україну займався садівництвом, фотографуванням. Його воєнні світлинки друкувалися у часописах, в тому числі у журналі “Огонек”. У 1920-30-ті рр. співпрацював з Д. Яворницьким як фотограф Дніпропетровського історично-археологічного музею. Під час сталінських репресій зазнав утисків; багато років відсидів як “ворог народу”. Мешкав на Донеччині. Залишив “Спогади про пережиті факти і про роль фотолобства в моєму житті”, фрагменти з яких друкувалися в журналі “Огонек”.

Літ.: Огонек. 1992. № 4. С. 12 – 14; Олійник-Шубравська М. М. Хто ж доніс на Дмитра Яворницького? // Народознавство. 1994. № 10-11. Травень – червень. С. 3.

Укладач С. Абрисимова

ЗАЛЮБОВСЬКИЙ Григорій Антонович (1836 – 1898)

український письменник, фольклорист, етнограф, громадський діяч

Народився Г. Залюбовський у 1836 р. на Катеринославщині. 1845 р. вступив до катеринославського повітового училища, в якому провчився лише рік. Після навчання дома у 1846 р. вступив до 2-го класу міської класичної гімназії, яку закінчив у 1852 р. Під впливом старшого брата студента-математика Харківського у-ту вступив у 1853 р. в той же у-т на природничий ф-т. Через рік, за браком коштів, залишив навчання і поступив на службу в Катеринославську палату громадянського суду канцелярським службовцем. Потім вчителював. Був наглядачем єврейської школи у Новомосковську, піклувався про відкриття недільної школи.

У 1862 р. З. знову поступив в у-т, тепер уже на філологічний ф-т; захопився народництвом; був активним членом гуртка студентів-українців із Катеринослава, які організували у Харкові народний хор, виступали перед жителями міста, пропагуючи українську національну культуру та мистецтво. В русі народницького руху З. займався видавництвом українських книжок, розповсюдженням їх по селах. У цей час починається його систематична діяльність як фольклориста й етнографа. У 1864 р. З. змушений був залишити у-т і шукати посади. Через декілька років, у 1867 р., працював судовим слідчим в окружному суді Катеринослава, Ростова та інших містах. У 1875 р. був призначений слідчим з особливо важливих справ; у 1881 р. – вибраний почесним мировим суддею; протягом 1882 – 1896 рр. був членом катеринославського окружного суду, потім до кінця життя — директором місцевого т-ва взаємного кредиту. З. обіймався гласним міста Катеринослава і земським гласним Новомосковського повіту; був членом повітової й губернської шкільних рад. До 100-літнього ювілею Катеринослава був ініціатором відкриття міської громадської бібліотеки, сприяв виданню “Екатеринославского юбилейного листка” (1887), організовував збір коштів. Понад 10 років обіймався Головою бібліотечної ради.

З. стояв біля витоків зародження і становлення катеринославської преси, був членом редакції перших міських газет: “Екатеринославский листок” (1882-1884; з 1884-1885 рр. – “Днепр”), “Степь” (1885-1886), “Екатеринославские губернские ведомости” (1838-1918), в яких друкував свої фольклорно-етнографічні матеріали.

Як фольклорист і етнограф З. розпочав свою діяльність ще в студентські роки (1861-1862) і не залишав до кінця життя. З. – перший фольклорист Катеринославщини. Свою збиральську роботу провадив в межах майже одного Новомосковського повіту. Жодне з фольклористичних видань того часу не обходилося без його участі. З. був обраний членом Південно-Західного відділу Імператорського російського географічного т-ва (Петербург: 1869 – 1870; Київ: 1873 –1876). Записані З. українські народні казки, пісні, легенди, прислів'я, приказки, загадки, ігри, лексичний матеріал увійшли до збірника М. Номиса “Українські приказки, прислів'я і таке інше” (1864), семитомного видання “Трудов этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край” П. Чубинського (1872-1879), підготовленого М. Драгомановим та В. Антоновичем, “Южнорусского словаря” К. Шейковского, “Читанки” Т. Хуторного, “Словаря української мови” (1907-1909) Б. Грінченка. Не надрукованими залишилися праці “История Малороссии с 1320 по 1640 годы”, “Исторические заметки по заселению Екатеринославского уезда” та ін.

Помер З. у 1898 р.; похований у Катеринославі.

Твори: Опыт Южнорусского словаря. Труд К. Шейковского: В четырех томах. Т. 1. А – З. Вып. 1. А – Б. К., 1861; Украинські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича і других. Споруdiv М. Номис. СПб., 1864; Исторические тесни малорусского народа с объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова. Т. 1. К., 1874; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Императорским русским географическим обществом: Материалы и исследования, собранные д. чл. П. Чубинским. Т. 1 – VII. СПб., 1872-1879; Хуторний Т. (Т.Лубенець). Читанка: перша читанка після граматки. К., 1883; Словарь української мови / Редактор Б. Д. Грінченко. Т. 1 – 1У. К., 1907 – 1909.

Літ.: Памяти Григорія Антоновича Залюбовского // Днепровская мова. Екатеринослав. 1899. № 2; Данилов В. Памяти Г. А. Залюбовского // Летопись Екатеринославской учёной

архивной комиссии. Екатеринослав, 1909. Вып. 5; *Биков М.* Григорій Антонович Залюбовський. 1836 – 1898. До портрета // Дніпрові хвилі. 1913. № 9. С. 149 – 150; *Степовий В.* [Біднов В. Пам'яті Г. А. Залюбовського, українського етнографа Катеринославщини // Дніпрові хвилі. Катеринослав, 1913. № 2. С. 17 – 21; *Світленко С. І.* Ідейні погляди та суспільно-політична діяльність Г. А. Залюбовського // Дослідження з історії Придніпров'я: соціальні відносини та суспільна думка. Дніпропетровськ, 1991; *Іванникова А.* Скромний трудівник на ниві фольклористики Г. А. Залюбовський (1836 – 1898) // Регіональне і загальне в історії: Тези міжнародної наукової конференції, присвяченої 140-річчю від дня народження Д. І. Яворницького та 90-літтю XIII Археологічного з'їзду. Дніпропетровськ, 1995. С. 189 – 191; Українська журналістика в іменах. Львів, 1996. Вип. 3. С. 136-137.

Укладач Н. Василенко

ЗАРЕЦЬКИЙ Іван Антонович (1857 – 1936/1937)

український археолог, етнограф, краєзнавець, музейний діяч, фотограф

Народився І. Зарецький у 1857 р. в селі Лютенька, тепер Полтавської області; вивчав народні промисли Полтавської, Харківської та Курської губерній; організатор (1894) і керівник гончарної майстерні в с. Опішні (тепер смт Полтавської обл.); упорядковував колекції кустарних виробів для музеїв Полтави, Петербурга, Москви; у 1906 – 1907 та 1910 – 1912 рр. працював у природничо-історичному музеї Полтавського губернського земства. З. виконував завдання Етнографічного відділу Петербурзького музею імператора Олександра III (був колектором цього музею за дорученням Ф. К. Вовка) по збору колекцій з Полтавщини, Харківщини та Курщини. З 1915 р. З. працював у Оренбурзькому краєзнавчому музеї. З. – член Полтавської вченої архівної комісії. Д. Яворницький вельми високо поцінював музеснавчу діяльність Зарецького.

Праці: Заметка о древностях Харьковской губернии Богодуховского уезда слободы Анхачевки // Харьковський збірник: Лит.-научн. приложеніє к “Харьковскому календарю”. 1888. Вып. 2. С. 229 – 246; Клад, найденный при селе Малая Перещепина Константиноградского уезда Полтавской губернии // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Полтава, 1912. Вып. 9. С. 181 – 207; Украинское народное творчество: Гончарные изделия (главнейшие формы). М., 1913. (Сер. У1, вып. 1). 24, 4 с.

Літ.: *Багалея А. П.* Заметка об альбоме украинских древностей И. А. Зарецкого // КС. 1888. № 12. С. 148 – 149; *Павловский П. Ф.* Краткий биографический словарь учёных и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. Полтава, 1912. С. 234 – 236; *Супруненко О.* Иван Зарецкий – археолог и музейный работник // Народное мистецтво Полтавщини: Тези наук.-теоретич. конф., присвяч. 70-річчю Полтавського художнього музею (1 – 2 червня 1989 р.). Полтава, 1989. С. 59 – 65; *Він само.* Краєзнавча діяльність І. А. Зарецького // IV Респ. наук. конф. з історичного краєзнавства: Тези доп. і повід. К., 1989. С. 73 – 75; *Кулатова П. Н., Супруненко А. Б. І. А. Зарецький – перший дослідитель пам'яток скіфського часу в Повороскльї* // Тезиси докладів міжнародної конф., присвяч. пам'яті А. І. Тереножкина. Мелітополь, 1992. С. 48 – 49; Митці України: Енциклопедичний довідник. К., 1992. С.260; *Супруненко О.* Аист Дмитра Яворницького // НТЕ. 1993. № 4. С. 60 – 61; *Він само.* Літературні світлини І. А. Зарецького // Криніця. - Полтава, 1993. № 5 – 6 (25 – 26). С. 76 – 79.

Укладач С. Абрисимова

КАУФМАН Абрам Євгенович (1855 – 1921) **журналіст**

Народився А. Кауфман у 1855 р. в Одесі, в купецькій родині. У 1868 р. вступив до 2-ої одеської гімназії, в якій, з-за хвороби, провчився недовго; бл. 1871 р. вступив до Одеського комерційного училища й розпочав співробітництво в місцевих газетах “Одесский вестник”

(1875) та “Новороссийский телеграф” (1875-1878). Наприкінці 1876 р. переїхав до Петербурга, де слухав лекції на юридичному ф-ті Петербурзького у-ту. З 1880 р. й до кінця життя К. був професійним журналістом; друкувався у багатьох виданнях, в яких займався також технічною, секретарською та редакторською роботою (“Порядок”, “Судебная газета”, “Молва”, “Новости”, “Русский еврей” та ін.). У 1889 р. переїхав до Одеси, де працював редактором “Одесского листка” (1889 – 1904), “Одесского вестника” (1889 – 1904) та “Одесских новостей” (1895 – 1899); був ініціатором і редактором благодійницького збірника “Отклик” (Одеса, 1892) на допомогу голодуючим. У 1898-1899 рр. виконував обов’язки фактичного редактора київської газети “Жизнь и искусство”. З 1904 р. й до смерті К. жив у Петербурзі; у 1904 – 1908 рр. працював випускаючим редактором “Биржевых ведомостей”. У 1919 р. очолив правління Т-ва взаємодопомогти літераторам і вченим; був редактором-видавцем органу цього т-ва – журналу “Вестник литературы”. Помер К. 22.12.1921 р. у Петрограді, похований на Преображенському кладовищі.

К. залишив велику спадщину журналіста, що містить статті з питань мистецтва, культури, зовнішньої політики, історико-біографічні нариси, рецензії, некрологи, спогади тощо.

Літ.: Бокова В.М. Кауфман Абрам Евгеньевич // РП. Т. 2. С. 513 – 514.

Укладач С. Абрисимова

КЛЮЧЕВСЬКИЙ Василь Йосипович (1841 – 1911)

російський історик, джерелознавець, історіограф, педагог, академік Російської АН

Народився В. Ключевський 1841 р. у Пензі в родині священика; з 1846 р. до 1850 р. проживав з батьками у селі Можаровка Городищенського повіту Пензенської губернії; навчався в Пензенському духовному училищі та духовній семінарії (з 1856 р.). Пристрасть до історії змусила його покинути семінарію на останньому курсі й вступити на історико-філологічний ф-т Московського у-ту, де він навчався у 1861-1865 рр.; слухав лекції Ф. Буслаєва, С. Єшевського, С. Соловйова, П. Леонтьєва, П. Юркевича та ін. Випускний твір за темою: “Сказания иностранцев о Московском государстве” задовбув високої оцінки й К. був залишений на кафедрі російської історії для підготовки до професорського звання. У 1872 р. К. захистив магістерську дисертацію: “Древнерусские життя святых как исторический источник”; у 1882 р. – докторську дисертацію: “Боярская Дума древней Руси”. З 1882 р. – професор Московського у-ту. З 1907 р. – почесний член Духовної академії; з 1889 р. – член-кореспондент Петербурзької АН, з 1900 р. – академік історії та старожитностей російських, з 1908 р. – почесний академік.

Викладацька діяльність К. розпочалася у 1867 р. Він викладав в Московському у-ті (1879-1911), Олександрівському військовому училищі (1867-1883), Московській духовній академії (1871-1906), на Вищих жіночих курсах (1872-1888), в училищі живопису (1900-1910), а також в аудиторіях Лубянських жіночих курсів і Політехнічному музеї. Першу лекцію в Московському у-ті К. прочитав 5.12.1879 р. У 1894-1895 рр. читав курс історії великому князеві Георгію Олександровичу в Абастуані (Кавказ).

К. співпрацював у журналах; був членом багатьох наукових т-в, зокрема: Московського археологічного, Т-ва шанувальників російської словесності, Т-ва історії та старожитностей та ін. К. прославився як майстер історичного портрету. Окрім наукових творів, у творчій спадщині К. оповідання, вірші, незакінчені повісті і т. ін.

Помер К. 12 (25) травня 1911 р. у Москві, похований на цвинтарі Донського монастиря. До 150-річчя від дня народження К. в Пензі відкрився меморіальний музей К. й мала планета № 4560 забула назву “Ключевський”.

Праці: К. – автор серії спеціальних курсів: “Курс русской истории”, “Методология истории”, “Терминология русской истории”, “История сословий в России”, “Источники русской истории”, “Русская историография”; монографій: “Древнерусские життя святых как исторический источник” (М., 1871), “Боярская Дума древней Руси: Опыт истории правительственного учреждения в связи с историей общества” (М., 1881); “Сочинения” (М., 1956-1959. Т. 1-8;

М., 1987-1990. Т. 1-9; “Исторические портреты” (М., 1991); “Литературные портреты” (М., 1991).

Літ.: Русские писатели. 1800 – 1917: Биографический словарь. М., 1992. Т. 2. С. 559-562; Нечкина М. В. В.О.Ключевский: История жизни и творчества. М., 1974; Барсков Я.Л. Василий Осипович Ключевский // Ист. архив. 2004. № 1. С. 57 – 67; Киреева Р.А. Мастера русской историографии: Василий Осипович Ключевский (1841-1911) // Там само. С. 79.

Укладач Н. Василенко

КОВАЛЕНКО Олекса Васильович (1881 – 1962)

лікар, перекладач, літературознавець

У 1903 р. працював лікарем у Слов'яносербському пов. Катеринославської губ., у 1904 – 1905 рр. – фельдшером у Кам'янському (нині м. Дніпродзержинськ Дніпропетровської обл.). 1928 р. закінчив Дніпропетровський медичний ін-т.

К. брав участь у революційних подіях 1905 р. в Катеринославі; був обраний на Всеросійський з'їзд Селянської Спілки в Москву.

Під час переслідування з боку поліції переховувався довгий час у селах Катеринославщини, в самому Катеринославі, зокрема у Д. Яворницького в музеї ім. О. Поля.

К. був залучений Д. Яворницьким до фольклорно-лексикографічної роботи; записував фольклорний та лексичний матеріал по селах краю й надсилав його Д. Яворницькому; випишував також слова з творів С. Васильченка, Лесі Українки та інших українських письменників для “Словника української мови” Д. Яворницького.

К. – відомий перекладач “Слова о полку Ігоревім”, автор спогадів про Д. Яворницького. 1914 р. разом з Марією Грінченко видав переспів Панаса Мирного “Слово о полку Ігоревім” (під назвою “Дума про військо Ігореве”). У 1954 р. зробив власний переспів цієї пам'ятки.

Твори: “Слово о полку Ігоревім” / Поетичний переспів О. Коваленка. Дніпропетровськ, 1960; Спогади про Дмитра Івановича Яворницького // Чабан М. Сучасники про Д. І. Яворницького. Дніпропетровськ, 1995. С. 27 – 29.

Літ.: Слово о полку Ігоревім / Поетичний переспів О. Коваленка. Дніпропетровськ, 1960. С. 86; Олійник М.М. Дорогоцінні реліквії // Зоря. 1961. 8 березня; Вона само. Д. І. Яворницький – популяризатор творчості Т. Г. Шевченка // Вінок Великому Кобзареві. С. 241; Революція на Україні 1905 – 1907 гг. Т. 2. Ч. 1. С. 660; Шубравська М. М. Д. І. Яворницький: Життя, фольклористично-етнографічна діяльність. К., 1972. С. 100 – 101; Шаповал І., Шудря М. Невмируща душа запорожця // Україна. 1988. № 5.

Укладач Н. Василенко

КОВАЛЕНКО Олекса Кузьмич (1880 – 1927)

український письменник і видавець

Народився О. Коваленко 10 (22) березня 1880 р. на хуторі Власов, тепер Хрещатівської сільради Алексєєвського району Белгородської області. За участь у революційному русі 1897 р. був засланий до Сибіру, пізніше жив у Калузі, з 1903 р. – у Києві. Заснував видавництво “Ранок” (1911). Упорядковував і видав декламатор “Розвага” (1905, 1906), літературно-артистичний альманах “Терновий вінок” (1908), поетичну антологію “Українська муза” (1908). За публікацію революційних творів у цих виданнях притягувався до судової відповідальності. Як поет вперше виступив у 1900 р. на сторінках журналу “Літературно-науковий вісник”. Друкувався також у журналах “Шершень” (1906 р. був секретарем редакції), “Рідний край”, “Ілюстрована Україна”, збірниках “З неволі”, “Акорди”, декламаторі “Досвітні огні” та ін. Автор збірок поезій “Золотий засів”, “Срібні роси”, “Спів солов'я” (всі – 1910). Писав поезії за мотивами Г. Гейне, М. Гартмана, Е. Верхарна, А. Негрі, П. Б. Шеллі та ін. Переклав поему-казку “Горбоконок” П. Єршова (1905), вірш “В Сибір” О. Пушкіна (1908), комедію “Ревізор” М. Гоголя, опо-

видання “Гетьман” М. Златовратського, поему “Войнаровскийкий” К. Рилесва. Окремі вірші О. Коваленка поклали на музику композитори К. Степенко та П. Сеніця.

Твори: (Вірші) в кн.: Українська муза. К., 1908; Золотий засів. К., 1910.

Літ.: ЕУ. Т. 3. С. 1060; УАЕ. Т. 2. К., 1990. С. 509-510; УРЕ. Т. 5. С. 247.

Н. Василенко

КОЛОМІЄЦЬ Тетяна Іванівна

(уроджена Пономарьова)

учителька, небога Д. Яворницького

донька рідної сестри Д. Яворницького Горпини Іванівни (уродженої Яворницької, в заміжжі Пономарьової) та священника Івана Пономарьова; вчителювала по селах; допомагала Д. Яворницькому збирати фольклорний та лексичний матеріал. Останні роки життя мешкала в Литві; мала трьох дітей, що також мешкали в Прибалтиці.

Літ.: *Тимофеева І. М.* Деякі відомості про родину Д. Яворницького з його епістолярної спадщини // 3 минувшини Подніпров'я. Дніпропетровськ: ВПОП “Дніпро”, 1995. С. 41 – 45.

Укладач А. Перкова

КОМАРОВ Михайло Федорович

(1844 – 1913)

український бібліограф, критик, фольклорист, лексикограф, історик, перекладач, активний діяч громадського і просвітянського руху (псевд. і крипт. М. К., М. У., Мих., М. Камар, М.Нейжмак, М. Уманець та ін.)

Народився К. 11 (23) січня 1844 р. у с. Дмитрівці, тепер Павлоградського району Дніпропетровської обл. Закінчив правничий ф-т Харківського у-ту (1867). Тривалий час був на різних судових посадах в Острогозьку Воронежської губ., Києві, Умані; решту життя (осінь 1887 – 6(19) серпня 1913) провів в Одесі, тримаючи нотаріальну контору.

У доробку К. як бібліографа – ряд фундаментальних праць, присвячених творчій діяльності й життю І. Котляревського, Т. Шевченка, С. Руданського, М. Лисенка, історичному шляху української драматургії. Як літературо- й книгознавець брав участь у виявленні, текстологічній підготовці й публікації спадщини П. Гулака-Артемовського, Є. Гебінки, В. Забіли, К. Думитрашка, В. Мови-Лиманського, О. Стороженка та інших поетів і прозаїків. Упорядкував і видав “Вінок Т. Шевченкові із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів” (Одеса, 1912; репринт: Одеса, 2001). Разом з групою аматорів склав і випустив за псевдонімом М. Уманець і А. Спіака “Словарь російсько-української мови” (4 тт.; Львів, 1893-1898).

Значну роль у формуванні історичної свідомості українського народу відіграли історичні розвідки К.: “Антон Головатий, запорозький депутат і кобзар” (Львів, 1891), “Оповідання про Антона Головатого та про початок Чорноморського козацького війська”, “Оповідання про Богдана Хмельницького. Як він визволив Україну від неволі польської” (обидві: СПб., 1901), “Запорозькі вольності” (Одеса, 1907; перевид.: К., 1917, 1991), “П. Морачевський та його переклад Св. Євангелія на українську мову” (Одеса, 1913). Досі не втратили наукового значення численні літературні огляди К., його рецензії, театральні нотатки. Великою втратою стали загублені в роки більшовицького лихоліття “Матеріали для біобібліографічного словника українських авторів” та “Бібліографічний покажчик українського друку”, над якими К. працював з 1870-х рр. до кінця життя. Його архів, епістолярій та бібліотеку 1920 р. було передано до Української державної бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка, заснованої в Одесі; з 1930 р. вони зберігаються в Одеській державній науковій бібліотеці ім. М. Горького.

Літ.: Спадщина М. Ф. Комарова // Дніпрові хвилі. 1911. № 17. С. 262; *Єфремов С.* Пам'яті Михайла Комарова // Рада. 1913. № 187; *Музика А.В.* М.Комаров як критик і літературознавець // Літ. архів. 1930. Кн. 3-6; *Гуменюк М.П.* Український бібліографічний XIX – початку XX ст.: Нариси про життя і діяльність. Х., 1969; *Корнейчик І.І.* Історія української бібліографії: Дожовт. Період. Х., 1971; *Зленко Г.А.* Книга пам'яті. Одеса, 1971; *Кримський А.Ю.* Твори. Т. 2. К., 1972; Шевченківський словник. К., 1976. Т. 2.; *Зленко Г.А.* Неутомимый работник // Сов. биб-

люграфія. 1984. № 1; *Грицюта М.С.* Михайло Комаров (1844-1913) // Історія української літературної критики: Дожовт. Період. К., 1988; Українська літературна енциклопедія. К., 1990. Т. 2; *Зленко Г.Д.* Українська драматургія і театр у творчому житті М. Ф. Комарова // Літературно-мистецька Одеса II пол. XIX ст. Одеса, 1992; *Він само.* Жива спадщина // Кур'єр Кривбасу. 1994. № 20-21; *Він само.* Д. І. Яворницький і М. Ф. Комаров // Регіональне і загальне в історії Дніпропетровськ, 1995; *Він само.* М. Ф. Комаров і український книгодрук Одеси кінця XIX – початку XX століття // Книга в соціокультурному просторі: (Досвід книговидавництва XIX – XX ст. і сучасні проблеми). Львів, 1995; *Арютіна А.В., Зленко Г.Д.* Книги з автографами у фондах Одеської державної наукової бібліотеки імені М. Горького: Збірка М. Ф. Комарова. Одеса, 1996; *Зленко Г.Д.* Михайло Комаров в історії Одеси // IV міжнародний конгрес українців. Одеса, 26 – 29 серпня 1999 р.: Південь України. Одеса, 1999; *Чабан М.* Діячі Січеславської “Просвіти” (1905-1921): Бібліографічний словник. Дніпропетровськ, 2002. С. 248 – 249.

Г. Зленко

КОНИСЬКИЙ Олександр Якович (1836 – 1900)

український письменник, шевченкознавець, педагог,
громадський діяч, публіцист

Народився О. Кониський (псевдоніми: Верниволя О., Горовенко Ф., Буркун В., Перебендя, Хуторний О. та ін.) 6 серпня 1836 р. в хуторі Переходівка (тепер Ніжинського району Чернігівської області), в родині, що походила з дрібної чернігівської шляхти. Навчався К. в ніжинській дворянській школі, яку через хворобу очей не закінчив; з 1854 р. перебував на урядовій службі в Прилуках, потім у Полтаві; брав участь в організації недальких шкіл, писав для них підручники; домагався введення у школі української мови.

З 1854 р. К. почав друкувати українські поезії й оповідання з народного життя в “Основах”, “Чернігівском листку”, львівському “Слові”, “Галичанин”. За “малоросійську пропаганду” у 1863 р. К. був засланий у Володу, роком пізніше – в Тотьму; у 1865 р. його переведено на життя у Воронеж, потім – в Бобринець і Катеринослав. У Катеринославі він зустрічався зі своїм другом і учителем Дмитром Пильчиковим і саме в розмовах з ними, як зазначили М. Грушевський і М. Антонович, виникла думка створити Т-во ім. Т. Шевченка.

У 1872 р. К. дозволено було повернутися до Києва, де й брав участь у діяльності київської “Громади”, займався адвокатурою і літературною діяльністю. У 1885 р. К. знову опинився під наглядом поліції. У 1888 р. у Галичині К. редагував “Правду”. Головним змістом останнього десятиліття життя К. стала праця в галузі шевченкознавства і участь у виданнях НТШ. Цього т-ву К. подарував свою бібліотеку.

Помер К. 29 листопада (12 грудня) 1900 р. в Києві, де й похований на Байковому кладовищі.

У творчому доробку К. поезії, повісті з народного побуту, в яких висвітлюється соціальне та національне пригноблення українського народу в Російській імперії, проблеми національного відродження України. Значним є внесок К. у шевченкознавство; К. – один з перших біографів Т. Шевченка, автор його ґрунтовної біографії.

Твори: вірші “Я не боюся тюрми і ката”, “На похорон Т. Шевченка”; оповідання і повісті: “Хвора душа”, “Старці”, “За кригою”, “Півнів празник”, “Млин”, “Спокусилася нива”, “Семен Жук і його родичи”, “Юрій Горовенко”; праці: “Тарас Шевченко-Грушевський, хроніка його життя”; “Вибрані твори” (К., 1927) та ін.

Літ.: *Грушевський М.* Пам’яті О.Кониського // ЗНТШ. 1901. № 1. Т. XXXIX. С. 1 –14; *Франко І.* Про життя і діяльність Кониського. Львів, 1902; *Єфремов С.* О.Кониський. Вступна стаття // Кониський О. Вибрані твори. К., 1927; *Антонович М.* О. Кониський і Т. Шевченко. Мюнхен, 1971 – 1972. 47 с.; ЕУ. Т. 3. С. 1104; УРЕ. Т. 5. С. 357; *Проценко А.* С. 95 – 96.

Укладач С. Абрисимова

КОСАЧ Ольга Петрівна
(псевд. Олена Пчілка; 1849 – 1930)

**українська письменниця, видавець, фольклорист,
етнограф, мати Лесі Українки, рідна сестра М. П. Драгоманова**

Народилася О. Косач 17 (29) липня 1849 р. в м. Гадяч Полтавської губернії в родині дрібного поміщика Петра Якимовича Драгоманова, людини освіченої і передової для свого часу; початкову освіту здобула вдома; у 1866 р. закінчила Київський гімназійний пансіон шляхетних дівчат. Великий вплив на неї справили старший брат Михайло Петрович Драгоманов (1841-1895) – видатний вчений, мислитель і громадський діяч, в домі якого К. познайомилася з передовими українськими письменниками, вченими, учасниками національно-визвольного руху. Тут вона познайомилася з Петром Антоновичем Косачем, з яким одружилася у 1868 р.

У драгомановському гуртку в К. прокинувся інтерес до творчої праці, до етнографії, фольклору. Разом з чоловіком К. переїздить до Новограда-Волинського, де чоловік одержав посаду голови з'їзду мирових посередників. Тут 25 лютого 1871 р. у подружжя народилася друга дитина – дочка Лариса, майбутня геніальна українська поетеса Леся Українка. 1879 р. родина переїхала до Луцька, а 1880 р. – до с. Колодязного, Ковельського пов., де придбали невеликий маєток.

На Волині К. займається вивченням народної творчості, побуту – записує народні пісні, звичаї, обряди, збирає велику колекцію орнаменту. В наслідок опрацювання зібраних матеріалів К. були видані фольклорно-етнографічні праці.

У 1872 р. та 1878 р. К. виїздила за кордон до М. П. Драгоманова (який на той час уже був політичним емігрантом і жив у Женеві); відвідала Флоренцію, Рим, Париж, Відень. У Львові встановила зв'язки з літераторами і громадськими діячами Галичини І. Франком, М. Павликом, Н. Кобринською та ін.

У 1883 – 1884 рр. разом з М. Старицьким видає альманах “Рада”, де вперше друкує свої оригінальні поезії під псевдонімом Олена Пчілка. З поч. 1880-х рр. К. – одна з найактивніших наддніпрянських авторів львівського журналу “Зоря”. У 1887 р. разом з Н. Кобринською (при підтримці І. Франка) видала альманах “Перший вінок”. Активна громадська діяльність К. привернула увагу влади. З 1877 р. К. перебуває під негласним наглядом поліції.

У кінці 1900-х рр. К. переїздить до Києва, де продовжує літературну і громадську діяльність; бере участь у діяльності “Київського літературно-артистичного т-ва”, завідує його літературним відділом, виступає з доповідями про письменників. У 1903 р. К. брала активну участь у проведенні свята І. П. Котляревського в Полтаві, де, незважаючи на заборону, виголосила промову українською мовою. У 1905 – 1907 рр. входила до складу редакції тижневика “Рідний край”, а після відновлення журналу стала його редактором і видавцем; друкувала в журналі свої оповідання, зокрема: “Збентежена вечерея”, “Півтора оселедця”, комедію “Світлова річ” та ін. З 1908 р. К. почала видавати додатком до “Рідного краю” журнал для дітей “Молода Україна” (виходив з перервами до 1915 р.), в якому К. друкувала свої твори – байки, казки, вірші. К. співпрацювала з часописами: “Громадський друг” (Львів), “Дзвінок”.

Після смерті Лесі Українки (1913 р.) К. переїздить до Гадяча, куди переносить і редакцію “Рідного краю” та “Молодої України”. З 1917 р. до 1919 р. К. редагувала (з перервами) газету гадяцького земства; організовувала аматорський дитячий театр, для якого писала п'єси. У 1924 р. К. повертається до Києва, працює в АН – в комісії – етнографічній, літературно-історичній, заходознавства. У 1925 р. К. обрано членом-кореспондентом АН УРСР.

Померла К. 4 жовтня 1930 р. Поховано її в Києві на Байковому кладовищі.

Друкуватися почала наприкінці 70-х рр. XIX ст. Розквіт літературної діяльності К. припадає на 80 – 90-і рр. XIX ст. В її творчому доробку прозові, поетичні, драматичні твори, переклади, критичні статті. Окрім псевдоніма “Олена Пчілка”, мала ще літературні псевдоніми: Анело; Бабуся Олена; Віщій Олег; Гнибіда; Княжна; Кучубеївна; Колодязинська О. та ін.

Твори: “Український народний орнамент. Вишивки, ткани, писанки” (1876); “Думки-мережанки” (1886); “Українська колядка (Текст волинський)” (1903); “Світлова річ” (1908); “Українські узорі” (1912, 1927); “Про легенди й пісні” (1926); “Малювання на стінах” (1926); “Оповідання. З автобіографією”. Х., 1930; спогади про М. Старицького (1904), М. Лисенка

(1912-1928), М. Драгоманова (1926); Твори / Упоряд., авт. передм. і приміт. Н. О. Вишневська. К., 1988.

Літ.: Вишневська Н. Олена Пчілка // Пчілка О. Твори. К., 1988. С. 5 – 26; Митці України: Енциклопедичний довідник. К., 1992. С. 482-483; Василенко Н. Є. Катеринослав і родина Іоса-чів (Формування тематичної колекції у зібранні Дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького) // Музеї на межі тисячоліть: минуле, сьогодення, перспективи. Дніпропетровськ, 1999. С. 69 – 72; Іскорко-Гнатенко В. Народнознавчі праці члена-кореспондента Академії Наук України Олени Пчілки // НТЕ. 1999. № 4. С. 67 – 70.

Укладач К. Тележняк

КОСТОМАРОВ Микола Іванович (1817 – 1885)

український і російський історик, фольклорист, етнограф, археограф, письменник, публіцист, громадсько-політичний діяч

М. Костомаров народився 4 (16). 05. 1817 р. в слободі Юрасовка Острогозького повіту Воронежської губернії (нині Ольховатського р-ну Воронежської обл. Російської Федерації); був позашлюбним сином російського дворянина і української кріпачки; перші 15 років свого життя перебував у кріпосній залежності; навчався в московському пансіоні; закінчив Воронежську гімназію (1833) і Харківський у-т (1836). 1837 р. К. поступив на службу в Кінбурнський драгунський полк, де почав вивчати архів козацького Острогозького полку; виявив інтерес до історії козацтва, фольклору та етнографії України, розпочинається українознавча творчість вченого. Перша дисертація К. (“О причинах и характере унии в Западной России”) була знята із захисту за народницьку спрямованість. У 1844 р. захистив магістерську дисертацію “Об историческом значении русской народной поэзии”. У 1844-1845 рр. викладав у гімназіях Рівного і Києва; у 1846 – 1847 рр. викладав в у-ті Св. Володимира у Києві.

У 1845 – 1847 рр. К. брав активну участь в українському національному русі; 1847 р. його заарештовано по справі таємного політичного Кирило-Мефодієвського товариства, як один із його засновників та ідеологів; був ув'язнений на рік у Петропавловській фортеці, потім висланий до Саратова, де служив чиновником у губернському статистичному комітеті. У 1859 – 1862 рр. – професор Петербурзького ун-ту. У 1864 р. К. здобув ступінь доктора історії (в Київському у-ті); 1876 р. обраний членом-кореспондентом Академії Наук; 1884 р. – почесним членом Київського у-ту.

К. був членом багатьох вітчизняних і зарубіжних наукових закладів і то-в. З 1846 р. співпрацював у Тимчасовій комісії для розгляду давніх актів, з 1860 р. й до кінця життя – член Петербурзької археографічної комісії. К. здійснив колосальну евристичну роботу в архівах України і Росії, виявив, опрацював і опублікував значний масив писемних та фольклорних пам'яток.

К. співпрацював з журналами “Современник”, “Отечественные записки” та ін.; був одним з ініціаторів видання часописів “Основа”, “Вестник Европы”; підтримував видання підручників українською мовою для початкових шкіл; упорядкував і відредагував видання “Кобзаря” 1876 р.; у січні 1881 р. ініціював кампанію за скасування Емського указу 1876 р. про заборону більшості форм публікації українською мовою. К. – активний діяч громадського руху в Петербурзі, шевченківських свят тощо.

К. редагував археографічне видання “Акты Южной и Западной России” (з 1863 р. відредагував 12 томів); рецензував також серійне археографічне видання “Архив Юго-Западной России”.

Помер К. 7 квітня 1885 р. в Санкт-Петербурзі; похований на Волковському кладовищі.

Псевдоніми і криптоніми К.: Ієремія Галка, Іван Богучаров, Николай Н., Н. К. та ін.

В українській історіографії К. започаткував народно-державницьку концепцію; стояв у витоків творення української етнічної ідентичності (Ю. Пінчук). У творах К. ядро і панорамно репрезентовані історичні картини з минулого України та Росії, відтворено безперервність

українського історичного процесу і його самостійність стосовно до загальногоросійської та польської історії (Ю. Пінчук).

Бібліографію праць К. див.: Микола Іванович Костомаров (1817-1885): Матеріали до бібліографії / Упоряд. О. Т. Гончар, Г. В. Пасеченко; Відп. Ред. Ю. А. Пінчук; вступн. ст. Ю. А. Пінчука. Запоріжжя; Чернівці, 2002.

Твори: Богдан Хмельницький і возвращение Южной Руси к России (1857), Очерк домашней жизни и нравов великорусского народа в XVI – XVII ст. (1860), Мысли о федеративном начале в Древней Руси (1861), Гетманство Выговского (1862), Гетманство Юрия Хмельницкого (1868), Начало единодержавия в Древней Руси (1870), Збірник творів (Одеса, 1875), Павел Полуботок. Исторический очерк (1876), Руина. Историческая монография. 1663 – 1687. Гетманства Брюховецкого, Многогрешного и Самойловича (1880), Литературное наследие. Автобиография. Стихотворения, сцены, исторические отрывки (1890); Исторические монографии и исследования: В 2 кн. М., 1990; Исторические произведения. Автобиография. К., 1990; Книга буття українського народу // Кирило-Мефодіївське товариство: У 3 т. К., 1990. Т. 1. С. 250-258; Твори в двох томах. К., 1990; Две русские народности. X., 1991; Мазепа. М., 1992; Исторические монографии и исследования: В 17 тт. М., 1994 – 1996; Слов'янська міфологія: Вибр. Праці з фольклористики й літературознавства. К., 1994; Русская история в жизнеописаниях её главнейших деятелей: В 2 кн., 7 вып. М., 1995; То же: В 3 тт. Ростов н/А, 1995; То же: В 4 тт. М., 1998; та ін.

Літ.: Пінчук Ю.А. Микола Іванович Костомаров. К., 1992; *Пінчук Ю.* Костомаров Микола Іванович // Українські архівісти: Біобібліографічний довідник. Вип. 1. К., 1999. С. 175 – 178; *Пінчук Ю. А., Пасеченко Г. В.* М. І. Костомаров та його “Автобіографія” зі спогадами про Запорізький край // Південна Україна XVIII – XIX століття. Запоріжжя, 1999. Вип. 4 (5). С. 255 – 261; *Литвак Б. Г.* Н. І. Костомаров // Портрети істориків: Время и судьбы. М.; Ієрусалим, 2000. Т. 1: Отечественная история. С. 52 – 66; *Петренко С.М.* Археологічна спадщина Миколи Костомарова / Наук. ред. та упоряд. Ю. А. Пінчук. К.; Полтава, 2000; *Сондерс Девід.* Микола Костомаров і творення української етнічної ідентичності // КС. 2001. № 5. С. 21 – 33; Енциклопедія життя і творчості Н. І. Костомарова (1817-1885) / Председатель редакционной коллегии В. А. Смолій; заместитель председателя, научный редактор и руководитель авт. коллектива Ю. А. Пінчук. К.; Донецк, 2001; *Грушевський М.* Українська історіографія і Микола Костомаров. Пам'яті М. Костомарова в двадцять п'яти роковини його смерті (+7/IV.1885) // Молода нація. 2002. № 1 (22). С. 90 – 108; *Аук М.* Микола Костомаров: історіософія та соціальна філософія українського романтизму // Там само. С. 28 – 89; *Гончар О., Пасеченко Г.* Микола Костомаров: матеріали до бібліографії (перевидання творів у 1987 – 1999 рр.) // Там само. С. 263 – 289; *Чалай Т. П.* О дате рождения и родителях Н. И. Костомарова // ВИ. 2002. № 3. С. 175; *Пінчук Ю.* Микола Костомаров // Історіографічні дослідження в Україні. Вип. 12: Визначні постаті української історіографії. К., 2003. С. 74 – 112.

Укладач С. Абросимова

КОЦЮБІНСЬКИЙ Михайло Михайлович (1864 – 1913)

український письменник, культурний і громадський діяч

М. Коцюбинський народився 5(17).09.1864 р. у Вінниці в родині дрібного урядовця. Дитинство і юність пройшли в селах і повітових містечках Поділля. Освіту здобував у Барській початковій школі (1875-1876) та Шаргородському духовному училищі (1876-1880); займався самоосвітою. Рано зблизився з народовольцями. Продовжував навчання у Кам'янці-Подільському, де у 1882 р. був заарештований за зв'язок з подільськими народовольцями і участь в антиурядовому мітингу з нагоди річниці вбивства Олександра II. Повернувшись до Вінниці, де заробляв приватними уроками, заснував нелегальний гурток і вів пропагандистську роботу серед молоді. Після провалу кам'янець-подільської групи “Народна воля”, за К. було встановлено таємний поліцейський нагляд. 1885 р. у Вінниці К. написав свій перший твір “Андрій Соловейко, або Ученіє світ, а невченіє тьма” (1884), який за життя автора не був надрукованим. У лютому 1886 р. переїхав в с. Михайлівку Ямпільського повіту, де працював

домашнім вчителем. У 1887 – 1889 рр. давав приватні уроки у Вінниці. Через рік переїхав до Львова, співробітничав у часописах “Дзвінок” (тут з’явилася його перша публікація – вірш “Наша хатка”), “Зоря”, “Правда”. У 1891 р. склав іспит на звання народного вчителя при Вінницькому реальному училищі й поїхав працювати у с. Лопатинці, де написав багато літературних творів. У 1892 р. влаштувався на роботу в Одеську філокерсну комісію по боротьбі з шкідливим винограду. Спочатку працював у Бессарабії, потім на південному березі Криму. Зиму 1894–1895 рр. провів у Чернігові та Вінниці. У січні 1896 р. одружився з В. У. Дейшено. Восени тяжко захворів і виїхав до Житомира, де працював у редакції газети “Волинь”. У 1898 р. оселився у Чернігові, діставши спочатку посаду діловода, потім – статистика при земській управі, згодом – заввідділом статистичного бюро. Поринув в активну культурницьку й літературну роботу; зблизився з Б. Грінченком, В. Самійленком, М. Вороним, М. Чернявським, М. Мотиланським. У 1906–1908 рр. був головою чернігівської “Просвіти”. Збирав молодь на традиційні “понеділки” і “суботи”, де обговорювалися нові твори. Брав активну участь у впорядкуванні збірників та альманахів “Хвиля за хвилею” (1900), “Дубове листя” (1903), “З потоку життя” (1905). У зв’язку із хворобою декілька разів виїжджав за кордон, побував у Австрії, Німеччині, Швейцарії, Греції, Турції. Протягом 1909 – 1911 рр. був на Капрі (Італія), де познайомився з Максимом Горьким, між письменниками зав’язалося довготривале дружба. 1911 р. Т-во прихильників української літератури, науки і штуки встановило Коцюбинському довічну пенсію, що дало змогу письменникові залишити роботу в земстві. Помер 12(25).04.1913 р. в Чернігові, похований на Болдиній горі. Прийшовши в літературу як письменник селянської тематики, досяг вершин імпресіонізму, став майстром психологічної новели. У його доробку оповідання “Харитя”, “Ялинка” (1891), “Цінов’яз”, “Маленький грішник” (1893), “Хо” (1894), “Для загального добра” (1895), “Відьма” (1898), “У пугах шайтана” (1899), “Дорогою ціною” (1901), повісті “Fata morgana” (1904), “Тині забутих предків” (1911), новели “Сміх” (1906), “Intermezzo” (1907), “Кони не винні”, “Подарунок на іменини” (1911) та ін.

Твори: М. М. Коцюбинський. Твори. К., 1961 – 1962. – Т. 1 –6; Твори.-К., 1973-1975. Т. 1-7; Твори. К., 1979.- Т. 1-3; Твори. К., 1984-1985.-Т. 1-2; Собрание сочинений.-М., 1965.-Т. 1-4.

Літ.: ЕУ.-Львів, 1994.- Т. 3.-С. 1154-1155; УЛЕ.-К., 1995. Т. 3. С. 32-34; КЛЭ.-М., 1966.-Т. 3.-С. 783-785; Історія української літератури: У двох томах. К., 1987. Т. 1. С. 509-523; Українські письменники: Біобібліографічний словник в 5-ти томах. К., 1963. Т. 2. С. 511-548; *Калениченко Н.А.* Михайло Коцюбинський. Нарис життя і творчості. К., 1984.

Укладач Н. Василенко

КРАВЧЕНКО Василь Григорович (1862 – 1945)

український етнограф, фольклорист, діалектолог,

теоретик етнографічної музейної справи, громадський діяч

Народився В. Кравченко 25 квітня 1862 р. в м. Бердянську у бідній і багатодітній сім’ї; батько його – кравець, походив з козаків-запорожців; мати – з кріпаків, праля білизну. Великий вплив на юного К. мав педагог-народоволець, директор Бердянської гімназії В. А. Мартинівич; К. був членом літературного гуртка, яким керував В. А. Мартинівич. У 1880 р. К. закінчив Феодосійський учительський ін-т, але як “неблагонадійний” отримав, замість диплому, лише посвідчення про закінчення інституту.

З 1880 р. К. навчався в Одеській юнкерській школі, де на нього великий вплив справили викладач історії й громадський діяч А. Смоленський (приятель М. Драгоманова). К. працював в одеському науковому гуртку, завідував бібліотекою у 126-му Рильському піхотному полку, збирав фольклорний матеріал для російсько-українського словника за редакцією М. Комарова; з 1892 р. – на австрійському кордоні; з жовтня 1898 р. обіймав посаду старшого помічника наглядача Першого округу Волинського губернського акцизного управління; працював в етнографічний та економічний секціях “Т-ва дослідників Волині”, друкував етнографічний матеріал в газеті “Волинь” та журналі “Киевская старина”; у 1907 р. заснував етнографічний підрозділ

Волинського краєзнавчого музею, очолював етнографічний відділ цього музею. 1912 р. Петербурзькою АН К. було присвоєно звання професора-етнографа.

К. брав активну участь у діяльності житомирської “Просвіти”, котру очолювала його дружина – О. М. Орловська. У 1914 р. К. був обвинувачений в українофільстві і засланий до міста Коврова, де перебував до 1916 р. Повернувшись до Житомира працював в акціонному відомстві. У 1917 р. К. вступив до партії соціалістів-федералістів; брав участь у діяльності житомирської думи, у роботі Національного з'їзду, обстоював вимогу надання Україні автономії. 24 липня 1920 р. його було призначено завідуючим етнографічним відділом Волинського науково-дослідного музею; одночасно викладав на житомирських вищих педагогічних курсах та в Житомирському Ін-ті народної освіти (ІНО); керував аспірантами при музеї.

К. друкував народознавчі матеріали у часописах: “Волинь”, “Киевская старина”, “Буковина”, “Поступ”, “Зоря”, “Діло”, “Літературно-науковий вісник”, “Громадська думка”, “Рада”, “Маяк”, “Світло”.

К. був членом комісії ВУАН: етнографічної, звичаєвого права, історичної пісенності. З 1920 р. – член-фундатор і вчений секретар Волинської філії Сільськогосподарського наукового комітету України при Наркомземі, а з серпня 1921 р. – головний фундатор і заступник голови етносекої Волинської в м. Житомирі історико-фольклористичного відділу ВУАН.

17 вересня 1929 р. К. був заарештований у справі СВУ. За відсутністю доказів був звільнений, проте переслідування його продовжувалися У 1931 – 1933 рр., на запрошення Д. Яворницького, працював завідуючим етнографічним відділом у Дніпропетровському історичному музеї. У 1933 р. разом з Д. Яворницьким К. був обвинувачений у “буржуазному націоналізмі” й звільнений з музею і позбавлений будь-якої пенсії; переїхав до сина в Ростов-на-Дону; син був заарештований, а сам К. не мав можливості влаштуватися на роботу за фахом й існував на мізерну інвалідську пенсію. Помер К. 20 березня 1945 р.

К. – автор фольклористичних, народознавчих та історико-краєзнавчих статей і розвідок; визначний організатор народознавчих студій в Україні. Зібрані К. матеріали опубліковані в V, XII та XIV томах “Трудов общества исследователей Волини” (Житомир, 1911).

Праці: Народне весілля в с. Курозванах Острозького повіту Волинської губ.; Пісні, християн та весілля; Народні оповідання й казки; Звичаї в селі Забріді та деяких інших недалеких від цього села місцевостях Житомирського повіту на Волині; Від'їзд у море рибалок та моряків у м. Бердянську // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. 1926. Вип. 1, 2; Осапатово долина // Етнографічний вісник. 1926. Кн. 2; Псалми // Там само. 1927. Кн. 4; Програма вивчення гончарства // Краєзнавство. 1927. № 2 – 3; Німецькі та чеські колонії на Волині // Знання. 1927. № 9; З недавнього минулого Волині // Ювілейний збірник на пошану акад. М. С. Грушевського. К., 1927; З побуту й обрядів північно-західної України // Збірник Волинського науково-дослідного музею. Житомир, 1928. Т. 1; Шопка (Вертеп) // Етнографічний вісник. 1928. Кн. 6; З побуту і обрядів Північно-Західної України // Збірник Волинського науково-дослідного музею. Житомир, 1928. Т. 1. С. 67 – 114.

Літ.: Костриця М. Ю., Мокрицький Г. П. Народознавець і “ворог народу” // Репресоване краєзнавство. К., 1991. С. 84 – 93; Габризова А. Г. Архів В. Г. Кравченка в фондах Житомирського обласного краєзнавчого музею // Музей на межі тисячоліть: минуле, сьогодення, перспективи. Дніпропетровськ, 1999. С. 21 – 24; Скрипник Г. Етнографічна діяльність Василя Кравченка // НТЕ. 2002. № 5 – 6. С. 20 – 30.

Укладач: С. Абрисимова

КРИМСЬКИЙ Агатангел Юхимович (1871 – 1942)

орієнталіст, сходознавець, українознавець, лінгвіст,
філолог, перекладач, поет, белетрист

Народився А. Кримський 15 січня 1871 р. в м. Володимирі-Волинському (тепер Волинської обл.) в родині вчителя історії та географії Юхима (Євфимія) Кримського, що походив з татарсько-білоруського роду. Мати – Аделаїда Матвіївна Сидорович походила із польсько-

литовського роду. По народженні А. Кримського родина перебралася до Звенигородки, що на Київщині. Коли обдарованому хлопчику виповнилося 5 років, його віддали до звенигородського міського училища, де він багато читав і вивчав іноземні мови. У 1881-1884 рр. він продовжив навчання в прогімназії у м. Острогож на Волині; повернувшись до Києва, продовжив навчання у 2-ій міській гімназії Кромера. У 1885 р., як один з кращих учнів, склав конкурсний іспит на стипендіата колегії Павла Гаагана (елітарного аристократичного учебного закладу з українофільськими традиціями), де навчався 4 роки, дивуючи викладачів своїми здібностями. 1889 р. Кримський закінчив колегію і вступив до Лазаревського ін-ту східних мов у Москві, по закінченні якого у 1892 р. продовжив навчання на історико-філологічному ф-ті Московського у-ту. У 1896-1898 рр., на стипендію від Лазаревського ін-ту, працював у бібліотеках Близького Сходу. Повернувшись до Москви викладав курс арабської мови у Лазаревському ін-ті, де восени 1900 р. дістав звання професора двох кафедр – арабської філології і східної історії. Працюючи тут протягом 18 років, Кримський, окрім того, редагував видання “Древности восточные” і “Труды по востоковедению”, друкувався в цих та інших часописах та енциклопедичних виданнях. У 1918 р. він переїжджає до Києва, обирається академіком УАН (до 1929 р. був її неодмінним секретарем). У цей період вийшли друком його ґрунтовні праці з історії Персії та Туреччини, багато розвідок у часописах; ним здійснено редагування багатьох академічних видань. У 1930-ті рр. Кримський попав в опалу, зазнав утисків з боку радянської влади. Й хоча у січні 1941 р., з нагоди 70-річчя від дня народження, його було нагороджено навіть орденом Трудового Червоного Прапора, літньому академікові не вдалося уникнути репресій. У липні 1941 р. він був заарештований й загинув 25 січня 1942 р. в тюремній лікарні міста Кустанай (Казахстан). Творча спадщина Кримського нараховує сотні праць (багато ще не опубліковано).

Праці: Історія Персії та її письменства (1923); Історія Туреччини (1924); Вступ до історії Туреччини (1926); Історія Туреччини та її письменства (1927); Розвідки, статті та замітки (1928); Твори: В 5 тт.

Літ.: Полонська-Василенко Н. Агатангел Кримський // Україна. Париж, 1949. Ч. 2; *Вона сама*. Академік Агатангел Юхимович Кримський // УІ. 1971. № 3-4. С. 90-98; *Вона сама*. Наукова спадщина академіка А. Ю. Кримського (У справі рукопису “Історії хазар”) // УІ. 1973. № 3-4. С. 141-145; *Приймак* О. Агатангел Кримський // КС. 1992. № 1; *Дмитрієнко* М., *Ясь* О. Агатангел Кримський // Історія України в особах. ХІХ – ХХ ст. К., 1995. С. 420 - 425.

Укладач К. Тележняк

КУРІННИЙ Петро Петрович (1894 – 1972)

український археолог, історик, етнограф, мистецтвознавець

Народився П. Курінний 5 травня 1894 р. в Умані; з 27 квітня 1924 р. директор Лаврського музею культів та побуту (м. Київ); учасник археологічної експедиції на Дніпроєльстані; співробітник Центрального історичного музею УРСР у Києві; вчений секретар Всеукраїнського археологічного комітету; старший науковий співробітник Ін-ту археології АН УРСР; співзасновник музеїв в Умані, Бердичеві та Музейного містечка у Києві.

1933 р., в зв’язку зі справою М. Скрипника, був заарештований; після звільнення (1935) був позбавлений права працювати за фахом, викладати та друкувати праці. З 1943 р. К. перебував в еміграції у Німеччині; професор Українського Вільного у-ту, дійсний член НТШ, голова УАН у Німеччині; член редакційної колегії журналу “Український історик” (США), член Українського історичного т-ва (США). Помер К. 25 листопада у Мюнхені.

Праці: Монументальні пам’ятки трипільської культури (1926); Розкопки б. Томашівки (1927); Білоградівські кам’яні стели (1931); Нариси з історії української археології // Університетські виклади. Авгсбург: Вид-во УВУ, 1946. 127 с.; Лаврські інтролігатори; Історичні плани м. Києва (1947); Історія археологічного знання про Україну. Мюнхен: Вид-во УВУ у Мюнхені, 1970. 138 с.; Вид. 2-е. Полтава, 1994. 140 с.

Літ.: ЕУ. Т. 4. С. 1240 – 1241; Полонська Василенко Н. Петро Петрович Курінний // УВУ. Наукові записки. Ч. 8. Мюнхен, 1956-1966. С. 5 – 18; *Вона сама*. Історична наука в Україні за совєтської доби та доля істориків: Історична наука в Україні до кінця 1920-х років // ЗНТШ.

Т. XXVIII. Париж; Чикаго, 1962. С. 87 – 88; *Білокінь С.* “Музей України. Збірка П. Потоцького”. Доба, середовище, загибель. К., 202. С. 5 – 18.

Укладач С. Абросимова

ЛЕБЕДИНЦЕВ Феофан Гаврилович (1828 – 1888)

історик церкви, археограф, журналіст, видавець

Народився Ф. Лебединцев 12.03.1828 р. в с. Зелена Діброва Звенигородського повіту Київської губернії в священницькій родині. Освіту задовів у Богуславському духовному училищі та Київській духовній семінарії; у 1851 р. закінчив Київську духовну академію зі ступенем кандидата богослов'я; 1854 р. задовів учену ступінь магістра богослов'я.

Викладацьку діяльність Л. розпочав у 1852 р. вчителем історії та грецької мови у Воронезькій семінарії; у 1855-1861 рр. викладав риторику та латинську мову у Київській духовній семінарії; з грудня 1861 р. – у Київській духовній академії (з 1864 р. – професор). У 1865 – 1880 рр. – начальник Холмської, пізніше Радомської дирекції училищ у Царстві Польському. 29.08.1880 р. Л. був звільнений у відставку.

Л. – засновник і редактор журналу “Руководство для сельских пастырей” (1860-1863); один з редакторів “Киевских епархиальных ведомостей”; один із засновників, видавець і перший редактор першого українського історичного журналу “Киевская старина” (1882-1887). У 1860-1864 рр. Л. працював діловодом у Київській археографічній комісії; збирав і публікував документи з історії православної церкви.

Л. мав чин дійсного статського радника; був нагороджений чотирма орденами.

Помер Л. 12.03.1888 у Києві.

Л. мав псевдонім: Ф. Лобода, Холмский Братчик, Холмский Старожил, Н. Цибульский, Т. Шнейдер, К. Ц., Ц. К.

Літ.: *Сумцов Н. Ф.* Памяти Ф. Г. Лебединцева // Киевская старина. 1889. Т. 24. № 3. С. I – VI; *Житецький І.* “Київська старина” за часи Ф. Г. Лебединцева (1882-1887) // Україна. 1925. Кн. 6. С. 113-120; *Шурляков С.* Перший редактор “Киевской старины” // Київська старовина. 1992. № 5. С. 109-114; *Журба О. І.* Київська археографічна комісія 1843-1921: Нарис історії і діяльності. К., 1993. С. 12, 173, 177-178; *Палієнко М.* Лебединцев Феофан Гаврилович // Українські архівісти: Біобібліографічний довідник. Вип. 1. К., 1999. С. 188-189.

Укладач С. Абросимова

ЛЕВИЦЬКИЙ Володимир Лукич (Василь Лукич; 1856 – 1938)

український письменник, видавець і громадський діяч

Народився В. Левицький у 1856 р.; з 1897 р. працював нотарем у Винниках біля Львова; з 1875 р. – учасник літературного руху; співробітник журналу “Друг”, альманаху “Дністриянка”; у 1881 р. разом з І. Франком склав антологію української поезії; Л. – редактор багатьох видань: календарів т-ва “Просвіта” (1880 – 1885, 1890, 1893, 1916 – 1918), довідника для селян “Руський Правотар домовий” (1885; разом з Ю. Сельським), альманаху “Ватра” (1887), журналу “Зоря” (1890 – 1896), “Вісника державних законів ЗУНР” (1919) та ін.

З 1925 р. Л. був почесним членом т-ва “Просвіта”; з 1926 р. – дійсний член НТШ.

У журналі “Зоря” Л. ввів фонетичний правопис; редагував твори українських письменників. Творчий доробок Л. складають етнографічні розвідки, монографії, огляди національного і культурного життя, оповідання, казки тощо.

Літ.: *ЕУ. Т. 4. С. 1265.*

Укладач А. Перкова

ЛИСЕНКО Микола Віталійович
(1842 – 1912)

великий український композитор, піаніст, педагог, диригент, культурно-громадський діяч, основоположник української класичної музики

Народився М. Лисенко 10 (22) березня 1842 р. у селі Гриньки (тепер Семенівського р-ну Полтавської обл.), в дрібнопоміщицькій сім'ї; загальну освіту здобув у приватних пансіонах Києва (1852 – 1855) та харківській гімназії (1855 – 1859), одночасно навчався музики; у 1864 р. закінчив Київський у-т; 1865 р. захистив дисертацію на ступінь кандидата природничих наук; у 1867 – 1869 рр. навчався у Лейпцизькій консерваторії; 1869 р. повернувся до Києва; 1874-1876 рр. навчався в Петербурзькій консерваторії у М. Римського-Корсакова; з 1869 р. викладав у приватних музичних школах, музичному училищі Російського музичного т-ва, Ін-ті шляхетних дівчат (1865-1867, 1890-1904); у 1904 р. відкрив у Києві музично-драматичну школу (з 1913 р. – його імені), в якій здобули музичну освіту видатні українські митці.

Помер Л. 24 жовтня (6 листопада) 1912 р. у Києві.

В студентські роки Л. записував і обробляв народні пісні, брав участь у діяльності аматорського театру. Перший значний твір – “Заповіт” на слова Т. Шевченка - написав у 1868 р.; в Лейпцигу видав 1-у серію з “Музики до “Кобзаря” Шевченка”, “Збірник українських пісень” (1 – 3-й вип. по 40 пісень); у Києві продовжував збирати й обробляти народні пісні; організовував хори, з якими виступав у містах і селах України; разом з О. Кошицем був організатором музичного т-ва “Боян” (1905); у 1908 – 1912 рр. очолював раду правління “Українського клубу”; почесний член НТШ.

Л. брав участь у Філармонічному т-ві любителів музики і співу, Гуртку любителів музики Я. Спиглазова, в організації невідомої школи для хлопців-селян, пізніше – у підготовці “Словника української мови”, в роботі “Південно-Західного відділення Російського географічного т-ва”; був членом правління літературно-артистичного т-ва; виступав на літературно-музичних вечорах, у концертах в Народній аудиторії; активно пропагував українську музику; влаштовував виступи кобзарів (зокрема 1873 р. у Києві концерт відомого кобзаря О. Вересая), щорічні шевченківські концерти, урочистий концерт до 100-річчя від дня народження М. Глінки (1904).

Л. – основоположник інструментальних жанрів української музики; один з перших інтерпретаторів “Кобзаря” Т. Шевченка (понад 80 вокальних творів різних жанрів); автор багатьох композицій на тексти М. Старицького, С. Руданського, Лесі Українки, О. Олеся, М. Вороного, І. Франка; автор опер, оперет, рапсодій, сюїти, сонати, полонезів, ноктюрнів, фольклористичних праць.

Твори: опери: “Різдвяна ніч”, “Утоплена”, “Наталка Полтавка”, “Енеїда”, “Ноктюрн”; оперета “Чорноморці”, дитячі опери: “Коза-дереза”, “Пан Копцький”, “Зима і весна”; найвідоміший твір Л. – народна музична драма “Тарас Бульба” (1890); фольклористичні праці: “Дума про Хмельницького і Барабаша” “Про торбан і музику пісень Відорта”, “Народні музичні інструменти на Україні”.

Літ.: УРЕ. Т. 8. С. 126-127; *Архивович Л., Гордійчук М.* Микола Віталійович Лисенко. К., 1963; 1992; *Лисенко О. М. В.* Лисенко. Спогади сина. К., 1966; 1991; Митці України: Енциклопедичний довідник. К., 1992. С. 359 – 360.

Укладач К. Тележняк

МАРКЕВИЧ Григорій Іпатійович
(1847/1849 – 1923)

громадський діяч, педагог і письменник

Народився Г. Маркевич у 1849 р. у селі Вороньки Лохвицького повіту Полтавської губернії в священицькій родині; закінчив Полтавську семінарію й Київську духовну академію (1871); викладав у Катеринославській духовній семінарії, а потім працював інспектором у Полтавському жіночому ін-ті.

М. був членом полтавської міської управи і заступником міського голови.

М. редагував газету “Рідний край” у Полтаві; був організатором української друкарні й книгарні, видавав українські підручники (буквар Базилевича “Рідна мова” тощо) і твори українських письменників (І. Тобілевича, М. Кропивницького, А. Кашенка та ін.). М. був старшиною Українського клубу у Полтаві. М. – автор праці про виборний принцип українського духовенства, поезії тощо; один з ініціаторів побудови пам’ятника І. Котляревському в Полтаві і заснування школи його імені.

Праці: “О выборном начале среди духовенства”.

Літ.: *Павловский П. Ф.* Краткий словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. Полтава, 1912. С. 123; *ЕУ.* Т. 4. С. 1468; *Ротач П. П.* Маркевич Григорій Іпатійович // *Архіви України.* 1967. № 1. С. 112.

Укладач С. Абресимова

МАРТИНОВИЧ Порфирій Денисович (1856 – 1933)

український живописець, графік, фольклорист і етнограф

Народився П. Мартинович 24 лютого (7 березня) 1856 р. в селі Костянтинівка, тепер Харківської області; у 1873 – 1880 рр. навчався у Петербурзькій академії мистецтв.

З ініціативи М. у Краснограді було засновано красназвничий музей. М. вивчав дерев’яну архітектуру Полтавщини, народний одяг і народні типи, головню сіл Вереміївки і Вороньок на Золотонощині.

Помер М. 15 грудня 1933 р. у місті Краснограді Харківської області.

Твори: ілюстрації до поеми І. Котляревського “Енеїда” (1873-1874), до Шевченкової “Енеїди”, “Тайдамаків”, до народних дум і пісень; картини: “Казенка”, “У волосного пристава” (1879), “Баби печуть хліб” (1877-1880), портрети І. Мазепи, Б. Хмельницького, Г. Сковороди, Г. Квітки, лірників, чумаків, козаків, низка портретів селян із с. Вереміївки на Золотонощині (1875-1880); праці з фольклору та етнографії.

Літ.: *Тяганушенко С. П.* Д. Мартинович. Х., 1958; *ЕУ.* Т. 4. С. 1479; Митці України: Енциклопедичний довідник. К., 1992. С. 389.

Укладач С. Абресимова

МІХНЕВИЧ Василь Йосипович (1841 – 1899)

журналіст, белетрист, історик побуту

В. Міхневич народився 14 (26) січня 1841 р. в Києві у дворянській родині; здобув домашню освіту в родині свого дядька з боку батька; у 1853-1856 рр. навчався у 2-ій київській гімназії, потім – в ніжинській гімназії, яку закінчив у 1860 р.; 1865 р. переїхав до Петербурга, де, обравши професію журналіста, розпочав співробітничати у виданнях “Петербургский листок” та “Заноза”. Зазнавши цензурного тиску, на деякий час відійшов від літературних справ, був на різних службах, навіть прикажчиком у крамниці. З 1870 р. повністю присвятив себе літературній праці, зокрема у часописах: “Сын отечества”, “Голос”, “Дело”, “Стрекоза”, “Неделя”, “Музыкальный свет”, “Петербургская газета”, “Новости и биржевая газета” (був одним з провідних співробітників, з 1877 р. – членом редакції) та ін. У 1880-ті рр. М. став відомим журналістом, організатором дружніх обідів, на які збиралися письменники, видавці, вчені. Окрім журнально-газетної діяльності він видавав книги своїх численних фельетонів. М. відомий як рідкісний знавець петербурзького життя; брав активну участь у діяльності Літературного фонду; був одним з організаторів каси взаємодопомоги нужденним літераторам та вченим (скарбником правління каси); заповів фонду свою бібліотеку і 2/3 нерухомого майна. Помер М. 24 лютого (8 березня) 1899 р. в Петербурзі, похований на Волховському кладовищі.

Твори: “Романы кухарки и Камелии. Рассказы из петербургской жизни” (СПб., 1869), “Наши знакомые. Фельетонный словарь современников” (СПб., 1884), “Картинки петербургской жизни” (СПб., 1884), “Исторические этюды русской жизни” (СПб., 1879-1886. Т. 1-3.), “Исторические очерки и рассказы” (СПб., 1900. Т. 1-2.), “Петербург весь на ладони” (СПб.,

1874. Ч. 1-2), “Язвы Петербурга” (СПб., 1886), “Чёрные дни. Наблюдения и заметки” (СПб., 1892), “Русская женщина XVIII столетия” (СПб., 1896) та ін.

Літ.: Богданов Д. П. В. О. Михневич. Исторические очерки и рассказы // ИВ. 1900. № 3; Краснос Г. В. О. В. Михневич // Русские писатели 1800-1917. М., 1999. Т. 4. С. 111-113.

Укладач Н. Василенко

МОГИЛЯНСЬКИЙ Михайло Михайлович (1873 – 1942)

письменник, публіцист, літературознавець

Народився М. Могиланський 22 листопада 1873 р. у Чернігові в родині голови карної палати чернігівського суду; закінчив класичну гімназію, навчався на юридичному ф-ті Петербурзького у-ту; брав участь у революційному русі, був заарештований у 1899 р.; вступив до партії кадетів; співробітничав у періодичних виданнях “Речь”, “Украинский вестник” та ін. У 1904 – 1917 рр. обирався гласним городнянського повітового земства. 1913 р. – повітовий мировий суддя. Був засуджений у справі Бейліса; від покарання його звільнила Лютнева революція.

З 1917 р. – в Києві; 1921 р. переїхав до Петрограда, де працював у різних видавництвах; влітку 1923 р. повернувся в Україну; у 1920-х – на початку 1930-х рр. очолював Комісію для складання Біографічного словника діячів України при ВУАН. В зв'язку з репресіями проти його родини (розстріл дочки Ладі і заслання сина Дмитра), припинив наукову діяльність і виїхав з Києва. До початку Великої Вітчизняної війни проживав у Дніпропетровську в родині найменшої дочки Ірини. Помер від білокрів'я 22 березня 1942 р. в селищі Велика Мурта Красноярського краю, куди був евакуйований, там і похований.

М. – автор праць з теорії літератури та з історії української літератури XIX – XX ст., зокрема про П. Куліша, М. Коцюбинського, з шевченкознавства. Коли у 1926 р. був позбавлений права друкувати свої твори, останні виходили під різними псевдонімами, зокрема П. Чубський.

Твори: оповідання “Вбивство” (1926), “Сон” та ін.; романів: “Честь” (1929); “Всюду страсти роковые” (1939); “Хильда” (1941); мемуарів “В девяностые годы”; багатьох статей в журналах.

Літ.: ЕУ. Т. 5. С. 1633; Шумило Н. “Життя людське – храм, а не морг!” // Вітчизна. 1990. № 1. С. 86 – 91.

Укладач А. Перкова

МОРДОВЕЦЬ (МОРДОВЦЕВ) Данило Лукич (1830 – 1905) –

**прозаїк, поет, історик, публіцист,
громадський діяч**

Народився Д. Мордовець (псевдоніми: Данило М. Смигченко, Афродита, Берне з Бердичева, Містер Плумпудинг та ін.) народився 7 (19) грудня 1830 р. в слободі Данилівка Усть-Ведмідського округу Ростовської губернії; належав до старовинного українського козацького роду. Першим його учителем був дяк Ф. Листов. Початкову освіту М. здобув в окружному училищі; у 1850 р. закінчив Саратовську гімназію й вступив на філологічний ф-т Казанського у-ту; через рік перевівся на словесне відділення Петербурзького у-ту. Разом з О. Пипініним, О. Міллером, В. Ламанським займався в семінарі академіка І. Срезневського, котрий високо поцінував студентські твори – М. Випускний твір М. “О языке “Русской правды” здобув золоту медаль (1854 р.).

По закінченні університету (1854 р.) М. переїхав до Саратова, де служив у губернському статистичному комітеті; з 1856 р. – редагував неофіційну частину газети “Саратовские губернские ведомости”; вивчав фольклор Поволжя та України; увійшов до гуртка місцевої демократично налаштованої інтелігенції, який очолював відомий історик і діяч “Кирило-Мефодіївського

братства” М. Костомаров (перебував у Саратові на засланні). Разом з М. Костомаровим М. підготував у 1854 р. “Малороссийский литературный сборник”. Восени 1854 р. М. одружився.

Цензурні утиски, що їх зазнав М. з боку губернатора В. Щербатова, призвели у 1864 р. до переїзду М. у Санкт-Петербург, де він служив в господарчому департаменті міністерства внутрішніх справ. У 1867 р. повернувся до Саратова й до 1873 р. служив правителем канцелярії губернатора; у 1873 р. знову переїхав до Санкт-Петербурга і служив у статистичному відділенні міністерства шляхів сполучення.

М. активно провадив історичні дослідження, виступав з публіцистичними статтями в журналах: “Дело”, “Отечественные записки”, “Русское слово”, “Вестник Европы”, “Исторический вестник”, у газетах: “Неделя”, “Голос” та ін. У 1882 – 1884 рр. М. здійснив подорож в Європу та Малу Азію. У 1885 р. тяжко пережив самогубство сина та смерть дружини; виїшов у відставку й у 1886 р. виїхав до Ростова-на-Дону. Того ж року здобув чин дійсного статського радника. Співробітничав у місцевій і столичній пресі, багато мандрував.

М. був особисто знайомий з Тарасом Шевченком; виступив одним з ініціаторів Т-ва ім. Т. Шевченка у Петербурзі, організатором таємного гуртка “Земская лига”, який прагнув домогтися пільг для літераторів і створення у Лондоні друкованого органу “Свободное слово”.

За своїми історичними поглядами М. належав до народницької школи М. Костомарова, залишився в рамках позитивістської методології.

Літературну діяльність М. розпочав як український письменник, створивши цілу низку творів із українського життя. Із середини 1870-х рр. основним жанром творчості М. став історичний роман. За 30 років М. написав більше 20 романів із української та російської історії, в основному 17 – 18 ст., і більше 10 романів із історії Стародавнього Єгипту, Риму, Іудеї, Кавказу, які були неоднозначно оцінені критикою. Твори М. складають близько 129 томів.

Помер М. 10 (23) червня 1905 р. у Кисловодську; похований у Ростові-на-Дону.

Твори: поема “Козак і море” (1854), оповідання: “Старці” (1855), “Дзвонарь” (1858), “Солдатка” (1859); “Оповідання” (1885); повісті: “Ажедмитрій” (1879), “Сагайдачний” (1882), “За чьи грехи?” (1891); романи: “Новые русские люди” (1868), “Знаменья времени” (1869), “Великий раскол” (1884); драми: “Степан Малай” (1870), “Парижский погром” (1877); історичні твори: “Пугачевщина” (1866), “Самозванцы и понизовая вольница” (т. 1-2; 1867), “Гайдаматчина. Историческая монография” (т. 1-2; 1870), “Политическое движение русского народа. Историческая монография” (т. 1-2; 1871), “Накануне воли. Архивные документы” (1872), “Исторические прощелы” (т. 1-2; 1889); мемуари “3 минулого та пережитого” (1902); Собрание сочинений: В 50-ти томах. СПб., 1901 – 1902; Полное собрание исторических романов, повестей и рассказов. СПб., 1914. Т. 1 – 33; Полное собрание сочинений. П., 1915. Т. 1 – 12; Собрание сочинений. М., 1995 – 1996. Т. 1 – 14; та ін.

Літ.: Глинский Б. Б. Литературная деятельность Д. А. Мордовцева // Исторический вестник. 1905. № 2. С. 579 – 608; *Дорошевич П. Д.* Мордовець як літературна і громадська постать (1830 – 1905) // Україна. 1930. № 42; *Малют В. С.* Даниил Лукич Мордовцев: Очерк жизни и творчества. Ростов н/Д., 1978; *Милоков Ю. Г.* Мордовцев Д. А. // Русские писатели: Биобиблиографический словарь. Т. 2. М., 1990. С. 48 – 51; Русские писатели. 1800 – 1917: Биографический словарь. М., 1999. Т. 4. С. 126 – 130.

Укладач: Н. Василенко

МУСІЄНКО Григорій Іванович

Інженер з міста Запоріжжя; завідував гідрометеорологічною станцією у Запоріжжі; у 1930-ті рр. стояв близько до Д. Яворницького. У найтяжкий період в житті вченого, коли останній наприкінці серпня 1933 р. був випнаний з музею, Г. Мусієнко морально і матеріально підтримував літнього академіка і його родину; відвідував Д. Яворницького у Дніпропетровську. Їх знайомство відбулося ймовірно під час комплексної наукової експедиції 1927 – 1932 рр. на Дніпрельстані, яку очолював Д. Яворницький.

НАУМЕНКО Володимир Павлович
(1852 – 1919)

**філолог, етнограф, літературознавець, журналіст,
громадський і педагогічний діяч**

Народився В. Науменко 7.07.1852 р. у м. Новгород-Сіверський в сім'ї директора гімназії. Вищу освіту здобув на історико-філологічному ф-ті Київського у-ту, після закінчення якого у 1873 р. протягом 30 років викладав у різних середніх навчальних закладах Києва. У 1905 р. він заснував у Києві власну гімназію, яку очолював до 1917 р.

Науменко брав активну участь в українському громадському русі. У 1875 р. він вступив до Київської Старої громади; працював співробітником (з 1882 р.) і редактором (1893 – 1906 рр.) журналу “Киевская старина”; одним із фундаторів Українського наукового т-ва (Київ), яке очолював у 1915-1917 рр. Науменко був добре відомий як видатний педагог-теоретик, голова Педагогічного т-ва.

Під час українських змагань, у Центральній Раді (створена 19.03.1917) був обраний заступником голови, але практично не працював на цій посаді. У травні 1917 р. був призначений Тимчасовим урядом куратором Київської шкільної округи. У грудні 1917 р. Науменко разом з іншими діячами Київської старої громади став засновником Української федеративно-демократичної партії. За часів гетьманату Науменко був членом ради міністерства освіти; з 15.11.1918 р. – міністром освіти в кабінеті С. Гербеля. У 1919 р. він працював в УАН. 8.07.1919 р. був розстріляний киянською ЧК.

Праці: статті в часопису “Киевская старина”: “Происхождение думы о Самойле Кишке” (1888); “Костомаров как этнограф” (1885); “Новелла Боккаччио в южнорусском стихотворном пересказе 17-18 вв.” (1885); “Хронографы южнорусских редакций” (1885); “К литературной истории рождественских и пасхальных вирш” (1888); “Обзор фонетических особенностей малорусской речи” (1889); “О Квитке” (1893); “Слово о полку Игореве как памятник дружинной поэзии” (1895. № 12); “Книжная речь у малороссов и русинов” (1899); “Ревнителі русско-го языка в Галиции” (1899); окреме видання: “Нові матеріали для історії української літератури 19 ст.” (1919).

Літ.: *Верстюк В., Осташко Т.* Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. К., 1998. С. 133 – 134; *Провідники духовності в Україні.* К., 2003. С. 73.

Укладач С. Абримова

НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ Іван Семенович
(1838 – 1918)

видатний український письменник

Народився І. Нечуй-Левицький 25 листопада 1838 р. в містечку Стеблеві (тепер Корсунь-Шевченківського району Черкаської обл.) в сім'ї священика; у 1865 р. закінчив Київську духовну академію; у 1865-1866 рр. викладав російську мову, літературу, історію, географію в Полтавській духовній семінарії; у 1867 – 1872 рр. – в гімназіях міст Каліша, Седлєця, у 1873 – 1884 рр. – Кишинєва. У 1885 р. Н.-Л. виїхав у відставку, оселився в Києві й повністю присвятив себе літературній праці. Помер Н.-Л. 15 квітня 1918 р. у Києві, де й похований.

Твори: “Дві московки”, “Гориславська ніч, або рибалка панас Круть” (1868), “Не можна бабі Парасі вдержатися на селі” (1874), “Благословіть бабі Палажці скоропостижно вмерти” (1875), “Кайдашева сім'я” (1879), “Поміж ворогами” (1893), “Маруся Богуславка” (1875), “На Кожум'яках” (1875), “Голодному й опеньки – м'ясо” (1887), “Криве дзеркало української мови” (1912), “Граматика української мови” (1914), “Бурлачка” (1928).

Літ.: *Походзіло М. У.* Іван Нечуй-Левицький. К., 1960; *Крутікова Н.* Творчість І. С. Нечуя-Левицького. К., 1961; *УРЕ.* Т. 10. С. 86 – 87.

Укладач К. Тележнік

НОВИЦЬКИЙ Яків Павлович
(1847 – 1925)

**український фольклорист, етнограф, історик, археолог, архівіст,
археограф, педагог, громадський діяч**

Народився Я. Новицький 14.10.1847 р. у с. Аули Катеринославської губернії. За походженням з потомствених дворян; свій родовід виводив від козацького полковника Ілька Новицького. Навчався в Олександрівському повітовому училищі; багато займався самоосвітою. У 1865-1868 рр. служив канцеляристом Олександрівського повітового казначейства; з 1868 р. працював учителем у Вознесенській та Іванівській сільських школах, очолював Ольгинську зразкову школу (Маріупольський пов.). За свою активну громадську позицію і просвітницьку діяльність, за “поширення в народі українофільських тенденцій”, у 1877 р. як “неблагонадійний” був звільнений з посади вчителя і деякий час працював у статистичному бюро Чернігівського губернського земства під керівництвом відомого статистика і громадського діяча О. О. Русова. Повернувшись, з 1880 р. працював учителем у с. Білоцерківка і секретарював в Олександрівській шкільній раді. 30.09.1885 був обраний секретарем канцелярії предводителя дворянства Олександрівського повіту; 1883 – 1917 рр. – попечителем шкіл повітового земства; 1894 – 1917 рр. – діловодом повітового попечительства дитячих притулків (з 30.12.1905 р. – почесний член). З 1919 р. працював у губернському військовому комісаріаті, пізніше – у відділі народної освіти. 1919 – 1925 рр. завідував місцевим архівом. 1924 р. Н. був обраний членом-кореспондентом ВУАН.

Н. – засновник і перший директор (1913 – 1925) Олександрівського (Запорізького) історичного музею; член т-в: Харківського історико-філологічного, Катеринославського наукового, Катеринославської губернської вченої архівної комісії, шанувальників природознавства, антропології та етнографії при Московському у-ті та ін. Н. розшукав, опрацював і видав значний корпус архівних і фольклорних матеріалів з історії запорозького козацтва й взагалі Південної України.

Помер Н. 19.05.1925 р. в Запоріжжі.

Н. – автор близько 40 наукових праць. Перша публікація побачила світ 1876 р. у збірнику М. Драгоманова “Малорусские народные предания и рассказы”. Н. – автор першої синтетичної праці з історії міста Олександрівська.

Праці: Описание городов Азовской губернии // ЛЕУАК. Вып. 1. Екатеринослав, 1904; Материалы для истории запорожских казаков: Из Запорожского Сечевого архива за 1770 и 1771 гг. // ЛЕУАК. 1909. Вып. 5. С. 1 – 98; Описание границ и городов бывшей Азовской губернии (1775 – 1783). Александровск, 1910.

Літ.: Жарко М. Я. Я. П. Новицький // Дніпрові хвилі. 1912. № 18-19; Автобіографія Якова Павловича Новицького // Україна. 1925. Кн. 6. С. 186-191; Чабаненко В. А. Шукач фольклорно-етнографічних скарбів // НТЕ. 1965. № 6; Він само. Дослідник Хортині // Вітчизна. 1973. № 1; Бровко А. Хто він – Я. П. Новицький? // Наука і суспільство. 1990. № 4; Турченко Ф. Г., Бровко Б. А. Я. П. Новицький – людина і красзнавець // Репресоване красзнавство. К., 1991. С. 56 – 59; Ульяновський В. Нащадок запорожців (Козацькі старожитності в долі та творчості Я. П. Новицького) // Запоріжжя. До історії козацької культури. К.: Мистецтво, 1993; Чеперис В. “За распространение в народе украинофильских тенденций” // Борисфен. 1994. № 3; Іваннікова А. Яків Павлович Новицький (1847-1925) // З минушини Подніпров’я. Дніпропетровськ, 1995. С. 64 – 66; Вона само. Д. І. Яворницький та Я. П. Новицький: до проблеми взаємін // Регіональне і загальне в історії. Д., 1995. С. 14 – 16; Вона само. Фольклористична діяльність Я. П. Новицького: Автореф. дис. На здобуття вч. ступеня канд. філол. наук. К., 1996; Бровко Б. А. Яків Новицький – людина та науковий діяч // Південна Україна. Запоріжжя, 1996. Вип. 2. С. 156 – 160; Бровко А. С., Бровко Б. А. Яків Новицький та його імениті предки. Запоріжжя, 1997; Українські архівісти: Біобібліографічний довідник. К., 1999. Вип. 1. С. 245 – 247; Ченцова Н. В. Опис Азовської губернії кінця XVIII століття та його дослідники // Гуманітарний журнал. 2002. № 2. С. 28 – 35; Матеріали Перших Новицьких читань. 24 жовтня 2002 р. Запоріжжя, 2002. 146 с.

Укладач С. Абримова

ПАЛААДІН Олександр Володимирович
(1885 – 1972)

український біохімік, академік, організатор науки

Народився О. Палаадін 29.08 (10.09). 1885 р. в Москві; у 1908 р. закінчив Петербурзький у-т; працював в Жіночому педагогічному ін-ті й на Вищих жіночих сільськогосподарських курсах у Петрограді; з 1916 р. – професор фізіології Харківського ін-ту сільського господарства і лісництва; у 1921 – 1931 рр. – професор і завідуючий кафедрою біохімії Харківського медичного ін-ту; засновник і директор (з 1925 р.) Українського біохімічного ін-ту в Харкові (з 1931 р. – Ін-т біохімії АН УРСР у Києві); у 1933 – 1954 рр. – професор Київського у-ту; дійсний член АН УРСР (з 1929) і АН СРСР (з 1942), академік Медичних наук СРСР (з 1944) і Польської АН; почесний член АН Білоруської РСР, Угорської АН, Болгарської АН, Румунської АН; у 1935 – 1937 рр. – неодмінний секретар АН УРСР; з 1939 р. – віце-президент АН УРСР; у 1946 – 1962 рр. – президент АН УРСР.

П. – автор понад 400 наукових праць, основні з яких присвячені вивченню біохімії живлення, м'язової і нервової діяльності. П. синтезував аналог вітаміну К-вікасол. П. – один із засновників української біохімічної школи, автор підручника з біологічної хімії, засновник і редактор “Українського біохімічного журналу” (з 1926), засновник та голова Українського Фізіологічного т-ва (з 1928), голова Українського Біохімічного т-ва (з 1958).

П. брав участь у громадському житті країни: депутат Верховних Рад УРСР та СРСР; делегат партійних з'їздів; учасник установчих зборів ООН (1945) і Всесвітніх конгресів прихильників миру (1949, 1950).

Помер П. 6.12.1972 р. в Києві.

Праці: Исследования над образованием и выделением креатина у животных. Х., 1916; Хімічна природа вітамінів. К., 1938; Вопросы биохимии нервной системы. К., 1965; Белки головного мозга и их обмен. К., 1972.

Літ.: ЕУ. Т. 5. С. 1928; *Утесовский А.М.* Олександр Володимирович Палаадін. К., 1979.

Укладач К. Тележияк

ПАНЬКІВСЬКИЙ Кость Федорович
(1855 – 1915)

видавець, журналіст, кооператор, громадський діяч

Народився К. Паньківський (псевд. Кость Федьків) 15 квітня 1855 р. у с. Ришкова Воля Ярославського повіту на Галичині у священницькій родині. Навчався в семінарії, звідки був вигнаний як “небезпечний соціаліст”. Навчався у Львівському у-ті, з якого був виключений за знайомство з І. Франком. Преслідувався владою. Під час 1-ої світової війни, у червні 1915 р., був заарештований і евакуйований до Києва, де сидів у “польському арештному домі”. П. був одним з піонерів галицької кооперації; засновником і директором крайового Кредитового союзу (1898); з 1904 р. – член Ради Крайового ревізійного союзу. П. був членом т-в: “Січ”, “Наукове товариство ім. Шевченка” (член-засновник), “Просвіта”, “Руська бесіда”, “Руське товариство Педагогічне”.

П. закладав бібліотеки; видавав “Дрібну бібліотеку” (1893-1897); адміністратор і редактор відділу новин щоденника “Діло”; управитель Ін-ту св. о. Ніколая для учнів (1888-1906); редактор календарів і книжок т-ва “Просвіта”, часописів і журналів “Письмо з Просвіти”, “Читальня”, “Зоря”, гумористичного журналу “Зеркало” (1891-1893), “Батьківщина” (1897), для дітей “Дзвінок” (1899-1900); видавець і редактор часопису “Економіст” (1905-1908), “Економічної бібліотеки”.

Праці: Руський співаник / Уложив Кость Паньківський. Львів, 1888.

Літ.: *Єфремов С.* De mortuis // Основа. 1915. Кн. III. С. 40 – 43; ЕУ. Т. 5. С. 1939; *Франко І.* Зібрання творів: У 50-ти томах. К., 1980. Т. 27. С. 199 – 200; *Проценко А.* Київський некрополь: Путівник-довідник. К., 1994. С. 208.

Укладач С. Абрисимова

ПЕТРОВ Микола Іванович
(1840 – 1921)

**літературознавець, бібліограф, архівіст, археограф, етнограф,
антрополог, археолог, історик церкви, мистецтвознавець**

Народився М. Петров 31.03.1840 р. у с. Вознесенське Макарівського повіту Костромської губернії в священницькій родині; його батько був сільським дяком. З 1850 р. навчався в Макарівській духовній школі, а з 1856 – у Костромській духовній семінарії, по закінченні якої у 1861 р. вступив до Київської духовної академії, що її закінчив 1865 р. й почав викладати у Волинській духовній семінарії в м. Крем'янець; з 1870 р. – доцент словесності та історії зарубіжної і російської літератури Київської духовної академії (КДА); 1907 р. здобув ступінь доктора російської мови і словесності й став професором КДА. У 1910 р. пішов у відставку, залишаючись позаштатним професором КДА. 1916 р. обраний членом-кореспондентом Російської Академії наук, почесним членом Петроградської й Московської духовних академії; 14.11.1918 р. введений до складу Історично-філологічного відділу ВУАН (з 1919 р. – академік).

П. завідував Церковно-археологічним музеєм і був секретарем Церковно-археологічного т-ва при КДА; упорядкував і опрацював унікальну збірку церковної старовини; виявив численні пам'ятки писемності. Значною була лекторська діяльність П. у Церковно-археологічному товаристві; він був членом понад 40 наукових та інших т-в; з 1905 р. – почесний член Київської археографічної комісії.

П. друкував свої розвідки в багатьох періодичних виданнях, в тому числі у “Трудах Киевской духовной академии”

П. редагував “Вольнские епархиальные ведомости”.

П. дістав премії: Румянцевську, Макарівську (авічі), Уваровську, Велику золоту медаль та ін.

Помер П. 29.06.1921 р. в Києві й похований біля Флорівського жіночого монастиря.

П. – автор численних монографічних творів та журнальних статей з літератури, історії, археології, мистецтвознавства тощо; а також серійних документальних видань.

Праці: “Новые материалы для истории Юго-Западной России и в частности г. Киева” (Киевские епархиальные ведомости. 1874. № 9, 14, 18, 19, 25), “Очерки истории базилианского ордена в бывшей Польше”, “Начало греко-болгарской распри и возрождение болгарской народности”, “Исторический взгляд на взаимные отношения между сербами и русскими в образованности и литературе”, “Историко-топографические очерки древнего Киева”, “Киев, его святые и памятники”, “Акты и документы, относящиеся к истории Киевской духовной академии 1722 – 1795” (5 тт.), “Начало рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии” (Вып. 1-3. К., 1875-1880), “Описание рукописных собраний, находящихся в Киеве” (Вып. 1-3. М., 1892- 1904).

Літ.: *Єфремов С. М.* І. Петров як історик української літератури // Записки історично-філологічної секції УНТ в Києві. К., 1918. Кн. XVII; *Гуменюк М. П.* Петров М. І. // Українські бібліографи XIX – поч. XX ст.: Нариси про життя і діяльність. Харків, 1969; Микола Іванович Петров: Бібліографія. К., 1994; *Портнова Т.* Петров Микола Іванович // Українські архівісти: Біобібліографічний довідник. К., 1999. Вип. 1. С. 262 – 265.

Укладач С. Абросимова

ПОДШИВАЛОВ Олексій Матвійович
російський археолог, нумізмат,

член Московського археологічного товариства, дійсний член Одеського товариства історії та старожитностей; сприяв Д. Яворницькому в його стосунках з Московським археологічним товариством; читав на прохання Д. Яворницького його доповіді на засіданнях цього товариства; допомагав в атрибуції пам'яток.

Літ.: КС. 1888. № 5. С. 40.

Укладач С. Абросимова

ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО Наталя Дмитрівна
(1884 – 1973)

історик, архівіст, археограф, археолог, громадська діячка

Народилася Н. Полонська-Василенко 31 січня (13 лютого) 1884 р. у м. Харкові в дворянській родині Меньшових. Її батько – генерал-лейтенант А. П. Меньшов (1855 – 1918) був одним з фундаторів Київського відділу Імператорського Російського воєнно-історичного т-ва. Мати – М. Ф. Мухортова походила з роду потомствених дворян Орловської губернії.

У 1897 р. П.-В. вступила до восьмирічної Києво-Фундуклеївської гімназії, яку закінчила у 1900 р. із срібною медаллю і атестатом вчительки. 1901 р. дістала звання домашньої наставниці; у 1905 р. недовго провчилася на приватних вечірніх Вищих жіночих курсах у Києві, що їх відкрила меценатка А. В. Жекуліна. 14 травня 1906 р. П.-В. одружилася з поручиком С. Г. Полонським, але невдовзі стався розрив. У 1907 – 1911 рр. навчалася на історико-філологічному відділенні державних Вищих жіночих курсів у Києві, де великий вплив на її подальшу наукову діяльність мав професор М. В. Довнар-Запольський. Під час навчання П.-В. брала участь в засіданнях Історико-етнографічного гуртка, в археологічних дослідженнях під керівництвом В. В. Хвойки, працювала в архівах, у Київському художньо-промисловому і науковому музеї імені імператора Миколи II. У 1908 р. П.-В. почала готувати курс лекцій з історії руських старожитностей. Впродовж 1912-1915 рр. працювала асистентом по кафедрі російської історії та кафедрі методики викладання Вищих жіночих курсів; з вересня 1910 р. також викладала в жіночій гімназії Байкової; у 1912 – 1913 рр. – в жіночій гімназії Трифонової; у 1914 – 1915 рр. – в хлоп'ячій гімназії Науменка; продовжувала археологічні студії; брала участь і виступала на IV обласному археологічному з'їзді в Костромі (1909) та на XV археологічному з'їзді в Новгороді (1911). Влітку 1912 р. П.-В. здійснила закордонну подорож до Німеччини, Італії та Швейцарії. П.-В. була членом Історичного т-ва Нестора-літописця, Київського т-ва охорони пам'яток мистецтва і старовини.

У 1913 р. П.-В. підготувала перший випуск “Історико-культурного атласа по русской истории с объяснительным текстом”. Наприкінці 1914 – на початку 1915 рр. П.-В. складала магістерські іспити й отримала звання магістранта російської історії; у листопаді 1916 р. здобула дозвіл викладати в якості приват-доцента в Імператорському у-ті св. Володимира (м. Київ). Обрання жінки приват-доцентом у вищому навчальному закладі було досить рідкісним явищем в Російській імперії.

У 1917 р. П.-В. взяла участь в організації Київського археологічного ін-ту та Географічного ін-ту; 12 червня 1918 р. її було обрано референтом по кафедрі первісної культури та археології Київського народного у-ту. Основна праця П.-В. зосередилася в Київському археологічному ін-ті, де вона читала до вересня 1924 р. курси історії зовнішнього побуту, первісної та побутової археології. Окрім того виконувала обов'язки вченого секретаря.

У 1918 – 1920 рр. П.-В. завідувала музеєм старожитностей в Київському у-ті; у 1921 р. деякий час викладала історію на прискорених Педагогічних курсах у Києві, географію на курсах при київській губернській міліції, завідувала музеєм праці при Соціологічному ін-ті, викладала в Жіночому Богословському ін-ті у Києві та у загальній трудовій школі № 56 м. Києва. П.-В. була співробітником археологічної секції Всеукраїнського комітету охорони пам'яток історії та мистецтва, працювала в секції мистецтва Українського наукового т-ва у Києві (1920); була членом Всеукраїнського археологічного комітету (з 1921), дійсним членом Українського біблійно-літописного т-ва (1928).

На початку 1920-х рр. відбулося усвідомлення П.-В. української національної ідеї; вона почала вивчати українську мову, писати та друкувати наукові розвідки українською мовою. 28 квітня 1923 р. П.-В. одружилася з професором М. П. Василенком. Під час ідеологічного тиску й переслідування професора М. П. Василенка (1923) П.-В., як дружину “політично засудженого”, було звільнено з роботи. За допомогою академіка А. Ю. Кримського у липні 1924 р. П.-В. влаштувалася в мистецьку секцію Ін-ту української наукової мови. Впродовж 1925 – 1927 рр..

працювала вченим архівістом, згодом регістратором у Київському центральному архіві давніх актів; у травні 1926 р. брала участь у 1-му Всеукраїнському з'їзді архівних працівників; у 1927 – 1932 рр. викладала загальну археологію на педагогічному ф-ті в Київському художньому ін-ті. 1929 р. П.-В. обрали на редактора відділу Південної України в Комісії для складання біографічного словника українських діячів при ВУАН (керівник М. М. Могилянський).

Під час академічних реорганізацій, у 1929 р. П.-В. посіла посаду вченого секретаря в Комісії для вивчення соціально-економічної історії України XVIII – XIX ст.; згодом очолила бригаду по написанню колективного дослідження “Зародки капіталістичних відносин в сільському господарстві України другої половини XVIII ст.”; у 1930-ті рр. плідно працювала в Археологічній комісії при ВУАН.

Під час репресій у ВУАН 1.02.1934 р. П.-В. звільнили з роботи і відправили на пенсію. Наприкінці 1934 р. взяла участь в укладанні реєстру архівних матеріалів з історії України, надрукованих в різних виданнях. У 1937 р. була зарахована старшим бібліографом до Ін-ту економіки АН УРСР. На початку 1937 р. одружилася з О. М. Моргуном (1874-1961) – відомим економістом, одним із засновників кооперативного руху в Україні. 14.10.1938 р. П.-В. було переведено на посаду старшого наукового співробітника Ін-ту історії України АН УРСР (до сектору історії феодалізму).

18.10.1940 р. П.-В. захистила докторську дисертацію: “Очерки по истории заселения Южной Украины в середине XVIII ст. (1735-1775)”, яка надрукована була лише в еміграції в 1955 р. англійською, а в 1960 р. українською мовою. У листопаді 1940 р. відновила викладацьку роботу в Київському державному у-ті, де як професор викладала джерелознавство історії України. У 1941 р. П.-В. очолила науковий колектив для написання 4-хтомної “Історії Києва”. 25.05.1941 р. її затвердили членом Вченої ради Ін-ту історії АН УРСР.

Під час окупації Києва німецькими військами П.-В. залишилася в місті. З 20.10. до 31.12. 1941 р. перебувала на посаді директора Археологічного ін-ту, а також працювала проф. кафедр історії України Київського у-ту; брала участь в комісії по написанню підручника з історії України для середньої школи, в комісії по перейменуванню вулиць Києва; з 15.12.1941 р. до вересня 1943 р. очолювала Київський Центральний архів давніх актів; з травня до листопада 1942 р. працювала науковим консультантом Музею-архіву Переходової доби історії м. Києва; брала участь в експертній підкомісії з історично-філологічних дисциплін Будинку вчених, в Комісії української громадськості й культурних діячів при Відділі суспільної опіки Київської міської управи, в Комісії по українській емолематиці.

З наближенням фронту П.-В. 9.09.1943 р. залишила Київ й переїхала до Львову, а у березні 1944 р. – до Праги, де викладала на філософському ф-ті Українського вільного у-ту, на кафедрі історії України. У квітні 1945 р. емігрувала до Німеччини, де працювала в Історично-філологічному т-ві, брала участь в розбудові еміграційного наукового процесу, Українського вільного у-ту (в Мюнхені), в якому, як проф., викладала курс історії України та спецкурси з історії Запорозжя XVIII ст. П.-В. також викладала у Вищій школі самоосвіти (Мюнхен), Богословській академії УАПЦ у Мюнхені; у 1950-х рр. співпрацювала з Ін-том для вивчення історії та культури СРСР.

У 1947 р. П.-В. стала членом редколегії Енциклопедії українознавства, НТШ, у 1948 р. – Української вільної АН. У 1950-ті рр. П.-В. співпрацювала з монархічною організацією “Тетманців-державників” (Німеччина). На поч. 1960-х рр. взяла активну участь у створенні часопису “УІ” та Українського історичного т-ва (обіймала посаду заступника голови т-ва), очолювала його Мюнхенську філію. З 1966 р. – декан філософського ф-ту Українського вільного у-ту.

Померла П.-В. 8 червня 1973 р. в м. Дормітгадті, похована в містечку Новий Ульм (пригород Мюнхену).

Творчий доробок П.-В. містить майже 200 опублікованих праць, реєстр яких див.: *Полонська-Василенко Н.* Історія України: В 2-х тт. К., 1992. Т. 2. С. 600 – 605. (уклав В. Ульиновський); *Вєрба І. В.* Життя і творчість Н. Д. Полонської-Василенко (1884-1973). К., 2000. С. 311-321.

Праці: Историко-культурный атлас по русской истории. К., 1913-1914. Вып. 1-3; Первобытная археология. К., 1921; 3 історії останніх часів Запоріжжя // ЗІФВ ВУАН. К., 1926. Т. 9; Майно запорізької старшини як джерело для соціально-економічного дослідження історії

Запоріжжя // Праці Комісії для вивчення соціально-економічної історії України. К., 1931. Т. 1; Перша бібліотека на Південній Україні // Біблїологічні вісті. 1931. № 4; Київ часів Володимира та Ярослава. Прага, 1944; Братства на Україні в минулому та сучасному. Мюнхен, 1947; Історія української церкви. Мюнхен, 1949; Палій і Мазепа. Мюнхен, 1949; Українська Академія наук. Мюнхен, 1955. Т. 1; 1958. Т. 2; Заселення Південної України в XVIII ст. Мюнхен, 1960. Т. 1-2; Запоріжжя XVIII століття та його спадщина. Мюнхен, 1965. Т. 1; 1967. Т. 2; Видатні жінки України. Вінніпег; Мюнхен, 1969; Історія України. Мюнхен, 1972. Т. 1; 1976. Т. 2. (Перевидано: К., 1992, 1993, 1995); Моя наукова праця (спогади 1914-1916) // УІ. 1983. № 2-3. С. 37-49; Історія України. 1900 – 1923. К., 1991; Гетьманство Данила Апостола // Наука і суспільство. 1995. № 3 – 4, 5 – 6.

Літ.: *Омельченко В. Наталія Полонська-Василенко: (З нагоди 85-ої річниці з дня народження і 60-ої річниці науково-академічної діяльності) // УІ. 1969. № 1 – 3. С. 86 – 94; Герус-Тарнавська І. Наталія Полонська: Біографічний нарис. Вінніпег, 1974; Винар Л. Матеріали до біографії Наталії Полонської-Василенко // УІ. 1983. Ч. 2-3. С. 54-72; Морзун О. До життя Наталії Полонської-Василенко-Моргун // УІ. 1983. Ч. 2-3. С. 50-53; Білокінь С. Н. Д. Полонська-Василенко – історик, філософ, бібліограф // Книжник. 1991. № 4; Заруба В. М. Коментар до одного листа (Лист Н. Полонської-Василенко до Д. І. Яворницького) // Соброр. /Дніпропетровськ/. 1991. 12 жовт.; Ульяновський В. Наталія Полонська-Василенко: штрихи до портрета // Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т. 1. К., 1992. С. V-LIV. Заруба В. М. “Життя моє на три з мінусом...” З історії АН України // СіЧ. 1993. № 8. С. 68 – 71; Він само. Постаті: (Студії з історії України). Дніпропетровськ, 1993. С. 34 – 36; Крячок М. І. 3 листів Д. І. Яворницького до Н. Д. Полонської-Василенко // АІ. 1993. № 4 – 6. С. 51 – 55; Верба І. Н. Д. Полонська-Василенко: сторінки життєвого та творчого шляху // УІЖ. 1993. № 7 – 8; Він само. Н. Д. Полонська-Василенко // КС. 1993. № 5; Він само. Н. Д. Полонська-Василенко – історик та археограф (1884-1973): Автореф. дис. ... канд іст. наук. К., 1994. 16 с.; Він само. Н. Д. Полонська-Василенко // КС. 1995. № 5; Він само. Життя і творчість Н. Д. Полонської-Василенко (1884 – 1973). К., 2000.*

Укладач С. Абрисимова

РЕПІН Ілля Юхимович (1844 – 1930)

видатний російський живописець

Народився І. Рєпін 24 липня (5 серпня) 1844 р. в м. Чугуєві, тепер Харківської області; у 1864 – 1871 рр. навчався в Петербурзькій Академії мистецтв; у 1873 – 1876 рр. – її пенсіонер в Італії та Франції; з 1893 р. – дійсний член, у 1894 – 1907 – професор, 1898 – 1899 рр. – ректор Петербурзької Академії мистецтв. Р. був членом Товариства передвизників з 1878 р. Помер Р. 29 серпня 1930 р. в Куоккала, тепер селище міського типу Рєпінно Ленінградської області.

Творча, педагогічна і громадська діяльність Р. пов'язана з Україною; у 1867, 1876- 1877 рр. Р. жив у Чугуєві; 1880 і 1882 рр. відвідав Київ; підтримував дружні стосунки з українськими діячами М. Кропивницьким, М. Мурашком, А. Праховим, Д. Яворницьким та ін.; вивчав історію, культуру та побут українського народу; створив багато картин на українську тему; підтримував творчість українських художників, діяльність рисувальних шкіл М. Мурашка в Києві, М. Раєвської-Іванової в Харкові, одеської рисувальної школи тощо.

Знайомство Р. з Д. Яворницьким відбулось на “роковинах” Т. Шевченка після панахиди в Казанському соборі (1886 р.). З цього моменту дружба між ними тривала все життя; часто бачились вдома у Р. і по суботах на “збіговищах” у Яворницького, де зустрічалися члени української громади Петербурга, артисти трупни М. Кропивницького (1886 р. та ін.). Р. подарував Яворницькому олійний ескіз “Запорожців” (зберігається в Третяковській галереї), зворушливий щирою його допомогою під час написання картини. На прохання художника вчений позував для образу дисарія. Р. зробив кілька ілюстрацій до праці Яворницького “Запорожжє в остатках старини і преданнях народа” (СПб., 1888), а також до 1-го тому “Истории запорожских козаков” (СПб., 1892). 1888 р. планувалась їх сумісна поїздка на Кубань. Яворницький присвятив Р. нарис із книги “Очерки по истории запорожских козаков и Новороссийского

края” (1889). З 1902 р. друзі не зустрічались, зв'язки між ними підтримувались листовно. Яворницький в листах надіхав художника на відтворення героїчних сторінок запорозької вольниці. З цією метою було написано поезію “І. Ю. Рєпіну” (5.02.1906 р.), і автограф надіслано адресатові (вірш пізніше надруковано з деякими змінами в збірці поезій Яворницького “Вечірні зорі” з посвятою Р. під назвою “Бажання”). Для картини “Запорожці їдуть по морю із добоиччо” натурщиком для одного із запорожців був М. І. Струнников, учень Р., відомий художник, близький приятель Яворницького. Р. неодноразово звертався до історика за допомогою, в т. ч. під час роботи над картиною “Тайдамаки”. Вдячний за допомогу Р. подарував Яворницькому свій альбом з малюнками на українську тематику (нині знаходиться у Києві в музеї російського мистецтва).

Твори: “Бурлаки на Волзі”, “Хресний хід у Курській губернії”, “Відмова від сповіді”, “Арешт пропагандиста”, “Не чекали”, “Іван Грозний і син його Іван”; портрети – В. Стасова, М. Мусоргського, Л. Толстого та ін.; твори на українську тему: “Українська селянка”, “Портрет Т. Шевченка”, “Запорожці пишуть листа турецькому султанові”, “Вечорини”, “Чорноморська вольниця”, “Зустріч гетьмана” (Б. Хмельницького), “Козак-бандуриста з хлопчиком джурою”, “Українське весілля” (було на виставі в Празі 1928 р.) та ін.; створив 4 ескізи до проекту пам'ятника Т. Шевченку, листівку “Прометей” за мотивами творів Кобзаря.

Літ.: *Яворницький А. І. Шевченко і Рєпін // Пам'яті Шевченка. Дніпропетровськ, 1939. С. 130-133; Він само. І. Ю. Рєпін про Т. Г. Шевченка // Образотворче мистецтво. 1939. № 2. С. 70; Він само. Как создавалась картина “Запорожцы” / Публ. и вступ. ст. И. С. Зильберштейна // Художественное наследство. И. Е. Рєпин. Т. 2. М.; Л., 1949. С. 57 – 106; Теж саме див.: Братерство культур: 3б. матеріалів з історії російсько-українського культурного єднання. К., 1954. С. 430-442; Яворницька С. А. Спогади про І. Ю. Рєпіна // Зоря. [Дніпропетровськ]. 1940. 28 вер.; И. Е. Рєпин. Письма к художникам и художественным деятелям. М., 1952; Зильберштейн И. Рєпин в Качановке: Работа над картиной “Запорожцы” // Огонёк. 1953. № 5; Рєпин и Украина. Письма деятелей украинской культуры и искусства Рєпину. К., 1962; Бєлічко Ю. Україна в творчості І. Ю. Рєпіна. К., 1963; Шуфравська М. М. Д. І. Яворницький. К., 1972; Митці України: Енциклопедичний довідник. К., 1992. С. 491-492.*

Укладач А. Перкова

РЄПІНА Віра Іллівна (1872 – 1948)

мистецтвознавець

В. І. Рєпіна – донька відомого російського живописця І. Ю. Рєпіна. Її портрет І. Ю. Рєпін зобразив на картині “Осінній букет” (1892 р.), який зберігається в Третяковській галереї (м. Москва).

В. І. Рєпіна вела творчі справи батька, активно пропагувала його твори, влаштовувала виставки; доклала значних зусиль до збереження творчої спадщини І. Ю. Рєпіна; підтримувала стосунки з багатьма діячами культури Росії та України.

Укладач А. Перкова

РОМАНЧЕНКО Трохим Миколайович (1880-1930)

український письменник, фольклорист, етнограф, культурний діяч

Народився Т. Романченко 4.08 (23.07).1880 р. у Полтаві в родині катеринославського міщанина робітника-гравера друкарні. Згодом сім'я Романченків переїхала до Катеринослава, а за вимогами обставин 13-річний Трохим пішов працювати до міської друкарні. У 1910 р. він змушений був залишити роботу через хворобу легенів. Не маючи змоги навчатися, займався самоосвітою; служив по різних установах; протягом 7 років (1910-1917) працював головним хранителем Катеринославського обласного музею ім. О. М. Поля пліч-о-пліч з його директором Д. І. Яворницьким. Влітку 1910 р. як представник музею брав участь в організації у Кате-

ринославі Південноросійської обласної сільськогосподарської, промислової та кустарної виставки. Під час праці в музеї написав і видав збірку віршів “Поезії” (1916).

Р. збирав фольклор по селах Катеринослащини. Результатом його фольклористичної діяльності став “Збірник найкращих пісень” (1919).

Деякий час Р. працював в губернській земській управі діловодом при відділі українознавства, завідував книгарнею видавництва “Каменярь”, був бібліотекарем при кооперативі “Споживач”, що видавав однойменний журнал. Згодом почав працювати у губернському видавництві.

Повсякчас був у центрі громадського життя Катеринослава, підтримував стосунки з культурними діячами та творчою інтелігенцією міста: В. О. Бідовим, Д. І. Дорошенком, С. А. Бродницьким, Є. С. Вировим, Т. С. Сулимою-Бичихиною, видатними діячами української культури Б. Д. Грінченком, М. Ф. Сумцовим, Оленою Пчілкою, Лесею Українкою та її сестрою О. П. Косач-Кривинюк, М. Ф. Чернявським, художниками С. І. Васильківським, Ю. С. Михайлівим, кобзарями С. А. Пасюгою, І. Й. Кучугурою-Кучеренком та ін.

У 1902 р. Р. організував аматорський артистичний гурток “Запорізька Січ”, що влаштовував виставки, концерти та лекції в робітничих районах. Брав участь у діяльності Наукового т-ва, губернської вченої архівної комісії. Великого значення Р. надавав роботі українського літературно-артистичного товариства “Просвіта”: організовував вечори пам’яті Т. Шевченка, збирав книжки для бібліотеки, підготував реферат про українські народні пісні. Восени 1915 р. був під наглядом губернського жандармського управління у зв’язку з арештами членів УСДРП і “Просвіти”. Під час окупації Катеринослава денікінцями у 1919 р. Р. був заарештований і відбував тюремну повинність. 1926 р. урядом йому було надано персональну пенсію.

Писати Р. почав у 16 років. Свої перші вірші Р. надрукував в альманасі “Перша ластівка” (1905). Р. є автором біля п’ятисот віршів, поем, оповідань, віршованих дитячих п’єс, літературно-критичних статей, поетичних перекладів, що друкувалися у періодиці, збірниках та альманахах “Дніпрові хвилі”, “Маяк”, “Рідний край”, “Українська хата”, “Досвітні огні”, “Зоря”, “Розвага”, “Час”, “Українська муза”, “Споживач”, “Кооперативне життя”, “Рада”, “Жарина”, “Січ”, “Шляхом мистецтва”, “До перемоги” та ін. Йому належить заслуга у збереженні літературної спадщини І. І. Манжури (стаття “Іван Манжура”, 1912). Більшість творів Р., у тому числі монографія про українського поета-романтика В. М. Забілу, залишилися ненадрукованими.

Напружена праця, творча робота і активна громадська діяльність призвели до різкого погіршення здоров’я. Тяжка хвороба легень стала причиною передчасної смерті. Помер Р. 11 червня 1930 р. Похований у Дніпропетровську.

Твори: Поезії. Катеринослав, 1916; Збірник найкращих пісень. Катеринослав, 1919; К., 1923; *Монастирська Є. Г. Масниця / Поетизований переклад з рос. Т. М. Романченка. Катеринослав, 1923; Її ж. Осінь / Поетизований переклад з рос. Т. М. Романченка. Катеринослав, 1923; Антологія української поезії. К., 1957. Т. 2; 1984. Т. 3. С. 255–257; Народні пісні в записках Трохима Романченка. К., 1980.*

Літ.: Словник Биковія. Арк. 1079; УРЕ. Т. 9. С. 454; *Олійник В. М. Фольклорно-етнографічні інтереси робітничого поета Т. М. Романченка // НТЕ. 1987. № 2. С. 26 – 33; Чабан М. Романченко Трохим Миколайович // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника. Львів, 2002. Вип. 9. С. 257–258; Він же. Діячі Січеславської “Просвіти” (1905–1921): Біобібліографічний словник. Дніпропетровськ, 2002. С. 384 – 386.*

Н. Василенко

РУЛІН Петро Іванович (1892 – 1940)

український театрознавець і педагог

Народився П. Рулін 12 вересня 1892 р. в Києві; у 1916 р. закінчив Київський у-т; у 1920 – 1934 рр. – професор Київського музично-драматичного театру ім. М. В. Лисенка, у 1934 – 1936 рр. – професор Київського театального ін-ту; водночас (1926 – 1936) – директор Київського театального музею. Репресований 1936 р. Помер 23 грудня 1940 р. в Магадані.

Праці: “Шевченко і театр” (1925), “Шевченко і Шепкін” (1926), “Котляревський і театр його часу” (1927), “Марія Заньковецька” (1928), “Життя і творчість Кропивницького” (1929), “М. П. Старицький” (1931), “Гоголь про театр” (1936); “На шляхах революційного театру” (1972); уривок з дослідження “Український драматичний театр за п’ятнадцять років Жовтня” опублікований в збірнику “Молодий театр. Генеза. Завдання. Шляхи.” (1991).

Літ.: Митті України: Енциклопедичний довідник. К., 1992. С. 505.

Укладач А. Перкова

РУСОВ Олександр Олександрович (1847 – 1915)

український земський статистик, етнограф і фольклорист, публіцист і видавець, громадський діяч, один із фундаторів української статистичної науки

Народився О. Русов 2 лютого 1847 р. в Києві; за походженням росіянин; батьки походили з Костромської губернії; у 1868 р. закінчив Київський у-т; деякий час викладав у гімназії в Києві; у 1874 р. брав участь у підготовці перепису населення Києва; . У 1878 – 1880 рр. працював у Ніжинському повітовому земстві; у 1882 – 1892 рр. очолював оціночно-статистичну роботу в Херсонській та Харківській губерніях; у 1893 – 1898 рр. працював на Чернігівщині на посаді губернського земського статистика, був одним з організаторів земської статистики на Чернігівщині; у 1899 – 1902 рр. завідував статистичним бюро Полтавської губернії. За активну участь в українському громадському русі у 1902 р. був висланий з Полтави, переїхав до Петербурга, де працював у страховому товаристві; 1909 р. повернувся в Україну, викладав статистику в Київському комерційному ін-ті (професор). Під час 1-ої світової війни був з інституту евакуйований до Саратову, де 8 жовтня 1915 р. помер; похований у Києві на Байковому кладовищі.

Р. – активний діяч київської Громади і Південно-західного відділу Російського Географічного товариства (1873 – 1876), виконував обов’язки секретаря в останньому товаристві; допомагав М. П. Драгоманову; брав участь у створенні та діяльності Чернігівської вченої архівної комісії та музею при ній; у 1898 – 1901 рр. був губернським земським гласним від Борзенського повіту. Р. – фундатор школи статистиків - дослідників.

Дружина Р. – Софія Русова (уроджена Ліндфорс; 1856 – 1940) – видатна українська громадська діячка, педагог, засновниця українського жіночого руху.

У творчому доробку Р. близько 40 наукових праць і численні статті з етнографії, статистики, фольклору; про кобзарів, торбаністів, колядки, про творчу діяльність М. Лисенка тощо. У 1876 р. разом з Ф. Вовком підготував до друку двотомний “Кобзар” Т. Шевченка.

Праці: “Остап Вересай и исполняемые им думы и песни” (1874); “Русские тракты в конце 17 и начале 18 веков” (1876); “Нежинский уезд” (1879); “Харьков по переписи 1893 г.” (1893); “Описание Черниговской губернии” (2 тт.; 1898 – 1899); “Днепр в конце 18 в.”; “Статистика украинского населения Европейской России” (у кн.: Украинский народ в его прошлом и настоящем. СПб., 1914); Спомини про пражське видання “Кобзаря” // Україна. 1907; Н. В. Лисенко // Украинская жизнь. 1912. Кн. XI; Как я стал членом “Громады” // Украинская жизнь 1913. Кн. X;

Літ.: *Ефремов С. De mortuis: Пам’яті Ол. Русова // Основа. 1915. Кн. III. С. 35 – 40; Науменко В. Александр Александрович Русов и его общественная и литературно-научная деятельность на Украине и для Украины // Украинская жизнь. 1916. № 3. С. 24 – 25; Русова С. Ф. Життя українського ідеаліста кінця XIX ст. Ол. Ол. Русова. Львів, 1938; ЕУ. Т. 7. С. 2649-2650; Митті України: Енциклопедичний довідник. К., 1992. С. 506; Гузовський В. М. Олександр Русов // Шоста всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. Луцьк, 1993. С. 150 – 151; Катренко А. М., Мойсієнко В. М. О. О. Русов: віхи життя та громадсько-політичної діяльності (до 150-річчя з дня народження) // Заселення Півдня України: проблеми національного та культурного розвитку. Херсон, 1997. С. 199; Рахно О. Я. Діяльність Олександра Русова на Чернігівщині в 90-х роках XIX ст. // Література та культура Полісся. Ніжин, 1997. Вип. 8. С. 62 –*

65; Катренко А. М., Петрук Б. В. О. О. Русов – видатний український вчений і громадський діяч (1847 – 1915). К., 1998; Поборченко Н. С. Олександр Олександрович Русов – український громадський діяч, вчений, педагог: Короткий життєпис. К., 1998; Рахно О. Діяльність Олександра Русова на Півдні України // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. К., 1999. Вип. 8. С. 348 – 352; Рябійнін-Склярєвський О. О. Херсонський гурток Русова. 1885 – 1889 / Ред. та упоряд. випуску: Андрєєв В., Андрєєва С. та ін. Запоріжжя, 2003.

Укладач А. Перкова

СЕРГІЄВ Микола Костянтинович (1904 – 1945)

педагог, фольклорист, етнограф, лексикограф

Народився М. Сергєв у 1904 р. в с. Томаківці (за іншими даними – в с. Кисличуватє) Катеринославської губ. (нині – центр Дніпропетровської обл.) в родині вчителя. Батько С. – Костянтин Іванович, родом з міщан, понад 20 років вчителював, викладав у Томаківському сільському училищі, помер у 1920 р. від тифу. Мати – Радченко Євдокія Павлівна, родом з Полтавщини, член комітету незаможних селян (КНС) в Томаківці.

Після закінчення початкової школи, у 1915 – 1916 рр. С. навчався в Олександрівській чоловічій гімназії, потім – в Новомосковській гімназії; у 1921 р. закінчив Томаківську українську ім. Т. Шевченка педагогічну школу й розпочав викладацьку роботу (найбільше вчителем політрамоти); викладав в семіріччі, в агропромшколі та підкурсах – все у Томаківці.

С. брав активну участь у суспільно-політичному русі на Томаківщині. 1921 р. вступив до комсомолу; працював завклубом та завполітосвітою сільського осередку, волосного комітету, згодом – райкому; спочатку 1924 р. – секретарем райкому комсомолу; був організатором сількорівського та антирелігійного рухів в районі; брав участь у переведенні різних кампаній.

1924 р. С. був відряджений для вступу у Катеринославський Ін-т народної освіти. Проте тяжка хвороба (гостра форма неврастенії) не дозволила С. продовжити навчання. Він став інвалідом, але енергійна натура С., його літературні здібності сприяли його творчій діяльності. У 1927 р. він став сількором газети “Радянське село”, у 1931 р. – спецкором газети “Войовничий безвірник”; під псевдонімом “С. Ранковий” писав вірші, які надсилав для друкування до часопису “Червоний шлях”.

Знайомство з Д. Яворницьким сприяло фольклорним та лексичним дослідженням С. Він почав енергійно, за допомогою матері, збирати, записувати і надсилати матеріал Д. Яворницькому для фольклорної збірки й словника української мови, що над ним працював академік. У 1928 р. С. став уповноваженим від Дніпропетровського красивого історично-археологічного музею для збирання матеріалів, що відносяться до етнографії українського селянства. У серпні 1929 р. він став кореспондентом Запорізького окружного архівного управління й здобув дозвіл на огляд архівів усіх церков Томаківського району.

С. доклавав багато зусиль до справи охорони пам’яток старовини в Томаківському районі. Влітку 1928 р. він працював в комплексній науковій експедиції на Дніпрельстані під керівництвом Д. Яворницького. До збирання фольклорного та етнографічного матеріалу С. заохочував школярів та свою матір. С. підтримував творчі стосунки з письменником Петром Панчем та поетом Володимиром Сосорого.

Літ.: Кондратьєва І. Ю. Етнограф М. К. Сергєв // Скарбниця ріднокраю. Дніпропетровськ, 1993. С. 39 – 44.

Укладач І. Кондратьєва

СІЦІНСЬКИЙ Євфимій Йосипович (1859 – 1937)

історик, етнограф, археолог, мистецтво- та музеєзнавець

Є. Сіцинський народився 15.10.1859 р. в с. Мазники Летичівського пов. Подільської губ. (тепер Деражнянського р-ну Хмельницької обл.), в родині священників. Навчався у Кам’янецькому духовному училищі, потім у Подільській духовній семінарії та Київській духов-

ній академії, яку закінчив (1885 р.) із ступенем кандидата богослов'я; працював законоучителем та учителем російської мови у Бахмутському духовному училищі на Катеринославщині (1886-1889 рр.). У 1889 р. С. переїхав у Кам'янець і прийняв сан священника; займав короточасно місія при кам'янецьких малоприходських церквах, числився при кафедральному соборі, і був чиновником єпархіального керування. У 1889 р. С. став членом Подільського єпархіального історико-статистичного комітету, 1890 р. його секретарем, а з 1903 р. – головою організованого на базі комітету церковного історико-археологічного т-ва і залишався на цьому посту до самоліквідації т-ва в 1920 р. З 1902 р. С. був законоучителем Кам'янецького середнього технічного училища та жіночої гімназії; в 1917-1918 рр. служив у Подільській народній управі (колишній земський управи) у видавничому відділі, редагував різні видання Управи, головним чином шкільні підручники. Коли в Кам'янці наприкінці 1918 р. був заснований у-т, С. залишив службу при земуправі, й перейшов в у-т, де був спочатку помічником бібліотекаря, а в січні 1919 р. був обраний приват-доцентом по кафедрі археології й історії мистецтва. Коли в Кам'янці настала радянська влада і у-т був перейменований в Ін-т народної освіти (ІНО), С. залишався приват-доцентом, а потім іменувався викладачем історії загального мистецтва й історії Поділля. У 1922 р. С. був звільнений зі служби в ІНО, як колишній “церковник”.

За наукові заслуги С. був обраний дійсним членом ряду т-в: ім. Т. Шевченка (з 1899), Церковно-історичного і археологічного при Київській духовній академії (1888-1918), історичного т-ва Нестора-літописця (1896-1918), Київського т-ва старожитностей і мистецтв (1902-1918), членом-кореспондентом Московського археологічного т-ва, почесним членом Кам'янець-Подільського наукового при ВУАН т-ва (1925), членом Всеукраїнської Археологічної комісії (1920-ті рр.), а також був співробітником Історичної секції ВУАН; брав постійну участь в археологічних з'їздах, що відбувалися в Росії та Україні.

С. був активним членом Старої Громади на Поділлі (з 1901 р.), організатором наукового життя в регіоні; разом з іншими представниками прогресивної інтелігенції 21.04.1906 р. організував в Кам'янці-Подільському подільське українське т-во “Просвіта”, що проіснувало до 1914 р.

У 1892-1918 рр. С. був редактором подільських періодичних видань “Подольские епархиальные ведомости”, “Православная Подолия”, “Подолья”. Під його редакцією вийшли “Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета” (вип. VI, 1893; вип. VIII, 1897), “Труды Подольского церковного историко-археологического общества” (вип. X, XI, XII за 1904, 1911, 1916 рр.).

Сан священника дав С. змогу зв'язатися з прогресивними представниками духовництва і викликати у них інтерес до збирання матеріалів з історії рідного краю, пам'яток старовини, предметів народної культури і творчості. Учений багато сил віддав організації музейної справи, протягом 44 років (1890-1933) працював у музеях і на протязі 33 років він очолював заснований ним у січні 1890 р. у Кам'янці церковний музей старожитностей, тепер Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник. Це перший на Поділлі і другий на Україні (після Одеського) громадський краєзнавчий заклад, що завдяки С. став одним з кращих у дореволюційній Росії і є сьогодні одним з важливих осередків історичного краєзнавства на Україні та Поділлі.

В 1929 р. професора С. зовсім усунули з музею і він залишався 2 роки без праці. Його доля круто змінилася в роки сталінщини, пов'язані з репресіями проти інтелігенції України. У хвилю терору потрапив і С.; він був заарештований за сфабрикованою справою СВУ, але через відсутність доказів звільнений. В 1931 – 1933 рр. був науковим співробітником у Лаврському музеї у Києві, звідки його усунули у серпні 1933 р. “за скороченням питань”, не залишаючи заслуженому працівникові жодної пенсії чи допомоги. Відтоді С. жив у великих матеріальних нестачах. На Поділлі у С. відібрали приватний дім, побудований на власні кошти ще до революції, залишивши у фаталі лише невеличку кімнатку. В 1935 р. С. вислали на Підзамче, де вчений наймав кімнату. Під час переїзду загубилася частина бібліотеки С., були втрачені цінні альбоми із замальовками, які С. надзвичайно цінував. У постійних хворобах і заміднях С. не покидав улюбленої праці над історією Поділля і Кам'янця, хоч вже влада не давала можли-

вості їх друкувати, вони так і залишилися в рукописах. Помер С. 7 грудня 1937 р. на 79 році життя.

Ще студентом Київської духовної академії С. остаточно присвятив себе історії та археології рідного Поділля; був співробітником професорів В. Антоновича та М. Грушевського, співробітничав у різних наукових періодичних і неперіодичних виданнях по рідній історії, археології, етнографії та історії мистецтва. Зокрема брав участь у “Записках Наукового товариства ім. Т. Шевченка” у Львові (з 1894), “Подільських єпархіальних відомостях”, “Православній Подолі”, “Подолі”, “Киевской старине”, “Україні”, “Біологічних вістях” та ін.

У творчому доробку С. понад 250 праць, які присвячені археології, історії, релігії, мистецтву, архітектурі, етнографії, фольклору рідного Поділля, що складають цілу енциклопедію з географічними, історичними і етнографічними відомостями про кожне поселення, село, містечко й місто Поділля, історичні розвідки про особливо цінні будови на Поділлі, перші в науковій літературі розвідки про українську дерев'яну архітектуру, розвідки та статті з українського мистецтва та культури (про писанки, архітектуру, нове монументальне малярство в українському стилі, іконографію І. Горленка, друкарство на Поділлі та ін. Історичні розвідки С. відзначаються багатоплановістю; в них оцінюються джерела з історії церкви. Головні сюжети опублікованих ним праць пов'язані з історією Поділля та Кам'янця, як центру Подільської губернії. Археологічні пошуки, систематизація археологічних та етнографічних матеріалів, висвітлення історії церкви, збирання історичних рукописів і стародруків – все це вказує на комплексний підхід дослідника до вивчення історії краю.

Праці: “Исторические сведения о приходах и церквях Подольской епархии”, “Приходы и церкви Подольской епархии”, “Археологическая карта Подольской губернии” (1901), “Материалы для истории цехов в Подоліні” (1904), “Опись старопечатных книг Музея Подольского историко-археологического общества” (1904), “Опись предметов старинны” (1909), “Перед-історія Поділля” (1920), “Стародруки Кам'янецького Історично-археологічного музею” (1924), “Вплив візантійсько-атонської архітектури на будівництво мурованих церков на Поділлі” (1925), “Нариси з історії Поділля” (1927), “Оборонні замки Західнього Поділля XIV – XVII ст.” (1928), оповідання “У великодню ніч” (1907), “Смотрицький замок” (2003), “Тектор Кам'янецької фортеці” (2003), “Болоховское княжество (1150-1257)” (2004).

Літ.: ЕУ. Т. 8. С. 2845; *Паравійчук А. Г.* Видатний історик Поділля // УІЖ. 1968. № 9. С. 87 – 92; *Винокур І. С., Корнілов В. В.* Ю. Й. Сіцинський // УІЖ. 1991. № 3. С. 69 – 74; *Баженов А. В.* Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали. Кам'янець-Подільський, 1993; *Трембіцький А.* Євфимій Сіцинський – громадсько-просвітницький діяч, дослідник історії та культури Поділля // Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 65-річчю утворення Хмельницької області. Хмельницький, 2002. С. 263-268; *Він само.* Євфимій Сіцинський і Кирило-Мефодієвське братство // Питання історії України: 36. наукових статей. Чернівці: Зелена Буковина, 2003. Т. 6. С. 98 – 107; *Він само.* Є. Й. Сіцинський: Хроніка життєвого і творчого шляхів (1859 – 1937 рр.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. К.-П., 2003. Т. 11. С. 312 – 321; *Він само.* Євфимій Сіцинський – книгознавець, бібліотекар, бібліограф // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 6. Серія: Історія. Вінниця, 2003. С. 26 – 35; *Він само.* Вклад Є. Сіцинського у вивчення історії Волині // Духовні витопки Житомирщини: науковий збірник “Велика Волинь”. Житомир, 2003. С. 181-192; *Завальнюк О. М., Трембіцький А. М.* Освітнянські ниви Євфимія Сіцинського // Освіта, наука і культура на Поділлі: 36. наукових праць. К.-П., 2003. Т. 3. С. 165 – 177; *Трембіцький А.* Громадсько-просвітницька діяльність Євфимія Сіцинського в період визвольних змагань (1917 – 1920 рр.) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль, 2004. Вип. 1.

Укладав А. Трембіцький

СМИРНОВА Євгенія Олександрівна
педагог

викладачка Павлоградської жіночої гімназії, шанувальниця української історії й пам'яток старовини; влаштувала для учнів екскурсії в музей імені О. Поля та на дніпрові пороги; підтримувала стосунки з Д. Яворницьким, зверталася до нього за консультацією стосовно літератури з історії та географії України, міського краю, запорозьких пам'яток тощо.

Укладач А. Перкова

СМОЛІЧЕВ Петро Іванович
(1891 – поч. 1950-х рр.?)
український історик і археолог

Народив П. Смолічев 12 січня 1891 р. у селі Княжичі Глухівського повіту Чернігівської губернії (тепер Ямпільського району Сумської області) в родині священика; навчався у Чернігівській духовній семінарії, Петербурзькій духовній академії та Петербурзькому археологічному ін-ті; працював викладачем в Чернігівському педагогічному ін-ті, який у 1920 р. був реорганізований в Ін-т народної освіти; протягом 1919 – 1923 рр. читав лекції з історії Стародавнього Сходу, Греції та Риму, а також спецкурси з педагогіки. Навесні 1923 р. С. обійняв посаду завідуючого 2-м Чернігівським радянським музеєм (колишній Історико-археологічний музей Чернігівської губернської архівної комісії), де працював до 1931 р.

С. був членом Чернігівського наукового т-ва; у 1925 – 1928 рр. активно виступав на його засіданнях з доповідями про археологічні старожитності Чернігівщини та Наддніпрянської України; у січні 1929 р. був обраний кандидатом у члени Ради Наукового т-ва. У 1923 р. С. ввійшов до складу спеціальної комісії, що забезпечувала комплексне архітектурно-археологічне дослідження видатної пам'ятки давньоруської культури XI ст. – Спасо-Преображенського собору (спільно з М. Макаренком проводив археологічні розкопки); у 1924 і 1926 рр. брав участь (спільно з І. Моргілевським) у дослідженні Успенського собору Євпаторійського монастиря (м. Чернівці), а також у дослідженні так званих “Седнівських мумій” (поховання у склепі Воскресенської церкви у містечку Седневі). Одним з найбільших наукових здобутків С. є дослідження давньоруського курганного могильника біля с. Шестовиця (на березі Десни неподалік від Чернігова); влітку 1925 р. він очолив експедицію, що працювала три сезони й внаслідок якої було досліджено понад 40 курганів; здобуті пам'ятки мали важливе наукове значення.

У 1925 р. С. був обраний дійсним членом Всеукраїнського археологічного комітету, за пропозицією якого восени 1926 р. розпочав археологічні дослідження поблизу с. Маслове на Черкащині. С. був співробітником Комісії Лівобережної України при Історичній секції УАН.

У 1928 – 1932 рр. С. брав активну участь у комплексній науково-дослідній експедиції Наркомпросу УРСР по обстеженню території Дніпробуду (проводив археологічні дослідження); у 1931 р. був призначений на посаду завідуючого сектором послідовної зміни культур Державного музею Дніпробуду.

У зв'язку з репресіями 1930-х рр., С. в адміністративному порядку було вислано до Середньої Азії. У роки Великої Вітчизняної війни С. повернувся до наукової роботи в Ін-ті історії, археології та етнографії АН Таджицької РСР і у 1949 – 1952 рр. навіть надрукував дві праці у виданнях цього ін-ту.

Рік смерті С. точно не відомий. Ймовірно, вона трапилась на початку 1950-х рр., бо вже навесні 1955 р. частина його невеличкого особистого архіву надійшла з архіву АН Таджицької РСР до Ін-ту археології АН України.

Праці: “Скарб” неолітичної доби (Кремінне начиння, сховане в кістці мамута з Мізинської палеолітичної стоянки) // Чернівці і Північне Лівобережжя: Огляди, розвідки, матеріали. К., 1928. С. 36 – 41; Чернівці та його околиці за часів великокнязівських // Там само. С. 118 – 146; До історії порцелянового виробництва на Чернігівщині // Ювілейний збірник на пошану академіка М. С. Грушевського. К., 1928. Т. 1. С. 92 – 97; Подвійні поховання Х сторіччя коло Шестовиці на Чернігівщині // Записки Чернігівського наукового товариства. Чернівці, 1931. Т.

1. Праці історико-красназничої секції. С. 56 – 64; Бібліографія Чернігівщини (не опубліковано, рукопис загубився); та ін.

Літ.: Коваленко О.Б., Ткаченко В.В. Археолог за покликанням (П. І. Смолічев) // Репресо-ване красназництво (20 – 30-ті роки). К., 1991. С. 279 – 283; Станіцина Г. О. Петро Іванович Смолічев // Археологія. 1992. № 2.

Укладачі: В. Мудрицька та К. Тележний

СТАРИЦЬКИЙ Михайло Петрович (1840 – 1904)

**український письменник, поет, перекладач, драматург, режисер,
театральний і культурно-громадський діяч**

Народився М. Старицький 2 (14) грудня 1840 р. в селі Кліщинці (тепер Голобинського району Полтавської області) у дрібнопоміщній поміщицькій родині; залишившись сиротою, виховувався в сім'ї Лисенків; у 1858 – 1860 рр. навчався у Харківському та у 1860 – 1864 рр. – у Київському у-тах; брав участь у роботі Південно-Західного відділення Російського географічного т-ва та Київського літературно-артистичного т-ва; видавав альманах “Рада” (1883, 1884). У 1881 р. С. видав перший випуск збірки власних поезій “З давнього зшитку”.

С. – один з видатних творців українського театру. У 1872 р. С. разом з М. Лисенком організували у Києві аматорський гурток, який давав вистави російською та українською мовами (1872-1874). З 1883 р. С. був директором трупи М. Кропивницького; після виходу останнього у 1885 р. очолив нову трупу; у 1892 – 1897 рр. – директор і режисер трупи М. Садовського.

В перекладах С. вийшли казки Г. Андерсена (1873), байки І. Крилова (1874), Сербські народні думи і пісні” (1876), “Гамлет” В. Шекспіра (1882) та ін. твори.

Дружиною С. була Софія Віталіївна Лисенко (рідна сестра композитора М. В. Лисенка); вони мали дітей: А. М. Старицька-Черняхівська – письменниця і громадська діячка; М. М. Старицька – драматична актриса; О. М. Стещенко – дитяча письменниця.

Помер С. 14 (27) квітня 1904 р. в Києві, похований на Байковому кладовищі.

Твори: п'єси: “Не судилось”, “У темряві”, “Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці”, “Талан”, історичні драми: “Богдан Хмельницький”, “Маруся Богуславка”, “Оборона Буші”, “Остання ніч”; водевілі: “Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка”, “По-модному”, “Чарівний сон”; п'єси за сюжетами творів М. Гоголя: “Різдвяна ніч”, “Сорочинський ярмарок”, “Тарас Бульба”, лібрето опери “Утоплена, або Русалчин Великдень”; інсценізував твори інших письменників і переробляв п'єси інших авторів (наприклад, “На Кожум'яках” І. Нечуя-Левицького на “За двома зайцями”); постичні твори, романи, повісті, оповідання, нариси.

Літ.: Садовський М. К. Мої театральні згадки. К., 1956; Сокирко А. Г. М. П. Старицький. К., 1960; УРЕ. Т. 14. С. 56 – 57; Митці України: Енциклопедичний довідник. К., 1992. С. 551-552.

Укладач К. Тележний

СТЕБНИЦЬКИЙ Петро Януарійович (1862 – 1923)

**письменник, публіцист, громадсько-політичний діяч
(псевд.: П. Смукот, А. Ірпеський, Малоросіянин,
Малорос, П. Хмара та ін.)**

Народився П. Стебницький 25.11.1862 р. в с. Гореничів Київського повіту в родині священика. Закінчив 1-у Київську гімназію (1881) та фізично-математичний ф-т Київського у-ту (1888); працював у Петербурзі в міністерстві фінансів і торгово-телеграфному агентстві; брав активну участь в діяльності української громади: очолював петербурзьку українську громаду, місцевий осередок ТУП, разом з О. Лотоцьким створив у 1898 р. Добровільне т-во для видання загальнокорисних і дешевих книжок; співпрацював з часописами “Киевская старина”, “Украинская жизнь”, “Літературно-науковий вісник”, “Рада”; друкував економічні розвідки у

періодичних виданнях: “Вестник финансов”, “Торгово-промышленная газета”, “Русское экономическое обозрение”.

Після Лютневої революції очолював Українську національну раду в Петрограді. На Малій Раді 15 липня 1917 р. був затверджений на посаді представника Генерального Секретаріату при Тимчасовому уряді. У травні 1918 р. переїхав до Києва; входив до складу української делегації на мирних переговорах із РСФСР; у серпні 1918 р. був призначений сенатором Адміністративного суду Державного Сенату Української держави; у жовтні – листопаді 1918 р. обіймав посаду міністра освіти Української Держави. Стебницький брав участь у створенні Української академії наук; з 1919 р. очолював постійну Комісію біографічного словника УАН.

Праці: “Під стелями Думи” (1907); “Українська справа” (1917); “Поміж двох революцій” (1918); “Борис Грінченко” (1920); оповідання “Марійка”, поезії.

Літ.: П. Я. Стебницький. 1862 – 1923. К.: Слово, 1926; ЕУ. Т. 8. 3043-3044; *Верстюк В., Осташко Т.* Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. К., 1998. С. 164 – 165.

Укладач: К. Тележнік

СУВОРІН Олексій Сергійович (1834 – 1912)

російський видавець, журналіст

Народився О. Суворін 11 (23).09.1834 р. в селі Корпєво Воронежської губернії (нині Воронежської області), в родині селянина-однодворця, який дослужився до чину капітана. Навчався С. у Воронежському кадетському корпусі й спеціальних класах Дворянського полку (згодом – Костянтинівського артилерійського училища).

Друкуватися С. почав у 1858 р. в провінційній, з 1863 р. – в столичній пресі. Книговидавничу діяльність розпочав в Петербурзі у 1872 р. виданням “Русского календаря”. 1876 р. став власником та редактором газети “Новое время”. У 1878 р. С. відкрив в Петербурзі книгарню, згодом – друкарню; на початок ХХ ст. С. видав бл. 1000 книжок універсальної тематики. Особливої популярності здобули дві його видавничі серії: “Дешёвая библиотека” та “Новая библиотека”, а також довідкові видання: щорічники “Вся Россия”, “Весь Петербург” та ін. С. володів кількома книгарнями в Петербурзі, Москві, Харкові, Одесі, Саратові та ін. У 1911 р. С. створив акціонерне видавниче та книготоргівельне т-во “Новое время”; зібрав велику колекцію рідкісних книг та гравюр.

Праці: Дневник Алексея Сергеевича Суворина. М., 1999.

Літ.: Краткий очерк издательской деятельности А. С. Суворина и развития принадлежащей ему типографии “Нового времени”. СПб., 1900; А. С. Суворин – библиофил // Русский библиофил. 1912. № 5; Книговедение: Энциклопедический словарь. М., 1981. С. 522 – 523.

Укладач Н. Василенко

СУМЦОВ Микола Федорович (1854 – 1922)

етнограф, фольклорист, історик, літературознавець, педагог, громадський діяч

Народився М. Сумцов 6 (18) квітня 1854 р. у Петербурзі в дворянській родині, що походила з слобідської козацької старшини. Через 2 роки після його народження родина переїхала до Харкова. У грудні 1856 р. помер батько (1797-1856) С. й виховувала сина мати – Ганна Іванівна (1822-1910). У 1864 р. С. вступив у Другу чоловічу гімназію в Харкові, яку закінчив у 1871 р. із срібною медаллю й того ж року вступив на історико-філологічний ф-т Харківського у-ту. Під час навчання в у-ті С. виявив здібності до наукової роботи; за “Історичний нарис християнської демонології” він одержав золоту медаль. По закінченні у-ту С., на власні кошти, вирушив у наукове відрядження до Гейдельберзького у-ту, потім працював у бібліотеках Москви і Петербурга. Великий вплив на визначення наукових інтересів С. мав академік О. О. Потебня. У 1878 р. С. захистив дисертацію *pro venia legendi* про князя В. Ф. Одоевського й розпочав викладати в Харківському у-ті; у 1881 р. захистив магістерську дисертацію “Про весільні обряди,

переважно російськи”; також вчителював в середніх навчальних закладах Харкова і готував докторську дисертацію “Лазар Баранович”, яка проте не була допущена до захисту з-за доносу проф. П. О. Безсонова (про наявність в дисертації “неблагонадійних фактів”); С. навіть потрапив під негласний нагляд поліції. Однак вчений не відступився й за 9 місяців підготував нову докторську дисертацію з етнографії (“Хліб в обрядах і піснях”), яку захистив 6 жовтня 1885 р. У 1888 р. С. був обраний екстраординарним, а у 1889 р. – ординарним проф. кафедри російської мови та словесності Харківського у-ту. 22.01.1891 р. він здобув чин статського радника; 27.12.1904 р. – звання заслуженого ординарного проф. З 4 грудня 1908 р. й до закриття Харківського у-ту у 1919 р. С. перебував на посаді декана історико-філологічного ф-ту Харківського у-ту; 25.06.1899 р. обраний членом-кореспондентом Чесько-Слов'янського етнографічного т-ва у Празі, 1905 р. – членом-кореспондентом Петербурзької АН. У 1919 р. С. був обраний академіком ВУАН.

С. доклав значних зусиль до розвитку народної освіти, громадських бібліотек; С. був фундатором і першим директором Етнографічного музею Харківського історико-філологічного т-ва, засновником Музею Слобідської України ім. Г. С. Сковороди і харківської громадської бібліотеки ім. В. Г. Короленка; він обирався гласним харківської міської думи; очолював Комітет захисту прав української мови при Харківському у-ті; значною була опікунська та благодійницька діяльність С. у галузі народної освіти та медицини. Видатною була роль С. в організації та проведенні XII археологічного з'їзду (Харків, 1902); С. брав участь у з'їзді славістів 1903 р., в XIII археологічному з'їзді (Катеринослав, 1905). С. першим в університетській системі Російської імперії почав читати свій курс лекцій українською мовою (1906 р.), що було йому заборонено; у 1918 р. вчений знову почав читати лекції українською мовою.

Помер С. в ніч з 14 на 15 вересня 1922 р. в Харкові.

Творча спадщина С. нараховує понад 800 праць. Див.: Микола Федорович Сумцов (1854-1922): Бібліографічний покажчик / Укладачі Н. І. Полянська, В. О. Савчук, В. З. Фрадкін, В. О. Ярошник, за участі Г. М. Єрофієвої. К., 1999; Сумцов Микола Федорович // Бібліографічний словник учених Харківського у-ту. Т. 2: Історики (1905-1920, 1933 – 2000) / Уклад.: Б. П. Зайцев та ін. Х., 2001. С. 97 – 106.

Праці: Иоанникій Галятовский: (К истории юж.-рус. лит. XVI в.) // КС. 1884. № 1-4; Иннокентий Гизель: (К истории юж.-рус. лит. XVII в.) // Там само. № 10; История южно-русской литературы в семнадцатом столетии. Вып. 1: Лазарь Баранович. Х., 1884; Иоанн Вышенский: (Юж.-рус. полемист нач. XVII ст.) // КС. 1885. № 4; Религиозно-мифическое значение малорусской свадьбы // Там само. № 3; Станислав Ореховский // Там само. 1888. № 11; Краткий очерк истории Харьковского у-та за первые сто лет его существования (1805-1905). Х., 1906 (в співавторстві з Д. І. Багалієм та В. П. Бузескулом); О литературных нравах южнорусских писателей XVII ст. СПб., 1906; Слобожане: Історико-етнографічна розвідка. Харків, 1918. 240 с.

Літ.: Пивоваров В. М. Сумцов як дослідник давньоукраїнської літератури: Автореф. дис. ... канд. філол. Наук. К., 1992; Савченко Г. О. Життя, діяльність і науково-історична спадщина академіка М. Ф. Сумцова (1854-1922): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Дніпропетровськ, 1993; Вишельский Д. Микола Сумцов // Історіографічні дослідження в Україні. К., 2003. Вип. 12: Визначні постаті української історіографії XIX – XX ст. С. 181 – 201.

Укладач С. Абрисмова

ТЕЛЕШОВ Микола Дмитрович (1867 – 1957)

російський письменник і культурно-громадський діяч

Народився М. Телешов 29.10 (10.11). 1867 р. в Москві в купецькій родині. У 1899 р. організував літературний гурток “Среда”; брав участь у виданні збірників “Знание”. Після 1917 р. працював в Народному комісаріаті освіти та в інших радянських установах.

Друкуватися Телешов почав у 1884 р., коли вперше були опубліковані його поетичні твори.

У 1938 р. Телешову було присвоєно почесне звання Заслуженого діяча мистецтв РРФСР.

Твори: “Петух”, “Мещанская драма”, “Дуэль”, “С богом!”, “Сухая беда”, “Елка Митрича”, “Песнь о трёх юношах”, “Между двух берегов”, “Чёрной ночью”, “Крамoла”, “Косцы”, “Иная душа”, “Мина”, “Во тьме”, “Начало конца”, а також художні мемуари “Записки писателя” (1925-1943).

Літ.: История русской литературы конца XIX – начала XX века: Библиографический указатель. М.; Л., 1963; БСЭ. Т. 25. С. 407.

Укладач К. Тележняк

ТОЛСТОЙ Иван Иванович (1858 - ?)

російський нумізмат, археолог, державний діяч, граф

Закінчив юридичний ф-т Петербурзького у-ту; з 1885 р. – член Археологічної комісії АН; у 1893 – 1905 рр. – віце-президент Академії мистецтв; брав участь в її перетворенні, а також у створенні Музею Олександра III; з 1899 р. – помічник голови Російського археологічного т-ва; у 1905-1906 рр. – міністр народної освіти у кабінеті С. Вітте; після Жовтневої революції емігрував.

Праці: Толстой И.И., Кондаков Н.П. Русские древности в памятниках искусства. СПб., 1897.

Укладач К. Тележняк

Труба Иван Михайлович (1878 – 1950)

український громадський, політичний, культурний діяч, письменник, перекладач, книговидавець, педагог, доктор технічних наук

Народився І. Труба 9 вересня 1878 р. у Гомелі. Походив із давнього козацького роду. З часом батьки з сином і двома доньками переїхали до Сосниці Чернігівської губ. Закінчив з відзнакою реальне училище у Ромнах, Петербурзький технологічний інститут. Мав хист до малювання і одночасно з іспитами до інституту склав іспити до Академії мистецтв, але перемогло бажання бути інженером-технологом. Був одним з фундаторів та активістів Української студентської громади. За участь у революційному студентському гуртку 1902 р. І. Трубу було заарештовано і заслано на три роки до Балаганська Іркутської губернії під гласний нагляд поліції. Відбував заслання разом з майбутнім наркомом освіти УРСР Миколою Скрипником. Наступне дворічне заслання за участь у революційному русі відбував у Архангельську.

Не маючи права селитися в університетських містах, до 1906 р. проживав у Полтаві, Харкові, Катеринославі, Черкасах. З 1907 р. поселився у Катеринославі. Екстерном з відзнакою закінчив Технологічний інститут. Працював викладачем математики, фізики та космографії у Першому Катеринославському комерційному училищі, жіночій гімназії П. Іоффе, комерційному училищі Г. Свіді, жіночій гімназії С. Юдкович, на залізничних технічних курсах, конструктором на Брянському заводі, інженером-технологом у відділі тяги Катерининської залізниці. Проводив активну громадську роботу в українському літературно-артистичному товаристві “Просвіта”, входив до складу ради товариства, ревізійної та будівничої комісії, брав участь в організації і відкритті у 1913 р. бібліотеки-читальні ім. Т. Шевченка. За його архітектурним проектом було побудовано будинок Мануйлівської “Просвіти” (філії Катеринославської), а сам І. Труба призначений її почесним членом; на сторінках українського часопису “Дніпрові хвилі” (друкованого органу катеринославської “Просвіти”; 1910-1913) вміщував свої дописи.

Упродовж 1917-1918 рр. І. Труба очолював діяльність українців Катеринослава; став ініціатором перших політичних зборів у місті, організатором створення Українського Об'єднаного Комітету в Катеринославі. 11 березня на установчих зборах відродженої „Просвіти” обраний до її ради. Згодом очолював відділ народної освіти Катеринославської губернської земської управи і видавництва газети „Народне життя”. За його активної участі було відкрито у місті сільськогосподарський технікум. В липні 1917 І. Труба – делегат Всеукраїнського з'їзду залізничників

у Харкові, від якого обраний до комісії Центральної Ради в справі вироблення статуту автономії України. В усіх організаціях, в яких довелося працювати І. Трубі, він відстоював тріаду: автономія України, українізація школи, приналежність Катеринославщини Україні.

І. Труба входив до складу катеринославської групи проводу Українських Поступівців (ГУП), а з листопада 1918 р. призначений Головою Катеринославської філії Українського Національного Союзу – органу Директорії. Боровся за встановлення української влади в місті. Вважав себе прихильником Української соціалістичної партії. Брав участь в українізації вояків 228-го запасного полку, розташованого в Катеринославі.

І. Труба доклав чимало зусиль у створенні Українського учительського товариства. Генеральний секретаріат Центральної Ради призначив І. Трубу комісаром народної освіти Катеринославської губернії, якому підлягала вся позашкільна і шкільна освіта. Цю посаду він обіймав з 9 серпня 1917 року до початку 1919. У 1918 р. брав участь в організації Катеринославського університету, шукав фінансової допомоги для Весело-тернівської української гімназії (тепер Кривий Ріг).

Літературна творчість та книговидавництво – ще одна риса багатогранної діяльності І. Труби. Оповідання “Буде паном” вперше познайомило читачів “Киевской старини” (1904) з ім’ям Івана Труби. Згодом його твори з’явилися в журналах “Нова громада”, часописі “Дніпрові хвилі”, окремими виданнями виходили в Катеринославі протягом 1917-1918 рр. в серії “Дитяча бібліотека”, а в 20-і роки у Відні (Австрія), де письменник жив у перші роки еміграції, вимушено залишивши батьківщину на початку 1919 р. Ним було засноване українське видавництво „Стежка додому” (Катеринослав – Відень, 1918 – 1922).

Серед літературної спадщини – казки для дітей “Як гриби збирались воявати з жуками” (у співавторстві з М. Кузьменком), “Пан Коцький”, переклади казок Г. Х. Андерсена “Ялинка”, “Праведний суддя”, “Царівна на горошині”, Бр. Грімм “Дід за онуком”, “Три пріяшки-тіточки”, В. Гауфа, Бехштейна, оповідання “Подорож на села”, “Ходить сон коло вікон”, “У просвіт”, “Багата кутя”, “Перед Різдом” та інші. Першими слухачами творів були, звичайно, діти самого Івана Михайловича – Борис, Олеся, Тарас, названі на честь видатних українських письменників Б. Грінченка, Лесі Українки, Т. Шевченка.

Велика заслуга І. Труби у виданні шкільної хрестоматії “Початкова читанка. Стежка додому” (у 1917-1918 рр. окремими виданнями вийшли три частини), складеної і пристосованої для українських початкових шкіл Катеринославською спілкою вчителів під його редакцією. До навчального посібника увійшли зразки українського фольклору, твори класиків української літератури – І. Котляревського, Т. Шевченка, Б. Грінченка, Бр. Грімм, Гауфа, Бехштейна, Пана-са Мирного та ін., переклади творів А. Толстого та зарубіжних авторів Г. Х. Андерсена, Бр. Грімм, підібрані за тематичним спрямуванням так, щоб виховувати у дітей почуття любові до рідного краю, його історії, культури, народних звичаїв, рідної мови, національної самосвідомості, милосердя, поваги до людської праці.

Не стерпівши більшовицького гніту й свавілля, на початку 1919 року І. Труба емігрував, назавжди залишивши Батьківщину і родину; навесні 1919 р. перебував у Станіславі (тепер Івано-Франківськ). В перші роки еміграції проживав у Відні (Австрія), багато займався перекладацькою і видавничою діяльністю; видав казки Андерсена, Бр. Грімм, Гауфа, Бехштейна у 5-ти томах. Як і багато інших інтелігентів-емігрантів, І. Труба заробляв на прожиття випадковими заробітками, продовжував займатися книговидавництвом. У 1922 р. І. Труба, в пошуках нового притулку, переїжджає до Чехії, у Прагу; читав лекції з математики на інженерному факультеті Української господарської академії в Пшеборах. До 1930 року (до пенсії) працював відповідальним інженером-конструктором на “Школових” заводах у Пльзені. У 1933 році захистив дисертацію, одержав ступінь доктора технічних наук. Не полишав і літературної роботи.

27 серпня 1950 року на вул. Нейманова, 4 у Пльзені перестало битися серце І. Труби. Тіло його було кремовано, а прах розвіяний у 1981 р. на галявині Центрального цвинтаря, у його верхній частині, де лежить траса на Прагу.

Твори: Подорож на села // Нова громада. 1906. № 4; Буде паном // КС. 1904. № 12; Хто пануватиме на Україні. Катеринослав, 1917; Як гриби збирались воявати з жуками. Катеринослав, 1917 (спільно з М. Кузьменком М); Пан Коцький. Народна казка / Переказ

І.М.Труби. Катеринослав, 1917; Андерсен. Соловей / Переклад з німецької І.М.Труби. Катеринослав, 1918; Стежка додому. Початкова читанка / Під редакцією І.М.Труби. Катеринослав, 1917. Ч. I; 1918. Ч. II, III; Казки Бр. Грім / Переказ з німецької мови І.М.Труби. Катеринослав, 1919; Казки Братів Грім. В 5-ти томах / Переказ з німецької мови; під редакцією І.М.Труби. Катеринослав; Відень, 1920; Казки Андерсена. В 5-ти томах / Переказ з німецького перекладу (зробленого самим автором); під редакцією І.М.Труби. Катеринослав-Відень, 1920; Труба І. Буде паном: оповідання / Підготувала публікацію Н.Василенко // Борисфен. 1991. № 3; Труба І. Звіздоносці: оповідання / Підготував В.Старченко // Джерело. 1997. № 24.

Літ.: Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Париж; Нью-Йорк, 1980. Т. 9. С. 3267; *Поповський А. М.* Мова фольклору та художньої літератури Південної України XIX – початку XX століття. Дніпропетровськ, 1987; *Василенко Н.* Повернувся з небуття. Іван Труба. Буде паном: оповідання // Борисфен. – Дніпропетровськ, 1991. - № 3; *Вона само.* З історії громадського життя Катеринославщини початку XX століття / Тези доповідей та повідомлень V Всеукраїнської конференції “Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України”. Кам’янець-Подільський, 1991. С. 166 – 167; *Вона само.* З історії просвітницького руху на Катеринославщині кінця XIX – початку XX ст. (Культурно-освітня та літературна діяльність Івана Труби) // Міжнародна наукова конференція “Культура Півдня України”. Одеса, 1991; *Білокінь С.* Згадаймо Івана Трубу // Борисфен. Дніпропетровськ, 1992. № 3; *Василенко Н., Поповський А.* Родинна реліквія // Борисфен. 1993. № 4; *Те ж саме* // Вільна думка. Дніпропетровськ, 1993. №№ 3, 4; *Труба Б. І.* “Стежка додому” - перша хрестоматія українською мовою // Борисфен. 1993. № 4; *Василенко Н.* Громадсько-політична та культурно-освітня діяльність І.М. Труби // Питання історії України. Історико-культурний аспект. Дніпропетровськ, 1993. С. 78 – 80; *Вона само.* Повернувся з небуття // З любові і мук... Дніпропетровськ, 1994. С. 177 – 182; 14. *Вона само.* Культурно-освітня та літературна діяльність Івана Труби // Нива знань. Дніпропетровськ, 1995. № 3. С. 67 – 68; *Вона само.* *Стежка додому...* в сім десятиліт // Зоря. 1996. 14 січня; *Матросов Я.* На згадку не лише про домашнє вогнище // Борисфен. 1998. № 7 – 8; *Василенко Н.* Листи О. Олеся до І. Труби // Хроніка 2000: Україна – Чехія. К., 1999. № 29. С. 30; *Пархоменков Ю.* Изгнанник, преданный Украине // Наше місто. 2001. 16 січня; *Він само.* Труба І. М. // *Чабан М. П.* Діячі Січеської “Просвіти” (1905-1921): Біобібліографічний словник. Дніпропетровськ, 2002. С. 445 – 452; *Василенко Н.* „В освіті буде наша і слава і воля...” (Іван Труба – активіст національного відродження в Україні початку XX століття) // Молода нація. Київ, 2004. № 3. С. 22 - 30.

Н. Василенко

ТУЛУБ Олександр Олександрович (1866 – після 1938)

юрист, історик, громадський діяч

Народився О. Тулуб в м. Кам’янець-Подільському; у 1895 р. закінчив юридичний ф-т У-ту св. Володимира в Києві; з 1895 р. працював у Міністерстві юстиції; одночасно читав лекції з політекономії, законодавства в комерційному училищі; у 1916 – 1920 рр. – мировий суддя 6-ї дільниці Київського повіту; у 1919 р. співпрацював в Постійній комісії для складання Словника живої української мови; був членом-співробітником Постійної комісії для вивчення звичаєвого права (1919); позаплатним постійним співробітником Комісії для дослідів над громадськими течіями на Україні (1923); з 1923 р. – нештатний постійний співробітник Комісії для складання Біографічного словника діячів України.

Літ.: *Білокінь С.* Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917 – 1941 рр.). К., 1999. С. 420.

Укладач С. Абрисмова

ТУШКАН Павло Федорович
(1867 – 1942)

український агроном, педагог, громадсько-політичний діяч

Народився П. Тушкан 29 червня 1867 р. у селі Богучари Воронежської губернії у селянській родині; закінчив двокласне міністерське училище і Воронежське реальне училище, Петрово-Розумовську сільськогосподарську академію в Москві (1895); у 1895 - 1–98 рр. – вчений секретар Полтавського сільськогосподарської дослідної станції; у 1899 – 1910 рр. – керівник Верхньодніпровської нижчої сільськогосподарської школи і завідувачий сільськогосподарської дослідної станції при ній у селі Ерастівка Верхньодніпровського повіту (тепер с. Вишневе П'ятихатського району дніпропетровської області); у 1911 – 1918 рр. – директор Верхньодніпровського середнього сільськогосподарського училища; у 1918 – 1919 рр. – агроном на Полтавщині; у 1920 – 1922 рр. – викладач географії і політпраоти в середній школі м. Судак; у 1922 – 1923 рр. – доцент Київського ветеринарного зоотехнічного ін-ту; у 1923 – 1928 рр. – завідувач секцією землеробства наукового комітету при Наркомземі УРСР і консультант методичної комісії Наркомпресу; у 1928 – 1935 рр. – завідувачий кафедрою загального землеробства Полтавського сільськогосподарського ін-ту, професор; у квітні 1935 – травні 1936 рр. – старший науковий співробітник Українського науково-дослідного ін-ту тваринництва (м. Харків); з 1936 р. – на пенсії, персональний пенсіонер. У лютому 1942 р., під час окупації Харкова німецько-фашистськими військами, Т. був заарештований і 27 лютого 1942 р. помер від виснаження і крововиливу в мозок. Похований у Харкові.

Т. брав активну участь в громадсько-політичному житті України; був членом Катеринославської “Просвіти”; у 1917 р. увійшов до складу української Центральної Ради.

Т. підтримував дружні стосунки з Д. Яворницьким; син Т. – Георгій (Юрій; 1906 – 1965) був хрещеником Д. Яворницького.

Праці: “Як господарювати в степу”. /Довідник/. Х., 1926; “С/г. засухи і їх вивчення” (не опубл.); переклади на українську мову “Бгаваттігі”.

Літ.: *Стироженко В., Руденко Г.* П'ятихатські самоцвіти: У 3-х кн. Дніпропетровськ, 2000. С. 73 – 78; *Чабан М.* Січеславці в Центральній Раді. Дніпропетровськ, 2000. С. 34 – 35; *Він само.* Діячі Січеславської “Просвіти” (1905 – 1921): Біобібліографічний словник. Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2002. С. 453 – 459.

Укладач А. Перкова

ФЕДОРОВСЬКИЙ Олександр Семенович
(1885 – 1939)

український геолог, палеонтолог, археолог

Народився О. Федоровський 4 березня 1885 р. в м. Лебедин Харківської губернії; навчався у 4-й харківській гімназії; у 1911 р. закінчив фізико-математичний ф-т Харківського у-ту і був затверджений хранителем Геологічного кабінету цього у-ту. У 1906 р. Ф. одібрав премію ім. О. О. Потебні за твір “Археологія й етнографія Південної Русі”. У 1914 р. перебував у науковому відрядженні за кордоном (відвідав музеї Берліна, Парижа, Брюсселя). З 1914 р. – асистент кафедри геології Харківського у-ту; з 1918 р. – приват-доцент цієї кафедри; одночасно викладав на Вищих жіночих курсах в Харкові; у 1919 р. почав читати курс палеонтології в у-ті; 1920 р. обраний професором Академії теоретичних знань на кафедрі археології, професором Харківського медичного ін-ту; з 1922 р. – професор кафедри геології Харківського ІНО.

У 1920 р. Ф. обраний завідуючим археологічною секцією губернського і Всеукраїнського комітетів з охорони пам'яток мистецтва і старовини, згодом – Головмузею. У тому ж 1920 р. очолив Харківський археологічний музей; з 14 березня 1920 р. – призначений директором Ростовського археологічного ін-ту, але відмовився від цієї посади. Влітку 1920 р. започаткував курси доісторичної археології при археологічному музеї в Харкові. 10 жовтня 1925 р. затверджений інспектором охорони пам'яток природи Укрнауки. Ф. був директором Українського ін-ту історії матеріальної культури; брав участь у науковій експедиції на Дніпроєльстані.

Літ.: *ЕУ. Т. 9. С. 3490.*

Укладач А. Перкова

ФИНДЕЙЗЕН Микола Федорович (1868 - 1928)

російський історик музики

Народився М. Фіндейзен 11 (23) липня 1868 р. в Санкт-Петербурзі; закінчив петербурзьке комерційне училище; у 1890 – 1892 рр. брав уроки з теорії музики у Н. Соколова. Творчі орієнтири Ф. формувалися під впливом відомого російського мистецтвознавця і художнього критика В. В. Стасова. У 1894 р. Ф. заснував і редагував часопис “Русская музыкальная газета”; Ф. є засновником збірника “Музыкальная старина” (1903-1911), а також петербурзького “Товариства друзів музики” (1909; спільно з А. Зілаті). З 1920 р. Ф. завідував Державним музично-історичним музеєм; у 1919 – 1925 рр. викладав муз. археологію і палеографію в Археологічному ін-ті. Ф. був засновником і головою Комісії по дослідженню народної музики при Російському Географічному т-ві. У 1926 р. редагував збірник “Музыкальная этнография”.

Творчий доробок Ф. нараховує понад 30 книг і брошур, присвячених історії музики, російським та іноземним композиторам, музично-громадським товариствам тощо.

Твори: “А. Н. Верстовский. Очерк его музыкальной деятельности” (СПб., 1890); “Музыкальные очерки и эскизы” (СПб., 1891); “Библиографический указатель музыкальных произведений и критических статей Ц. Кюи” (М., 1894); “Глинка в Испании” (СПб., 1896); “М. И. Глинка” (СПб., 1896); “Средневековые мастера-инженеры” (СПб., 1897); “Каталог нотных рукописей, писем и портретов Глинки, хранящихся в рукописном отделении Императорской публичной библиотеки” (СПб., 1898); “Mich. Iw. Glinka und Oper “Russlan u. Ludmilla” (Мюнхен, 1899); “А. Н. Серов” (СПб., 1900); “Очерки по истории музыки в России с древнейших времен до конца XVIII века” (Т. 1-2, в. 1-7. 1928-1929).

Літ.: Брокгауз и Ефрон. Т. XXXV^а. С. 885; З. С. [Савёлова]. Памяти Н. Ф. Финдейзена: [Некролог] // Музыкальное образование. 1928. № 4 – 5; БСЭ. Т. 27. С. 443.

Укладач А. Перкова

ХАЛАНСЬКИЙ Михайло Єгорович (1857 – 1910)

літературознавець, фольклорист, мовознавець

М. Халанський народився 1(13) листопада 1857 р. в с. Расховець Ширівської пов. Курської губ. в сім'ї українського священика. Початкову освіту здобув в Курському повітовому училищі, середню – у Білгородській духовній семінарії. 1877 р. вступив на історико-філологічний ф-т Харківського у-ту, який закінчив у 1881 р. із захистом праці “О сербских народных песнях Косового цикла”. Х. був залишений в у-ті для підготовки до професорського звання під керівництвом професора М. С. Дрінова. 1887 р. Х. склав магістерські іспити; у квітні 1888 р. в Петербурзькому у-ті захистив магістерську дисертацію “Великорусские былины киевского цикла”, яка викликала гостру дискусію на історико-філологічному ф-ті між проф. О. О. Потебнею і М. С. Дріновим, з одного боку, та проф. П. О. Безсоновим, з іншого. 22.05.1895 р. Х. захистив докторську дисертацію “Южно-славянские сказания о Кравевице Марке в связи с произведениями русского героического эпоса”.

З 1883 р. Х. викладав російську мову в Білгородській гімназії; у 1885 р. перейшов викладати російську мову у 2-у Харківську чоловічу гімназію; восени 1889 р. став приват-доцентом кафедри російської мови та словесності Харківського у-ту; з 14.03.1892 р. – виконуючий обов'язки екстраординарного професора, з 24.05.1899 р. – ординарний професор; з 3.11.1901 р. – керівник студентського гуртка при історико-філологічному ф-ті Харківського у-ту з історії російської та західноєвропейської літератури; з 1909 р. – член-кор. Петербурзької АН.

Х. був членом Харківського губернського статистичного комітету, Московського Етнографічного т-ва, Московського археологічного т-ва, Т-ва шанувальників російської словесності та ін.

Праці: “Великорусские былины киевского цикла” (1886); “Южно-славянские сказания о Кравевице Марке в связи с произведениями русского бытового эпоса” (1893); “Экскурсия в область древних рукописей и старопечатных изданий” (1900-1902) та ін. Бібліогр. праць Х.

див.: Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) / Под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалая. Х., 1908. С. 115-116.

Літ.: Словник Биковця. Арк. 1305-1306; Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805 – 1905) / Под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалая. Харьков, 1908. С. 115 – 116; ЕУ. Т. 9. С. 3545; УРЕ. Т. 12. С. 85.

Укладач А. Перкова

ЧИКАЛЕНКО Євген Харлампійович (1861 – 1929)

публіцист, громадський діяч, меценат української культури

Народився Є. Чикаленко 9 грудня 1861 р. в с. Перешори Ананіївського повіту Херсонської губернії, в сім'ї урядовця і великого землевласника. Навчався у приватному пансіоні в Одесі та реальному училищі в Єлизаветграді. Вищу освіту здобував на природничому ф-ті Харківського у-ту. За політичну діяльність в українському радикальному гуртку був виключений з у-ту і 5 років перебував під наглядом поліції у Перешорах. У 1894 р. переїхав до Одеси, де став одним з найактивніших діячів української громади; у 1897 р. взяв участь у створенні Всеукраїнської загальної організації; розпочав публікацію серії популярних брошур для селян. У 1900 р. Ч. переїхав до Києва, де продовжив активну громадську і видавничу діяльність.

Чикаленко є визначним українським меценатом. На його кошти було видано “Русско-украинский словарь” Уманця-Комарова (Львів, 1893-1898), твори українських письменників В. Винниченка, М. Коцюбинського, А. Тесленка, І. Франка, С. Васильченка та ін., журнал “Киевская старина”, газети “Селянин” (орган РУП у Львові), “Громадська думка”, “Рада”; він був засновником літературного фонду допомоги українським письменникам при Науковому т-ві ім. Т. Шевченка; фундації “Академічного дому” у Львові тощо.

Чикаленко належав до ліберально-демократичного крила української інтелігенції; був одним з ініціаторів об'єднання у 1905 р. демократичної і радикальної партії в єдину Українську демократично-радикальну партію; один із засновників і лідерів Товариства українських поступовців (ТУП). Під час революційних подій доклав значних зусиль до організації українського національного руху; став членом Центральної Ради, Союзу українських автономістів-федералістів. Не згодний з політикою Центральної Ради Ч. у середині березня 1917 р. виїхав з Києва до Перешор; у січні 1919 р. – до Станіслава, потім мешкав у Варшаві, Празі, Бадені, Відні і, нарешті, останні роки провів у Подєбрадах, де з 1925 р. очолював Термінологічну комісію при Українській господарській академії у Подєбрадах.

Праці: “Спогади” (Львів, 1925 – 1926); “Щоденник” (Львів, 1931).

Літ.: *Дорошенко Л.* Євген Чикаленко. Його життя і громадська діяльність. Прага, 1934; ЕУ. Т. 10. С. 3748; *Білокінь Сергій.* Роздуми монархіста: З листування Є. Чикаленка // Індо-Європа. 1991. № 1. С. 87 – 96; *Погребенник Ф.* Неопублікована спадщина Євгена Чикаленка // Сучасність. 1991. Ч. 7-8. С. 147-154; *Заруба В.М.* Постаті: (Студії з історії України). Дніпропетровськ, 1993. С. 36 – 38; *Верстюк В., Осташко Т.* Діячі Української Центральної Ради: Бібліографічний довідник. К., 1998. С. 184 – 187.

Укладач С. Абримова

ШАМРАЄВСЬКИЙ Корній Павлович

старший доглядач Катеринославського музею (1924 р.), preparator музею.

ШУБІНСЬКИЙ Сергій Миколайович (1834-1913)

російський історик, журналіст

Народився С. Шубинський 2 червня 1834 р. в Москві в потомственої дворянській родині; за фахом – військовий, генерал-майор у відставці; присвятив себе історичній белетристиці, популяризації історичних знань в журналістиці. Найулюбленішими темами його творчості були епізоди з історії Росії XVIII століття. У 1874 – 1879 рр. Ш. був редактором історичного збірника “Древняя и новая Россия”, з 1879 до 1913 рр. редагував і видавав разом з О. С. Суво-

ріним у видавництві “Новое время” щомісячний історичний журнал “Исторический вестник” (1880-1917; вийшло 452 книжки у 150 томах). Біля витоків “Исторического вестника” стояли такі видатні історики та літератори, як М. К. Бестужев-Рюмін, М. І. Костомаров, В. І. Герье, Д. Л. Мордовцев, М. С. Лесков. Найвірогідніше, що саме через М. І. Костомарова у 1885 р. зв’язалися дружні й ділові стосунки Д. І. Яворницького з С. М. Шубинським. Протягом 1887 – 1912 рр. в журналі було надруковано 15 статей Д. І. Яворницького з історії запорозького козацтва, Катеринославської губернії; декілька анонімних повідомлень про археологічні розкопки вченого та його діяльність на посаді директора Катеринославського музею ім. О. М. Поля, а також три рецензії на його історичні праці. Найбільшу активність у співробітництві з “Историческим вестником” Д. І. Яворницький виявив під час інтенсивної праці в 1880- 1890-ті роки над своїми фундаментальними монографіями з історії Запорозької Січі. Саме на цей період припадає його порівняно жваве листування з С. М. Шубинським. У Дніпропетровському історичному музеї зберігається 14 листів редактора “Исторического вестника” до Д. І. Яворницького, а в рукописному відділі бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедріна (м. Санкт-Петербург) 21 лист Д. І. Яворницького до С. М. Шубинського.

Літ.: Глинский Б. Б. Сергей Николаевич Шубинский (1834-1913): Биографический очерк // ИВ. 1913. Т. 132. № 6. С. 1-93; Бекетова В. М. Переписка Д. И. Яворницкого с С. Н. Шубинским // Исследования по археографии и источниковедению отечественной истории XVI – XX вв. Д., 1990. С. 135 – 147; *Вона само*. Журнал “Исторический вестник” і його місце в історичній науці кінця XIX – початку XX ст.: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. Д., 1993.

В. Бекетова

ЩЕРБАКІВСЬКИЙ Данило Михайлович (1877 – 1927)

етнограф, мистецтвознавець, археолог, музеєзнавець, педагог

Народився Д. Щербаківський 17 (29) грудня 1877 р. в с. Шпичинцях Сквирського пов. Київської губ. в сім’ї священника; у 1897 р. закінчив київську гімназію із золотою медаллю; навчався на історико-філологічному ф-ті Київського ун-ту, де під впливом В. Антоновича почав займатися археологією. По закінченні у 1901 р. у-ту був залаштований при кафедрі російської історії для здобуття професорського звання й одночасно працював учителем приватної гімназії в Києві. У 1904 р., у рамках програми підготовки до XIII археологічного з’їзду, здійснив розкопки на Київщині та Херсонщині.

Під впливом М. Біляшівського Щ. почав досліджувати народне мистецтво, збирати мистецько-побутові пам’ятки для Київського міського та Полтавського музеїв. Як військовозов’язаний, Щ. служив на Кавказі. Звільнившись у 1906 р. з військової служби Щ. 4 роки працював у гімназіях в Умані, де продовжив наукові дослідн.; створив при гімназії гурток дослідників місцевої старовини, згодом музеї, який пізніше перетворився на міський.

У 1910 р. переїхав до Києва, де до 1927 р. завідував відділами історико-побутовим та народного мистецтва в Київському міському музеї. За визначенням академіка С. Єфремова, Щ. поставив ці відділи “на дивовижну височину, надто коли взяти до уваги, що організовувати ці відділи доводилось майже без коптів, покладаючись єдино на свою енергію та на власні руки”.

Щ. провадив активну дослідницьку роботу на Київщині, Полтавщині, Чернігівщині, Волині, Поділлі, Катеринославщині, Харківщині, Херсонщині та ін.; доклав значних зусиль до створення красназвачного музею у Полтаві, розвитку багатьох відділів Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка у Києві, до влаштування 1911 р. в цьому музеї першої в Україні публічної Шевченківської виставки до 50-х роковин смерті Кобзаря.

Під час 1-ої світової війни Щ. був мобілізований на фронт (у 1914 – 1917 рр. перебував на австрійському фронті), де також збирав пам’ятки, які подарував Київському музею (зокрема збірку ікон XV-XVII ст. зі Східної Галичини та збірку рукописних церковних книг XVI-XVIII ст., зброї тощо); замальовував і сфотографував історичні реліквії в Галичині, Карпатах, на Буко-

вині. Спільно з М. Біляшівським ІІІ. розробив проєкт та програму відділу музею “Старий Київ”.

ІІІ. викладав в Архітектурному ін-ті, Українській академії мистецтв, Київському художньому ін-ті, Українському археологічному ін-ті; стояв біля створення Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка, Етнографічного т-ва; був заступником голови Всеукраїнського археологічного комітету; ініціатором багатьох наукових і культурно-мистецьких заходів та починів, зокрема утворення 1926 р. музейного містечка у Києво-Печерській лаврі, видання збірника “Український музей” тощо.

6 червня 1927 р. покінчив життя самогубством не витримавши нестерпних умов роботи, що склалися в музеї.

ІІІ. – автор понад 60 публікацій з проблем археології, історії, музеєзнавства, архітектури, народного образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, музикознавства тощо, в яких постає як людина енциклопедичних знань, широких наукових інтересів. ІІІ. вперше запровадив аналіз народних декоративних виробів як творів мистецтва.

Праці: Козак Мамай // Сійво. К., 1913; Українські дерев'яні церкви... // Збірник Секції мистецтв. К., 1921; Символіка в українському мистецтві // Там само; Оркестри, хори і капели за панщини на Україні (1924); Сторінка з української демонології. Вірування про холеру // Науковий збірник історичної секції ВУАН за рік 1924. К., 1925. Т. XIX; передрук: Українці: Народні вірування, повір'я, демонологія. К., 1991. С. 540 – 553; Український портрет. К., 1925 (спільно з Ф. Ернстом); Оправи книжок у київській золотарів XVII – XVIII в. К., 1926; Українське мистецтво = L'art d'Ukraine. Т. 2. Прага, 1926; Український килим. К., 1927; Культурні цінності в небезпеці // Життя й революція. К., 1927; та ін.

Літ.: ЕУ. Т. 10. С. 3914; *Біднов В. Данило Щербаківський: (Некролог. 1877 – 1927)* // ЗНТШ. 1928. Т. 149. С. 218 – 221; *Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. К., 1989. С. 39 – 42; Спаська Є. Спогади про мого найсучорнішого вчителя Данила Щербаківського / Публ. С. Білокія // Наука і культура: Україна. Щорічник. Вип. 24. К., 1990. С. 272 – 286; Борjak О. О. Д. М. Щербаківський // Українці: Народні вірування, повір'я, демонологія. К., 1991. С. 619 – 622; Білокія С. “Музеї України. Збірка П. Потоцького”. Доба, середовище, загибель. К., 2002. С. 65.*

Укладачі: С. Абрисимова, К. Тележияк

ЯВОРНИЦЬКА Серафима Дмитрівна (1879 – 1943)

дружина академіка Д. Яворницького

Народилася С. Яворницька (уроджена Бурякова) у 1879 р. в м. Києві в родині службовця. У 1898 р. скінчила 8 класів Фундуклеївської гімназії м. Києва. З 15 серпня 1898 р. почала працювати на Катеринославщині учителькою початкової жіночої школи в Новому Кодаци; а з 1906 р. в м. Катеринославі; з 1910 р. була завідуючою 6 міською жіночою початковою школою, з 1918 р. – завідувача вищої жіночої початкової школи.

У 1917 р. Я. скінчила Учительський ін-т у Катеринославі; з 1918 по 1920 рр. була студенткою історично-філологічного ф-ту Катеринославського у-ту. У 1920 р. Я. завідувала 22-ю радянською трудовою школою, яка перетворилася з 6-ї жіночої школи; у 1923 р. була переведена на посаду вчительки 23-ї школи, а у 1924 р. була звільнена за скороченням штатів.

У 1918 р. Я. одружилася з професором Д. І. Яворницьким з вінчанням в церкві “Знамення”. До смерті Д. Яворницького залишалася його другом і помічницею; була секретарем вченого; її рукою переписані численні фольклорні, етнографічні та історичні праці Дмитра Івановича, а також документи з різних архівів. По смерті академіка (5.08.1940 р.) Я. докладала значних зусиль щодо увічнення пам'яті видатного вченого, збереження його творчої спадщини; вона перша почала опрацьовувати численне листування Д. Яворницького.

Померла С. Д. Яворницька у 1943 р. в Дніпропетровську.

Праці: Академік Д. І. Яворницький // Дніпропетровська газета. 1941. 8 лист.; передрук див.: Чабан М. Сучасники про Д. І. Яворницького. Д.: Дніпро, 1995. С. 11 – 13; Вона само. З “Щоденника” // Там само. С. 14 – 18.

Укладачі: А. Перкова

ПЕРЕЛІК ОСНОВНИХ ПРАЦЬ Д. ЯВОРНИЦЬКОГО

Число и порядок запорожских сичей и топографический очерк Запорожья. К., 1884. 76 с.

Археологические раскопки в Екатеринославской и Киевской губернии // Киевская старина. 1885. N 8. С. 707 – 727.

Остров Хортица на реке Днепре. (Из поездки по запорожским урочищам) // Киевская старина. 1886. N 1. С. 49 – 90.

Архивные материалы для истории Запорожья // Киевская старина. 1886. N 7. С. 520 – 536.

Последний кошевой атаман Петр Иванович Калнышевский. Новочеркасск, 1887. 15 с.

Запорожье в остатках старины и преданиях народа. СПб.: Изд. Л. Ф. Пантелеева, 1888. Т. 1 – 2; перевид.: К.: Веселка, 1995. 447 с.

Сборник материалов для истории запорожских козаков. СПб., 1888. 248 с.

Переправа через днепровские пороги. Описание пути по Днепру от Екатеринослава до Александровска // Исторический вестник. 1888. N 1. С. 187 – 200.

Очерки по истории запорожских козаков и Новороссийского края. СПб., 1889. 195 с.

Где девались запорожские войсковые клейноды // Исторический вестник. 1889. N 11. С. 394 – 403.

Публичные лекции по археологии России. СПб., 1890. 74 с.

Вольности запорожских козаков. Историко-топографический очерк. СПб., 1890. 384 с.; Изд. 2-е. СПб., 1898. 405 с.; перевидання укр. мовою: Дніпропетровськ: Січ, 2002. 359 с.

История села Фалеевки-Садовой Херсонской губернии и уезда. СПб., 1892. 98 с.

История запорожских козаков. СПб., 1892. Т. 1. 542 с.; Изд. 2-е, исправ. и доп. М., 1900. 688 с.; Т. 2. СПб., 1895. 624 с.; Т. 3. СПб., 1897. 846 с.; перевидання: К.: Наукова думка, 1990. Т. 1. 592 с.; Т. 2. 560 с.; 1991. Т. 3. 560 с.; укр. мовою: Львів: Світ, 1990. Т. 1 – 3.

Путеводитель по Средней Азии в археологическом и историческом отношениях от Баку до Ташкента. Ташкент, 1893. 199 с.

Церковные памятники Запорожья // Исторический вестник. 1893. N 6. С. 770 – 782.

Иван Дмитриевич Сирко, славный кошевой атаман войска запорожского низовых козаков. СПб., 1894. 163 с.; перевид. укр. мовою: Дніпропетровськ: Промінь, 1990. 190 с.; також: Иван Сірко: Збірник для серед. та ст. шк. віку / Упоряд. В. Л. Чуйка; переклад. Ю. А. Мушкетика; приміт. В. І. Сергійчука. К.: Веселка, 1992. С. 9 – 102.

Главнейшие моменты из истории запорожского козачества // Русская мысль. 1897. Кн. 1. С. 99 – 115.

Поездка на пепелище Чертомлыцкой Сичи // Складка. 1897. С. 158 – 184.

По следам запорожцев. СПб., 1898. 324 с.

Из украинской старины. Альбом. Рисунки академиков С. И. Васильковского и Н. С. Самокиша. Пояснительный текст проф. Д. И. Эварницкого. М., 1900. 90 с.; укр. мовою: К.: Мистецтво, 1991. 316 с.

Гайдамацкое движение и уманская резня 1768 г. [Публичная лекция, прочитанная в марте 1900 г. в пользу Общества им. Т. Шевченка в Петербурге] // Русская мысль. 1901. N 2. С. 44 – 71.

Раскопки курганов в Херсонской губернии // Труды XI Археологического съезда. М., 1901. Т. 1. С. 718 – 735.

Наша доля – божья воля. (Повість) // Киевская старина. 1901. N 1. С. 81 – 114; N 2. С. 234 – 282; N 3. С. 426 – 460; N 4. С. 50 – 96; окрема вид.; 2-е вид.: Катеринослав, 1905.

Источники для истории запорожских казаков. Владимир, 1903. Т. 1 – 2. 2107 с.

К истории нашего края // Вестник Екатеринославского губернского земства. 1904. N 2 – 3. С. 43 – 63.

Малороссийские народные песни, собранные в 1878 – 1905 гг. Екатеринослав, 1906. 772 с.

Раскопки курганов в пределах Екатеринославской губернии // Труды XIII Археологического съезда в г. Екатеринославе. М., 1907. Т. 1. С. 108 – 157.

Запорожская старина // Труды XIII Археологического съезда в г. Екатеринославе. М., 1907. Т. 2. С. 61 – 70.

Отчет Екатеринославского областного музея им. А. Н. Поля за гг. 1905 – 1906. Екатеринослав, 1907. 232 с.

За чужий гріх. Катеринослав, 1907. 161 с.; перевидання: Харків, 1993.

У бурсу! У бурсу! У бурсу! Катеринослав, 1908. 64 с.

Матеріали до біографії Т. Г. Шевченка. Катеринослав: Видав В. М. Хрінников. Катеринослав, 1909. 47 с.

Вечірні зорі. (Вірші). Катеринослав, 1910. 110 с.

К биографии малороссийского этнографа Н. В. Закревского (1805 – 1871) // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. Екатеринослав, 1911. Вып. 7. С. 117 – 124. Також: Исторический вестник. 1911. N 4. С. 211 – 217.

Русальчине озеро // Дніпрові хвилі. 1911. N 7 – 8. С. 91 – 95; N 9. С. 115 – 120.

Драний хутір. (Оповідання) // Дніпрові хвилі. 1911. N 18 – 21. С. 248 – 255, 267 – 273.

Де люди, там і лихо. (Повість). Катеринослав, 1911. 79 с.

Поміж панами. Малюнки з життя. Катеринослав, 1911. 283 с.

Запорожці в поезії Т. Г. Шевченка. Катеринослав, 1912. 57 с.

Як жило славне запорозьке низове військо // Дніпрові хвилі. 1912. № 4 – 6; та окрема відбитка.

Гетман Петр Конашевич-Сагайдачный. Катеринослав, 1913. 58 с.; перевид. укр. мовою: Дніпропетровськ: Січ, 1991. 70 с.

Т. Г. Шевченко – народный украинский поэт. [Реферат, прочитанный на заседании Шевченковского юбилейного комитета 25 февраля 1914 г.] // Южная заря. 1914. 27 февр.

Две поездки в Запорожскую Сечь Яценка-Зеленского, монаха полтавского Крестовоздвиженского монастыря, в 1750 – 1751 гг. Катеринослав, 1915. 104 с.

Україно-руське козацтво перед судом історії. (Читано в Катеринославському університеті 20 вересня 1918 р.). Катеринослав: Слово, 1919. 24 с.

- Народні основи в поезії Т. Г. Шевченка // Споживач. 1920. № 4. С. 1 – 7.
- Українське кобзарство // Споживач. 1920. № 12 – 13.
- Словник української мови. Т. 1. А – К. Катеринослав: Слово, 1920. 412 с.
- Народний музей у Катеринославі // Червоний шлях. 1923. № 3. С. 153 – 161.
- Гермайзе О. Д. Яворницький // Життя й революція. 1926. № 1.
- Кошовий отаман О. М. Гладкий // Ювілейний збірник академіку М. С. Грушевському. К., 1927. С. 295 – 305.
- Дніпрові порogi. Харків: ДВУ, 1928. 76 с., іл.; перевид.: Дніпропетровськ: Промінь, 1989. 142 с.
- До історії степової України. Дніпропетровськ, 1929. 536 с.; перевид.: Дніпропетровськ: Січ, 2004. 443 с.
- Шевченко і Рєпін // Пам'яті Шевченка. Дніпропетровськ, 1939. С. 130 – 133.
- І. Ю. Рєпін про Т. Г. Шевченка // Образотворче мистецтво. 1939. № 2 – 3. С. 70.
- Как создавалась картина “Запорожцы”. [Публикация и вступительная статья И. С. Зильберштейна] // Художественное наследство. Репин. М.; Л., 1949. С. 57 – 106.
- Про значення українського козацтва. [Публікація І. М. Гапусенка] // Український історичний журнал. 1968. № 7. С. 118 – 127.
- История города Екатеринослава / Вступ. статья проф. Н. П. Ковальского. Днепропетровск, 1989; 2-е вид.: Дніпропетровськ: Січ, 1996. 278 с.
- В. В. Тарновський / Підготовка тексту до друку та примітки С. П. Панети // Хроніка – 2000. К., 1996. Вип. 16. С. 139 – 172.
- Українські народні пісні, наспівані Д. І. Яворницьким: Пісні та думи з архіву вченого / Упоряд., передм., прим. та ком. М. М. Олійник-Шубравської; Нотний матеріал. підгот. О. В. Шевчук. К.: Наукова думка, 1990. 456 с.
- Магомет // Всесвіт. 1992. № 3 – 4. С. 172 – 181.
- Твори: У 20 томах / Гол. ред. П. Сохань; Передм. П. С. Соханя та М. М. Олійник-Шубравської. К.; Запоріжжя: Тандем-У, 2004. Т. 1. 515 с.

ОСНОВНІ ПРАЦІ ПРО ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ Д. ЯВОРНИЦЬКОГО

- Дорошенко Д. Дмитро Іванович Яворницький: До 30-літнього ювілею його наукової діяльності // ЛНВ. 1913. Т. LXIV. ; Рада. 1913. № 269.
- Дорошенко Д. Запорожський батько // Дніпрові хвилі. 1913. № 10.
- Н[ови]цький М. Вшанування Д. І. Яворницького з приводу 30-ліття його ученої діяльності // Дніпрові хвилі. 1913. № 21 – 22.
- О[лена] П[ічка]. Дмитро Яворницький (Еварницький) // Рідний край. 1913. № 12.
- Авчинников А.Г. Профессор Дмитрий Иванович Эварницкий (к 30-летию литературно-ученой деятельности). Екатеринослав, 1914.
- Біднов В. Дмитро Еварницький: (3 нагоди семидесяти літ його народження) // Літературно-науковий вісник. 1925. № 12. С. 354 – 361.
- Біднов В. Дмитро Еварницький (1855 – 26 жовтня – 1925) // Студентський вісник. Прага, 1925. № 11. С. 3 – 3.
- Козар П. Д. І. Яворницький. До 70-ї річниці народження // Зоря. / Катеринослав/. 1925. № 11.

- Гермайзе О. Д. Яворницький // Життя й революція. 1926. № 1.
- Єфремов П. Письменник-кольорист (До українського літературного руху на Катеринославщині) // Записки історико-філологічного відділу УАН. К., 1927. Кн. XIII – XIV. С. 213 – 230; передрук в кн.: Єфремов П. Молитва Богу невідомому / Упоряд. М. Чабан. Дніпропетровськ, 1993. С. 49 – 63.
- Матвієвський П. 25-річчя Дніпропетровського красивого історично-археологічного музею // Збірник. Д., 1929. С. 5 – 43.
- Петров В. Пам'яті акад. Д. І. Яворницького (1885-1940) // Вісті Академії Наук УРСР. 1940. № 7-8.
- Олійник М. М. Ім'я, що заслуговує на пошану // Зоря. 1960. 10 серп.
- Шубравська М. М. Д. І. Яворницький – популяризатор творчості Т. Г. Шевченка // Вінок Великому Кобзареві. Д., 1961.
- Бойко А. Шукач скарбів // Літературна Україна. 1963. 11 черв.
- Зленко Г. Д. Видрукувати твори Д. І. Яворницького // Літ. Україна. 1963. 23 лип.
- Олійник М. М. Д. І. Яворницький (літературний портрет) // Радянське літературознавство. 1963. № 6. С. 103-112.
- Шаповал І. В пошуках скарбів. К.: Радянський письменник, 1963; 2-е вид.: К.: Дніпро, 1966.
- Олійник М. М. Листування Коцюбинського з Яворницьким // Зоря. 1963. 26 квіт.
- Олійник М. М. Яворницький – фольклорист // Научные записки Днепропетровского госуниверситета: Сб. работ филологического факультета. Д., 1963. Т. 79. Вып. 19.
- Ватченко Г. Шукач скарбів // Радянська культура. 1964. 5 квіт.
- Зленко Г. Д. Заарештована праця // Зоря. /Дніпропетровськ/. 1964. 2 жовт.
- Зленко Г. Д. "Із пасти Зуавни..." // Вітчизна. 1964. № 11. С. 218.
- [Шубравська] Олійник М. М. Листи [М. М. Коцюбинського] до Д. І. Яворницького // Радянське літературознавство. 1964. № 4. С. 106 – 107.
- Зленко Г. Козацький Нестор // Україна. 1966. № 6. С. 24.
- Олійник М. М. Яворницький – лексикограф // Дніпро. 1967. № 1.
- Гапусенко І. М. Непрочитана лекція (нові документи про діяльність Д. І. Яворницького) // Прапор юності. 1968. 3 вер.
- Гапусенко І. М. Дмитро Іванович Яворницький. К.: Наук. думка, 1969. (Серія "Бібліографія вчених Української РСР").
- Ковалева І. Ф. Днепрогэзовская археологическая экспедиция Наркомпроса СССР 1927 – 1932 гг.: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Д., 1971. 19 с.
- Огрізкіна О. М. Листи до Д. І. Яворницького // Наш край. Д., 1971. Вип. 1. С. 79 – 86.
- Шубравська М. М. Д. І. Яворницький: Життя, фольклористично-етнографічна діяльність. К.: Наук. думка, 1972. 253 с.
- Зленко Г. Д., Пупченко В. В. Речник слави запорізької // Прапор юності. /Дніпропетровськ/. 1973. 20 січня.
- Гапусенко І. М. Д. І. Яворницький як історик // Український історичний журн. 1980. № 12. С. 131 – 133.
- Заруба В. М. Дмитро Яворницький у Варшаві // Наше слово [Варшава]. 1985. № 25. 21 липня.

Мищик Ю. А., Черненко А.М. Несправедливість // Зоря [Дніпропетровськ]. 1988. 30 грудня.

Гуржій О. І. Людна, повна любові і знань // Яворницький Д. І. Дніпрові пороги: Географічно-історичний нарис. Дніпропетровськ: Промінь, 1989. С. 5 – 9.

Бекетова В. М. Переписка Д. И. Яворницкого с С. М. Шубинским // Исследования по археографии и источниковедению отечественной истории XVI – XX вв. Дніпропетровськ, 1990. С. 135 – 147.

Болебрух А. Г., Швидько Г. К. Академік Д. І. Яворницький і розвиток краєзнавства на Катеринославщині // Збірник рефератів доповідей обласної науково-практичної конференції з історичного краєзнавства. Дніпропетровськ, 1990. С. 3 – 11.

Заруба В. М. Яворницький і катеринославські історики // Робітнича трибуна [Жовті Води]. 1990. 20 бер.

Ковальський М. П. Дмитро Іванович Яворницький – дослідник історії запорозького козацтва: Сучасний стан та проблеми дослідження. Дніпропетровськ: Знання, 1990. С. 12 – 16.

Перкова А., Абросимова С. Енциклопедист козаччини // Прапор юності [Дніпропетровськ]. 1990. 25 жовт.

Смолій В. А. Літопис українського козацтва // Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: У трьох томах. Т. 1. К.: Наук. думка, 1990. С. 9 – 20.

Сергієнко Г. Я. Д. І. Яворницький та його історична праця “Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман війська запорозьких низових козаків” // Яворницький Д. І. Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман війська запорозьких низових козаків. Дніпропетровськ: Промінь, 1990. С. 3 – 15.

Шаповал І. М. В пошуках скарбів. Д., 1990.

Швидько Г. К., Болебрух А. Г. Академік Д. І. Яворницький і розвиток краєзнавства на Катеринославщині // Збірник рефератів доповідей обласної науково-практичної конференції з історичного краєзнавства. Дніпропетровськ: ДДУ, 1990. С. 3 – 11.

Вчений-подвижник: Життєвий шлях та літературна спадщина відомого на Придніпров'ї археолога, історіографа, краєзнавця та етнографа Д. І. Яворницького: (Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 135-річчю з дня народження вченого). 26 – 27 жовтня 1990 р. Дніпропетровськ, 1991. 80 с.

Абросимова С. В. Книга Д. І. Яворницького “Історія села Фаліївки-Садової” // Вчений-подвижник. Д., 1991. С. 46 – 49.

Абросимова С. В., Ковальський Н. П. Археографическая деятельность академика Д. И. Яворницкого // Актуальные вопросы теории, методики и истории публикации исторических документов: Межвузовский сборник научн. тр. М., 1991. С. 73 – 84.

Бекетова В. М. Символіка і геральдика в науковій спадщині Д. І. Яворницького // Вчений-подвижник. Дніпропетровськ, 1991. С. 62 – 64.

Боряк О. О. Листування Дмитра Яворницького та Василя Кравченка (1913-1935) // НТЕ. 1991. № 3. С. 67 – 75.

Брехуненко В. А. Д. І. Яворницький про генезу та сутність української козаччини // Вчений-подвижник. Дніпропетровськ, 1991. С. 27 – 29.

Виноградов Г. М. Особливості джерельної бази праці Д. І. Яворницького “Історія запорозьких козаків” // Вчений-подвижник. Дніпропетровськ, 1991. С. 25 – 27.

Журба А. С. Д. І. Яворницький – етнограф // Вчений-подвижник. Дніпропетровськ, 1991. С. 44 – 46.

Журба О. І. Діяльність Д. І. Яворницького в катеринославській “Просвіті” // Вчений-подвижник. Дніпропетровськ, 1991. С. 54 – 57.

Заруба В. М. Коментар до одного листа: (Лист Н. Полонської-Василенко до Д. І. Яворницького) // Собор. 1991. 12 жовт.

Заруба В. М. Листи Дмитра Дорошенка до Дмитра Яворницького // АУ. 1991. № 4. С. 45 – 50.

Заруба В. М. Листи А. М. Старицької-Черняхівської до Д. І. Яворницького // Слово і час. 1991. № 7. С. 30 – 34.

Ковальський М. П. Місце Д. І. Яворницького у вітчизняному історіографічному процесі // Вчений-подвижник. Д., 1991. С. 3 – 10.

Ковальський Н. П., Абросимова С. В. Археографическая деятельность академика Д. И. Яворницкого // Актуальные вопросы теории, методики и истории публикации исторических документов. М., 1991. С. 73 – 84.

Мицик Ю. А. Д. І. Яворницький і В. О. Біднов // Вчений-подвижник. Дніпропетровськ, 1991. С. 19 – 22.

Неопублікована автобіографія Д. І. Яворницького / Підготовка до друку, передмова і примітки О. Б. Коваленка // Питання вітчизняної та зарубіжної історії. Чернівці, 1991. С. 58 – 60.

Перкова А. І., Абросимова С. В. Д. І. Яворницький в Середній Азії // Борисфен. 1991. № 5. С. 3.

Ситник А. А. Слово про “запорозького характерника” (Д. І. Яворницький) // Репресоване красназнавство. К., 1991. С. 154 – 161.

Ченцова Н. В. Д. І. Яворницький як історик Нової Січі // Проблеми історіографії та джерелознавства історії України. Дніпропетровськ, 1991. С. 33 – 45.

Кіржасв С., Ульяновський В. Східні зорі академіка Д. І. Яворницького // Всесвіт. 1992. № 3-4. С. 168-181.

Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького: Каталог музейної колекції / Укладачі: С. В. Абросимова, А. І. Перкова, О. В. Піцик, А. С. Журба. Дніпропетровськ: Пороги, 1992.

Перкова А., Абросимова С. “Кинь лихом об землю, козаче, не журись”. (В. Леонтович і Д. Яворницький) // Книжник. 1992. № 4. С. 17 – 18.

Чабан М. Листи Михайла Пронченка до Дмитра Яворницького // Вільна думка. 1992. № 10 (11).

Абросимова С. В. Д. І. Яворницький і українська еміграція в 20 – 30-х рр. ХХ ст. // Питання історії України: Історико-культурні аспекти. Дніпропетровськ: ДДУ, 1993. С. 129 – 140.

Абросимова С. В., Ковальський М. П. Д. І. Яворницький в Петербурзі // Проблеми історіографії та джерелознавства історії запорозького козацтва. Запоріжжя, 1993. С. 3 – 14.

Абросимова С., Мицик Ю. Грінченко – Яворницькому // Борисфен. 1993. № 1. С. 11.

Абросимова С. В., Перкова А. І. Д. І. Яворницький і національна культурна спадщина // Проблеми історіографії та джерелознавства історії запорозького козацтва. Запоріжжя, 1993. С. 60 – 62.

Бойко А. В. Питання будівництва Катеринослава в працях Д. І. Яворницького (Матеріали до історії Катеринослава) // Проблеми історіографії та джерелознавства історії запорозького козацтва. Запоріжжя, 1993. С. 62 – 72.

Василенко Н. Є. Художнє відображення історичного минулого України в наукових дослідженнях та літературних творах Д. І. Яворницького // Література і історія: Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-практ. конф. Запоріжжя, 1993. С. 89 – 91.

Журба О. І. Діяльність Д. І. Яворницького в катеринославській “Просвіті” // Питання історії України: історико-культурні аспекти. Дніпропетровськ, 1993. С. 80 – 88.

Заруба В. М. Академік Дмитро Іванович Яворницький // Заруба В. М. Постаті: (Студії з історії України). Дніпропетровськ: ВКЦ “Україна”, 1993. С. 3 – 42.

Ковальський М. П. Історіографічні аспекти у науковій спадщині Д. І. Яворницького (асякі роздуми історика) // Проблеми історіографії та джерелознавства історії запорозького козацтва: Матеріали наукових читань Д. І. Яворницького: Зб. статей. Запоріжжя, 1993. С. 101 – 110.

Ковальський М. Невідомі документальні свідчення про варшавський період наукової діяльності Дмитра Яворницького (1895-1896 рр.) // До 90-річчя Катеринославської ученої архівної комісії (1903-1916 рр.). Д., 1993. С. 5 – 21.

Ковальський М. Невтомний дослідник // Козацтво. 1993. № 1. С. 36-41.

Ковальський М. П. Нове про Д. І. Яворницького. Документальні свідчення про складання Дмитром Яворницьким (Еварницьким) магістерських екзаменів у Варшавському університеті (1895-1896 рр.) // Бористен. 1993. № 8 (26). С. 8-11.

“Найдороще для мене засталося там, коло Вас...”: (Листи Василя Біднова до Дмитра Яворницького) / Передмова, публікація та коментарі Ю. Мицика, С. Абросимової // КС. 1993. № 2. С. 10 – 21.

Огородня І. Невідомий роман історика Січі // Слово і час. 1993. № 11. С. 83 – 85.

Піцик О. В. Архівні документи Д. І. Яворницького в експозиції меморіального будинку-музею академіка Д. І. Яворницького // Скарбниця ріднокраю: Збірка матеріалів науково-практичної конференції з музейної справи і краєзнавства. Дніпропетровськ: Дніпро, 1993. С. 34 – 39.

Фумарова О. М. Краєзнавча діяльність Д. І. Яворницького // Проблеми музеєзнавства та історичного краєзнавства: Наук. конф. Харків, 1993. С. 64 – 74.

Шубравська М. М. Харківський період життя Д. І. Яворницького та його автобіографічний роман “За чужий гріх” // Яворницький Д. І. За чужий гріх. Харків: Прапор, 1993. С. 5 – 26.

Абросимова С., Перкова А. Д. Яворницький і Галичина // Другий міжнародний конгрес українців. Львів, 22 – 28 серпня 1993 р.: Доповіді і повідомлення. Львів, 1994. С. 284 – 287.

Василенко Н. Над колискою мосю не мати співала...// З любові і мук... Дніпропетровськ, 1994. С. 53 – 61.

Огородня І. Засоби сатири і гумору у творчості Дмитра Яворницького // Сатира і гумор в українській літературній традиції: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Чернівці, 1994. С. 127 - 129.

Огородня І. Глибокість корозійного впливу існуючого суспільного ладу на особистість та її духовні цінності (за творами Д. Яворницького) // Літературознавство,

“Просвіта” і духовний ідеал українця: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Кривий Ріг, 1994. С. 51.

Олійник-Шубравська М. М. Хто ж доніс на Дмитра Яворницького? // Народнознавство. 1994. № 10-11. С. 3.

Шаповал І. З благословення Яворницького // Кур'єр Кривбасу. 1994. № 10-11. С. 3-4.

Яременко І. І. Археологія у житті та науковій спадщині академіка Д. І. Яворницького: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Дніпропетровськ, 1994. 18 с.

Абросимова С. Невтомний працівник на ниві історичної науки // Кур'єр Кривбасу. 1995. № 39-40. С. 55 – 59.

Абросимова С., Мицик Ю. Листи “дядька Гіля” // Кур'єр Кривбасу. 1995. № 30. С. 4 – 10.

Василенко Н. Є. Д. І. Яворницький – письменник // З минулого Подніпров'я. Дніпропетровськ: Дніпро, 1995. С. 36 – 41.

Василенко Н. Є. До історії написання повісті Д. Яворницького “Наша для – Божа воля” // Нива знань: Інформаційно-педагогічний альманах. Дніпропетровськ, 1995. №3. С.80–83.

Воронов В. І. Оцінка О. М. Лазаревським наукових праць Д. І. Яворницького // Регіональне і загальне в історії. Д., 1995. С. 36 –38.

Гордеев А. Ф., Ченцов В. В. О последних годах жизни и деятельности Д. И. Яворницкого // Регіональне і загальне в історії. Д., 1995. С. 29 – 31.

Двірна К. П. Сучасні проблеми історіографічної дослідженості творчості Д. І. Яворницького // Регіональне і загальне в історії. Дніпропетровськ, 1995. С. 33 – 35.

Жуковский М. П. Яворницкий и Николаполь // Регіональне і загальне в історії. Дніпропетровськ, 1995. С.22–24.

Іваненко А. Дмитро Яворницький // Історія України в особах. ХІХ – ХХ ст. К., 1995. С. 415 – 420.

Ковальова І. Ф. Внесок академіка Д. І. Яворницького у розвиток археології України // Регіональне і загальне в історії. Дніпропетровськ, 1995. С. 39 – 41.

Мерніков Г. І. Риси історичної школи в творчості Д. І. Яворницького // Регіональне і загальне в історії. Дніпропетровськ, 1995. С. 31 – 33.

Мицик Ю. А. Яворницький під наглядом ВКП(б) та НКВД // Регіональне і загальне в історії. Дніпропетровськ, 1995. С. 26 – 29.

Мусійко В. В. Д. І. Яворницький у спогадах Яра Славуттича // Регіональне і загальне в історії. Дніпропетровськ, 1995. С. 21 – 22.

Олійник-Шубравська М. М. Рання наукова діяльність Д. І. Яворницького та його перша історико-народознавча монографія про Запорожжя // Яворницький Д. І. (Яворницький Д. І.) Запорожжя в залишках старовини і переказах народу: Ч. 1; Ч. 2: Для ст. шк. віку / [Упоряд., передм. М. М. Олійник-Шубравської; худож. оформл. О. В. Ковалів]. К.: Веселка, 1995. С. 5 – 26.

Перкова А. І. К. О. Біліловський та Д. І. Яворницький // Загальне і регіональне в історії. Дніпропетровськ, 1995. С. 12 –14.

Піворович В. Б. Поки стоїть земля і світить сонце...(Херсонські знайомі Д. І. Яворницького) // Регіональне і загальне в історії. Дніпропетровськ, 1995. С. 19 – 20.

Руснак І. Є. Літературна творчість Д. І. Яворницького і розвиток української прози початку ХХ століття: Автореф. дис. ... канд. філолог. наук. К., 1995. 22 с.

Савченко О. І. Публікації Д. І. Яворницького в журналі “Дніпрові хвилі” // Загальне і регіональне в історії. Дніпропетровськ, 1995. С. 10-12.

Савчук В. С. Д. І. Яворницький і Катеринославське наукове товариство // Загальне і регіональне в історії. Дніпропетровськ, 1995. С. 6 – 8.

Санцевич А. В. Д. Яворницький і М. Слабченко: Спільні інтереси в дослідженні історії козацтва // Загальне і регіональне в історії. Дніпропетровськ, 1995. С. 24 – 26.

Тимофєєва І. М. Деякі відомості про родину Д. Яворницького з його епістолярної спадщини // З минувшини Подніпров'я. Дніпропетровськ, 1995. С. 41 – 45.

Чабан М. Сучасники про Д. І. Яворницького. Дніпропетровськ: Дніпро, 1995. 200 с.

Чередник Н. Г. З літературної спадщини Д. Яворницького (До 140-літнього ювілею) // Нива знань: Інформаційно-педагогічний альманах. Дніпропетровськ, 1995. № 3. С. 22 – 28.

Шаповал І. “Запорожець у бою” // Кур'єр Кривбасу. 1995. № 23. С. 8-9.

Швидько Г. К. Д. І. Яворницький і дослідження історії України в Катеринославському ІНО // З минувшини Подніпров'я (збірник матеріалів наукової конф., присвяченої Міжнародному дню музеїв, 17 травня 1994 р.). Дніпропетровськ: Дніпро, 1995. С. 33 – 36.

Яценко В. Я. Д. І. Яворницький і суспільно-політичне життя Катеринослава у 1917 р. // Загальне і регіональне в історії. Дніпропетровськ, 1995. С. 8 – 10.

Абросимова С, Мицик Ю. Спільна праця на загальну користь Україні (Листування Є. Чикаленка і Д. Яворницького) // КС. 1996. № 1. С. 30 – 39.

Заруба В. Великий історіограф // Київська старовина. 1996. № 1. С. 3 – 9.

Зленко Г. Козацький Нестор // Україна. 1996. № 6. С. 24.

Мыцк Ю. Яворницький, Рєпин и ... НКВД // Собор. 1996. 22 марта.

Скулейко А. Художня проза Д. І. Яворницького // Київська старовина. 1996. № 1. С. 19 – 27.

Ченцов В. “Нахненник української націоналістичної контрреволюції...” (Невідомі факти про останні роки життя акад. Д. І. Яворницького) // Хроніка 2000. 1996. № 16. С. 191 – 207.

Ульяновський В. Релігія і церква в житті та творчості Д. І. Яворницького // Марре Мунді: Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. Львів; Київ; Нью-Йорк, 1996. С. 757 – 781.

Шаповал І. Заповіт // КС. 1996. № 1. С. 40 – 42.

Абросимова С. Дмитро Яворницький. Запоріжжя, 1997. 60 с.

Абросимова С., Мицик Ю. З листів українських письменників і вчених до Яворницького // Кур'єр Кривбасу. 1997. № 69-70. С. 87 – 98.

Іваненко В. В. Літописці українсько-козацької минувшини під пресом сталінізації кінця 20 – 30-х років: Штрихи до портрета репресованого покоління // Запорозьке козацтво в пам'ятках історії та культури. Запоріжжя, 1997. Ч. 2. С. 235 – 241.

Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 1: Листи вчених до Д. І. Яворницького / Укладачі: С. В. Абросимова, А. І. Перкова, О. В. Піщик та ін. Дніпропетровськ: Гамалія, 1997. 888 с.; Вип. 2: Листи діячів культури до Д. І. Яворницького / Укладачі: С. Абросимова, Н. Василенко, А. Перкова та ін.; Під заг. редак. Н. Капустіної. Дніпропетровськ, 1999. 460 с.

Кондратьєва І. Ю. Д. І. Яворницький як фундатор Катеринославського історичного музею // Дніпропетровський історико-археографічний збірник / Науковий редактор О. І. Журба. Дніпропетровськ, 1997. Вип. 1. С. 511 – 516.

Шевченко В. М., Купянська С. О. Д. І. Яворницький і Чернігівщина // Література і культура Полісся. Ніжин, 1997. Вип. 8. С. 65 – 68.

Абросимова С. Д. І. Яворницький і розвиток архівної справи на Катеринославщині // Студії з архівної справи та документознавства. К., 1998. Т. 3. С. 129 – 135.

Гусейнов Г. Як тиха сповідь, хвиля ця. Дмитро Яворницький, Олександр Польш, Іван Шаповал та інші // Шаповал І. М. Козацький батько: Образ Дмитра Івановича Яворницького у спогадах сучасників, діячів культури і науки. Кривий Ріг, 1998. С. 7 – 46.

Перкова А. І. Їх об'єднали таланти душі, снага та сила духу // Кримська світлиця. 1998. 13 бер.

Рудницький Г. Лекції Дмитра Яворницького в Сімферополі // Кримська світлиця. 1998. 9 січня.

Шаповал І. М. Козацький батько: Образ Дмитра Івановича Яворницького у спогадах письменників, діячів культури і науки. Кривий Ріг, 1998. 256 с.

Щира дяка за корисну працю: Вітальні телеграми Д. Яворницькому з нагоди 30-ліття його літературно-наукової діяльності (1913 р.): 3 музейної колекції / Упоряд.: С. В. Абросимова, А. І. Перкова. Дніпропетровськ: Гамалія, 1998. 28 с.

Ковальова І. Стосунки Д. І. Яворницького з Московським археологічним товариством // Осягнення історії: Збірник наук. пр. на пошану проф. М. П. Ковальського з нагоди 70-річчя. Острог; Нью-Йорк, 1999. С. 311 – 318.

Ченцов В. В. “Ідеолог українського націоналізму” // Відроджена пам'ять: Книга нарисів. Дніпропетровськ, 1999. С. 106 – 121.

Швидько Г. К. Яворницький (Еварницький) Дмитро Іванович // Довідник з історії України. К.: Генеза, 1999. Т. 3 (Р – Я). С. 661 – 663; 2-е вид., доп. і випр. – К.: Генеза, 2001. С. 1115 – 1117.

Абросимова С. Академік Д. І. Яворницький і розвиток музейної справи в Україні (з нагоди 150-річчя Дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького) // Київська старовина. 2000. № 1. С. 97 – 105.

Ковальський М., Абросимова С. Магістерські іспити Д. І. Яворницького і Варшавський університет // Український археографічний щорічник. К., 2001. Вип. 5 – 6. С. 313 – 333.

Верменич Я. Запорозьке козацтво як об'єкт наукових зацікавлень Д. І. Яворницького // Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. К., 2002. Число 8-9. Част. 2. С. 304 – 314.

Чоп В. Ставлення до махновського руху з боку істориків запорозького козацтва Я. П. Новицького та Д. І. Яворницького // Матеріали перших Новицьких читань. Запоріжжя: РА “Тандем-У”, 2002. С. 104 – 111.

Швидько Г. К. Яворницький Дмитро Іванович // Українське козацтво: Мала енциклопедія. К.; Запоріжжя: Генеза; Прем'єра, 2002. С. 562 – 563.

Абросимова С. В. Д. І. Яворницький: творча спадщина вченого в культурно-громадському контексті кінця XIX – початку XX століття // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. Д., 2003. С. 106 – 121.

Абросимова С. В. На загальну користь українського народу (до 150-ліття від дня народження академіка Д. Яворницького) // Молода нація. 2004. № 3. С. 5 – 21.

Академік Д.І.Яворницький і перша вища гірнича школа України: Документи і матеріали / За заг. ред. проф. Г. К. Швидько. Дніпропетровськ: НГУ, 2004. 104 с.
Абросимова С. В. Енциклопедист козаччини // УІЖ. 2005. № 4. С. 4 – 46.

ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ Д. ЯВОРНИЦЬКОГО

Дмитро Іванович Яворницький народився 26 жовтня (7 листопада) 1855 року в селі Сонцівка (нині Борисівка) Харківського повіту Харківської губернії, в родині псаломщика.

1867 – 1874 рр. – навчання у Харківському повітовому училищі.

1874 р. – вступив до Харківської духовної семінарії.

1877 р. – залишив Харківську духовну семінарію.

1877 р., 22. 09 – вступив на історико-філологічний факультет Харківського університету.

1877 – 1881 рр. – студент історико-філологічного факультету Харківського університету.

1882 р., 13. 05 – рішенням Ради Харківського університету залишений позаштатним стипендіатом для підготовки до професорського звання по кафедрі російської історії.

1882 р. – написав працю “Виникнення і устрій Запорозького коша”.

1882 р., 20. 05 – позбавлений стипендії.

1883 р., 29. 01 – обраний членом Історико-філологічного товариства при Харківському університеті.

1884 р., 21. 04 – прочитав в Харкові першу публічну лекцію із серії лекцій під загальною назвою “Про запорозьких козаків”.

1884 р. – звернувся через газету “Днепр” до населення Катеринославщини з проханням надсилати йому усі матеріали, що стосуються історії запорозького козацтва.

1884 р. працював вчителем історії в харківській жіночій гімназії Н. Григорцевич, а також давав приватні уроки.

1884 р. – одружився з Варварою Петрівною Кокіною.

1884 р., серпень – взяв участь, як делегат, в VI-му археологічному з’їзді в Одесі.

1884 р., вересень – обвинувачений царською владою в “українофільстві й сепаратизмі”.

1884 р., жовтень – відбулося знайомство з М. Кропивницьким та його трупною.

1884 р., грудень – виїхав до Москви для праці в архівах.

1885 р., січень – їздив до Петербурга, де відвідав М. Костомарова.

1885 р. – розрив з дружиною – В. П. Кокіною.

1885 р., 30. 04 – обраний членом-кореспондентом Московського археологічного товариства.

1885, липень – смерть батька – І. Я. Яворницького.

1885 р., кін. липня – поч. серпня – переїзду до Петербурга.

1885 – 1891 рр. – викладав у різні часи в Миколаївському сирітському інституті шляхетних панянок, приватній гімназії М. Стоюніної, другому кадетському корпусі, театральному училищі, царській капелі.

1885 р., - вступив у Петербурзі до “Товариства допомоги бідним студентам – уродженцям України.

1886 р., 25. 02 – познайомився і заприятелював з живописцем І. Рєпнінм.

1886 р., березень – обраний дійсним членом Російського імператорського археологічного товариства у Петербурзі.

1886 р., травень – серпень – експедиція на Запорожжя, під час якої здійснив подорож Дніпром і суходолом з О. Сластьоном, Х. Бондаренком та О. Іваницьким.

1887 р., квітень – подорож на Соловецькі острови з метою розшуку інформації про останнього кошового Запорозького війська П. Калнишевського.

1887 р. – подорож з В. Тарновським колишніми запорозьким землями.

1887 р., 16. 06 – міністр народної освіти І. Делянов тасмним листом запропонував попечителєві Санктпетербурзького учбового округу І. Новікову позбавити Д. Яворницького викладацької роботи.

1887 р. – взяв участь, як делегат, у VII археологічному з’їзді в Ярославі.

1888 р. – побачила світ перша велика монографія Д. Яворницького “Запорожье в остатках старины и предания народа”.

1889 р. – видав “Сборник материалов для истории запорожских казаков”.

1889 р. – видав “Очерки по истории запорожских казаков и Новороссийского края”.

1890 р., 8. 01 – 24. 01 – взяв участь, як делегат, у VIII-му археологічному з’їзді в Москві.

1891 р. – за наказом міністра народної освіти І. Делянова Д. Яворницькому у категоричній формі заборонено викладати в учбових закладах “за тенденційне виявлення в лекціях антипатії до московської історії й уряду і пристрасть до історії Малоросії”.

1891 р., квітень – повернувся до Харкова.

1892 р., навесні – вийшов з друку 1-й том “Історії запорозьких козаків”.

1892 р., 5. 04 – відряджений на 3 роки в Середню Азію молодшим чиновником особливих доручень при туркестанському генерал-губернаторові для історико-топографічного вивчення краю. Влаштується в Ташкенті.

1893 р., травень – переїхав до Самарканда.

1893 р. – в Ташкенті виходить “Путеводитель по Средней Азии от Баку до Ташкента в археологическом и историческом отношении”.

1893 р., 14. 10 – одержав орден Станіслава III ступеня і чин колезького асесора за “Путеводитель по Средней Азии...”

1894 р., навесні – виїхав з Самарканда до Москви й вже не повернувся до Середньої Азії.

1894 р., 22. 09 – одержав орден Бухарської Золотої Зірки III ступеня.

1894 р. – видав монографію “Иван Дмитриевич Сирко, славный кошевой атаман войска запорожских низовых казаков”.

1895 р., 5. 04 – закінчився термін відрядження до Середньої Азії.

1895 р., 31. 07 – влаштувався позаштатним чиновником особливих доручень при Варшавській казенній палаті.

1895 р., 24. 09 – 1896 р., 31. 01 – склав магістерські іспити у Варшавському університеті.

1895 р. – видав 2-й том “Історії запорозьких козаків”.

1896 р., 5. 10 – прочитав вступну (пробну) лекцію “Главнейшие моменты в истории запорожских козаков” в Московському університеті.

1897 р. – видав 3-й том “Історії запорозьких козаків”.

1897 р., 29.11 – одержав за вислугу років чин надвірного радника.

1898 р., березень – видав книгу “По следам запорожцев”.

1899 р. – взяв участь, як делегат, у XI археологічному з’їзді у Києві.

1900 р. – випустив 2-ге видання 1-го тому “Історії запорозьких козаків”, що презентував на захист магістерської дисертації.

1901 р., 29. 04 – захистив дисертацію на ступінь магістра російської історії при історико-філологічному факультеті Казанського університету.

1901 р., 11. 06 – обраний дійсним членом Кубанського обласного статистичного комітету.

1902 р., 27. 02 – одержав диплом магістра російської історії.

1902 р. – запрошений очолити Катеринославський обласний музей ім. О. Поля.

1902 р., 1. 04 – Д. Яворницький дав згоду очолити музей.

1902 р., 5. 04 – прочитав доповідь про значення музею.

1902 р., 21. 09 – обраний до складу Оргкомітету XIII археологічного з’їзду.

1902 р., 28. 12 – Катеринославське наукове товариство обрало Д. Яворницького членом Ради музею.

1902 – 1905 рр. – провадив інтенсивні археологічні дослідження на Катеринославиці та в інших місцях.

1903 р. – вийшла друком збірка документів “Источники для истории запорожских козаков”.

1903 – 1916 рр. – співпрацював у Катеринославській вченій архівній комісії.

1904 р., вересень – взяв відрядження в Московському університеті для проведення археологічних досліджень до XIII археологічного з’їзду.

1905 р. – остаточно залишив Москву і переїхав до Катеринослава.

1905 р. – став штатним директором Обласного музею ім. О. Поля в Катеринославі.

1905 р., 23. 02 – редактор щотижневої газети “Запороже” (світ побачив лише 1-й номер газети, яка була заборонена владою).

1905 р., серпень – делегат XIII – го археологічного з’їзду в Катеринославі.

1905 р. – 1916 рр. – стояв біля витоків Катеринославського товариства “Просвіта”; був найактивнішим діячем цього товариства.

1906 р., 15 – 23. 11 – редактор (фіктивний) правої октябристської газети “Русская правда” (Катеринослав).

1906 р., 19. 12 – обраний дійсним членом Московського археологічного товариства.

1906 р. – видав фольклорну збірку “Малорусские народные песни, собранные в 1878 – 1905 гг.”

1907 р. – вийшов роман “За чужий гріх”.

1910 р., січень – лютий – здійснив подорож на Близький Схід.

1910 р., 2. 02 – відбулася зустріч з Лесею Українкою в Гелуані (Єгипет).

1910 р., липень – жовтень – взяв участь у підготовці й проведенні Південно-російської обласної сільськогосподарської, промислової та кустарної виставки у Катеринославі; був експертом по кустарному відділу.

1910 р. – видав поетичну збірку “Вечірні зорі”.

1910 – 1913 рр. – співпрацював в часописі “Дніпрові хвилі” – друкованому органі катеринославського товариства “Просвіта”.

1911 р., лютий – прочитав в Катеринославській вченій архівній комісії доповідь з нагоди 50-річчя від дня смерті Т. Шевченка за темою: “Запорожжя в поезії Т. Г. Шевченка”.

1911 р., 17. 05 – обраний членом Катеринославського товариства піклування про підкидьків та сиріт.

1913 р., 24. 11 – урочисто відсвятковано 30-річчя науково-літературної діяльності Д. Яворницького.

1913 р., 11. 12 – обраний дійсним членом Таврійської вченої архівної комісії.

1913 р., 18. 12 – обраний членом Українського наукового товариства.

1914 р., 16. 02 – був обраний почесним головою Шевченківського ювілейного комітету в Катеринославі.

1914 р., 25. 02 – виступив із палкою промовою по-українськи на урочистому заході, присвяченому 100-річчю від дня народження Т. Шевченка.

1914 р., 4. 03 – обраний дійсним членом історично-філософської секції Наукового товариства імені Шевченка (НТШ).

1914 р., 13. 10 – обраний дійсним членом Товариства дослідників Кубанської області.

1916 р., 11. 02 – обраний дійсним членом Псковської губернської вченої архівної комісії

1916 р. – померла мати Д. Яворницького – Г. М. Яворницька (уроджена Терновська).

1917 р., травень – очолив Комітет охорони пам'яток старовини й мистецтва на Катеринославщині.

1917 р. – брав участь у відродженні “Просвіти”.

1918 р., 29. 07 – обраний професором Катеринославського університету.

1918 р., 30. 10 – одружився і обвінчався з учителькою Серафимою Дмитрівною Буяковою.

1920 р. – видав 1-й том “Словника української мови”.

1922 – 1924 рр. – очолював Катеринославське губернське архівне управління (губарх).

1922 – 1930 рр. – керував науково-дослідною кафедрою українознавства.

1924 р. – обраний членом-кореспондентом ВУАН.

1924 р., 20. 02 – звільнений від обов'язків професора Катеринославського Інституту народної освіти (ІНО).

1925 р. – доручено урядом керівництво науковими роботами на Дніпробуді.

1925 р. – обраний почесним головою Катеринославського наукового товариства.

1925 р. – святкування 70-річчя від дня народження Д. Яворницького.

1927 – 1932 рр. – керівник науково-дослідної експедиції на Дніпробуді.

1928 р. – видав книгу “Дніпрові пороги”.

1928 р., 5. 07 – звернувся до громадськості із закликом (надрукований) допомогти йому в збиранні матеріалу для словника української мови.

1929 р. – під редакцією Д. Яворницького вийшов “Збірник” Дніпропетровського краю краєвого історично-археологічного музею.

1929 р. – побачив світ збірник документів “До історії степової України”.

1929 р., 29. 06 – обраний дійсним членом ВУАН.
 1933 р., 31.08 – за наказом міністра освіти УРСР В. Затонського звільнений з посади директора Дніпропетровського історично-археологічного музею.
 1937 р., 19. 05 – Президією АН УРСР Д. Яворницькому присуджено вчений ступінь доктора суспільних наук.
 1937 р. – написав “Історію города Екатеринослава”.
 1939 р. – був членом ювілейної Шевченківської комісії АН УРСР по підготовці і відзначенню 125-річчя від дня народження Т. Шевченка.
 Дмитро Іванович Яворницький помер 5 серпня 1940 р. у Дніпропетровську, похований біля стін Дніпропетровського історичного музею, що з 11.10.1940 р. носить його ім'я.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АІ	- “Архіви України” (журнал)
АН	- Академія наук
Бекетова В.М.	- Бекетова В.М. Переписка Д.И.Яворницкого с С.Н.Шубинским // Исследования по археографии и источниковедению отечественной истории XVI-XX вв. Днепропетровск, 1990. С. 135 – 147.
біограф.	- біографічний
вид.	- видання
вип.	- випуск
вол.	- волость
ВУАН	- Всеукраїнська Академія наук
ВУЦВК	- Всеукраїнський центральний виконавчий комітет
Губ.	- губернія
ДАХО	- Державний архів Херсонської області
див.	- дивись
ДІМ	- Дніпропетровський історичний музей імені Д. Яворницького
ДМАДЛМУ	- Державний музей-архів діячів літератури і мистецтва України
ЕІУ	- Енциклопедія історії України. К.: Наукова думка, 2003. Т. 1.
ЕСЯ	- Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Дніпропетровськ, 1997. Вип. 1: Листи вчених до Д.І.Яворницького; 1999. Вип. 2: Листи діячів культури до Д.І.Яворницького.
ЕУ	- Енциклопедія українознавства / Головний редактор Проф. д – р Володимир Кубійович. Париж; Нью-Йорк, 1955 – 1984. Т. 1- 10.
ЗІФВ ВУАН	- “Записки Історико-філологічного відділу ВУАН”
ЗНТШ	- “Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка”
ЗООИД	- “Записки Одесского общества истории и древностей”
ЗУНТ	- “Записки Українського наукового товариства”
ІВ	- “Исторический вестник” (журнал)
ІА НАНУ	- Інститут археології НАНУ
ІМК РАН	- Інститут історії матеріальної культури РАН

ІА НАНУ	- Інститут літератури НАНУ
ІМФЕ НАНУ	- Інститут мистецтва, фольклору та етнології НАНУ
ін-т	- інститут
ІР НБУВ	- Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського
ІРАІ РАН	- Інститут російської літератури РАН
КС	- “Киевская старина” (журнал)
КУАК	- Катеринославська учена архівна комісія
ЛНВ	- “Літературно-науковий вісник”
м.	- місто, містечко
м-р	- монастир
НАНУ	- Національна Академія наук України
НБУВ	- Національна бібліотека України ім. Вернадського
НГУ	- Національний гірничий університет (м. Дніпропетровськ)
НКПрос УРСР	- Народний комісаріат просвіти УРСР
НТЕ	- “Народна творчість та етнографія” (журнал)
НТПШ	- Наукове товариство ім. Т.Шевченка
обл.	- область
о-в	- острів
ОДНБ	- Одеська державна наукова бібліотека
опубл.	- опублікований (а)
ПКМ	- Полтавський краєзнавчий музей
пов.	- повіт
прим.	- примітка
проф.	- професор
р.	- річка
РАН	- Російська Академія наук
РДБ	- Російська державна бібліотека (м. Москва)
Репин и Украина	- Репин и Украина: Письма деятелей украинской культуры и искусства к Репину. 1896 – 1927 гг. К., 1962.
р - н	- район
р. н.	- рік народження
РНБ	- Російська національна бібліотека (м. Санкт-Петербург)
РС	- “Русская старина” (журнал)
с.	- село
СіЧ	- “Слово і час” (журнал)
ст.	- станція
Т.	- том
т – во	- товариство
УАН	- Українська Академія наук
УАПЦ	- Українська автокефальна православна церква
УІ	- “Український історик” (журнал)
УІЖ	- “Український історичний журнал”
УНР	- Українська Народна Республіка
у – т	- університет
ф – т	- факультет

ЦВК СРСР	- Центральний виконавчий комітет СРСР
ЦДАІ України	- Центральний державний історичний архів України
ЧІМ	- Чернігівський історичний музей
ЧЛММК	- Чернігівський літературно-меморіальний музей М. Коцюбинського
Шубравська М.М.-1	- Неопубліковані писемства Д.І.Яворницького к И.Е.Репину / Подготовка к печати и комментарии Марии Шубравской // Радуга. 1967. № 10. С. 154-169.
Шубравська М.М.-2	- 50 листів Д.І.Яворницького до Я.П.Новицького / Публікація, вступна стаття і коментар М.Олійник- Шубравської // Наука і суспільство. 1988. №№ 6-9, 11.

ЗМІСТ

Від упорядників.....	3
Листи Д. І. Яворницького до діячів науки і культури.....	18
Показчик адресатів Д. І. Яворницького та С. Д. Яворницької.....	394
Іменний показчик.....	395
Епістолярні псевдоніми Д. І. Яворницького.....	409
Географічний показчик.....	410
Предметний показчик.....	417
Археографічний показчик попередньої публікації листів, що репрезентовані в цьому збірнику.....	423
Біографічний показчик.....	424
Перелік основних праць Д. І. Яворницького.....	479
Основні праці про життя та діяльність Д. І. Яворницького.....	481
Основні дати життя та діяльності Д. І. Яворницького.....	489
Список скорочень.....	493